LU SPPI
Sociālo
un politisko
pētījumu
institūts

STRATĒĢISKĀS
ANALIZES
KOMISIJA

CIK DEMOKRĀTISKA IR LATVIJA

DEMOKRĀTIJAS AUDITS

LU Akadēmiskais apgāds

UDK 323(474.3)
Ci 350

Zinātniskais redaktors **Juris Rozenvalds**
Literārā redaktore **Inta Rozenvalde**
Maketu veidojusi **Andra Liepiņa**
Vāka dizains **Ieva Tiltiņa**

© Latvijas Universitāte, 2005

ISBN 9984-770-68-0

SATURS

IEVADS. Demokrātija: problēmas un perspektīvas (Juris Rozenvalds) 7

I. PILSONĪBA, LIKUMDOŠANA UN TIESĪBAS 19

1. Politiskā nācija un pilsonība
(Ilze Brands-Kehre un Ilvija Pūce) 21
2. Likuma vara un taisnīguma nodrošināšana
(Arturs Kučs un Gita Feldhūne) 35
3. Pilsoniskās un politiskās tiesības
(Ilze Brands-Kehre un Ilvija Pūce) 45
4. Ekonomiskās un sociālās tiesības
(Feliciana Rajevska un Alfs Vanags) 63

II. REPREZENTATĪVA UN ATBILDĪGA PĀRVALDE 79

5. Brīvas un godīgas vēlēšanas
(Jānis Ikstens un Andris Runcis) 81
6. Politisko partiju demokrātiskā loma
(Daunis Auers un Jānis Ikstens) 89
7. Pārvaldes struktūru efektivitāte un atbildība
(Marija Golubeva un Iveta Reinholde) 101
8. Civilā kontrole pār bruņotajiem spēkiem un policiju
(Anhelita Kamenska un Ģirts Valdis Kristovskis) 113
9. Korupcijas mazināšana
(Lolita Čigāne un Rasma Kārkliņa) 127

III. PILSONISKĀ SABIEDRĪBA UN TAUTAS LĪDZDALĪBA 137

10. Plašsaziņas līdzekļi demokrātiskā sabiedrībā
(Sergejs Kruks un Ilze Šulmane) 139
11. Politiskā līdzdalība
(Zinta Miezaine un Māra Sīmane) 153
12. Pārvaldes struktūru atsaucīgums
(Dace Jansone un Inga Vilka) 165
13. Decentralizācija
(Dace Jansone un Inga Vilka) 175

IV DEMOKRĀTIJA PĀRVALSTISKĀ LĪMENĪ 181

14. Demokrātijas starptautiskā dimensija
(Žaneta Ozoliņa un Ineta Ziemele) 183

PIELIKUMI 199

1. pielikums. IDEA jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai 201

Vērtējumu apkopojums: virzība pēdējos piecos gados 206

2. pielikums. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai: Tabulu atskaite (Baltijas Sociālo zinātņu institūta veiktā aptauja, 2004. gada oktobrī) 209

Autori 301

Pētījumā biežāk lietotie saīsinājumi 303

IEVADS

Demokrātija: problēmas un perspektīvas

Juris Rozenvalds

2004. gadā pēc Latvijas Valsts prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas iniciatīvas pie Valsts prezidentes Kancelejas no dažādu zinātņu jomu pārstāvjiem tika izveidota Stratēģiskās plānošanas komisija. Tās mērķis – rosināt pētniekus Latvijas attīstībai nozīmīgu jautājumu apspriešanā un izpētē. Par vienu no pirmajiem komisijas paspārnē īstenotajiem projektiem kļuva Latvijas sabiedrības demokratizācijas procesu dinamikas izvērtējums. Cik demokrātiska ir Latvijas sabiedrība, cik lielā mērā mūsu sabiedrības institūti un procedūras atbilst demokrātijas prasībām, kāda ir situācijas dinamika pēdējos gados un kas demokrātijas vārdā būtu vēl darāms dažādās sabiedrības dzīves jomās – šādi jautājumi veidoja projekta pamatievirzi. Atbildes uz šiem jautājumiem ir atkarīgas arī no tā, kāda demokrātijas **izpratne** un demokrātijas **vērtējuma paņēmiens** tiek ņemts par pamatu.

Kas ir demokrātija?

20. gadsimts ir kļuvis par demokrātijas gadsimtu. 1971. gadā Vašingtonā dibinātā bezpeļņas organizācija *Freedom House* 2000. gadā veica pētījumu "Demokrātijas gadsimts. Pārskats par globālām politiskām pārmaiņām 20. gadsimtā",[1] kurā ir apkopoti dati par politisko režīmu dinamiku 192 pasaules valstī laikposmā no 1950. līdz 2000. gadam. Saskaņā ar minēto pētījumu demokrātiskie režīmi – tādi, kur līderi tiek izvirzīti uz sāncensības principiem (daudzpartiju un daudzkandidātu) balstītās vēlēšanās, kur opozīcijas partijām ir iespējas cīnīties par varu vai piedalīties varas realizācijā – pastāvēja 120 valstīs jeb 62,5% no apsekoto valstu kopskaita, un demokrātijas apstākļos dzīvoja 58,2% zemeslodes iedzīvotāju (1950. gadā – attiecīgi 14,3% un 31%).[2]

Mūsdienu pasaulē demokrātijas vērtības atzīšana kļuvusi par plaši izplatītu parādību, bet rietumu pasaulē – par vispārpieņemtu normu. Pirmo reizi tas tika konstatēts uzreiz pēc 2. pasaules kara UNESCO ziņojumā "Demokrātija saspīlējumu pilnajā pasaulē".[3] Taču šāda attieksme pret demokrātiju nav valdījusi vienmēr. Divus tūkstošus gadu lielākā daļa politiķu un politisko domātāju uzskatīja demokrātiju par zemāku sabiedrības pārvaldes veidu, kas grupu (pūļa) interešu vārdā upurē augstākās vērtības un visas sabiedrības labumu. Izcilais sengrieķu domātājs Platons sauca demokrātiju par "vairākuma ārprātu". Pat 20. gadsimta pirmajā pusē atklātiem demokrātijas pretiniekiem bija visnotaļ nopietna ietekme, atcerēsimies kaut vai autoritāro un totalitāro režīmu īstenoto demokrātijas noliegumu 20.–30. gados lielā daļā Eiropas valstu, tostarp arī Latvijā.

Mūsdienās politisko līderu runās un ierindas pilsoņu izteikumos valda pozitīvs, brīžiem pat jūsmīgs demokrātijas vērtējums. Par demokrātijas idejas uzvaras gājienu mūsdienu pasaulē liecina tas, ka pat demokrātijas pretinieki bieži vien izmanto tās retoriku un cenšas savās interesēs izmantot tās procedūras. Taču demokrātijas idejas nostiprināšanās mūsdienu pasaulē rada arī virkni agrāk nepieredzētu problēmu. Sociālisma nometnes sabrukums aizvadītā gadsimta 80. gadu beigās – 90. gadu sākumā nozīmēja arī bipolārās, uz divu lielvaru pretstata balstītās pasaules beigas. Līdz ar to spēku zaudēja daudzi argumenti, kas pēckara gados dominēja rietumu sabiedrības politiskajā diskursā. Piemēram, par svarīgu argumentu rietumu demokrātiju leģitimitātes pamatojumā kalpoja norāde, ka, neraugoties uz visiem trūkumiem, demokrātiskā pārvaldes forma ir labāka par "reālā sociālisma" autokrātiju. Kopš pagājušā gadsimta 80. gadu beigām šāds arguments no dienaskārtības ir zudis. Rietumu demokrātijai ir jāmeklē jauni savas leģitimitātes pamatojumi arī sakarā ar integrācijas procesiem rietumu pasaulē, kuros kopš savas neatkarības atjaunošanas aktīvi darbojas arī Latvija. Kā grāmatā ar zīmīgu nosaukumu "Demokrātijas demokratizācija" atzīmē pazīstamais vācu pētnieks Klauss Ofe, sakarā ar valsts sociālisma

sistēmas sabrukumu Centrālajā Eiropā un Austrumeiropā var runāt gan par demokrātijas uzvaru (jo mūsdienu rietumu pasaulē tai vairs nav nopietnu konkurentu), gan arī par krīzi (jo kā "vecajos", tā "jaunajos" demokrātiskajos režīmos demokrātija ir daudzējādā ziņā zaudējusi savu "burvību").[4]

Mūsdienu pasaulē arvien skaidrāks kļūst tas, par ko politikas teorijā tika runāts jau kopš Atēnu demokrātijas laikiem – demokrātija nav pašmērķis un sociāli politiskās pilnības apliecinājums, vairākuma vara pati par sevi vēl nenozīmē efektīvu sabiedrības pārvaldi, demokrātiskās procedūras var veicināt arī autoritāru valdnieku varas nostiprināšanos. Šodien vairs netiek uzdots jautājums, vai demokrātija ir vajadzīga, tā vietā izvirzās jautājums, kāda demokrātija ir nepieciešama. Šis jautājums ir svarīgs arī tāpēc, ka nav vienas universālās "demokrātijas", kas būtu vienādā mērā piemērota jebkurai sabiedrībai. Dažādās sabiedrībās atkarībā no vēsturiskās attīstības īpatnībām, kultūras tradīcijām un citiem faktoriem demokrātijas universālās vērtības īstenojas dažādos veidos. Tādējādi nozīmīgs un politiski jutīgs kļūst jautājums par demokrātijas iedabu, par robežšķirtni starp demokrātiju un nedemokrātisku sabiedrības pārvaldi, par iespējām novērtēt demokrātijas attīstības pakāpi un formulēt ieteikumus tās tālākai attīstībai. Līdz ar to kopš 20. gadsimta 90. gadiem rietumu literatūrā likumsakarīgi ir vērojams straujš demokrātijas problēmām veltītas literatūras apjoma un daudzveidības pieaugums.

Demokrātijas fenomena analīzē vispirms pievērsīsimies demokrātijas definīcijas jautājumiem. Sociālajās zinātnēs un politiskajā diskursā vārds "demokrātija" tiek lietots dažādās, bieži vien pretrunīgās nozīmēs, būtiski atšķiras pašas pieejas demokrātijas jēdziena noskaidrošanai. Lai definētu galvenās pieejas demokrātijas definēšanai, mēs izmantosim britu pētnieka Maikla Savarda (*Saward*) piedāvāto sistematizāciju.[5] Savards nošķir demokrātijas "etimoloģisko" definīciju, "empīrisko" pieeju demokrātijas iedabas noskaidrošanā, priekšstatu par demokrātiju kā "būtiski apstrīdēto jēdzienu" un, visbeidzot, demokrātijas definēšanu, uzskaitot tos pamatprincipus, kas atšķir demokrātisku pārvaldi no nedemokrātiskas. Šīs pieejas nav jāaplūko kā savstarpēji izslēdzošas – uzsverot dažādus demokrātijas definīcijas aspektus, tās vienlaikus cita citu papildina, taču atšķirība ir būtiska.

Ir jāņem vērā arī tas, ka dažādās demokrātijas definīcijas atšķiras vēl vismaz divos būtiskos aspektos. Pirmām kārtām runa ir par pretstatu starp esošās situācijas konstatāciju, no vienas puses, un uzsvaru uz jābūtību, noteiktos morālos vai teorētiskos principos balstītu priekšstatu par to, kādai demokrātijai ir jābūt, no otras puses; citiem vārdiem sakot, starp normatīvi orientētām un empīriski orientētām demokrātijas izpratnēm. Otrām kārtām dažādas demokrātijas definīcijas var sistematizēt pēc tā, cik plašs jautājumu loks tiek uzskatīts par demokrātiskām procedūrām pakļautu vai vismaz demokrātijai piekritīgu. Šajā sakarā būtisks ir nošķīrums starp formālo un substantīvo demokrātiju. Formālajā demokrātijā uzsvars tiek likts uz demokrātijas procedurālo aspektu, uz "spēles noteikumiem" – tā uzsver godīgu un regulāru vēlēšanu, vairākpartiju sistēmas, brīvu plašsaziņas līdzekļu, kā arī vārda, apziņas, biedrošanās u.c. fundamentālo brīvību nozīmi. Substantīvajā demokrātijā centrā izvirzās ne tikai demokrātiskās procedūras, ne tikai demokrātijas "forma", bet arī "saturs" – demokrātiskas politiskās līdzdalības sociāli ekonomiskie priekšnoteikumi, pilsoņu ekonomisko un sociālo tiesību nodrošinājuma pakāpe, demokrātijas principu loma mijiedarbībā starp pilsoņiem, no vienas puses, un vēlētām un nevēlētām pārvaldes struktūrām, no otras puses. Diemžēl ievadraksta ierobežotais apjoms liek atteikties no citu demokrātijas izpratnei būtisku nošķīrumu, piemēram, konkurences un saskaņas demokrātijas aplūkojuma.[6]

Kā jau tika atzīmēts, vienā no pieejām demokrātijas izpratnei par pamatu tiek ņemta termina "demokrātija" etimoloģija, skaidrojot šo sengrieķu salikteni kā "tautas varu" (*demos* + *kratia*). Šāda demokrātijas izpratne ir pamatā slavenajiem vārdiem, kurus 1863. gadā ASV Pilsoņu kara laikā savā Getisburgas uzrunā ir teicis ASV prezidents Abrahams Linkolns. Angliski viņa demokrātijas raksturojums skan šādi: "*government of the people, by the people, and for the people*", respektīvi, demokrātija tiek raksturota kā **politiska vara, kas nāk no tautas, tautas pašpārvalde un pārvalde tautas interesēs**.

Saskaņā ar Linkolnu demokrātijai ideālā gadījumā jāatbilst šādiem trim kritērijiem:

- tai jābūt tautas varai, t.i., pārvaldei pār cilvēkiem, kuriem ir teikšana par to, kā viņus pārvalda, citiem vārdiem, tas nozīmē, ka politiskās varas avots ir tauta, ka politiskie līderi tiek izvēlēti no tautas, nevis iegūst savu stāvokli, pateicoties mantošanas tiesībām, bagātībai vai militārai varai;
- tai jābūt tādai sabiedrības pārvaldei, kur tauta ne tikai ir politiskās varas avots, bet tā arī reāli piedalās pārvaldē (*collective self-rule*), tai ir iespējas pašai izdarīt izvēli būtiskos politiskos jautājumos;
- tai jābūt pārvaldei tautas, nevis grupas, šķiras vai atsevišķas personas interesēs.

Neraugoties uz šādas pieejas šķietamo pašsaprotamību (un tuvību ikdienas priekšstatiem par demokrātiju), mēģinājums padarīt to par pamatu demokrātijas zinātniskai analīzei atklāj būtiskas neskaidrības dažu pamatterminu, piemēram, "tauta" un "vara", izpratnē. Tā politikas pētnieks Džovanni Sartori savā darbā "Pārlūkojot demokrātijas teoriju" iztirzā vārda "tauta" sešas nozīmes.[7] Jau Senajā Grieķijā ar vārdu *demos* apzīmēja kāda novada iedzīvotāju kopumu un pašu novadu (kopš 6. gs. p.m.ē. beigām, respektīvi, kopš Kleistena reformām Atēnās tā sauca vissīkākās administratīvās vienības), pilntiesīgu pilsoņu kopu pretstatā vergiem un ienācējiem no citām polisām, taču politiskajā diskursā vārds *demos* lielākoties tika lietots, lai apzīmētu vienkāršo, neprivileģēto tautas daļu pretstatā aristokrātijai. Senajā Grieķijā – demokrātijas dzimtenē – ar demokrātiju tika saprasta tāda politiskā iekārta, kur sabiedrības nabadzīgās daļas intereses tika stādītas augstāk par bagāto un aristokrātisko slāņu interesēm. Lielākā daļa antīko politisko domātāju demokrātijā saskatīja pārvaldi tikai vienas, kaut arī daudzskaitlīgas, sabiedrības daļas interesēs un pret demokrātiju izturējās visai kritiski. Piemēram, Aristotelis par optimālu, visas sabiedrības interesēm visvairāk atbilstošu pārvaldes formu uzskatīja politiju – demokrātijas un oligarhijas (bagāto varas) kombināciju. Arī termins "vara" pieļauj būtiski atšķirīgas interpretācijas atkarībā no politiskās līdzdalības rakstura un demokrātiskās pārvaldes ietvariem.[8]

Citu pieeju demokrātijas definīcijai veido mēģinājumi balstīt to empīriski, par pamatu izvēloties nevis pieņēmumus, kādai demokrātijai ir jābūt, bet gan reālo, par demokrātiskiem uzskatīto režīmu pamatiezīmes. Šādas pieejas spilgtākais pārstāvis Jozefs Šumpēters – viens no ietekmīgākajiem 20. gadsimta demokrātijas teorētiķiem – centās atbrīvoties no, viņaprāt, pārāk liela normatīvo pieņēmumu īpatsvara klasiskajās demokrātijas izpratnēs. Klasiskā demokrātijas teorija, uzskata Šumpēters, balstās priekšstatā par kādu "kopinteresi", kā arī racionālu indivīdu aktīvu politisko līdzdalību politikas izstrādē demokrātiskā procesa ietvaros un tādu jautājumu izvirzīšanā, kas saistās ar sabiedrības pārvaldes īstenošanu. Taču, uzskata Šumpēters, runas par "tautas varu" un politiski aktīvo pilsoņu kopumu neatbilst reālā demokrātiskā procesa raksturam. Viņa izstrādātais sāncensīgais jeb kompetitīvais elitisms ir balstīts priekšstatā, ka demokrātija ir vienīgi metode un tai atbilstošais institucionālais izkārtojums, kas sāncensības ceļā ļauj izraudzīties sabiedrībai nozīmīgāko politisko lēmumu pieņēmējus. Saskaņā ar šādu demokrātijas izpratni ierindas vēlētāju loma aprobežojas ar to, ka ar savu līdzdalību vēlēšanās un tajās pausto izvēli viņi piešķir demokrātisku leģitimitāti vienam no politiskās elites grupējumiem, kas arī pieņem reālos politiskos lēmumus. Par "tautas varu" te nevar būt ne runas.

Trešā pieeja demokrātijas jēdziena definēšanai balstās uz apgalvojumu, ka lielākā daļa sociālās teorijas pamatjēdzienu, tostarp arī "demokrātija" (līdzās jēdzieniem "politika", "brīvība", "vara", "taisnīgums" utt.). pieder pie tā saucamiem "būtiski apstrīdētajiem jēdzieniem"(*essentially contested concepts*).[9] Būtiski apstrīdētu jēdzienu raksturo vismaz divas pazīmes: pirmā – ir jāpastāv kādai vispāratzītai jēdziena lietošanas pamatievirzei, otrā – dažādi jēdziena aspekti tiek dažādi izprasti savstarpēji pretrunīgu, uz dažādām vērtību sistēmām balstītu koncepciju ietvaros. Un strīda pamats ir nevis pētnieku nezināšana vai nespēja racionāli izvērtēt esošo empīrisko materiālu, bet gan būtiskas pretrunas dažādu vērtīborientāciju starpā. Par demokrātijas jēdzienu notiek nepārtraukti strīdi, jēdziena saturs mainās, ņemot vērā jaunus apstākļus, kas rodas sabiedrības attīstības gaitā, nav tādas patiesības pēdējā instancē, kas varētu pretendēt uz izšķirošo vārdu demokrātijas jēdziena skaidrošanā. Līdz ar to nav īsti korekti runāt par "demokrātijas teoriju", jo nav vienas demokrātijas, kuru saskaņā ar šo pieeju mēs varētu teorētiski aprakstīt, bet gan vairākas demokrātijas teorijas, vairāki demokrātijas modeļi. Deivids Helds raksturo modeli kā jēdzienu un vispārinājumu komplekso "tīklu", "teorētisku konstrukciju, kas ir radīta kāda demokrātijas paveida un tam pamatā esošo attiecību struktūras atsegšanai un izskaidrošanai".[10]

Dažādos demokrātijas modeļus var iedalīt divās lielās grupās – liberālajās un neliberālajās demokrātijās. Vēsturiski demokrātija radās tās neliberālajā formā. Klasiskā (Atēnu) demokrātija par augstāko vērtību izvirzīja pilsoņu vienlīdzību un politisko līdzdalību, kas tika aplūkota kā indivīda tikumiskās pilnveidošanās augstākā izpausme, taču, kā vēl 19. gadsimtā atzīmēja Bendžamins Konstants, tā skatīja indivīda brīvību tikai polisas "koplabuma" kontekstā, un tai bija sveša ideja par indivīdu personisko neatkarību un neatņemamām tiesībām. Atēnu demokrātija ir nepārspējama attiecībā uz brīvo pilsoņu politiskās līdzdalības iespējām. Visi svarīgākie politiskās dzīves jautājumi tika izlemti ar pilsoņu tiešu līdzdalību Atēnu tautas sapulcē (tiešā demokrātija), arī publiskie amati bija pieejami jebkuram, un to veicināja lozēšanas procedūru plaša izmantošana, lai izvēlētos publisko amatu kandidātus, kā arī publisko amatu veicēju pilnvaru īsais termiņš un aizliegums vienam pretendentam ieņemt šos amatus vairāk nekā divas reizes mūžā (kas gan netika attiecināts uz Atēnu militāro

vadītāju amatiem). Reizē Atēnu demokrātija liedza politiskās tiesības sievietēm, vergiem un metekiem (brīvajiem ieceļotājiem no citām polisām) – demokrātija bija privileģētā mazākuma varas ierocis, visbeidzot, tā bija savā ziņā totalitāra, jo paredzēja indivīda pilnīgu ziedošanos sabiedriskajam labumam, noliedzot, ka ārpus viņa piederības polisai tam būtu patstāvīga vērtība. Atēnu demokrātiju var uzskatīt drīzāk par izņēmumu politiskajā vēsturē, kas attiecināms uz samērā neliela mēroga politiskām kopienām, nevis par demokrātiskās tradīcijas attīstības maģistrālo līniju.

Tālākā demokrātijas idejas attīstība ir saistīta ar 17.–18. gadsimtu, kad modernajā politiskajā domā iezīmējās divas galvenās pieejas politiskās kārtības izpratnei. Viena no tām pārstāv Ruso idejas par "vispārējo gribu", otra – liberālās domas tradīcijas aizsākumus Dž. Loka darbos.

Abu novirzienu izpratnē izejpunkts ir indivīdu dabiskā brīvība. Taču uz jautājumu par to, kā brīvība realizējas valstiskā stāvokļa ietvaros, katra tradīcija atbild atšķirīgi. Loks cenšas iezīmēt zināmas sfēras, kuras nedrīkst padarīt par valdnieka vai kolektīvu lēmumu objektu. Jebkuru varu ierobežo nepieciešamība ievērot fundamentālās vārda, apziņas, preses, biedrošanās u.c. brīvības, kā arī nodrošināt mazākuma tiesību ievērošanu. Indivīda brīvība ir atkarīga no tā, cik lielā mērā valsts vara tiek ierobežota indivīdu dabisko tiesību ievērošanas vārdā.

Turpretim Ruso neatzīst nekādas sfēras, kuras varētu tikt regulētas tikai ar privātu, atsevišķu indivīdu starpā noslēgtu vienošanās aktu palīdzību. Brīvību sabiedriskā organisma ietvaros Ruso traktē kā indivīdu vienādas iespējas piedalīties kolektīvo lēmumu pieņemšanā, taču kolektīvais labums, "vispārējās gribas" nolēmumi tiek stādīti augstāk par indivīda tiesībām. Par Ruso ideju praktisku iemiesojumu kļuva Lielās Franču revolūcijas rezultātā radusies republika, it īpaši tās kulminācija jakobīņu valdīšanas laikā, kad "valsts nostājās pār sabiedrību, demokrātija – pār konstitucionālismu, bet vienlīdzība – augstāk pār brīvību".[11] Līdz ar to jakobīņu režīmu var uzskatīt par pasaules vēsturē pirmo "totalitāro demokrātiju".

19. gadsimta sākumā britu domātāji Džeremijs Bentems, Džeimss Mills un Džons Stjuarts Mills, attīstot tālāk savu priekšteču Dž. Loka, Š.L. Monteskjē un Dž. Medisona idejas par indivīda un konstitucionālas valsts savstarpējām attiecībām, dažādu indivīdu un sabiedrības grupu interešu mijiedarbību, savieno divas tradīcijas, kas Eiropas politiskajā domā līdz tam attīstījās nošķirti. Runa ir par demokrātiju un liberālismu. Rezultātā izveidojas **liberālā demokrātija**, kas minēto domātāju darbos noformējās divos variantos. Dž. Bentems un Dž. Mills attīstīja liberālās demokrātijas aizsargājošo jeb protektīvo variantu, kas uzsver, ka regulāras, brīvas un godīgas vēlēšanas, aizklāta balsošana, konkurējošo politisko spēku un līderu brīva sāncensība, indivīda pamattiesību aizsardzība ir svarīgākie priekšnoteikumi, kas nodrošina indivīdiem iespējas brīvi paust savas intereses un tikt aizsargātiem no varas turētājiem un iespējamās citu indivīdu patvaļas.

Šīs liberālās demokrātijas pamatvērtības tika uzsvērtas arī Dž.S. Milla darbos, taču atšķirībā no saviem priekštečiem, kuri akcentēja politiskās līdzdalības instrumentālo nozīmi, Dž.S. Mills uzsvēra, ka politiskā līdzdalība ir būtisks priekšnoteikums informēta un motivēta pilsoņu kopuma veidošanai. Dž. Bentema, Dž. Milla un Dž.S. Milla demokrātiskā liberālisma idejas savu tālāko attīstību guva 20. gadsimta 70.–90. gados t.s. legālās demokrātijas idejās, kas kļuva par "jauno labējo" ideoloģijas būtisku sastāvdaļu.[12]

Kā konsekventu pretstatu demokrātijas liberālai izpratnei var minēt demokrātisko ideju traktējumu K. Marksa darbos. Jau teorētiskās darbības pirmsākumos Markss apliecināja sevi kā principiālu liberālisma oponentu. Viņš noraidīja liberālo politiskās demokrātijas ideju, norādot, ka politiskās brīvības un vienlīdzības ideāli nav realizējami, ja netiek pārvarēta indivīdu sociālā un ekonomiskā nevienlīdzība, kuru neizbēgami rada uz privātīpašuma principiem balstīta kapitālistiskā iekārta. Priekšplānā Markss izvirzīja nošķirtības pārvarēšanu starp valsts varu un sabiedrību un indivīdu sociālās vienlīdzības nodrošināšanu. Šim mērķim, pēc Marksa domām, kalpotu visu publisko amatu tiešas un atklātas vēlēšanas, iespējas amatpersonas atsaukt jebkurā laikā, amatpersonu atalgojuma noteikšana strādnieku algas apmērā un vēlēto orgānu sastāva atbilstība sabiedrības sociālajai struktūrai. Citiem vārdiem sakot, politiskajai demokrātijai būtu jāpārtop par sociālo demokrātiju. Pretstatā reprezentatīvajai parlamentārajai demokrātijai, kas balstās varu dalīšanas principā, klasiskais marksisms piedāvā uz tiešās demokrātijas principiem balstītu komūnu, kas apvienotu likumdevējas varas un izpildvaras funkcijas. "Reālā sociālisma" prakse uzskatāmi parādīja, pie kā noved uzsvars uz sociālā taisnīguma vērtību, noniecinot vai vispār ignorējot fundamentālās politiskās tiesības un brīvības un noliedzot liberālās tradīcijas izstrādāto formālo un neformālo politiskās varas ierobežojumu sistēmu. Šajā ziņā taisnība ir Frānsisam Fukujamam, kurš

1989. gadā, "reālā sociālisma" sistēmas sabrukuma laikā, publicēja rakstu ar zīmīgu nosaukumu "Vēstures gals".[13] Apspēlējot slaveno Hēgeļa ideju par "vēstures galu", Fukujama apgalvoja, ka pasaules vēstures gaitu iepriekšējos gadu desmitos noteica komunisma un liberālisma, fašisma un liberālisma pretstats. Fašisms kā valsts ideoloģija tika sagrauts 2. pasaules kara rezultātā, komunisma radītie politiskie režīmi aizgāja nebūtībā 20. gadsimta 80. gadu beigās. Vai tagad, jautā Fukujama, ir vēl kādas fundamentālas vēstures problēmas, kuras nevar tikt atrisinātas mūsdienu liberālās pieejas ietvaros? Fukujamam ir taisnība tajā ziņā, ka liberālisma attīstītā indivīda neatņemamo tiesību ideja mūsdienās ir kļuvusi par rietumu politiskās domas būtisku sastāvdaļu. Arī mūsdienās ietekmīgie demokrātijas modeļi iekļauj šo momentu, un, neraugoties uz būtiskām savstarpējām atšķirībām, tos visus var uzskatīt par liberālās demokrātijas paveidiem.

Pievēršoties dažu 20. gadsimta nozīmīgāko demokrātijas modeļu uzskaitījumam, līdzās jau pieminētajam Jozefa Šumpētera **sāncensīgajam jeb kompetitīvajam elitismam**, kas reāli funkcionējošas demokrātijas būtību saskata profesionālās politiskās elites nošķiršanā no vāji informētā un emocionālā elektorāta un elektorāta pasivitātē saskata demokrātiskā režīma stabilitātes priekšnoteikumu, minēsim arī **demokrātiskā plurālisma modeli** (D. Trumens[14] un R. Dāls[15]), kas demokrātijas funkcionēšanas procesā uzsver daudzu un dažādu grupu lomu, kuras sabiedrībā noformulē dažādas intereses un īsteno spiedienu uz varas struktūrām. **Līdzdalības demokrātijas** (K. Peitmane[16] un K. Makfersons[17]) modelī tiek uzsvērts, ka indivīdu vienlīdzīgās tiesības uz brīvību un pašattīstību var tikt nodrošinātas, tikai pārvarot valsts un pilsoniskās sabiedrības nošķirtību un veidojot "līdzdalības sabiedrību", kas veicinātu pilsoņu interesi par kolektīvām problēmām un rūpētos par kompetentu un pārvaldes procesā noturīgi ieinteresētu pilsoņu kopuma veidošanos. Lai to panāktu, nepieciešams birokrātisko varu iespēju robežās pakļaut publiskai kontrolei, nodrošināt pilsoņu tiešu līdzdalību sabiedrības galveno institūciju – ieskaitot darbvietas un vietējās kopienas – darbības regulēšanā, reorganizēt partiju sistēmu, padarot partiju vadību tieši atbildīgu ierindas biedru priekšā.

Šo nepavisam ne pilnīgo uzskaitījumu noslēgsim, pieminot pēdējos gados ietekmīgo **apspriežu jeb deliberatīvās demokrātijas modeli** (J. Hābermāss[18] un Dž. Rolzs[19]) un **postmoderno demokrātijas modeli** (Č. Mufa[20]). Apspriežu demokrātijas modelī uzsvērta prāta un loģikas loma, akcentējot ne tikai vēlētāju "iepriekšdoto" vajadzību un interešu atspoguļošanu kolektīvo lēmumu pieņemšanas procesā, bet vispirmām kārtām šo interešu veidošanos un transformāciju publisko diskusiju gaitā. Čantala Mufa savukārt par pamatu ņem tādu sabiedriskā veseluma izpratni, kas neizslēdz konflikta pastāvēšanu, bet pamato iespēju sabiedrībā allaž pastāvošo opozīciju "mēs – viņi" ievirzīt mierīgā gultnē. Balstoties uz šādu demokrātijas izpratni, atšķirīgu vērtību, dzīvesveida, valodas vai reliģijas nesējs tiek aplūkots nevis kā ienaidnieks, ar kuru sadzīvošana nav iespējama, bet gan kā leģitīms oponents, kura uzskatiem nevar piekrist, taču tiek atzītas viņa tiesības tos paust un šo uzskatu tiesības savā savdabībā pastāvēt līdzās citiem viedokļiem. Šādas līdzāspastāvēšanas un arī sabiedrības demokrātiskas attīstības būtisks priekšnoteikums ir konsensuss jautājumā par dažiem fundamentāliem ētiski politiskiem principiem, pirmām kārtām – jautājumā par brīvību un vienlīdzību.

Visbeidzot, ceturtā pieeja demokrātijas definēšanā ir balstīta pieņēmumā, ka, neraugoties uz demokrātijas modeļu būtiskām atšķirībām, ir iespējams nodalīt svarīgākos pamatprincipus, kuriem jābūt īstenotiem, lai mēs varētu sabiedrības pārvaldi saukt par demokrātisku.

Vispirms minēsim nostāju, kuru grāmatā "Demokrātija un tās kritiķi" piedāvā R. Dāls.[21] Viņš par izejpunktu ņem grieķu termina *demokrātija* burtisko nozīmi. Bet tālāk viņš uzdod jautājumu, ko nozīmē "tautas vara", ko nozīmē tas, ka tauta ir suverēna, ka cilvēki paši sevi pārvalda? Šajā sakarā Dāls vispirms formulē demokrātiskās politiskās kārtības pamatprincipus.

- Saistošus lēmumus pieņem tikai tie, kas paši šiem lēmumiem pakļaujas, nevis tie, kas atrodas ārpus politiskās kopienas. Neviens likumdevējs nevar stāvēt pāri likumam, visiem ir jāpakļaujas likumam vienādā mērā.
- Katra pilsoņa individuālais labums ir pelnījis vienādu attieksmi no politiskās kopienas puses.
- Pilsoņiem pašiem ir jāpieņem lēmumi attiecībā uz sevi un jālemj, kas viņiem ir labs un kas – nav. Nevienam nav tiesību cita vietā izlemt, kas tam būtu piemērotāks.
- Saistošu lēmumu pieņemšanas procesā ikviena pilsoņa prasības jāuzskata par vienlīdz pamatotām salīdzinājumā ar citu pilsoņu prasībām.

- Visbeidzot, Dāls uzsver godīguma principu, kas nozīmē, ka lietas, kuras ir labas, vērtīgas un kuru nav pietiekamā daudzumā, ir jāsadala godīgi, kas, ņemot vērā cilvēku atšķirīgās vajadzības un atšķirīgus sabiedriskos nopelnus, nevar notikt uz pilnīgas vienlīdzības pamata.

Balstoties uz šiem principiem, Dāls formulē piecus demokrātiskā procesa kritērijus.

1) **Vienlīdzīgs balsu sadalījums starp pilsoņiem** (*equal votes*): vai kolektīvo lēmumu pieņemšanā pilsoņu balsīm ir vienāds svars?
2) **Efektīva līdzdalība** (*effective participation*): vai saistošu lēmumu pieņemšanas procesā katra pilsoņa iespējas izteikt savu viedokli un ietekmēt galīgo lēmumu ir pietiekamas un vienādas ar citu pilsoņu iespējām?
3) **Apgaismota izpratne** (*enlightened understanding*): vai tajā laikā, kas paredzēts lēmumu pieņemšanai, katra pilsoņa iespējas noskaidrot to, kas atbilst viņa interesēm, un paust sabiedrībā savu viedokli ir pietiekamas un vienādas ar citu pilsoņu iespējām?
4) **Tauta (vēlētāji) kā augstākā instance politiskās darba kārtības noteikšanā** (*final control of the agenda by the demos*): vai tāda politiskā procesa ietvaros, kas atbilst pirmiem trim kritērijiem, tautai ir iespējas pieņemt lēmumus attiecībā uz to, kādi jautājumi ir lemjami un kādi – ne?
5) **Iekļautība** (*inclusiveness*): vai vēlētāju kopums iekļauj visus pieaugušos iedzīvotājus, uz kuriem attiecas saistošie lēmumi, atskaitot tos, kas īslaicīgi uzturas valsts teritorijā, un tos, kas ir atzīti par rīcībnespējīgiem.

Kā redzams, R. Dāla demokrātijas definīcija uzsver demokrātijas procedurālos momentus (formālo demokrātiju), atstājot novārtā tās sociāli ekonomiskos aspektus. Citu, plašāku demokrātijas definīciju, kas ir pamatā arī šajā novērtējumā izmantotajai Starptautiskā demokrātijas un vēlēšanu institūta (IDEA) metodikai, formulējis britu pētnieks Deivids Bēthems.[22] Tiek uzsvērts, ka demokrātija ir **politisks koncepts**, kas raksturo veidu, kādā sabiedrībā tiek pieņemti indivīdiem saistošie lēmumi, un tiek akcentēti divi galvenie demokrātijas principi – tautas kontrole (*popular control*) un politiskā vienlīdzība (*political equality*). Šie principi realizējas trijās savā starpā saistītās jomās:

a) garantētajā pilsoņa un politisko tiesību tīklā, pirmām kārtām vārda, biedrošanās un pulcēšanās brīvībās, iespējās vērsties tiesās; likuma varā; galvenajās ekonomiskajās un sociālajās tiesībās, kas nodrošina iespējas realizēt iepriekšminētās brīvības;
b) brīvās un godīgās vēlēšanās, kas nodrošina vēlētājiem reālas izvēles iespējas, uz pārstāvniecības un atbildības principiem balstītā pārvaldē, kas līdzās vēlēšanām paredz arī citas procedūras, kuras nodrošina vēlētu un nevēlētu amatpersonu reālu atbildību tautas priekšā;
c) attīstītā, demokrātiskajās vērtībās sakņotā pilsoniskā sabiedrībā, kas iekļauj brīvus un daudzveidīgus masu medijus, konsultatīvus procesus un citus pasākumus, kuri nodrošina tautas politisko līdzdalību un veicina varas struktūru atvērtību sabiedriskās domas ietekmei un nodrošina efektīvāku publisko funkciju īstenošanu.

Kā novērtēt demokrātiju?

2004. gada oktobra numurā žurnāls *Journal of Democracy,* kas ir viens no nozīmīgākajiem demokrātijas problēmām veltītiem zinātniskiem izdevumiem pasaulē, publicēja plašu rakstu kopu ar nosaukumu "Demokrātijas kvalitāte". Šīs kopas ievadrakstā viens no žurnāla redaktoriem Larijs Daimonds un Florences universitātes politikas zinātnes profesors Leonardo Morlino atzīmē, ka līdz ar demokrātijas ideju un prakses ietekmes nostiprināšanos mūsdienu pasaulē pētnieku, politiķu un dažādu starptautisko palīdzības programmu administratoru uzmanība no jautājuma, kāpēc notiek pāreja uz demokrātiju, pārvirzās uz jautājumu, kā novērtēt demokrātijas kvalitāti.[23]

Diez vai kāds mūsdienās apstrīdēs, ka, piemēram, Vācijas Federatīvā Republika vai Francija ir demokrātiskas valstis, bet nacistiskā Vācija, Sadama Huseina laika Irāka vai, teiksim, "reālā sociālisma" valstis

70.–80. gados tādas nebija. Daudz lielākas grūtības rodas tad, kad šāda pretnostatījuma vietā tiek izvirzīts uzdevums novērtēt demokrātijas attīstības pakāpi, neatrisinātās problēmas un pilnveidošanās iespējas mūsdienu attīstītajās demokrātiskajās valstīs vai valstīs, kas atrodas demokrātijas nostiprināšanās procesā. Šajā sakarā pēdējos gadu desmitos samērā plašu izplatību ir guvuši pētījumi, kas par mērķi izvirza demokrātijas attīstības pakāpes noteikšanu. Šie pētījumi mēdz būt gan salīdzinoša rakstura, gan uz vienas sabiedrības novērtējumu virzīti, tie var būt orientēti uz kvantitatīviem rādītājiem, kā arī tajos var būt uzsvērta demokratizācijas procesa kvalitatīva izvērtējuma prioritāte.

Ņemot vērā ievadraksta ierobežoto apjomu, nav iespējams sniegt kaut cik izvērstu dažādo demokrātijas izvērtējuma metodiku apskatu, tāpēc aplūkosim vien dažus raksturīgākos variantus. Uz izteikti kvantitatīvu vērtējumu orientēts un samērā šauru ("formālo") demokrātijas izpratni balstīts ir Helsinku universitātes profesora Tatu Vanhanena *Poliarhijas indekss*.[24] Tas ir veidots, par pamatu ņemot divus galvenos demokrātiskā režīma kritērijus, proti, līdzdalību un sāncensību vēlēšanās. *Poliarhijas indekss* aptver 187 valstis laikposmā no 1810. līdz 2000. gadam. Demokrātisko režīmu atbilstība iepriekšminētajiem kritērijiem tiek mērīta ar divu rādītāju – vēlētāju īpatsvars valsts iedzīvotāju kopskaitā un par lielāko partiju nodoto balsu īpatsvars – palīdzību.

Uz plašāku demokrātijas izpratni balstīti tie demokrātijas vērtējumi, kurus regulāri sniedz organizācija *Freedom House*. Piemēram, tā publicē regulārus pārskatus "Valstis pārejas procesā",[25] kuros tiek dots 27 postkomunistisko sabiedrību attīstības vērtējums, uzsverot tādas demokrātijas pamatiezīmes kā politiskā brīvība, politiskā vienlīdzība, kā arī politiskā un tiesiskā kontrole. *Freedom House* pieejā demokrātijas attīstības pakāpe tiek vērtēta šādos aspektos: vēlēšanas un politiskās partijas, likuma vara, pilsoniskās sabiedrības attīstība, mediju loma sabiedrībā, pārvaldes struktūru un publiskās administrācijas sistēmas uzbūve un darbības raksturs, cīņa pret korupciju un sabiedrības iesaistīšanās šajā cīņā. Citiem vārdiem, *Freedom House* vērtējumi uzsver politisko un pilsonisko tiesību nozīmi, taču tajos nav iekļauti sociālo un ekonomisko tiesību jautājumi, lai gan demokrātijas novērtējumā ir iekļauta tādu dimensiju kā brīvā tirgus institūciju pastāvēšana, ko drīzāk gan var uzskatīt par demokrātijas priekšnoteikumu, nevis tās pazīmi.

Par pamatu Latvijas sabiedrības demokratizācijas procesu izvērtējumam, kā jau atzīmēts, tika izmantota IDEA metodika, kuru no iepriekš aplūkotajām atšķir divas galvenās pazīmes – tā iekļauj plašāku jautājumu loku un uzsvaru liek uz kvalitatīvu izvērtējumu, nevis kvantitatīviem rādītājiem. Kopš aizvadītā gadsimta 90. gadu vidus IDEA metodika ir guvusi pielietojumu demokrātijas stāvokļa izvērtējumā daudzās pasaules valstīs, tostarp Bangladešā, Salvadorā, Itālijā, Kenijā, Malavi, Jaunzēlandē, Peru, Dienvidkorejā, Gruzijā u.c.

IDEA metodikas pamatā ir trīs galvenie pieņēmumi.

- Demokratizācija ir nepārtraukts un nebeidzams process. Sabiedrībām ar sen iedibinātām demokrātijas tradīcijām un sabiedrībām, kas nesen nostājušās uz demokrātiskās attīstības ceļa, ir kopēja virzība, tām ir kopīgas vērtības un arī līdzīgas problēmas, kas, saprotams, vienās valstīs var būt vairāk akūtas nekā citās.
- Pastāv vienota demokrātijas ideja, tās īstenošanas pakāpe var tikt noteikta pēc vairākiem kritērijiem, kuriem ir nozīme neatkarīgi no dažādu sabiedrību attīstības pakāpes un kultūras tradīciju īpatnībām.
- Vislabāk par demokrātijas stāvokli savā zemē var spriest tās iedzīvotāji, un demokrātijas izvērtējuma pamatmērķis ir – rosināt sabiedrībā diskusiju par demokrātijas jautājumiem un tādējādi veicināt demokratizācijas procesus.

Atšķirībā no iepriekšminētajām metodikām šī pieeja neparedz dažādu sabiedrību un valstu salīdzināšanu savā starpā uz kādu kvantitatīvu rādītāju pamata, tās mērķis ir – sniegt demokratizācijas procesu izvērtējumu "no iekšpuses", uzsverot kvalitatīvu analīzi, atklājot gan sasniegumus, gan trūkumus sabiedrības demokratizācijas procesos un nosakot jomas, kurās sabiedrības demokratizācijas procesi nav pietiekami strauji.

Pasaulē pastāv liela demokrātisko sistēmu daudzveidība: prezidentālās sistēmas atšķiras no parlamentārām, federālās – no unitārām, mažoritārās vēlēšanu sistēmas – no proporcionālajām utt. Ja Latvija, piemēram, vēsturiski ir izveidojusies par unitāru parlamentāro republiku ar proporcionālo vēlēšanu sistēmu, tad projekta mērķis nebija izvērtēt šādas kombinācijas priekšrocības un trūkumus salīdzinājumā ar citu valstu praksi, bet gan noskaidrot, cik lielā mērā pastāvošās varas īstenošanas formas ietvaros realizējas demokrātijas pamatiezīmes.

Novērtējumā izmantotā metodika paredz atbildes uz vairāk nekā 70 jautājumiem par dažādām sabiedriskās dzīves jomām, kuri atbilstoši IDEA demokrātijas izpratnei ir sagrupēti vairākos lielos blokos jeb daļās.

Pirmais bloks "Pilsonība, likums un tiesības" iekļauj jautājumus par politisko nāciju un pilsonību (1. nodaļa), likuma varu (2. nodaļa), pilsoniskām un politiskām tiesībām (3. nodaļa), kā arī ekonomiskām un sociālajām tiesībām (4. nodaļa).

Otrais bloks "Reprezentatīva un atbildīga pārvalde" ir veltīts jautājumiem par brīvām un godīgām vēlēšanām (5. nodaļa), politisko partiju lomu demokrātijā (6. nodaļa), pārvaldes struktūru efektivitāti un atbildību (7. nodaļa), civilo kontroli pār bruņotajiem spēkiem un policiju (8. nodaļa), kā arī par korupcijas mazināšanu (9. nodaļa).

Novērtējuma trešajā blokā "Pilsoniskā sabiedrība un tautas līdzdalība" tiek aplūkoti jautājumi par mediju lomu sabiedrībā (10. nodaļa), politisko līdzdalību (11. nodaļa), pārvaldes struktūru atsaucīgumu (12. nodaļa) un sabiedrības pārvaldes decentralizāciju (13. nodaļa). Ņemot vērā arvien pieaugošo starptautisko faktoru ietekmi uz demokrātijas attīstību, šajā novērtējumā tiek iekļauts atsevišķs bloks, kas veltīts demokrātijas starptautiskajām dimensijām un aplūko jautājumus par ārējo faktoru ietekmi uz valsts politiku un valsts atbalstu demokrātijas attīstībai citās zemēs (14. nodaļa).

Pēdējos gados Latvijas un ārvalstu eksperti, tostarp arī vairāki šajā izvērtējumā iesaistītie autori, ir publicējuši virkni nozīmīgu pētījumu, kuros analizēti atsevišķi šajā izvērtējumā skartie jautājumi, taču tik aptverošs aplūkojums, kas ļauj novērtēt demokrātijas stāvokli visā tās daudzšķautņainībā, Latvijā ir veikts pirmoreiz.

Projekta īstenošanai tika izveidota ekspertu grupa no Latvijā atzītiem attiecīgo problēmu speciālistiem. Pie katras projekta nodaļas strādāja vismaz divi eksperti, kas neatkarīgi viens no otra sagatavoja atbildes uz visiem savas sadaļas jautājumiem, un tās kļuva par pamatu kopīgā ziņojuma sagatavošanai. Ir jāņem vērā, ka dažādās nodaļās iztirzāto jautājumu loks vietām nedaudz pārklājas, taču gala ziņojuma sagatavošanas gaitā tika uzsvērta ekspertu neatkarība, sniedzot atbildes uz jautājumiem, un tādēļ nav izslēgta viedokļu atšķirība.

Kā papildinājums ekspertu vērtējumiem 2004. gada oktobrī projekta ietvaros tika veikta uz novērtējuma jautājumiem balstīta sabiedriskās domas aptauja, kuru Latvijas Universitātes profesores Brigitas Zepas vadībā īstenoja Baltijas Sociālo zinātņu institūts (BSZI). Pielikumā ir ievietots šīs aptaujas rezultātu apkopojums.

Izdarot kvalitatīvi orientētus vērtējumus, ļoti būtisks ir jautājums par šī vērtējuma kritērijiem. Mūsu pētījumā saskaņā ar IDEA ieteikumiem[26] tika kombinēti "iekšējie" un "ārējie" kritēriji. Ar "iekšējiem" kritērijiem šajā gadījumā tika saprasta pašas sabiedrības ietvaros izveidojusies "koordinātu sistēma", kuru veido salīdzinājums ar situāciju iepriekšējos gados, iedzīvotāju cerības un gaidas attiecībā uz sabiedriskām institūcijām un procedūrām, kā arī pašu varas struktūru izvirzītie pārvaldes procesu pilnveidošanas mērķi. Kā jau tika minēts, projekta iecere bija ne tikai sniegt savdabīgu Latvijas demokrātijas pašreizējā stāvokļa "momentuzņēmumu", bet arī ieskicēt attīstības tendences, tāpēc eksperti savās nodaļās sniedz arī demokratizācijas procesu dinamikas izvērtējumu, par pamatu ņemot laikposmu no 1999. gada līdz 2004. gada nogalei, vajadzības gadījumā pievēršoties arī senākām norisēm, bet dažviet minot datus, kas raksturo situāciju 2005. gada sākumā. Par "ārējiem" kritērijiem kalpoja gan salīdzinājums ar citām valstīm, kur attiecīgajos jautājumos tiek īstenota veiksmīga un starptautiski par labu atzīta politika un ir sasniegti labi rezultāti, gan arī starptautisko organizāciju dokumentos formulētie kritēriji.

Šo izvērtējumu nevar uzskatīt par tīri akadēmisku pasākumu – tā galvenais mērķis ir sniegt plašai sabiedrībai un politikā profesionāli iesaistītiem cilvēkiem ieskatu Latvijas demokrātijas attīstības problēmās, atstājot cēloņu un likumsakarību izpēti padziļinātiem zinātniskiem pētījumiem. Katras nodaļas beigās eksperti sniedz savu vērtējumu par visiem viņu aplūkotajiem jautājumiem piecpakāpju vērtējumu skalā no "ļoti labi" līdz "ļoti slikti" un izdara kopsavilkumu par aplūkoto jautājumu kopumu, formulējot savu priekšstatu par vislielāko sasniegumu un visnopietnāko problēmu viņu aplūkoto jautājumu lokā, kā arī piedāvājot pasākumus situācijas uzlabošanai.

Kā jau tika minēts, IDEA metodika ir domāta demokrātijas stāvokļa izvērtējumam dažādās valstīs ar atšķirīgu vēsturi, kultūras tradīcijām un sociāli ekonomiskās attīstības līmeni. Tādai pieejai ir arī savi trūkumi, jo metodikas unifikācija ne vienmēr ļauj pietiekami ņemt vērā dažādu sabiedrību īpatnības. Ekspertu grupa secināja, ka Latvijas gadījumā var konstatēt divas jautājumu grupas, kas IDEA metodikas piedāvātajā jautājumu klāstā nav guvušas pietiekamu atspoguļojumu.

Kā pirmos var minēt jautājumus, kuri saistīti ar indivīdu vērtību, attieksmju un pārliecību kopumu, kas ir pamatā politiskās sistēmas funkcionēšanai un ko literatūrā apzīmē ar terminu "politiskā kultūra". Demokrātija nav tikai demokrātiskie institūti un procedūras, demokrātija nevar efektīvi funkcionēt, ja tā nesakņojas pilsoņu pārliecībā, citiem vārdiem sakot, demokrātija nav dzīvotspējīga bez demokrātiem. Kaut arī mūsdienās neapmierinātība ar demokrātijas funkcionēšanu valstī ir diezgan parasta parādība kā "vecajās", tā "jaunajās" demokrātiskajās valstīs, no Latvijas turpmākās politiskās attīstības viedokļa tomēr ir svarīgi ņemt vērā, ka ievērojama Latvijas iedzīvotāju daļa nav apmierināta ar demokrātijas attīstību valstī,[27] ka pastāv saistība starp apmierinātību ar demokrātiju, no vienas puses, un indivīdu etnisko piederību un pilsonisko statusu, no otras puses. Tas gan neļauj apgalvot, ka Latvijas iedzīvotāji būtu vīlušies demokrātijas idejā kā tādā, jo, kā liecina 1999. gada Eiropas vērtību pētījuma dati,[28] 88% Latvijas iedzīvotāju atbalsta viedokli, ka demokrātijai ir dažas nepilnības, bet tā ir labāka par jebkuru citu pārvaldes formu. Pārdomas gan raisa aptaujā iegūta informācija: apgalvojumam, ka daži spēcīgi līderi mūsu valsts labā izdarīs vairāk, nekā visi likumi un sarunas, pilnībā piekrita 22,5% BSZI veiktās aptaujas respondentu, bet 36% respondentu tam piekrita daļēji.[29] Šāda paļaušanās uz spēcīgu līderi acīmredzot liecina par iedzīvotāju pasivitāti un nepietiekamu pilsoniskās sabiedrības attīstību. Tomēr zināmu optimismu vieš 1996. un 2004. gada datu salīdzinājums – šie dati ļauj secināt, ka Latvijā astoņu gadu laikā par aptuveni 20% pieaudzis to iedzīvotāju skaits, kuri tic, ka var ietekmēt pašvaldību lēmumus leģitīmā ceļā, un par 10% pieaudzis to cilvēku skaits, kuri tic, ka var ietekmēt valdības lēmumus.

Otrajā grupā ietilpst jautājumu komplekss, kas saistīts ar etnisko attiecību demokrātisku izkārtojumu. Mūsdienu demokrātijas pētnieki, norādot uz augsto etnokulturālās fragmentācijas līmeni, uzskata to par vienu no būtiskākiem faktoriem, kas var apgrūtināt sabiedrības demokratizācijas procesu. Jāteic, ka jautājums par etnisko attiecību demokrātisku izkārtojumu mūsdienu literatūrā nav pietiekami plaši iztirzāts, lielāka uzmanība tikusi pievērsta etnisko konfliktu aplūkojumam. Visai plaši izplatīta ir skepse attiecībā uz demokrātijas iespējamību etniski dalītās sabiedrībās. Piemēram, pazīstamais etnisko konfliktu pētnieks Donalds Horovics uzskata, ka "spēcīgi sašķeltās sabiedrībās demokrātija ir izņēmums, un atkārtoti tiek izvirzīts apgalvojums, ka nopietnu etnisko nošķīrumu priekšā demokrātija nespēj izdzīvot". [30]

Šķiet, nav nepieciešamības vēlreiz uzsvērt etnisko attiecību izkārtojuma īpašo nozīmi mūsdienu Latvijā. Diemžēl atjaunotās neatkarības gados etnopolitikas jautājumi nav kļuvuši par izvērstas diskusijas objektu nedz sabiedrībā, nedz politiskās elites līmenī, un daudzu nozīmīgu lēmumu saturu šajā jomā noteica un nosaka ārējo un iekšējo faktoru mijiedarbības situatīvais raksturs.

Iespējamo attīstības scenāriju klāsts bija un joprojām ir samērā ierobežots. Citu valstu vēsturiskajā attīstībā ir iespējams saskatīt četrus galvenos demokrātiskās attīstības variantus etniski neviendabīgās sabiedrībās:[31]

- liberālā demokrātija,
- konsociālā demokrātija,
- etniskā demokrātija,
- multikulturālā demokrātija.

Vajadzētu ņemt vērā, ka terminu "liberālā demokrātija" var aplūkot plašākā un šaurākā nozīmē. Ar liberālo demokrātiju plašākā nozīmē tiek saprasta demokrātiska iekārta, kurā tiek respektētas indivīda neatņemamās tiesības, kas tiek nostiprinātas valsts konstitūcijā un tādējādi nosaka varas struktūru un indivīda attiecības. Šajā nozīmē visus minētos etnisko attiecību izkārtojuma variantus var uzskatīt par liberālās demokrātijas principiem atbilstošiem. Liberālā demokrātija šaurākā nozīmē – attiecībā uz etnisko attiecību izkārtojumu – uzlūko etnisko piederību kā indivīda privātu lietu un savā ideālajā variantā atzīst valsts neitralitāti visos ar etnicitāti saistītos jautājumos. Praksē tas tā nekad nav bijis – valsts vienmēr ir saistīta ar noteiktu valodu un kultūras elementiem, kas ir jāpieņem ikvienam pilsonim. Rietumu liberālo demokrātiju gadsimtiem ilgā veidošanās gaita līdzās objektīvi determinētiem nācijveidošanās procesiem bieži vien bija saistīta arī ar etnisko grupu piespiedu asimilāciju, vietējo iedzīvotāju iznīcināšanu, etnisko grupu kultūras tradīciju noniecināšanu un citiem mūsdienās nepieņemamiem nācijveidošanās līdzekļiem. Līdz ar sabiedrību vienojošā kultūras slāņa izveidošanos un konsensusa sasniegšanu jautājumā par pamatvērtībām liberālā demokrātija funkcionē visnotaļ efektīvi. Liberāli demokrātiskā etnisko attiecību izkārtojuma piemērotību Latvijai var

apšaubīt gan tāpēc, ka šīs pieejas īstenošana nozīmētu padomju laikā izveidojušās situācijas iekonservēšanu, gan tāpēc, ka Latvijai nav nedz laika, nedz iespēju atkārtot rietumu nāciju veidošanās ceļu.

Konsociālās demokrātijas[32] pamatā ir lielāko etnisko grupu atzīšana par politiskās dzīves subjektiem. Konsociālo demokrātiju raksturo etnisko grupu kolektīvā politiskā reprezentācija; visu nozīmīgāko politisko spēku (kas pārstāv galvenos sabiedrības segmentus) sadarbība valsts pārvaldē t.s. lielās koalīcijas ietvaros; grupu savstarpējās veto tiesības, kas rada iespēju mazākumam efektīvi aizstāvēt sevi; proporcionalitāte starp etniskajām grupām amatu sadalījumā valsts dienestā un valsts subsīdiju saņemšanā; federālisms valsts uzbūvē. Kaut arī konsociālās demokrātijas idejas Latvijas politiskajā diskursā tika izvirzītas jau 80. gadu beigās – 90. gadu sākumā, to piekritēji ir īpaši aktivizējušies pēdējā laikā sakarā ar etnisko attiecību saasināšanos. Šis modelis šķiet Latvijai nepiemērots, jo tas ir krasā pretrunā ar Latvijas kā unitāras valsts vēsturiskajām tradīcijām, un tas ir bīstams, jo nav pieņemams sabiedrības latviskajai daļai.

Etniskās demokrātijas modelis ir izstrādāts 80. gadu beigās – 90. gadu sākumā, lai teorētiski interpretētu arābu un ebreju attiecības Izraēlā,[33] taču vairāki autori uzskata par iespējamu šo modeli attiecināt arī uz citām valstīm, tostarp uz Igauniju un Latviju[34]. Lai izvairītos no nevajadzīgiem pārpratumiem, ir jānošķir etniskā demokrātija un tāda nedemokrātiska etnisko attiecību izkārtojuma forma kā etnokrātija. Etniskā demokrātija ir politiskais režīms, kas savieno galveno pilsonisko un politisko tiesību attiecināšanu uz pastāvīgiem iedzīvotājiem ar vienas etniskās grupas ("pamatnācijas") privileģēta stāvokļa atzīšanu attiecībā uz valsti, kas izpaužas pamatnācijas dominēšanā valsts pārvaldē. Pie pamatnācijas nepiederīgās grupas šajā situācijā bieži vien tiek uztvertas kā pamatnācijas privileģētā stāvokļa apdraudētājas, reizē tiek pieļauta šo grupu politiskā cīņa par stāvokļa maiņu. Tā ir demokrātija, kas iekļauj sevī nedemokrātiskus dominances elementus, līdz ar to tā var tikt saprasta kā ierobežots, nepilnīgs demokrātijas paveids.

Visbeidzot, aplūkosim multikulturālo demokrātiju, kas balstās fundamentālo liberālās demokrātijas principu akceptēšanā, papildinot tos ar grupu – šajā gadījumā etnisko grupu – tiesību atzīšanu un nodrošināšanu. Te gan būtu svarīgi uzsvērt, ka šīs tiesības tiek saprastas kā tiesības saglabāt savu identitāti, kultūru un valodu, taču atšķirībā no konsociālās un etniskās demokrātijas nav runa par šo tiesību politisku institucionalizāciju vai – vēl vairāk – par vienas grupas politisko privilēģiju atzīšanu. Te gan būtu vietā atzīmēt, ka etnisko grupu tiesību atzīšana multikulturālā demokrātijā nenozīmē to nošķirtības iekonservēšanu. Multikulturālā demokrātija var efektīvi funkcionēt tikai tādā gadījumā, ja sabiedrības locekļiem – neatkarīgi no viņu izcelsmes – ir pietiekami augsta vienotības pakāpe attiecībā uz publiskās sfēras pamatprincipiem, pamatnoteikumiem un saziņas līdzekļiem, samērā augsta savstarpējas tolerances un uzticēšanās pakāpe, un publiskās sfēras funkcionēšanā vienu no centrālām vietām ieņem kopīga publiskās sfēras valoda.[35]

Latvijas valsts etnopolitika atjaunotās neatkarības gados ir svārstījusies starp oficiāli proklamēto ievirzi uz multikulturālo demokrātiju un būtiskām etniskās demokrātijas iezīmēm praktiskajā politikā. Pašreizējā situācijā apzināta un konsekventa izvēle starp šīm alternatīvām kļūst par faktoru, kas spēj izšķiroši ietekmēt Latvijas sabiedrības un valsts attīstību ilgākā laika posmā un nepieļaut evolūciju konsociālās demokrātijas virzienā.

Šī pārskata autori apzinās, ka viņu veiktais "momentuzņēmums", lai cik precīzs tas arī būtu, nespēj sniegt atbildes uz visiem jautājumiem, kas izvirzās saistībā ar Latvijas sabiedrības demokrātisku attīstību. Ja tas spēs aktualizēt sabiedriskajā domā jautājumus, kam līdz šim sabiedrība nav pievērsusi pienācīgu uzmanību, ja tas izraisīs sabiedrībā diskusijas un rosinās padziļinātus zinātniskus pētījumus, pārskata autori uzskatīs savu uzdevumu par izpildītu.

ATSAUCES

[1] Democracy's century. A survey of global political change in the 20th century, *http://www.freedomhouse.org/reports/century.html* (visi šajā rakstā izmantotie interneta resursi aplūkoti 2005.5.I).

[2] Turpat.

[3] *Democracy in a World of Tensions*. Ed. by R. McKeon. Chicago: Chicago University Press, 1951, 540 p.

[4] Offe, C. Einleitung. Reformbedarf und Reformoptionen der Demokratie. In.: *Demokratisierung der Demokratie. Diagnosen und Reformvorschläge*. Frankfurt; New York: Campus Verlag, 2003, S. 10–11.

[5] Saward, M. *The Terms of Democracy*. Cambridge: Polity Press, 1998, p. 8.

[6] Sk.: Lijphart, A. *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-six Countries*. New Haven and London: Yale University Press, 1999, pp. 9–47.

[7] Sartori, G. *The Theory of Democracy Revisited*. Chatham, NJ: Chatham House Publishers, 1987, pp. 21–22.

[8] Sk. arī: Held, D. *Models of Democracy*. 2nd ed. Cambridge: Polity Press, 1996, pp. 1–3.

[9] Gallie, W.B. Essentially contested concepts. In: *Proceedings of the Aristotelian Society*. 1955–1956, 56: 167–220.

[10] Held, D. *Models of Democracy*, p. 7.

[11] Zakaria, F. *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*. New York: W.W. Norton & Company, 2003. Citēts pēc krievu tulk.: Закария, Ф. *Будущее свободы: нелиберальные демократии в США и за их пределами*. Москва: Ладомир, 2004, с. 59.

[12] Sk.: Held, D. *Models of Democracy*, pp. 253–263.

[13] Fukujama, F. The end of history? In: *Twentieth Century Political Theory. A Reader.* Ed. by S.E. Bronner. London: Routledge, 1997, pp. 368–385.

[14] Truman, D.B. *The Governmental Process: Political Interests and Public Opinion*. New York: Knopf, 1951, 544 p.

[15] Dahl, R. *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press, 1971, 257 p.

[16] Pateman, C. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970, 122 p.

[17] Macpherson, C.B. *The Life and Times of Liberal Democracy*. Oxford; New York: Oxford University Press, 1977, 120 p.

[18] Habermas, J. *Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. Frankfurt a/M.: Suhrkamp, 1998, 666 S.

[19] Rawls, J. *Political Liberalism.* New York: Columbia University Press, 1993, 401 p.

[20] Mouffe, Ch. *The Democratic Paradox*. London, New York: Verso, 2000, 143 p.

[21] Dahl, R. *Democracy and Its Critics*. New Haven: Yale University Press, 1989, 397 p.

[22] Beetham, D. Key principles and indices for a democratic audit. In: *Defining and Measuring Democracy*. Ed. by D. Beetham. London: Sage, 1994, pp. 25–43.

[23] Diamond, L. and L. Morlino. The quality of democracy. An overview. *Journal of Democracy*, October 2004, p. 20.

[24] Sk.: Vanhanen's index of democracy, *www.prio.no/cwp/vanhanen*

[25] Nations in transit, *www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm*

[26] Beetham, D., S. Bracking, I. Kearton, and S. Weir. *International IDEA Handbook on Democracy Assessement*. The Hague; London; New York: Kluwer Law International, 2001, 144 p.

[27] Uz jautājumu "Kopumā ņemot, cik lielā mērā Jūs esat apmierināts ar demokrātijas attīstību valstī?" 44,7% aptaujāto atbildēja "ne pārāk apmierināts", bet 16,9% – "pavisam neapmierināts". Sk.: Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai: Tabulu atskaite. Rīga, 2004. gada oktobris, 15. tabula.

[28] Halman, L. (ed.). *The European Values Study: A Third Wave. Source Book of the 1999/2000 European Values Study Surveys.* Tilburg: EVS; WORC; Tilburg University, 2001, 405 p. (sk. arī: *http://spitswww.uvt.nl/web/fsw/evs/documents/EVS_SourceBook.pdf*).

[29] Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai, 16.3. tabula.

[30] Horowitz, D.L. *Ethnic Groups in Conflict*. 2nd ed. Berkeley: University of California Press, 2000, 697 p.

[31] Vetik, R. Multicultural democracy as a new model of national integration in Estonia. In: *The Challenge of the Russian Minority. Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Ed. by M. Lauristin and M. Heidmets. Tartu: Tartu University Press, 2002, pp. 55–62.

[32] Lijphart, A. *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven; London: Yale University Press, 1977, 248 p. Krievu tulk.: Лейпхарт, А. *Демократия в многосоставных обществах. Сравнительное исследование*. Москва: Аспент пресс, 1977, 287 с.

[33] Tamir, Y. *Liberal Nationalism*. Princeton: Princeton University Press, 1993, 194 p.; Smooha, S. The model of ethnic democracy. *ECMI Working Paper*, No. 13, October 2001, 95 p. (sk. arī: *http://www.ecmi.de/download/working_paper_13.pdf*).

[34] Järve, P. Ethnic democracy and Estonia. Application of Smooha's model. *ECMI Working Paper*, No. 7, July 2000, pp. 31–33, 36–37 (sk. arī: *http://www.ecmi.de/download/working_paper_7.pdf*).

[35] Sk.: Karklins, R. Ethnopluralism: Panacea for East Central Europe. *Nationalities Papers*, 2000, 28 (2): 219–241; Vetik, R. Multicultural democracy as a new model of national integration in Estonia.

I daļa
Pilsonība, likumdošana un tiesības

1. Politiskā nācija un pilsonība

Ilze Brands-Kehre un Ilvija Pūce

Vai sabiedrībā pastāv vienots viedoklis jautājumā par pilsonību bez diskriminācijas?

1.1. Cik lielā mērā politiskā nācija un valsts pilsonība aptver visus, kas dzīvo valsts teritorijā?

Jebkuras valsts konstitūcija iezīmē politiskās nācijas pamatus, savukārt pilsonība nosaka to cilvēku loku, kas ir pilntiesīgi politiskās nācijas locekļi. Latvijas Republikas Satversmes 2. pants noteic, ka Latvijas valstī suverēnā vara pieder Latvijas tautai kā pilsoņu kopumam. Satversme nosaka piederību pie politiskās nācijas bez saistības ar tautību. Principā iespēja kļūt par politiskās nācijas locekli ir pavērta jebkuras tautības piederīgajam, lai gan praksē to sašaurina vairāki valsts noteiktie ierobežojumi. Teorētiski ņemot, politiskās nācijas piederīgo lokam ir jātuvinās pastāvīgo iedzīvotāju lokam, taču reāli LR pilsoņu ir ne vairāk kā 80% no Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju skaita.

Pilsonība šaurākā nozīmē ir indivīda likumīgais statuss attiecībā pret valsti (juridiskā piederība), tā nosaka tiesību un pienākumu loku, ieskaitot vienlīdzību tiesu sistēmas priekšā. Taču politikas teorijā pilsonība tiek traktēta plašāk un ir cieši saistīta ar piederību kādai politiskai kopienai (mūsdienās tā ir nācijvalsts), un kopš Aristoteļa laikiem aktīva līdzdalība valsts pārvaldē (politiskās varas realizācijā) tiek atzīta par vienu no demokrātijas priekšnoteikumiem.

Ar pilsonību saistītie jautājumi ir joma, kas tradicionāli tiek uzskatīta par valsts kompetenci, tomēr līdz ar globalizācijas procesu izvēršanos un pieaugošo mobilitāti arvien vairāk attīstās pilsonības starpvalstu dimensija, starptautiskās normas un institūti arvien vairāk ierobežo valstu rīcību attiecībā uz saviem pilsoņiem. Daži pētnieki atzīmē, ka notiek zināma konverģence starp dažādās liberāli demokrātiskās valstīs pastāvošām normām un prasībām, kas nosaka pilsonisko piederību.[1] Skaidrs ir viens – lai indivīds pilnvērtīgi piedalītos valsts politiskajā dzīvē, ir vajadzīga pilsonība, un, lai demokrātiska valsts būtu leģitīma, ir nepieciešama pilsoniskā līdzdalība. Tieši tādēļ, ja paturam prātā demokrātiju, liels nepilsoņu skaits ir problēma ne tikai indivīdiem nepilsoņiem, bet pirmām kārtam pašai valstij.

Visi likumīgie Latvijas iedzīvotāji tiek reģistrēti Iedzīvotāju reģistrā. 2005. gada 1. janvārī no 2,3 miljoniem LR iedzīvotāju 452 033 bija nepilsoņi. Iedzīvotāju reģistrā bija reģistrēti arī gandrīz 34 tūkstoši ārzemnieku[2] un bezvalstnieku. Bēgļu skaits Latvijā ir nenozīmīgs – astoņi, arī patvēruma meklētāju ir ļoti maz. Arī industriāli attīstītajās valstīs pilsoņu ir apmēram 80–90% iedzīvotāju, tomēr gandrīz visi no tiem, kas nav šīs valsts pilsoņi, ir kādas citas valsts pilsoņi. Vēsturiski izveidojusies Latvijas situācija tādējādi atšķiras no citām valstīm ar to, ka katrs piektais iedzīvotājs ir bez jebkādas pilsonības piederības.

Pasaules valstu praksē par tiesisku pamatu valsts pilsonības iegūšanai parasti kalpo divi pamatprincipi: dzimšanas tiesības uz pilsonību, kas izriet no vecāku pilsonības (*jus sanguinis*), un tiesības uz pilsonību, kas balstās uz saikni ar valsts teritoriju kā vietu, kur dzīvo (*jus soli*). Pastāv uzskats, ka valstis var iedalīt divās kategorijās atkarībā no tā, kurš no nule minētajiem principiem tiek ņemts par pamatu, taču šādu viedokli ir jāuzskata par nepamatoti vienkāršotu, jo parasti liberāli demokrātiskās valstīs savijas abu principu elementi. Arī valstīs, kur darbojas spēcīgs *jus soli* princips (piemēram, valsts teritorijā dzimis bērns automātiski iegūst tās pilsonību), vecāki nodod pilsonību tālāk saviem bērniem. Tomēr, ja vecāki dzīvo citā valstī, *jus sanguinis* principu piemērošana var būt ierobežota laika vai paaudžu ziņā. Tā vairākas valstis ierobežo trešās paaudzes – bērns dzimis ārvalstīs dzimušiem un rezidējošiem vecākiem (tas attiecas arī tikai uz vienu no vecākiem) –

tiesības uz pilsonību, ja pilsonības pretendents/te neatgriežas valstī un nedzīvo tās teritorijā noteiktu laiku (šādas normas ir spēkā, piemēram, Kanādā, Meksikā, Apvienotajā Karalistē, ASV).[3] No otras puses, arī Vācijā, kas tradicionāli ir tikusi uzskatīta par viskonsekventāko *jus sanguinis* principa īstenotāju, arvien noteiktāk sāk iezīmēties arī *jus soli* elementi (pilsonības iegūšana, valsts teritorijā nodzīvojot noteiktu laiku).

Arī Latvijā iezīmējas abu minēto principu elementi. Atbilstoši *jus sanguinis* principam pēc neatkarības atjaunošanas tika atjaunots arī pilsoņu kopums, kāds pastāvēja 1940. gada 17. jūnijā, un pilsonība tika attiecināta uz pirmsokupācijas perioda pilsoņu pēctečiem. *Jus sanguinis* principam atbilst noteikums, ka latvieši un līvi (lībieši) var reģistrēties kā pilsoņi arī tad, ja viņu priekštečiem 1940. gada 17. jūnijā nebija pilsonības. Pēc neatkarības atgūšanas atbilstoši *jus soli* principam tika atzīts, ka Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem ir jābūt iespējai kļūt par pilsoņiem vai nu reģistrācijas kārtībā, kā tas tika solīts 1991. gadā, vai arī naturalizējoties, kā vēlāk tika noteikts likumdošanā. *Jus soli* principa nozīme Latvijas likumdošanā pastiprinājās pēc 1998. gada, kad likumdošanas grozījumi noteica pēc neatkarības atgūšanas Latvijā dzimušo nepilsoņu bērnu tiesības tikt reģistrētiem par pilsoņiem.[4] Tas, ka latviešiem un līviem ir privilegēta iespēja repatriējoties iegūt pilsonību reģistrācijas kārtībā, citiem vārdiem, viņu tiesības ir balstītas etniskajā piederībā, nav parasta parādība liberālajās demokrātijas, taču tā nevar tikt uzskatīta par kaut ko unikālu: uz tautības pamata balstītas priekšrocības pilsonības iegūšanā paredz Vācijas, Grieķijas, Izraēlas, Portugāles, Spānijas un Krievijas likumdošana.[5]

Neatkarības atgūšanas brīdī Latvijas teritorijā bija aptuveni 700 000 iedzīvotāju, kuriem nebija pilsonības saišu ar pirmskara Latviju, un tādēļ viņiem nebija tiesību automātiski iegūt pilsonību uz *jus sanguinis* pamata – šie cilvēki izveidoja Latvijas nepilsoņu kopu. Pilsoņu kopas atjaunošana, uzsverot tiesisko pēctecību ar pirmskara Latvijas Republiku, bija loģisks solis. Diemžēl vilcināšanās ar Pilsonības likuma pieņemšanu līdz 1994. gadam liedza uzsākt naturalizāciju un radīja daudzos Latvijas nepilsoņos nedrošību par savu statusu un nākotni Latvijā. Tas negatīvi ietekmēja naturalizācijas gaitu tad, kad tā beidzot tika uzsākta 1995. gadā.

Nepilsoņu statusu regulē likums "Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības". Latvijas nepilsonim atšķirībā no bezvalstnieka ir Latvijas Republikas pase (nepilsoņa pase) un valsts konsulārā aizsardzība. Nepilsoņa sociālās un ekonomiskās tiesības līdzinās pilsoņa tiesībām,[6] un Satversmē garantētās pamattiesības attiecas uz ikvienu. Tādējādi atbilstoši liberālo valstu praksei[7] Latvijā nepilsoņu pamattiesības nav ierobežotas salīdzinājumā ar pilsoņiem. Tomēr Latvijā nepilsonim atšķirībā no pilsoņa nav konstitucionālu tiesību netikt izdotam citai valstij, viņai/viņam nav arī Eiropas Savienības (ES) pilsoņa tiesību.

Visās liberālajās demokrātijās pastāv atšķirība starp pilsoņiem un nepilsoņiem jautājumā par tiesībām ieņemt dažādus amatus. Arī Latvijā nepilsoņu tiesības ieņemt dažus amatus ir ierobežotas salīdzinājumā ar pilsoņiem, tomēr atklāts paliek jautājums, vai visi ierobežojumi ir pamatoti. Eiropas Savienībā valsts iespējas noteikt profesijas, tostarp arī profesijas valsts sektorā, kas būtu pieejamas tikai pilsoņiem,[8] tiek būtiski ierobežotas. Eiropas Tiesa ir izskatījusi vairākas lietas par šiem jautājumiem. Par leģitīmiem parasti tiek uzskatīti ierobežojumi ieņemt amatus, kas saistīti ar valstij nozīmīgu politisko lēmumu pieņemšanu. Vairākas valstis daļēji ierobežo nepilsoņu iespējas strādāt valsts sektorā, tomēr gandrīz nekur šādi ierobežojumi nav privātajā sektorā.[9] Latvijā ir noteikts, ka visiem valsts ierēdņiem ir jābūt pilsoņiem, reizē pastāv profesiju ierobežojumi arī privātajā sektorā. No demokrātijas viedokļa par apšaubāmiem uzskatāmi ierobežojumi nepilsoņiem darboties advokāta profesijā.

Vissvarīgākās politiskās tiesības, proti, balsot un balotēties vēlēšanās, nepilsoņiem tiek ierobežotas gandrīz visās liberālajās demokrātijās. Tomēr praksē arvien vairāk attīstās tendence pieļaut pastāvīgo iedzīvotāju piedalīšanos pašvaldību vēlēšanās, dažās valstīs viņiem ir iespējas piedalīties arī referendumos.[10] Latvijā tiesības piedalīties vēlēšanās ir tikai pilsoņiem (kopš 2004. gada likuma grozījumiem arī Latvijā rezidējošiem ES pilsoņiem ir tiesības piedalīties pašvaldību vēlēšanās), un, neraugoties uz daudzām starptautiskām rekomendācijām (piemēram, 2003. gadā no Eiropas Padomes, EDSO un Eiropas Parlamenta pārstāvjiem) piešķirt nepilsoņiem tiesības piedalīties vietējās vēlēšanās, valsts pārstāvji noraidījuši iespēju pat apspriest šo jautājumu.

Nepilsoņu iekļaušana pilntiesīgo valsts locekļu kopā notiek galvenokārt naturalizācijas ceļā. Kopš naturalizācijas procesa sākuma 1995. gadā līdz 2004. gada 31. decembrim naturalizācijas kārtā pilsonībā ir uzņemti 85 352 cilvēki. Līdz 1998. gadam naturalizācijas pieejamību ierobežoja likumā noteiktās kvotas ("logi"), kurās īpaša nozīme bija vecuma principam un kuras tika atceltas referenduma rezultātā. Tādēļ laik-

posmā līdz 2004. gadam lielākais naturalizācijas pieteikuma skaits bija saņemts 1999. gadā (15 183), bet pēc tam vairākus gadus šis rādītājs samazinājās. 2004. gads, kad Latvija iestājās Eiropas Savienībā, iezīmējās kā jauna rekorda gads: līdz 31. decembrim bija saņemts vairāk nekā 21 000 naturalizācijas pieteikumu.[11] Tomēr uz gandrīz pusmiljona nepilsoņu fona arī šis pilsonības iegūšanas tempa paātrinājums nespēj principiāli atrisināt nesamērīgi lielā nepilsoņu skaita problēmu.

Cilvēks iegūst tiesības naturalizēties, ja viņš Latvijā ir pastāvīgi nodzīvojis piecus gadus (citās demokrātiskajās valstīs šis periods svārstās no 3 līdz 12 gadiem, bet pieci gadi ir daudzās valstīs noteiktais laiks), un pilsonības pretendentam ir jānokārto latviešu valodas prasmes mutisks un rakstisks pārbaudījums, LR Satversmes pamatnoteikumu, valsts himnas teksta un Latvijas vēstures zināšanu pārbaudījums. Pilsonības pretendentiem valodas prasmes prasības tiek izvirzītas gandrīz visās valstīs[12], bet apliecināt vēstures zināšanas tiek prasīts daudz retāk (šāda prasība pastāv Kanādā, Igaunijā, Meksikā, ASV)[13] . Personu skaits, kas nav nokārtojis latviešu valodas pārbaudījumu pirmajā piegājienā, nav liels, tomēr pēdējo gadu laikā tas ir palielinājies salīdzinājumā ar 90. gadu beigām (2% – 1998. gadā, 15% – 2002. gadā, 10% – 2004. gadā). Pozitīvi ir vērtējams fakts, ka 1998. gadā vēstures pārbaudi pirmajā reizē neizturēja tikai 0,4% pretendentu, tomēr 2002. un 2004. gadā šie rādītāji bija attiecīgi jau 3% un 4%.[14] Pārbaudījumu kārtošanā pakāpeniski tiek ieviesti dažādi atvieglinājumi.[15]

Līdztekus naturalizācijas noteikumiem svarīgi ir izvērtēt arī naturalizācijas pieejamību gan likumdošanas aspektā, gan praktiski. Latvijā nevar naturalizēties personas (arī pastāvīgie iedzīvotāji), kurām nav legāla iztikas avota; kas vērsušās pret Latvijas neatkarību vai demokrātiju (ja tas ir konstatēts ar tiesas spriedumu); kas pēc 1990. gada 4. maija paudušas fašisma, šovinisma, nacionālsociālisma, komunisma vai citas totalitārisma idejas vai arī musinājušas uz nacionālo vai rasu naidu, vai nesaticību (ja tas ir konstatēts ar tiesas spriedumu); kuras ir ārvalstu amatpersonas vai dien ārvalstu bruņotajos spēkos, drošības dienestā vai policijā; personas, kuras ir palikušas dzīvot Latvijā pēc demobilizācijas no PSRS (Krievijas) bruņotajiem spēkiem vai iekšējā karaspēka (izņemot gadījumus, ja persona pirms dienesta pastāvīgi dzīvoja Latvijā); ja persona ir bijusi VDK vai cita ārvalstu drošības dienesta vai izlūkdienesta darbinieks/ce, informators/re, aģents/te vai konspiratīvā dzīvokļa turētājs/ja (ja fakts ir konstatēts likumā paredzētajā veidā); ja persona ir krimināli sodīta vai arī tā pēc 1991. gada 13. janvāra ir darbojusies pret Latvijas Republiku, darbojusies PSKP, LKP vai dažu citu likumā uzskaitītu padomju organizāciju ietvaros. Salīdzinājumā ar citām valstīm pilsonības iegūšana tiek ierobežota diezgan plašam cilvēku lokam, ieskaitot arī Latvijas pastāvīgos iedzīvotājus, kam nav citas valsts pilsonības.

Šaubas rada ierobežojumu leģitimitāte attiecībā uz pretendentu saistību ar VDK vai citiem ārvalstu dienestiem, jo to var attiecināt arī uz ievērojamu pilsoņu daļu, kas ieguva pilsonību reģistrācijas kārtībā, turklāt šīs saistības raksturs un bīstamība katrā atsevišķā gadījumā no valsts drošības viedokļa izvērtēta netiek. Arī vispārējais noteikums par naturalizācijas ierobežojumiem kriminālsodītām personām ir apšaubāms: līdzīgi ierobežojumi pastāv arī citās valstīs, tomēr parasti ierobežojumi naturalizācijai tiek noteikti tikai tad, ja nodarījums un tam atbilstošais sods ir īpaši smags,[16] kurpretī Latvijā jebkurš kriminālsods liedz iespēju naturalizēties. Izņēmums pastāv attiecībā uz bērniem nepilsoņiem – viņiem pilsonības iegūšana reģistrējoties vai naturalizējoties nav pieejama, ja piespriestais kriminālsods paredz brīvības atņemšanu vismaz uz 5 gadiem.

Personām, kurām ir likumā noteiktas tiesības naturalizēties, naturalizācija praktiski tiek kārtota Naturalizācijas pārvaldes reģionālajās nodaļās. 2004. gadā naturalizācijas dokumentu iesniegšanas noteikumi tika atvieglināti, atceļot prasību iesniegt dokumentus par pierakstu dzīvesvietā, kā arī paredzot iespēju iesniegt dokumentus jebkurā Naturalizācijas pārvaldes reģionālajā nodaļā (agrāk to varēja izdarīt tikai pēc reģistrētās dzīvesvietas).[17] Pats process nav īpaši sarežģīts, un Naturalizācijas pārvaldes statistika rāda, ka tas parasti aizņem 4–6 mēnešus no dokumentu iesniegšanas brīža (likumā noteiktais termiņš – viens gads).[18] Salīdzinājumā ar citu valstu praksi tas ir īss laika periods. Arī naturalizācijas nodevas ir vairākkārt samazinātas (1997., 2001. un 2002. gadā) ar nolūku darīt naturalizāciju pieejamāku. 2004. gadā pamatnodeva bija 20 latu, un vairākām pretendentu kategorijām (pensionāriem, maznodrošinātām daudzbērnu ģimenēm, skolēniem un studentiem, bezdarbniekiem, invalīdiem) nodeva ir samazināta līdz trim latiem. Pilnīgi atbrīvoti no nodevas ir politiski represētie, 1. grupas invalīdi, bāreņi, kā arī valsts un pašvaldību sociālajā aprūpē uzņemtie.[19] Tā kā viens no visbiežāk izteiktajiem iemesliem, kas kavē naturalizāciju, ir nepietiekams valsts valodas prasmes līmenis, kopš 1996. gada darbojas Latviešu valodas apguves valsts programma (LVAVP, kopš 2004. gada – Latviešu valodas apguves valsts aģentūra), un tās valodas kursi arī ir veicinājuši integrāciju un naturalizācijas pieejamību nepilsoņiem. Pēdējos gados procesa pieejamību ir veicinājušas

arī dažādas Naturalizācijas pārvaldes iniciatīvas (kas lielākoties ir bijušas ārvalstu finansētas): valsts valodas kursi naturalizācijas pretendentiem un informācijas kampaņas par pilsonības iegūšanu.

Latvijā pretēji daudzu valstu praksei laulības ar pilsoni nedod atvieglojumus pilsonības iegūšanai, vienīgā priekšrocība ir paātrināta izskatīšanas kārtība, bet arī šī priekšrocība iegūstama tikai pēc 10 laulībā nodzīvotiem gadiem.

1998. gadā Saeima pieņēma pilsonības likuma grozījumus, kas deva tiesības reģistrēt kā pilsoņus pēc 1991. gada 21. augusta dzimušos nepilsoņu un bezvalstnieku bērnus. Taču praksē šo bērnu reģistrācija pilsonībā ir notikusi ļoti gausi, un līdz 2004. gada sākumam bija reģistrēti tikai 10% no aptuveni 20 000 bērnu, kuriem šādas tiesības ir saskaņā ar likuma grozījumiem. 2004. gada sākumā Īpašo uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās (ĪUMSIL) sekretariāts sadarbībā ar Īpašo uzdevumu ministra bērnu un ģimenes lietās sekretariātu un Naturalizācijas pārvaldi īstenoja informācijas kampaņu, sūtot informāciju par reģistrāciju tieši šo bērnu vecākiem. Rezultātā 2004. gadā ir būtiski palielinājies pilsonībā reģistrēto bērnu skaits: līdz 2004. gada decembrim bija saņemts 3440 iesniegumu, proti, 2004. gadā tika saņemts aptuveni tikpat daudz iesniegumu, cik visos iepriekšējos gados kopš likumdošanas grozījumiem 1998. gadā kopā ņemot.[20] Tomēr jāatzīst, ka, samērojot šo skaitli ar kopējo nepilsoņu bērnu skaitu, kuriem ir tiesības tikt reģistrētiem pilsonībā, arī šie paātrinātie tempi vēl arvien ir pārāk lēni.

Likumdošanā ir vēl viena nepilnība: vecāki nepilsoņi un bezvalstnieki[21] var reģistrēt savus bērnus kā pilsoņus tikai līdz 15 gadu vecumam, 15–18 gadus veciem tiek papildus prasīts valsts valodas prasmi apliecinošs dokuments vai rīkota valsts valodas prasmes pārbaude, bet pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas šie bērni var iegūt pilsonību tikai naturalizācijas kārtībā.[22] Šāds noteikums nonāk pretrunā gan citu valstu praksei, gan pilsonības iekšējai loģikai, proti, tam, ka tiesības uz pilsonību ir pašam bērnam. Pilsonības iegūšanu reģistrācijas kārtā šiem neatkarīgajā Latvijā dzimušajiem bērniem nepieciešams garantēt vismaz gadu pēc pilngadības sasniegšanas, kas ļautu bērnam pašam izdarīt apzinātu izvēli jautājumā par Latvijas pilsonību.

Par nopietnu problēmu jāuzskata tas, ka Latvijā vēl arvien piedzimst bērni, kuriem nav nevienas valsts pilsonības: būtu ieteicams jaundzimušos nepilsoņu bērnus automātiski reģistrēt kā pilsoņus, ja vien vecāki pret to neiebilst.

Par nopietnu šķērsli pilsonības jautājuma risināšanai ir jāuzskata nepietiekama nepilsoņu motivācija iegūt Latvijas pilsonību. Aptuveni trešā daļa kādā pētījumā aptaujāto nepilsoņu uzskata, ka pilsonība tiem pienākas automātiski. Tomēr uzrādītā pozitīvā attieksme pret tiem, kas naturalizējas, ļauj secināt, ka tikai daļa no viņiem izvairās no naturalizācijas principiālu apsvērumu vadīti. Bieži tiek minēti arī citi naturalizāciju kavējoši faktori, piemēram, nepilsoņiem salīdzinājumā ar Latvijas pilsoņiem ir izdevīgāki noteikumi ceļošanai uz NVS valstīm. Jāmin arī bailes no naturalizācijas pārbaudījumiem. Tomēr no aptaujas un ekspertu atzinumiem izriet, ka lielai daļai nepilsoņu kļūt par pilntiesīgiem dalībniekiem valstī, ar kuru tie saista savu nākotni, traucē pasivitāte un motivācijas trūkums.[23]

Kaut gan 2004. gads iezīmēja būtisku pieaugumu naturalizācijas iesniegumu, kā arī par pilsoņiem reģistrēto nepilsoņu bērnu skaita ziņā, tomēr tas iezīmēja arī negatīvas tendences valsts rīcībā pilsonības jomā. 2004. gada maijā Saeima pieņēma grozījumus likumā, kas regulē nepilsoņu juridisko statusu Latvijā. Šie grozījumi noteic, ka nepilsonis, kas pēc 2004. gada 1. jūnija ieguvis pastāvīgās dzīvošanas atļauju citā valstī, zaudē savu Latvijas nepilsoņa statusu un ar to saistītās tiesības. Tas nozīmē, ka šāds indivīds kļūst par bezvalstnieku. Šie grozījumi tika apstrīdēti Satversmes tiesā, kas 2005. gada 7. martā atzina tos par neatbilstošiem Satversmei un spēku zaudējušiem.[23a] Par vēl vienu negatīvās tendences apliecinājumu jāuzskata gadījums, kad nepilsonis, kas bija izpildījis visas ar likumu noteiktās naturalizācijas prasības, kuras atzina Naturalizācijas pārvalde, ar Ministru kabineta vienbalsīgu lēmumu tomēr netika uzņemts pilsonībā, atteikumu motivējot ar to, ka viņa uzskati un darbības sakarā ar mazākumtautību izglītības reformu liecina par nepietiekamu lojalitāti Latvijai.[24] Šāds lēmums ir pretrunā gan Latvijas likumdošanai un līdzšinējai pilsonības piešķiršanas praksei,[25] gan starptautisku ekspertu ieteikumiem, kuros tiek uzsvērts, ka naturalizācijas kritērijiem ir jābūt objektīviem, ir jāmazina subjektīvo faktoru loma un pēc iespējas jāmazina izpildvaras struktūru ietekme uz lēmumu saturu. Šis Ministru kabineta lēmums tiek apstrīdēts administratīvajā tiesā.

Kopumā kopš 1998. gadā veiktajiem grozījumiem Latvija pilsonības pieejamības ziņā ierindojama starp liberālām demokrātijām, likumdošana atbilst starptautiskām normām, arī pēc 1998. gada pieņemtie noteikumu grozījumi kopumā atvieglojuši pilsonības iegūšanu, tāpēc situācija pilsonības likumdošanas jomā ir vērtējama

kā laba. Taču Latvijā joprojām ir liels nepilsoņu skaits, starp nepilsoņiem ir daudzi Latvijas teritorijā dzimušie (tātad vismaz otrās paaudzes Latvijas iedzīvotāji) un tādi, kas valstī dzīvo ilgstoši; nepilsoņiem nav pietiekamas motivācijas pilsonības iegūšanai; pastāv naturalizācijai pretrunīgs politiskais fons (ieskaitot deokupācijas diskursu un ar likumu noteikto cittautiešu repatriācijas veicināšanu[26]). Dažādu iemeslu dēļ Latvijā pastāvīgi dzīvojošie nepilsoņi nav iekļauti politiskās nācijas sastāvā, un viņiem ir liegta pilnvērtīgas politiskās līdzdalības iespēja. Līdz ar to faktiskā situācija pilsonības jomā tiek vērtēta ar atzīmi **"slikti"**.

1.2. Cik lielā mērā tiek atzītas kultūru atšķirības un cik labi tiek aizsargātas minoritātes?

Latvija citu valstu vidū izceļas ar ievērojamu minoritāšu īpatsvaru, kas jautājumam par minoritāšu tiesībām piešķir īpašu nozīmi. 2004. gada sākumā Latvijas kopējais iedzīvotāju skaits bija 2,3 miljoni, bet etnisko sastāvu veidoja 58,6% latviešu, 28,8% krievu, 3,9 baltkrievu, 2,6% ukraiņu, 2,5% poļu, 1,4% lietuviešu un 1,7% citu tautību iedzīvotāji (ieskaitot ebrejus un čigānus (romus) – pēc īpatsvara nelielās, bet Latvijā vēsturiskās mazākumtautības).[27] Kopš 1989. gada latviešu īpatsvars valstī ir palielinājies par 6,5 procentpunktiem.[28] Tomēr piecās no septiņām lielajām pilsētām, ieskaitot galvaspilsētu Rīgu, latviešu ir mazāk par 50% (Rīgā – 41%). Otrā lielākajā Latvijas pilsētā – Daugavpilī – latviešu ir tikai 16%. Līvi likumdošanā ir atzīti par Latvijas pamattautību, pēdējā tautas skaitīšanas laikā 2000. gadā valstī viņu bija vairs tikai 177.[29]

Papildus saistošiem starptautiskiem cilvēktiesību pamatdokumentiem, kuriem Latvija pievienojās vai kurus parakstīja drīz pēc neatkarības atgūšanas un kuros ir noteikta liela daļa starptautisko un Eiropas normu saistībā ar tiesībām baudīt un attīstīt savu etnisko identitāti, kultūru un valodu, Latvijas likumdošanā ir iestrādātas arī normas par kultūru atšķirību atzīšanu un minoritāšu tiesību garantijas, kas attīstījušās gadu gaitā kopš neatkarības atgūšanas. Neraugoties uz iedzīvotāju kopuma multikulturālo sastāvu, Latvijas likumdošanā nav definēts jēdziens "mazākumtautība". Tomēr gan šis jēdziens, gan citi jēdzieni (piemēram, nacionālās un etniskās grupas) tiek lietoti kā normatīvajos aktos, tā praksē – parasti tieši ar deklarēto nolūku aizsargāt šo tautību kultūru un identitāti. Tā 1991. gadā pieņemtais likums "Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju" garantē visām nacionālajām un etniskajām grupām tiesības uz kultūras autonomiju un kultūras pašpārvaldi, kā arī tiesības dibināt savas nacionālās biedrības, to apvienības un asociācijas.[30] Valsts pienākums ir sekmēt šo organizāciju darbību un materiālo nodrošināšanu. Tomēr šim likumam ir deklaratīvs raksturs, tas neparedz mehānismus minētās normas īstenošanai.

Pēc 1998. gadā pieņemtajiem grozījumiem, kad Satversmei tika pievienota 8. nodaļa "Cilvēka pamattiesības", tās 114. pants nosaka: "Personām, kas pieder pie mazākumtautībām, ir tiesības saglabāt un attīstīt savu valodu, etnisko un kultūras savdabību." Tādējādi šīs tiesības tiek garantētas konstitucionālā līmenī.

Progress ir vērojams arī praksē, īpaši kopš 1998. gada, kad pēc publiskām diskusijām tika pieņemta Sabiedrības integrācijas koncepcija. 2001. gadā Ministru kabinets pieņēma uz koncepcijas pamata izstrādāto Valsts programmu "Sabiedrības integrācija Latvijā", un līdz ar Sabiedrības integrācijas fonda nodibināšanu gada beigās sākās tās īstenošana ar dažādu projektu finansēšanu. Pirmo reizi, vismaz simboliski, integrācijas jautājums tika iezīmēts kā viena no valsts politikas prioritātēm. 2002. gada novembrī tika izveidots ĪUMSIL postenis un ministram pakļautais sekretariāts.[31] Sekretariātam tika pievienots Mazākumtautību departaments, kas iepriekš atradās Naturalizācijas pārvaldes pakļautībā. Mazākumtautību departamenta uzdevums ir veicināt mazākumtautību organizāciju un kultūru attīstību. Šobrīd ar sekretariātu ir saistīts vairāk nekā divi simti mazākumtautību organizāciju, 67 no tām 2003. gadā saņēma nelielas dotācijas savām aktivitātēm. Kaut arī valsts finansējums ir drīzāk simbolisks, tomēr salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem tas ir būtiski pieaudzis.[32] 2001. gadā dibinātais Sabiedrības integrācijas fonds ar projektu konkursu un projektu rakstīšanas mācību semināru palīdzību ir veicinājis mazākumtautību līdzdalību un rīcībspējas paaugstināšanu. Līdztekus tam ir jāmin arī mazākumtautību kultūras organizācijas, kas saņem atbalstu no Kultūras ministrijas. Tādējādi praktiskā līmenī mazās un pagaidām samērā vājās mazākumtautību organizācijas pēdējos gados ir saskatījušas jaunu atbalsta tendenci, ko stabilizē arī likumdošanas un praktiskās politikas tendence stiprināt vēl nepilnīgi attīstīto pilsonisko sabiedrību.

Pilsonība un valoda neapšaubāmi bija svarīgākie ar mazākumtautībām saistītie jautājumi pirmajos desmit gados pēc neatkarības atjaunošanas. 90. gados likumdošanas pilnveidošanu un praktisko politiku lielā mērā

noteica ieteikumi un pat spiediens no starptautisko organizāciju un ārvalstu pārstāvju puses, kas bija īpaši efektīvi laikā pirms iestāšanās ES un NATO.[33] 1998. un 1999. gadā pieņemtie likumi un likumu grozījumi, liberalizējot pilsonības likumu un likumā precizējot valsts valodas lomu, iezīmē būtisku progresu demokrātijas attīstībā, un šo normu principiālu atbilstību starptautiskiem standartiem atzina EDSO Augstais komisārs mazākumtautību jautājumos Makss van der Stūls. 2001. gadā tika slēgta EDSO misija Latvijā, atstājot vienu vienīgu neizpildītu prasību: atteikties no normas, ka deputātu kandidātiem jāprot valsts valoda augstākajā līmenī (2002. gada pavasarī šī norma no Saeimas vēlēšanu likuma arī tika svītrota). Lielā starptautiskā uzmanība Latvijas mazākumtautību jautājumiem nozīmē, ka netrūkst dažādu pārstāvju slēdzienu par mūsu valsts likumdošanas un reālās prakses atbilstību starptautiskām mazākumtautību un cilvēktiesību normām. Ieteikumi Latvijai, kas saņemti no Eiropas Padomes (EP) Uzraudzības komisijas, EP cilvēktiesību komisāra, EP Komisijas pret rasismu un neiecietību, EDSO Augstā komisāra mazākumtautību jautājumos, ANO Cilvēktiesību komisijas un citām institūcijām, pamatvilcienos sakrīt: atzīmējot līdzšinējo progresu, tiek ieteikts meklēt veidus, kā veicināt naturalizāciju, piešķirt nepilsoņiem vēlēšanu tiesības vietējās vēlēšanās, nodrošināt, lai mazākumtautību izglītības reformas īstenošana neradītu negatīvas vai diskriminējošas sekas mazākumtautību pārstāvjiem, atrast veidu, kā nodrošināt iespēju mazākumtautību pārstāvjiem nepieciešamības gadījumā lietot savu valodu attiecībās ar pašvaldības iestādēm (kas jau tāpat bieži notiek praksē, taču likumā tas nav paredzēts), kā arī ratificēt EP Vispārējo konvenciju par mazākumtautību aizsardzību.

Latvija parakstīja minēto Konvenciju jau 1995. gadā, bet 2004. gada beigās tā vēl joprojām nebija ratificēta, kaut arī ir notikušas ilgas diskusijas, galvenokārt par mazākumtautības definīcijas nepieciešamību, kas noteiktu subjektu loku, uz kuru tiktu attiecināta Konvencija, kā arī par atrunu skaitu un saturu. 2004. gada februārī Saeimā izveidoja Sabiedrības integrācijas apakškomisiju, viens no tās uzdevumiem ir izpētīt iespējas šo jautājumu risināšanai. Vispārējā konvencija par mazākumtautību aizsardzību palīdz iezīmēt jautājumu loku, kas būtu tuvāk aplūkojams, lai izvērtētu minoritāšu tiesību stāvokli Latvijā. Latvijā visasākie jautājumi par konvencijas pantos paredzētajām minoritāšu tiesībām skar valodas jomu – valodas lietojums medijos, mazākumtautību pārstāvju saskarsmē ar administratīvajām iestādēm, iespēja lietot mazākumtautības valodu topogrāfiskos un ielu nosaukumos, mazākumtautību valodu nesamērīga ierobežošana gan publiskā, gan privātajā lietošanā (par valodas jautājumiem saskarsmē sk. 3.3. sadaļu), mazākumtautību valodu loma izglītībā, kā arī mazākumtautību līdzdalības jautājumi (Konvencijas 6., 9., 10., 11., 14 un 15. pants).

Latvijas likumdošanā vēl arvien pastāv daži mazākumtautību valodu lietojuma ierobežojumi, kuru atbilstība Konvencijas burtam un garam varētu tikt apšaubīta. Tie attiecas gan uz elektroniskajiem medijiem, kur ir noteikti ierobežojumi visām valodām, izņemot valsts valodu (neraugoties uz Satversmes tiesas spriedumu 2003. gadā, ar kuru svītroja valodu kvotas privātajos elektroniskajos medijos), gan valodu lietojumā publiskajā sektorā (īpaši rakstiskā saziņā ar pašvaldību iestādēm, kaut arī praksē šis jautājums bieži vien tiek risināts daudz elastīgāk, nekā likumdošanā paredzēts). Šaubas rada valsts valodas prasmes prasību pamatotība atsevišķām profesijām, to pašu var teikt arī par prasību pārveidot cittautu vārdus un uzvārdus pēc latviešu valodas noteikumiem (sīkāk par valodas jautājumiem sk. 3.3. sadaļu). Taču visstrīdīgākā Konvencijas norma pašreizējos Latvijas apstākļos ir noteikums, ka teritorijās, kur tradicionāli dzīvo liels skaits mazākumtautību pārstāvju, varētu atļaut līdzās valsts valodai lietot arī mazākumtautību valodas vietvārdos un ielu nosaukumos, ja pastāv šāda nepieciešamība un pieprasījums. Ņemot vērā latviešu valodas situācijas vājināšanos padomju režīma rusifikācijas politikas rezultātā, Padomju Savienībā piekopto praksi Latvijā vietvārdus un ielu nosaukumus atveidot latviešu un krievu valodā, šāda prasība sabiedrības vairākumam asociējas ar okupācijas laika praksi, un parasti tā tiek ļoti emocionāli un negatīvi vērtēta, līdz ar to šādas normas ieviešana mūsdienu Latvijā nav nedz reāla, nedz konstruktīva.

Laikposmā starp 1998. un 2004. gadu valodas politikā uzsvars no "tīriem" valsts valodas likuma jautājumiem novirzījās uz valodu lietojumu mazākumtautību izglītībā. 1998. gadā pieņemtais Izglītības likums atzīst mazākumtautību izglītības programmu īstenošanas principu valsts un pašvaldību iestādēs pamatizglītības un vidējās izglītības līmenī.[34] Par pamatu izmantojot Izglītības un zinātnes ministrijas (IZM) apstiprinātos vispārējās izglītības programmu paraugus, mazākumtautību izglītības programmās papildus iekļauj attiecīgās etniskās kultūras apguvei un mazākumtautību integrācijai Latvijā nepieciešamo saturu. Atbildot uz pieaugošo saspīlējumu sabiedrībā kopumā un mazākumtautību vidū, tikai 2004. gada februārī tika pieņemti grozījumi Izglītības likumā, precizējot Pārejas noteikumus, kas vidusskolu 10. klasēs stājās spēkā 2004. gada 1. septembrī. Grozījumi noteic, ka, īstenojot mazākumtautību programmu vidusskolās, jānodrošina mācību satura apguve latviešu valodā trīs piektdaļās

mācību stundu, ieskaitot svešvalodas, savukārt mazākumtautības valoda var tikt lietota mācību procesā līdz divām piektdaļām no kopējā stundu apjoma (60% : 40% modelis).[35] Tika svītrota norma par pāreju uz mācībām tikai valsts valodā, kas bija pretrunā gan ar citiem Latvijas normatīvajiem aktiem, gan ar starptautiskajiem standartiem, ieskaitot Vispārējās konvencijas par mazākumtautību aizsardzību 14. pantu.

Ir jāņem vērā, ka, uzsākot mazākumtautību izglītības reformu, Latvijas īpatnību veido no Padomju Savienības mantotā segregētā skolu sistēma, kurā līdz šim pastāvēja skolas gan ar latviešu, gan krievu mācību valodu. 2003./2004. mācību gadā Latvijā vēl arvien darbojās 156 skolas ar krievu mācību valodu un 138 divplūsmu skolas (latviešu un krievu ar bilingvālo mācību programmām), bet mācības latviešu valodā notika 741 skolā. Tādējādi lielākais mazākumtautību izglītības izaicinājums bija nevis mazākumtautību valodas apguves ieviešana, bet gan valsts valodas apguves nodrošināšana, saglabājot mazākumtautību valodu, kultūru un identitāti. Praksē pēdējos gados ir noticis zināms progress skolu ar dažādām mācību valodām atbalstīšanā, bilingvālās izglītības metodikas izstrādē un ieviešanā. LVAVP ietvaros krievu valodas skolotājiem ir bijuši pieejami valodas un metodikas kursi. Tomēr, neraugoties uz valsts iestāžu apgalvojumiem par skolu gatavību ieviest reformu paredzētajā laikā, nerima protesta balsis, kas apgalvoja pretējo, norādot gan uz mācību līdzekļu trūkumu, gan skolotāju un skolēnu nepietiekamo sagatavotību.

Latvijā darbojas arī sešas poļu, divas ebreju, viena ukraiņu, viena baltkrievu, viena lietuviešu un viena igauņu skola. Atšķirībā no krievu skolām tās tika izveidotas 80. gadu pašās beigās un 90. gadu sākumā nolūkā veicināt citu mazākumtautību valodu un kultūru atdzimšanu. Īpaša problēma Latvijā pastāv saistībā ar čigānu (romu) tautības izglītību. Valsts un pašvaldību pārstāvji nereti apgalvo, ka čigānu (romu) izglītībā ir panākts liels progress, tomēr šīs tautības cilvēkiem vēl arvien ir raksturīgs ļoti zems izglītības līmenis salīdzinājumā ar latviešiem un citām mazākumtautību grupām. Šo problēmu pagaidām mēģina risināt, mācot čigānu (romu) bērnus atsevišķās klasēs, kurām nereti ir sociālās korekcijas statuss. Šajā izglītībā netiek īstenotas mazākumtautību izglītības programmas, netiek iekļauti mācību priekšmeti, kas saistīti ar čigānu (romu) kultūru, identitāti un valodu. Kaut arī šādu klašu oficiāli pasludinātais mērķis bieži vien ir čigānu (romu) skolēnu integrācija vispārējās skolās, tomēr to efektivitāte šādu mērķu sasniegšanai ir visai ierobežota.[36]

Neraugoties uz samērā liberāliem (salīdzinājumā ar izglītības sistēmām citās liberālajās demokrātijās) noteikumiem attiecībā uz mācību valodu, mazākumtautību izglītības reforma ir izraisījusi mūsdienu Latvijas sabiedrībā līdz šim neredzētu spriedzi un mazākumtautību pārstāvju protesta akcijas, kurās piedalījās atsevišķi politiķi un aktīvi tika iesaistīti arī skolēni. Kaut arī jautājums nenoliedzami ir politizēts un ar to tika manipulēts, mazākumtautību vidū pretestība pret reformu pēdējos gados pirms tās ieviešanas vidusskolās neapšaubāmi pieauga. Par to liecina arī iedzīvotāju aptaujas. 2004. gada aptaujas dati rāda, ka 76% latviešu atbalsta izglītības reformu mazākumtautību skolās, bet 68% citu tautību pārstāvju to neatbalsta.[37] 2004. gadā tikai 15% 9.–12. klašu krievu mācībvalodas skolu skolēnu, 13% vecāku un 30% skolotāju atbalstīja pāreju no 2004. gada 1. septembra uz 60% : 40% modeli.[38] Citi dati liek secināt, ka agrāk reformu principā atbalstīja lielāks skaits mazākumtautību pārstāvju: 2000. gadā reformu atbalstīja 53% respondentu, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda, 2001. gadā – 51%.[39]

Tādējādi 2004. gadā izglītība Latvijā iezīmējas kā visredzamākā ar mazākumtautībām saistītā problēma, kas apdraud sabiedrības saliedētību, neraugoties uz reālu progresu vairāku gadu garumā mazākumtautību tiesību jomā valstī, kā arī pašas izglītības koncepcijas liberalizāciju, atsakoties no latviešu valodas kā vienīgās mācībvalodas visās valsts un pašvaldību skolās. Tas liek secināt, ka par galveno "klupšanas akmeni" šajā sakarā kļuva nevis izglītības reformas noteikto valodas proporciju principiālais saturs, bet gan neveiksmīgs politiskais process, kad reformas mērķis netika skaidri formulēts un pietiekami izskaidrots mērķauditorijai, tam trūka politiskas vadības, izglītības reforma tika atstāta IZM ierēdņu ziņā līdz tam brīdim, kad politiskās konfrontācijas draudi kļuva acīmredzami. Reformas ieviešana netika pienācīgi sagatavota un atbalstīta no valsts puses, krievu skolu skolotāji, skolēni un viņu vecāki netika pārliecināti par to, ka reformas rezultātā izglītības kvalitāte nepazeminināsies. Par pašu būtiskāko negatīvo iezīmi ar izglītības reformu saistītajā valsts politikā – tādu, kas liecina par demokrātisko principu neievērošanu, ir jāuzskata mazākumtautību tiešas un efektīvas līdzdalības trūkums reformas izstrādē un tās mērķu noteikšanā.

Efektīva mazākumtautību līdzdalība ir Vispārējās konvencijas par mazākumtautību aizsardzību pants, kuram Latvijā netiek pievērsta pietiekama uzmanība. Vistiešākais veids mazākumtautību efektīvas līdzdalības nodrošināšanā ir to pārstāvniecība valsts struktūrās. 20% Latvijas iedzīvotāju ir nepilsoņi, kas liedz viņiem

pilnvērtīgas politiskās līdzdalības iespējas (sk. 1.1. sadaļu). 2004. gada 1. jūlijā 25% Latvijas pilsoņu bija mazākumtautību pārstāvji. Mazākumtautību pārstāvniecībai Saeimā pēdējos gados ir tendence nedaudz pieaugt: 1998. gadā no 100 Saeimas deputātiem 16 bija mazākumtautībām piederīgie, 2001. gadā tādu bija 19, bet 2004. gadā – 17, kā arī četri deputāti, kas tautību nav norādījuši.[40] Tātad pārstāvniecība likumdevējā nav tieši proporcionāla nacionālajai struktūrai pilsoņu kopumā, bet arī krasi no tās neatšķiras. Toties izpildvarā mazākumtautību pārstāvniecība ir zema. Laikposmā no 1994. gada līdz 2002. gadam ministra posteni ir ieņēmis tikai viens mazākumtautību pārstāvis. Arī ierēdniecībā līdzdalība nav proporcionāla: 2002. gadā veiktā analīze parādīja, ka desmit ministrijās tikai 8% darbinieku bija mazākumtautību pārstāvji. Šis rādītājs krasi atšķiras no mazākumtautību pārstāvju toreizējā īpatsvara Latvijas pilsoņu kopumā (23,7%).[41] Mazākumtautības ir nepietiekami un neviendabīgi pārstāvētas arī vairākās vēlētajās pašvaldību institūcijās, administrācijā,[42] kā arī tiesās. Vienlaikus jāatzīst, šī nav tikai Latvijas problēma – minoritāšu proporcionāla pārstāvniecība ir sāpīgs jautājums gandrīz visās liberālajās demokrātijās, tāpēc svarīgāk būtu ņemt vērā nevis absolūtos skaitļus, bet attīstības tendences.

Cits grupu pārstāvju līdzdalības veids ir viņu darbošanās dažādu funkciju padomēs. Valsts prezidenta Tautību konsultatīvā padome tika izveidota 90. gadu vidū kā viena no pirmajām, taču kopš 1999. gada tā nav kopā sanākusi. 2001. gada februārī Izglītības un zinātnes ministrijā tika nodibināta Konsultatīvā padome mazākumtautību izglītības jautājumos. 2003. gada sākumā pie ĪUMSIL tika izveidota Tautību un sabiedrības integrācijas konsultatīvā padome.[43] Arī dažās pašvaldībās ir jau izveidotas vai tiek veidotas mazākumtautību vai nepilsoņu padomes. Piemēram, Ventspilī kopš 2000. gada ar pašvaldības komisijas tiesībām darbojas Konsultatīvā padome nepilsoņu jautājumos, kuras locekļu vidū ir arī nesen naturalizētie Latvijas Republikas pilsoņi. Dažās citās pašvaldībās, kur liels mazākumtautību īpatsvars, darbojas integrācijas komisijas vai padomes. Tomēr kopumā mazākumtautību iesaistīšanās šajās padomēs nereti ir šaura un formāla. Tas attiecas arī uz ļoti nozīmīgo Konsultatīvo padomi mazākumtautību izglītības jautājumos. Vairākas nevalstiskās organizācijas (NVO) ir izteikušas kritiskas piezīmes par šīs padomes sastāvu un uzdevumiem, norādot, ka vairākums padomes locekļu ir no valsts un pašvaldību iestādēm un, ka tai trūkst reālas ietekmes.[44] 2004. gadā padomes sastāvs tika pārskatīts un nedaudz mainīts, tomēr aktuāla ir esošo mazākumtautību konsultatīvo padomju pilnveidošana, kā arī mazākumtautību līdzdalības jaunu, efektīvāku mehānismu izveide.

Mazākumtautībām un citām minoritātēm ļoti svarīgā diskriminācijas izskaušanas joma Latvijā vēl netiek pietiekami apzināta. Satversmē kopš 1998. gada grozījumiem ir ietverts vispārīgs diskriminācijas aizlieguma princips (91. pants),[45] ir spēkā starptautiskās diskriminācijas izskaušanas normas, tās ir iekļautas arī atsevišķos LR likumos. 2002. gadā stājās spēkā jauns Darba likums, kura izstrādē bija ņemtas vērā diskriminācijas izskaušanas normas un jēdzieni, kas formulēti 2000. gadā pieņemtajās Eiropas Savienības rasu[46] un nodarbinātības[47] direktīvās. Uz nodarbinātības direktīvas prasību pamata Darba likums tika papildināts arī 2004. gada maijā. Tomēr Latvijas nacionālajā likumdošanā vēl nav pilnībā iestrādātas prasības, kas kļuvušas saistošas līdz ar mūsu valsts iestāšanos Eiropas Savienībā. 2004. gadā Starpministriju darba grupā tika strādāts pie atsevišķu likumu grozījumiem, kā arī tika izstrādāts projekts par visaptverošu diskriminācijas novēršanas likumu, tomēr šo dokumentu pieņemšanas perspektīva 2005. gada sākumā vēl nav skaidra.

Aptaujas liecina, ka daudzi iedzīvotāji uzskata, ka nereti viņi ir bijuši diskriminēti uz tautības vai valodas pamata.[48] Tomēr Latvijas tiesu praksē nav bijis tiesas prāvu par diskrimināciju uz rases, etniskās piederības vai valodas pamata.[49] Arī Valsts cilvēktiesību birojs ir saņēmis salīdzinoši maz sūdzību par diskrimināciju, bet kopējais sūdzību skaits, kurās iedzīvotāji žēlojas par diskrimināciju, 2004. gadā pieauga līdz 85 (no tām 10 bija par diskrimināciju uz rasu vai etniskas izcelsmes pamata) salīdzinājumā ar 58 sūdzībām, kas saņemtas 2003. gadā.[50] Kaut arī sūdzību skaits nav liels, tomēr skaidras diskriminācijas seku pazīmes ir vērojamas attiecībā uz čigānu (romu) tautības pārstāvjiem, kuru stāvoklis ir īpaši nelabvēlīgs salīdzinājumā ar citām tautībām: zems izglītības līmenis, segregācija skolās, ļoti augsts bezdarba līmenis (2003. gadā oficiālās darba attiecībās bija iesaistīti tikai 5% romu), kā arī izteikti slikti mājokļa apstākļi.[51] Sūdzību trūkumu par diskriminācijas gadījumiem var izskaidrot ar iedzīvotāju un valsts institūciju zemo informētības līmeni diskriminācijas jautājumos, kā arī ar nepietiekamu valsts interesi izveidot ar diskriminācijas novēršanu saistītas institūcijas,[52] attiecīgu politiku, programmas un īstenot informācijas pasākumus.

Aktuāls jautājums ir neiecietība un ksenofobija, kas pasaulē kļūst īpaši aktuāla situācijā, kad terorisma draudi ir kļuvuši par ikdienas rūpēm daudzu valstu iedzīvotājiem. Līdz šim Latvijā "vizuāli atšķirīgo minoritā-

šu" skaita pieaugums ir bijis samērā lēns, bet, šī pieauguma tempiem paātrinoties, varētu rasties papildu saspīlējumi, ja sabiedrība netiks savlaicīgi gatavota šādām pārmaiņām. Lai gan vairāki rādītāji liecina par samērā augstu etniskās tolerances līmeni starp latviešiem un citu tautību pārstāvjiem, sabiedrībā, sevišķi latviešu vidū, ir diezgan plaši izplatīti priekšstati par monoetniskas valsts priekšrocībām salīdzinājumā ar daudzkultūru valsti.[53] Līdztekus aizspriedumiem pret čigāniem (romiem) sabiedrībā ir izplatīta neiecietība pret kaukāziešiem un ķīniešiem. Norādot uz noteiktu sociālo norobežošanos, divas trešdaļas respondentu uzskatīja, ka ar afrikāņiem var kontaktēties tikai kā ar tūristiem. Šokējoša ir noraidošā attieksme pret kurdiem (38% latviešu un 32% cittautiešu uzskata, ka vispār nevajag viņus ielaist valstī, bet 45% abu grupu pārstāvji norāda, ka ar viņiem var kontaktēties tikai kā ar tūristiem. Visnegatīvākie rādītāji ir atvērtībā pret musulmaņiem: 39% latviešu un 38% nelatviešu domā, ka nevajag viņus ielaist valstī, bet attiecīgi 45% un 44% uzskata, ka kontaktēties ar musulmaņiem var tikai kā ar tūristiem.[54]

Kopumā ņemot, Latvijā ir sasniegts salīdzinoši būtisks progress mazākumtautību tiesību jomā, kā arī vērtējot valsts sniegto atbalstu mazākumtautību kultūras attīstībai. Tomēr pastāv šīs tiesības ierobežojošas normas, īpaši valodas lietojuma jomā, kaut arī daļa no tām varētu tikt uzskatīta par leģitīmu un samērīgu situācijā, kad valsts valodas pozīcijas Latvijā vēl nav pienācīgi nostiprinātas. Mazākumtautību tiesību jomā par visasāko problēmu – lielā mērā tā kļuva par iemeslu konfliktam ap mazākumtautību izglītības reformu – ir jāuzskata efektīvas mazākumtautību līdzdalības trūkums politikas veidošanā un lēmumu pieņemšanā, it īpaši jautājumos, kas tieši skar mazākumtautību intereses. Arī minoritātēm tik svarīgā pretdiskriminācijas joma Latvijā vēl nav attīstīta nedz likumdošanā, nedz praksē. Turklāt valsts politikā mazākumtautību jomā dominē lielākajai mazākumtautībai aktuālie jautājumi – pilsonība un valoda, savukārt mazo un bieži vien vairāk apdraudēto mazākumtautību problēmas nav pietiekami apzinātas un risinātas. Kopumā ņemot, šajā sadaļā vērtējums ir **"apmierinoši"**.

1.3. Cik liela vienprātība valda jautājumā par valsts robežām un konstitucionālo kārtību?

Ar 1990. gada 4. maija Deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu tika nostiprināta Latvijas Republikas kontinuitāte – atjaunotā Latvija ir 1918. gadā dibinātās un 1940. gadā PSRS prettiesiskās rīcības rezultātā likvidētās Latvijas Republikas kā starptautisko tiesību subjekta turpinājums. Deklarācija arī noteica 1922. gada Satversmes (kas *de jure* nekad nav zaudējusi spēku) darbības atjaunošanu, paredzot pārejas periodu, kas beidzās 1991. gada 21. augustā līdz ar LR konstitucionālā likuma "Par Latvijas Republikas valstisko statusu" pieņemšanu.

Satversme noteic, ka "Latvijas valsts teritoriju starptautiskos līgumos noteiktās robežās sastāda Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale", bet, atjaunojot Latvijas neatkarību, bija jāpanāk arī kaimiņvalstu formāla piekrišana valsts pamatiem un robežām. Pirmskara Latvijas robežas Padomju Savienības ietvaros tika grozītas 1944. gadā, iekļaujot Krievijas Federācijas sastāvā Abreni, kas saskaņā ar 1920. gada Miera līgumu starp Latviju un Krieviju bija Latvijas teritorijas sastāvdaļa. Ņemot vērā to, ka Krievijas Federācija ir PSRS tiesiskā mantiniece, 1920. gada Miera līgums formāli ir spēkā, kamēr nav noslēgts jauns robežlīgums. 1990. gada 4. maija Deklarācijas 9. punkts, kas noteic, ka attiecībām ar PSRS (un tādējādi arī ar Krieviju kā tās mantinieci) ir jābalstās uz 1920. gada Miera līguma pamata, ir viena šīs Deklarācijas normām, kas joprojām nav zaudējusi spēku – arī tad, ja ranga ziņā to novieto zemāk par konstitucionālām normām.[55] Krievijas Federācija uzskata Latviju par jaundibinātu valsti, neatzīst tiesisko kontinuitāti starp pašreizējo un pirmskara Latvijas Republiku, uzskata, ka 1920. gada Miera līgums ir zaudējis spēku un atsakās oficiāli atzīt, ka Latvijas Republikas suverenitātes zaudēšanai 1940. gadā bija prettiesisks raksturs. Tādējādi, tiekot apšaubītam Latvijas Republikas tiesiskās pēctecības principam, strīdam starp kaimiņvalstīm ir ne tikai vēsturiska, bet arī principiāla nozīme.[56]

De facto Latvijas robežas, protams, pastāv un ir nostiprinātas, un 1920. gada Miera līgumā noteiktās robežas, kur Abrene ir Latvijas teritorijas daļa, vairs neatbilst reālai situācijai. Tomēr fakts, ka 14 gadus pēc neatkarības atgūšanas jautājums par jauna robežlīguma noslēgšanu ar Krievijas Federāciju vēl arvien nav

atrisināts, izraisīja plašas diskusijas laikposmā pirms Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā. 1997. gadā Latvijas valdība apstiprināja starpvaldību komisijas izstrādāto līguma projektu par valsts robežām, kurā Abrenes jautājums tika apiets, neminot 1920. gada Miera līgumu. Tomēr Krievijas valdība ir vairākkārt atlikusi līguma parakstīšanu, retoriski saistot to ar pārmetumiem par mazākumtautību tiesību neievērošanu Latvijā un ar politiskiem šķēršļiem līguma ratifikācijai Krievijas Valsts domē.

Otrs vēl arvien nenokārtotais robežjautājums ir jūras robežlīgums ar Lietuvu, kura ratifikācija ir ievilkusies vairākus gadus. Nesaskaņu pamats skar zvejniecības un potenciālas naftas ieguves intereses.

Izņemot kādu diezgan īslaicīgi apspriestu 2002. gada Satversmes projektu,[57] diskusiju par Satversmes pamatnostādnēm nav bijis. Arī ik pa laikam izskanējušie priekšlikumi grozīt Latvijas Valsts prezidenta ievēlēšanas kārtību un noteikt prezidenta ievēlēšanu visas tautas tiešā balsojumā, kas varētu vismaz netieši novest pie pārmaiņām varas sadalījumā, nav gājuši tālāk par īslaicīgu diskusiju medijos. Latvijas Satversme vēsturiskā skatījumā ir salīdzinoši jauns dokuments, tajā paredzētais varas sadalījums un tā saglabāšanas principi nespēja pasargāt Latvijas valsti no 1934. gada apvērsuma. Tomēr Latvijas sabiedrībā pastāv un kopš 1993. gada ir nostiprinājies iekšējais konsensuss attiecībā pret konstitūciju, Satversmes tiesas spriedumos tiek uzkrāta arvien lielāka Satversmes interpretācijas pieredze, tāpēc situāciju jautājumā par konstitūciju var vērtēt kā **labu**. Visnopietnākā problēma ir robežlīgums ar Krieviju, kas visciešākajā veidā ir saistīts ar Latvijas valsts kontinuitātes principa atzīšanu. Taču, kamēr robežlīguma projekta izstrāde un ilgstošā neparakstīšana ir saistīta ar Krievijas Federācijas rīcību, nevis ar kādu Latvijas principālu nostāju par 20. gadu robežām, tikmēr nav pamata domāt, ka robežu strīdi varētu izraisīt reālu konfliktu, un situācija saistībā ar valsts robežām var tikt vērtēta kā **apmierinoša**.

1.4. Ciktāl konstitucionālie noteikumi un politiskā kārtība veicina to, lai galvenās sabiedrības šķeltnes tiktu mazinātas vai pat likvidētas?

Latvijas Republikas noteiktais varas sadalījums starp Saeimu, Valsts prezidentu un Ministru kabinetu, kā arī tiesu neatkarības princips ir neitrāli noteikti kritēriji, kas neparedz varas pārdali par labu dažādām sabiedrības grupām vai to garantētu pārstāvniecību ar kvotu palīdzību.

Nozīmīgākais sabiedrības šķeltņu veicinošais faktors varētu būt tautība, tāpēc ir jāizvērtē sistēmas spēja pārvarēt uz etniskā pamata izveidojušos norobežošanos. Politiskā pārstāvniecība Saeimā neatbilst tautību proporcijām iedzīvotāju kopumā, relatīvi tuvāka tā ir tautību proporcijām pilsoņu vidū (sk. 1.1. sadaļu). Līdz šim Latvijā bijusi vērojama politisko partiju norobežošanās uz etniskiem pamatiem, līdz ar to mazākumtautību atbalsts un pārstāvniecība ir saistīta galvenokārt ar opozīcijas partijām, kas arī nosaka mazākumtautību nepietiekamu līdzdalību izpildvarā. Tomēr opozīcijas partiju iespējas izvirzīt politiskajā dienaskārtībā un publiski apspriest jautājumus, kas līdz šim nav guvuši valdošo partiju pietiekamu ievērību (tostarp arī tādus jautājumus, kas tieši skar mazākumtautības), veicina uzskatu daudzveidības nostiprināšanos Saeimā un sabiedrībā.

Jautājums par lielo nepilsoņu skaitu, kuriem ir liegta pilnvērtīgas politiskās līdzdalības iespēja, ir jānošķir no principiālā jautājuma par Latvijas konstitucionālo un politisko kārtību. Līdz ar nepilsoņu problēmas risināšanu arī dažādu etnisko grupu pārstāvniecība varētu tikt sekmīgāk nodrošināta pašreizējās sistēmas ietvaros, un potenciāli nozīmīgāko sociālo plaisu pārvarēšana notiktu, pastāvot sistēmā paredzētajām demokrātiskām garantijām. Tādēļ nav arī iemesla domāt, ka pārstāvniecības kvotas vai mazākumtautību pārstāvniecības garantijas likumdevējā vai izpildvarā būtu nepieciešamas.

Satversmes 8. nodaļa un 8. punkts 1990. gada 4. maija Deklarācijā par neatkarības atjaunošanu kopā ar Latvijai saistošiem starptautiskiem dokumentiem un principiem veido visaptverošu cilvēktiesību garantiju sistēmu. Kopš Satversmes tiesas izveides 1996. gadā ir palielinājušās reālās iespējas apstrīdēt atsevišķu likumu normu atbilstību iepriekšminētiem principiem, un šis mehānisms varētu iegūt īpašu nozīmi jebkuru mazāk aizsargātu sabiedrības grupu tiesību ievērošanā. Savā samērā neilgajā darbības laikā Satversmes tiesa ir apliecinājusi spēju pieņemt spriedumus, kas ierobežo parlamenta un sabiedrības vairākuma iespējas diktēt noteikumus mazākumam. Kā piemēru var minēt jautājumu par valodu lietojuma ierobežojumiem Radio un televīzijas likumā. Ja šāda prakse attīstīsies, tad Satversmes tiesa, garantējot cilvēktiesību – tostarp arī minoritāšu tiesību – ievērošanu normatīvajos aktos, var iegūt principiāli svarīgu lomu sabiedrības integrācijā.

Kaut arī Latvijas politikā pastāv šķelšanās uz etniskiem pamatiem, strīdīgie jautājumi tiek brīvi publiski apspriesti, kas norāda, ka sistēmas demokrātiskās garantijas darbojas. Arī Satversmē paredzētie cilvēktiesību nodrošināšanas mehānismi veicina mazākumtautību tiesību ievērošanu un līdz ar to arī sabiedrības stabilitāti. Neatrisinātais pilsonības jautājums rada zināmas disproporcijas iedzīvotāju politiskajā pārstāvniecībā, bet, kopumā ņemot, konstitucionālā un politiskā kārtība nav šķērslis dažādo sabiedrības šķeltņu pārvarēšanai, tāpēc situāciju var vērtēt ar atzīmi **"labi"**.

1.5. Cik neitrālas un ietverošas ir Satversmes grozījumu procedūras?

Satversmē ir noteikts (76. pants), ka to var grozīt Saeimas sēdēs, kurās piedalās vismaz divas trešdaļas Saeimas deputātu. Pārgrozījumus pieņem trijos lasījumos ar ne mazāk kā divu trešdaļu klātesošo deputātu balsu vairākumu. Taču, ja Saeima grozījusi pantus, kas skar pašus demokrātijas pamatus – par Latviju kā neatkarīgu demokrātisku republiku, par to, ka suverēnā vara pieder tautai, par teritorijas sastāvu saskaņā ar starptautiskiem līgumiem, par valsts valodu un karogu, par vispārīgām, vienlīdzīgām, tiešām, aizklātām un proporcionālām Saeimas vēlēšanām vai pašu pantu, kurā šie ierobežojumi ir uzskaitīti (t.i., 1., 2., 3., 4., 6. un 77. pantu), tad šie grozījumi iegūst likuma spēku tikai tautas nobalsošanas rezultātā. Tautas nobalsošanā var piedalīties visi Latvijas pilsoņi, kuriem ir balsstiesība Saeimas vēlēšanās (80. pants). Valsts prezidentam pilnīgi izstrādātu Satversmes grozījumu projektu var ierosināt ne mazāk kā viena desmitā daļa vēlētāju. Valsts prezidents nodod to Saeimai balsošanai. Ja Saeima nepieņem grozījumu projektu vai to saturiski maina, tas ir nododams tautas nobalsošanai. Tautas nobalsošanā grozījums ir pieņemts, ja tam piekrīt vismaz puse balsstiesīgo (78. un 79. pants).

Kopš neatkarības atjaunošanas Satversmes grozījumi Saeimā ir pieņemti septiņas reizes (1994., 1996., 1997., 1998., 2002., 2003. un 2004. gadā). Šajos grozījumos tika noteikta balsstiesību iegūšana no 18 gadu vecuma, nodibināta Satversmes tiesa, mainīts Saeimas un Valsts prezidenta mandāta laiks no trim gadiem uz četriem, Satversmē nostiprināta valsts valodas loma un tās tekstam pievienota Cilvēka pamattiesību nodaļa, svītrotas obligātās valsts valodas prasības deputātiem, vienlaikus stiprinot valsts valodas lomu pašvaldībās, kā arī nosakot Satversmes līmenī, ka pašvaldību vēlēšanu tiesības ir tikai Latvijas Republikas pilsoņiem. Ar pēdējiem Satversmes grozījumiem Latvijā rezidējošiem Eiropas Savienības pilsoņiem (bet ne Latvijas Republikas nepilsoņiem) tika nodrošinātas tiesības piedalīties pašvaldību vēlēšanās.

Satversmes grozījumu procedūras ir skaidras un efektīvas. Fakts, ka pamatprincipi nav grozāmi bez tautas nobalsošanas, kā arī tas, ka pilsoņi var iniciēt Satversmes grozījumu, ja pietiekams vēlētāju skaits to pieprasa, nostiprina tautas suverenitātes principu. Reizē rodas jautājums, cik stabila ir Satversme, kas salīdzinoši neilgā laikposmā ir tikusi tik bieži grozīta, proti, vai pastāv optimāls līdzsvars starp valsts pamatdokumentam nepieciešamo vēsturisko stabilitāti, no vienas puses, un pilsoņu līdzdalību un Satversmes elastīgumu, no otras puses. Kopumā ņemot, situācija ir vērtējama ar atzīmi **"labi"**.

Kopvērtējums: virzība pēdējos 5 gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
1.1		X[58]		X[59]	
1.2			X		
1.3		X[60]	X[61]		
1.4		X			
1.5		X			

Vislabākā iezīme

Satversmē noteiktie Latvijas valsts konstitucionālie pamati rada priekšnoteikumus visiem Latvijas iedzīvotājiem kopīgas valstiskās identitātes veidošanai un izpratnei par tādu pilsonību, kas būtu atvērta visiem

Latvijas iedzīvotājiem un nodrošinātu indivīdu aktīvu iekļaušanos sabiedriskajos procesos. Līdzās cilvēktiesību standartu konsekventai piemērošanai tas veidotu stabilu pamatu tālākai demokrātijas attīstībai.

Visnopietnākā problēma

Visnopietnākā problēma ir nesamērīgi lielais Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju skaits, kuriem nav pilsonības (ne Latvijas, ne citas valsts), un ar to saistītie nepilsoņu politiskās līdzdalības ierobežojumi.

Ieteicamie uzlabojumi

Maksimāli veicināt bērnu kļūšanu par pilsoņiem. Šajā nolūkā grozīt noteikumus attiecībā uz nepilsoņu un bezvalstnieku bērnu reģistrēšanu pilsonībā. Noteikt, ka jaundzimušo reģistrācija notiek automātiski, ja vien vecāki neiebilst. Latvijā piedzimušo nepilsoņu un bezvalstnieku bērna tiesības tikt reģistrētam kā pilsonim jāpagarina, lai būtu spēkā arī pēc pilngadības sasniegšanas.

ATSAUCES

[1] Weil, P. Access to citizenship: A comparison of twenty-five nationality laws. In: *Citizenship Today: Global Perspectives and Practice*. Ed. by A. Aleinikoff and D. Klusmeyer. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2001, pp. 17–35.

[2] No šiem 34 tūkstošiem aptuveni 20 tūkstoši ir Krievijas pilsoņi, *http://np.gov.lv/index.php?lv=fakti_lv&saite=iedzivotaji.htm* (aplūk. 2004.2.X).

[3] Weil, P. Access to citizenship, p. 20.

[4] Arī nepilsoņu tiesības naturalizēties, protams, ir balstītas nevis uz iedzimto pilsonību, bet rezidenci, taču tā nedod automātiskas tiesības uz pilsonību.

[5] Joppke, C. The evolution of alien rights in the United States, Germany, and the European Union. In: *Citizenship Today: Global Perspectives and Practices*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2001, p. 44.

[6] Ar dažiem izņēmumiem, piemēram, aprēķinot pensiju par darba stāžu ārpus Latvijas, iespējām iegūt īpašumā lauksaimniecības zemi.

[7] Ir arī izņēmumi, piemēram, Vācija, kur pilsoņiem ir lielākās pilsoniskās tiesības nekā citiem iedzīvotājiem ("*Deutschenrechte*" un "*Jedermannrechte*"). Sk.: Joppke, C. The evolution of alien rights.., pp. 45–47.

[8] Jackson, V. Citizenship and Federalism. In: *Citizenship Today: Global Perspectives and Practices*, pp. 149–150; arī Joppke, C. The evolution of alien rights.., p. 50, bet Jopke uzsver, ka plašā tiesas interpretācija pagaidām attiecas tikai uz ES pilsoņiem no dažādām ES dalībvalstīm.

[9] Aleinikoff, A. and D. Klusmeyer (eds.). *Citizenship Policies for an Age of Migration*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2002, pp. 71–74.

[10] Īrijā, Nīderlandē, Dānijā, Norvēģijā, Somijā, Zviedrijā un Jaunzēlandē pastāvīgiem iedzīvotājiem ir tiesības piedalīties pašvaldību vēlēšanās; arī Apvienotajā Karalistē, Šveicē, Spānijā, Portugālē, Islandē un Izraēlā zināmām pastāvīgo iedzīvotāju grupām ir iespēja piedalīties noteiktās vēlēšanās; Jaunzēlandē un Zviedrijā pastāvīgie iedzīvotāji var piedalīties referendumā. Sk.: Aleinikoff, A. and D. Klusmeyer (eds.). *Citizenship Policies for an Age of Migration*, pp. 48–49.

[11] Naturalizācijas pārvaldes mājaslapa, *http://www.np.gov.lv* (aplūk. 2005.23.II).

[12] Izņemot Somiju, Beļģiju, Grieķiju, Īriju, Itāliju, Spāniju, Zviedriju, tomēr vairākās no tām ir izskanējuši priekšlikumi šādas prasības ieviest.

[13] Weil, P. Access to citizenship, pp. 22–23.

[14] Naturalizācijas pārvaldes mājaslapa, *http://www.np.gov.lv* (aplūk. 2004.13.IX).

[15] Kopš 1998. gada iedzīvotājiem, kas vecāki par 65 gadiem, ir paredzēti atvieglinājumi, un viņiem ir jākārto vienīgi latviešu valodas pārbaudījuma mutiskā daļa. Invalīdus vai personas ar veselības traucējumiem pēc individuāla lēmuma var daļēji vai pat pilnībā atbrīvot no pārbaudījumiem. Vidusskolu absolventiem, kas nokārtojuši centralizēto latviešu valodas eksāmenu, valodas pārbaudījums nav jākārto (ja naturalizējas divu gadu laikā pēc sertifikāta izsniegšanas).

[16] Aleinikoff, A. and D. Klusmeyer (eds.). *Citizenship Policies for an Age of Migration*, pp. 16, 18.

[17] Ministru kabineta 2004. gada 3. februāra noteikumi Nr. 56 "Grozījumi Ministru kabineta 1999. gada 2. februāra noteikumos Nr. 34 "Naturalizācijas iesniegumu pieņemšanas un izskatīšanas kārtība" un Ministru kabineta 2004. gada 3. februāra noteikumi Nr. 57 "Grozījumi Ministru kabineta 1999. gada 2. februāra noteikumos Nr. 32 "Kārtība, kādā tiek iesniegts un izskatīts iesniegums par bērna atzīšanu par Latvijas pilsoni".

[18] Naturalizācijas pārvaldes mājaslapa, "Biežāk uzdotie jautājumi", *http://www.np.gov.lv/index.php?lv=faq_lv* (aplūk. 2004.13.IX).

[19] Ministru kabineta 2001. gada 5. jūnija noteikumi Nr. 234 "Par valsts nodevas apmēru naturalizācijas iesnieguma iesniegšanai".

[20] Naturalizācijas pārvaldes mājaslapa, *http://www.np.gov.lv* (aplūk. 2004.2.XII).

[21] 2005. gada 1. janvārī Latvijas Iedzīvotāju reģistrā bija 208 Latvijas bezvalstnieki, *http://www.pmlp.gov.lv/images/documents/ST_02_1.PDF*

[22] Pilsonību var iegūt arī reģistrējoties, pamatojoties uz iespēju, ko paredz ikvienam nepilsonim, kas pilnu pamatizglītības programmu vai vispārējo vidusskolas programmu apguvis skolā ar latviešu mācībvalodu.

[23] Brande Kehre, I. un I. Stalidzāne. *Reģionālo aspektu nozīme pilsonības jautājumu risināšanā*. Rīga: Naturalizācijas pārvalde, 2003, 66.–87. lpp.

[23a] Satversmes tiesas spriedumi, sk. *http://www.satv.tiesa.gov.lv/LV/Spriedumi/15-0106(04).htm* (aplūk. 2005.5.IV).

[24] "Krievu skolu aizstāvības štāba aktīvistam Petropavlovskim nepiešķir Latvijas pilsonību", LETA, 2004, 11. nov. (sk. aģentūras LETA mājaslapu *www.leta.lv*); "Pieņem izskatīšanai Petropavlovska sūdzību par pilsonības nepiešķiršanu", LETA, 2004, 14. dec. (*www.leta.lv*).

[25] Šis bija pirmais gadījums, kad Ministru kabinets nepieņēma pozitīvu lēmumu par Naturalizācijas pārvaldes sagatavoto dokumentu kāda iedzīvotāja uzņemšanai pilsonībā.

[26] 1995. gadā pieņemtā un 2002. gadā grozītā Repatriācijas likuma preambulā deklarēts, ka "latvieši savā tēvzemē var kļūt par minoritāti, bet lībieši (līvi) par minoritāti jau kļuvuši," un līdzās mērķim veicināt latviešu un lībiešu (līvu) tautības personu atgriešanos Latvijā noteikts arī mērķis "veicināt cittautiešu brīvprātīgu atgriešanos savā etniskajā dzimtenē" (1. pants).

[27] Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes mājaslapa, *http://www.pmlp.gov.lv* (aplūk. 2004.20.IX).

[28] Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. *Latvijas statistikas gadagrāmata*. Rīga, 2003, 41. lpp.

[29] Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. *Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti*. Rīga, 2002, 123., 124. lpp.

[30] Preambula un 5. pants.

[31] Saskaņā ar Ministru kabineta 2002. gada 27. decembra noteikumiem Nr. 612 "Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāta nolikums" "..sekretariāts ir sabiedrības integrācijas nozares vadošā valsts pārvaldes iestāde, kuras kompetencē ir izstrādāt un īstenot valsts politiku šādās jomās: sabiedrības integrācija, mazākumtautību tiesības, pilsoniskās sabiedrības attīstības veicināšana un lībiešu kultūras un tradīciju saglabāšana, kā arī rasu diskriminācijas izskaušana". Sk. *http://www.integracija.gov.lv/index.php?id=236&sadala=59* (aplūk. 2004.23.IX).

[32] Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāta pārskats par 2003. gadu, "ĪUMSILS darbība – fakti", *http://www.integracija.gov.lv/doc_upl/prese_(1).doc* (aplūk. 2004.23.IX).

[33] Muižnieks, N. and I. Brands Kehris. The European Union, democratization and minorities in Latvia. In: *The European Union and Democratization. Europe and the Nation State*. Ed. by P. Kubicek. New York; London: Routledge, 2004, pp. 30–55.

[34] Izglītības likums, 41. pants.

[35] Izglītības likuma Pārejas noteikumi, 9. punkts.

[36] Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs. Mazākumtautību izglītība Latvijā. 2004. (Nepublicēts raksts); Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs. *Čigānu stavoklis Latvijā.* Rīga, 2003, 19.–30. lpp.

[37] Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija. Rīga, 2004, 81. lpp.

[38] Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Cittautiešu jauniešu integrācija Latvijas sabiedrībā izglītības reformas kontekstā. Rīga, 2004, 101. lpp.

[39] Baltijas Sociālo zinātņu institūts, Latviešu valodas apguves valsts programma. Valoda: Latvijas iedzīvotāju aptauja, 2001. gada novembris–2002. gada janvāris. Rīga, 2002, 41. lpp.

[40] Saeimas mājaslapa, *http://www.saeima.lv* (aplūk. 2004.2.X).

[41] Pabriks, A. *Etniskās proporcijas, nodarbinātība un diskriminācija Latvijā*. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs; Sorosa fonds – Latvija, 2003. Autors norāda, ka ir arī tādas ministrijas (piemēram, Iekšlietu ministrija), kurās mazākumtautību pārstāvju īpatsvars pārsniedz to īpatsvaru pilsoņu kopumā, un šāda situācija vērtējama kā Padomju Savienībā piekoptās nodarbinātības politikas sekas.

[42] Turpat. 2002. gadā mazākumtautību pārstāvji veidoja 12,3% pilsētu domēs, 6% – rajonu padomēs, 11% – pilsētu administrācijā un 12% – rajonu administrācijā.

[43] Saskaņā ar padomes nolikumu "tā ir īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās konsultatīva institūcija (1.1. punkts). Tās funkcija ir ministra un Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāta konsultēšana un informēšana jautājumos, kas saistīti ar etnopolitiku un sabiedrības integrāciju Latvijā, ar Latvijas mazākumtautību tiesībām." (1.2. punkts). Padomes uzdevumos ietilpst priekšlikumu izstrāde integrācijas un etnopolitikas īstenošanai, dažādu tautību iedzīvotāju problēmu risināšanai, kultūras un etniskās identitātes saglabāšanai, atzinumu izteikšana par tiesību aktu projektiem un spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem.

[44] Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs. Mazākumtautību izglītība Latvijā.

[45] LR Satversmes 91. pants: "Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas."

[46] 2000/78/EC.

[47] 2000/43/EC.

[48] Piemēram, 2003. gadā veiktās sociāli atstumto iedzīvotāju aptaujas dati parādīja, ka daudzi latvieši un citu tautību pārstāvji (kopumā 17%) savu neizdevīgo stāvokli darba tirgū izskaidro ar diskrimināciju uz valodas pamata. Apmēram trešdaļa mazākumtautību pārstāvju ir atzīmējuši, ka bijuši diskriminēti darbā, 23% minējuši etnisko diskrimināciju. Sk.: LU Filozofijas un socioloģijas institūts. *Sociālās atstumtības iespējamība un tās iemesli bezdarba riska apdraudētajām iedzīvotāju grupām*. Rīga, 2003.

[49] Latvijā līdz šim tiesās ir bijušas tikai divas lietas, kur prasītāja sūdzība par diskrimināciju tika atzīta par pamatotu – abas balstījās uz veco darba kodeksu un skāra diskrimināciju uz dzimuma pamata. Pagaidām uz jaunā darba likuma vēl nav iztiesāta neviena lieta par diskrimināciju, bet 2004. gadā bija iesniegta prasība tiesā par diskrimināciju uz seksuālās orientācijas pamata.

[50] 2005. gada martā no VCB saņemtie nepublicētie materiāli.

[51] Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs. *Čigānu stāvoklis Latvijā*. Rīga, 2003.

[52] Izņemot to, ka Valsts cilvēktiesību birojs formāli nozīmēts par valsts institūciju, kas papildu pašreizējiem uzdevumiem uzņemsies arī ES Rasu direktīvā (2000/43/EC) noteikto prasību izveidot specializētu institūciju.

[53] Piemēram, apgalvojumam "Būtu labāk, ja katras tautības cilvēki dzīvotu savā valstī" piekrituši 53% latviešu un 20% cittautiešu; apgalvojumu "Es negribētu, lai Latvijā sāk dzīvot daudz cilvēku no citām valstīm" atbalstījuši 70% latviešu un 50% cittautiešu. Sk.: Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija, 54. lpp.

[54] Turpat.

[55] Levits, E. 4. maija Deklarācijas vēsturiskie un tiesiskie aspekti. Grām: *4. maijs: Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2000, 52.–68. lpp.

[56] Lēbers, D. Latvijas neatkarības atjaunošanas prasības dažos dokumentos pirms 1990. gada maija. Grām.: *4. maijs*, 27.–28. lpp.

[57] Jura Bojāra redakcijā.

[58] Likumdošana.

[59] Faktiskā situācija.

[60] Konstitucionālās normas.

[61] Robežas.

2. Likuma vara un taisnīguma nodrošināšana

Arturs Kučs un Gita Feldhūne

Vai valsts un sabiedrība ir konsekventi pakļautas likumam?

2.1. Cik lielā mērā valsts teritorijā darbojas likuma vara?

Likuma varas jēdziens ietver vairākus elementus. Pamatprasība ir, lai valsts tiktu vadīta saskaņā ar likumiem, kurus noteiktā procedūrā pieņēmis tautas ievēlēts parlaments, vai arī ar citiem normatīvajiem aktiem, kuru pieņemšanai ir bijis atbilstošs deleģējums. Zemākstāvošiem normatīviem aktiem jāatbilst hierarhiski augstākstāvošiem normatīviem aktiem, pretējā gadījumā tie nav spēkā. Likumu hierarhijas nodrošināšana ir viena no Satversmes tiesas kompetencēm kopš tās dibināšanas 1996. gadā, un kopš 2001. gada, kad tika iedibināts konstitucionālās sūdzības institūts, arī indivīdi var vērsties Satversmes tiesā ar sūdzību, ka viņiem piemērotā tiesību norma pārkāpj Satversmē noteiktās viņu pamattiesības. Tiesas pieteikuma institūts savukārt dod iespēju vispārējās jurisdikcijas tiesām vērsties Satversmes tiesā, ja kādai no tiesām ir pamatotas šaubas, ka tiesību norma, kas tai būtu jāpiemēro, neatbilst augstākstāvošai tiesību normai. Līdz 2004. gada 1. novembrim Satversmes tiesa ir izskatījusi jau 69 lietas; pēc privātpersonu pieteikumiem ierosinātas 47 lietas, bet pēc tiesu pieteikumiem ierosinātas sešas lietas.[1]

Saskaņā ar starptautiskajiem standartiem, kas nostiprināti arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) praksē, likumam jābūt formulētam pietiekami skaidri, lai persona varētu paredzēt savas rīcības sekas, turklāt likumiem jābūt pieejamiem.

Visi Saeimas un valdības pieņemtie tiesību akti tiek publicēti oficiālajā laikrakstā "Latvijas Vēstnesis", tādējādi nodrošinot to pieejamību. "Latvijas Vēstneša" elektroniskā versija internetā ir pieejama tikai abonentiem, taču visi Saeimas un Ministru kabineta pieņemtie tiesību akti tiek ievietoti arī bez maksas pieejamā portālā *www.likumi.lv*. Taču sarežģīta var būt pieeja senākiem, daudz grozītiem likumiem. Portālā *www.likumi.lv* – ar retiem izņēmumiem – nav likumu konsolidēto versiju, savukārt pieeja šādām versijām NAIS (Normatīvo aktu informācijas sistēma) datu bāzē ir maksas pakalpojums, kas pieejams vienīgi abonentiem, turklāt šīm versijām nav oficiālas publikācijas spēka.

Vēl problemātiskāka ir pieeja tiesu spriedumiem, kas ir nozīmīgi ar to, ka tie interpretē likumus, tādējādi atklājot to saturu un ļaujot personai prognozēt savas rīcības juridiskās sekas. Šobrīd bez ierobežojumiem publiski pieejami ir vienīgi Satversmes tiesas spriedumi (Satversmes tiesas mājaslapā; šie spriedumi tiek publicēti arī laikrakstā "Latvijas Vēstnesis"); izlases kārtībā atsevišķi Augstākās tiesas spriedumi tiek ievietoti Augstākās tiesas mājaslapā, ik gadus tiek izdota arī Augstākās tiesas spriedumu izlase. Spriedumi, kas ievietoti *Lursoft* spriedumu datu bāzē. ir pieejami tikai abonentiem, turklāt par cenām, kas padara tos reāli nepieejamus vairumam interesentu, zinātniskās pētniecības institūcijas ieskaitot. Atlikušais piekļuves veids – apstaigāt tiesas un lūgt atļauju iepazīties ar spriedumiem – ir laikietilpīgs un mazefektīvs.

Nākamā prasība – likumam ir reāli jādarbojas. Jābūt paredzētam tā izpildes mehānismam un iespējām vērsties tiesā, lai nodrošinātu konkrētā likuma īstenošanu. Kā atzīmēts šī pētījuma 2.4. sadaļā, viena no nopietnākajām Latvijas problēmām šajā jomā joprojām ir tā, ka tiesas process velkas pārāk ilgi. Aptaujas arī liecina, ka liela sabiedrības daļa neuzticas tiesībsargājošām institūcijām, kā rezultātā ievērojama iedzīvotāju daļa nevērsīsies policijā, lai ar tās palīdzību mēģinātu aizsargāt savas aizskartās tiesības. Tā tikai 33,4% aptaujāto uzskata, ka policija darbojas atbilstoši likumiem, 30,2% uzskata, ka tās darbība ir atkarīga no biznesa

pārstāvju ietekmes, bet 30,7% to uzskata par nekompetentu un tās darbību par neefektīvu.[2] 26,8% aptaujāto paši vai viņu paziņas ir devuši kukuli policijas darbiniekiem.[3]

Ir vēl viena likuma varas prasība, kas uzskatāma par šāda darbīga likuma nepieciešamu konsekvenci: tiesu spriedumiem jātiek izpildītiem. Šajā jautājumā kā īpaši problemātiskas jomas jāatzīmē spriedumu par civilprasību kriminālliet ās izpilde un civillietu spriedumu izpilde vispār; saskaņā ar 2000. gada datiem aptuveni 70% šo spriedumu netika izpildīti.[4] Bez tam atsevišķās lietu kategorijās pats izpildes mehānisms ir nepilnīgs. Tā, piemēram, ģimenes tiesību jomā kā īpaši problemātiska jāatzīmē saskarsmes tiesību nodrošināšana, par ko Valsts cilvēktiesību birojs izteicis atzinumu, ka te izpildes mehānisms ir nepietiekams.[5]

2.2. Cik lielā mērā visas amatpersonas, veicot savas funkcijas, ir pakļautas likuma varai; vai likumdošana ir caurskatāma?

Amatpersonu pakļautība likuma varai nozīmē, ka amatpersonas savā darbībā ievēro un rīkojas saskaņā ar Saeimas, Ministru kabineta un zemākstāvošo institūciju tiesību aktiem. Pakļautība likuma varai ietver arī iespējas sodīt amatpersonu, ja tā pārkāpj tiesību aktus vai pienācīgi nepilda tai deleģētās funkcijas.

Tiesību aizsardzības iestāžu – prokuratūras un Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja (KNAB) – uzraudzība pār amatpersonu pieņemtajiem lēmumiem un plašsaziņas līdzekļu pastiprinātā uzmanība valsts amatpersonu darbībai principā nodrošina to, ka valsts amatpersonas, veicot savus pienākumus, ir pakļautas likuma varai.

Taču nereti likuma varas princips amatpersonu darbībā tiek ievērots formāli. Ir sastopami mēģinājumi grozīt tiesību aktus atbilstoši kādas amatpersonas vai personu grupas interesēm, lai izveidotu tiesisku pamatu darbībām, kas ir pretējas sabiedrības interesēm. Kā piemēru var minēt vairākus gadījumus saistībā ar būvatļauju izsniegšanu un mēģinājumiem panākt aizsargājamo teritoriju statusa maiņu būvniecības veikšanai.

Amatpersonu darbības pakļautība likuma varai un caurskatāmība ir cieši saistīta arī ar sabiedrības informētību par amatpersonu pieņemtajiem lēmumiem un lēmumu pieņemšanas procesu atklātību.

Valsts institūcijām joprojām ir raksturīgi nesniegt sabiedrībai pilnīgu informāciju; tās necenšas vadīties pēc prezumpcijas, ka sabiedrībai ir pieejama visa informācija, kuras publiskošana nav ar likumu īpaši aizliegta. Tas vērojams gadījumos, kad ir izskanējušas šaubas par valsts budžeta līdzekļu izlietošanas lietderību vai iesaistītas citas sabiedrības intereses. Piemēram, sabiedrībai netika pamatots valsts institūciju atteikums publiskot informāciju saistībā ar izmaksām un citiem jautājumiem attiecībā uz vairākiem starptautiskajā šķīrējtiesā izskatītajiem strīdiem, kuros valsts bija iesaistīta, un mierizlīguma nosacījumiem ar *Lattelekom*.

Savukārt amatpersonu lēmumu pieņemšanas procesa atklātību nosaka valsts un pašvaldības institūciju izdoto tiesību aktu kvalitāte. Tiesību aktiem, pirmkārt, jābūt formulētiem tā, lai tie būtu pēc iespējas saprotami ikvienam indivīdam un ļautu personai jau iepriekš paredzēt rezultātu. Otrkārt, tiem jābūt formulētiem maksimāli detalizēti un precīzi, lai to piemērošanā mazinātu iespējas ierēdņu patvaļai.

Caurskatāmības trūkums publisko institūciju darbībā un tiesību normas, kas pieļauj atšķirīgu interpretāciju vai piešķir amatpersonām plašu izvēles brīvību to piemērošanā, trūkstot efektīviem kontroles mehānismiem, ir laba augsne korupcijai.[6]

Raksturīgs piemērs caurskatāmības trūkumam likumdošanā un lēmumu pieņemšanas procesā ir iedzīvotāju grūtības iegūt informāciju un noteiktu kritēriju trūkums, saskaņā ar kuriem pašvaldības lemj par zemes vai citu objektu nodošanu privatizācijā vai lietošanā personām. Sabiedrības neuzticēšanos vietējām varas institūcijām vairo tas, ka šādi darījumi visbiežāk pašvaldībai nav ekonomiski izdevīgi, jo zeme tiek nodota lietošanā vai privatizācijā par cenu, kas zemāka par vidējo tirgus cenu.[7] Cits bieži sastopams piemērs valsts un pašvaldību institūciju lēmumu pieņemšanas procesa caurskatāmības trūkumam saistās ar atļauju izsniegšanu dažāda veida būvniecības projektiem. Detālplānojuma neesamība vairākās pašvaldībās un tiesību normas, kas atstāj ierēdņiem lielu interpretācijas brīvību, kā arī neskaidra dažādu valsts un pašvaldību institūciju atbildības jomu definēšana ir radījusi sabiedrībā aizdomas par amatpersonu ieinteresētību atļauju piešķiršanā vairāku nozīmīgu būvniecības objektu celšanai.[8]

Viena no pamatproblēmām saistībā ar tiesību aktu caurskatāmību ir arī neskaidrā un grūti kontrolējamā partiju finansēšanas sistēma, kas neatklāj sabiedrībai patiesos partiju ienākumu avotus. Šis fakts sabiedrībai liedz iespējas pilnībā kontrolēt to, vai atsevišķi tiesību akti netiek pieņemti partijas finansējošo personu vai ekonomisko grupu interesēs.

Lielā daļā sabiedrības valda priekšstats par ekonomisko grupējumu ietekmi valsts institūciju lēmumu pieņemšanas procesā. Saskaņā ar jaunākajiem aptauju datiem 41,7% respondentu uzskata, ka valdības darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes, bet 41% to pašu domā par Saeimas darbību.[9] Tikai 20% aptaujāto uzskata, ka ierēdniecība darbojas atbilstoši likumiem, 32,6% uzskata, ka tās darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes, bet 34,2% ierēdniecību uzskata par nekompetentu.[10] 14,5% respondentu ir maksājuši ierēdņiem, lai panāktu lietas labvēlīgu iznākumu.[11]

Taču kopš 2002. gada tiek veikti pasākumi, lai uzlabotu partiju finansēšanas institucionālo kontroli un padarītu stingrāku ziedošanas procedūru, piemēram, ierobežojot ziedojumu apmēru.

Pirmkārt, 2003. gadā savu darbību pilnā apmērā uzsāka KNAB, kura viens no centrāliem uzdevumiem ir politisko organizāciju (partiju) finansēšanas noteikumu izpildes kontrole un tiesiskā regulējuma pilnveidošana. Otrkārt, Saeima 2004. gada februārī izdarīja grozījumus Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likumā. Saskaņā ar grozījumiem partijām vairs nedrīkst ziedot juridiskās personas un starpnieki, bet fiziskas personas var dāvināt ne vairāk kā 10 000 latu gadā. Turklāt tiek ierobežoti arī partiju tēriņi pirmsvēlēšanu kampaņā (sīkāk sk. novērtējuma 9. nodaļu).[12]

Fakts, ka KNAB ir konstatējis apjomīgus nelikumīgus ziedojumus gandrīz visu lielāko partiju priekšvēlēšanu kampaņās atspoguļo problēmas sistēmisko raksturu. KNAB efektīvā darbība, liekot partijām pārskaitīt valsts budžetā nelikumīgi iegūtos ziedojumus, un politisko partiju vadības rīcība, lai turpmāk izskaustu nelikumīgus ziedojumus, ir būtiska, lai sabiedrībā vairotu ticību tam, ka politiķi ir pakļauti likuma varai un darbojas atbilstoši sabiedrības, nevis partiju finansētāju interesēm.

2.3. Cik neatkarīgas no izpildvaras ir tiesas un tiesneši, cik lielā mērā tie ir pasargāti no jebkāda veida iejaukšanās savā darbībā?

Latvijā ir trīspakāpju vispārējo tiesu sistēma un Satversmes tiesa, kas uzskatāma par atsevišķu, neatkarīgu tiesu varas institūciju, ņemot vērā tās kompetenci, administratīvo vadību, kā arī tiesnešu atlases un ievēlēšanas kritērijus.

Tiesu neatkarība ir konstitucionāli nostiprināta LR Satversmes 83. pantā, kas nosaka: "Tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti." Tiesu varas neatkarību garantē arī likums "Par tiesu varu",[13] kas detalizēti nosaka tiesu varas neatkarības un objektivitātes garantijas. Latvija ir ratificējusi arī vairākus starptautiskos cilvēktiesību līgumus, kuros ietvertas tiesu neatkarības garantijas: ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (SPPPT) 14. pantu[14] un Eiropas Cilvēktiesību un pamatvērtību aizsardzības konvencijas (turpmāk visā grāmatā – Eiropas Cilvēktiesību konvencija) 6. pantu[15]. Saskaņā ar ECT praksi, lai tiesa būtu "neatkarīga", tai jābūt neatkarīgai no valdības, no likumdevējvaras un no lietā iesaistītajām pusēm.[16]

Neraugoties uz tiesu neatkarības garantijām tiesību aktos, problēmas ar tiesu varas neatkarību Latvijā joprojām ir aktuālas.[17]

Tiesu neatkarības vājie punkti saistāmi gan ar sistēmiskām problēmām jautājumā par tiesu finansēšanas, tiesnešu atlases un pārstāvniecības sistēmu, gan periodiskiem izpildvaras un politiķu mēģinājumiem ietekmēt tiesu varu konkrētu lietu lemšanā. Tiesu neatkarības problēmu lokā eksperti kā vienu no galvenajām min tiesu varas institucionālās neatkarības vājās garantijas.[18]

Pirmkārt, tiesu varas administrēšana un tiesu budžeta veidošana joprojām atrodas pamatā Tieslietu ministrijas pārziņā. Tiesām, izņemot Augstāko tiesu, nav iespējas ietekmēt sava budžeta veidošanu, jo to sastāda Tieslietu ministrija. Lai izveidotu tiesu pašpārvaldi un nošķirtu tiesu varu no izpildvaras šajā procesā,

2004. gadā tika izveidota Tiesu administrācija. Šī institūcija nodarbojas ar tiesu budžeta plānošanu, veic saimnieciskās un citas tiesu darba nodrošināšanas funkcijas. Taču Tiesu administrācija pagaidām vēl atrodas Tieslietu ministrijas pārraudzībā, tādēļ reāla tiesu varas un izpildvaras nodalīšana attiecībā uz tiesu administrēšanu un finansēšanu līdz šim nav notikusi. Iecerēts, ka Tiesu administrācija no 2005. gada būs patstāvīga iestāde.[19]

Otrkārt, tiesu varas institucionālās neatkarības nostiprināšanu Latvijā traucē fakts, ka nav neatkarīgas institūcijas, kas pārstāvētu tiesu varu attiecībās ar citiem varas atzariem. Praksē tiesu varu pārstāv Tieslietu ministrija vai Augstākās tiesas priekšsēdētājs. Notiek arī tiesnešu ikgadējās konferences. Taču, kā norāda tiesneši, trūkst mehānisma konferences lēmumu īstenošanai, un šī institūcija pamatā pilda tiesnešu disciplinārkolēģijas un kvalifikācijas komisijas locekļu atlases funkcijas.[20] Tiesu iekārtas likuma projektā bija paredzēta Tieslietu padomes izveidošana, kuras sastāvā būtu Augstākās tiesas priekšsēdētājs, Satversmes tiesas priekšsēdētājs, tieslietu ministrs, ģenerālprokurors, Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājs, tiesnešu kopsapulcē ievēlēti seši tiesneši, kā arī augstskolu deleģēts pārstāvis no tieslietu doktoru vidus. Taču šāda padome, kāda pastāv vairumā Eiropas valstu, Latvijā joprojām nav izveidota, jo pēc valdības maiņas 2004. gada martā jaunā tieslietu ministre ierosināja Tiesu iekārtas likuma projektu pārstrādāt, kā arī vēlreiz apsvērt, vai ir nepieciešams veidot Tieslietu padomi.[21]

Treškārt, kā vēl vienu draudu tiesu varas neatkarībai eksperti[22] un tiesu amatpersonas[23] min tiesnešu kandidātu atlases procedūru, kas ir formāla un nesekmē profesionālu un godīgu personu atlasi. Zemais atalgojums, kas gan pakāpeniski pieaug, un tiesneša amata zemais prestižs sabiedrībā tiek minēti kā galvenie iemesli, kādēļ uz tiesneša amatu nepiesakās tik daudz kandidātu, lai no tiem konkursa kārtībā būtu iespējams izvēlēties profesionālākos. Nav arī izveidota tiesnešu kandidātu atlases sistēma, kas jau pirms iecelšanas amatā ļautu izvērtēt ne tikai kandidātu profesionālo, bet arī psiholoģisko atbilstību amatam.

Problēmas ar tiesu varas neatkarību, kā minēts, ilustrē arī valdības un parlamenta pārstāvju periodiska iejaukšanās vai spiediena izdarīšana uz tiesām konkrētu lietu risināšanā.

Plašāk sabiedrībā izskanējušais gadījums, kas izsauca tiesnešu nosodījumu, ir bijušā premjerministra E. Repšes valdības tieslietu ministra zvans Ventspils tiesas priekšsēdētājai 2003. gada maijā, lai pasteidzinātu tiesu pārskatīt tās iepriekš pieņemto lēmumu par aizliegumu rīkot *Latvijas Krājbankas* valsts akciju izsoli. Tā rezultātā tiesnesis steidzami pārskatīja iepriekš pieņemto lēmumu, un akciju izsole tika atļauta.

Tieslietu ministrs skaidroja, ka ar savu rīcību nav pārkāpis likumu un nav vēlējies ietekmēt tiesas lēmumu pēc būtības, bet izmantojis savas pilnvaras risināt jautājumus, kas saistīti ar tiesu organizatorisko darbu, tostarp darba laiku.[24] Neraugoties uz opozīcijas pieprasījumu un arī atsevišķu pozīcijas deputātu kritiku, ministrs atteicās demisionēt un neatzina, ka ar savu rīcību būtu nepamatoti iejaucies tiesu varas īstenošanā.

Atbilstošāku vērtējumu šim gadījumam sniedza tiesnešu disciplinārkolēģija, izsakot rājienu konkrētajam tiesnesim. Tiesu varas un likumdevējvaras nosodošā attieksme ir būtiska, lai izvairītos no līdzīgiem gadījumiem un sabiedrība nezaudētu ticību tiesu varas neatkarībai.

Ne tikai izpildvaras, bet arī Saeimas pārstāvji atsevišķos gadījumos ir izteikušies par izskatīšanā esošām lietām tādā veidā, ko var vērtēt kā mēģinājumu iejaukties tiesas spriešanā.[25] Saeimai ir arī tiesiskas iespējas ietekmēt atsevišķu tiesnešu karjeru, jo parlaments lemj par rajona tiesu tiesnešu iecelšanu amatā bez termiņa ierobežojuma pēc pārbaudes perioda beigām. Kā norāda pētnieki[26] un tiesu amatpersonas,[27] tas, ka tiesneša turpmākā palikšana amatā ir atkarīga no politiķu balsojuma, ir riska faktors, kas var ietekmēt atsevišķu tiesnešu darbību pirms pilnvaru apstiprināšanas.

Līdzīgi kā tiesas, arī prokuratūra ir saskārusies ar izpildvaras mēģinājumiem ietekmēt lietu neatkarīgu un objektīvu izskatīšanu. Piemēram, Ventspils pašvaldības vadītājs, kura iespējamo saistību ar vairāku Ventspils tranzīta uzņēmumu īpašniekiem prokuratūra izmeklē jau vairākus gadus, ir vērsies pret prokuratūras amatpersonām un Ģenerālprokuratūru ar plašsaziņas līdzekļu starpniecību, kā arī iesniedzot tiesā prasību pret Ģenerālprokuratūru par goda un cieņas aizskaršanu. Ventspils mēru ir atbalstījusi arī pilsētas dome, publiski nosodot prokuratūras veiktās izmeklēšanas darbības konkrētajā lietā un apsūdzot Ģenerālprokuratūru tendenciozitātē, kā arī aicinot KNAB izmeklēt atsevišķu lietā iesaistīto prokuratūras amatpersonu darbības likumību.[28]

2.4. Cik vienlīdzīga un droša ir pilsoņu piekļuve taisnīgai un savlaicīgai tiesai, cik plašas ir viņu iespējas saņemt kompensāciju par valsts pārvaldes iestāžu kļūdām?

Viena no nopietnākajām problēmām joprojām ir ilgstoši tiesas procesi un nesavlaicīga lietu izskatīšana. Tas attiecas gan uz civillietām, gan uz krimināllietām, sevišķi tām, kas būtu jāizskata Rīgas apgabaltiesai, bet īpaši akūta šī problēma ir attiecībā uz cilvēkiem, kas pirmstiesas izmeklēšanas laikā un tiesas procesa laikā atrodas apcietinājumā – te jāņem vērā, ka ierobežotas tiek vienas no cilvēka pamattiesībām, proti, tiesības uz brīvību. Par to Latvija saņēmusi kritiku arī no ECT lietā *Lavents pret Latviju,*[29] kurā, ņemot vērā Laventa ilgstošo atrašanos ieslodzījumā līdz tiesas sprieduma pasludināšanas brīdim, ECT konstatēja Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 5. panta pārkāpumu. Taču šīs lietas iznākums nenoliedzami sekmēja pozitīvas pārmaiņas, tostarp tika pieņemti grozījumi Kriminālprocesa kodeksā (KPK), kas tagad nosaka maksimālo laiku personas turēšanai apcietinājumā (1 gads un 6 mēneši); līdz tam šāda termiņa ierobežojuma nebija. Tas arī tiesām lika apzināties, ka personas turēšanai apcietinājumā ir cilvēktiesību dimensija un ka uz to attiecas starptautiskie standarti. Rezultātā tiesas aizvien biežāk apcietinājuma vietā personām piemēro mazāk ierobežojošus drošības līdzekļus. Bez tam situācija pakāpeniski uzlabojas arī tāpēc, ka 2003. gadā Rīgas apgabaltiesas un Rīgas pilsētas rajonu tiesu rīcībā tika nodotas jaunas telpas – tas ļaus paātrināt lietu izskatīšanu, kas pirms tam kavējās arī tādēļ, ka tiesu sēžu zāļu skaits bija nepietiekams.

Būtisks faktors, kas daudziem iedzīvotājiem liedz iespēju realizēt savas tiesības uz taisnīgu tiesu, ir iedzīvotāju zemā maksātspēja un valsts atbalstītas juridiskās palīdzības sistēmas trūkums. Šajā kontekstā pozitīvi vērtējams Satversmes tiesas lēmums atzīt par spēkā neesošu Civilprocesa likuma (CPL) pantu, kas paredzēja pārstāvības funkcijas civilprocesā piešķirt tikai zvērinātiem advokātiem.[30] Šī sprieduma un tā izpildei Saeimas izdarīto CPL grozījumu rezultātā tika atvieglināta indivīdu pieeja tiesai, un šobrīd pārstāvēt personu civilprocesā var jebkurš indivīds; tādējādi to var darīt jebkurš jurists, ne tikai zvērināts advokāts, un tas sekmē lielāku konkurenci šajā jomā. Lai atvieglinātu pieeju taisnīgai tiesai tiem cilvēkiem, kuriem trūkst līdzekļu, ir ticis izstrādāts Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma projekts, kas 2004. gada 25. novembrī tika pieņemts Saeimā pirmajā lasījumā.[31] Saskaņā ar šo likumprojektu personai būs tiesības saņemt valsts apmaksātu juridisko palīdzību strīdu risināšanai tiesā un ārpus tās civilajās, administratīvajās un krimināllietās, ja persona, ievērojot tās īpašo situāciju, īpašuma stāvokli un ienākumu līmeni, nav spējīga daļēji vai pilnīgi nodrošināt savu tiesību aizsardzību. Tas nenoliedzami ir vērtējams pozitīvi, taču izšķirošais jautājums ir, vai šim nolūkam budžetā tiks paredzēts pietiekams līdzekļu nodrošinājums, lai šādas palīdzības iespēja nepastāvētu tikai uz papīra.

Jāatzīmē, ka valsts pienākums nodrošināt šādu palīdzību nav atkarīgs tikai no valsts labās gribas, bet nepārprotami izriet arī no Latvijas starptautiskajām saistībām. Tā lietā *Airey v. Ireland*[32] ECT ir skaidri pateikusi, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta pirmā daļa var uzlikt valstij pienākumu nodrošināt juridisko palīdzību gadījumos, kad tā ir nepieciešama, lai varētu efektīvi nodrošināt pieeju tiesai, proti, gadījumos, kad juridiskā pārstāvība ir obligāta vai arī process ir pietiekami sarežģīts.

Valsts nodrošinātas juridiskās palīdzības sistēmas sakārtošanai vajadzētu atrisināt arī problēmu, kas saistās ar aizstāvību kriminālprocesā. Saskaņā ar KPK 98. pantu valsts nodrošina bezmaksas juridisko aizstāvību personām, kas ir apsūdzētas kriminālnozieguma izdarīšanā un pašas sev aizstāvi nav izraudzījušās, taču tas attiecas tikai uz noteiktu kategoriju lietām. Tomēr arī šajā jomā ir sastopamas problēmas – nereti tiek apšaubīta šādas aizstāvības efektivitāte un, ņemot vērā zemo valsts garantēto samaksu (kuras izmaksa turklāt vēl kavējas) par aizstāvju darbu, arī aizstāvju ieinteresētība aizstāvēt pārstāvamo intereses.

Kā atsevišķa problēma jāmin arī CPL norma, kas noteic, ka prasības pieteikums un citi dokumenti jāiesniedz valsts valodā (vai arī jāiesniedz šo dokumentu notariāli apliecināts tulkojums). Arī tiesas process notiek valsts valodā. Šobrīd tas nozīmē, ka daļai maznodrošināto, kuri nepārvalda latviešu valodu un nevar atļauties ne jurista, ne tulka pakalpojumus, iespēja pašiem vērsties tiesā ir apgrūtināta valodas nezināšanas dēļ, lai arī vēlākās procesuālās darbībās tiesa indivīdiem tulku nodrošina.

Administratīvā procesa likuma 8. nodaļa (likums stājās spēkā 2004. gada 1. februārī) paredz personas iespējas no valsts, pašvaldības vai cita publisko tiesību subjekta prasīt atlīdzinājumu par mantisko zaudējumu,

un arī par personisko (tostarp morālo) kaitējumu, kas tai nodarīts ar administratīvo aktu vai iestādes faktisko rīcību. Tuvāk šo normu konkretizē likumprojekts "Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu aprēķināšanas un atlīdzināšanas likums", ko Saeima pieņēma pirmajā lasījumā 2004. gada 7. oktobrī; tas arī iedibina mehānismu, kādā tiesības uz atlīdzinājumu ir īstenojamas. Pagaidām ir tikai viens likums, kas konkretizē tiesības uz atlīdzinājumu noteiktā sfērā, proti, likums "Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu", turklāt, kā Satversmes tiesa atzina 2001. gada 5. decembra spriedumā lietā Nr. 2001-07-0103, konkretizējoša likuma neesamība vai nepilnīgums neliedz personai īstenot savas tiesības uz atlīdzinājuma saņemšanu, kas ir iespējama, pamatojoties tieši uz Satversmes 92. pantu – tas noteic, ka "nepamatota tiesību aizskāruma gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu". Tomēr līdzšinējā tiesu prakse liecina, ka ne vienmēr tiesas spējušas konstatēt, ka iestāde ir atbildīga par zaudējumiem, kas radušies tās darbinieku rīcības rezultātā. Likumprojekta pieņemšanas gadījumā šī problēma tiktu atrisināta, taču, līdzīgi kā juridiskās palīdzības nodrošināšanas gadījumā, pēc likuma pieņemšanas izšķirošā nozīme būs tam, vai valsts budžetā tiks paredzēts pietiekams līdzekļu daudzums šī likuma izpildei.

2.5. Ciktāl kriminālprocess un sodu sistēma savā darbībā nodrošina neieinteresētu un vienlīdzīgu izturēšanos pret visiem?

Personu vienlīdzības princips lietu iztiesāšanā ir viens no centrālajiem Latvijas kriminālprocesa principiem, un tas ir nostiprināts Latvijas KPK 13. pantā.[33] Visu personu vienlīdzība likuma un tiesas priekšā ir konstitucionāli nostiprināta arī LR Satversmes 91. pantā. Papildus nacionālajām tiesību normām Latvijā ir saistošas arī starptautisko cilvēktiesību līgumu normas, kurās ir garantēta personu vienlīdzība lietu izskatīšanā, piemēram, ANO SPPPT 14. pants.

Lai gan vienlīdzības princips lietu izskatīšanā ir tiesību aktos nostiprināts, tiesību aktu piemērošanā nereti ir sastopamas atkāpes no šī principa.

Pirmkārt, vienlīdzības trūkums vērojams attiecībā uz aizstāvības tiesību nodrošināšanu kriminālprocesa dalībniekiem.

LR Satversmes 92. pants un Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. pants garantē tiesības uz advokātu vai juridisku palīdzību; Latvijas KPK 18. pants paredz: "Aizdomās turētājam, apsūdzētajam un tiesājamajam tiek nodrošinātas tiesības uz aizstāvību."[34] Valsts nodrošina juridisko palīdzību. Taču šī valsts piešķirtā palīdzība personām, izņemot obligātās aizstāvības gadījumus,[35] ir jāatmaksā (ja persona tiek attaisnota, tai šī palīdzība nav jākompensē). Taču praksē izplatīti ir gadījumi, kad aizstāvis personai netiek nodrošināts vai arī valsts nodrošinātā aizstāvja darbība nav efektīva. Kā norādījis Valsts cilvēktiesību birojs, "maznodrošinātajām personām Latvijā bieži vien tiek nodrošināta tikai advokāta piešķiršana, nevis kvalitatīva juridiskā palīdzība".[36] Tādējādi iepriekš aplūkotajās tiesību normās ietvertās garantijas praksē bieži tiek nodrošinātas tikai formāli, radot nevienlīdzīgu situāciju attiecībā uz iespējām nodrošināt efektīvu tiesību aizstāvību personām ar dažādu mantisko stāvokli.

Uz šīm problēmām savos secinājumos ir norādījusi arī ANO Spīdzināšanas novēršanas komiteja,[37] izvērtējot Latvijas valdības iesniegto ziņojumu par to, kā tiek īstenota ANO Konvencija pret spīdzināšanu un citādu cietsirdīgu, necilvēcīgu vai cilvēka cieņu pazemojošu apiešanos vai sodīšanu.[38]

Tādēļ valstij būtu jāpiešķir nepieciešamais finansējums aizstāvības nodrošināšanai maznodrošinātajām personām, lai veicinātu advokātu konkurenci uz valsts apmaksāta aizstāvja darbību krimināllietās, nodrošinot efektīvu tiesību aizsardzību kriminālprocesā ikvienam tiesājamam neatkarīgi no viņa mantiskā stāvokļa.

Otrkārt, nevienlīdzīga attieksme pret personām atkarībā no viņu mantiskā stāvokļa vai uzturēšanās statusa Latvijas Republikā vērojama arī personām piemērojamo drošības līdzekļu izvēlē. Eksperti norāda, ka tiesas absolūtā vairumā gadījumu piemēro apcietinājumu kā drošības līdzekli gadījumos, kad aizdomās turamajai vai apsūdzētajai personai nav pastāvīgas dzīvesvietas. Jaunā Kriminālprocesa likumprojekta 273. pantā pat ir tieši paredzēts, ka šādām personām parasti ir piemērojams apcietinājums. Tas rada situāciju, ka,

nosakot drošības līdzekli, šo personu gadījumā pastāv lielāka varbūtība, ka tiesa visbiežāk piemēros apcietinājumu, neizvērtējot konkrētā indivīda personību un izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu, un neizraudzīsies personas brīvību mazāk ierobežojošu drošības līdzekļu piemērošanu. Cilvēktiesību eksperti norāda, ka šāda prakse var nelabvēlīgi ietekmēt arī atsevišķas etniskās grupas, piemēram, čigānus, jo "tas, ka viņiem bieži trūkst pieraksta, varētu būt par iemeslu, kāpēc čigāniem biežāk nekā citu tautību likumpārkāpējiem par drošības līdzekli piemēro apcietinājumu".[39]

Treškārt, nevienlīdzīga attieksme atsevišķās kriminālprocesa situācijās var izpausties arī pret lingvistisko minoritāšu pārstāvjiem. Latvijas KPK atbilstoši starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem, ANO SPPPT 14. pantam un Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. pantam garantē valsts valodu nepārvaldošiem procesa dalībniekiem tiesības uzstāties tiesā un veikt procesuālās darbības tajā valodā, kuru šī persona pārvalda, kā arī paredz tiesības izmantot tulku. Lai gan valsts valodu nepārvaldošām personām šīs fundamentālās tiesības tiek nodrošinātas, attiecībā uz atsevišķu citu kriminālprocesā paredzēto tiesību izmantošanu lingvistisko minoritāšu pārstāvji atrodas nelabvēlīgākā situācijā. Piemēram, apelācijas sūdzības iesniegšanas termiņu sāk skaitīt no sprieduma pasludināšanas brīža. KPK gan noteikts: "..ja tiesājamais nesaprot valodu, kurā taisīts nolēmums, termiņu skaita no nolēmuma tulkojuma saņemšanas dienas."[40] Taču šāds apelācijas termiņa pagarinājums neattiecas uz citiem valsts valodu nepārvaldošiem procesa dalībniekiem, kuri vēlas iesniegt apelācijas sūdzību.

Visbeidzot, plašsaziņas līdzekļos vairākkārt ir minēti gadījumi, kad ietekmīgus amatus ieņemošas un sabiedrībā plaši pazīstamas personas izvairās no soda vai tiek sodītas nosacīti par nodarījumiem, kuros citkārt personai varētu tik piemērota reāla brīvības atņemšana. Īpaši tas attiecināms uz sodiem par ceļu satiksmes negadījumu nodarījumu rezultātā izraisītajām sekām. Taču trūkst plašāku salīdzinošo pētījumu par tiesu praksi un sodu politiku, kas ļautu secināt, vai šādu lietu iztiesāšanā būtiska ietekme ir bijusi personas stāvoklim sabiedrībā vai arī konkrētā soda piemērošanu personai noteikuši objektīvi, ar lietu saistīti apstākļi.

2.6. Cik lielā mērā cilvēki uzticas tiesu sistēmas spējai nodrošināt godīgu un efektīvu tiesu?

Tiesas ir viena no visbiežāk minētajām valsts institūcijām, kas iedzīvotāju aptaujās tiek vērtētas kā koruptīvas. Arī sabiedrības uzticēšanās reitingā tiesas ieņem vienu no pēdējām vietām.

Saskaņā ar Baltijas Sociālo zinātņu institūta 2004. gadā veiktās aptaujas datiem 50,9% aptaujāto respondentu atzina, ka neuzticas tiesu sistēmai, bet pozitīvu atbildi sniedza tikai 35,6% aptaujāto.[41] Tāpat 33,1% aptaujāto uzskatīja, ka tiesu darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes, bet tikai nedaudz vairāk – 34,2% – respondentu atzina, ka tiesas darbojas profesionāli un atbilstoši likumiem.[42] Tajā pašā laikā neuzticēšanās tiesu sistēmai un uzskats par korupciju tiesu sistēmā ne vienmēr balstās uz reāliem faktiem, jo tikai 8,1% aptaujāto respondentu ir atzinuši, ka viņi paši vai viņu paziņas ir maksājuši par labvēlīgu iznākumu tiesā.[43]

Cēloņi tam, ka sabiedrība neuzticas tiesu sistēmai var tikt saistīti arī ar dažkārt grūti izskaidrojamiem tiesas lēmumiem un sadarbības trūkumu starp tiesām un plašsaziņas līdzekļiem. Tiesneši visbiežāk atsakās komentēt lietas, izskaidrot lēmumu pieņemšanas motīvus, un šo informatīvo vakuumu aizpilda plašsaziņas līdzekļu komentāri, kas, izskaidrojot attiecīgo tiesību aktu piemērošanas nianses, dažkārt nav profesionāli. Tiesnesis nav tiesīgs komentēt lietu, kas atrodas izskatīšanā, jo tas varētu apdraudēt tiesas objektivitāti. Taču pēc sprieduma pasludināšanas pamatojuma sniegšana atsevišķās, sabiedrības intereses skarošās lietās ļautu sabiedrībai dziļāk izprast tiesas lēmuma motīvus un veicinātu sabiedrības uzticēšanos tiesām, vienlaikus neierobežojot tiesneša tiesības objektīvi izspriest lietu.

Sabiedrības uzticēšanos tiesu sistēmai vairotu arī tiesu spriedumu pieejamība. Šis jautājums joprojām nav atrisināts, jo tiesu izdotajos krājumos izlases kārtībā tiek publicēti tikai atsevišķi spriedumi, bet spriedumu pieejamība *Lursoft* datu bāzē ir visai dārgs maksas pakalpojums, un tādēļ informācija ir pieejama vien šauram personu lokam.

Lai gan lielākā daļa sabiedrības saskaņā ar aptaujas datiem grieztos tiesā, ja valsts vai pašvaldība personai būtu nodarījusi kaitējumu, 37,1% respondentu atzīst, ka šādu iespēju tomēr neizmantotu, kas arī apliecina iedzīvotāju visumā augsto neticību legālās sistēmas iespējām nodrošināt strīdu efektīvu risināšanu.[44] Cēloņi tam var būt ne tikai neticība tiesu sistēmas objektivitātei, bet arī tiesu procesu ilgums. Saskaņā ar Valsts cilvēktiesību biroja 2002. gada ziņojumu sūdzības par personas tiesībām uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu visu saņemto rakstveida sūdzību vidū ierindojās otrajā vietā,[45] bet 2003. gadā sūdzības par šo jautājumu jau veidoja lielāko skaitu no visām birojā saņemtajām sūdzībām[46].

Iedzīvotāju uzticēšanos tiesu sistēmai var vairot 2004. gadā darbību uzsākušās administratīvās tiesas, kas atvieglos un paātrinās pārējo tiesu darbu, kā arī sniegs iespējas salīdzinoši īsā laika periodā izskatīt iedzīvotāju sūdzības par valsts pārvaldes amatpersonu darbību. Taču par šo tiesu efektivitāti varēs spriest tikai pēc to darbības izvērtējuma ilgākā laika periodā. Sabiedrībā tradicionāli lielāka uzticēšanās ir bijusi Satversmes tiesai – to apliecina dažādu sabiedrības grupu vēršanās šajā institūcijā, lai apstrīdētu Saeimas un valsts pārvaldes iestāžu izdoto tiesību aktu atbilstību Satversmei.

Kopvērtējums: virzība pēdējos 5 gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
2.1		X			
2.2			X		
2.3			X		
2.4					X
2.5			X		
2.6				X	

Vislabākā iezīme

Administratīvo tiesu darbības uzsākšana un likumprojekta par zaudējumu atlīdzību personām valsts vai pašvaldības darbības rezultātā izstrāde, kā arī Valsts nodrošinātas juridiskās palīdzības likuma projekta pieņemšana – šis likums, ja tiks piešķirts atbilstošs finansējums tā īstenošanai, sniegs iespēju ikvienai personai realizēt tiesības uz taisnīgu tiesu neatkarīgi no šīs personas materiālā stāvokļa.

Visnopietnākā problēma

Tiesu varas finansiālā un institucionālā atkarība no izpildvaras un ilgstošie tiesu procesi, īpaši krimināllietās; ieilgusī jaunā Kriminālprocesa likuma pieņemšana.

Ieteicamie uzlabojumi

Pirmkārt, nodrošināt tiesu varas neatkarīgu pārstāvību attiecībās ar citām varām, izveidojot Tieslietu padomi vai izstrādājot citu mehānismu un panākot tiesu finansiālu un organizatorisku neatkarību no izpildvaras. Otrkārt, nodrošināt ikvienai personai neapgrūtinātu pieeju tiesu spriedumiem. Treškārt, piešķirt nepieciešamo finansējumu Valsts nodrošinātas juridiskās palīdzības likuma īstenošanai un arī šobrīd pastāvošās sistēmas ietvaros nodrošināt ikvienas personas tiesības uz efektīvu aizstāvību krimināllietās.

ATSAUCES

[1] *http://www.satv.tiesa.gov.lv/LV/info/Statistika%20uz%2028.10.2004.xls* (aplūk. 2004.2.XII).

[2] Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai: Tabulu atskaite. Rīga, 2004. gada oktobris, 4.5. tabula.

[3] Turpat, 5.4. tabula.

[4] *Pirmsiestāšanās procesa ES monitorings: Tiesu varas neatkarība. Ziņojums: Latvija.* Atvērtās sabiedrības institūts, 2001, 106. lpp.

[5] Valsts cilvēktiesību birojs. *2003. gada ziņojums*. Rīga, 2004, 56. lpp.

[6] Saskaņā ar jaunāko starptautiskās pretkorupcijas koalīcijas *Transperancy International* korupcijas uztveres indeksu Latvijas Republika tiek vērtēta kā otra korumpētākā Eiropas Savienības dalībvalsts aiz Polijas. Sk.: Jesina, I. Latvija nav daudz labojusies. *Diena*, 2004, 21. okt.

[7] Sk., piem.: Egle, I. Par Kolkasraga noteicošo īpašnieci kļuvusi Sadauska, ministrija sūdzēsies KNAB. *Diena*, 2004, 16. sept.

[8] Spilgts piemērs ir diskusijas sabiedrībā par *Hansabankas* jaunās biroja ēkas "Saules akmens" celtniecības Ķīpsalā likumību.

[9] Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai, 4.3. un 4.4. tabula.

[10] Turpat, 4.6. tabula.

[11] Turpat, 5.4. tabula.

[12] Likums "Grozījumi Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likumā". *Latvijas Vēstnesis*, 2004, 27. febr.

[13] Sk. likuma "Par tiesu varu" 1. pantu un likuma 2. nodaļu "Tiesu neatkarības principi un garantijas". Likums "Par tiesu varu". *LR Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*, 1993, 14. janv. (Nr. 1).

[14] SPPPT 14. panta 1. daļa cita starpā paredz: "..Katram ir tiesības, ja tiek izskatīta jebkura viņam uzrādītā kriminālapsūdzība vai noteiktas viņa tiesības un pienākumi kādā civilprocesā, uz to, lai lietu taisnīgi un publiski izskatītu kompetenta, neatkarīga un objektīva tiesa, kas izveidota saskaņā ar likumu."

[15] Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta 1. daļa paredz: "Ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai viņam izvirzītās apsūdzības krimināllietā pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā ar likumu noteiktā tiesā."

[16] ECT 1994. gada 24. novembra spriedums lietā *Beaumartin v. France*.

[17] Kā intervijā izteicies Augstākās tiesas priekšsēdētājs, "tiesu vara arī šobrīd salīdzinājumā ar pārējām varām tiek nobīdīta kaut kādā otrā plāksnē. Teorētiski visi piekrīt tam, ka jābūt stingram varas dalījumam, bet faktiski tā šķiet nelīdzvērtīga vara, kas tiek pakļauta administrēšanai." (sk.: Grandavs, E. Korupcijas nojausma bez pierādījumiem: Intervija ar Augstākās tiesas priekšsēdētāju A. Guļānu. Publicēta portālā *http://www.politika.lv*, 2001, 19. sept.).

[18] *Pirmsiestāšanās procesa ES monitorings: Tiesu varas neatkarība*. Ziņojums: Latvija, 80. lpp.

[19] Tiesu administrācijai no 2005. gada bija jāsāk darboties Tieslietu padomes vadībā, taču šī padome vēl nav izveidota.

[20] Pāvils, L. Latvijas tiesu sistēmā notiek pozitīvas pārmaiņas. *Latvijas Vēstnesis*, 2004, 27. apr.

[21] "Mans mērķis ir iezīmēt pārdomātu tiesu iekārtas attīstību": Intervija ar Latvijas Republikas tieslietu ministri V. Muižnieci. *Jurista Vārds*, 2004, 13. apr.

[22] Kalniņš, V. Temīdas tiesāšana. Publicēts portālā *www.politika.lv,* 2001, 19. sept.

[23] Grandavs, E. Korupcijas nojausma bez pierādījumiem.

[24] Libeka, M. Kāpēc ministrs iejaucās. *Lauku Avīze*, 2003, 3. jūn.

[25] Par gadījumiem, kad likumdošanas pārstāvji ir mēģinājuši ietekmēt tiesu varu, sk.: *Pirmsiestāšanās procesa ES monitorings: Tiesu varas neatkarība. Ziņojums: Latvija,* 74. lpp.

[26] Turpat.

[27] Grandavs, E. Korupcijas nojausma bez pierādījumiem.

[28] Rācenis, U. Ventspils dome iebilst Ģenerālprokuratūrai. *Latvijas Avīze*, 2004, 5. okt.

[29] ECT 2002. gada 28. novembra spriedums lietā *Lavents pret Latviju*.

[30] Satversmes tiesas 2003. gada 6. novembra spriedums lietā Nr. 2003-10-01.

[31] Ar analoģisku mērķi paralēli ticis sagatavots un 2004. gada 9. septembrī pieņemts pirmajā lasījumā Saeimas deputātu izstrādātais Valsts apmaksātas juridiskās palīdzības likuma projekts.

[32] ECT 1979. gada 9. oktobra spriedums lietā *Airey v. Ireland*.

[33] Sk. Latvijas KPK 13. pantu. "Tiesas spriešana, pamatojoties uz personu vienlīdzību likuma un tiesas priekšā." Grām.: *Latvijas Kriminālprocesa kodekss* (redakcijā, kas stājas spēkā 2002. gada 1. novembrī). Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002.

[34] Turpat.

[35] Sk. Latvijas KPK 98. pantu: "Aizstāvja obligāta piedalīšanās". Grām.: *Latvijas Kriminālprocesa kodekss* (redakcijā, kas stājas spēkā 2002. gada 1. novembrī).

[36] Valsts cilvēktiesību birojs. *2002. gada ziņojums*. Rīga, 2003, 15. lpp.

[37] ANO Spīdzināšanas novēršanas komiteja ir uzraudzības institūcija, kas pārrauga, kā tiek īstenota 1984. gada ANO Konvencija pret spīdzināšanu un citādu cietsirdīgu, necilvēcīgu vai cilvēka cieņu pazemojošu apiešanos vai sodīšanu.

[38] Conclusions and recommendations of the Committee against Torture: Latvia, U.N. Doc. CAT/C/CR/31/3, 5 February 2004, paragraphs 6 (h) and 7 (c).

[39] Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs. *Čigānu stāvoklis Latvijā*. Rīga, 2003, 52. lpp.

[40] KPK 436. pants. Grām.: *Latvijas Kriminālprocesa kodekss* (redakcijā, kas stājas spēkā 2002. gada 1. novembrī).

[41] Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai, 26.7. tabula.

[42] Turpat, 4.1. tabula.

[43] Turpat, 5.1. tabula.

[44] Turpat, 3. tabula.

[45] Valsts cilvēktiesību birojs. *2002. gada ziņojums*, 54. lpp.

[46] Valsts cilvēktiesību birojs. *2003. gada ziņojums*, 18. lpp.

3. Pilsoniskās un politiskās tiesības

Ilze Brands-Kehre un Ilvija Pūce

Vai pilsoniskās tiesības un politiskās tiesības visiem ir nodrošinātas vienādi?

3.1. Cik lielā mērā cilvēki ir pasargāti no fiziskas vardarbības un cik lielā mērā viņi izjūt bailes no šādas vardarbības?

Latvijā personu drošība ir garantēta konstitucionālā līmenī – Satversmē, un vistiešāk ar šo jomu saistīti Satversmes 91.–95. panti, kuros noteiktās tiesības nevar tikt ierobežotas. Vardarbības aizliegumu nosaka arī LR ratificētie starptautiskie līgumi.[1] Nacionālā likumdošana regulē vardarbības lietojumu, ko var veikt valsts varas pārstāvji, pildot savus uzdevumus, un aizliedz vardarbību civilpersonu starpā.

Vardarbība no valsts varas struktūru puses var būt pieļaujama, ja tai ir leģitīms mērķis, piemēram, sabiedrības drošība, taču šādai vardarbībai ir jābūt samērīgai. Latvijas likumdošanā šie principi ir ievēroti. Policijas darbinieku tiesības lietot fizisku spēku, speciālos līdzekļus un šaujamieročus reglamentē likums "Par policiju". Valsts drošības iestāžu likums noteic, ka, veicot ar valsts drošības garantēšanu saistītus pasākumus, aizliegts nodarīt personām fizisku un materiālu kaitējumu, apdraudēt cilvēku dzīvību un veselību, draudēt lietot vai lietot fiziskās ietekmēšanas līdzekļus. Līdzīgus noteikumus ietver Operatīvās darbības likums. Sodu izpildes kodekss kopš 1998. gada 14. oktobrī veiktās redakcijas noteic, ka notiesātajai personai soda izpildē nodrošināmas likumā noteiktās garantijas pret spīdzināšanu un necilvēcīgu vai pazemojošu soda piemērošanu; soda izpildes mērķis nav sagādāt fiziskas ciešanas, pazemot cilvēka cieņu vai izstumt viņu no sabiedrības.

Citos gadījumos valsts varas pārstāvjiem ir noteikts skaidrs aizliegums lietot vardarbību. Krimināllikumā paredzēta atbildība par piespiešanu dot liecību, ja tā saistīta ar vardarbību, tās piedraudējumu u.tml., kā arī, ja to veicis pirmstiesas izmeklēšanas izdarītājs; par procesa dalībnieku nelikumīgu iespaidošanu nolūkā panākt nepatiesu liecību vai atzinumu (vardarbība vai vardarbības piedraudējums šajā gadījumā ir vainu pastiprinošs apstāklis); par dienesta pilnvaru pārsniegšanu un dienesta stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu, kā arī par vardarbību pret padoto militārajā dienestā un vardarbību, ko militārpersona izdarījusi pret militārpersonu. Krimināli sodāma ir personas nonāvēšana un tīša miesas bojājumu nodarīšana, pārkāpjot personas aizturēšanas nosacījumus. Krimināllikums ietver sodu par nelikumīgu ievietošanu psihiatriskajā slimnīcā.

Tomēr likumu praktiskā darbība ne vienmēr ir pietiekami efektīva. Lai gan ir paredzēta atbildība par vardarbīgu piespiešanu dot liecības nopratināšanā un amatpersonas ir atzinušas, ka šādi gadījumi pastāv, kopš 1995. gada Latvijā oficiāli reģistrēti tikai divi šādi nodarījumi (2001. un 2004. gadā). Jautājums par nepamatotu policijas vardarbību ir bijis aktuāls visu laiku, taču Valsts policija sāka apkopt datus par policijas vardarbību pret personām tikai 2003. gadā, kad tika veiktas 183 dienesta pārbaudes. Saistībā ar 9 incidentiem sūdzības apstiprinājās, un 12 policijas darbinieki tika sodīti disciplināri. Rīgā no 71 sūdzības neapstiprinājās neviena.[2] Tas nevieš pārliecību, ka sūdzību izmeklēšana vienmēr tiek veikta objektīvi un pilnīgi, lai gan datu apkopošanas uzsākšana pati par sevi ir uzskatāma par progresu. Citās sūdzību izskatīšanas institūcijās – Iekšlietu ministrijā un prokuratūrā – statistika par policijas vardarbību nav pieejama. 2004. gada februārī anonīmā telefonakcijā par policijas vardarbību[3] tika saņemtas 283 mutiskas un rakstiskas sūdzības gan par policijas vardarbību (130 sūdzību), gan par dienesta pienākumu nepildīšanu, attieksmi pret cietušajiem u.tml. Lielākā daļa zvanītāju līdz šim nebija sūdzējušies, jo nezināja, kam un kur; baidījās sūdzēties vispār vai arī tāpēc, ka policijas darbinieki bija draudējuši; neticēja, ka var kaut ko panākt. Liela daļa norādīja, ka neatkarīgi no instances, kurā iesniegta sūdzība, tā pārsūtīta uz policijas nodaļu, par kuras darbinieku persona sūdzējusies.

Iznākumu – disciplinārsodu vai krimināllietas ierosināšanu – minēja retais.[4] Secināms, ka joprojām nav skaidras sistēmas, kam sūdzēties par policijas vardarbību un kas šīs sūdzības reāli izskatīs. Lielākajā daļā gadījumu ar to nodarbojas Valsts policijas Iekšējās drošības biroja Personālsastāva inspekcija, kas, atrodoties Valsts policijas pakļautībā, nevar tikt uzskatīta par neatkarīgu policijas pārkāpumu izmeklēšanas iestādi. Arī starptautiskās cilvēktiesību organizācijas izteikušas bažas par policijas vardarbību pret aizturētajām personām (dažos gadījumos šī vardarbība ir kvalificējama kā spīdzināšana).[5]

Attiecībā uz cietumiem Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja (SNK) ziņojumā par vizīti Latvijā 1999. gadā norādīja, ka tai gandrīz nenācās uzklausīt apgalvojumus par tīši ļaunprātīgu cietumu personāla attieksmi pret ieslodzītajiem.[6] Tomēr Valsts cilvēktiesību birojs (VCB) gadu vēlāk ir atzinis, ka "vardarbība – gan starp ieslodzītajiem, gan arī vardarbība pret ieslodzītajiem no apsargu puses – ir galvenā problēma ieslodzījuma vietās".[7] Fizisko drošību ietekmē arī apstākļi ieslodzījuma vietās. Kopš 1995. gada tie ievērojami uzlabojušies: vairāki cietumi ir izremontēti, mazinājusies pārapdzīvotība, un attiecībā uz apiešanos ar ieslodzītajiem tiek ieviesti starptautiskie standarti. Lielā mērā tas saistīts ar Ziemeļvalstu finansētā *Nord-Balt* cietumu projekta īstenošanu Latvijā. Tomēr vairākos cietumos apstākļi ir kritiski zemā līmenī, īpaši vērtējot medicīnisko nodrošinājumu.

Vērtējot to, cik lielā mērā persona ir pasargāta no piespiedu ievietošanas psihiatriskajā slimnīcā, jāatzīmē, ka Ārstniecības likums neparedz iespēju pārsūdzēt tiesā aizturēšanu un ievietošanu psihiatriskā slimnīcā pret personas gribu, lai gan Eiropas Cilvēktiesību konvencija un Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse norāda, ka tikai tiesa vai tiesai līdzvērtīga institūcija var lemt par personas aizturēšanas likumību un pieņemt lēmumu par piespiedu hospitalizāciju. Pēc SNK vizītes 1999. gadā un tai sekojošās rekomendācijas[8] psihoneiroloģiskās slimnīcas sāka atzīmēt pacientu uzņemšanas žurnālos, vai viņi slimnīcā iestājušies brīvprātīgi vai pret savu gribu, taču kopējā statistika par to nav pieejama. Šo jautājumu varētu regulēt jaunais Psihiatriskās palīdzības likums, kas tiek izstrādāts jau kopš 1997. gada, taču joprojām nav zināms, kad tas varētu tikt iesniegts Saeimā.

Saistībā ar vardarbību starp civilpersonām jāatzīmē, ka smagu vardarbīgu noziegumu skaits pret personas veselību un dzīvību pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas ir pat trīskāršojies, taču pēdējos gados tas būtiski nemainās, tāpat kā būtiski nemainās to atklāšanas apjoms.[9] Šie noziegumi uzrāda reālo noziedzības līmeni valstī, jo liela daļa citu nodarījumu dažādu iemeslu dēļ var netikt reģistrēta.

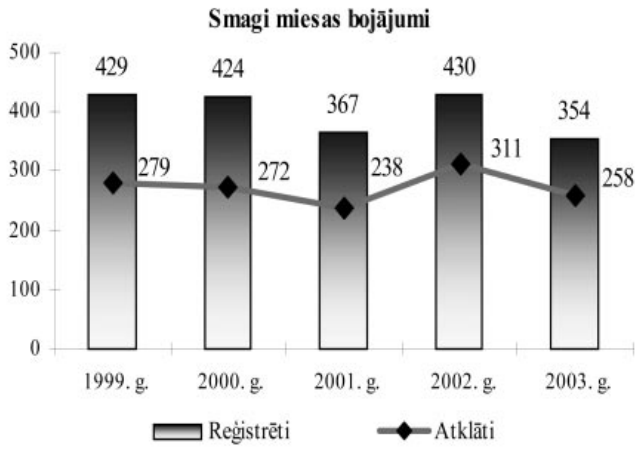

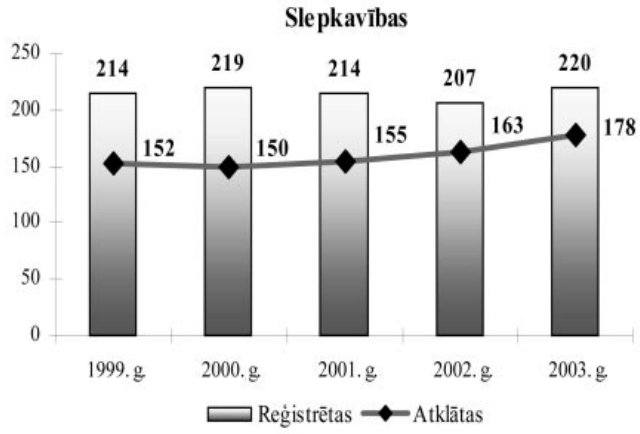

Laikposmā no 1999. gada līdz 2001. gadam vidējais slepkavību koeficients (skaits uz 100 000 iedzīvotāju) Latvijā bija 6,22. No Eiropas valstīm šis rādītājs augstāks nekā Latvijā bija tikai Krievijā (21,40), Lietuvā (10,00) un Igaunijā (9,94). Piemēram, Francijai tas bija 1,79, Īrijai – 1,48, Itālijai – 1,42, bet ASV – 5,64.[10]

Nopietns jautājums Latvijā ir cilvēku tirdzniecība. 2002. gada 23. maijā to kā sodāmu noziedzīgu nodarījumu iekļāva Krimināllikumā, bet ierosināto un iztiesāto lietu skaits nav liels: 2003. gadā par personu nosūtīšanu seksuālai izmantošanai uz ārzemēm ierosināts 12 krimināllietu, bet par cilvēku tirdzniecību – 3 lietas, savukārt 2004. gadā līdz 1. jūnijam – tikai viena lieta par cilvēku tirdzniecību un septiņas – par nosūtīšanu

seksuālai izmantošanai uz ārzemēm.[11] Taču pēc Starptautiskās Migrācijas organizācijas datiem, katru gadu par cilvēku tirdzniecības upuriem kļūst aptuveni 2000 Baltijas valstu iedzīvotāju. Pēc policijas informācijas, ik mēnesi no Latvijas uz Eiropas valstīm izbrauc ap simts sieviešu, lai nodarbotos ar prostitūciju. Jāatzīmē, ka tomēr ir samazinājies to personu skaits, kas tiek nosūtītas seksuālai izmatošanai uz ārvalstīm vardarbības vai draudu iespaidā. 2004. gada 2. martā Ministru kabinets apstiprināja Valsts programmu cilvēku tirdzniecības novēršanai 2004.–2008. gadam, kas nosaka pienākumus un sadarbību starp valsts iestādēm, nevalstiskajām organizācijām (NVO) un starptautiskajām organizācijām. Programmā paredzēts, ka valdībai jāiesniedz ikgadējs ziņojums par pasākumiem, kas veikti, lai novērstu cilvēku tirdzniecību, kā arī, sākot ar 2005. finanšu gadu, jāpiešķir līdzekļi programmām cilvēku tirdzniecības novēršanai. Svarīgi būtu uzlabot policijas zināšanas un sadarbību ar prokuratūru šajā jomā, kā arī izveidot valdības finansētas patversmes un nodrošināt rehabilitācijas iespējas cilvēku tirdzniecības upuriem.

Arvien vairāk uzmanības tiek pievērsts bērnu drošības aizsardzībai. Bērnu tiesību aizsardzības likums[12] aizliedz pret bērnu izturēties cietsirdīgi, mocīt un fiziski sodīt, aizskart viņa cieņu un godu. Par vardarbību pret bērnu, pamudināšanu vai piespiešanu piedalīties seksuālās darbībās, bērna izmantošanu vai iesaistīšanu prostitūcijā paredzēta kriminālatbildība. Par vecāku pienākumu nepildīšanu vai vecāku varas ļaunprātīgu izmantošanu, bērna fizisku sodīšanu, kā arī cietsirdīgu izturēšanos pret viņu vecāki saucami pie atbildības. Bērnam, kurš cietis no vardarbības savā ģimenē vai kuram pastāv reāli vardarbības draudi, nekavējoties nodrošināma ārpusģimenes aprūpe, ja vainīgās personas nav iespējams izolēt no bērna.

90. gadu sākumā par bērnu tiesībām runāja tikai sabiedriskās organizācijas, it īpaši – "Glābiet bērnus!". No 1995. līdz 2002. gadam Izglītības un zinātnes ministrijas (IZM) pakļautībā (no 1999. gada – pārraudzībā) darbojās Valsts bērna tiesību aizsardzības centrs. 2003. gada 4. februārī tika izveidots Īpašu uzdevumu ministra bērnu un ģimenes lietās sekretariāts, ko 2004. gada 29. aprīlī pārveidoja par ministriju, jo valsts bērnu un ģimenes politikas veidošana un koordinācija uzskatāma par pastāvīgu valsts uzdevumu. 2003. gadā Valsts cilvēktiesību birojā izveidoja Bērnu tiesību aizsardzības daļu.

IZM Izglītības valsts inspekcijā laikā no 2001. līdz 2003. gadam saņemts un izskatīts 50 sūdzību par vardarbību izglītības iestādēs. Vecāki sūdzējušies gan par emocionālu, gan fizisku vardarbību galvenokārt no skolotāju un skolēnu puses. No visām saņemtajām sūdzībām apstiprinājās 33.[13] Ierosinātas vairākas krimināllietas par vardarbību bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādēs (piemēram, 2000. gadā – Krāslavas rajona Aleksandrovas speciālajā internātskolā, 2002. gadā – specializētajā bērnu sociālās aprūpes centrā "Veģi"), taču vainīgie sodīti tikai ar nosacītu sodu vai atbrīvoti no soda noilguma dēļ.[14] 1998. gadā noziedzīgos nodarījumos cietis 701 bērns, 2000. gadā – 935 bērni, 2001. gadā – 1077 bērni, 2002. gadā – 1144 bērni.[15] Sabiedrības informēšanas kampaņas palielinājušas interesi un vairojušas izpratni par vardarbības problēmu, līdz ar to pēdējo gadu laikā pieaudzis pret bērniem vērsto reģistrēto vardarbības gadījumu skaits: 1998. gadā – 6; 2000. gadā – 62; 2001. gadā – 71; 2002. gadā – 104.[16] No 2001. gada katru gadu rehabilitēts vidēji 1100 bērnu, kas cietuši no vardarbības.[17] Pēc speciālistu domām, vardarbības gadījumu skaits pret bērniem īstenībā ir lielāks, jo šo skaitu nosaka, ņemot vērā ierosinātās krimināllietas. Šāds secinājums izriet arī no Centrālās statistikas pārvaldes datu analīzes.[18] Lai veidotu integrētu politiku bērnu aizsardzībai pret seksuālo vardarbību, no 2000. līdz 2004. gadam darbojās Valsts programma seksuālās vardarbības pret bērniem novēršanai, bet 2004. gadā izstrādāta programma "Bērniem piemērota Latvija" 2004. –2007. gadam, un viens no tās mērķiem ir vardarbības novēršana.

Latvijā nav īpaša tiesiskā regulējuma (tiek piemērotas vispārējās Krimināllikuma normas) attiecībā uz vardarbību pret sievieti ģimenē, šajā jomā nav arī atsevišķi nodalītas statistikas. Pēc krīzes centra "Skalbes" informācijas, šāda vardarbība ir iemesls 35 sieviešu nāvei katru gadu – tā ir sestā daļa no visu valstī pastrādāto slepkavību skaita. Gada laikā Latvijas ģimenēs 120 sievietes tiek smagi piekautas. "Skalbēs" palīdzību ik gadu meklē vidēji 300–400 sieviešu, kas cietušas no vardarbības ģimenē. Vieglāka piekaušana, emocionālā un seksuālā vardarbība ģimenēs vispār netiek uzskaitīta.[19] Vardarbības upuri parasti neizmanto tiesību aizsardzības sistēmas palīdzību, jo policijā un tiesu sistēmā vērojama tendence mazināt šīs problēmas nopietnību: piemēram, policisti mēģina pārliecināt sievieti neiesniegt ziņojumu par vardarbību, prokuratūra izbeidz lietas pierādījumu trūkuma dēļ. Pagaidām nav likumiska pamatojuma, kas aizliegtu vardarbīgajām personām tuvoties upurim, tādējādi sievietes baidās ziņot par vardarbību, taču šāds aizliegums, iespējams, tiks paredzēts pašlaik 2. lasījumā pieņemtajā Kriminālprocesa likumā. Šobrīd valstī ir tikai trīs patversmes no vardarbības

cietušajām sievietēm – Sieviešu un bērnu krīžu centrs Talsos, Ģimenes atbalsta centrs Dobelē un patversme Jelgavas rajona Ozolniekos.

VCB loma fiziskas vardarbības novēršanā nav nozīmīga. Atbilstoši likumam "Par Valsts cilvēktiesību biroju" tā kompetencē ir konfliktu izšķiršana mierizlīguma ceļā, kā arī priekšlikumu un ierosinājumu iesniegšana cilvēktiesību pārkāpumu novēršanai. Praksē VCB sūdzības par vardarbību pārsūta kompetentajām institūcijām, un birojs tiek informēts par rezultātu.

Lai gan likumdošanā attiecībā uz personu fizisko drošību joprojām ir vairāki trūkumi (piemēram, nepastāv pārsūdzības iespējas gadījumos, kad personu ievieto psihiatriskajā slimnīcā), tomēr šī likumdošanas joma uzskatāma par sakārtotu. Problēma ir prakses neatbilstība likumdošanai, likumu efektīvas ieviešanas un kontroles mehānismu trūkums, kā arī tiesībaizsardzības iestāžu darbinieku neizglītotība jautājumā par vairākiem fiziskās drošības aizskāruma veidiem, piemēram, vardarbību ģimenē. Viena no sliktākajām iezīmēm ir cietušo rehabilitācijas iespēju trūkums, nav arī valsts kompensāciju fonda noziedzīgos nodarījumos cietušajiem. Noziedzības līmenis joprojām ir augsts, tādēļ kopumā situācija vērtējama ar **"apmierinoši"**.

3.2. Cik efektīva un vienlīdzīga ir pārvietošanās, vārda, pulcēšanās un biedrošanās brīvību aizsardzība?

Pārvietošanās, vārda, pulcēšanās un biedrošanās brīvības Latvijā vispārējā līmenī ir garantētas kopš neatkarības atgūšanas,[20] un tās tika pastiprinātas ar Satversmes grozījumiem 1998. gadā, kad pamatlikumā tika iekļauta 8. nodaļa "Cilvēka pamattiesības". Saistošas ir arī starptautiskās normas, no kurām svarīgākās atrodamas Eiropas Cilvēktiesību konvencijā, ANO Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (SPPPT) un Starptautiskās Darba organizācijas konvencijās – īpaši par biedrošanās brīvību. Attiecīgos Satversmes pantus var ierobežot "likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību" (Satversmes 116. pants). Ierobežojumi uz citiem pamatiem nav iespējami, turklāt arī minētie pamati jāinterpretē šauri un atbilstoši starptautiskajām normām un praksei. Visas minētas brīvības var realizēt ikviens, bez diskriminācijas.

Pārvietošanās brīvība[21]

Satversmes 97. pants paredz, ka ikvienam, kurš likumīgi uzturas Latvijas teritorijā, ir tiesības brīvi pārvietoties un izvēlēties dzīvesvietu. Praksē pārvietošanās brīvība Latvijas teritorijā netiek ierobežota.

Savukārt Satversmes 98. pants noteic, ka ikvienam ir tiesības brīvi izbraukt no Latvijas. Šis pants arī nosaka: "Ikviens, kam ir Latvijas pase, ārpus Latvijas atrodas valsts aizsardzībā, un viņam ir tiesības brīvi atgriezties Latvijā. Latvijas pilsoni nevar izdot ārvalstīm." Latvijas pase ir gan pilsoņiem, gan Latvijas nepilsoņiem.

Īpaši pārvietošanās jautājumi saistās ar vīzu režīmiem, kas tiek noteikti, valstīm savstarpēji vienojoties. Taču dažkārt lielā atšķirība starp vīzu režīmiem attiecībā uz Latvijas pilsoņiem un nepilsoņiem tiek uztverta kā apšaubāmi pamatots pārvietošanās brīvības ierobežojums nepilsoņiem, kuriem ir bezvīzu režīms ar septiņām valstīm (Dāniju, Dominiku, Igauniju, Lietuvu, Rietumsamou, Sentlūsiju, Horvātiju), kurpretī pilsoņiem šāds režīms ir ar 67 valstīm.[22]

Pēc tam, kad Latvija 2004. gada maijā pievienojās Eiropas Savienībai, radās virkne jaunu jautājumu brīvās kustības jomā, pamatā skarot Latvijas pilsoņu un nepilsoņu[23] pārvietošanos Eiropas Savienībā. Jau pirms iestāšanās Eiropas Savienībā Eiropas Komisijas pēdējā, visaptverošā progresa ziņojumā par Latviju tika norādīts uz ES likumdošanai neatbilstošiem darbaspēka brīvās kustības ierobežojumiem, kas saistīti ar profesionālās kvalifikācijas atzīšanu, tomēr tika arī norādīts, ka citos darbaspēka brīvās kustības jautājumos Latvijas likumdošana atbilst ES standartiem. Latvijas darbaspēka kustība ES dalībvalstīs tika atzīta par bilaterālo attiecību jautājumu pārejas posmā, kas noteikts uz diviem gadiem, bet maksimālais termiņš darba tirgus ierobežojumiem Latvijas pilsoņiem varētu tikt noteikts uz septiņiem gadiem.[24] Praksē gandrīz visas t.s. vecās ES dalībvalstis (ES-15) ir ierobežojušas brīvu darbaspēka kustību no Latvijas, pieņemot pārejas posma noteikumus, kas ietver prasību saņemt darba atļauju (2004. gadā bez darba atļaujas varēja strādāt vienīgi

Lielbritānijā, Īrijā un Zviedrijā) vai ierobežo pieeju sociālās aizsardzības sistēmai (dažādi pārejas perioda ierobežojumi visās valstīs).[25] Praksē dažādas sūdzības, kas skar brīvu kustību Eiropas Savienībā, pēc 2004. gada maija tiek saņemtas Ekonomikas ministrijā – gan par ierobežojumiem Latvijas iedzīvotājiem citās ES valstīs, gan par ierobežojumiem citu ES dalībvalstu pilsoņiem Latvijā. Lielākā daļa no tām attiecas uz apdrošināšanas neatzīšanu.[26]

2004. gada 20. maijā Saeima pieņēma grozījumus likumā "Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības", nosakot, ka nepilsonim, kurš saņēmis pastāvīgās uzturēšanās atļauju citā valstī, nepilsoņa statusu Latvijā atņem, ja pastāvīgās uzturēšanās atļauja saņemta pēc 2004. gada 1. jūnija. Praksē šis likuma jauninājums nozīmē, ka šādi nepilsoņi, kaut arī būdami pastāvīgie iedzīvotāji citā valstī, juridiski kļūst par bezvalstniekiem un zaudē saikni ar Latviju. Šāds likums ierobežo Satversmes 98. pantā noteikto pārvietošanās brīvību un aizsardzību visiem, kam ir Latvijas Republikas pase, un apgrūtina šo cilvēku iespējamo atgriešanos Latvijā. Sakarā ar šiem grozījumiem 20 opozīcijas deputāti iesniedza Satversmes tiesā pieteikumu, kurā argumentēja šīs un dažu citu normu neatbilstību Satversmei un starptautiskajām normām.

Biedrošanās brīvība

Biedrošanās brīvība (ieskaitot tiesības brīvi veidot arodbiedrības un piedalīties tajās) un pulcēšanās brīvība noteikta Satversmes 102. pantā ("Ikvienam ir tiesības apvienoties biedrībās, politiskās partijās un citās sabiedriskās organizācijās"), kā arī Vispārējās Cilvēktiesību deklarācijas 20. pantā, SPPPT 22. pantā, Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 11. pantā.

Likums "Par sabiedriskajām organizācijām un to apvienībām", kas pieņemts 1992. gada decembrī, nosaka šo organizāciju dibināšanas, darbības, kā arī darbības izbeigšanas kārtību. Uz arodbiedrībām un reliģiskajām organizācijām attiecas citi likumi. Sabiedrisko organizāciju vadītāji var būt pilngadīgas personas, kuru reģistrētā dzīvesvieta ir Latvija. Pēc reģistrācijas pieteikuma sabiedrisko organizāciju iekļauj Uzņēmumu reģistrā (UR),[27] bet politiskās organizācijas reģistrē politisko partiju reģistrā. Apturēt vai izbeigt sabiedriskās organizācijas darbību var tiesa, bet šādu rīcību var ierosināt vairākas institūcijas: ģenerālprokurors, UR galvenais valsts notārs, valsts drošības iestāžu vadītāji, Valsts ieņēmumu dienesta ģenerāldirektors, Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja priekšnieks. Tiesa var apturēt sabiedriskās organizācijas darbību, ja tā turpina nelikumīgi darboties pēc brīdinājuma vai gada laikā atkārtoti pārkāpj likumu. Savukārt izbeigt sabiedriskās organizācijas darbību tiesa var, ja pastāv kāds no pieciem pamatiem: organizācija neizpilda tiesas nolēmumu par darbības apturēšanu vai nenovērš likuma pārkāpumu, sakarā ar kuru darbība bija apturēta; tīši pieļauj noziedzīgus nodarījumus; aicina nepildīt likumus vai izdarīt noziedzīgus nodarījumus; pārkāpj likuma normas, kas noteic nosaukumu vai simbolikas lietošanu; sludina rasu, nacionālo vai reliģisko naidu, atbalsta noziedzīgus nodarījumus. Likuma otrajā sadaļā ietverti politisko organizāciju (partiju) dibināšanas noteikumi: tās jādibina ne mazāk kā 200 Latvijas pilsoņiem, to biedri var būt 18 gadu vecumu sasnieguši pilsoņi un nepilsoņi.[28] Politiskā organizācijā jābūt 200 pilsoņiem, bet, ja tajā ir vairāk nekā 400 biedru, tad ne mazāk kā pusei jābūt pilsoņiem.

2003. gadā tika pieņemts Biedrību un nodibinājumu likums, kas stājās spēkā 2004. gada 1. aprīlī un noteic, ka sabiedriskās organizācijas līdz 2005. gada 31. decembrim jāieraksta biedrību un nodibinājumu reģistrā. Jaunā likuma mērķis ir "veicināt biedrību un nodibinājumu darbību un to ilgtermiņa attīstību, kā arī sekmēt demokrātiskas un pilsoniskas sabiedrības nostiprināšanu".[29] Biedrību var dibināt gan fiziskas, gan juridiskas personas, dibinātāju skaits nedrīkst būt mazāks par diviem. Tiesības sniegt pieteikumu tiesā par biedrības darbības izbeigšanu ir šaurākam lokam salīdzinājumā ar iepriekšējo likumu: to var darīt tikai prokurors vai Valsts ieņēmumu dienests, ja biedrība ir brīdināta un noteiktajā termiņā nav novērsusi pārkāpumus vai gada laikā pēc brīdinājuma atkārtoti izdara pārkāpumu, īpaši publiskajā darbībā. Tad tiesa var izbeigt biedrības darbību, ja tā ir pretrunā ar Satversmi vai likumiem; ja par biedrības pamatdarbību kļuvusi saimnieciskā darbība; ja tās valde nav iesniegusi pieteikumu par biedrības darbības izbeigšanu saskaņā ar likumu, kā arī citos likumā noteiktajos gadījumos. Atšķirībā no biedrības nodibinājuma darbību tiesa var izbeigt arī tad, ja ir sasniegts nodibinājuma mērķis vai tā sasniegšana kļuvusi neiespējama (tad tiesā pieteikumu par darbības izbeigšanu sniedz nodibinājuma valde), kā arī tad, ja nodibinājuma darbība neatbilst statūtos noteiktajiem mērķiem (ievērojot iepriekšminēto brīdinājuma procedūru).

Sabiedrisko organizāciju, ieskaitot politiskās partijas, dibinātāju vairākumam jābūt pilsoņiem. Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 16. pants pieļauj politiskās darbības ierobežojumus tiem, kas nav pilsoņi, taču vienlaikus šī norma jāinterpretē un jāpiemēro tā, lai ierobežojumi būtu samērīgi, turklāt jāņem vērā indivīda saikne ar valsti.[30] Līdz ar to LR pastāvošie ierobežojumi, kas atļauj nepilsoņiem piedalīties politisko partiju dibināšanā un būt to biedriem, ja vien vairākums ir pilsoņi, ievēro biedrošanās brīvību. Uzņēmumu reģistrā 2004. gada novembrī bija reģistrēta 61 politiskā organizācija (partija) un to apvienība,[31] no kurām septiņas (ieskaitot divas apvienības, kurās ietilpst divas partijas) pašlaik ir pārstāvētas Saeimā.

Praksē sabiedrisko organizāciju darbība tiek apturēta reti. 2003. gadā ar Rīgas Vidzemes priekšpilsētas tiesas lēmumu tika slēgta nacionālboļševiku organizācija "Pobeda" ("Uzvara"). Mēģinājums reģistrēt to no jauna, šoreiz ar nosaukumu NBP, neizdevās: 2004. gada oktobrī UR pēc tam, kad reģistrācija bija atteikta, pamatojoties uz tehniskām nepilnībām pieteikumā, pieņēma lēmumu organizāciju nereģistrēt, argumentējot, ka biedrības faktiskie mērķi ir pretrunā ar Satversmi un likumiem. Ņemot vērā ļoti augstās prasības šādas biedrošanās brīvību ierobežojošas rīcības attaisnojumam,[32] kas izveidojušās starptautisko tiesu praksē, pastāv jautājums: cik lielā mērā tika analizēts reālais apdraudējums, kāds varētu rasties, reģistrējot konkrēto biedrību, kā arī, vai reģistrācijas atteikuma argumentācija ir norobežota no reģistrētāju viedokļiem un emocijām par organizācijas biedru uzskatiem.

Interesants gadījums ir Krievu skolu aizstāvības štāba izveide. Šī neoficiālā dažādu organizāciju un indivīdu apvienība brīvprātīgi atteicās reģistrēties, to publiski argumentējot šādi: tās darbību būs grūtāk apturēt, ja tā darbosies kā nereģistrēta, turpretī reģistrētai organizācijai būs vieglāk oficiāli atrast kādu formālu statūtu vai darbības pārkāpumu. Pozitīvi vērtējama ir LR valsts institūciju un sabiedrības reakcija – neraugoties uz institūciju nereti atklāti izteikto nepatiku, tās nav klaji pretdarbojušās šādam uzstādījumam, tādējādi ievērojot biedrošanās brīvības principus, kas interpretējami kā attiecināmi ne tikai uz oficiālām juridiski reģistrētām organizācijām.[33]

Arodbiedrību darbību regulē likums "Par arodbiedrībām", kas pieņemts 1990. gada decembrī. Tajā noteikts, ka tiesības veidot arodbiedrību ir LR iedzīvotājiem, un to reģistrē, ja tajā apvienojušies ne mazāk par 50 biedriem.[34] 1999. gadā tika pieņemts arī Darba devēju organizāciju un to apvienību likums, kas noteic šādu organizāciju darbības principus.

Praktiskajā līmenī arodbiedrības attīstās, bet vēl nav tik efektīvas savu biedru interešu aizstāvībā kā daudzās attīstītas demokrātijas valstīs. Tomēr pamazām iezīmējas tendence, ka tiek atcelti ierobežojumi apvienoties arodbiedrībās. Ugunsdzēsējiem šāds aizliegums tika atcelts 1999. gadā. Līdz 2004. gada beigām likums "Par policiju" aizliedza policistiem apvienoties arodbiedrībās. Pēc Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības vairāku gadu aicinājumiem, kā arī ierindas policistu iniciatīvas, koordinējot informāciju ar Starptautisko Policijas arodbiedrību organizāciju, Saeima gatavojas atcelt šo aizliegumu (tomēr šis jautājums tika iekļauts darba kārtībā tikai pēc tam, kad VCB iesniedza pieteikumu Satversmes tiesā). Vēl arvien aizliegums apvienoties arodbiedrībās pastāv robežsargiem.[35] Starptautiskās Darba organizācijas noteikumi un normas tiek piesauktas arvien biežāk, un jādomā, ka arī dalība ES un tik izplatītais uzsvars uz sociālo partneru dialogu veicinās attīstību praktiskā līmenī.

Vārda brīvība[36]

Satversmes 100. pants noteic: "Ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta."

Viens no svarīgākajiem vārda brīvības aspektiem demokrātiskā sabiedrībā ir preses un mediju brīvība, un arī Satversmes tiesa ir norādījusi, ka preses brīvība ietilpst vārda brīvībā. Likums "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem", kas pieņemts 1990. gadā, noteic preses brīvību. Attiecībā uz drukātajiem medijiem valodu lietojumam ierobežojumu nav, un praksē Latvijā pastāv preses izdevumi gan latviešu, gan krievu, gan arī angļu valodā.

Radio un televīzijas likums paredz vārda brīvību, bet nosaka valodu lietojuma ierobežojumus, kas varētu tikt uzskatīti par vārda brīvības pārkāpumu. 2003. gadā Satversmes tiesa atcēla normu, kas privāto raidorganizāciju veidotajās programmās ierobežoja raidlaika apjomu svešvalodās līdz 25% no raidlaika kopapjoma diennakts laikā, tomēr spēkā palika norma, kas noteic, ka katrai programmai var būt tikai viena apraides

valoda, kā arī normas, kas noteic valodu lietojumu sabiedriskajos elektroniskajos medijos (un īpatsvaru no Eiropā veidotajām programmām, kam jābūt valsts valodā). Turklāt Saeima 2004. gada rudenī pieņēma Radio un televīzijas likuma grozījumus, kas paredz, ka Ministru kabinets var noteikt īpašus pasākumus vidē, kur valsts valodas lietojums ir nepietiekams, – tātad izpildvarai tiek dota iespēja noteikt valodu lietojumu elektroniskajos medijos tieši tajās teritorijās, kur lielākā skaitā dzīvo mazākumtautības.

Kaut arī goda un cieņas aizskaršana ir viens no leģitīmiem pamatiem vārda brīvības ierobežojumiem, pastāv iespēja, ka vārda brīvība var tikt arī pārāk ierobežota. Lai to novērstu, Saeima 2003. gadā grozīja Krimināllikumu, atceļot normas par apzinātu nepatiesu ziņu izplatīšanu par deputāta kandidātu, savukārt 2004. gadā pēc Satversmes tiesas sprieduma tika atcelti Krimināllikuma (KL) panti, kas noteica, ka varas pārstāvja vai valsts amatpersonas goda un cieņas aizskaršana var tikt sodīta bargāk (ar brīvības atņemšanu līdz diviem gadiem) nekā šis pats nodarījums attiecībā pret jebkuru citu indivīdu. 2003. gadā no KL tika izslēgts arests kā soda veids par neslavas celšanu un goda aizskaršanu. Tomēr pretēji starptautiskajām[37] rekomendācijām dekriminalizēt goda un cieņas aizskaršanu, padarot to par administratīvu pārkāpumu, KL vēl arvien paredz brīvības atņemšanu līdz gadam par tīšu goda aizskaršanu un neslavas celšanu plašsaziņas līdzekļos.[38]

Tomēr vārda brīvība Latvijā varētu būt nepietiekami izprasta saistībā ar rasu naida kurināšanu. SPPPT 20. pants noteic, ka rīcība, kas aizstāv nacionālu, rasu vai reliģisku naidu un ir kūdīšana uz diskrimināciju, ienaidu vai vardarbību, jāaizliedz ar likumu. Rasu diskriminācijas izskaušanas konvencija noteic, ka valstīm ir jāparedz kriminālatbildība par šādām darbībām.[39] Eiropas Padome (EP) ir viennozīmīgi rekomendējusi to pašu, un ES ietvaros ir ierosināti Vispārējie noteikumi par rasu naida kurināšanu. Tomēr jāatzīst, ka starptautiskā prakse šajā jomā nav pilnīgi viennozīmīga. Latvijā KL 78. pants aizliedz rasu naida kurināšanu, bet paredz, ka, lai veidotos nozieguma sastāvs, jābūt tiešam nodomam izraisīt naidu. Praksē līdz šim tikai trijās lietās personas ir notiesātas par naida kurināšanu.[40] Civillikuma ietvaros pret rasu naida kurināšanu var vērsties tikai kā pret goda un cieņas aizskārumu. Gan likums "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem", gan Radio un televīzijas likums ietver pantus, kuros aizliegta rasu naida kurināšana.

Pamatā vārda brīvība ir ne tikai teorētiski nodrošināta Latvijas Satversmē un likumos, bet tiek ievērota arī praksē (ar izņēmumiem valodu lietojuma brīvības jomā). Taču nepilnības likumos un nepietiekamā tiesu prakse, kā arī ētikas kodeksu un izpratnes trūkums norāda uz vārda brīvības leģitīmo un likumīgo robežu noteikšanas problēmām. Tā vēl joprojām nav skaidrības par robežu starp vārda brīvību un naida kurināšanu, kā arī starp vārda brīvību un goda un cieņas aizskaršanu.

Pulcēšanās brīvība[41]

Satversmes 103. pants noteic: "Valsts aizsargā iepriekš pieteiktu miermīlīgu sapulču un gājienu, kā arī piketu brīvību."

1997. gada likums "Par sapulcēm, gājieniem un piketiem" precizē kārtību, kādā var likumīgi rīkot šādus pasākumus un piedalīties tajos. Likums arī precizē, ka valstij ne tikai jānodrošina pulcēšanās iespējas, bet arī jāgādā, lai pulcēšanās netiktu traucēta. Sapulcēs, piketos un gājienos pastāv vārda un valodas brīvība (19. pants). Organizēt sapulci, gājienu un piketu var ikviens rīcībspējīgs Latvijas iedzīvotājs, kas sasniedzis 18 gadu vecumu. Šādus pasākumus nedrīkst organizēt persona, kas cenšas tos izmantot tādu organizāciju mērķiem, kuru darbība Latvijā ir aizliegta, vai kas ir sodīta administratīvā kārtā par sapulču, gājienu un piketu organizēšanas vai norises kārtības pārkāpšanu vai arī par sabiedrisko organizāciju darbības uzsākšanas / izbeigšanas noteikumu pārkāpšanu (4. pants).

Satversmē ir noteikts, ka sapulcēm un gājieniem (bet ne piketiem) jābūt iepriekš pieteiktiem. Toties likums "Par sapulcēm, gājieniem un piketiem" ietver loģisku pretrunu, kas rezultātā ierobežo Satversmē noteikto brīvību. Proti, 12. panta pirmajā daļā ir teikts, ka šādiem pasākumiem, ja tie atbilst likuma prasībām, nav nepieciešama valsts vai pašvaldību iestāžu atļauja, taču otrajā daļā izskaidrots, ka jāiesniedz pieteikums pašvaldībā, kurā ir plānots pasākums, un trešajā daļā – ka tas jāizdara ne vēlāk kā trīs darba dienas pirms pasākuma. Savukārt 15. pants noteic, ka pašvaldība var atteikt pasākumu tikai likumīga pamatojuma gadījumā, bet, ja tāda nav, izsniedzama "izziņa, kas apliecina, ka pašvaldībai nav iebildumu pret pasākuma rīkošanu". 16. pantā ir teikts, ka gadījumā, ja pasākuma organizatoram šāda izziņa nav izsniegta, pasākumu rīkot nedrīkst. Kāda ir atšķirība starp

šīm nepieciešamajām izziņām un atļauju, nav saprotams. Skaidrs, ka šī prasība tomēr sašaurina pulcēšanās brīvību, kas noteikta Satversmē, kur minēts, ka par pulcēšanos ir tikai jāinformē.

Likumā paredzētie pulcēšanās aizliegumu pamati saistīti galvenokārt ar sabiedrības drošību, tie ietver aizliegumu vērsties pret Latvijas Republikas neatkarību, izteikt priekšlikumus par Latvijas valsts iekārtas vardarbīgu grozīšanu, kā arī aicināt nepildīt likumus, sludināt vardarbību, nacionālo un rasu naidu, klaju nacisma, fašisma vai komunisma ideoloģiju, veikt kara propagandu, slavēt vai aicināt izdarīt likumpārkāpumus. Aizliegts ir arī pasākuma laikā pie sevis turēt ieročus, slēpt seju zem maskas, tērpties formas tērpā vai tam līdzīgā tērpā, lai paustu noteiktus politiskus uzskatus, izmantot bijušās PSRS, Latvijas PSR un nacistiskās Vācijas karogus, ģerboņus, himnas un simboliku (arī stilizētā veidā).[42]

Visus neatkarības gadus ik pa laikam ir notikuši dažādi gājieni un piketi, bet to dalībnieku skaits nav bijis liels. 2003. gada maijā pirmo reizi kopš neatkarības atgūšanas manifestācijā Rīgā piedalījās vairāki tūkstoši dalībnieku (seši līdz desmit tūkstoši, atkarībā no ziņu avota), kas protestēja pret mazākumtautību izglītības reformu. Pasākums bija saskaņots ar pašvaldību, kas izziņu izsniedza. Līdz šim lielākā protesta akcija norisinājās 2004. gada 1. maijā, kad Pārdaugavā pulcējās vismaz 20 000 cilvēku (pēc policijas aprēķina), kas protestēja pret izglītības reformu. Šīs Latvijai neierasti lielās demonstrācijas notika likumīgi un norisinājās bez ievērojamiem incidentiem.

Kad 2003. gada jūnijā Rīgas pašvaldība atteica protestētājiem pret izglītības reformu rīkot dažas akcijas, vairāki organizatori sāka izmantot likumā paredzēto iespēju rīkot Saeimas deputātu tikšanās ar vēlētājiem, jo šādam pasākumam pašvaldības izziņa nebija nepieciešama. Rezultātā Saeimā tika ierosināti vairāki likumprojekti, kas paredzēja grozīt likumu, lai svītrotu šīs deputātu tiesības. Nebija mēģinājumu apstrīdēt to, vai protesta sapulces, kurās piedalījās liels skaits nepilngadīgo, tiešām bija deputātu tikšanās ar vēlētājiem, bet likumdevējs steigā pieņēma grozījumus, svītrojot šīs deputātu tiesības un tādējādi arī uz deputātiem attiecinot prasību saņemt izziņu no pašvaldības par pasākuma saskaņošanu.

Tomēr piketi – parasti ar nelielu dalībnieku skaitu – tiek pieteikti un izziņas par saskaņošanu izsniegtas arvien biežāk. 2004. gadā Rīgā to bija vismaz desmit ik mēnesi. Piketi ar atšķirīgiem mērķiem notika pēc dažnedažāda rakstura politisko un citu organizāciju pieteikuma, un tajos piedalījās no pāris cilvēkiem līdz aptuveni simtam.[43] Izziņas par piketu saskaņošanu saņēma gan radikālas nacionāli noskaņotas organizācijas, piemēram, "Nacionālā fronte" un "Visu Latvijai", gan arī tika atļauti Saeimas opozīcijas partiju pārstāvju organizētie piketi, aizstāvot denacionalizēto namu īrnieku intereses, kā arī protesti pret izglītības reformu. Atšķirībā no 2003. gada prakses, kad Rīgā bija gadījumi, ka izziņas tā arī netika izsniegtas un Rīgas domes Drošības un kārtības jautājumu komitejā parādījās priekšlikums grozīt pilsētā noteikto kārtību, atļaujot rīkot sapulces un piketus tikai konkrētās vietās, 2004. gads iezīmējās ar daudzu un dažādu piketu saskaņošanu. Ziņu dienesti biežāk nekā agrāk informēja par piketiem un sapulcēm arī Liepājā, Daugavpilī, Rēzeknē un Jelgavā, bet tur šādi pasākumi tomēr notika retāk un ar mazāku dalībnieku skaitu nekā Rīgā.

Tomēr nebija tā, ka Rīgā 2004. gadā netika atteikts izsniegt nepieciešamās izziņas. Aprīlī tās neizdeva vairāku pret izglītības reformu vērstu pasākumu rīkošanai, pamatojot to ar šaubām par organizatoru spēju nodrošināt sabiedrisko kārtību. Jūnijā atbildīgā Rīgas amatpersona atstāja bez izskatīšanas pieteikumus par trim dažādām plānotām sapulcēm pret izglītības reformu, to pamatojot tādējādi, ka pieteikumi nav iesniegti laikus. Īsi pēc mācību gada sākuma Latvijas Krievu mācībvalodas skolu atbalsta asociācijai (LAŠOR) atkārtoti netika izsniegtas izziņas pasākumu rīkošanai Rīgas centrā, to pamatojot tādējādi, ka tuvumā esošo lielo ielu satiksme var apdraudēt skolēnu drošību.[44]

Ir bijuši arī gadījumi, kad pašvaldības rīcība, neizsniedzot izziņu, veiksmīgi tikusi apstrīdēta tiesā. Tā 2004. gada martā Administratīvā rajona tiesa atcēla Rīgas pilsētas izpilddirektora Māra Tralmaka atteikumu izsniegt izziņu organizācijas "Klubs 415" pieteiktā leģionāru atceres gājiena rīkošanai 16. martā, lai gan M. Tralmaks savu lēmumu pamatoja ar Drošības policijas atzinumu, ka pasākuma laikā iespējamas provokācijas. (Arī 2003. gadā M. Tralmaks neizsniedza izziņu līdzīgam pasākumam.)

2004. gadā pieauga arī sodu skaits par sapulču un piketu rīkošanas noteikumu pārkāpumiem, bet, tā kā sāka darboties administratīvās tiesas, gada beigās vairāki šādi administratīvie sodi minētajās tiesās tika apstrīdēti. 2004. gada decembrī Administratīvā apgabaltiesa atzina par nesamērīgu Jelgavas tiesas tiesneses lēmumu piemērot jelgavniekam A. Blūmfeldam administratīvo arestu uz septiņām diennaktīm par ļaunprātīgu

nepakļaušanos policijas darbinieku likumīgajai prasībai. A. Blūmfelds pēc piketa rīkošanas Jelgavā, par ko viņš bija informējis pašvaldību, bet nebija saņēmis izziņu, atteicās braukt līdzi policijas darbiniekiem uz iecirkni, lai tur viņam sastādītu administratīvā pārkāpuma protokolu.[45]

Vairāki pieteikumi tiesās tika iesniegti sakarā ar Krievu skolu aizstāvības štāba aktīvistiem uzliktajiem administratīvajiem sodiem. Tos izskatot, izrādījās, ka dažkārt pieteikuma iesniedzējiem iznākums bija labvēlīgs, citkārt – nelabvēlīgs. Administratīvā apgabaltiesa štāba aktīvistam un Rīgas domniekam A. Giļmanam samazināja administratīvo sodu no 100 latiem uz 50 latiem (sods bija uzlikts par transporta traucējumiem laikā, kas viņš "tikās ar vēlētājiem"[46]), bet, izskatot izglītības reformas pretinieku G. Kotova un deputāta V. Buzajeva apelācijas sūdzības, atstāja spēkā Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas tiesnešu piespriestos naudas sodus.[47] Savukārt decembrī Administratīvā apgabaltiesa izskatīja apelācijas sūdzību un atcēla Krievu skolu aizstāvības štāba aktīvistam J. Petropavlovskim uzlikto administratīvo sodu par protesta pasākuma rīkošanu vietā, kas neatbilst likumdošanā noteiktajai – ne tuvāk kā 50 metri no Ministru kabineta ēkas.[48]

Kaut arī teorētiski pulcēšanās brīvība attiecas uz ikvienu, un arī praksē nav analizēti gadījumi, kad kādai konkrētai grupai vai tautībai būtu noteiktas dažādas tiesības to izmantot, sabiedrībā tomēr pastāv atšķirīgi viedokļi. Baltijas Sociālo zinātņu institūta aptaujā uz jautājumu, vai Latvijā visiem ir vienādas iespējas paust savu viedokli, organizēt piketus, demonstrācijas, 62,4% respondentu atbildēja, ka piekrīt vai daļēji piekrīt šādam apgalvojumam.[49] Savukārt, ja šo jautājumu aplūko, ņemot vērā respondentu tautību, uzskatos konstatējamas ievērojamas atšķirības: pilnībā vai daļēji minētajam apgalvojumam piekrīt 84,4% latviešu, bet tikai 45,9% krievu, kurpretī pilnībā vai daļēji nepiekrīt 22,5% latviešu un 43,1% krievu.[50] Jāsecina, ka protesta aktivitāšu sadalījums pēc tautības sakarā ar mazākumtautību izglītības reformu un politiskā spriedze ap šo jautājumu atspoguļojas arī cilvēku subjektīvajā uztverē par to, cik neitrāli valsts izturas pret dažādu tautību pārstāvjiem.

Kopumā pamatbrīvības ir teorētiski labi nodrošinātas Satversmē un Latvijai saistošajos starptautiskajos dokumentos. Taču likumos tās dažkārt tiek sašaurinātas: piemēram, pulcēšanās brīvība, valodu lietojuma izvēle elektroniskajos medijos. Fakts, ka Saeimas deputāti un Cilvēktiesību komisijas locekļi pauž viedokli, ka vajadzētu ierobežot valodu lietojuma brīvību pakalpojumu sfērā (arī privātajā), balstoties uz patērētāju tiesībām, liek domāt, ka izpratne par šīm brīvībām un to likumīga ierobežojuma pamatiem nav stabila. Nav skaidrības arī par robežām starp vārda brīvību un naida kurināšanu un goda un cieņas aizskaršanu, kas vai nu nav pietiekami precīzi definētas likumā, vai nav pietiekami stabili interpretētas tiesu praksē. Tāpat Saeimas pieņemtie likumu grozījumi, kur bez īpašas analīzes vai diskusijām tiek skarti demokrātijai ļoti svarīgi jautājumi, kā arī pašvaldību un dažkārt pat tiesu prakse saistībā ar administratīvajiem pārkāpumiem liek secināt, ka brīvību interpretācija ir šaurāka, nekā paredzēta Satversmē, un tā nav arī īpaši stabila. No otras puses, Satversmes tiesas spriedumi un daži Saeimas veiktie likumu grozījumi attiecībā uz vārda brīvības ierobežojumiem liecina par tendenci padarīt normatīvus mazāk ierobežojošus. Praksē pozitīva pazīme ir tā, ka arvien retāk tiek ierobežoti publiskie protesta pasākumi. Tomēr nereti izziņas netiek izsniegtas, un ir zināmas šaubas par dažādo atteikuma iemeslu pietiekamību, lai tiktu leģitīmi ierobežota tik svarīga pamatbrīvība. Attīstības pazīme ir arī fakts, ka par piketu un sapulču rīkošanas pārkāpumiem piemērotie administratīvie sodi arvien biežāk tiek apstrīdēti tiesā, tādējādi ar laiku veidojot tiesu praksi un vēršot stabilāku šo brīvību interpretāciju. Taču pagaidām nepietiekami tiek ņemta vērā starptautisko tiesu prakse un precedenti, kur leģitīmie pamati pulcēšanās brīvības ierobežošanai tiek interpretēti ļoti šauri. Tāpēc kopumā vērtējums 2004. gadā ir **"apmierinoši"**, savukārt pārvietošanās brīvību varētu vērtēt ar **"labi"**.

3.3. Cik lielā mērā ir garantētas ikviena tiesības praktizēt savu reliģiju, valodu un kultūru?

Konstitucionālā līmenī tiesības praktizēt savu reliģiju, valodu un kultūru regulē LR Satversme, kas noteic, ka ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Baznīca ir atdalīta no valsts (99. pants). Valsts valoda Latvijas Republikā ir latviešu valoda (4. pants). Personām, kuras pieder pie

mazākumtautībām, ir tiesības saglabāt un attīstīt savu valodu, etnisko un kultūras savdabību (114. pants). 2002. gada 30. aprīlī Satversme tika papildināta ar grozījumiem, kas pastiprināja latviešu valodas statusu,[51] bet tā paša gada 9. maijā Saeima pēc asām debatēm izdarīja grozījumus likumdošanā, proti, atcēla prasību, ka deputātu kandidātiem Saeimas un pašvaldību vēlēšanām, kārtojot eksāmenu, ir jāpierāda latviešu valodas prasme visaugstākajā līmenī; vienlaikus vēlēšanu likumi tika papildināti ar prasību deputāta kandidātiem iesniegt latviešu valodas prasmes pašnovērtējumu.[52]

Latvija ir pievienojusies visām galvenajām ANO konvencijām, kurās ietvertas minētās tiesības, kā arī Eiropas Cilvēktiesību konvencijai,[53] taču nav parakstījusi un ratificējusi Eiropas reģionālo vai minoritāšu valodu hartu, kā arī nav ratificējusi EP Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību, ko parakstīja 1995. gadā.

Valodas lietojuma jautājums Latvijā ir jutīgs, un tam ir vēsturisks pamatojums. Līdz LR atjaunošanai 1990. gadā latviešu un krievu valodas zināšanas iedzīvotāju vidū bija asimetriskas: 1989. gadā krieviski prata runāt 81,6% iedzīvotāju, bet latviski – 62,3% (22% no tiem bija krievi un 18% – citi nelatvieši).[54] Tas izskaidrojams ar PSRS politiku, kas bija vērsta uz dominējoša stāvokļa radīšanu krievu valodai. Savukārt 2000. gadā krieviski prata runāt 81,2% iedzīvotāju, bet latviski – 79% (latviski runājošo krievu tautības iedzīvotāju īpatsvars bija vairāk nekā divkāršojies – 52,3%).[55] Tomēr latviešu valodas aizsardzība joprojām ir aktuāla, un tās nozīmes stiprināšanai tiek veikti daudzi pasākumi, no kuriem vairāki nav vērtējami viennozīmīgi attiecībā uz mazākumtautību iespējām praktizēt savu valodu.

Valsts valodas likums paredz, ka ikviena cita Latvijas Republikā lietotā valoda, izņemot latviešu valodu kā valsts valodu un lībiešu valodu kā pamatiedzīvotāju valodu, ir uzskatāma par svešvalodu. Šis likums nosaka latviešu valodas lietošanu un aizsardzību oficiālajā līmenī – valsts un pašvaldību iestādēs, tiesās, izglītībā un citās sfērās. Valodas lietojums privātajā jomā likumā tiek regulēts tad, ja tiek skartas likumīgās sabiedriskās intereses, turklāt ierobežojumam jābūt samērīgam. Ierobežojumi neattiecas uz valodu lietošanu neoficiālā saziņā, nacionālo un etnisko grupu iekšējā saziņā, kā arī reliģiskajā darbībā.

Likums nosaka latviešu valodas dominējošo lomu, garantējot tiesības vērsties ar iesniegumiem un sazināties latviešu valodā iestādēs, sabiedriskajās un reliģiskajās organizācijās, uzņēmumos. Valsts un pašvaldību iestādes, tiesas un tiesu sistēmas iestādes, kā arī valsts vai pašvaldību uzņēmumi saskaņā ar likumu pieņem un izskata dokumentus tikai latviešu valodā, izņemot iesniegumus steidzamos gadījumos policijas un ārstniecības iestādēm, glābšanas dienestiem u.tml. Dokumentus svešvalodā pieņem tikai tad, ja tiem pievienots tulkojums valsts valodā. Tas nozīmē, ka pieņemt un izskatīt dokumentus citā valodā nav atļauts arī tad, ja minēto iestāžu darbinieki pārvalda šo valodu un mazākumtautību pārstāvju īpatsvars attiecīgajā teritorijā ir liels.[56]

Praksē lielākā daļa policijas darbinieku ar aizturētajām personām sazinās un sniedz informāciju bez tulka palīdzības gan latviešu, gan krievu valodā, bet pierobežas apvidū arī attiecīgi igauņu vai lietuviešu valodā. Tiesvedība norisinās valsts valodā, bet tiesa var pieļaut atsevišķas procesuālās darbības (civilprocesā) vai visu tiesas procesu (kriminālprocesā) arī citā valodā, ja visi dalībnieki tam piekrīt; tiesas nolēmumi tiek rakstīti valsts valodā, bet krimināllietās procesuālie dokumenti (ieskaitot spriedumu), kas izsniedzami procesa dalībniekiem, kuri nepārvalda procesa valodu, jātulko tajā valodā, ko viņi saprot. Lietas dalībniekiem (izņemot juridisko personu pārstāvjus civillietās), kuri nepārvalda latviešu valodu, likums dod tiesības iepazīties ar lietas materiāliem un piedalīties procesā ar tulka palīdzību. Praksē ir sastopamas problēmas, piemēram, spriedumu tulkošana mēdz ievilkties līdz vairākiem mēnešiem, tādējādi pasliktinās personu situācija, jo soda izpilde sākas vēlāk.

No Valsts valodas likuma izrietošie Ministru kabineta noteikumi noteic nepieciešamo valsts valodas prasmes līmeni un pakāpi profesionālo un amata pienākumu veikšanai. Šis regulējums attiecas uz plašu un vairākus desmitus lappušu garu profesiju un amatu sarakstu valsts un pašvaldību iestādēs, kā arī tiesās un tiesu sistēmas iestādēs. Privātajā jomā obligāta, oficiālā pārbaudē apstiprināta valodas prasmes pakāpe nepieciešama profesijās, kas saistītas ar publisku funkciju veikšanu vai skar likumīgās sabiedriskās intereses – piemēram, ārstniecības personām, advokātiem, notāriem u.c. Ir bijuši nopietni mēģinājumi vēl vairāk ierobežot brīvu valodas izvēli privātajā sfērā, īpaši jomās, kurās ir saskare ar patērētājiem, lai gan starptautiski dominē viedoklis, ka šādi ierobežojumi pārkāpj cilvēka pamattiesības, ja tie ir pārāk stingri, neizdevīgā situācijā tiek nostādīti daudzi iedzīvotāji (iespējas pelnīt iztiku), vai arī tie var tikt uzskatīti par nepamatotiem un neattaisnojamiem, jo sasniedzamo mērķu likumīgums nav samērīgs ar līdzekļiem to sasniegšanai.[57]

Ar valodas lietojumu privātajā sfērā saistīta arī iespēja izvēlēties un lietot personvārdus. To veidošanai noteikti divi galvenie principi: jālieto galotnes, kas norāda dzimumu, un citvalodu personvārdi latviešu valodā jāatveido atbilstoši to izrunai oriģinālvalodā.[58] 2001. gadā Satversmes tiesa saņēma sūdzību, kurā iesniedzēja uzskatīja, ka latviskotais uzvārds viņai rada problēmas, pierādot personas identitāti. Tiesa nosprieda, ka iesniedzējas privātā dzīve ir ierobežota tādēļ, lai aizsargātu citu Latvijas iedzīvotāju tiesības brīvi lietot latviešu valodu visā Latvijas teritorijā, lai aizsargātu demokrātisko valsts iekārtu. Tiesa arī atzina, ka latviešu valodas kā vienotas sistēmas funkcionēšanas apdraudējums, pieļaujot citvalodu personvārdu rakstību dokumentos tikai oriģinālformā, ir lielāks nekā neērtības, kas personām rodas, lietojot pasi ar latviešu valodas tradīcijām atbilstoši atveidotu uzvārdu.[59] Interesanti, ka lietas materiālos parādījās fakts: personvārdu transkripcija dokumentos ar likumu ir noteikta tikai vienā Eiropas valstī – Latvijā. Personvārdu oriģinālformu un vēsturisko formu ir atļauts norādīt pases lappusē, kas domāta īpašām piezīmēm.

Praksē pastāv likumam neatbilstoša un personas identitāti skaroša civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļu tendence nereģistrēt nelatviskus bērnu vārdus: piemēram, vecāku izraudzītā vārda *Daņila* vietā ir ticis reģistrēts vārds *Daniels*, vārda *Nikoļa* vietā – *Nikola*.

Valodas lietošanu izglītībā nosaka izglītību regulējošie likumi. Izglītības likums noteic, ka valsts un pašvaldību izglītības iestādēs izglītību iegūst latviešu valodā. Citā valodā izglītību var iegūt privātās izglītības iestādēs, kā arī valsts un pašvaldību izglītības iestādēs, kuras īsteno mazākumtautību izglītības programmas[60] , un citos likumos paredzētās izglītības iestādēs[61] . 2002./2003. mācību gadā 70% skolēnu no vispārējās izglītības dienas skolām bija reģistrēti skolās ar latviešu mācībvalodu, gandrīz 30% – skolās ar krievu mācībvalodu un mazāk nekā pusprocents – skolās ar citām mācībvalodām. Pēdējo desmit gadu laikā skolēnu skaits skolās ar latviešu un nekrievu mazākumtautību mācībvalodu ir pieaudzis, savukārt krievu mācībvalodas skolās – sarucis.

Jautājumā par mazākumtautību valodu lietojumu plašsaziņas līdzekļos 2003. gada 5. jūnijā pēc 24 Saeimas opozīcijas pārstāvju pieteikuma Satversmes tiesa izsprieda, ka Radio un televīzijas likuma prasība ierobežot citu valodu nekā latviešu valodas lietojumu privātajos elektroniskajos plašsaziņas līdzekļos līdz 25% no raidlaika kopapjoma diennakts laikā ir pretrunā Satversmes 100. pantam. Tomēr Radio un televīzijas likumā joprojām ietverts gan norādījums lietot tikai vienu valodu vienā raidprogrammā, gan citi ierobežojumi. 2004. gadā Ministru kabinets Satversmes 81. panta kārtībā iesniedza jaunus šā likuma grozījumus, ko Valsts prezidente gada nogalē atdeva otrreizējai caurlūkošanai: "Ja Ministru kabinets konstatē, ka kādā valsts teritorijas daļā pastāv draudi valsts valodas lietošanai vai arī tās lietošana vai izplatība ir būtiski nepietiekama, tad Ministru kabinets lemj par pasākumiem valsts valodas lietošanas veicināšanai attiecīgajā teritorijā."[62] Nav atšifrēts, kas un kā noteiks valodas apdraudējuma faktu un pakāpi, kā arī to, kādi varētu būt pasākumi valsts valodas lietošanas veicināšanai, bet ir bažas, ka šī norma var novest pie jauniem ierobežojumiem citu valodu lietojumam radio un televīzijā. Likumā "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem" attiecībā uz avīzēm, žurnāliem, biļeteniem un citiem periodiskajiem izdevumiem šādu valodas ierobežojumu nav.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss nosaka atbildību gadījumos, kad netiek ievērotas tiesību normas attiecībā uz valodas lietojumu, un šo jomu uzrauga Valsts valodas centrs.[63]

Attiecībā uz reliģijas brīvību Latvijā baznīca ir atdalīta no valsts, nav noteikta oficiāla valsts reliģija, kā arī nav definētas "tradicionālās" reliģijas, taču praksē par tām tiek runāts un tādas pastāv. Valsts un pašvaldību skolās var mācīt kristīgās ticības mācību pēc IZM apstiprinātas mācību programmas piecu konfesiju[64] pedagogi.[65] Valsts un pašvaldību pārziņā esošajās nacionālo minoritāšu skolās IZM noteiktajā kārtībā var pasniegt arī attiecīgajai nacionālajai minoritātei raksturīgās ticības mācību. No valsts budžeta tomēr tiek finansēta vienīgi kristīgās ticības mācība un ētika. Cita valsts deleģēta funkcija – laulāšana – ir uzticēta astoņām[66] konfesijām.[67] Savukārt kapelāna dienestu (reliģisko aprūpi bruņotajos spēkos, ieslodzījuma vietās, ārstniecības iestādēs u.tml.) drīkst pildīt deviņu konfesiju[68] pārstāvji. Tiesības apmeklēt cietumus ir lūguši arī Jehovas liecinieki,[69] taču šī konfesija ir saņēmusi atteikumu.

Valsts kā svētku dienas noteikusi Ziemassvētkus, Lielo Piektdienu un Lieldienas. Valdība ir vairākkārt diskutējusi, bet pagaidām nav atbalstījusi lūgumu arī pareizticīgo Ziemassvētkiem piešķirt svētku dienas statusu.

Reliģisko lietu pārvaldē oficiāli ir reģistrēts vairāk nekā 30 konfesiju un reliģiju (90. gadu sākumā – deviņas). Vienas konfesijas draudzes valstī var izveidot tikai vienu reliģisko savienību (baznīcu) – šis ierobežojums pamatots ar iespējamiem strīdiem par konfesijām piederošajiem vai atgūstamajiem īpašumiem. To

konfesiju un reliģiju draudzēm, kas pirmo reizi uzsāk savu darbību Latvijas Republikā un nepieder pie valstī jau reģistrētām reliģiskajām savienībām, pirmo desmit gadu laikā jāpārreģistrējas Reliģisko lietu pārvaldē ik gadu, lai šī institūcija pārliecinātos par lojalitāti pret Latvijas valsti un darbības atbilstību normatīvajiem aktiem.

Lielāku valsts labvēlību pret "tradicionālajām" ticībām apstiprina arī 2004. gadā izstrādātie likumprojekti valsts līgumiem ar septiņām konfesijām. Šis solis sekoja pēc tam, kad 2002. gada 12. septembrī tika ratificēts līgums ar Svēto Krēslu Vatikānā. Šajā līgumā noteikts katoļu baznīcas tiesiskais statuss, valsts attieksme pret katoļu baznīcu Latvijā un šīs konfesijas piederīgajiem.[70] Lai novērstu iespējamo citu konfesiju un reliģiju diskrimināciju, Reliģisko organizāciju likums tika papildināts, nosakot, ka valsts un reliģisko savienību (baznīcu) attiecības var regulēt speciāli likumi, un pēc diskusijām šī norma tika attiecināta tikai uz dažām konfesijām un reliģijām.

Par problēmām, ar kādām saskaras netradicionālo konfesiju pārstāvji, liecina 2002. gada beigās izraisījies konflikts starp Jehovas liecinieku organizāciju un Rēzeknes pilsētas sabiedrību un domi par lūgšanu nama celtniecību. Iepriekš līdzīga situācija bija vērojama arī Valmierā. Liepājā 2004. gada septembrī 19 Liepājas kristīgo draudžu mācītāji un vadītāji parakstīja un publicēja atklāto vēstuli pret mormoņu lūgšanu nama celtniecību. Lai gan Latvijā ir vairāki desmiti tūkstošu islāmticīgo (musulmaņu), līdz šim nav uzbūvēta neviena mošeja.

Laikposmā no 1999. līdz 2001. gadam vairāki jehovieši tikuši tiesāti par atteikšanos no obligātā militārā dienesta. Kopš 2002. gada jauniesaucamie, kuri reliģiskās pārliecības dēļ atsakās pildīt militāro dienestu, var veikt alternatīvo (darba) dienestu. Šī dienesta ilgums sākotnēji tika noteikts divreiz garāks – 24 mēneši, bet 2004. gadā tas tika saīsināts un šobrīd ir vienāds ar militārā dienesta laiku – 12 mēneši.[71]

Vairāk par tiesībām praktizēt kultūru sk. 1. nodaļas 2. sadaļā.

Kopumā Latvijas likumdošana šajā jomā ir vērtējama kā atbilstoša starptautiskajiem standartiem, taču vairāki likumos noteiktie valodas lietojuma ierobežojumi un tendence tos pastiprināt, īpaši privātajā sfērā (gan dažādās profesijās un amatos, gan attiecībā uz valodas lietojumu radio un televīzijā), liecina, ka nav pilnībā nostabilizējusies izpratne par ierobežojumu pamatotību un nepieciešamību demokrātiskā sabiedrībā. To apliecina arī reālā prakse, kad iestādes ir spiestas meklēt ceļus, lai reizē nepārkāptu likumu un arī nesarežģītu un nevilcinātu birokrātisko procedūru. Tādēļ situācija šajā jomā ir vērtējama kā **apmierinoša**. Attiecībā uz reliģijas brīvību ne likumdošanā, ne praksē nepastāv vienlīdzīgs statuss visām likumā noteiktajā kārtībā reģistrētajām konfesijām. Lai gan prasības un vērtēšanas kritēriji reģistrācijai ir vienādi, turklāt ir deklarēta valsts atšķirtība no baznīcas, senākajām vai lielākajām konfesijām valsts ir piešķīrusi privilēģijas, bet no jauna reģistrētajām – noteikusi nestabilu statusu, liekot vairākkārt pārreģistrēties, lai pārbaudītu to lojalitāti. Ņemot vērā šos faktorus, attiecībā uz reliģiju situācija vērtējama drīzāk kā **slikta**.

3.4. Cik brīvas no aizskārumiem un iebiedēšanas ir personas un grupas, kas strādā, lai uzlabotu cilvēktiesību stāvokli?

Cilvēktiesību iniciatīvas – gan valsts, gan sabiedrības līmenī – Latvijā veidojās 90. gadu sākumā pēc valsts neatkarības atjaunošanas. Tika dibinātas vairākas NVO, piemēram, "Glābiet bērnus!" (1990), Latvijas Cilvēktiesību komiteja (1992), Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs (1993), resursu centrs sievietēm "Marta" u.c. Ar EP, ANO un EDSO ekspertu līdzdalību 1994. gadā tika izstrādāta Valsts cilvēktiesību aizsardzības un veicināšanas programma, kuras galvenais priekšlikums bija neatkarīgas cilvēktiesību aizsardzības institūcijas izveide. 1995. gada 18. jūlijā ar Satversmes 81. panta kārtībā pieņemtiem Ministru kabineta noteikumiem tika nodibināta neatkarīga iestāde – Valsts cilvēktiesību birojs, likvidējot iepriekš pie Tieslietu ministrijas nodibināto valsts cilvēktiesību ministra posteni.

Laikā no 90. gadu vidus notikusi cilvēktiesību organizāciju attīstība vairāk kvalitatīvā nekā kvantitatīvā ziņā. Tai nav bijis būtiska valsts atbalsta, taču jāatzīst, ka valsts arī nav traucējusi vai ierobežojusi šo procesu, turklāt pašreiz tiek uzlabota likumdošana, kas attiecas gan uz NVO, gan valsts cilvēktiesību aizsardzības institūciju.

Nevalstiskās cilvēktiesību organizācijas darbojas pēc tādiem pašiem principiem kā citas NVO: to darbību kopš 1992. gada regulē likums "Par sabiedriskajām organizācijām un to apvienībām", saskaņā ar kuru tās

var brīvi izplatīt informāciju par savu darbību; veidot savus preses izdevumus un citus masu saziņas līdzekļus; organizēt mītiņus, demonstrācijas, ielu gājienus un sapulces publiskās vietās; uzturēt sakarus ar citu valstu sabiedriskajām organizācijām; veidot sabiedrisko domu; veikt citu publisko darbību. Saistībā ar saviem mērķiem un uzdevumiem tās var vērsties valsts un pašvaldību institūcijās, kā arī tiesā un aizstāvēt savu biedru tiesības vai intereses.[72]

2004. gada 1. aprīlī spēkā stājās Biedrību un nodibinājumu likums, kas veidots, ņemot vērā citu valstu pieredzi un normatīvos aktus, kā arī ārvalstu konsultantu ieteikumus.[73] Jaunā likuma pieņemšanas mērķis ir veicināt un padarīt efektīvāku nevalstiskā sektora – tostarp arī cilvēktiesību aizstāvības jomā – attīstību. Kā uzlabojums tiek minēts, ka likums regulē tikai tos jautājumus, kas ir svarīgi, lai aizsargātu biedrību un nodibinājumu biedrus vai trešās personas, pārējo darbības izvēli un veidu atstājot organizācijas pašas ziņā, kā arī atrisina vairākas līdz šim aktuālās administratīvās problēmas.[74] Biedrības un nodibinājumus, kuru darbība sniedz nozīmīgu labumu sabiedrībai vai kādai tās daļai, ieskaitot cilvēktiesību un indivīda tiesību aizsardzību un pilsoniskas sabiedrības attīstību, pēc Sabiedriskā labuma komisijas[75] sniegta atzinuma atbilstoši likumā noteiktiem kritērijiem var reģistrēt kā sabiedriskā labuma organizācijas, kam ir tiesības saņemt nodokļu atvieglojumus. Nodokļu atvieglojumus var saņemt arī personas, kuras ziedo sabiedriskā labuma organizācijai.[76]

Finansējums, ko nevalstiskās cilvēktiesību organizācijas var saņemt no valsts, ir nebūtisks, tāpēc šo organizāciju skaits Latvijā ir ļoti neliels: pastāv tās, kuras spēj pašas piesaistīt līdzekļus. Tam ir arī savs pozitīvs aspekts: neatkarība stiprina objektivitāti, un šīs organizācijas pietiekami brīvi pauž savu viedokli.

VCB darbību nosaka 1996. gada 5. decembra likums "Par Valsts cilvēktiesību biroju". Tā ir patstāvīga valsts iestāde, kuras galvenie uzdevumi ir sabiedrības informēšana, izglītošana; sūdzību izskatīšana par iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem, ieskaitot tiesības pēc savas iniciatīvas noskaidrot apstākļus; cilvēktiesību monitorings, īpaši attiecībā uz mazaizsargātajām sabiedrības grupām; normatīvo aktu analīze; ziņojumu sniegšana Saeimai un Ministru kabinetam. VCB lēmumi nav saistoši ne valsts pārvaldes institūcijām, ne privātpersonām.

Praksē būtiskākā biroja funkcija ir sūdzību un iesniegumu izskatīšana.[77] Tās izpilde veido lielāko daļu VCB slodzes, jo valsts budžeta finansējums diemžēl nav pietiekams pilnīgai visu likumā noteikto uzdevumu veikšanai.[78] Finanšu trūkums ir viens no cēloņiem zemajai VCB rīcībspējai. 2004. gada 16. jūnijā Valsts prezidente iesniedza Saeimai Tiesībsarga (ombuda) biroja likumprojektu, kas paredz paplašināt VCB, tā tiesisko mandātu un darbības jomas, kā arī pastiprināt biroja neatkarību, taču minētais likumprojekts vēl aizvien nav skatīts 1. lasījumā.

Vietējās un starptautiskās cilvēktiesību organizācijas, kas nodarbojas ar cilvēktiesību pētniecību un aizstāvību, darbojas bez valdības noteiktiem ierobežojumiem.[79] Valsts, ievērojot saistības, ko uzņēmusies, parakstot Eiropas Konvenciju par spīdzināšanas, antihumānas un personu pazemojošas izturēšanās vai soda novēršanu, nodrošina Spīdzināšanas novēršanas komitejas vizīšu norisi Latvijā.[80] VCB mandāts ietver plašas tiesības: pieprasīt informāciju no jebkuras valsts un pašvaldību institūcijas un fiziskajām vai juridiskajām personām; uzaicināt ierasties un sniegt nepieciešamos paskaidrojumus; turklāt nevienam nav tiesību kavēt biroju tā uzdevumu pildīšanā.

Progress vērojams Ieslodzījuma vietu pārvaldes, Valsts policijas, Valsts robežsardzes u.c. iestāžu sadarbībā ar nevalstiskajām cilvēktiesību organizācijām, nodrošinot tām iespēju veikt monitoringu slēgtajās iestādēs un izmantojot šo organizāciju zināšanas, lai informētu savus darbiniekus par atsevišķiem ar cilvēktiesībām saistītiem jautājumiem. Nevalstiskās cilvēktiesību organizācijas ir sniegušas ēnu ziņojumus paralēli valdības ziņojumiem par ANO paktu un konvenciju izpildi.[81]

Tomēr nevar apgalvot, ka sabiedrībai būtu pilnīga izpratne par to, kas ir cilvēktiesības un ka tās attiecas ne vien uz atsevišķām iedzīvotāju grupām, bet ikvienu sabiedrības locekli. Daļa politiskās elites interpretē jebkura cilvēktiesību jautājuma aktualizēšanu nevis kā neatņemamu demokrātijas iezīmi, bet gan kā kritiku un valsts tēla nomelnošanu.

Lai gan nav vērojama valsts ieinteresētība cilvēktiesību organizāciju darbībā un attīstībā, par ko liecina gan kritiskie valdības spriedumi par gandrīz visu starptautisko cilvēktiesību institūciju rekomendācijām, gan vilcināšanās pieņemt Tiesībsarga biroja likumu un palielināt finansējumu šai iestādei, lai tā efektīvi varētu pildīt deklarētos uzdevumus, tomēr vienlaikus ir vērojams progress: cilvēktiesību ekspertu un organizāciju

sadarbība ar valsts institūcijām, iesaistoties cilvēktiesību jautājumu apspriešanā un risināšanā, kā arī normatīvo aktu izstrādē; sadarbība projektu īstenošanā. Lai arī ne vienlīdz ieinteresēti, tomēr valsts institūcijas aicina cilvēktiesību organizācijas līdzdarboties, tādējādi vienlaikus izrādot un veicinot izpratni par šo organizāciju lomu demokrātiskā sabiedrībā. Kaut gan kritikas gadījumā ir vērojama asa un ne vienmēr adekvāta valsts pārstāvju reakcija, tomēr Latvijā nepastāv fiziska aizskāruma vai iebiedēšanas draudi ne personām, ne arī valsts institūcijām un NVO, kas strādā, lai uzlabotu cilvēktiesību stāvokli. Kopumā situācija ir vērtējama kā **laba**.

3.5. Kādi pasākumi ir veikti, lai novērstu publiski identificētās problēmas pilsonisko un politisko tiesību jomā, un cik lielā mērā tām ir piešķirta politiska prioritāte un sabiedrības atbalsts?

Problēma, kas ir aktuāla jau kopš neatkarības atjaunošanas, ir represīvo valsts varas struktūru atbildības trūkums sabiedrības priekšā. Tā sauktās slēgtās sistēmas – policija, psihiatriskās ārstniecības iestādes, mazākā mērā ieslodzījuma vietas – savā darbībā vairāk pamatojas uz iekšējā hierarhijā izstrādātiem kritērijiem nekā uz sabiedrībai skaidriem, demokrātijai atbilstošā kārtībā pieņemtiem noteikumiem, bieži vien pat tikai formāli izpildot likumu. Atkarībā no jomas vērojams lielāks vai mazāks progress (jautājumam, kas ir aktuāls plašākam sabiedrības lokam – nepamatotai policijas vardarbībai, tiek pievērsta lielāka uzmanība nekā, piemēram, pārsūdzības iespēju trūkumam gadījumos, kad persona uzskata, ka tā nepamatoti ievietota psihiatriskās ārstniecības iestādē). Politiska interese risināt šos jautājumus ir vērojama reti. Tomēr uzticēšanās valsts represīvajām struktūrām ietekmē uzticēšanos valsts varai kopumā, un aptauja rāda, ka, piemēram, policijai neuzticas gandrīz puse respondentu.[82] Būtiska ietekme situācijas uzlabošanā ir starptautiskajai sadarbībai – attiecībā uz cietumiem tas bija Ziemeļvalstu *Nord-Balt* projekts; savukārt policijas apmācības uzlabošanas programmu šobrīd izstrādājuši eksperti no Ziemeļīrijas *PHARE 2003* Nacionālās programmas projekta "Policijas apmācība" ietvaros.

Ļoti nopietna problēma, kas tomēr nesamērīgi maz aktualizēta gan sabiedrībā, gan politiskā līmenī, ir augstais reālās noziedzības līmenis, uz ko norāda lielais slepkavību skaits. Acīmredzami trūkst koordinētas rīcības, kas vērsta uz noziedzības mazināšanu. Netieši šo problēmu apstiprina arī lielais sūdzību skaits par policijas bezdarbību un neieinteresētību, kā arī pašu policijas darbinieku sūdzības par pārslodzi.

Pozitīvās tendences publiski identificēto problēmu novēršanā ir minētas citās šīs nodaļas sadaļās, un kopumā stāvokli var vērtēt kā **apmierinošu**.

Kopvērtējums: virzība pēdējos 5 gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
3.1			X		
3.2			X		
3.3			X		
3.4		X			
3.5			X		

Vislabākā iezīme

Kopš 90. gadu vidus ir pieaugusi valdības un valsts struktūru spēja neitrāli uztvert pret sevi vērstu kritiku, kā arī iesaistīties konstruktīvā dialogā, lai apspriestu un risinātu jautājumus (ieskaitot likumdošanas līmenī), kuros nepieciešami uzlabojumi.

Visnopietnākā problēma

Visnopietnākā problēma ir valsts neieinteresētība neatkarīgu mehānismu izveidē, kuru funkcija būtu uzraudzīt valsts represīvās struktūras un novērst iespējamos cilvēktiesību pārkāpumus to ietvaros. Lai arī ir izveidoti vairāki mehānismi, piemēram, Valsts policijas Iekšējās drošības dienests, Iekšlietu ministrijas Galvenā personālsastāva inspekcija, kā arī Ieslodzījuma vietu pārvaldes ģenerālinspektora birojs, tomēr tie darbojas vienā sistēmā ar uzraugāmajām iestādēm (attiecīgi Valsts policijas, Iekšlietu ministrijas un Tieslietu ministrijas ietvaros). Līdz ar to nevar uzskatīt, ka šie mehānismi ir neatkarīgi, turklāt būtu nepieciešams paaugstināt to rīcībspēju.

Ieteicamie uzlabojumi

Izveidot neatkarīgas iestādes valsts represīvo struktūru uzraudzībai; neatkarīgas tiesībsarga jeb ombuda institūcijas nostiprināšana. Lai mazinātu tiesisko nihilismu un paaugstinātu sabiedrības uzticēšanos valsts sistēmai, nepieciešams, lai valsts cilvēktiesību uzraudzības iestādēm būtu ne tikai plašs teorētisks mandāts un deklaratīvs visaptverošs uzdevumu loks, bet arī reāla neatkarība gan finanšu, gan politiskā ziņā.

ATSAUCES

[1] Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (SPPPT). Pieņemts 1966.16.XII, LR spēkā kopš 1992.14.VII. Sk.: *Latvijas Vēstnesis*, 2003, 23. apr., Nr. 61; Konvencija par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu. Pieņemta 1979.18.XII, LR spēkā kopš 1992.14.V. Sk.: Cilvēktiesību centrs Ženēvā. *Cilvēka tiesības: Starptautisko līgumu krājums. 1. sēj. (Pirmā daļa): Universālie līgumi.* Ņujorka; Ženēva: ANO, 1994, 150.–163. lpp.; Konvencija par bērna tiesībām. Pieņemta 1989.20.XI, LR spēkā no 1992.14.V. Sk.: turpat, 173.–195. lpp.; Konvencija pret spīdzināšanu un citādu cietsirdīgu necilvēcīgu vai cilvēka cieņu pazemojošu apiešanos un sodīšanu. Pieņemta 1984.10.XII, LR spēkā kopš 1992.14.V. Sk.: turpat, 293.–307. lpp.; Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu. Pieņemta 1965.2.XII, LR spēkā kopš 1992.14.V. Sk.: turpat, 66.–79. lpp.; Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieņemta 1950.4.XI, LR spēkā kopš 1997.27.VI. Sk.: *Latvijas Vēstnesis*, 1997, 13. jūn., Nr. 143; Eiropas Konvencija par spīdzināšanas, antihumānas un personu pazemojošas izturēšanās vai soda novēršanu. Pieņemta 1987.26.XI, LR spēkā kopš 1998.1.VI. Sk.: turpat, 1997, 23. dec., Nr. 336.

[2] Valsts policijas 2003. gada pārskats, *http://fish.vp.gov.lv/material/Publ_parsk_2003.doc* (šis un pārējie elektroniskie resursi aplūkoti 2004.8.XI, izņemot gadījumus, kad dots cits datējums).

[3] Rīkotāji: s/o Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs un Sabiedriskās politikas centrs "Providus".

[4] Telefonakcijas "Nebaidies un informē par policijas vardarbību!" rezultāti, *www.politika.lv/index.php?id=108230&lang=lv*

[5] ANO Cilvēktiesību komitejas 79. sesijas noslēguma secinājumi: Latvija, *www.mkparstavis.am.gov.lv/lv/?id=132*; ANO Spīdzināšanas izskaušanas komitejas 31. sesijas noslēguma secinājumi: Latvija, *www.mkparstavis.am.gov.lv/lv/?id=136*

[6] Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komitejas ziņojums par Latvijas slēgta tipa iestādēm. Sastādīts 1999. gada novembrī, publiskots 2001. gada novembrī. Sk.: *http://www.politika.lv/index.php?id=102260&lang=lv*

[7] Valsts cilvēktiesību biroja 2000. gada ziņojums, *www.vcb.lv/zinojumi/2000.g.z.doc*

[8] Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komitejas ziņojums par Latvijas slēgta tipa iestādēm.

[9] Valsts policijas 2003. gada pārskats.

[10] Barclay, G. and C. Tavares, with S. Kenny, A. Siddique and E. Wilby. *International comparisons of criminal justice statistics 2001.* Issue 12/03, 24 October 2003, *www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs2/hosb1203.pdf*

[11] Karnīte, L. Par Valsts programmas cilvēku tirdzniecības novēršanai ieviešanu, *www.iem.gov.lv/iem/2nd/?id=1595&cat=34*

[12] Bērnu tiesību aizsardzības likums. Pieņemts 1998.19.VI, spēkā kopš 1998.22.VII, ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2004.25.V. Sk.: Normatīvo aktu informācijas sistēma NAIS, *http://pro.nais.dati.lv*

[13] Latvijas Republikas kārtējais ziņojums par 1989. gada Bērna tiesību konvencijas izpildi Latvijas Republikā laikposmā no 2001. gada līdz 2004. gada 1. martam, *www.mkparstavis.am.gov.lv/lv/?id=128&parent=20*

[14] Paparde, I. Aleksandrovas skolas direktoru soda nosacīti. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2004, 6. maijs, 1., 3. lpp.

[15] Valsts cilvēktiesību birojs. Pētījums "Bērnu tiesību aizsardzības stāvoklis Latvijā un pasākumi tā uzlabošanai". Rīga, 2003, *www.vcb.lv/zinojumi/Bernu_tiesibu_stavoklis_(pet.%202003).doc*

[16] Turpat.

[17] Latvijas Republikas kārtējais ziņojums par 1989. gada Bērna tiesību konvencijas izpildi Latvijas Republikā laikposmā no 2001. gada līdz 2004. gada 1. martam.

[18] Valsts cilvēktiesību birojs. Pētījums "Bērnu tiesību aizsardzības stāvoklis Latvijā un pasākumi tā uzlabošanai".

[19] Latvijas sieviešu organizāciju sadarbības tīkls. Ēnu ziņojums kombinētam sākotnējam, otrajam un trešajam periodiskajam ziņojumam par 1979. gada 18. decembra Konvencijas par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu izpildi Latvijas Republikā. Rīga, 2004, *www.marta.lv/dokomenti/FINALSHADOW_Latvian.doc*

[20] 1991. gada konstitucionālā likuma "Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi" 28.–32. pants.

[21] Vispārēja pārvietošanās brīvība ir paredzēta Satversmē, kā arī virknē Latvijai saistošu starptautisku dokumentu, ieskaitot SPPPT (12. pants) un Eiropas Cilvēktiesību konvenciju (4. protokola 2. pants).

[22] LR Ārlietu ministrijas mājaslapa. Valstis, uz kurām var doties bez vīzas, *http://www.am.gov.lv/lv/KonsularaInformacija/bezvizu* (aplūk. 2005.4.II).

[23] Uz nepilsoņiem attiecas ES Padomes 2003. gada 25. novembra direktīva 2003/109/EC par trešo valstu pilsoņu ilgtermiņa iedzīvotāju statusu (*Council Directive Concerning the Status of Third-country Nationals Who Are Long-term Residents*).

[24] Comprehensive monitoring report on Latvia's preparations for membership, *http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdf/cmr_lv_final.pdf* (aplūk. 2004.10.X).

[25] *http://www.lm.gov.lv/doc_upl/BDK_17.08.doc*

[26] "Latvijas SOLVIT centrs šobrīd risina trīs iedzīvotāju sūdzības, kas skar personu brīvu kustību ES", Ekonomikas ministrijas preses relīze 2004. gada 20. oktobrī, *http://LETA.lv/latvian/arhivs/arhiveitem.asp?ItemID={981841E4-2255-11D9-B3*

[27] Uzņēmumu reģistrs ir valsts institūcija, kas reģistrē sabiedriskās organizācijas ar oficiālu (juridisku) statusu. Lielākais skaits organizāciju tika piereģistrēts 1993. gadā (966), bet katru gadu tiek reģistrēts 500–900 jaunu organizāciju. 2004. gada 1. novembrī bija reģistrēts 8323 dažāda veida sabiedrisko organizāciju, kuras joprojām tiek uzskatītas par aktīvām. No tām 140 bija arodbiedrības un 61 – politiskā partija. (Kopš 1991. gada ir likvidēts, kopumā ņemot, apmēram 300 reģistrēto organizāciju). Lēšot uz 2,3 miljoniem iedzīvotāju, organizāciju skaits vēl arvien ir salīdzinoši zems, un tas atbilst vēl nepilnīgam pilsoniskās sabiedrības attīstības līmenim.

[28] Nepilsoņu statusu nosaka likums "Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības".

[29] 2004. gada janvārī Saeima pieņēma "Biedrību un nodibinājumu likuma spēkā stāšanās kārtības likumu" par laiku, kurā sabiedriskās organizācijas vai apvienības tiek pārreģistrētas kā biedrības vai nodibinājumi. Tajā ir arī noteikts, ka līdz 2004. gada oktobrim Ministru kabinets iesniedz Saeimā likuma priekšlikumus par politisko partiju darbību, un līdz šo priekšlikumu pieņemšanai politiskās partijas darbojas, pamatojoties uz likumu "Par sabiedriskajām organizācijām un to apvienībām".

[30] McBride, J. International Law on Freedom of Association. In: *Enabling Civil Society. Practical Aspects of Freedom of Association.* Budapest: Columbia University Budapest Law Center, 2004, p. 29.

[31] Uzņēmumu reģistra mājaslapa, *http://www.ur.gov.lv/drukat.php?t=3&id=24&v=lv* (aplūk. 2004.2.XI). Uzņēmumu reģistra mājaslapā ir norādīta 61 politiskā partija.)

[32] Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesa praksē konstatēja pārkāpumus organizāciju nereģistrēšanā Vācijā un Turcijā, kam iemesls bija formāli interpretēti deklaratīvi mērķi, nevis reālas rīcības un to draudu analīze. Sk.: McBride, J. International Law on Freedom of Association, pp. 33–35.

[33] Turpat.

[34] Vai arī ne mazāk kā ceturtā daļa uzņēmumā vai iestādē, profesijā vai nozarē strādājošo.

[35] Laganovskis, G. Arodbiedrību prakse iekšlietu struktūrās atšķirīga. *Latvijas Vēstnesis*, 2004, 29. okt., B 4. lpp.

[36] Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 19. pants; SPPPT 19. pants; Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. pants.

[37] Tostarp arī EP un Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas rekomendācijām.

[38] Kučs, A. *Vārda brīvības robežas: goda un cieņas aizskaršana, naida kurināšana*. Rīga: Providus, 2004, 36.–37. lpp.

[39] Turpat, 60. lpp.

[40] Turpat, 7. lpp.

[41] Šīs brīvības saturu papildus nosaka arī starptautiskās normas, ieskaitot SPPPT (21. pants) un Eiropas Cilvēktiesību konvenciju (11. pants).

[42] Likums "Par sapulcēm, gājieniem un piketiem". Pieņemts 1997.16.I.

[43] *www.leta.lv* arhīvs.

[44] Turpat.

[45] Administratīvās apgabaltiesas 2004. gada 10. decembra spriedums lietā Nr. P15071804/2; 143/AA 1166–04/4.

[46] Giļmanam administratīvo sodu samazina līdz 50 latiem, LETA, *www.leta.lv*, 2004, 20. dec.

[47] Administratīvās apgabaltiesas 2004. gada 13. decembra spriedums lietā Nr. 1-27076104/5 un 2004. gada 2. decembra spriedums lietā Nr. 1-27091104/08.

[48] Krievu skolu aizstāvības štāba aktīvistam Petropavlovskim nebūs jāmaksā administratīvais sods, LETA, *www.leta.lv* 2004, 13. dec..

[49] Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības dekomkratizācijas dinamikas novērtēšanai. Tabulu atskaite. 2004. gada oktobris. Rīga, 2004, 16.8. (vienkāršā) tabula.

[50] Turpat, 16.8. (krustotā) tabula.

[51] Satversmes 18. pants noteic, ka Saeimas locekļa pilnvaras iegūst Saeimā ievēlēta persona, ja tā Saeimas sēdē dod svinīgu solījumu, kurā ietverts zvērests stiprināt latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu. Satversmes 21. pants nosaka, ka Saeimas darba valoda ir latviešu valoda, 101. pants – ka pašvaldību darba valoda ir latviešu valoda, 104. pants – ka ikvienam ir tiesības uz iesniegumiem valsts un pašvaldību iestādēs saņemt atbildi latviešu valodā. (Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē. Pieņemti 2002.30.IV, spēkā kopš 2002.24.V). Sk.: Normatīvo aktu informācijas sistēma NAIS, *http://pro.nais.dati.lv*

[52] Saeimas vēlēšanu likums. Pieņemts 1995.25.V, spēkā kopš 1995.7.VI, ar grozījumiem, kas izsludināti 2003.10.IX. Sk.: Normatīvo aktu informācijas sistēma NAIS, *http://pro.nais.dati.lv*; Pilsētas domes, novada domes un pagasta padomes vēlēšanu likums. Pieņemts 1994.13.I, spēkā kopš 1994.25.I, ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2004.25.XI. Sk.: turpat.

[53] Sk. 3.1. sadaļu.

[54] Latvijas Valsts statistikas komiteja. *1989. gada tautas skaitīšanas rezultāti Latvijā. Statistikas biļetens. 2. daļa.* Rīga, 1991.

[55] Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. *Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti. Statistikas datu krājums.* Rīga, 2002.

[56] Lai pašvaldības, nesarežģījot birokrātisko procedūru, varētu pildīt savu pamatuzdevumu – uzturēt saikni ar visiem savā teritorijā dzīvojošiem iedzīvotājiem, praksē tiek meklētas elastīgas pieejas: pieņem darbā tulkus, veido īsus iesniegumu tekstu kopsavilkumus valsts valodā u.tml.

[57] De Varenness. F. Pārskats par mazākumtautību tiesībām valodas lietojuma jomā. Rīga, 2003.

[58] LR Ministru kabinets. Noteikumi Nr. 114 "Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju", izdoti saskaņā ar Valsts valodas likuma 19. panta 3. daļu un 23. panta 3. daļu; pieņemti 2004.2.III, spēkā kopš 2004.6.III. Sk.: Normatīvo aktu informācijas sistēma NAIS, *http://pro.nais.dati.lv*

[59] Spriedums "Par Valsts valodas likuma 19. panta un Ministru kabineta 2000. gada 22. augusta noteikumu Nr. 295 "Noteikumi par vārdu un uzvārdu rakstību un identifikāciju" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. un 116. pantam". Satversmes tiesas spriedums, pieņemts 2001.21.XII, spēkā kopš 2001.21.XII. Sk.: Normatīvo aktu informācijas sistēma NAIS, *http://pro.nais.dati.lv*

[60] Sk. 1. nodaļas 2. sadaļu.

[61] Izglītības likums. Pieņemts 1998.29.X, spēkā kopš 1999.1.VI, ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2004.13.II. Sk.: Normatīvo aktu informācijas sistēma NAIS, *http://pro.nais.dati.lv*

[62] *www.saeima.lv/saeima8/reg/likprj* (aplūk. 2004.17.XII).

[63] Naudas sods paredzēts par darba līguma noslēgšanu ar darbinieku, kura valsts valodas zināšanu apjoms ir nepietiekams viņa pienākumu veikšanai, valsts valodas nelietošanu profesionālo un amata pienākumu veikšanai nepieciešamajā apjomā; tulkojuma nenodrošināšanu sēdēs un citās darba sanāksmēs; valsts valodas lietošanas nenodrošināšanu lietvedībā; ārstniecības, veselības aprūpes un sabiedriskās drošības un citu sabiedrisku pakalpojumu sniegšanas līgumu neslēgšanu valsts valodā vai tulkojuma valsts valodā nepievienošanu svešvalodā noslēgtam līgumam; valsts valodā noformētu dokumentu nepieņemšanu vai neizskatīšanu; tulkojuma nenodrošināšanu Latvijas teritorijā notiekošajos pasākumos; radio, televīzijas raidījumu un filmu nenodrošināšanu ar tulkojumu valsts valodā; nosaukumu neveidošanu un nelietošanu valsts valodā; zīmogu, spiedogu un veidlapu tekstu neatveidošanu valsts valodā; sabiedrībai paredzētās informācijas sniegšanas noteikumu neievērošanu; necieņu pret valsts valodu.

[64] Evaņģēliski luteriskās, Romas katoļu, pareizticīgo, vecticībnieku un baptistu konfesijas pedagogi.

[65] Reliģisko organizāciju likums. Pieņemts 1995.7.IX, spēkā kopš 1995.10.X, ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2002.26.IX. Sk.: Normatīvo aktu informācijas sistēma NAIS, *http://pro.nais.dati.lv*; Izglītības likums. Pieņemts 1998.29.X, spēkā kopš 1999.1.VI, ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2004.13.II. Sk.: Normatīvo aktu informācijas sistēma NAIS, *http://pro.nais.dati.lv*

[66] Luterāņu, Romas katoļu, pareizticīgo, vecticībnieku, metodistu, baptistu, septītās dienas adventistu un jūdaistu konfesijas pārstāvji.

[67] Civillikums, pirmā daļa "Ģimenes tiesības". Pieņemts 1937.28.I, spēkā kopš 1993.1.IX. 1993.25.V likuma redakcijā, ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2004.12.X. Sk.: Normatīvo aktu informācijas sistēma NAIS, *http://pro.nais.dati.lv*

[68] Luterāņu, Romas katoļu, pareizticīgo, vecticībnieku, metodistu, baptistu, septītās dienas adventistu, jūdaistu un vasarsvētku draudzes pārstāvji.

[69] 2003. gadā Latvijā bija 12 oficiāli reģistrētu Jehovas liecinieku draudžu.

[70] Likums "Par Latvijas Republikas un Svētā Krēsla līgumu". Pieņemts 2002.12.IX, spēkā kopš 2002.25.IX. Sk.: Normatīvo aktu informācijas sistēma NAIS, *http://pro.nais.dati.lv*

[71] Alternatīvā dienesta likums. Pieņemts 2002.30.V, spēkā kopš 2002.1.VII, ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2004.23.IX. Sk.: Normatīvo aktu informācijas sistēma NAIS, *http://pro.nais.dati.lv*

[72] Sk. arī 3.2. sadaļu.

[73] Sabiedriskās organizācijas par biedrībām vai nodibinājumiem jāpārveido līdz 2005. gada 31. decembrim. Šis likums neregulē politisko organizāciju darbību.

[74] Lešinska, A. Nevalstiskajam sektoram – sava "konstitūcija", publ. *www.politika.lv* (2003.4.XI), sk. *www.politika.lv/?id=107581&lang=lv* (aplūk. 2004.20.XI).

[75] Sabiedriskā labuma komisijas darbību nodrošina Finanšu ministrija, un tās nolikumu un personālsastāvu apstiprina Ministru kabinets.

[76] Sabiedriskā labuma organizāciju likums. Pieņemts 2004.17.VI, spēkā kopš 2004.1.X, ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 2004.7.X. Sk.: Normatīvo aktu informācijas sistēma NAIS, *http://pro.nais.dati.lv*

[77] Pēc VCB ikgadējā pārskata ziņām, 1996. gadā – 1642 sūdzības, 1997. gadā – 3161, 1998. gadā – apmēram 4000, 1999. gadā – 3742, 2000. gadā – 5163, 2001. gadā – 4908, 2002. gadā – 5301, 2003. gadā – 6222 sūdzības.

[78] Līdz 2002. gadam – apmēram 96 000 latu gadā. 2003. gadā VCB budžets tika palielināts līdz 140 000 latu, jo vienlaikus tika izveidota Bērnu tiesību aizsardzības nodaļa ar pieciem darbiniekiem.

[79] ASV Valsts departamenta Demokrātijas, cilvēktiesību un darbaspēka biroja publikācija. Ziņojums par valstu praksi cilvēktiesību jomā, 2003: Latvija. (2004.25.II), *www.usembassy.lv/LV/Current/hrr_lv* (aplūk. 2004.20.XI).

[80] Pirmā periodiskā Spīdzināšanas novēršanas komitejas (SNK) vizīte Latvijā notika 1999.24.I–3.II, otrā periodiskā vizīte – 2002.25.IX–4.X, trešā *ad hoc* vizīte – 2004.5.V–12.V. Līdz 2004. gada nogalei valdība bija publiskojusi tikai pirmo SNK ziņojumu par Latviju un valdības atbildi uz to.

[81] "Glābiet bērnus!" – par Konvencijas par bērnu tiesībām izpildi; Latvijas Cilvēktiesību komiteja – par SPPPT izpildi un Konvencijas pret spīdzināšanu un citādu cietsirdīgu, necilvēcīgu vai cilvēka cieņu pazemojošu apiešanos un sodīšanu izpildi, Latvijas Sieviešu organizāciju sadarbības tīkls – par Konvencijas par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu izpildi.

[82] Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai, 26.5. tabula.

4. Ekonomiskās un sociālās tiesības

Feliciana Rajevska un Alfs Vanags

Vai ekonomiskās un sociālās tiesības ir garantētas visiem un vienādā mērā?

Ievads

Laika posmā pēc 1991. gada Latvija ir transformējusi savu ekonomiku no padomju plāna ekonomikas apakšvienības uz tā saukto funkcionējošo tirgus ekonomiku. Šis pārejas process ietvēra apjomīgu ekonomikas restrukturizāciju – no rūpniecības uz pakalpojumiem, kā arī daudzu jaunu, tirgus ekonomikas pilnvērtīgai funkcionēšanai nepieciešamu valsts un privāto institūciju izveidi. Kā piemērus jaunajām valsts institūcijām var minēt finanšu un sabiedrisko pakalpojumu regulatorus, savukārt pie privātām institūcijām pieder uz tirgus ekonomiku orientētas arodbiedrības un darba devēju asociācijas, kas iesaistās sociālā dialogā, vai arī tādas mikrolīmeņa institūcijas kā šķīrējtiesas, kas risina privātus komercstrīdus.

Ekonomiskā augsme Latvijā atsākās 1994. gadā un pēc īslaicīgas lejupslīdes 1995. gadā, ko izraisīja *Bankas Baltija* sabrukums, turpināja strauji attīstīties (pat Krievijas krīze neizraisīja recesiju). Kopš 1995. gada Latvijas reālais iekšzemes kopprodukts (IKP) ir pieaudzis aptuveni par 60%. Notiekot ekonomiskai augsmei, jaunas darbvietas radītas netika (angļu literatūrā šāda situācija tiek apzīmēta ar terminu '*jobless growth*'), kas pēc būtības ir pieņemami, jo tas nozīmē, ka pieaug produktivitāte.

Līdz ar Nodarbinātības stratēģijas īstenošanu kopš 2000. gada nodarbinātība ir ievērojami palielinājusies, it īpaši sieviešu un pirmspensijas vecuma iedzīvotāju vidū. Savukārt ilgtermiņa bezdarba īpatsvars kopējā bezdarbā samazinājies no 58 procentiem 2000. gadā līdz 41 procentam 2003. gadā.

Neraugoties uz augstiem ekonomiskās izaugsmes tempiem, Latvija joprojām ir nabadzīgākā Eiropas Savienības valsts, kurā pēc dzīves dārdzības koriģētie ienākumi uz vienu iedzīvotāju 2003. gadā atbilda 42,6% no ES-25 vidējā līmeņa. Valstī pastāv būtiska nevienlīdzība iedzīvotāju starpā ienākumu ziņā, starp reģioniem ir lielas atšķirības nodarbinātības un bezdarba rādītājos, ir liels skaits sociāli atstumtu cilvēku. Džini koeficients valstī ir ievērojami pieaudzis – 1991. gadā tas bija 2,5, bet 2003. gadā ir sasniedzis jau 3,6. Salīdzinot reālo IKP Rīgā un Latgalē, galvaspilsētā šis rādītājs ir vairāk nekā divas reizes lielāks, savukārt, reģistrētā bezdarba līmenis Latgalē aptuveni 3,5 reizes pārsniedz bezdarbu Rīgas rajonā.

Tādējādi, kā rāda pieredze, lai gan pēdējo gadu laikā Latvija kopumā ir attīstījusies, ievērojama daļa iedzīvotāju no šīs izaugsmes labumu nav guvusi.

4.1. Cik lielā mērā darba un sociālā aizsardzība ir pieejama visiem iedzīvotājiem bez diskriminācijas?

Likumdošana

Satversmes 107. pants nosaka: "Ikvienam darbiniekam ir tiesības saņemt veiktajam darbam atbilstošu samaksu, kas nav mazāka par valsts noteikto minimumu, kā arī tiesības uz iknedēļas brīvdienām un ikgadēju apmaksātu atvaļinājumu."

Satversmes 109. pants: "Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos."

Latvijas likumi nesatur diskriminējošas normas. Saskaņā ar likumdošanu darba un sociālā aizsardzība ir pieejama visiem bez diskriminācijas.

Reālā situācija

Par situāciju reālajā praksē mēs varam spriest pēc socioloģisko aptauju datiem. Tā, piemēram, 2004. gada oktobrī sociālo pētījumu centra *Latvijas Fakti* veiktā socioloģiskā aptauja liecina, ka piektā daļa Latvijas iedzīvotāju ir saskārušies ar ierobežojumiem sava dzimuma dēļ. Gandrīz 60% iedzīvotāju uzskata, ka dažādi ierobežojumi vairāk skar sievietes.

1999. gada decembrī – 2000. gada janvārī Baltijas datu nams (BDN) veica pētījumu par cilvēktiesību ievērošanu Latvijā pašu iedzīvotāju vērtējumā. Ar tiešo interviju palīdzību tika aptaujāti iedzīvotāji vecumā no 15 līdz 74 gadiem. Kopumā tika intervēti 1040 iedzīvotāji 104 izlases punktos visā Latvijā.

Kā svarīgākās problēmas, kuru risināšanai uzmanība būtu jāpievērš vispirms, aptaujas respondenti minēja sociālo garantiju nodrošināšanu (47%), tiesību nodrošināšanu uz darbu un labvēlīgiem un taisnīgiem darba apstākļiem (41%), kā arī tiesību nodrošināšanu uz izglītību (34%) (sk. 4.1. tab.). Vērtējot tiesību subjekta aspektā, iedzīvotājus visvairāk satrauc bērnu (32%) un invalīdu tiesības (14%).

4.1. tabula

Problēmas cilvēktiesību jomā Latvijā, kuras iedzīvotāju vērtējumā jārisina pirmām kārtām

Problēma	Respondentu īpatsvars, kuri norādījuši, ka šī problēma ir risināma pirmām kārtām, %
Sociālo garantiju nodrošināšana	47
Tiesības uz darbu un taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem	41
Tiesības uz izglītību	34
Bērnu tiesības	32
Pilsonības jautājums	21
Tiesības uz mājokli	18
Tiesības uz personas drošību	16
Tiesības uz veselībai drošu vidi	14
Invalīdu tiesības	14
Tiesības uz taisnīgu tiesu	7
Tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību	6
Pacienta tiesības	5
Tiesības vērsties pašvaldībā	4
Politiskās pārliecības brīvība	3
Tiesības uz iesniegumu izskatīšanu valsts iestādēs	3
Pārvietošanās brīvība	3

Avots: Baltijas datu nama pētījums par cilvēktiesību ievērošanu Latvijā, 1999. gada decembris – 2000. gada janvāris, 2. lpp.

Sociāli demogrāfiskā aspektā vērojama tendence, ka kritiskāk noskaņoti ir nelatvieši, cilvēki vecumā no 15 līdz 49 gadiem, pilsētnieki, respondenti ar vidējo un augstāko izglītību, kā arī darbspējīgā iedzīvotāju daļa – gan strādājošie (izņemot pašnodarbinātos), gan nestrādājošie (bezdarbnieki, mājsaimnieces, skolēni / studenti).

Realizējot savas tiesības uz darbu, ar problēmām ir sastapušies 48% nelatviešu un 35% latviešu, realizējot tiesības uz mājokli – 23% nelatviešu un 13% latviešu. Tiesības uz darbu aktuālākas ir iedzīvotājiem darbspējas vecumā (35–49 gadus veco grupā – 52%, 25–34 gadus veco grupā – 45%, 50–64 gadus veco grupā – 39%). Problēmas saasināšanos 35–49 gadus veco grupā BDN saista ar to, ka liela daļa vakanto vietu darba tirgū tiek piedāvāta pretendentiem, kas jaunāki par 35 gadiem.

Iedzīvotāji ar zemiem ienākumiem (līdz 40 latiem mēnesī uz vienu ģimenes locekli) biežāk min, ka ir bijuši diskriminēti, realizējot tieši tiesības uz darbu (49% respondentu, kuru ienākumi ir zemāki par 40 latiem; 41% visu respondentu). Darbs ir nozīmīga sastāvdaļa ikviena cilvēka dzīvē, un vērtējuma ziņā šī joma ir visjutīgākā. Darba tiesību nodrošinājuma līmenis tieši vai pastarpināti ietekmē arī citas personas tiesības un garantijas, piemēram, tiesības uz pienācīgu dzīves līmeni, ieskaitot uzturu un mājokli, tiesības uz izglītību, tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, bezdarba u.c. gadījumos. Šī pozīcija aptaujā tika formulēta ļoti plaši: ”tiesības uz darbu un taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem”.

Pētījuma dati liecina, ka 2000. gada janvārī 24% respondentu nebija apmierināti ar cilvēktiesību situāciju valstī. Biežāk to atzina nelatvieši (31%), nepilsoņi (33%), rīdzinieki (29%), cilvēki ar augstāko izglītību (33%), retāk – 65–74 gadus veci cilvēki (15%), pensionāri (17%) un cilvēki, kas dzīvo ārpus Rīgas (20–21%). No tiem, kas uzskata, ka ir pārkāptas viņu cilvēktiesības, 47% fiksējuši pārkāpumus darba attiecību jomā. Otrā lielākā grupa (24%) ir pārkāpumi tiesībās uz sociālo palīdzību.

Cilvēktiesību pārkāpumi darba attiecībās problēmu virsotnē ir bijuši jau kopš 1996. gada (1996. gadā – 38%, 1998. gadā – 45%, 2000. gadā – 47%). Satraucošs rādītajs ir tieši šīs jomas pārkāpumu īpatsvara pieaugums. Tas var liecināt gan par to, ka cilvēki aizvien labāk izprot savas tiesības, kas ir pozitīvi vērtējams fakts. Taču vienlaikus tas ir arī indikators, kas liecina par nenoregulētām darba attiecībām. Plašs un daudzveidīgs ir respondentu loks, kuri norāda uz tāda veida pārkāpumiem. Pārkāpumus šajā jomā visbiežāk min bezdarbnieki (82%), cilvēki ar zemiem ienākumiem (līdz 40 latiem uz vienu ģimenes locekli – 68%), 35–49 gadus veci cilvēki (62%) un 25–34 gadus vecie (52%), ierēdņi, kalpotāji (57%), lauku iedzīvotāji (56%), vīrieši (54%) un nelatvieši (49%).

Pārkāpumus tiesībās uz sociālo palīdzību biežāk minējuši 65–74 gadus veci cilvēki (47%), pensionāri (49%) un sievietes (27%).

Respondenti, kuru cilvēktiesības tika pārkāptas, visbiežāk kā iemeslu minēja tautību (1996. gadā – 43%, 1998. gadā – 32%, 2000. gadā – 28%), valodu (attiecīgi 25%, 32% un 24%), vecumu (13%, 29% un 19%) un maznodrošinātā statusu (šis faktors pirmo reizi tika iekļauts aptaujā 2000. gadā – 19%).

Aptaujas dati rāda, ka tikai 26% aptaujāto, kuri uzskata, ka viņu cilvēktiesības ir pārkāptas, ir griezušies pēc palīdzības. Visbiežāk – vietējā pašvaldībā (7%) un tiesās (7%). Kā galvenie iemesli, kādēļ pārējie 74% nav griezušies pēc aizstāvības, tiek minēti: neuzticēšanās institūcijām un organizācijām, kas nodarbojas ar šādu konfliktu risināšanu (38%), neinformētība (14%), bet daļa atzīst, ka konflikts bijis maznozīmīgs (13%).

Valsts cilvēktiesību birojā (VCB) griezušies tikai 0,8% respondentu. Saistībā ar tiesībām uz darbu VCB 2003. gadā saņēmis 49 rakstiskas sūdzības un 197 mutiskas sūdzības – tās galvenokārt bija sūdzības par darba uzteikšanu un atlaišanu no darba, kā arī par neizmaksātu darba algu un nepareizi aprēķinātu atvaļinājuma naudu, neizsniegtu nodokļu grāmatiņu u.tml. 43 no 49 iesniegtajām rakstiskajām sūdzībām tika izbeigtas pēc VCB ieteikuma, proti, kad iesniegumu autori saņēma informāciju, kurās iestādēs viņiem ir jāgriežas, lai likumīgā ceļā risinātu savu jautājumu. Jo nereti gadās tā, ka pirmā instance, kurā cilvēki griežas ar savām problēmām, ir nevis Valsts darba inspekcija, sociālās palīdzības dienests, pašvaldības, namu pārvaldes utt., bet gan VCB. Šādos gadījumos VCB darbojas kā sabiedrību izglītojoša institūcija cilvēktiesību jautājumos.

Saistībā ar sociālo drošību VCB 2003. gadā ir saņēmis 136 rakstiskas un 496 mutiskas sūdzības, kas pamatā skāra jautājumus par pensijas piešķiršanu un aprēķināšanu (63), pašvaldības pabalstiem (35), sociālo garantiju nodrošināšanu (23), valsts pabalstiem (7) un veselībai nodarītā kaitējuma atlīdzību (8). No 136 rakstiskajām sūdzībām 92 tika izbeigtas pēc VCB rekomendācijas.

2004. gada oktobrī Baltijas Sociālo zinātņu institūts (BSZI) veica iedzīvotāju reprezentatīvo aptauju, kurā bija iekļauti arī jautājumi, vai respondenta ģimenei pēdējo 12 mēnešu laikā ir nācies atteikties no tādām lietām kā pārtikas preces, apkure, elektrība, nepieciešamie apģērbi vai apavi, zāles, medicīniskā palīdzība. Par katru no šīm pozīcijām respondentam tika piedāvāts izvēlēties atbilžu variantus: "bieži", "reizēm", "reti", "nekad" (sk. 4.2. tabulu). Dati liecina, ka turpat katrs astotais bijis spiests bieži atteikties no zālēm, apģērba vai apaviem. Taču tajā iedzīvotāju grupā, kuras ienākumi uz vienu ģimenes locekli nepārsniedza 40 latu, dati liecina, ka bieži no zālēm un medicīniskās palīdzības nācies atteikties 20,5%, no nepieciešamiem apaviem vai apģērba – 18,9% un no pārtikas – 17,2%. Maz atšķiras atbildes arī tajā iedzīvotāju grupā, kuriem ienākumi uz vienu ģimenes locekli ir robežās no 41 līdz 70 latiem. Tāds novērtējums nepārsteidz, jo iztikas minimums 2004. gada 3. ceturksnī sasniedza 98,78 latus, bet vidēji 2004. gadā augstās inflācijas rezultātā tas sasniedza jau 99,49 latus. Dati liecina, ka visvairāk cieš tādas iedzīvotāju grupas kā pensionāri (viņu vidū no zālēm un medicīniskās palīdzības bieži bijuši spiesti atteikties 27,8%, bet reizēm – 26,5%) un bezdarbnieki.

Darba samaksas sistēmas sakārtošanai tādā veidā, lai pilnu darba dienu strādājošais būtu spējīgs uzturēt ne tikai sevi, bet arī savu ģimeni, vajadzētu kļūt par Latvijas politikas galveno prioritāti.

4.2. tabula

Atteikšanās no primāro vajadzību apmierināšanās, % no visiem respondentiem

Atteikšanās no:	Bieži	Reizēm	Reti	Nekad	Nav atbildes
pārtikas precēm	9,2	21,3	20,5	48,6	0,5
apkures, elektrības	3,8	9,8	13,3	72,5	0,7
apģērba vai apaviem, kuri patiešām ir nepieciešami	12,7	25,7	23,4	38,0	0,2
zālēm, medicīniskās palīdzības	13,5	19,5	21,8	44,2	1,1

Avots: Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai: Tabulu atskaite. Rīga, 2004. gada oktobris, 9.1.–9.4. tabula.

4.2. Cik efektīvi un vienlīdzīgi ir nodrošinātas iedzīvotāju pamatvajadzības, ieskaitot atbilstošu pārtiku, pajumti un tīru ūdeni?

Likumdošana

Satversmes 115. pants: "Valsts aizsargā ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, sniedzot ziņas par vides stāvoklī un rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu."

Likuma "Par sociālo drošību" 9. pants: "Pabalsts piemērota dzīvokļa nodrošināšanai. Katram ir tiesības uz pabalstu ar piemērota dzīvokļa nodrošināšanu saistīto izdevumu segšanai vai uz atvieglojumiem īres nomaksā saskaņā ar likumu."

Par pārtikas jautājumiem ir izstrādāta plaša tiesiskā bāze, kas regulē patērētāju tiesību aizsardzību, pārtikas aprites noteikumus, jautājumus, kas saistīti ar pārtikas marķējumu un pārtikas lietotāja tiesībām iepazīties ar pērkamo produktu utt.

Pārtikas aprites uzraudzības likuma (pieņemts 1998. gada 19. februārī) mērķis ir nodrošināt kvalitatīvas un cilvēka veselībai, dzīvībai un videi nekaitīgas pārtikas apriti, novēršot risku, veicinot tirdzniecību un aizsargājot patērētāju intereses. Likums attiecas uz visu veidu pārtikas apriti un jebkuru tajā iesaistīto pārtikas uzņēmumu un fizisko personu. Likuma 11. pants noteic, ka dzeramajam ūdenim, kā arī ūdenim, ko izmanto pārtikas apritē vai ar pārtiku saistītā inventāra un iekārtu mazgāšanai, kā arī ledum, ko izmanto tiešā dzesēšanā, ir jāatbilst spēkā esošo normatīvtehnisko aktu prasībām. Izņēmums tiek attiecināts uz svaigu zivju apstrādi atklātā jūrā, kur pārtikas aprites tehnoloģiskajos procesos var izmantot arī attīrītu jūras ūdeni. Likuma

13. pants noteic, ka marķējumā sniegtā informācija, kā arī reklāma nedrīkst būt maldinoša, tā nedrīkst piedēvēt pārtikas precēm īpašības, kuras tām nepiemīt. Par marķējuma atbilstību patiesajiem rādītājiem un fasējuma saturam atbild pārtikas uzņēmums, kas pārtiku ražojis vai fasējis, vai arī pārtikas izplatītājs, ja tas ir mainījis produkta oriģinālo fasējumu, marķējumu vai uzlicis jaunu marķējumu. Ir skaidri definēti noteikumi, kādos gadījumos pārtika ir atzīstama par nederīgu.

Patērētāju tiesību aizsardzības likuma (pieņemts 1999. gada 18. martā) 13. pants norāda, ka par preces vai pakalpojuma pienācīgu kvalitāti ir atbildīgs ražotājs, pārdevējs vai pakalpojuma sniedzējs. Precei un pakalpojumam jāatbilst arī ražotāja, pārdevēja vai pakalpojuma sniedzēja informācijai par šo preci vai pakalpojumu. Tāpat likums konkretizē prasības, kas saistītas ar preču marķējumu, un nosaka kārtību, kādā izveidojamas patērētāju tiesību aizsardzības sabiedriskās organizācijas.

Svarīgi ir minēt Ministru kabineta 2004. gada 23. marta noteikumus Nr. 150 "Pārtikas preču marķēšanas noteikumi". Tajos noteikts, ka fasēto pārtikas preču marķējumam ir jāatrodas labi redzamā vietā uz primārā iepakojuma vai uz attiecīgajai pārtikas precei pievienotas etiķetes. Marķējumā sniegtajai informācijai jābūt viegli saprotamai un ieraugāmai, skaidri salasāmai un neizdzēšamai. Pārtikas preču marķējumā sniegtā informācija, kā arī marķēšanā izmantotās metodes nedrīkst maldināt patērētāju par pārtikas preces raksturojumu, identitāti, īpašībām, sastāvu, daudzumu, derīguma termiņu, izcelšanās vietu vai ražošanas metodēm.

Pastāv arī vesela virkne citu normatīvo aktu, kuru uzdevums ir nodrošināt pārtikas uzraudzību.[1] Tādējādi var secināt, ka likumdošanas bāze ir sakārtota.

Reālā situācija

Pārtikas politika ir starpdisciplināra joma. Ekonomikas ministrijas pārraudzībā ir Patērētāju tiesību aizsardzības centrs, Zemkopības ministrijas pārraudzībā ir Pārtikas un veterinārais dienests, Labklājības ministrija saskaņā ar Pārtikas aprites uzraudzības likumu veido un koordinē uztura politiku, kā arī atbild par pārtikas nekaitīguma vispārīgo prasību izstrādāšanu un atbilstošo normatīvo aktu projektu iesniegšanu Ministru kabinetam. Labklājības ministrijas Valsts sanitārā inspekcija kontrolē tā dzeramā ūdens atbilstību normatīvajos aktos noteiktajām prasībām, kuru iedzīvotājiem piegādā pa ūdensapgādes sistēmām. Dzeramā ūdens monitoringa un kontroles kārtību nosaka Ministru kabinets.

Galvenā atbildīgā institūcija ir Pārtikas un veterinārais dienests (PVD, uzsāka darbu 2002. gada 1. janvārī), kura pārraudzībā ir viss pārtikas tirgus. Šī dienesta uzdevums ir, kontrolējot pārtiku visos tās aprites posmos, nodrošināt patērētājiem nekaitīgas un drošas pārtikas izplatīšanu valstī. PVD darbībā tiek īstenota "no lauka līdz galdam" pieeja, kas nozīmē, ka patērētāja intereses tiek aizstāvētas ne tikai attiecībā uz veselības jautājumiem, bet arī uz dzīvnieku labklājības, ētikas un dabas aizsardzības jautājumiem. PVD funkcijas nosaka Pārtikas aprites uzraudzības likums. PVD finansiālo nodrošinājumu izvērtē koordinējoša un konsultatīva institūcija – Pārtikas padome. Padomes priekšsēdētājs ir zemkopības ministrs. Padomē darbojas pārstāvji no Zemkopības, Ekonomikas, Veselības un Vides ministrijas, kā arī Valsts ieņēmumu dienesta (VID), Galvenās muitas pārvaldes, Valsts policijas, Valsts zivsaimniecības pārvaldes (VZP), Pārtikas un veterinārā dienesta un citām valsts institūcijām (MK 2002. gada 26. februāra noteikumi Nr. 86 "Pārtikas padomes nolikums").

Pārtikas aprites uzraudzības likums nosaka arī Latvijas Pārtikas centra darbību. Latvijas Pārtikas centrs (LPC) ir valsts pārvaldes institūcija, ko vada direktors, kuru pēc labklājības ministra ieteikuma, kas saskaņots ar Pārtikas padomi, ieceļ amatā un atbrīvo no amata Ministru kabinets. LPC uzdevumos ietilpst arī izskatīt sūdzības un priekšlikumus, kas saistīti ar pārtikas inspicēšanu un nekvalitatīvas, cilvēka veselībai, dzīvībai vai videi kaitīgas pārtikas izplatīšanas gadījumiem.

Patērētāju tiesību aizsardzības centrs (PTAC) saskaņā ar Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 25. pantu ir Ekonomikas ministrijas pārraudzībā esoša valsts pārvaldes iestāde, kas darbojas saskaņā ar Ministru kabineta apstiprinātu nolikumu. PTAC galvenais uzdevums ir īstenot patērētāju tiesību un interešu aizsardzību.

Arī nevalstiskais sektors nodarbojas ar patērētāju interešu aizsardzību. Pirmā patērētāju tiesības aizstāvošā organizācija – Rīgas patērētāju tiesību aizstāvības klubs – tika izveidota 1989. gadā. Klubs ir pirmā likumprojekta "Par patērētāju tiesību aizsardzību" (1992.28.X) autors, un tas ir aktīvi piedalījies arī citu normatīvo aktu – par patērētāju tiesību aizsardzību reklāmas jomā, patērētāju informēšanas jomā u.c. – izstrādē. Vēlāk līdzīgi patērētāju interešu aizstāvības klubi izveidojās arī citās Latvijas pilsētās – Jelgavā, Rēzeknē,

Daugavpilī u.c. Ar mērķi izveidot patērētāju interešu aizsardzības tīklu 1999. gada 13. martā iepriekšminētās organizācijas apvienojās un izveidoja vienotu organizāciju – Patērētāju interešu aizstāvības asociāciju. 2002. gadā asociācijas dalīborganizācijas izskatīja 3667 patērētāju sūdzības, no kurām lielākā daļa (38%) bija par likumdošanu, kam sekoja ar īri un komunāliem pakalpojumiem (37%), citiem pakalpojumiem (12,4%), dažādām precēm (6,3%), elektroprecēm (5,5%), pārtikas precēm (5,4%), apaviem (5,1%) saistītas sūdzības. Asociācija organizē izglītojošus seminārus, mācības un diskusijas Rīgā un Latvijas reģionos, iepazīstinot sabiedrību ar patērētāju tiesībām un patērētāju aizsardzības likumdošanu. Lai veicinātu efektīvāku patērētāju konsultēšanas darbu reģionos, regulāri tiek organizētas mācības reģionālo klubu pārstāvjiem.[2] Kopš 2000. gada 31. augusta pēc Eiropas valstu patērētāju organizāciju parauga internetā darbojas informatīvi izglītojošs, neatkarīgs patērētāja padomdevējs "Patērētāja ceļvedis".

Secinājums: pārtikas uzraudzībai un pārtikas aprites kontrolei ir izveidota plaša institucionāla bāze, un pārtikas lietotājam ir iespējas sūdzēties gan nevalstiskās organizācijās, gan Pārtikas un veterinārajā dienestā, gan arī pa PVD uzticības tālruni.

Tajā pašā laikā Latvijā ir relatīvi liela ienākumu nevienlīdzība un augsts iedzīvotāju nabadzības riska indekss. Latvijā 1999. gadā ienākumu attiecība starp augstāko un zemāko kvintili S80/S20 bija 5,1 (ES-15 – 4,6), bet 2002. gadā – 5,5. 2002. gadā nabadzības riskam bija pakļauti 16% iedzīvotāju. Nabadzības riska slieksnis Latvijā ir ļoti zems. 2002. gadā tas bija 59 lati vienas personas mājsaimniecībā mēnesī jeb 706 lati gadā. ES-15 valstīs 2001. gadā nabadzības riska slieksnis bija 3,6 reizes augstāks. Mājsaimniecību budžeta pētījuma dati liecina, ka 2002. gadā iedzīvotāju rīcībā esošais vidējais ienākums uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī bija 80 latu. 2002. gadā risks kļūt nabadzīgām bija 35% mājsaimniecību ar vienu pieaugušo un vienu vai vairākiem bērniem un 22% mājsaimniecību ar diviem pieaugušiem un trīs un vairāk bērniem. Pēc Mājsaimniecību budžetu pētījuma datiem, 2002. gadā 39% Latvijas bērnu dzīvoja 20% nabadzīgāko Latvijas mājsaimniecību.[3]

BSZI 2004. gada 30. septembrī – 21. oktobrī veiktajā aptaujā "Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai" tika aptaujāti 1002 respondenti. Uz jautājumu "Vai Jūsu ģimenei pēdējo 12 mēnešu laikā ir nācies atteikties no pārtikas precēm?" 9,2 % atbildēja – "bieži", 21,3% – "reizēm", 20,5% – "reti" un 48,6% – "nekad".[4]

Ļoti zemais sociālā nodrošinājuma pabalsts (35 lati) arī ierobežo to cilvēku tiesības uz pārtiku, kuriem ir jāiztiek tikai no šī sociālā nodrošinājuma pabalsta vien. Izdevumi sociālajai drošībai absolūtos skaitļos kopš 1997. gada ir pieauguši, tomēr kopš 1999. gada iezīmējas ikgadējs sociālās drošības izdevumu īpatsvara samazinājums iekšzemes kopproduktā: 13,4% – 1998. gadā un 11,9% –2001. gadā.

Turpinājumā aplūkosim, kā tiek nodrošinātas tiesības uz mājokli. Likumdošana par tiesībām uz mājokli kopš neatkarības atjaunošanas atradās lielu grozījumu un pārmaiņu procesā. Mājokļu sektors padomju laikā bija iekļauts sociālajā sfērā. 1991.–1995. gadā – pārejas uz tirgus ekonomiku sākumperiodā – mājokļu nozarei adresētie Latvijas Republikas tiesību un normatīvie akti tika izstrādāti ar mērķi radīt priekšnosacījumus tirgus attiecību iedibināšanai. Īrniekiem līdz zināmai pakāpei tika saglabātas arī iepriekšējā periodā iedibinātās tiesības un sociālās garantijas.

1995.–2002. gadā izdotie likumi attiecas uz dzīvokļu privatizāciju un īpašumattiecību sakārtošanu pa atsevišķiem dzīvokļiem privatizētās daudzdzīvokļu ēkās un šo ēku apsaimniekošanu, sociālās palīdzības sniegšanu mājokļa jomā, kā arī skar zemes izmantošanu un mājokļu būvniecības tehnisko jautājumu sakārtošanu.

Ļoti svarīgs ir likums "Par dzīvojamo telpu īri" (stājies spēkā 1993. gada 1. aprīlī un piedzīvojis septiņus grozījumus, no kuriem pēdējie veikti 2004. gada 20. decembrī). Šis likums reglamentē dzīvojamo telpu izīrēšanas nosacījumus neatkarīgi no tā, kā īpašumā ir dzīvojamās telpas, kā arī tiesiskās attiecības, kas veidojas starp izīrētāju un īrnieku, nosaka viņu tiesības un pienākumus, reglamentē dzīvojamās telpas īres līguma noslēgšanas, grozīšanas un izbeigšanas kārtību. Sākotnējā likuma variantā darbojās norma, ka izīrētājs var izbeigt dzīvojamās telpas īres līgumu, izliekot īrnieku kopā ar viņa ģimenes locekļiem un citām personām bez citas dzīvojamās telpas ierādīšanas šādos gadījumos (28.[2] pants):

1) ja īrnieks vairāk nekā trīs mēnešus nemaksā dzīvojamās telpas īres maksu, lai gan viņam bija nodrošināta iespēja lietot dzīvojamo telpu saskaņā ar dzīvojamās telpas īres līgumu un normatīvajiem aktiem;
2) ja īrnieks vairāk nekā trīs mēnešus nemaksā par pamatpakalpojumiem, lai gan viņam bija nodrošināta iespēja izmantot pamatpakalpojumus saskaņā ar dzīvojamās telpas īres līgumu un normatīvajiem aktiem.

Izīrētājam pirms prasības celšanas tiesā vismaz mēnesi iepriekš rakstveidā bija jābrīdina īrnieks par dzīvojamās telpas īres līguma izbeigšanu. Gadījumos, kad izīrētājam nav zināma īrnieka atrašanās vieta, prasību tiesā var celt, ja mēnesi iepriekš laikrakstā *Latvijas Vēstnesis* ir publicēts brīdinājums. Latvijas tiesās izveidojās garas rindas tādu lietu izskatīšanai, un strauji pieauga bezpajumtnieku skaits.

Vairākas likuma normas tika grozītas, norādot iedzīvotāju kategorijas, kurām ir jāierāda dzīvojamā platība, kā arī definējot, kāds dzīvoklis tiek uzskatīts par dzīvošanai derīgu. Tika definēta arī pašvaldību atbildība un iesaistīšanās veidi dzīvokļu jautājuma risināšanai. Likumdošanā ir iestrādātas normas, kas aizsargā sociāli atstumtos vai atstumtības riskam pakļautos iedzīvotājus pret mājokļa zaudēšanu. No 2002. gada spēkā esošās likumdošanas normas vairs nepieļauj no dzīvokļa par īres un komunālo maksājumu parādiem izlikt ģimenes ar bērniem, neierādot citu dzīvojamo platību. Kopš 1997. gada noteikts sociālā dzīvokļa statuss un šādu dzīvokļu piešķiršanas kritēriji un kārtība. Kopš 1995. gada noteikts pašvaldību pienākums piešķirt dzīvokļu pabalstu ģimenēm, kuras ienākumu nepietiekamības dēļ nespēj pilnībā samaksāt par īri un komunālajiem pakalpojumiem.

Īres un komunālo pakalpojumu izdevumu īpatsvars mājsaimniecību kopējos ienākumos 2000. gadā veidoja 17%, pārtikas izdevumu īpatsvars – 38%, kas kopā veido 55%. Lai arī 2002. gadā šie skaitļi saruka attiecīgi līdz 13% un 35%, kopā veidojot 48%, ES valstīs šo divu izdevuma posteņu īpatsvars kopā veido tikai 38%.[5] Starpība ir visnotaļ ievērojama.

Saskaņā ar pastāvošo likumdošanu palīdzība jāsniedz tikai bezizejas situācijā esošiem sabiedrības locekļiem. Tā nav pieejama vairumam mazaizsargāto grupu (ģimenēm ar bērniem, pensionāriem, jaunām ģimenēm u.c.), kuru ienākumi pārsniedz maznodrošinātai personai noteikto minimumu, bet nav pietiekami uzkrājumu veidošanai mājokļa apstākļu uzlabošanai vai mājokļa iegādei / īrei privātā sektorā, maksājot tirgus cenu.

Kopš 1992. gada Latvijā likumīgajiem īpašniekiem atdotas 11 684 mājas; no tām 10 302 dzīvojamās mājas, kuros ir 77 828 dzīvokļi (avots – LR Centrālā statistikas pārvalde). Rīgā 4213 denacionalizētās un likumīgajiem īpašniekiem atdotās mājās ir 51 000 dzīvokļu, jeb 2/3 no kopēja dzīvokļu skaita denacionalizētajās mājās.

4.3. tabula

Denacionalizētie dzīvokļi

	Denacionalizētie, likumīgajiem īpašniekiem atdotie privātie īres dzīvokļi		To skaitā tādi dzīvokļi, kuros pašreizējie īrnieki dzīvoja, pirms ēka tika denacionalizēta	
	dzīvokļu skaits	procentos no visiem privātajiem īres dzīvokļiem	dzīvokļu skaits	procentos no visiem denacionalizētajiem īres dzīvokļiem
Pavisam	40 270	87	29 084	72
Rīgas reģions	28 804	93	21 544	75
No tiem Rīgā	27 302	93	20 295	74
Vidzemes reģions	3971	77	2909	73
Kurzemes reģions	4077	83	2360	58
Zemgales reģions	2813	68	1848	66
Latgales reģions	605	76	423	70

Avots: Privātie īres nami. Biļetens, 2004. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004, 3. lpp.

87% visu īres dzīvokļu šobrīd atrodas denacionalizētās, likumīgiem īpašniekiem atdotās mājās. Esošie likumi un MK noteikumi visiem kādreizējā valsts / pašvaldību dzīvojamā fonda īrniekiem nedod vienlīdzīgas iespējas ieiešanai mājokļu tirgū. Proti, tie, kuriem dota iespēja privatizēt savus īres dzīvokļus, ieiet tirgū ar sākumkapitālu; tie, kuriem šāda iespēja nav dota (piemēram, īrnieki denacionalizētos namos), spiesti ieiet tirgū bez šāda sākumkapitāla.

Saskaņā ar grozījumiem likumā "Par dzīvojamo telpu īri", kas stājās spēkā 2002. gada 1. janvārī, pašvaldību palīdzība tiks sniegta arī denacionalizēto namu īrniekiem un viņu ģimenes locekļiem, ierādot citu

līdzvērtīgu dzīvojamo telpu, ja izīrētā dzīvojamā telpa atrodas denacionalizētā vai likumīgajam īpašniekam atdotā dzīvojamā mājā un tā ir nepieciešama māju atguvušajam īpašniekam (viņa mantiniekam) dzīvošanai. Līdz ar to tiek aizsargātas arī to īrnieku tiesības, kas nepieder maznodrošināto iedzīvotāju grupai. Taču, vai pašvaldības spēj nodrošināt ar citu dzīvojamo platību, turklāt vēl ar tādu, kas līdzvērtīga iepriekšējai?

Pēdējie grozījumi (2004.20.XII) likumā "Par dzīvojamo telpu īri" nosaka: "Ja dzīvoklis atrodas denacionalizētā vai likumīgajam īpašniekam atdotā mājā un īrnieks dzīvokli lietojis līdz īpašuma tiesību atjaunošanai, dzīvojamās telpas īres maksa tiek noteikta, iekļaujot tajā dzīvojamās mājas apsaimniekošanas izdevumu daļu, kas ir proporcionāla attiecīgās izīrētās dzīvojamās telpas platībai, un peļņu. Īres maksas apmēru nosaka, īrniekam un izīrētājam rakstveidā vienojoties, bet, ja vienošanās netiek panākta, laika posmā līdz 2007. gada 31. decembrim īres maksa par vienu kvadrātmetru īrētās dzīvokļa platības nedrīkst būt augstāka: 1) 2002. gadā – par 0,24 latiem; 2) 2003. gadā – par 0,36 latiem; 3) 2004. gadā – par 0,48 latiem; 4) 2005. gadā – par 0,60 latiem; 5) 2006. gadā – par 0,72 latiem; 6) 2007. gadā – par 0,84 latiem. Pēc 2007. gada 31. decembra īres maksa līguma darbības laikā var tikt paaugstināta, īrniekam un izīrētājam vienojoties. Šeit ir jānorāda, ka īres maksa privatizētajos un municipālajos dzīvokļos ir 14,8 santīmi jeb četras reizes zemāka. Tāpēc loģiska ir situācija, ka denacionalizēto namu īrniekiem ir lielākas problēmas ar īres maksu.

4.4. tabula

Grūtības samaksāt par dzīvokli

	Pēdējā gada laikā dzīvokļa īres un komunālo pakalpojumu apmaksa sagādājusi nopietnas grūtības		Ir parādi par dzīvokļa īri un komunālajiem pakalpojumiem	
	īrnieku skaits	procentos no visiem privāto īres dzīvokļu īrniekiem	īrnieku skaits	procentos no visiem privāto īres dzīvokļu īrniekiem
Pavisam	19 487	42	5282	11
Rīgas reģions	14 792	48	3626	12
no tiem Rīgā	14 226	48	3425	12
Vidzemes reģions	1747	34	546	11
Kurzemes reģions	1504	31	488	10
Zemgales reģions	1035	25	509	12
Latgales reģions	410	51	114	14

Avots: Privātie īres nami. Biļetens, 2004, 6. lpp.

Dati liecina, ka gandrīz pusei īrnieku īre un komunālo pakalpojumu apmaksa ir sagādājusi nopietnas grūtības, bet, ja ņem vērā arī to personu skaitu, kurām ir parādi par minētajiem maksājumiem, tad tā jau ir vairāk nekā puse no īrniekiem. BSZI veiktajā aptaujā "Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai" uz jautājumu "Vai Jūsu ģimenei pēdējo 12 mēnešu laikā ir nācies atteikties no apkures un elektrības" 3,8% atbildēja – "bieži", 9,8% – "reizēm", 13,3% – "reti" un 72,5% – "nekad".

Kādi apstākļi apgrūtina problēmas risinājumu? Pirmkārt, tas, ka valsts un pašvaldības kopš neatkarības atjaunošanas nemaz nepiedalījās vai piedalījās minimāli jaunu dzīvojamo ēku būvniecībā. Dzīvojamo ēku celtniecībā līdz pat 2002. gadam par pašvaldību līdzekļiem uzbūvēto namu un dzīvokļu skaits ir niecīgs.

Zināms pavērsiens ir noticis tikai 2003. un 2004. gadā. Pēdējo gadu laikā pieaug sociālo māju skaits, kas, no vienas puses, liecina, ka pakāpeniski tiek nodrošināta iedzīvotāju sociālā aizsardzība, taču, no otras puses, tas norāda, ka zināma iedzīvotāju daļa pastāvošajos ekonomiskajos apstākļos nav spējīga patstāvīgi sevi uzturēt. Sociālo māju skaits ir pieaudzis no 56 namiem 2001. gadā līdz 74 namiem 2003. gadā. Turklāt jāņem vērā arī lielais to personu skaits, kas ir uzskaitē dzīvokļa apstākļu uzlabošanai – 2003. gadā šādu personu bija 10 449.

Meklētie risinājumi ir dažādi. Ar grozījumiem likumā "Par pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā", kuri stājās spēkā 2005. gada 25. janvārī, papildus jau esošajām tiesībām pirmām kārtām ar dzīvokli

nodrošināt arī denacionalizēto namu īrniekus, pašvaldībām piešķirtas tiesības sniegt palīdzību denacionalizēto namu īrniekiem arī dzīvojamās telpas iegādei vai būvniecībai, sedzot pilnībā vai daļēji kredītprocenta maksājumus.

Savukārt valsts var sniegt palīdzību minētajai riska grupai, izsniedzot galvojumu dzīvojamās telpas iegādei vai būvniecībai (likuma "Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā" 27.[1] pants). Saskaņā ar minētajiem likuma grozījumiem pašvaldība ir tiesīga domes (padomes) saistošajos noteikumos paredzētajā kārtībā un apmērā piešķirt vienreizēju dzīvojamās telpas atbrīvošanas pabalstu denacionalizēto namu īrniekiem arī izlikšanas no dzīvojamās telpas gadījumos (likuma "Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā" 26.[1] pants). Valsts piedalās dzīvojamās telpas atbrīvošanas pabalsta finansiālajā nodrošināšanā 50% apmērā no pašvaldības piešķirtajiem līdzekļiem minētā pabalsta finansēšanai.

2005. gada 5. aprīlī pieņemtie MK noteikumi Nr. 237 "Kārtība, kādā pašvaldībām piešķiramas valsts mērķdotācijas dzīvokļa jautājumu risināšanai" paredz arī iespēju saņemt dotāciju denacionalizēta dzīvojamā fonda iegādei no īpašnieka 30% apmērā no iegādes vērtības, bet ne vairāk kā piecus tūkstošus latu.

4.3. Cik lielā mērā iedzīvotāju veselība ir aizsargāta visās dzīves jomās un posmos?

Likumdošana

Satversmes 111. pants: "Valsts aizsargā cilvēku veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu."

Likuma "Par sociālo drošību" 6. pants: "Tiesības uz veselības aprūpi. Katram ir tiesības uz noteikto profilaktiskās un ārstējošās veselības aprūpes minimumu, kas noteikts ar likumu."

Reālā situācija

Kopējā iekļaušanas memorandā, kuru Latvijas valdība pieņēma un labklājības ministre D. Staķe parakstīja 2003. gada decembrī Briselē vienlaikus ar citu toreizējo ES kandidātvalstu pilnvarotiem pārstāvjiem, Latvijas valdība, vērtējot Latvijas sabiedrības vispārējo veselības stāvokli pēc dzīves ilguma un mirstības rādītājiem, atzīst to par neapmierinošu. Iedzīvotāju mirstības rādītājs ir ļoti augsts – 2002. gadā tas bija 13,9 uz 1000 iedzīvotājiem (ES 1997. gadā – 9,8), savukārt vidējais paredzamais dzīves ilgums ir zems – 2002. gadā šis rādītājs bija: vīriešiem – 65,4 gadi un sievietēm – 76,8 gadi, kas ir vidēji par 10 gadiem īsāks nekā ES dalībvalstu iedzīvotājiem. Augsta ir arī iedzīvotāju mirstība darbspējas vecumā – gandrīz piektā daļa no 2002. gadā mirušajiem bija 20–59 gadus veci.

Arī saslimstības rādītāji Latvijā ir daudz augstāki nekā ES, īpaši saslimstība ar sirds un asinsvadu slimībām. 1999. gadā standartizētais mirstības koeficients uz 100 000 iedzīvotājiem vecumgrupā līdz 64 gadiem Latvijā trīs reizes pārsniedza ES rādītājus,[6] bet infekcijas slimībām 1999. gadā standartizētais mirstības koeficients uz 100 000 iedzīvotājiem vecumgrupā līdz 64 gadiem četras reizes pārsniedza ES rādītājus[7] . Sociālajai aizsardzībai atvēlēto līdzekļu īpatsvara samazinājums iekšzemes kopproduktā negatīvi ietekmē iedzīvotāju dzīves līmeni un veselības stāvokli. Veselības aprūpei 2001. gadā bija atvēlēts tikai 3,4% no IKP.

Iedzīvotāju tiesības saņemt kvalitatīvu veselības aprūpi ierobežo daudzi faktori:

- skaidrības un informācijas trūkums par valsts garantēto medicīnisko pakalpojumu minimumu;
- veselības un sociālās aprūpes, kā arī rehabilitācijas pakalpojumu tīkls valstī nav pietiekami vienmērīgi attīstīts (gan teritoriālā pārklājuma, gan piedāvātā pakalpojumu klāsta ziņā);
- pieejamā veselības aprūpes finansējuma un reālās pakalpojumu cenas neatbilstība izsauc par valsts garantētajiem līdzekļiem sniegto veselības aprūpes pakalpojumu pieejamības samazināšanos un līdz ar to rindu veidošanos uz noteiktiem medicīniskiem pakalpojumiem;
- saņemot veselības aprūpes pakalpojumus, iedzīvotāji veic neproporcionāli augstus tiešos maksājumus;
- saglabājoties pašreizējiem darba apstākļiem un atalgojumam, pieaug medicīnas darbinieku deficīts, īpaši tas attiecas uz vidējo medicīnisko personālu.

4.5. tabula

Savas dzīves apdraudētības izjūta*: iespējamo draudu aktualitāte 2002. gada septembrī

Drauds (ka kaut kas notiks, sāksies, turpināsies vai apstiprināsies) No kā Jūs baidāties savā personiskajā dzīvē?	Vidēja balle visiem respondentiem
Saslimšanas gadījumā nevarēšu samaksāt par ārstēšanos	3,28 (1)
Saslimšanas gadījumā nesaņemšu pietiekami kvalitatīvus medicīniskos pakalpojumus	3,27 (2)
Nopietni saslimšu	3,26 (3)
Vecumdienās nesaņemšu izdzīvošanai pietiekami lielu pensiju	3,08 (4)
Palikšu bez iztikas līdzekļiem	3,08 (4)
Cietīšu nelaimes gadījumos	3,08 (4)
Nevarēšu samaksāt par īri un komunālajiem pakalpojumiem	3,03 (5)

Avots: *Latvija. Pārskats par tautas attīstību, 2002/2003: Cilvēkdrošība*. Rīga: UNDP, 2003, 32.–33. lpp.
*Respondentiem bija lūgts apdraudētības izjūtu intensitāti apzīmēt piecu pakāpju skalā: 1 – nemaz nebaidos; 2 – drīzāk nebaidos; 3 – nedaudz baidos; 4 – ļoti baidos.

Lielāko satraukumu rada tieši veselības sistēmas nesakārtotība.

Bažas par pirmām trim pozīcijām, kas ir saistītas ar veselības aprūpes sistēmas darbību, izteica 83% visu respondentu. Satraukumu, ka vecumdienās pensija nebūs pietiekami liela izdzīvošanai, pauda 75% aptaujāto, 73% baidījās palikt bez iztikas līdzekļiem, 72% nebija droši, vai varēs samaksāt par īri un komunālajiem pakalpojumiem, 61% respondentu uztraucās, ka varētu zaudēt / neatrast darbu, bet 58% respondentu nebija pārliecības, vai viņi varēs samaksāt par bērnu vai savu izglītošanos. Šie dati liecina, ka iedzīvotājos kopumā pastāv nedrošība par savu pamatvajadzību apmierināšanu.

Jau minētajā BSZI veiktajā aptaujā "Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai" uz jautājumu "Vai Jūsu ģimenei pēdējo 12 mēnešu laikā ir nācies atteikties no zālēm un medicīniskās palīdzības?" 13,3% respondentu atbildēja – "bieži", 19,5% – "reizēm", 21,8% – "reti" un tikai 44,2% – "nekad".[8] Saskaņā ar Ministru kabineta 2004. gada 21. decembra noteikumiem "Veselības aprūpes organizācijas un finansēšanas kārtība" no 2005. gada 1. aprīļa tiks palielinātas pacientu iemaksas un sašaurināts valsts apmaksāto pakalpojumu grozs. Ģimenes ārsts pats būs tiesīgs noteikt maksu par mājas vizīti. Ievērojami paaugstināsies maksimālais pacienta iemaksas apmērs par ārstēšanos diennakts stacionārā (5 lati, sākot no otrās dienas, bet nepārsniedzot 80 latus par katru hospitalizācijas gadījumu; līdz tam – nepārsniedzot 25 latus). Jaunajos noteikumos papildināts to pakalpojumu saraksts, ko valsts neapmaksā un definētas slimnieku kategorijas, kuras atbrīvotas no iemaksām. Kopumā veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība kļūs vairāk atkarīga no slimnieka maksātspējas.

4.4. Cik plašas un aptverošas ir tiesības uz izglītību, ieskaitot izglītību pilsoņu tiesībās un pienākumos?

Likumdošana

Satversmes 112. pants noteic: "Ikvienam ir tiesības uz izglītību. Valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību. Pamatizglītība ir obligāta."

Reālā situācija

Saskaņā ar likumu ikvienam būtu jāiegūst pamatizglītība. Tomēr statistikas dati liecina, ka 2002. gadā skolu neapmeklēja 1755 bērni vecumā no 7 līdz 15 gadiem. Cilvēkiem, kas nav ieguvuši pamatizglītību, vēlāk

ir ļoti grūti no jauna iesaistīties izglītības sistēmā. Nesamērīgi liels ir atskaitīto skolēnu skaits. Kā liecina 4.6. tabulas dati, 1999./2000. mācību gadā jau 1.–4. klasē tikuši atskaitīti turpat 3,5 tūkstoši bērnu. 2001./2002. mācību gadā situācija it kā uzlabojusies, jo atskaitīti nepilni 3 tūkstoši. Taču, ņemot vērā to, ka bērnu skaits šajā vecumgrupā sarūk, atskaitīto īpatsvars nemazinās. Līdz ar to loģiski ir 2000. gada tautas skaitīšanas rezultātā iegūtie dati (sk. 4.7. tabulu), kas signalizē par ļoti satraucošu tendenci izglītības jomā pēc neatkarības atgūšanas: ar katru paaudzi pieaug to cilvēku īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā savā vecumgrupā, kas neprot lasīt un rakstīt. Viszemākais rādītājs ir 40–49 gadus veco iedzīvotāju grupā – 0,10 (viens uz tūkstoti), 20–29 gadus veco iedzīvotāju grupā – 0,19, bet 15–23 gadus veco grupā – jau 0,23, kas ir tikai mazliet zemāks nekā tiem, kuru bērnība iekrita 2. pasaules kara un pēckara gados (60–69 gadus veco iedzīvotāju grupā – 0,25). Situācija 5.–9. klasē (ik gadu vairāk nekā 4 tūkstoši atskaitīto bērnu; vairāki simti, kas pamatskolas beigšanas apliecības vietā saņem tikai liecību; sk. 4.8. tab.) arī liecina par to, ka valstī netiek pilnībā īstenota likuma norma, kas nosaka obligāto pamatskolas izglītību visiem valsts rezidentiem. Ne visi vecāki tiek galā ar savu bērnu izglītošanu bez palīdzības no pašvaldībām un skolām.

4.6. tabula

Atskaitīto skolēnu skaits pa klašu grupām vispārizglītojošās dienas skolās

	1999./2000. māc.g.	2000./2001. māc.g.	2001./2002. māc.g.
Pavisam t.sk.	9572	9727	9056
1.–4. klasē	3468	3322	2925
5.–9. klasē	4124	4473	4128
10.–12. klasē	1980	1932	2003

Avots: Latvijas kopējais sociālās iekļaušanas memorands, sk. *http://www.lm.gov.lv/doc_upl/LMMemorandsLV_230104.doc*

4.7. tabula

Lasīt un rakstīt nepratēju skaits Latvijā

	Kopā	Vecumgrupa						
		15–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60–69	70 +
Visi iedzīvotāji 15 un vairāk gadu vecumā	1 947 035	177 528	325 429	335 005	329 683	281 238	266 567	231 585
to skaitā tādi, kas neprot lasīt un rakstīt	4456	415	621	431	338	384	670	1597
% no kopējā iedzīvotāju skaita vecumgrupā	0,23	0,23	0,19	0,13	0,10	0,14	0,25	0,69

Avots: Centrālā statistikas pārvalde. *2000. gada tautas skaitīšanas provizoriskie rezultāti.* Rīga, 2001.

4.8. tabula

Pamatskolas un vidusskolas beidzēju skaits (bez speciālajām skolām)

	1999./2000. māc.g.	2000./2001. māc.g.	2001./2002. māc.g.
Skolēni, kas beiguši 9. klasi			
Dienas skolās	25 882	25 966	31 169
ar apliecību	25 336	25 370	30 556
ar liecību	546	596	613
Vakarskolās	1351	1146	918
ar apliecību	1003	848	697
ar liecību	348	298	221
Skolēni, kas beiguši vidusskolu			
Dienas skolās	14035	16271	16523
ar atestātu	13990	16209	16440
ar izrakstu	45	62	83
Vakarskolās	3568	3789	3951
ar atestātu	3326	3569	3667
ar izrakstu	242	220	284

Avots: Latvijas kopējais sociālās iekļaušanas memorands, sk. *http://www.lm.gov.lv/doc_upl/LMMemorandsLV_230104.doc*

Pastāv arī atšķirības izglītības kvalitātē starp pilsētas un lauku skolām. Tā, piemēram, OECD PISA (*Program for International Student Assessment*) projektā ir teikts, ka šīs atšķirības pastāv gan mācību līdzekļu nodrošinājumā, gan iegūtās izglītības kvalitātē.

Izglītojamiem ar īpašām vajadzībām IZM piedāvā speciālas pamatizglītības programmas. Pēc VCB ekspertu vērtējuma, arī speciālās izglītības iestādes tomēr pilnībā nespēj realizēt bērnu ar īpašām vajadzībām sociālās integrācijas pamatprincipus: patstāvību un līdzdalību.[9]

Nesen Latvijā realizētā izglītības reforma izraisīja naidīgu reakciju no nelatviski runājošās sabiedrības daļas, kas uzskata, ka jaunā politika ierobežo viņu tiesības izglītot savus bērnus dzimtajā valodā.

Par vispārēju izglītotības rādītāju var uzskatīt tādu 22 gadus vecu jauniešu īpatsvaru, kuriem ir vismaz vidējā izglītība. Latvijā 2003. gadā šis rādītājs bija 74% (ES-15 – aptuveni 74%; desmit jaunajās ES dalībvalstīs vidēji – nedaudz vairāk par 88%).

Kas attiecas uz augstāko izglītību, Latvijā šobrīd nav nevienas valsts augstskolas, kas piedāvātu programmas krievu valodā – šī joma ir atstāta privātā sektora ziņā. Šobrīd tas aptver 19 institūcijas, kurās mācās aptuveni 23% no visiem augstskolu studentiem.

Augstākajā izglītībā dominē valsts sektors, taču vietu pieejamību ierobežo divi faktori:

- konkurence – piemēram, Latvijas Universitātē 2003./2004. mācību gadā bija 7,7 pretendenti uz vienu valsts finansētu studiju vietu;[10]
- ierobežotais budžeta vietu skaits – 2003./2004. mācību gadā ap 24% studentu ieguva budžeta vietas, pārējiem bija jāmaksā mācību maksa. 1997./1998. mācību gadā budžeta vietu īpatsvars bija 50%. Vislielākā budžeta un maksas vietu disproporcija ir sociālajās zinātnēs un jurisprudencē, kur budžeta vietu ir tikai 10%.

VCB direktors Olafs Brūvers, balstoties uz savas iestādes vairāku gadu darba pieredzi, VCB 2003. gada ziņojuma ievadā apgalvo, ka iedzīvotāju tiesiskās apziņas, informētības līmenis un izpratne par cilvēktiesībām ir pieaugusi. Par to, pēc viņa domām, liecina gan lielais saņemto iesniegumu skaits, gan tajos paustās problēmas. Pēdējo četru gadu laikā (2000.–2003. g.) iedzīvotāju rakstisko sūdzību skaits ir palielinājies turpat

divas reizes (2000. gadā 816 iesniegumu un 2003. gadā – 1437). Iepriekšējos gados iesniegumu vidū dominēja jautājumi, kas bija saistīti ar personas tiesībām uz mājokli un sociālo nodrošinājumu, turpretī 2003. gadā aktuālākās bija problēmas, kas saistītas ar personas tiesībām uz taisnīgu tiesu un humānu apiešanos un cieņas respektēšanu.[11] VCB eksperti nav guvuši apliecinājumu par situācijas pasliktināšanos tiesās, ieslodzījuma vietās u.c. institūcijās un interpretē iesniegumu skaita pieaugumu kā liecību iedzīvotāju dziļākai izpratnei par cilvēktiesību būtību. Tiesa gan, viņi nenoliedz arī to, ka lielākās problēmas cilvēkiem Latvijā vēl joprojām rada smagā sociāli ekonomiskā situācija – visvairāk mutvārdu konsultāciju 2003. gadā VCB darbinieki sniedza par tiesībām uz mājokli (725) un par sociālo drošību (496).

Saskaņā ar Likumu par Valsts cilvēktiesību biroju VCB uzdevumos ietilpst "sniegt sabiedrībai vispusīgu informāciju par cilvēktiesībām, kā arī veicināt šo tiesību atzīšanu un izprašanu". Praksē šīs likuma normas īstenošana notiek gan sadarbībā ar plašsaziņas līdzekļiem, gan informatīvu izdevumu sagatavošanā un izplatīšanā, gan tiešā un elektroniskā saskarsmē ar apmeklētājiem, kā arī valsts un pašvaldību institūciju amatpersonām.

4.5. Cik brīvas ir arodbiedrības un citas ar darba jautājumiem saistītas asociācijas savu biedru organizēšanā un viņu interešu pārstāvēšanā?

Likumdošana

Satversmes 102. pants noteic, ka ikvienam ir tiesības apvienoties biedrībās, politiskajās partijās un citās sabiedriskās organizācijās, un attiecībā uz arodbiedrībām tas ir skaidri definēts Satversmes 108. pantā: "Strādājošiem ir tiesības uz koplīgumu, kā arī tiesības streikot. Valsts aizsargā arodbiedrību brīvību."

Šīs tiesības ir reglamentētas vairākos likumos, kas ir sevišķi būtiski biedrību autonomijai un kolektīvo līgumu slēgšanā. Tie ir: likums "Par arodbiedrībām" (1990), Civillikums (1998), Streiku likums (1998), Darba devēju organizāciju un to apvienību likums (1999), Darba likums (2002), likums "Par darbinieku aizsardzību darba devēja maksātnespējas gadījumā" (2002), Darba strīdu likums (2003).

Kopumā šie likumi garantē noteiktu bāzi darba attiecībām Latvijā:

- biedrošanās brīvību (tiesības brīvi apvienoties organizācijās);
- brīvu darbības sfēru bez valsts iejaukšanās, kurā darba devēju / darbinieku apvienības un arodbiedrības var slēgt saistošus koplīgumus;
- koplīguma pušu tiesību līdzsvaru;
- arodbiedrību un darba devēju apvienību savstarpēju neatkarību un neatkarību no valsts;
- situāciju, ka koplīgumiem attiecībā uz darba apstākļiem ir nozīme tikai tad, ja izvirzītās prasības ir izpildāmas;
- līdzekļus darba strīdu atrisināšanai.

Reālā situācija

Darba devēju un darba ņēmēju attiecību sakārtošana likumdošanas līmenī ir būtisks sasniegums valstī, kas nošķīrusies no Padomju Savienības, kur lielas arodbiedrības strādāja saskaņā ar uzņēmumu vadītājiem, savukārt darbinieku apvienības nepastāvēja. Šobrīd eksistē brīvas arodbiedrības, no tām 25 ir apvienojušās Latvijas Brīvo arodbiedrību savienībā (LBAS), pastāv arī daudzas darba devēju un profesionālās apvienības, kas ir Latvijas Darba devēju konfederācijas (LDDK) locekļi.

Iespējams, ka visbūtiskākais praktiska rakstura sasniegums jaunajā institucionālajā struktūrā bija sociālā dialoga attīstība nacionālā līmenī, kas aizsākas, 1998. gadā nodibinot Nacionālo trīspusējo sadarbības padomi (NTSP), kurā ietilpst arodbiedrību, darba devēju un valdības pārstāvji un kuras mērķis ir sasniegt vienprātību svarīgākajos sociālekonomiskajos jautājumos Latvijā. Eiropas Savienības pievienošanās kontekstā NTSP ir aktīvi līdzdarbojusies, pārskatot praktiski visas izmaiņas un projektus likumdošanā, kas skar darbinieku vai darba devēju jautājumus. Tēmas, kas figurēja visbiežāk, ir darba drošība, minimālā alga, pensiju sistēma un veselības aprūpe.

Padome darbojas arī kā starpnieks kolektīvo strīdu gadījumā.

Kopumā ņemot, sistēmas vājais punkts ir arodbiedrību dalībnieku nelielais skaits valstī. Saskaņā ar datiem, kas atrodami LBAS mājaslapā (www.lbas.lv), šobrīd arodbiedrībās ir ap 180 000 biedru, kas pārstāv aptuveni 18% kopējā darbaspēka, un salīdzinājumā ar 1999. gadu (207 000 biedru) situācija ir ievērojami pasliktinājusies.

Situācija privātajā un sabiedriskajā sektorā ievērojami atšķiras. 2002. gadā sabiedriskajā sektorā arodbiedrību biedru īpatsvars bija 38%, bet privātajā sektorā – tikai 8%.[12] Atšķirības pastāv arī dzimumu starpā – arodbiedrību biedru vidū ir 57% sieviešu un 43% vīriešu. Tikai 14% ir jaunāki par 25 gadiem.

Vēl viens rādītājs tam, cik lielā mērā darbinieki var ietekmēt savus darba apstākļus, ir abpusējs sociālais dialogs koplīgumu veidā nozaru, reģionālā vai uzņēmumu līmenī. Saskaņā ar Labklājības ministrijas datiem 2003. gada sākumā bija noslēgti tikai 32 nozaru vai reģionāli līgumi un 2368 līgumi uzņēmumu līmenī. Tas liecina par to, ka lielākajā daļā uzņēmumu, kuros darbinieku skaits pārsniedz 50, ir noslēgti koplīgumi, bet vairumam no 40 000 mazo uzņēmumu šāda koplīguma nav.

Lai gan Latvijas arodbiedrībām ir tiesības streikot, reāli tas ir noticis visai reti. Pēdējā laikā lielākie streiki notikuši izglītības sektorā 1999. gadā un veselības sektorā 2002. gadā. Galvenais šo streiku iemesls – neadekvātās algas.

Saskaņā ar Eiropas Darba devēju federācijas datiem Latvijā ir viens no zemākajiem rādītājiem streiku skaita ziņā – trīs gadu laikā (līdz 2002. gadam) streiku dēļ zaudētas vidēji 0,9 darba dienas, rēķinot uz 1000 nodarbinātiem. Šis rādītājs ierindo Latviju trešajā vietā aiz Igaunijas un Slovākijas, kurās streiku dēļ nav zaudēta neviena darba diena.

Rodas jautājums, vai šādas situācijas pamatā ir labas darba attiecības vai arī darbinieku un viņu organizāciju bezspēcība. Jau iepriekš tika minēts zemais arodbiedrību biedru īpatsvars strādājošo vidū, turklāt jāatzīmē, ka notikušie streiki attiecas uz sabiedrisko sektoru, kur arodbiedrībās iesaistījušos īpatsvars ir ievērojami augstāks.

Jāmin arī tāds faktors, ka Latvijā ir visai sarežģīti organizēt streiku. Lai organizētu legālu streiku, jāsasauc arodbiedrības biedru vai darbinieku kopsapulce, kurā arodorganizāciju vai darba kolektīvu pārstāv vismaz 75% dalībnieku (vai darbinieku) un par streiku jānobalso vismaz 75% klātesošo. Šo nosacījumu daži dēvē par Starptautiskās Darba organizācijas konvencijas "Par biedrošanās brīvību un biedrošanās tiesību aizsardzību" (1948) pārkāpumu.

Visbeidzot, tiesības streikot ir liegtas tiesnešiem, prokuroriem, policijas darbiniekiem, ugunsdzēsējiem, robežsargiem, valsts drošības dienesta darbiniekiem, cietumsargiem un personām, kas dien Nacionālajos bruņotajos spēkos; šīs tiesības ir ierobežotas darbiniekiem, kas sniedz pirmās nepieciešamības pakalpojumus – medicīnisko aprūpi un pirmo palīdzību, sabiedriskā transporta pakalpojumus, dzeramā ūdens piegādi, elektroenerģijas un gāzes ražošanu un piegādi, t.i., strādā jomās, kur noteikts darba apjoma minimums jāveic arī streika laikā.

4.6. Cik stingri un skaidri ir uzņēmumu darbības noteikumi, cik efektīvi uzņēmumi tiek regulēti sabiedrības interesēs?

Pārejas perioda sākumā, iespējams, netika pilnībā atzīts fakts, ka tirgus ne vienmēr funkcionē efektīvi, ja trūkst adekvātas regulēšanas un pārraudzības. Turklāt trūka arī apziņas, ka šai regulēšanai un pārraudzībai jābūt atklātai un neatkarīgai. Tādēļ, piemēram, sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas pirmajos gados regulatori bieži vien atradās ministrijās, kas bija atbildīgas par regulējamo sektoru, līdz ar to tika pārkāpts neatkarības princips.

No 90. gadu sākuma līdz 90. gadu vidum regulēšanas un pārraudzības sistēma pakāpeniski uzlabojās, daļēji pateicoties tam, ka varas institūcijas "mācījās no kļūdām". Tā, piemēram, Latvijas Banka pēc Krievijas krīzes savu komercbanku uzraudzītājas lomu īstenoja sekmīgāk nekā *Bankas Baltija* sabrukuma gadījumā. Tomēr galveno stimulu rūpniecības un komercdarbības uzraudzības reformai deva sagatavošanās procesi iestājai Eiropas Savienībā. Tā rezultātā Latvijā šobrīd pastāv trīs tirgus uzraudzības institūcijas, kas atbilst Eiropas Savienības praksei. Šīs institūcijas ir:

- Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisija (SPRK), kas regulē elektroenerģijas, gāzes, telekomunikāciju, dzelzceļa un pasta pakalpojumu sektorus. SPRK mērķi ir sniegt lietotājiem augstas kvalitātes, nepārtrauktus un drošus sabiedriskos pakalpojumus par saprātīgām cenām (tarifiem); sekmēt sabiedrisko pakalpojumu efektivitāti un ilgtspējīgu attīstību, kā arī veicināt konkurenci jomās, kur tā ir pamatota;

- Finanšu un kapitāla tirgus komisija – vienota finanšu pakalpojumu varas iestāde, kas veic visu finanšu pakalpojumu sektoru uzraudzību, tostarp komercbanku kontroles funkciju, kuru tā pārņēma no Latvijas Bankas;
- Konkurences padome, kuras uzdevums ir novērst konkurences pārkāpumus sektoros, kas neietilpst SPRK kompetencē.

Kopumā pastāv uzskats, ka šīs institūcijas ir neatkarīgas un savas funkcijas pilda adekvāti. Tā, piemēram, Pasaules Bankas pētījumā par investoru īpašumtiesību un finanšu informācijas aizsardzību Latvija ieguva vērtējumu 5 (maksimālais vērtējums – 7), reģiona vidējam vērtējumam esot 3,6, bet OECD grupā – 5,6. Šajā pašā pētījumā ir doti labvēlīgi vērtējumi arī citiem apsekojumiem, piemēram, līgumu nosacījumu izpildei par labu prasītājam, bankrota procedūras un kredītu pieejamībai. Turpretī cits nesen veikts Pasaules Bankas pētījums par uzņēmējdarbības vidi Latvijā liecina, ka aptuveni 50% uzņēmumu neuzticas tiesu varai. Tas nozīmē, ka Pasaules Bankas informācija ir visnotaļ pretrunīga. Vēl viens rādītājs, kas mazina uzticēšanos tiesu varai, pārliecību par taisnīgu un efektīvu komerciālo strīdu risināšanu, ir fakts, ka Tieslietu ministrija ir licencējusi vairāk nekā 100 privāto šķīrējtiesu.

Vēl viena institūcija, kas izveidota ar mērķi aizsargāt iedzīvotājus pret noteiktām tirgus ekonomikas neveiksmēm, ir Patērētāju tiesību aizsardzības centrs, kura mērķis un uzdevumi jau analizēti 4.2. sadaļā.

Cilvēki sadarbojas ar uzņēmumiem ne tikai kā investori un klienti, bet arī kā nodarbinātie. Darbinieku tiesības aizsargā Darba likums – dokuments, kas tika izstrādāts, konsultējoties ar NTSP – jau aplūkoto tirgus ekonomikas institūciju, kuras uzdevums ir saskaņot arodbiedrību, darba devēju un valdības darbības intereses.

Darba likums garantē nodarbinātajiem virkni tiesību un aizsardzību, kā arī atbilst Eiropas Savienības likumdošanai. Taču ir labi zināms, ka nereti likums tiek pārkāpts un tā nosacījumi visai slikti izpildīti – tā, piemēram, 2003. gadā Valsts darba inspekcija (VDI) apsekoja 717 uzņēmumus dažādos uzņēmējdarbības sektoros un atklāja 477 gadījumus, kad uzņēmumos nepastāvēja darba līgumi. Rezultātā 182 darba devējiem tika uzlikts naudas sods par kopējo summu 12 660 latu, citiem vārdiem, tikai aptuveni 100 eiro vidēji vienam uzņēmumam. Šie VDI dati kārtējo reizi liecina par darba noteikumu pārkāpumu un neadekvātu sankciju izplatību.

Rezumējot informāciju par Latvijas pieredzi vadībā un indivīdu aizsardzību uzņēmējdarbības sektorā, jāatzīst, ka vairumā gadījumu likumdošana ir augstā līmenī, taču praksē tās realizēšanā vērojama virkne trūkumu.

Kopvērtējums: virzība pēdējos 5 gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
4.1			X		
4.2				X	
4.3					X
4.4		X			
4.5			X		
4.6			X		

Vislabākā iezīme

Likumdošanas un institucionālā ietvara sakārtošana sociālās drošības jomā.

Visnopietnākā problēma

Ieilgusī neskaidrība iedzīvotāju un mediķu vidū par veselības aprūpes sistēmas finansēšanas mehānismu, kā arī zemais, iedzīvotāju veselības stāvoklim neadekvātais valsts finansējums veselības jomā.

Ieteicamie uzlabojumi

1. Kopējais nodokļu slogs (procentos no IKP) 2003. gadā Latvijā bija 29,1% – tas ir otrs zemākais rādītājs ES valstu vidū (ES-25 – 41,5%). Tas norāda uz nepieciešamību palielināt pārdalāmo IKP daļu sociālām

vajadzībām. Būtu nepieciešams palielināt IKP daļu valsts budžetā veselības aprūpes jomā, it īpaši bērnu un jauniešu veselības profilakses pasākumu īstenošanai, kā arī veselības pakalpojumu pieejamībai.

2. IZM stingri sekot tam, lai tiktu realizēts likums par obligātu pamatizglītību visiem jauniešiem vecumā līdz 18 gadiem un uzsākt pāreju uz obligātu vidējo izglītību, kas ir pamats uz zināšanām balstītas sabiedrības veidošanā.
3. Darba samaksas sistēmas sakārtošana kopumā un pieņemto normatīvo aktu (MK noteikumi) konsekventa pildīšana minimālas algas sakarā, jo pašlaik ir neproporcionāli augsts t.s. strādājošo trūcīgo (*working poor*) īpatsvars.
4. Saskaņā ar pašreizējo likumdošanu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru regulāra palielināšana netiek paredzēta. Pabalsta lielums 2005. gadā ir 35 lati. Rekomendējam to piesaistīt iztikas minimumam vai minimālajai algai un / vai noteikt regularitāti (periodiskumu) tā apmēru pārskatīšanā.
5. Iedalīt valsts līdzekļus dzīvojama fonda veidošanai, neatstājot šo jomu tikai pašvaldību un privātā sektora pārziņā.

ATSAUCES

[1] Preču un pakalpojumu drošuma likums (pieņemts 2000.20.VI); likums "Par atbildību par preces un pakalpojuma trūkumiem" (2000.20.VI); Ministru kabineta noteikumi Nr. 334 "Noteikumi par pārtikas piesārņojumu un prasībām kodīgas ķīmiskās vielas saturošas pārtikas iepakojumam un marķējumam" (2004.20.IV); Noteikumi Nr. 148 "Noteikumi par prasībām pārtikas ievešanai valstī, izvešanai no tās un tranzīta pārvadājumiem, kontroles kārtību valsts robežas kontroles punktos, brīvajās zonās, brīvajās noliktavās un muitas noliktavās un kontrolei pakļauto preču sarakstu" (2004.18.III); Noteikumi Nr. 127 "Pārtikas uzņēmumu darbības atzīšanas un reģistrācijas kārtība" (2003.18.III); Noteikumi Nr. 555 "Veterinārās un higiēnas prasības kautuvēm, kārtība, kādā dzīvnieki tiek nokauti realizācijai, un higiēnas prasības gaļas iegūšanai" (2002.23.XII); Noteikumi Nr. 291 "Latvijas Pārtikas centra nolikums" (2002.2.VII); Noteikumi Nr. 112 "Pārtikas un veterinārā dienesta nolikums" (2002.12.III); Noteikumi Nr. 86 "Pārtikas padomes nolikums" (2002.26.II); Noteikumi Nr. 154 "Obligātās nekaitīguma prasības uztura bagātinātājiem un prasības marķējumam" (2001.3.IV); Noteikumi Nr. 155 "Obligātās nekaitīguma prasības diētiskajai pārtikai cilvēkiem ar veselības traucējumiem un prasības marķējumam" (2001.3.IV); Noteikumi Nr. 144 "Obligātās nekaitīguma prasības diētiskajai pārtikai ar samazinātu enerģētisko vērtību un tās marķējumam" (2001.27.III); Noteikumi Nr. 118 "Zīdaiņiem un maziem bērniem paredzētās pārtikas sastāva obligātās nekaitīguma prasības un tās marķējuma un izplatīšanas prasības" (2001.13.III); Noteikumi Nr. 119 "Mātes piena aizstājēju sastāva obligātās nekaitīguma prasības un to marķējuma un reklāmas prasības" (2001.13.III); Noteikumi Nr. 17 "Izplatīšanai nederīgas pārtikas turpmākās izmantošanas vai iznīcināšanas kārtība" (2001.9.I); Noteikumi Nr. 292 "Noteikumi par pārtikas piesārņojumu" (1999.20.VIII); Noteikumi Nr. 221 "Noteikumi par pilnvaru sadalījumu starp ministrijām pārtikas aprites valsts uzraudzības un kontroles nodrošināšanai" (1998.16.VI).

[2] LR Ekonomikas ministrija. Informatīvais ziņojums "Par patērētāju interešu aizsardzības sabiedrisko organizāciju lomas palielināšanu", 2004, 6. janv.

[3] Latvijas kopējais sociālās iekļaušanas memorands, sk. *http://lm.gov.lv/doc_upl/LMMemorandsLV_230104.doc* (aplūk. 2004.27.IX).

[4] Baltijas sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas novērtēšanai: Tabulu atskaite. Rīga, 2004. gada oktobris, 9.1. tabula.

[5] *Sociālie procesi Latvijā*. Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, 2003, 115 lpp.

[6] World Health Organization Regional Office for Europe. Health Status Overview for Countries of Central and Eastern Europe That Are Candidates for Accession to the European Union", sk. *www.eiro.who.int*

[7] Turpat.

[8] Baltijas sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas novērtēšanai, 9.4. tabula.

[9] Valsts cilvēktiesību birojs. *2003. gada ziņojums*. Rīga, 2004, 65. lpp., sk. *http://www.vcb.lv*

[10] Izglītības un zinātnes ministrija, Augstākās izglītības un zinātnes departaments. Pārskats pat Latvijas augstāko izglītību 2004. gadā (skaitļi, fakti, tendences), 3.2.1. sadaļa, 14. lpp., sk. *http://www.izm.gov.lv/default.aspx?tabID=16&lang=1&id=845* (aplūk. 2005.27.III).

[11] Valsts cilvēktiesību birojs. *2003. gada ziņojums*, 5.–6. lpp.

[12] Antila, J. and P. Ylostato. *Working Life Barometer in the Baltic Countries, 2002*. Ministry of Labour, Finland, Helsinki, 2003.

II daļa
Reprezentatīva un atbildīga pārvalde

5. Brīvas un godīgas vēlēšanas

Jānis Ikstens un Andris Runcis

Vai vēlēšanas ļauj cilvēkiem kontrolēt pārvaldes struktūras un to rīcībpolitiku?

5.1. Cik lielā mērā valdības vai parlamentāra amata ieņemšana ir atkarīga no sāncensīgu vēlēšanu iznākuma, un cik bieži vēlēšanu rezultātā mainās valdošās partijas un amatpersonas?

Likumdošana

Satversme noteic, ka Saeima sastāv no 100 tautas priekšstāvjiem, kas tiek izraudzīti vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās (5. un 6. pants). Kandidātu sarakstu šīm vēlēšanām var iesniegt tikai Latvijā reģistrētas politiskās organizācijas vai to apvienības. Saeimas vēlēšanu likumā noteikts, ka mandātu sadalē nepiedalās tie saraksti, kuri visā Latvijā saņēmuši mazāk nekā 5% no nodoto balsu kopskaita (38. pants).

Satversmē noteikts, ka Ministru kabinets sastāv no Ministru prezidenta un viņa aicinātiem ministriem (55. pants). Ministru prezidenta amata kandidātu resp. personu, kas sastādīs valdību, uzaicina Valsts prezidents (56. pants). Ministru prezidentam un ministriem viņu amata pildīšanai ir nepieciešama Saeimas uzticēšanās, un viņi par savu darbību ir atbildīgi Saeimas priekšā (59. pants). Ne Ministru prezidentam, ne ministriem nav jābūt Saeimas vai pašvaldību deputātiem.

Faktiskā situācija

Visas Saeimas vēlēšanas kopš 1993. gada ir notikušas saskaņā ar pastāvošo likumdošanu un starptautiski akceptētām brīvu un godīgu vēlēšanu normām, ko apliecina starptautisko novērotāju sniegtie vērtējumi.

Saeimas vēlēšanu rezultāti liecina, ka Latvijā ir vērojams augsts vēlētāju politisko simpātiju svārstīgums. 1998. gada Saeimas vēlēšanu rezultātā Saeimā ievēlēto sarakstu skaits samazinājās no deviņiem uz sešiem. Pārstāvniecību parlamentā zaudēja četras partijas. Savukārt 2002. gada Saeimas vēlēšanu rezultātā ievēlēto sarakstu skaits nemainījās, tomēr parlamentāro pārstāvniecību zaudēja divas partijas, kuru vietā nāca divas citas partijas. Gan 1998. gada vēlēšanu rezultātā, gan 2002. gada vēlēšanu rezultātā vairāk nekā puse Saeimā ievēlēto personu nebija strādājusi iepriekšējā sasaukuma parlamentā. Šāda nestabilitāte ir saistīta ne tikai ar straujām pārmaiņām sociālajā struktūrā un personiskā statusa pašvērtējumā, ko izraisījušas saimnieciskās un politiskās reformas, bet arī ar Latvijā pastāvošo vēlēšanu un partiju finansēšanas kārtību.

Neraugoties uz šīm krasajām svārstībām, kuru rezultātā no parlamentārās aprites pazuda vairākas iepriekš ietekmīgas partijas, sabiedrība ir akceptējusi vēlēšanu rezultātus, un varas pāreja no vieniem politiskajiem spēkiem pie citiem ir notikusi mierīgā ceļā un bez centieniem apstrīdēt vēlēšanu iznākumu.

Augsta nestabilitāte raksturo arī Ministru kabineta darbu. Latvijā kopš neatkarības atjaunošanas 1991. gadā ir darbojušās 11 valdības (sākot ar I. Godmaņa vadīto un beidzot ar I. Emša vadīto, kura strādāja līdz 2004. gada decembrim). Vienas valdības vidēji statistiskais mūža ilgums ir aptuveni 14 mēnešu. Kā atzīst paši politiķi, neviena valdība pagaidām nav kritusi kādu ideoloģisku iemeslu dēļ vai nespējot vienoties par valsts budžeta prioritātēm. Viņi norāda, ka valdību krišanas pamatā ir nesaskaņas par ekonomiskas dabas jautājumiem, kas līdz šim bijuši saistīti ar lielu objektu privatizāciju. Neraugoties uz valdības nestabilitāti, vispārējais valsts politiskais kurss ir saglabājies nemainīgs. Vienlaikus jāatzīmē, ka Saeimā ir izveidojusies tradīcija ignorēt opozīciju – tiek nekritiski noraidīti teju visi opozīcijas iesniegtie likumprojekti, un opozīcijas partiju pārstāvji reti iegūst vadošus amatus Saeimā.

5.2. Cik iekļaujošas un pilsoņiem pieejamas ir vēlētāju reģistrācijas un vēlēšanu procedūras? Cik lielā mērā tās ir neatkarīgas no valdības un partiju kontroles un nav pakļautas iespaidošanai?

Likumdošana

Satversme nosaka visu pilntiesīgo un pilngadīgo Latvijas Republikas pilsoņu tiesības piedalīties Saeimas vēlēšanās. Šis princips ir ievērots arī likumdošanā, kas regulē Saeimas vēlēšanu norisi.

Latvijā līdz pat 2004. gada Eiropas Parlamenta (EP) vēlēšanām nepastāvēja vēlētāju reģistra institūcija. Tā tika ieviesta, ņemot vērā pieraksta sistēmas atcelšanu Latvijas iedzīvotājiem un nepieciešamību nodrošināt iespēju citu Eiropas Savienības (ES) dalībvalstu pilsoņiem piedalīties EP vēlēšanās Latvijas teritorijā. Vēlētāju reģistra darbību regulē Vēlētāju reģistra likums.

Vēlētāju reģistrs tiek veidots, izmantojot Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) uzturētā Iedzīvotāju reģistra datus. Pilsoņiem nav nepieciešams veikt kādas īpašas darbības, lai viņi tiktu iekļauti Vēlētāju reģistrā. Centrālā vēlēšanu komisija (CVK), kuras sastāvu apstiprina Saeima, informē PMLP par visiem izveidotajiem vēlēšanu iecirkņiem, savukārt PMLP sadarbībā ar pašvaldībām iekļauj Vēlētāju reģistrā ziņas par rīcībspējīgiem LR pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā sasniegs 18 gadu vecumu. CVK iekļauj reģistrā informāciju par tiem citu ES dalībvalstu pilsoņiem, kuriem saskaņā ar likumdošanu ir tiesības balsot EP vēlēšanās Latvijā. PMLP ne vēlāk kā 70 dienas pirms vēlēšanām nosūta vēlētājam pa pastu uz viņa dzīvesvietas adresi Latvijā informāciju par to, kura vēlēšanu iecirkņa vēlētāju sarakstā viņš iekļauts. Pilsoņi pēc saviem ieskatiem ir tiesīgi mainīt savu vēlēšanu iecirkni.

Vairākas nedēļas pirms vēlēšanu dienas CVK tradicionāli pārraida informāciju plašsaziņas līdzekļos, atgādinot par drīzajām vēlēšanām un to procedūras pamatprincipiem. Pilsoņi, kuri vēlēšanu dienā atradīsies ārpus valsts, var nobalsot pa pastu, izmantojot likumdošanā noteikto un CVK nodrošināto procedūru.

Saeimas vēlēšanas notiek vienā dienā, un vēlēšanu iecirkņi ir atvērti no astoņiem rītā līdz astoņiem vakarā. Par kārtību tajos un ap tiem atbild katra iecirkņa vēlēšanu komisijas priekšsēdētājs. Jebkāda politiskā aģitācija vēlēšanu iecirknī ir aizliegta. Netraucējot vēlēšanu norisi, katrā iecirknī drīkst atrasties ne vairāk kā divi novērotāji no katras politiskās organizācijas vai to apvienības, kas iesniegusi kandidātu sarakstu attiecīgajā vēlēšanu apgabalā. Novērotāji arī drīkst sekot balsu skaitīšanai iecirknī un aizzīmogot vēlēšanu materiālu saiņus attiecīgajā iecirknī, un tas tiek atzīmēts vēlēšanu gaitas protokolā.

Faktiskā situācija

Lai gan Centrālo vēlēšanu komisiju apstiprina Saeima un tajā darbojas partiju pārstāvji, par CVK darbu nav saņemts daudz sūdzību. Viens no faktoriem, kas ietekmē vēlēšanu organizatoru darba kvalitāti, ir pārskatāmība, ko cita starpā nodrošina ar dažādu politisko organizāciju novērotāju aktīvu līdzdalību vēlēšanu dienas norisēs.

Kopš valstiskās neatkarības atjaunošanas nav novēroti kādi nemieri vai plaša neapmierinātība ar Saeimas vēlēšanu kārtību. Finanšu un cilvēku resursi ir bijuši pietiekami, lai pienācīgi organizētu dažāda līmeņa vēlēšanas. Tiesa, plašsaziņas līdzekļi ir atspoguļojuši vairākas epizodes, kas vedina domāt par t.s. balsu pirkšanu atsevišķos iecirkņos vai darba devēju spiediena izdarīšanu uz saviem darbiniekiem, kuri dodas balsot. Tomēr šie ir bijuši reti un nesistemātiski atgadījumi, turklāt CVK ir veikusi pasākumus, lai būtu iespējams pretoties šādam spiedienam un bez paša iniciatīvas neatklāt savu patieso politisko izvēli. Vienlaikus jāatzīst, ka plašsaziņas līdzekļos minētajos gadījumos aizdomās turētie nav identificēti un sodīti pierādījumu trūkuma dēļ. Reti ir bijuši gadījumi, kad pretēji likumā noteiktajam tiek veikta priekšvēlēšanu aģitācija tuvāk par 50 metriem no vēlēšanu iecirkņa.

Vēlētāju reģistra ieviešana šķietami nav radījusi pilsoņos jūtamu neapmierinātību, kaut gan saskaņā ar lietišķo pētījumu aģentūras *Nikolo grupa* veikto pētījumu pēc EP vēlēšanām lielākajai respondentu daļai (59%) labāka šķitusi iepriekšējā balsošanas kārtība, kad vēlētāju reģistrs netika izmantots. Jaunās kārtības rezultātā relatīvi neliels balsstiesīgo pilsoņu skaits[1] nesaņēma informāciju par reģistrāciju vēlēšanām, tomēr CVK veic pasākumus, lai pilnveidotu minēto kārtību un šos trūkumus likvidētu. Turklāt informatīvo materiālu nesaņemšana nenozīmēja balsstiesību atņemšanu.

5.3. Cik godīgas ir partiju un kandidātu reģistrācijas procedūras? Cik godīga ir viņu piekļūšana plašsaziņas līdzekļiem un citiem publiskās saziņas veidiem?

Likumdošana

Saeimas vēlēšanu likums nosaka: kandidātu sarakstus drīkst iesniegt tikai Latvijā reģistrētas politiskās organizācijas vai to apvienības. Reģistrēšanu veic CVK, izvērtējot iesniegto dokumentu atbilstību likumdošanas prasībām. Ikvienam sarakstam ir jāiemaksā 1000 latu liela drošības nauda, kā arī jāiesniedz visu kandidātu parakstīta priekšvēlēšanu programma, kuras apjoms nedrīkst pārsniegt 4000 rakstu zīmju. Šī programma tiek bez maksas publicēta un darīta pieejama pilsoņiem vēlēšanu iecirkņos. Katram kandidātam ir jāiesniedz savas valsts valodas prasmes pašnovērtējums un rakstisks apliecinājums, ka uz viņu neattiecas likumā noteiktie pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi (tostarp darbība PSKP vai tās satelītorganizācijās pēc 1991. gada 13. janvāra vai darbs ārvalstu izlūkošanas, pretizlūkošanas vai drošības dienestos). CVK lēmumu par kandidātu reģistrāciju iespējams pārsūdzēt tiesā.

Politisko organizāciju finansēšanas likuma pašreizējā redakcija nosaka priekšvēlēšanu kampaņas izdevumu ierobežojumus. Šie ierobežojumi nedrīkst pārsniegt 20 santīmus uz katru šīs partijas vēlētāju iepriekšējās Saeimas vēlēšanās. Tostarp nav noteikti ierobežojumi partiju ienākumu kopapjomam, lai gan ir spēkā norma, ka viena fiziskā persona vienu politisko organizāciju gada laikā var atbalstīt ar summu, kas nepārsniedz 10 000 latu.

Likums "Par priekšvēlēšanu aģitāciju pirms Saeimas un Eiropas Parlamenta vēlēšanām" noteic, ka katram reģistrētajam sarakstam ir tiesības bez maksas izmantot 20 minūtes Latvijas Televīzijas raidlaika un 20 minūtes Latvijas Radio raidlaika priekšvēlēšanu aģitācijas nolūkiem. Papildus tam politiskās organizācijas, kā arī fiziskās un juridiskās personas ir tiesīgas iegādāties reklāmas laiku priekšvēlēšanu aģitācijai kā sabiedriskajos, tā privātajos plašsaziņas līdzekļos.

Faktiskā situācija

Neraugoties uz zināmas sabiedrības daļas vēlmi mainīt Saeimas vēlēšanu likumu tā, lai kandidātu sarakstus Saeimas vēlēšanām varētu iesniegt arī pilsoņu apvienības, pagaidām šī ideja nav guvusi likumdevēja atbalstu. Šāds noraidījums tiek pamatots ar vēlmi stiprināt partiju sistēmu un veicināt politisko atbildību valstī.

Viens no visvairāk apspriestiem sarakstu reģistrēšanas aspektiem ir atsevišķu kandidātu varbūtējais pasīvo vēlēšanu tiesību zaudējums sakarā ar viņu kādreizējo darbību. Balstoties uz valsts institūciju sniegto informāciju, par to lemj CVK, tomēr atsevišķos gadījumos (J. Ādamsons, T. Ždanoka) šie lēmumi ir izraisījuši plašu rezonansi un tikuši apstrīdēti tiesā, aktivizējot diskusiju par nepieciešamību saglabāt minētos ierobežojumus. Pagaidām nav pamata apgalvot, ka šo likuma prasību CVK būtu piemērojusi selektīvi.

Dažādu partiju un kandidātu piekļūšana plašsaziņas līdzekļiem ir bijusi pastāvīgs sabiedrības un politiķu diskusiju objekts. Kaut gan priekšvēlēšanu aģitācijas likums dod iespēju ikvienam reģistrētajam sarakstam bez maksas informēt par savu politisko platformu, šī iespēja ir apzināti ierobežota, lai vēlēšanas nekļūtu par marginālu politisko spēku reklamēšanās iespēju. No otras puses, ierobežotais bezmaksas raidlaika apjoms un tā sadale 10 minūšu segmentos neveicina līdzvērtīgu politisko komunikāciju, jo partijas ar plašāku finansiālo rocību iegūst būtiskas priekšrocības sabiedrības informēšanā, iegādājoties maksas aģitācijas laiku, kas daudzām partijām nav pieejams augsto cenu un partiju plutokrātiskā finansējuma dēļ. Pēdējo divu Saeimu vēlēšanu rezultāti apliecināja, ka partijām ar lielākiem priekšvēlēšanu kampaņu tēriņiem ir lielākas izredzes iegūt pārstāvniecību Saeimā. Turklāt jāņem vērā, ka ne visi partiju tēriņi tiek publiski deklarēti un ka priekšvēlēšanu cīņās tiek izmantota arī slēptā reklāma. Tomēr gan vairums ietekmīgāko politisko partiju, gan arī elektronisko saziņas līdzekļu vadītāji vai īpašnieki ir stingri pretojušies priekšlikumiem ierobežot vai aizliegt apmaksātas politiskās reklāmas izvietošanu plašsaziņas līdzekļos.

Latvijas pieredze tikai apstiprina citās demokrātiskajās valstīs novēroto milzīgo televīzijas ietekmi uz vēlētāju apziņu un rīcību. Tāpēc zināmas kaislības ir virmojušas ap Latvijas Televīzijas (LTV) 2002. gadā rīkotajām priekšvēlēšanu diskusijām "Milžu cīņas", kurās piedalīties tika aicinātas tikai tās partijas, kuras sabiedriskās domas aptaujās bija atbalstījuši ne mazāk kā 3% pilsoņu. Citas politiskās organizācijas, kas bija

iesniegušas kandidātu sarakstus, pamatoti kritizēja šādu izvēli, pārmetot LTV politiskās vienlīdzības principa neievērošanu. Kaut gan LTV šādu pieeju pamatoja ar raidījumu pārskatāmības un uztveramības nodrošināšanu, tā vēlāk nedaudz piekāpās un piekrita rīkot divas tiešraides diskusijas ar mazāk populāro partiju pārstāvju līdzdalību raidījumā "Kas notiek Latvijā?".

Iepriekš teiktais vedina secināt, ka minimālā līmenī pieeja plašsaziņas līdzekļiem tiek nodrošināta vienlīdzīgi, tomēr tā šķiet gauži nepietiekama, lai nopietni cīnītos par vietām Saeimā. Izšķiroša loma šai jomā ir iespējām iegādāties raidlaiku priekšvēlēšanu aģitācijai, kas līdz šim ir bijušas tieši atkarīgas no saraksta iesniedzēja finanšu resursiem. Jaunākie grozījumi politisko organizāciju finansēšanas likumā paredz priekšvēlēšanu tēriņu ierobežojumu, taču šīs normas efektivitāti varēs novērtēt ne ātrāk kā pēc 2005. gada pašvaldību vēlēšanām.

5.4. Cik efektīvu izvēli vēlētājiem nodrošina vēlēšanu un partiju sistēma, cik vienlīdzīgi viņu balsis tiek ņemtas vērā, cik lielā mērā likumdevējas varas struktūra un izpildvaras uzbūve atspoguļo vēlētāju izvēli?

Vēlēšanas ir viens no nozīmīgākajiem notikumiem ikvienas demokrātiskas valsts politiskajā dzīvē. Jaunajās demokrātiskajās valstīs vēlēšanu institūciju veidošanai ir divējādas sekas: tiešās – kā ietekme uz partiju sistēmas attīstību un netiešās – caur tās ietekmi uz politisko režīmu kopumā. Tāpēc ir labi saprotami politisko spēku enerģiskie mēģinājumi grozīt un papildināt dažādas Saeimas vēlēšanu normas, kas ir saistīti ar interesi nostiprināt savas pozīcijas, atbaidīt jaunās partijas, lai tās neuzsāktu cīņu par varu, vai arī grozījumi, kas vērsti uz politiskās situācijas stabilizāciju, politiskās fragmentācijas mazināšanu. Vēlēšanu sistēmas ietekmē politisko partiju skaitu, valsts politisko stabilitāti, demokrātijas kvalitāti. Attiecības starp vēlēšanu sistēmu, partiju sistēmu un sociālajām pārmaiņām ir komplicētas, tas saistīts ar sabiedrības attīstības vēsturisko pamatu, kas ir noteicis konkrēto izvēli. Fundamentālas pārmaiņas notiek ļoti reti, lielākoties tas gadās tikai ārkārtējās vēsturiskās situācijās. Parasti vēlēšanu sistēma tiek mainīta, ja šīs pārmaiņas kalpo partiju interesēm, t.i., lai nodrošinātu savas partijas kandidātu uzvaru vēlēšanās, iegūstot pēc iespējas vairāk balsu.

Parasti vēlēšanu sistēmas pamatprincipi tiek nostiprināti valsts pamatlikumā. Latvijas konstitūcijā (Satversmē) ir fiksēts, ka Saeima tiek ievēlēta vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās vēlēšanās, kur vispārīgums apzīmē visu valsts pilngadīgo pilsoņu (ar atsevišķiem izņēmumiem) tiesības vēlēt, vienlīdzīgums nozīmē to, ka katram vēlētājam ir tikai viena balss, tiešums – to, ka likumdevēja institūcija tiek ievēlēta nepastarpināti, bez starpniekiem, aizklātums – ka balsojums tiek izdarīts personīgi, nekontrolēti un ka tā saturs netiek izpausts. Latvijas konstitūcijā kā piektais vēlēšanu princips tiek minēta proporcionalitāte. Satversmē ir noteikts fiksēts sadalāmo mandātu skaits (100), kā arī Saeimas darbības ilgums – četri gadi, līdz ar to tiek atzīts vēlēšanu periodiskais raksturs, kas parasti tiek minēts kā obligāts demokrātisku vēlēšanu priekšnoteikums. Satversmē ir noteiktas vēlēšanu tiesības – aktīvās un pasīvās, kā arī norādīts regulāro un ārkārtas parlamenta vēlēšanu laiks un termiņi.

Latvijā aktīvās vēlēšanu tiesības jeb tiesības vēlēt ir pilntiesīgiem pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši vismaz 18 gadu vecumu. Pilsonības un vecuma cenzs nav vienīgie aktīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi – Latvijā tiesību vēlēt nav personām, kas likumā paredzētajā kārtībā atzītas par rīcības nespējīgām, šo tiesību nav arī personām, kuras izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās, kā arī aizdomās turētajām, apsūdzētajām vai tiesājamajām personām, ja pret tām kā drošības līdzeklis ir piemērots apcietinājums.

Pasīvās vēlēšanu tiesības piemīt ikvienam konkrētās valsts pilsonim, ja vien tas likumā paredzētajā kārtībā nav atzīts par rīcības nespējīgu vai arī neizcieš sodu brīvības atņemšanas vietā. Latvijā pastāv vairāki pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi. Saeimas vēlēšanām nevar pieteikt personas, kuras ir bijušas sodītas par tīšiem noziegumiem un kurām sodāmība nav dzēsta vai noņemta, izņemot reabilitētos. Tāpat pasīvo vēlēšanu tiesību nav pilsoņiem, kuri izdarījuši noziegumu nepieskaitāmības stāvoklī vai arī pēc nozieguma izdarīšanas saslimušas ar garīgu slimību. Deputāta kandidāts nevar būt bijis PSRS, LPSR vai ārvalstu drošības dienestu štata darbinieks, par deputāta kandidātu nevar būt persona, kas pēc 1991. gada 13. janvāra darbojusies PSKP, Darbaļaužu internacionālajā frontē, Vislatvijas Sabiedrības glābšanas komitejā vai citās līdzīga rakstura or-

ganizācijās. Gadījumā, ja par deputāta kandidātu ir pieteikts Valsts prezidents, valsts kontrolieris, tiesnesis, prokurors vai militārpersona, tai savs ieņemamais amats ir jāatstāj.

Vēlēšanu sistēmas veidošanās procesā bija asas diskusijas par dažādu jaunu pasīvo vēlēšanu tiesību cenzu ieviešanu – vai būtu nepieciešams aizliegums vēlēšanās balotēties bijušajiem čekistiem, atsevišķu bijušo politisko organizāciju biedriem u.tml. Šajā sakarā īpaši jāatzīmē tā saucamie čekas maisi un to publiskošana – šī tēma joprojām ik pa laikam nonāk Saeimas darba kārtībā un kļūst aktuāla pirms katrām Saeimas vēlēšanām.

1922. gada vēlēšanu likums noteica ārēji grozāmus sarakstus un tādu proporcionālās sistēmas modifikāciju, kas paredzēja vēlētāju izvēlētajā sarakstā ierakstīt arī citu sarakstu kandidātus, kuri balotējās tajā pašā vēlēšanu apgabalā. No šāda proporcionālās sistēmas veida LR Augstākā padome (AP) konceptuāli atteicās jau pirmajā lasījumā.

Latvijā deputātu vietu sadalē piedalās tikai tie kandidātu saraksti, kuri pa visu Latviju ir saņēmuši vismaz 5% balsu kopskaita. Starp šiem sarakstiem mandātu sadale notiek, izmantojot Senlaga (*Sainte-Lague*) metodi. Šī metode pārstāvniecības iegūšanai Saeimā izdevīgāka ir vidēji lielām partijām – tas izriet no matemātiskām likumsakarībām, tomēr tā nenodrošina dažādu politisko partiju absolūti precīzu proporcionālu pārstāvniecību.

Saeimā daudz tika diskutēts par vēlēšanu procentu barjerām politiskajām partijām un vēlēšanu apvienībām – tas ir bijis viens no strīdīgākiem jautājumiem vēlēšanu sistēmas veidošanās procesā. Sākotnēji tika noteikta 4% barjera, bet vēlāk, lai mazinātu Saeimas politisko fragmentāciju un konsolidētu politisko partiju sistēmu, veidotu stabilāku valdošo koalīciju, veicinātu lēmumu pieņemšanu, tā tika paaugstināta līdz 5 procentiem. Tika spriests par 7% barjeru politisko partiju koalīcijām, tomēr šāds viedoklis neguva politisko partiju atsaucību.

5. Saeimas vēlēšanās, kad vēlēšanu barjera bija 4%, Saeimā netika pārstāvēti 10,68% nodoto balsu, 6. Saeimas vēlēšanās, kad vēlēšanu barjera bija jau 5%, nebija pārstāvēti 12% vēlētāju, 8. Saeimā nav pārstāvēti 16,2 % vēlētāju.

Līdzšinējā Latvijas pieredze liecina, ka vēlēšanu likums tiek grozīts gandrīz katru gadu. Tā pirms 5. un 6. Saeimas vēlēšanām tika izstrādāti jauni vēlēšanu likumi, pie kam pēdējais variants īsi pirms 7. Saeimas vēlēšanām tika divreiz grozīts, kā arī piedzīvoja vairākas grozījumu iniciatīvas. Šeit gan jāatzīmē, ka likumos panāktajiem grozījumiem bija vairāk tehnisks raksturs, piemēram, grozījumi balsošanas un balsu skaitīšanas procedūrā, tomēr nav izslēgtas arī nozīmīgas grozījumu iniciatīvas.

Sakarā ar Saeimā ievēlēto deputātu "lielo tautas staigāšanu", kas īpaši raksturīga bija 6. Saeimas laikā, jāatzīmē centieni mainīt vēlēšanu sistēmu pašos pamatos: no proporcionālās sistēmas pāriet uz mažoritāro vai jaukto. Šajās politiskajās cīņās kā galvenais arguments tiek izvirzīta it kā pastāvošā iespēja ar vēlēšanu likuma palīdzību paaugstināt parlamenta sastāva kvalitāti, palielināt deputātu atbildību vēlētāju priekšā, tādējādi padarot kvalitatīvāku arī politiku, kas šādu pārmaiņu rezultātā spētu pilnīgāk apmierināt visu valsts suverēnās varas nesēju kopumu.

Viens no veidiem, kā varētu ierobežot jau esošos deputātus, būtu ieviest imperatīvo mandātu, proti, aizliegt deputātu *staigāšanu* no vienas partijas uz citu u.tml., taču, šādi rīkojoties, deputāti ierobežotu sevi.

Tomēr jāatzīmē, ka Latvijā nepastāv tieša sakarība starp vēlēšanu sistēmu un politisko institūtu stabilitāti, no vienas puses, un to darbības kvalitāti, no otras puses. Šobrīd vērojamās tendences liecina, ka vienas labākas vēlēšanu sistēmas meklējumi ir acīmredzami saistīti ar populistiskiem saukļiem iegūt tautas atbalstu un pieeju varai vai arī tas ir pastāvošās realitātes radīts politiski nekompetentu spēku izmisuma solis, kad meklēti tiek visi iespējamie – arī šķietamie – sabiedrības sociālo problēmu risinājumi.

Latvijā pastāvošās proporcionālās vēlēšanu sistēmas nomaiņa ar mažoritāro vai jaukto vēlēšanu sistēmu būtu izdevīga nelielajām partijām, kuras nav spējīgas pārvarēt likumā noteikto 5% barjeru, bet kurām ir viens vai daži spilgti līderi, kas varētu nodrošināt partijas pārstāvniecību Saeimā, respektīvi, nodrošināt tai pieeju varai. Pašreizējos apstākļos šādas pārmaiņas palielinātu parlamenta politisko fragmentāciju un palēninātu lēmumu pieņemšanas procesu. Pret šiem mazo partiju priekšlikumiem iebilst lielākās politiskās partijas, kuras nav ieinteresētas konkurences pastiprināšanā.

Kā vēl vienu iniciatīvu varētu atzīmēt grozījumus, kas saistīti ar iespēju mainīt partiju sarakstu variantus – slēgtos vai maināmos sarakstus padarīt atvērtus vai brīvus. Te kā galvenais arguments tiek minēta vēlētāju izvēles paplašināšana – vēlētāji noteiktu tos cilvēkus, kuri varētu risināt viņiem aktuālas problēmas.

Tā 1998. gada sākumā apvienības "Latvijas ceļš" politiķis Kārlis Leiškalns izteica ierosinājumu atjaunot pirmās brīvvalsts laikā pastāvējušos brīvos jeb ārēji grozāmos kandidātu sarakstus, norādot, ka jaunā kārtība ļautu paplašināt vēlētāju iespējas ietekmēt Saeimas sastāvu, turklāt tiktu precīzāk īstenota Satversme, kas noteic, ka deputāti pārstāv tautu, nevis kādu vēlētāju daļu vai partiju; šāda kārtība arī mazinātu iespēju priekšvēlēšanu *lokomotīvēm* ievilkt Saeimā nepopulārus kandidātus. Brīvie saraksti ir izdevīgi partijām, kurās ir daudz populāru personību, bet tie nav izdevīgi jaunajām, mazāk pazīstamām partijām.

Pie varas esošie politiskie spēki cenšas saglabāt *status quo* varas attiecībās, palielinot savu spēku uz mazo politisko grupējumu rēķina, paaugstinot vēlēšanu barjeru, nepieciešamo partijas biedru skaitu, cenšoties ieviest partiju "vecuma cenzu" vai paplašināt vēlēšanu tiesību ierobežojumus. Atsevišķos gadījumos tiek diskutēts arī par tādiem vēlēšanu sistēmas grozījumiem, kas nav vērsti uz konkrētu partiju pozīciju uzlabošanu kopējā politiskajā cīņā par varu, bet gan to mērķis ir nostiprināt partiju iekšējo kārtību un iekšējās elites pozīcijas.

Tādējādi ir redzams, ka Latvijas gadījumā vēlēšanu sistēmas nav uzskatāmas par partiju sistēmas un politiskās vides kārtības cēloni, bet gan par to sekām, jo šo sistēmu izcelsmei ir politisks raksturs, t.i., ar to palīdzību politiskie spēki cenšas risināt savstarpējās attiecības, taču, pretēji deklarētajam, nemēģina risināt vēlētājiem aktuālas politiskās, ekonomiskās, sociālās vai cita veida problēmas. Jāatzīmē arī, ka hronoloģiski Latvijas politiskās partijas ir veidojušās un attīstījušās pirms Latvijas Republikas vēlēšanu sistēmas izveidošanas, t.i., partiju sistēmas veidošanās pirmsākumi attiecas uz 19. gs. beigām un 20. gs. sākumu – laiku, kad vēlēšanu likums vēl nebija pieņemts.

Visbeidzot, atbildot uz jautājumu par pilsoņu kopuma interesēm adekvātu likumdevēja institūcijas veidošanu, jāsecina, ka nav iespējams izdalīt kādu konkrētu vislabāko vēlēšanu sistēmu. Šāds secinājums balstās uz vēlēšanu sistēmu salīdzinājumu daudzās pasaules valstīs.

1991. gada 10. decembrī LR AP pieņēma konstitucionālo likumu "Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi", kas paredzēja, ka pilsoņiem ir tiesības dibināt politiskās partijas. Tā pirms 5. Saeimas vēlēšanām tika noteikta 4% barjera – vēlēšanās piedalījās 23 kandidātu saraksti, no kuriem mandātus ieguva astoņi. Šīs Saeimas darbības laikā strādāja divas valdības. Pirms 6. Saeimas vēlēšanām barjera tika paaugstināta līdz 5% – kandidātu sarakstu skaits gan saruka līdz 19, taču Saeimā iekļuva deviņi saraksti, kuri sākotnēji divas reizes nespēja vienoties par valdības koalīciju, bet kopumā 6. Saeimas darbības laikā parlaments izteica atbalstu trim valdībām, turklāt premjerministrs Guntars Krasts sev pieprasīja īpašu uzticības balsojumu. Šeit gan jāatzīmē, ka grozījumi zināmā mērā sasniedza mērķi – ja vēlēšanu barjera būtu saglabāta 4% līmenī, Saeimā iekļūtu vēl viens politiskais spēks. Tomēr, neraugoties uz paaugstināto vēlēšanu barjeru, 6. Saeima bija vairāk fragmentēta nekā 5. Saeima.

5.5. Ciktāl likumdevēja vara atspoguļo vēlētāju sociālo sastāvu?

Vēlēšanas parasti ir saistītas ar pārstāvniecību. Taču diskutējams ir pats termins "pārstāvniecība". Viens no pārstāvniecības variantiem ir šāds: pārstāvniecība ir *līdzība* – parlaments ir nācijas mikrokosms.

Ikvienā sabiedrībā pastāv zināma sociālā neatbilstība, t.i., kandidātu kopums laikā, interesēs, zināšanās un spējā būt pārstāvētiem parlamentā, guvis uzvaru vēlēšanās, vienlīdzīgās daļās nepārstāv visas sociālās grupas. Kandidātu atlases procedūra nespēj garantēt pilnīgu līdzību. Zināmas problēmas rada fakts, ka daļa Saeimas deputātu maina savu partijisko piederību, kas sevišķi spilgti izpaudās 6. Saeimas darbības laikā. Kaut netiek detalizēti aplūkota atsevišķu partijas biedru aiziešana no kādas partijas un jaunas frakcijas veidošana Saeimā, taču to arī varētu aplūkot kā zināmu līdzības fragmentāciju. Lai gan Latvijā pastāvošā proporcionālā vēlēšanu sistēma garantē zināmu līdzību, tomēr mūsu Saeimu nevar uzskatīt par Latvijas sabiedrības spoguli.

Cita līdzības iespēja ir šāda: parlamenta (Saeimas) deputāti pilnībā neatspoguļo tieši konkrētas sabiedrības sociālās grupas, bet gan atspoguļo cilvēkus, kuri varētu efektīvi darboties vēlētāju interesēs.

5.6. Cik liela elektorāta daļa piedalās vēlēšanās, cik lielā mērā visi politiskie spēki valstī un ārpus tās atzīst vēlēšanu rezultātus?

5. Saeimas vēlēšanas notika 1993. gada 5. un 6. jūnijā. To juridiskais pamats bija 1992. gada 20. oktobrī pieņemtais likums "Par 5. Saeimas vēlēšanām", kas bija nedaudz grozīts un papildināts 1922. gada Likums par Saeimas vēlēšanām. Vēlēšanās piedalījās 1 118 316 vēlētāju jeb 89,9% balsstiesīgo Latvijas iedzīvotāju; no vēlētāju kopskaita 18 413 pilsoņi bija tādi, kas nobalsoja ārvalstīs. Tika pieņemti 23 saraksti, no kuriem mandātus ieguva astoņi, jo pārējie nepārsniedza noteikto 4% vēlēšanu barjeru.

6. Saeimas vēlēšanas notika 1995. gada 30. septembrī un 1. oktobrī, vēlēšanās piedalījās 955 392 vēlētāji jeb 71,9% balsstiesīgo Latvijas pilsoņu, ārvalstīs nobalsoja 12 501 pilsonis. Tika pieņemti 19 kandidātu saraksti, no kuriem mandātus ieguva deviņi, jo pārējie nepārsniedza 5% vēlēšanu barjeru.

7. Saeimas vēlēšanas notika 1998. gada 3. oktobrī, vēlēšanās piedalījās 71,9% visu balsstiesīgo Latvijas pilsoņu, to skaitā 10 080 pilsoņu nobalsoja ārvalstīs. Tika pieņemts 21 kandidātu saraksts, no kuriem mandātus ieguva seši, jo pārējie nepārsniedza 5% vēlēšanu barjeru.

8. Saeimas vēlēšanas notika 2002. gada 5. oktobrī, tajās piedalījās 71,5% visu balsstiesīgo. Šajās vēlēšanās tika pieteikti 20 partiju un vēlēšanu apvienību saraksti, no kuriem seši pārvarēja 5% vēlēšanu barjeru, taču tas nebūt nemazināja fragmentāciju, jo Zaļo un zemnieku savienībā ir pārstāvēta Latvijas zemnieku savienība un Zaļā partija, bet politisko organizāciju apvienībā "Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā" bija pārstāvētas trīs politiskās partijas – Tautas saskaņas partija, Latvijas Sociālistiskā partija un kustība "Līdztiesība".

LR Saeimas vēlēšanas parasti ir bijušas starptautiskās sabiedrības uzmanības centrā. Vēlēšanās kā novērotāji ir piedalījušies EDSO un ES dalībvalstu pārstāvji, kā arī dažādu valstu zinātnieki. Parasti izteikumi par vēlēšanām bijuši pozitīvi, un tās ir novērtētas kā brīvām un demokrātiskām vēlēšanām atbilstošas.

Kopvērtējums: virzība pēdējos 5 gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
5.1	X				
5.2		X			
5.3				X	
5.4		X			
5.5			X		
5.6	X				

Vislabākās iezīmes

Pretēji vairākās attīstītās demokrātiskās valstīs novērotajai tendencei vēlēšanu līdzdalībai samazināties, Latvijā saglabājas pietiekami augsta un stabila vēlētāju līdzdalība nacionālajās (Saeimas) vēlēšanās.

Visnopietnākā problēma

Vērienīgas politiskās reklāmas izvietošanas un publicitātes nodrošināšanas iespējas ir atkarīgas no katras partijas rīcībā esošajiem finanšu resursiem. Tā kā šie resursi visbiežāk koncentrējas nedaudzu partiju rokās – lielākoties tādu partiju, kuras Saeimā jau ievēlētas, ir grūti runāt par līdzvērtīgu politisko konkurenci partiju starpā.

Ieteicamie uzlabojumi

Ņemot vērā plašsaziņas līdzekļu milzīgo nozīmi mūsdienu politiskajā saziņā (ne tikai priekšvēlēšanu kampaņās), būtu jāmeklē efektīvāki veidi, lai nodrošinātu partijām līdzvērtīgāku piekļuvi publiskās komunikācijas kanāliem un tādējādi pilnveidotu saziņu ar vēlētājiem.

ATSAUCES

[1] Pēc CVK pasūtījuma veiktajā sabiedriskās domas aptaujā tika noskaidrots, ka 2% respondentu nebija saņēmuši paziņojumu par reģistrāciju EP vēlēšanām. Sīkāk sk. *http://www.cvk.lv/cvkserv/EP/pet_2004.pdf* (aplūk. 2004.30.IX).

6. Politisko partiju demokrātiskā loma

Daunis Auers un Jānis Ikstens

Cik demokrātiska ir partiju sistēma?

6.1. Cik brīvi partijas var veidoties, papildināties ar jauniem biedriem un cīnīties par amatiem?

Latvijā pastāv ļoti maz ierobežojumu politisko partiju izveidei. Par to skaidri liecina lielais skaits partiju, kas tikušas veidotas kopš partiju legalizācijas 1992. gadā un ir piedalījušās vēlēšanās kopš 1993. gada. 2004. gada 17. decembrī LR Uzņēmumu reģistrā bija reģistrētas 63 politiskās organizācijas un apvienības. Tomēr ne visas no tām ir politiskas partijas. Četrās postkomunisma posmā notikušajās parlamentārajās vēlēšanās par vietām likumdevējā ir sacentušās caurmērā nedaudz vairāk kā 20 partijas.[1]

Pamats politisko partiju darbībai Latvijā ir, pirmkārt, atjaunotā 1922. gada konstitūcija (Satversme) un, otrkārt, 1992. gada likums "Par sabiedriskajām organizācijām un to apvienībām". 1922. gada Latvijas konstitūcija tika atjaunota, galvenokārt apliecinot Latvijas Republikas tiesisko pēctecību un uzsverot padomju režīma nelikumību. Tomēr, paturot prātā 1934. gada apvērsumā notikušo Latvijas demokrātijas kapitulāciju bez pretestības, bija skaidrs, ka ir nepieciešams skaidrāk definēt pilsoņu tiesības. Pēc garām diskusijām parlamentā Satversmes 8. nodaļā "Cilvēka pamattiesības" izkristalizējās arī politiskās tiesības – 102. pants nosaka: "Ikvienam ir tiesības apvienoties biedrībās, politiskās partijās un citās sabiedriskās organizācijās", savukārt 100. pantā teikts: "Ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta."

1992. gada likums "Par sabiedriskām organizācijām un to apvienībām" regulē politisko partiju pamatstruktūru un tiesiskās aktivitātes. 1. pants sākotnēji noteica: sabiedrisku organizāciju (tātad arī politisku partiju) var dibināt desmit vai vairāk personas. Tomēr, lai izvairītos no liela skaita mazu elites partiju, kādas piedalījās vēlēšanās starpkaru periodā, tika izdarīti labojumi tajā likuma daļā, kas attiecas uz politiskajām partijām, un tādējādi 45. pants tika pārformulēts, nosakot: lai dibinātu politisku partiju, tajā jābūt vismaz 200 Latvijas pilsoņiem. Ja partijas biedru skaits samazinās un kļūst mazāks par šo norādīto skaitli, Tieslietu ministrija var partijas darbību izbeigt. 45. pants arī nosaka: ja partijā ir vairāk nekā 400 biedru, ne mazāk kā pusei no tiem jābūt Latvijas pilsoņiem; partijas biedriem jābūt vismaz 18 gadus veciem Latvijas pilsoņiem vai pastāvīgajiem iedzīvotājiem.

Dalībai partijās ir ļoti maz tiesisku ierobežojumu – politisko organizāciju biedri nevar būt tiesneši, prokurori, izmeklētāji, kā arī personas, kuras dien iekšlietu, valsts drošības un izlūkošanas iestādēs vai Latvijas Aizsardzības spēkos (49. pants). Arī pašas partijas ir noteikušas zināmus ierobežojumus dalībai tajās (sk. 1. tabulu). Divi potenciāli ierobežojumi ir dalības maksa (Latvijā, kur ienākumu līmenis ir salīdzinoši zems, šo faktoru patiešām var uzskatīt par ierobežojošu), kā arī daži administratīvi šķēršļi. Šķiet, ka vislielākais slogs ir rekomendācijas. Piemēram, *Jaunais laiks* (*JL*) prasa, lai visiem potenciālajiem partijas biedriem būtu rekomendācijas no diviem esošajiem biedriem (kas nav viegli izdarāms – biedru skaits 2004. gada vidū bija ap 400), kandidātiem ir jāpiedalās arī paneļintervijā, lai organizācijas biedri pārliecinātos, ka jaunpienācēji šai partijai ir ideoloģiski piemēroti. Šādu interviju ar potenciālo biedru pieprasa vairums partiju. Tomēr ir tikai divas partijas – TB/LNNK un Zaļā partija, par kuru biedriem var kļūt vienīgi Latvijas pilsoņi.

6.1. tabula

Ierobežojumi dalībai partijās 2003. gadā (pēc partiju sniegtajām ziņām)

Partija	Ikmēneša dalības maksa	Nepieciešamo rekomendāciju skaits
Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija (LSDSP)	Ls 0,10 – 4% no ienākumiem	2
Sociāldemokrātu savienība (SDS)	Ls 0,10 – 4,50	2
Tautas partija (TP)	Ls 1 – 5	Nav nepieciešamas
TB/LNNK	Ls 0,50 – neierobežota[2]	2
Latvijas ceļš (LC)	Ls 1 – 5 (minimums)	3
Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā (TSP / LSP / Līdztiesība) (PCTVL)	/.../ 0,3 – 1% no minimālās algas	/.../ Nav nepieciešamas
Jaunais laiks (JL)	0	2
Latvijas Pirmā partija (LPP)	0	Nav nepieciešamas
Zaļo un zemnieku savienība (ZZS)	Ls 5 / Ls 0,20 – 1,00	2 / Nav nepieciešamas

6.1. tabulā redzams, ka visām partijām, kurās pastāv dalības maksa, likmes ir diferencētas, kas ļauj mazāk turīgiem biedriem maksāt mazāk vai pat tikt pilnībā atbrīvotiem no maksājuma. TB/LNNK statūtos ir iekļauta īpaša norma, kas noteic, ka tiem partijas biedriem, kuri ir deputāti vai valdības ministri, ir jāmaksā lielāka biedru nauda nekā ierindas biedriem; neformāli šāda prakse pastāv arī LC un TP. Interesanti, ka JL un LPP – divas jaunākās partijas parlamentā, cenšoties piesaistīt biedrus, 2003. gadā dalības maksu nebija noteikušas. Mainoties Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likumam (sk. šīs grāmatas 9. nodaļu), var paredzēt, ka partijas pievērsīs biedru naudai lielāku uzmanību.

Skaidrs, ka dalības maksa ir pietiekami zema (un elastīga), lai to nevarētu uzskatīt par ierobežojošu faktoru līdzdarbībai partijā. Tomēr vairums partiju tiem, kas izteikuši vēlēšanos kļūt par organizācijas biedriem, prasa divas vai pat trīs rekomendācijas no jau esošajiem biedriem. Šāda prakse varētu ierobežot biedru skaitu līdz relatīvi šauram draugu un paziņu lokam. Visas partijas prasa, lai jaunie biedri tiktu apstiprināti nevis vietējās nodaļās, bet partijas valdē, kas tādējādi garantētu partijas vadībai veto tiesības attiecībā uz visiem potenciālajiem biedriem.

6.2. tabula

Parlamentā pārstāvēto partiju biedru skaits 1998. un 2003./2004. gadā
(pēc pašu partiju sniegtajām ziņām)

Partija	1998[3]	2003/2004[4]
Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija	2076	2700[5]
Sociāldemokrātu savienība	–	543[6]
Tautas partija	1816	1800[7]
Tēvzemei un Brīvībai / LNNK	1703	2200
Latvijas ceļš	890	1415[8]
Jaunā partija (JP)	400	–
Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā	800	375[9]
Jaunais laiks	–	400[10]
Latvijas Pirmā partija	–	1350
Zaļo un zemnieku savienība	–	352 / 1200[11]

Latvijā dalības līmenis partijās ir relatīvi zems (sk. 6.2. tabulu). Ir ārkārtīgi grūti iegūt precīzu informāciju par biedru skaitu partijās, jo valstī nepastāv vienots reģistrs, kas prasītu partijām šādas ziņas sniegt. Tādēļ pētniekiem informācija par biedru skaitu no Latvijas partijām ir jāiegūst tiešā veidā. Saprotams, ka partijas ir ieinteresētas biedru skaitu noapaļot uz augšu, lai palielinātu leģitimitāti. Piederība partijām nespēlē centrālo lomu Latvijas politiskajā sistēmā, tādēļ arī saistība starp partiju biedru skaitu un panākumiem vēlēšanās nav cieša. Partijai, kas uzvarēja 2002. gada vēlēšanās (*Jaunais laiks*), bija mazākais reģistrēto biedru skaits, turpretim pēc biedru skaita otra lielākā partija (LSDSP) nepārvarēja 5% slieksni un parlamentā neiekļuva.

Balstoties uz partiju sniegtajiem datiem par biedru skaitu (sk. 6.2. tabulu), Latvijā dažādās partijās kopumā ir ap 15 000 biedru.[12] 2002. gada parlamenta vēlēšanu laikā Latvijā bija 1 398 156 balsstiesīgie vēlētāji.[13] Latvijā ir ap 400 000[14] nepilsoņu, kas vecāki par 18 gadiem un ir tiesīgi iestāties politiskās partijās. Tādējādi Latvijā politiskajās partijās darbojas tikai nepilni 0,9% jeb 15 000 personu no potenciāli iespējamām 1 800 000 personām. Tas Latviju pēc partiju biedru īpatsvara ierindo viszemākajā vietā Eiropā (sk. 6.3. tabulu[15]).

Ne vēlāk kā divus mēnešus pirms parlamenta vēlēšanām Tieslietu ministrijā reģistrētajām politiskajām organizācijām ir jāiesniedz Centrālajā vēlēšanu komisijā kandidātu saraksti.[16] Turklāt katrai partijai ir jāiemaksā depozītā drošības nauda 1000 latu apmērā par katru vēlēšanu apgabalu, kurā tā vēlas balotēties, un šī summa tiek atmaksāta tikai tādā gadījumā, ja partijas kandidātu saraksts pārvar 5% slieksni katrā apgabalā. Šāda prakse liecina par centieniem ierobežot partiju skaitu, kas piedalās vēlēšanās. Vienlaikus šī summa ir relatīvi neliela, un ir maz ticams, ka kāda no lielākajām partijām būtu ierobežota minētās finansiālās prasības dēļ. Prasība, ka kandidātiem ir jāpārvalda latviešu valoda, tika atcelta 2002. gada sākumā,[17] bet aizliegums balotēties personām, kas turpināja aktīvu darbību komunistiskajā partijā pēc 1991. gada janvāra, joprojām ir spēkā.

6.3. tabula

Kopējais biedru skaits partijās un to īpatsvars elektorātā dažādās Eiropas valstīs

Valsts	Gads	Kopējais biedru skaits partijās	Partiju biedru īpatsvars elektorātā, %
Austrija	1999	1 031 052	17,66
Somija	1998	400 615	9,65
Norvēģija	1997	242 022	7,31
Grieķija	1998	600 000	6,77
Beļģija	1999	480 804	6,55
Šveice	1997	293 000	6,38
Zviedrija	1998	365 588	5,54
Dānija	1998	205 382	5,14
Slovākija	2000	165 277	4,11
Itālija	1998	1 974 040	4,05
Portugāle	2000	346 504	3,99
Čehija	1999	319 800	3,94
Spānija	2000	1 131 250	3,42
Īrija	1998	86 000	3,14
Vācija	1999	1 780 173	2,93
Nīderlande	2000	294 469	2,51
Ungārija	1999	173 600	2,15
Apvienotā Karaliste	1998	840 000	1,92
Francija	1999	615 219	1,57
Polija	2000	326 500	1,15
Latvija	**2003**	**15 000**	**0,9**
Vidēji (neskaitot Latviju)			4,99

Avots: Mair and van Biezen, p. 9.

Vēlēšanu likums arī noteic, ka partijām ir jāizstrādā 4 000 zīmju partijas programma. Šāda norma ir paredzēta, lai sabiedrība varētu iepazīties ar dažādu partiju programmām. Tomēr praksē partiju publicētās programmas ir visai nenoteiktas un populistiskas, tajās uzskaitīti plaši politiskie mērķi taču nav atrodami detalizēti priekšlikumi to sasniegšanai. Turklāt sabiedrībai ir grūti prasīt no partijām pārskatus par solījumu izpildi, jo proporcionālās pārstāvniecības sistēmā, kāda ir spēkā Latvijā, valdības veido koalīcijas, un kompromisi politikā ir neizbēgami.

Partijām politisko kampaņu iespējas ir ļoti plašas. Likumi, kas regulē politiskās reklāmas, ir ļoti liberāli. Nepastāv ierobežojumi reklāmām televīzijā, radio un presē. Reklāmas var tikt raidītas un publicētas līdz pat vēlēšanām, vēlēšanu dienu ieskaitot. Parlamenta vēlēšanām reģistrētās politiskās partijas saņem arī zināmu bezmaksas reklāmas laiku nacionālajā televīzijā un radio. Vienīgais ierobežojums ir šāds: vēlēšanu dienā reklāmas nedrīkst atrasties tuvāk par 100 metriem no vēlēšanu iecirkņa. Līdzšinējā pieredze liecina, ka intensīva reklāma televīzijā ir ārkārtīgi efektīva. JP 1998. gadā un LPP 2002. gadā realizēja ļoti efektīvas kampaņas plašsaziņas līdzekļos, izmantojot modernās tirgzinības un reklāmas metodes, un tādējādi spēja iegūt ievērojamu vietu skaitu parlamentā, neraugoties uz nelielo biedru skaitu un kopumā mazpazīstamiem kandidātiem. 2002. gada vēlēšanās partijas izmantoja arī virkni citu novatorisku metožu, lai piesaistītu balsotājus politiskiem pasākumiem, iezīmīgi bija partiju rīkotie alus festivāli (ZZS) un televīzijas slavenību nolīgšana, lai tās, kopā ar politiķiem apceļojot lauku reģionus, piesaistītu potenciālos vēlētājus (LSDSP).

To, ka politiskajām partijām ir ļoti maz ierobežojumu veidoties, piesaistīt biedrus un cīnīties par amatiem, ir pierādījuši arī neiztrūkstošie jaunradīto partiju panākumi vēlēšanās – katrās Saeimas vēlēšanās ir uzvarējusi partija, kas izveidota mazāk nekā 12 mēnešus pirms vēlēšanām. Var apgalvot, ka vienīgie šķēršļi cīņā par amatiem ir finansiāla rakstura – atcerēsimies dārgo reklāmas kampaņu nozīmīgumu un panākumus, vēlētāju balsu piesaistīšanā.

6.2. Cik efektīva ir partiju sistēma valdību veidošanā un to stabilas darbības nodrošināšanā?

11 gadu laikā – no 1993. gada jūlija līdz 2004. gada nogalei – Latvija ir pieredzējusi desmit valdības (šo uzskaitījumu noslēdz Induļa Emša vadītā valdība, kas strādāja līdz 2004. gada decembrim). Tātad vidējais valdības darba ilgums ir bijis aptuveni 14 mēnešu. Tajā pašā laikā ir vērojama liela stabilitāte koalīcijā ietilpstošo partiju ziņā. Laikposmā no 1993. līdz 2002. gadam LC bija katrā partiju koalīcijā, savukārt TB/LNNK darbojās katrā valdībā no 1997. gada līdz 2004. gada pavasarim. Izjūkot kādai valdībai, milzīgas pārmaiņas koalīcijas sastāvā vai ideoloģijā neradās. Nedaudzas partijas mainījās vietām, bet ideoloģija joprojām bija centriski labēja un protekcionistiska nacionālo jautājumu risinājumā. Patiesi, visas valdības no 1993. līdz 2004. gadam ir bijušas ideoloģiski līdzīgas – centriski labējas, kas rīkojušās saskaņā ar "Vašingtonas konsensusa" tirgus reformām, vienlaikus cenšoties saglabāt sociālās drošības tīkla elementus un integrējoties pasaules, it īpaši Eiropas, starptautiskajās institūcijās.

Kādēļ valdību "mūžs" ir bijis tik īss? Atbildi var rast vēlēšanu likumos, kā arī pašās partijās – to rakstur ā un organizācijā. Latvijas likumdošana neliedz politiskajām partijām veidot apvienotus sarakstus (politiskas savienības), kas ļauj mazākām partijām pārvarēt 5% slieksni – tas ir nepieciešams, lai iegūtu vietas Saeimā (starpkaru periodā šāds procentu slieksnis nepastāvēja, 1993. gada vēlēšanās tā līmenis bija 4%). Citās Eiropas demokrātiskajās valstīs šāda prakse nepastāv – tur saraksti pēc pārstāvniecības iegūšanas bieži sadalās, kas mazina partiju atbildīgumu balsotāju priekšā, kā arī padara parlamentus fragmentētākus (Pettai and Kreuzer, p. 178). Nesenākais piemērs ir 2003. gadā notikusī politiskās apvienības PCTVL sašķelšanās. Tā 2002. gada vēlēšanās bija apvienojusi trīs dažādas politiskās partijas, praktiski monopolizējot krievvalodīgo vēlētāju balsis, un ieguva 25 vietas parlamentā, bet tad tā sadalījās "pirmreizinātājos". Tāpat nepastāv arī ierobežojumi attiecībā uz vēlēšanu apgabalu skaitu, kuros kandidāts var tikt iekļauts sarakstos. Rezultātā politiskās partijas savus vispopulārākos kandidātus tiecas ierindot vairākos apgabalos, tādējādi cerot piesaistīt papildu vēlētājus. Tomēr vēlētājam nav garantiju, ka politiķis izvēlēsies ieņemt deputāta vietu konkrētajā apgabalā, kurā viņš/viņa veido kampaņu. Šī sistēma tiecas atbalstīt nevis atbildīgu partiju politiku, bet personāliju

politiku. Turklāt tā mazina saikni starp partijām un pilsoņiem, kas nozīmē, ka parlamenta deputāti var justies mazāk atbildīgi elektorāta priekšā. Visbeidzot, relatīvais vieglums, ar kādu partijas var tikt veidotas un var organizēt kampaņu vēlēšanām, nozīmē, ka daudzām partijām kopējā ideoloģija ir maz izteikta un ka daudzi ievēlētie deputāti samērā viegli var tikt aizvilināti uz citām partijām.

Arī balsošanas sistēma veicina orientāciju uz personāliju politiku. Latvijas vēlētājiem tiek izdalīti dažādu viņu apgabalā balotējošos partiju saraksti (katrs uz savas lapas), no kuriem vēlētāji izvēlas vienu sarakstu, kuru tie atbalsta. Latvijā tiek izmantota kārtas skaitļa balsošanas sistēma,[18] kad balsotājiem ir iespēja atzīmēt kandidātus viņu atbalstītajā partijas sarakstā ar pozitīvu vai negatīvu zīmi, un galīgā kandidātu secība tiek sastādīta saskaņā ar šīm zīmēm.[19] Tas nozīmē, ka vēlētājiem ir iespēja personificēt savu balss izvēli. Tādējādi partijas izvēle bieži var būt sekundāra iepretim individuāla kandidāta izvēlei. Kopā ar iepriekšējo jautājumu resp. kandidātu balotēšanos vairākos apgabalos tas norāda, ka Latvijas politika ir visnotaļ personalizēta, kas, saprotams, ir negatīvi, ja domājam par partijām. Iespējams, ka cilvēki ir piesaistīti personālijām tāpēc, ka viņu izpratne par ideoloģijām ir vāja.

Ne tikai vēlētāji, bet arī pašas partijas priekšvēlēšanu kampaņās orientējas uz personālijām. Tādējādi Latvijā personālijām ir bijusi vadošā loma koalīcijas valdību veidošanā (un arī to izjaukšanā). Nereti ir grūti izskaidrot koalīciju izjukšanu citādi, kā vien ar personiskiem konfliktiem, kuru pamatā bieži vien ir privatizācijas procesa detaļas, nevis būtiskāki jautājumi.

6.3. Cik brīvi opozīcija vai pie varas neesošās partijas var organizēties likumdevēja ietvaros, cik efektīvi tās var darboties, nodrošinot valdības atbildīgumu?

Latvijas parlaments sniedz administratīvu atbalstu deputātiem frakcijās. Viņi saņem biroja telpas, sekretāra pakalpojumus, automašīnu dienesta vajadzībām un citus labumus, kas individuāliem deputātiem ir ierobežotāki. Uz katriem pieciem frakcijas locekļiem Saeima nodrošina vienu darbinieku, kā arī administratīvo atbalstu.[20] Katrs deputāts saņem finansējumu vienam līdz diviem palīgiem (lai gan diviem deputāta palīgiem būtu savā starpā jāsadala viena palīga atalgojums). Ir skaidrs, ka partijām, kuras iegūst vietas parlamentā, ir garantēts nozīmīgs organizatorisks un administratīvs atbalsts. To apstiprina arī fakts, ka tradicionālajām opozīcijas partijām, kas pārstāv krievu minoritāti, ir pavisam pieticīgi biroji ārpus parlamenta vai arī to nav vispār.

Opozīcija valdības atbildīguma nodrošināšanā var iesaistīties divējādi. Pirmkārt, Latvijas parlamentārās tradīcijas prasa, lai visas parlamentārās frakcijas būtu pārstāvētas komisijās, kuras, darbojoties gan kā detalizētas likumdošanas izstrādes orgāni, gan kā politiskie "sargsuņi", ir ārkārtīgi būtiskas parlamenta funkcionēšanā. Šobrīd Saeimā ir izveidotas 17 komisijas, 13 apakškomisijas un viena speciāla komisija. Noskaidrojuši šo komisiju sastāvu, konstatējam, ka opozīcija tajās pārstāvēta dažādos līmeņos – gan kā priekšsēdētāji, priekšsēdētāju vietnieki un sekretāri, gan arī kā ierindas locekļi. Komisiju ietvaros opozīcijai ir iespēja izteikt pieprasījumus vai jautājumus atsevišķiem ministriem, kā arī kvalitatīvi ietekmēt likumdošanas procesu. Opozīcijas partijas ir pārstāvētas arī parlamenta prezidijā, tādējādi tām ir sava loma parlamenta ikdienas darba organizēšanā.

Visbeidzot, nepastāv ierobežojumi neuzticības izteikšanā valdībai. Tāpat opozīcijas partijas var uzdot jautājumus Ministru prezidentam un valdības ministriem, pieprasīt, lai viņi sniedz pārskatu par savu darbu. Tomēr opozīcijai var rasties grūtības savākt pietiekami daudz balsu, lai šie centieni izdotos.

6.4. Cik taisnīgi un efektīvi ir likumi, kas regulē partiju disciplīnu Saeimā?

LR Satversmes 14. pants noteic, ka Saeimas deputāti nav atsaucami. Ievēlēto partiju pārstāvju un frakciju darbību Saeimā regulē Saeimas Kārtības rullis, kura jaunākā redakcija pieņemta 2002. gada 31. oktobrī.

Kārtības rullis noteic, ka frakciju ir tiesīgi veidot ne mazāk kā pieci deputāti, kas Saeimā ievēlēti no viena saraksta. Frakcijas var tālāk apvienoties politiskajos blokos. Katra frakcija vai bloks ir tiesīgs deleģēt pa vienam pārstāvim Frakciju padomē, kas noskaidro un saskaņo frakciju un politisko bloku darbību un taktiku Saeimā un komisijās, kā arī risina Kārtības rullī un Saeimas lēmumos neprecizētus jautājumus. Tomēr Frakciju padomes lēmumiem ir tikai rekomendējošs raksturs.

Līdzdalība frakcijā neuzliek Saeimas deputātam balsojumā kādus juridiski saistošus pienākumus pret attiecīgo frakciju. Tomēr frakcijas ir tiesīgas izslēgt deputātus no sava vidus. Šāda soda piemērošanas gadījumus un procedūru visbiežāk nosaka frakcijas nolikums, kas darbojas visās frakcijās, izņemot Zaļo un zemnieku savienības frakciju. Šai kontekstā jāatceras, ka virkne administratīvo priekšrocību (papildu finansējums preču un pakalpojumu iegādei, atvieglota pieeja autotransporta pakalpojumiem, papildu administratīvais atbalsts) ir pieejama tikai Saeimas frakcijām.

Neraugoties uz atsevišķiem plaši atspoguļotiem partijas disciplīnas pārkāpšanas gadījumiem, nevar apgalvot, ka deputāti bieži balsotu pretēji savas frakcijas nostājai. 2004. gada septembrī, aptaujājot 8. Saeimas septiņu frakciju vadītājus, noskaidrojās, ka vērtējumu skalā no 1 (ļoti slikti) līdz 5 (ļoti labi) frakciju disciplīnas indekss ir 4,2. Turklāt frakciju disciplīna 8. Saeimā tiek vērtēta augstāk nekā 7. Saeimā.

Frakciju iekšējo disciplīnu veicina vairāki strukturāli faktori. Saeimas deputāti tiek izraudzīti saskaņā ar proporcionālo vēlēšanu sistēmu, bet kandidātu sarakstus drīkst iesniegt tikai politiskās partijas. Tādējādi iekšējiem opozicionāriem var rasties grūtības ar savas politiskās karjeras turpināšanu attiecīgās partijas frakcijā. Kaut gan Latvijā ir vērojams augsts partiju un deputātu nomainīšanās līmenis, ne katram opozicionāram varētu būt pa spēkam izveidot dzīvotspējīgu politisko organizāciju, jo Saeimā ievēlēto partiju priekšvēlēšanu kampaņu budžeti ir vismaz vairāki simti tūkstošu latu.

Lai nodrošinātos pret deputātu pāriešanu uz citām frakcijām, partijas ir izmantojušas arī tiešākus mehānismus. Piemēram, JL Saeimas deputāta kandidāti deva svinīgu solījumu baznīcā un cita starpā apņēmās atteikties no deputāta mandāta, ja būs zaudējuši tautas vai JL komandas uzticību vai pārkāpuši minēto solījumu.[21] Pirms 7. Saeimas vēlēšanām daudziem deputāta kandidātiem no TP tika piedāvāts parakstīt dokumentu, kurā viņi atzīst, ka priekšvēlēšanu izdevumi uz katru kandidātu ir 25 tūkstoši latu.[22] Partijas disciplīnas pārkāpumu gadījumos tas ļautu uzsākt šīs summas piedziņu.

Neraugoties uz apsvērumiem un mehānismiem, 7. un 8. Saeimas laikā vairākas frakcijas ir sašķēlušās. 2001. gada janvārī pieci deputāti, kas izstājās no JP, Jaunās partijas frakcijas vietā izveidoja Jauno frakciju, un tā pastāvēja līdz 2002. gada martam. 2002. gada janvārī no LSDSP frakcijas izstājušies deputāti izveidoja Sociāldemokrātu savienības frakciju. Savukārt apvienības PCTVL frakcija 2003. gada februārī zaudēja 17 deputātus, kas izveidoja TSP frakciju, savukārt daži šīs frakcijas deputāti kopā ar citiem PCTVL saraksta deputātiem 2003. gada jūnijā izveidoja Latvijas Sociālistiskās partijas frakciju. 2004. gada februārī pieci TSP frakcijas pārstāvji iestājās LPP frakcijā. Līdztekus tam ir bijuši gadījumi, kad atsevišķi deputāti pāriet no vienas frakcijas uz citu vai arī kļūst par t.s. neatkarīgiem jeb pie frakcijām nepiederošiem deputātiem.

Deputātu mobilitāti ir veicinājuši ne tikai programmatiski vai taktiski apsvērumi, bet arī pašreizējās likumdošanas iecietība pret šādu praksi. Reaģējot uz sabiedrības nelabvēlīgo attieksmi, ir bijuši mēģinājumi aizsākt politisku diskusiju par pasākumiem, kas ierobežotu "deputātu staigāšanu" (īpaši aktuāla šī problēma bija 6. un 7. Saeimas laikā), tomēr tie ir atdūrušies pret Satversmē noteiktām cilvēka tiesībām uz vārda un apziņas brīvību.

6.5. Cik lielā mērā partiju biedri spēj ietekmēt partijas politiku un deputāta kandidātu izvēli?

Politisko partiju darbību un iekšējo dzīvi lielā mērā regulē likums "Par sabiedriskajām organizācijām un to apvienībām". Saskaņā ar šo likumu katrai partijai ir jāpieņem ne tikai sava programma, bet arī statūti, kas nosaka partijas organizatorisko struktūru. Statūti nosaka arī lēmumu pieņemšanas procedūru katrā partijā.

Kandidātu izraudzīšanās procedūra parasti ir decentralizēta pašvaldību vēlēšanām, bet centralizēta – Saeimas un Eiropas Parlamenta vēlēšanām. Partijas biedru formālās iespējas ietekmēt partijas lēmumus – tostarp par politikas izvēles jautājumiem – ir izklāstītas katras partijas statūtos.

Kandidātus visu līmeņu vēlēšanām parasti var izvirzīt jebkurš attiecīgās partijas biedrs vai vismaz jebkura vietējā organizācija. Izvirzītos kandidātus pašvaldību vēlēšanām parasti apstiprina partijas vietējās vai reģionālās struktūras, bet Saeimas un Eiropas Parlamenta vēlēšanām – partijas vadošās institūcijas (dome vai kongress). Tomēr partiju vadošajām institūcijām bieži ir nozīmīgs iespaids arī uz pašvaldību vēlēšanu kandidātu sarakstu izveidi, iesakot vai svītrojot kādas kandidatūras, kā arī nosakot kandidātu secību sarakstā. Intervijās ar partiju pārstāvjiem noskaidrojas, ka ierindas biedriem *de facto* ir neliela ietekme uz kandidātu izvirzīšanu. To nosaka gan partiju finansēšanas koncentrētais, pat oligarhiskais raksturs, kā arī dažu partiju ne pārāk veiksmīgā pieredze ar decentralizāciju Saeimas vēlēšanu kandidātu sarakstu veidošanā. Kandidātu izraudzīšanās process ilustrē partijās vērojamo varas koncentrācijas procesu darbības efektivizēšanas vārdā.

6.6. Cik lielā mērā partiju finansēšanas sistēma novērš partiju atkarību no šaurām interesēm?

Partiju finansēšanas jautājumus regulē Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likums (POFL) un netieši – likums "Par priekšvēlēšanu aģitāciju pirms Saeimas vēlēšanām un Eiropas Parlamenta vēlēšanām". POFL 2004. gada 12. februāra redakcija noteic, ka partijas var saņemt finansējumu savai darbībai no šādiem avotiem: 1) biedru naudas un iestāšanās naudas, 2) fizisko personu dāvinājumi (ziedojumi), 3) ienākumi no uzņēmējdarbības, 4) citi ar likumi neaizliegti ienākumu avoti. Svarīgi atzīmēt, ka partijām ir aizliegts pieņemt juridisko personu ziedojumus, bet fizisko personu ziedojumi, kā arī iestāšanās un biedru naudas apjoms no vienas personas gada laikā nedrīkst pārsniegt 10 tūkstošus latu, turklāt šie maksājumi ir veicami no ienākumiem, kas gūti pēdējo triju taksācijas gadu laikā. Partijas drīkst pieņemt tikai tādus ziedojumus, kurus izdara LR pilsoņi vai personas, kam ir tiesības uz LR nepilsoņa pasi. Anonīmu ziedojumu pieņemšana, kā arī ziedošana ar trešo personu starpniecību ir aizliegta. Par katru saņemto ziedojumu partijas publicē informāciju internetā.

POFL ierobežo arī partiju priekšvēlēšanu tēriņus, nosakot, ka katra partija Eiropas Parlamenta, Saeimas vai pašvaldību priekšvēlēšanu izdevumiem drīkst izlietot summu, kas nepārsniedz 0,20 latus uz katru vēlētāju iepriekšējās Saeimas vai pašvaldību vēlēšanās. Likums paredz, ka partijām ir jāsniedz finansiālās darbības pārskats gan pirms, gan pēc vēlēšanām, kā arī reizi gadā – gada pārskati. Visi minētie pārskati ir publiski pieejami.

Lai nedaudz vienādotu starta pozīcijas visām partijām, likumā "Par priekšvēlēšanu aģitāciju pirms Saeimas vēlēšanām un Eiropas Parlamenta vēlēšanām" ir noteikts, ka katrs Saeimas vai Eiropas Parlamenta vēlēšanām reģistrētais kandidātu saraksts var izmantot vienādu apjomu bezmaksas raidlaika Latvijas Televīzijā un Latvijas Radio. Tāpat šis likums nosaka nepieciešamību ievērot iespējami līdzvērtīgus nosacījumus visiem kandidātiem vai sarakstiem reklāmas laika piešķiršanai komerciālajās raidorganizācijās.

Partiju finansēšanas sistēmas reformas jautājums aktualizējās drīz pēc 1998. gada Saeimas vēlēšanām. Akadēmiskie pētījumi liecināja, ka pastāv pozitīva korelācija starp priekšvēlēšanu kampaņā ieguldīto līdzekļu apjomu un iegūto deputātu vietu skaitu. Tāpat bija vērojams nepārtraukts priekšvēlēšanu izdevumu pieaugums, kas bija saistīts ar priekšvēlēšanu kampaņu pagarināšanu, intensificēšanu un profesionalizāciju, kā arī plašsaziņas līdzekļu (īpaši televīzijas) pastiprinātu izmantošanu saziņā ar vēlētājiem. Savukārt pakāpeniskais fizisko personu ziedojumu īpatsvara pieaugums situācijā, kad sabiedrībā pastiprinās neuzticēšanās politiskajām partijām un ļaužu nozīmīgākā prioritāte bieži bija personisko ienākumu palielināšana, mudināja domāt, ka politisko partiju kasēs tika iepludināti neskaidras izcelsmes līdzekļi. Turklāt partiju līderi nereti atzina, ka ziedotāji mēdz izvirzīt zināmus politiskos nosacījumus un ka daļa saņemto līdzekļu netiek publiski reģistrēta un deklarēta.

Pastāvot bažām par nekontrolētu finanšu resursu nonākšanu politisko partiju rīcībā, tika izstrādāti divi priekšvēlēšanu kampaņu izdevumu novērošanas projekti, kuri ne vien izgaismoja vairāku partiju deklarēto tēriņu nesakritību ar izvietotās politiskās reklāmas apjomu, bet arī apstiprināja bažas par slēptās reklāmas pastāvēšanu kā drukātajos, tā elektroniskajos plašsaziņas līdzekļos.

Negribīgi pakļaujoties sabiedrības spiedienam, Saeima izdarīja labojumus likumdošanā, pilnveidojot partiju finanšu deklarēšanas procedūru, uzdodot Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojam (KNAB) pienākumu šīs deklarācijas apkopot un pārbaudīt, kā arī aizliedzot juridisko personu ziedojumus partijām un samazinot fizisko personu ziedojumu maksimālo apjomu līdz 10 tūkstošiem latu gadā. Tāpat likumdošanā tika precizēta izpratne par dāvinājumu.

Likumdošanas normu ievērošana ir bijusi nepilnīga. Nacionālajai radio un televīzijas padomei (NRTP) ir uzticēts uzraudzīt likuma "Par priekšvēlēšanu aģitāciju pirms Saeimas vēlēšanām un Eiropas Parlamenta vēlēšanām" prasību ievērošanu. Tomēr NRTP gausā reakcija uz, piemēram, šaubīgiem publicitātes gadījumiem *Radio SWH* ēterā pirms 2001. gada pašvaldību vēlēšanām, radot aizdomas par likuma prasību neievērošanu, tikai liecināja par šīs institūcijas vājo piemērotību minēto funkciju veikšanai. Vienlaikus jāatzīmē, ka 2002. gadā NRTP sodīja *Radio PIK* un LNT par priekšvēlēšanu aģitācijas likumdošanas pārkāpumiem. Padomes zemo kontroles spēju lielā mērā nosaka fakts, ka NRTP ir politiski veidota institūcija, kurā darbojas Saeimā ievēlētu partiju pārstāvji.

KNAB ir uzticēta partiju finanšu uzraudzība. Neraugoties uz visai plašajām tiesībām veikt izziņas darbu un tā rezultātā iegūto informāciju, pagaidām nevar apgalvot, ka birojs būtu pilnībā attaisnojis uz to liktās cerības. Kopš savas izveides 2002. gadā KNAB ir konstatējis nelikumīgus ziedojumus dažām partijām vairāk nekā 100 000 latu apjomā un pieprasījis tām pārskaitīt minētos līdzekļus valsts budžetā. Taču vairumā gadījumu partijas, izmantojot nepilnības likumdošanā, šīs KNAB prasības ir apstrīdējušas tiesā. Tomēr KNAB darbība partiju finanšu uzraudzības jomā ir uzskatāma par nesalīdzināmi efektīvāku un partiju rīcību ietekmējošāku nekā Valsts ieņēmumu dienesta aktivitātes šai jomā, neraugoties uz ģenerālprokurora Jāņa Maizīša publiski pausto vērtējumu, ka Alekseja Loskutova vadības laikā KNAB ir mazinājis aktivitāti tieši partiju finanšu kontroles sfērā.

Nedz pārmaiņas likumdošanā, nedz KNAB darbība pagaidām neļauj izdarīt pilnīgus un pārliecinošos empīriskos datos sakņotus secinājumus par partiju finansēšanas avotiem. Kaut gan ziedotāju sarakstos pēdējos piecos gados atrodams liels daudzums fizisko un juridisko personu, ziedotās summas nereti ir iespaidīgas (5000 latu un vairāk), īpaši fizisko personu ziedojumu gadījumos. Plašsaziņas līdzekļu veiktajos apsekojumos ir noskaidrots, ka daļai dāsno ziedotāju nav acīmredzamu avotu tik lielu naudas resursu ieguvei. Tas vedina domāt, ka šie ļaudis ir izmantoti kā starpnieki, lai partiju kasēs iepludinātu naudu, kas nākusi no citiem avotiem, iespējams, no juridiskām personām. Tāpat daudzi politiskās dzīves analītiķi uzskata, ka partiju finansējuma lauvas tiesa faktiski nāk no ļoti šaura personu loka, kas rada bažas par šo personu nesamērīgo ietekmi uz politiku.

6.7. Cik lielu atbalstu partijas saņem no dažādām etniskām, reliģiskām un lingvistiskām grupām?

Pilsoņu atbalstu noteiktām partijām vislabāk var izprast, aplūkojot trīs vēlēšanu veidus – Eiropas Parlamenta, Saeimas un pašvaldību vēlēšanas. Likumdošana noteic, ka pirmajās divās kandidātu sarakstus drīkst iesniegt tikai reģistrētas politiskās partijas vai to apvienības. Savukārt pašvaldību vēlēšanās tikai partijas drīkst iesniegt sarakstus tajās apdzīvotajās vietās, kur iedzīvotāju skaits pārsniedz piecus tūkstošus. Mazākās apdzīvotās vietās pieļaujama arī pilsoņu apvienību sarakstu iesniegšana.

Satversme noteic, ka Saeimu ievēlē vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās. Šie principi tiek izmantoti arī Eiropas Parlamenta un pašvaldību vēlēšanu rīkošanā, un tas atspoguļojas attiecīgajos likumdošanas aktos.

Aktīvās vēlēšanu tiesības ir piešķirtas visiem LR pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši 18 gadu vecumu. Izņēmums ir tie pilngadīgie pilsoņi, kuri ir apcietināti vai izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās, kā arī pilsoņi, kuri ar tiesas lēmumu ir atzīti par rīcībnespējīgiem.

Pasīvās vēlēšanu tiesības ir tiem LR pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā sasnieguši 21 gada vecumu, izņemot tos, kuri izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās, ir izdarījuši tīšus vai smagus noziegumus un viņu sodāmība nav dzēsta, ir izdarījuši noziegumus nepieskaitāmības stāvoklī vai ir atzīti par rīcībnespējīgiem ar tiesas lēmumu. Tomēr ir jāņem vērā, ka vēsturisku iemeslu dēļ tiesības balotēties Saeimas un pašvaldību vēlēšanās ir liegtas tiem LR pilsoņiem, kuri pēc 1991. gada 13. janvāra ir darbojušies Padomju Savienības Komunistiskajā partijā vai tās satelītorganizācijās, kā arī tiem, kuri ir vai ir bijuši Latvijas PSR, PSRS vai ārvalstu drošības, izlūkošanas vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieki.

Vēlēšanu likumdošanā nav noteiktas kādas kvotas vai citas priekšrocības noteiktām LR pilsoņu grupām. Latvijas sabiedrības etniskā, reliģiskā un lingvistiskā struktūra ir neviendabīga. Valsts iedzīvotāju kopuma un pilsoņu kopuma etnisko struktūru sk. 6.4. tabulā.

6.4. tabula

Iedzīvotāju un pilsoņu kopuma etniskā struktūra, %

Tautība	Iedzīvotāji	LR pilsoņi
Latvieši	58,7	74,9
Krievi	28,8	18,3
Baltkrievi	3,9	1,5
Ukraiņi	2,6	0,6
Poļi	2,5	2,2
Lietuvieši	1,4	0,9
Citi	2,1	1,5
KOPĀ	100	100

Avots: Naturalizācijas pārvalde. Iedzīvotāju reģistra dati (situācija 2004. gada 1. jūlijā).

Gan vēlēšanu un referendumu rezultāti, gan sabiedriskās domas pētījumi uzrāda nozīmīgas atšķirības etnisko kopienu vēlēšanu uzvedībā. Vispirms jāuzsver, ka vairākas politiskās organizācijas, kas akcentē kādas etniski lingvistiskās kopienas interešu aizstāvību, regulāri iegūst pārstāvniecību Saeimā. Partijas, kas savas politiskās platformas priekšplānā izvirzīja slāvu minoritāšu interešu aizsardzību, 1998. gada un 2002. gada Saeimas vēlēšanās vislielāko atbalstu guva Rīgā un Latgalē – vēlēšanu apgabalos ar vislielāko slāviskas (austrumslāvu) izcelsmes LR pilsoņu īpatsvaru.[23]

Līdzīgu tendenci uzrādīja arī referendums par Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā. Apgabalos ar lielāku slāvu pilsoņu īpatsvaru atbalsts valsts dalībai ES bija mazāks, turklāt dažādu tautību vēlētāju rīcības motivācija bija atšķirīga.[24]

Lietišķo pētījumu aģentūras *Nikolo grupa* veiktajā LR pilsoņu aptaujā 2004. gada februārī tika apstiprināta un konkretizēta dažādu etnisko kopienu atšķirīgā vēlēšanu uzvedība. Atbildes uz jautājumu "Par kuru partiju Jūs balsotu, ja Saeimas vēlēšanas notiktu šodien?" dažādās etniskajās grupās sadalījās nevienmērīgi.

6.5. tabula

Partiju atbalsta etniskā struktūra, %

Partija	Latvieši	Austrumslāvi	Citi	Kopā
JL	93	3	4	100
TP	93	5	2	100
PCTVL	19	74	7	100
TSP	14	81	5	100
ZZS	95	4	1	100
TB/LNNK	91	7	2	100
LPP	90	8	2	100
LSDSP	53	39	8	100

Avots: *Nikolo grupa*, 2004.

Šie dati ļoti uzskatāmi demonstrē etnisko nošķirtību politikā, kas gan nav raksturīga tikai Latvijai vien, bet ir vērojama arī vairākās citās Eiropas valstīs. Faktiski ir iespējams runāt par "latviešu" partijām un "austrumslāvu" partijām, ņemot vērā katras partijas etniskā atbalsta bāzi. Turklāt nav domājams, ka tuvākā vēlēšanu cikla laikā etniskās šķirtnes loma varētu mazināties, par ko liecina gan dažu politisko spēku iekšpolitiskās aktivitātes, gan tās pavadošais starptautiskais fons.

Balstoties uz Seimūra Lipseta un Steina Rokana formulēto šķirtņu teoriju, var uzskatīt, ka šāda nošķirtība lielā mērā atspoguļo pastāvošo sabiedrības politisko segmentāciju, kuras kontūras iezīmējās jau 20. gadsimta 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā. Tās pārvarēšana ir ilgtermiņa process, kura rezultāti ir cieši saistīti ne tikai ar sabiedrības integrācijas politikas efektivitāti, bet arī ar starptautiskā konteksta maiņu.

6.8. Kādi pasākumi ir veikti, lai novērstu publiski identificētās problēmas partiju darbībā? Cik prioritāri ir šie pasākumi un vai tiem ir sabiedrības atbalsts?

Sabiedrība visai negatīvi vērtē Saeimā ievēlēto deputātu pāreju no vienas frakcijas uz citu, nereti uzskatot to par politiskās nestabilitātes pazīmi un dažkārt pat par negodprātīgu rīcību attiecībā pret vēlētājiem. Tāpēc ir izskanējuši aicinājumi novērst iespēju deputātiem neierobežoti mainīt savu frakcijas piederību. 1997. gadā apvienība TB/LNNK izstrādāja attiecīgu likumprojektu, kas paredzēja Saeimas deputāta mandāta zaudēšanu frakcijas piederības maiņas gadījumā. Tomēr šis priekšlikums tika noraidīts kā Satversmei neatbilstošs. Tā kā Satversme neparedz iespēju vēlētājiem atsaukt Saeimas deputātus, tika secināts, ka pamatlikuma garam neatbilstu arī deputāta *de facto* atsaukšana pēc partijas iniciatīvas. 2004. gada septembrī TSP iesniedza priekšlikumu grozīt Saeimas Kārtības rulli. Priekšlikumā bija paredzēts, ka deputāts varētu mainīt frakcijas piederību tikai ievēlētā saraksta ietvaros. Tas nozīmētu, ka ne mazāk kā pieci no viena saraksta ievēlēti deputāti varētu izveidot jaunu frakciju, taču viņi nevarētu pievienoties kādai no jau esošajām frakcijām.

Ir izvērsta sazarota darbība, lai pilnveidotu partiju finansēšanas sistēmu. Tās rezultātā vairāku gadu laikā tika panākta partiju finanšu deklarēšanas kārtības precizēšana un kontroles uzticēšana KNAB, aizliegti juridisku personu ziedojumi un jebkāda veida aizņēmumi, samazināts maksimālais vienas fiziskās personas ziedojumu apjoms. Politiskās partijas mēģināja šīs reformas izmantot, lai ieviestu tiešās valsts budžeta dotācijas partijām, taču, sastapušās ar nepārprotamu sabiedrības noraidījumu, tās no šiem nodomiem atteicās. Kaut gan partiju finansēšanas sistēma Latvijā vēl ir pilnveidojama, šis jautājums pagaidām ir zaudējis savu aktualitāti.

Kopvērtējums: virzība pēdējos 5 gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
6.1		X			
6.2				X	
6.3		X			
6.4		X			
6.5				X	
6.6					X
6.7				X	
6.8			X		

Vislabākās iezīmes

Reaģējot uz sabiedrības spiedienu, Saeima 2002. gadā pieņēma grozījumus likumdošanā, aizliedzot juridisko personu ziedojumus politiskajām partijām un samazinot ziedojuma maksimālo summu viena gada laikā. 2003. gadā tika noteikti arī partiju tēriņu ierobežojumi priekšvēlēšanu kampaņu laikā.

Visnopietnākā problēma

Neraugoties uz Saeimas veiktajiem grozījumiem partiju darbību regulējošā likumdošanā un NVO centieniem novērot politisko organizāciju finanšu plūsmu priekšvēlēšanu kampaņu laikā, partiju finansiālā atkarība no šaurām interesēm joprojām saglabājas. Daži šādas situācijas cēloņi ir saistīti ar priekšvēlēšanu kampaņu izdevumu straujo pieaugumu, sabiedrības kraso ekonomisko noslāņošanos, zemo uzticēšanos partijām un potenciālajiem ieguvumiem no ciešām saiknēm ar ietekmīgākajām politiskajām partijām. Cita problēma ir nelielais biedru skaits Latvijas partijās. Latvijā šis rādītājs ir viens no viszemākajiem Eiropā, neraugoties uz to, ka pēdējos gadu desmitos partiju biedru skaits ir samazinājies gandrīz vai visās attīstītajās Eiropas valstīs.

Ieteicamie uzlabojumi

Diskutabls, taču mērķtiecīgs un viegli administrējams uzlabojums partiju atkarības mazināšanai no finanšu līdzekļiem un dāsniem ziedotājiem ir apmaksātas politiskās reklāmas ierobežojums vienā vai vairākos plašsaziņas līdzekļu veidos. Vienlaikus gan būtu paplašināma un pilnveidojama bezmaksas raidlaika piešķiršana sabiedriskajos plašsaziņas līdzekļos vēlēšanām reģistrēto kandidātu sarakstiem.

LITERATŪRA

Bottolfs, H. Chapter 4: Latvia. In: Aarebot, F. and T. Knutsen (eds.). *Politics and Citizenship on the Eastern Seaboard*. Kristiansand, Norway: Nordic Academic Press, 2000.

Pettai, V. and M. Kreuzer. Party politics in the Baltic states: social bases and institutional context. *East European Politics and Societies*, 1999, 13 (1, Winter): 148–189.

Mair, P. and I. van Biezen. Party membership in twenty European democracies, 1980–2000. *Party Politics*, 2001, 7 (1): 5–21.

ATSAUCES

[1] 1993. gadā – 23; 1995. gadā – 19; 1998. gadā – 21 un 2002. gadā – 20 (Centrālās vēlēšanu komisijas dati, sk.: *www.cvk.lv*).

[2] Partijas ģenerālsekretārs informēja autoru, ka tiek sagaidīts, ka ministri un Saeimas deputāti maksā vairāk nekā pārējie partijas biedri (2003. g. 14. maijs).

[3] Bottolfs, p. 95.

[4] Dati iegūti, autoram 2003. gada 14. martā telefoniski sazinoties ar partiju birojiem; dati par TP iegūti 2003. gada 17. martā, sazinoties pa e-pastu.

[5] LSDSP 2002. gada vēlēšanās nepārvarēja 5% slieksni.

[6] SDS 2002. gada vēlēšanās nepārvarēja 5% slieksni.

[7] 2003. gada 29. novembrī biedru skaits bija tikai 1 501, sk.: Egle, I. Tautas partija kā alternatīva Repšem. *Diena*, 2003, 29. nov., 4. lpp.

[8] *Latvijas ceļš* 2002. gada vēlēšanās nepārvarēja 5% slieksni.

[9] *Līdztiesībai* ir 375 biedri. TSP un LSP nespēja sniegt atbildi uz šo jautājumu.

[10] Opozīcijā JL pievēršas partijas stiprināšanai. *Diena*, 2004, 15. apr., 5. lpp.

[11] *Diena*, 2004, 8. marts, 1. lpp.

[12] Nav citu statistikas avotu par partiju biedru skaitu Latvijā, kurus varētu salīdzināt ar šī pētījuma autoru rezultātiem, kas liecina par pētījumu trūkumu šajā jomā. To e-pasta vēstulē 2003. gada 17. martā apstiprināja arī Ingrida

van Biezena, kas izskaidroja, ka viņas veiktajā salīdzinošajā pētījumā par partijas piederību Eiropā (sk. 6.3. tabulu) statistika par partiju biedru skaitu Baltijas valstīs datu trūkuma dēļ nav uzrādīta.

[13] Informācija no Centrālās vēlēšanu komisijas mājaslapas, sk. *www.cvk.lv* (aplūk. 2003.18.II).

[14] Informācija no Latvijas Naturalizācijas pārvaldes mājaslapas, sk. *www.np.gov.lv* (aplūk. 2003.18.II).

[15] Tabula neietver divas pārējās Baltijas valstis – Lietuvu un Igauniju, jo nav pieejama salīdzināmā statistika.

[16] Latvijā pirmajos desmit pēcpadomju gados (1991. gada augusts – 2001. gada augusts) Tieslietu ministrijā ir reģistrētas 57 politiskās partijas (*Lursoft* dati, 2001); 2004. gada septembrī bija 61 politiskā partija.

[17] Tomēr Satversmes 18. pants visiem deputātiem prasa dot solījumu, kas kalpo kā zināms deputātu valodas zināšanu pārbaudes līdzeklis (Saeimā ievēlēta persona parlamenta locekļa pilnvaras iegūst, ja tā Saeimas sēdē dod šādu svinīgo solījumu: "Es, uzņemoties Saeimas deputāta amata pienākumus, Latvijas tautas priekšā zvēru (svinīgi solu) būt uzticīgs Latvijai, stiprināt tās suverenitāti un latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu, aizstāvēt Latviju kā neatkarīgu un demokrātisku valsti, savus pienākumus pildīt godprātīgi un pēc labākās apziņas. Es apņemos ievērot Latvijas Satversmi un likumus.").

[18] Kārtas skaitļa balsošanas sistēma ļauj vēlētājiem personificēt savu balsi, izmantojot dažādas preferenciālas balsošanas procedūras.

[19] Tiek ievēlēti tie, kam ir visvairāk pozitīvo atzīmju iepretī negatīvajām, neraugoties uz kandidātu sākotnējo secību sarakstā.

[20] Saeimas Kārtības rullis, sk. *www.saeima.lv.*

[21] Sk. *http://www.jl.lv/page.php?id=455* (aplūk. 2004.30.IX).

[22] Jāņa Ikstena intervija ar Tautas partijas Saeimas frakcijas vadītāju Aigaru Kalvīti 2004. gada 23. septembrī.

[23] Eglājs, R. Politiskā rajonēšana Latvijā, sk. *http://www.politika.lv/index.php?id=109287&lang=lv* (aplūk. 2004.26.IX).

[24] Sīkāk sk.: Krastiņš, M. Etniskie balsojumi Latvijā: kas tālāk?, sk. *http://www.politika.lv/index.php?id=109377&lang=lv* (aplūk. 2004.26.IX); Austers, I. Kādi bija latviešu un cittautiešu argumenti par vai pret Latviju ES?, sk. *http://www.politika.lv/index.php?id=108318&lang=lv* (aplūk. 2004.26.IX).

7. Pārvaldes struktūru efektivitāte un atbildība

Marija Golubeva un Iveta Reinholde

Vai pārvaldes struktūras ir atbildīgas tautas un tās pārstāvniecības priekšā?

7.1. Cik efektīvi salīdzinājumā ar citām valstīm Latvijas valdība īsteno savu rīcībpolitiku?

Par demokrātiski ievēlētas valdības spēju īstenot politiku un pārzināt valsts izdevumus liecina visu valsts pārvaldes komponentu efektivitāte.

Parlamenta spējai ietekmēt izpildvaru ir samērā nemainīgi ierobežojumi, kas ir iestrādāti Latvijas parlamentārajā sistēmā, proti, Saeimas frakciju rīcība vienmēr ir atkarīga no konkrētā brīža valdības koalīcijas sastāva. Tomēr nevar teikt, ka parlaments regulāri ierobežo valdības efektīvu darbību – valdības krīt demisionējot, kad koalīcijas partneru starpā vairs nav saskaņas jautājumā par pamatprincipiem.

Var droši apgalvot, ka likumdošanā iniciatīva parasti pieder izpildvarai. Izpildvara jeb – tiešāk – valsts pārvalde izstrādā lielāko daļu likumdošanas apjoma valstī. Tas liecina par vairākām tendencēm. Pirmkārt, mazinās parlamenta loma, bet, otrkārt, valsts attīstība kļūst atkarīga no valdības profesionālas darbības. Treškārt, šāda tendence var liecināt par varas pārdali ar konstitucionālām sekām.

Kopš 90. gadu vidus valsts pārvaldes reformu procesā bijuši gan veiksmīgi, gan neveiksmīgi posmi. Sākotnējie mēģinājumi decentralizēt lēmumu pieņemšanu valsts pārvaldē, atbrīvojoties no padomju pārvaldes mantojuma, un ieviest Latvijā jaunas pārvaldes principus, vadoties pēc citu valstu pieredzes, tikai daļēji sasniedza savu mērķi. Īpaši neveiksmīgs bija pārmaiņu pirmais posms, kad, notiekot gandrīz stihiskai decentralizācijai un iejaucoties partiju interesēm, tika izveidotas vairākas ministrijām padotās iestādes ar neskaidriem atskaitīšanās mehānismiem. Šo iestāžu rīcības brīvību ar valsts izdevumiem saistītajos jautājumos (īpaši attiecībā uz tā saucamajiem pašu ieņēmumiem un citiem resursiem) ierobežoja pārsvarā tikai atbildīgā ministra vai valsts sekretāra griba. Daļēji šīs neveiksmes pamatā bija pašu jaunās pārvaldes principu – piemēram, tā saucamā Jaunzēlandes modeļa – pretrunīgais raksturs, imitējot tirgus mehānismus valsts sektorā.[1] Latvijas valsts pārvaldes institucionālās kultūras normatīvi birokrātiskais raksturs ar tā korupcijas potenciālu savienojumā ar ierēdņu – vadītāju visai lielu rīcības brīvību radīja situāciju, kad izpildvara nevarēja efektīvi sekot politikas īstenošanai un izlietoto līdzekļu atdevei.

Uzlabojumi sākās ap 2000. gadu – pēc problēmu analīzes, līdz ar jaunu likumdošanu aģentūru jomā un jauna aģentūru darbības ietvara radīšanu, kad tika ņemta vērā Latvijas specifika un izstrādāti jauni pārvaldības principi ar šaurāku aģentūru rīcības brīvību. Rezultātu plānošanas sistēma, kas pēdējos gados tiek ieviesta valsts pārvaldē, turpmāk var uzlabot situāciju šajā jomā. Tomēr būtisks faktors, kas ierobežo valsts pārvaldes efektivitāti, ir par politikas plānošanu atbildīgo ierēdņu salīdzinoši vājā kapacitāte.

90. gadu beigās līdz ar informācijas pieejamības likumdošanas uzlabošanu uzlabojās arī sabiedrības spēja kontrolēt valsts pārvaldes darbību. Tomēr pilsoniskā sabiedrība, kas Latvijā attīstījās samērā lēni, ne vienmēr ir bijusi spējīga sekot līdzi politikas īstenošanai, un ir tikai atsevišķas nevalstiskās organizācijas (NVO), kam ir šāds potenciāls. Mediji regulāri pievērš uzmanību trūkumiem valsts pārvaldes funkcionēšanā, tomēr bieži uzmanības fokusa izvēle, kritizējot nepilnības ministriju vai iestāžu darbībā, ir atkarīga no medija īpašnieku vai redakcijas politiskās vai pat ekonomiskās motivācijas (piemēram, gadījumā, kad tieslietu ministrs, iespējams, iejaucās tiesas kompetencē, viņa rīcību skaļāk par pārējiem kritizēja pretējās ekonomiskās intereses pārstāvošās avīzes).

Kopumā var secināt, ka valsts pārvalde pēdējo piecu gadu laikā ir kļuvusi caurskatāmāka un efektīvāka, un sabiedrības spēja sekot līdzi politikas īstenošanai ir paaugstinājusies. Tāpēc vispārējās tendences ir vērtējamas kā apmierinošas. Tomēr kopumā publiskās pārvaldes reformas izrādījās mazāk efektīvas, nekā tika gaidīts, kam par iemeslu bija fakts, ka Latvijas politiķu vidū nepastāv politiskās gribas kontinuitāte. Ļoti liela bija ārējo aktoru (Pasaules Banka, Eiropas Savienība) loma valsts pārvaldes reformu nodrošināšanā. Kopumā šo ietekmi var vērtēt pozitīvi, jo tā nodrošināja gan stimulu pārmaiņām (kas bija nepieciešams politiskās gribas vakuuma dēļ), gan nepieciešamo pieredzi.

Šajā pārskata nodaļā ieteikumi par uzlabojumiem analizētajās jomās seko pēc katra sadaļas punkta vērtējuma.

7.2. Sabiedrības uzticēšanās valdības un tās politiskās vadības efektīvai darbībai

Kā liecina 90. gadu beigās un jaunā gadu tūkstoša sākumā veiktie pētījumi,[2] iedzīvotāju uzticēšanās valdībai un politiķiem kopumā bijusi visai zema: 1997.–1999. gadā valdībai uzticējās 26,3% pilsoņu un 21,8% nepilsoņu, 2000. gadā – 24% pilsoņu un 22% nepilsoņu. Līdzīga – kaut gan ne tik izteikta – situācija 90. gadu otrajā pusē bija raksturīga arī citām Austrumeiropas valstīm.[3] Gadu tūkstošu mijā Latvijas ļoti zemie rādītāji šajā jomā fiksēti izdevumā "Latvija. Pārskats par tautas attīstību" – tajā atzīts, ka mazāk nekā 10% Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka viņi var būtiski ietekmēt jautājumu izlemšanu Saeimā, valdībā un ministrijās.[4] Tolaik tikai 17% iedzīvotāju, Saeimas deputātu un pašvaldību vadītāju uzskatīja, ka lēmumu pieņemšana Ministru kabinetā ir caurspīdīga.

Līdzīga iedzīvotāju attieksme pret ievēlēto politiķu darbību un tās efektivitāti saglabājusies arī šobrīd: saskaņā ar Eirobarometra datiem, Latvija ir to valstu vidū, kurās iedzīvotāju uzticēšanās valdībai ir viszemākā līmenī (no 7 līdz 30%). Salīdzinājumam: Igaunija kopā ar Ziemeļvalstīm atrodas valstu grupā, kuru iedzīvotāji visvairāk uzticas savai valdībai, bet Lietuva – grupā ar vidēju uzticēšanās līmenī.[5] Latvijas iedzīvotāji vairāk uzticas policijai (42,5%), komercbankām (44,9%) un NATO (37,9%), nevis valdībai (25,0%) vai politiskajām partijām (10,4%).[6]

Līdzīga ir attieksme pret valdības darbības efektivitāti atsevišķās jomās. 2003. gada rudenī tikai 13% Latvijas iedzīvotāju uzskatīja, ka nodokļos iekasētā nauda valstī kopumā tiek tērēta pareizi, bet divas trešdaļas respondentu par šo jautājumu izteicās visai skeptiski (SKDS dati).

Politisko lēmumu pieņemšanas daļēji necaurspīdīgais, brīžiem šauri korporatīvais raksturs nokļuva Latvijas politikas ekspertu un sabiedrības uzmanības centrā 2001. gadā, kad iznāca ANO Attīstības programmas pārskats par tautas attīstību Latvijā, kurā bija norādīts uz iedzīvotāju zemo līdzdalību politisko lēmumu pieņemšanā, un *Sorosa fonds – Latvija* organizēja Sabiedriskās politikas forumu par tēmu "Slēgtā politika Latvijā".

Pēc 2001. gada par pilsoņu samērā lielo interesi necaurspīdīgas politikas un korupcijas problēmu risināšanā liecina tas, ka 2002. gada Saeimas vēlēšanās ievērojamus panākumus guva partija *Jaunais laiks*, kas toreiz cīņu pret korupciju valsts pārvaldē pasludināja par savu misiju. Kaut gan dati liecina, ka 96,4% aptaujāto paši nav maksājuši, lai iegūtu labvēlīgu lēmumu vai lietas iznākumu, tomēr kopumā 32,6% aptaujāto uzskata, ka ierēdņu darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes, bet 34,6% uzskata, ka izpildvarā strādājošie ir nekompetenti, kā rezultātā to darbība ir neefektīva.[7]

Šāds vērtējums liecina par iedzīvotāju ļoti kritisko attieksmi pret izpildvaras spēju strādāt sekmīgi. Līdz ar to situāciju šajā jomā nevar raksturot kā normālu, tā ir vērtējama kā **ļoti slikta**.

Ieteikumi

1. Nepieciešams uzlabot valdības komunikāciju ar iedzīvotājiem, kā arī politisko lēmumu pieņemšanas un īstenošanas caurskatāmību. Esošā situācija, kad politiski lēmumi bieži tiek pieņemti bez savlaicīgas sagatavošanas un rīcībpolitikas virzība mainās ļoti bieži līdz ar pārmaiņām valdības sastāvā, iedzīvotāju neuzticēšanās valdības efektivitātei ir vismaz daļēji pamatota.
2. Nepieciešams veicināt pilsoniskās sabiedrības attīstību un kapacitātes izaugsmi, lai palielinātu sabiedrības kontroli pār valdību un dotu iespēju sabiedrībai novērtēt valdības efektivitāti.

7.3. Ievēlēto politiķu kontrole pār administrāciju un citām izpildvaras struktūrām (aģentūrām)

Attiecības starp politiķiem un administrāciju reglamentē Valsts pārvaldes iekārtas likums (pieņemts 2002. gada 6. jūnijā) un Civildienesta likums (2000.7.IX). Var uzskatīt, ka, pieņemot šos divus likumus, tika noteikta publiskās pārvaldes un civildienesta loma un statuss valstī. Civildienesta likums uzsver, ka civildienests ir likumīgai valdībai lojāls, profesionāls un politiski neitrāls.

Latvijā pastāv vispārpieņemts uzskats, ka ministrs attiecīgajā ministrijā realizē politisko vadību, bet valsts sekretārs – administratīvo vadību. Formālā līmenī šīs atbildības ir noteiktas Valsts pārvaldes likumā, nodalot abu amatpersonu pienākumus. Vērtējot valsts sekretāru kā ministriju augstāko civildienesta amatpersonu stabilitāti, jāuzsver, ka kopš 1997. gada valdības ir mainījušās astoņas reizes (1997.13.II, 1997.7.VIII, 1998.26.XI, 1999.16.VII, 2000.5.V, 2002.7.XI, 2004.9.III, 2004.2.XII), savukārt valsts sekretāri savos amatos ir bijuši relatīvi stabili, kas liecina par šo amatpersonu profesionalitāti.

Kā atsevišķs piemērs jāmin E. Repšes valdības laiks, kas aizsākās ar valsts sekretāru nomaiņu premjera partijas biedru vadītajās ministrijās. Līdz ar to iezīmējās valdības vēlme iegūt lielāku politisko kontroli pār ministrijām, pārņemot savā ziņā gan budžeta sadali, gan personāla jautājumus. Uz vispārējā valsts sekretāru amata stabilitātes fona un civildienesta darbības nepārtrauktības nodrošināšanas fona E. Repšes valdības centieni nomainīt amatos valsts sekretārus iezīmē politiķu izpratnes trūkumu par civildienesta lomu demokrātiskā valstī un norāda uz politiķu patieso vēlmi upurēt civildienestu – šo izpildvaras kontinuitātes administratīvo instrumentu – īslaicīgu politisko iegribu apmierināšanai un popularitātes nostiprināšanai.

E. Repšes valdības laikā pieņemtie Civildienesta likuma grozījumi, dodot tiesības premjeram atcelt no amata jebkuru ierēdni, kurš būtu zaudējis premjera uzticību, norāda uz to, ka politiķiem trūkst stratēģiskas domāšanas. Tas ir attiecināms gan uz premjerministru, gan ministriem. Kopā sajaucot stratēģisko un operatīvo civildienestu vadību, tiek traucēts ministriju darbs, un sekas atspoguļojas ātrā tempā izstrādātos normatīvo aktu projektos, kas ir gan nekvalitatīvi sagatavoti, gan arī bieži vien neatbilst sabiedrības ekspektācijām.

Sers Robins Mauntfīlds, analizējot Latvijas valsts pārvaldes uzbūvi, norādījis, ka Latvijā ir spēcīgi izteikta vertikālā koordinācija, bet ļoti vāja horizontālā koordinācija.[8] Tas nozīmē, ka ministrijas darbojas pirmām kārtām savas kompetences ietvaros un atbilstoši savām resora interesēm, taču jautājumu risināšanā ministrijas iesaistās nelabprāt, un jautājumi netiek aplūkoti kopējās valsts pārvaldes sistēmas, politikas vai programmas aspektā. Vertikāli organizētai publiskās pārvaldes institucionālai sistēmai turklāt ir raksturīgi veikt ne tikai tās funkcijas, kuras noteiktas likumdošanā, bet arī citas saistītās funkcijas, kas rezultātā noved pie funkciju dublēšanās.

Sastopoties ar valdības krīzes pazīmēm, Latvijas ierēdniecība ieņem nogaidošu pozīciju.[9] Tātad valdības krīzes gadījumā, kad civildienests ir tas, kam jānodrošina sektorpolitika un programmu pēctecība un nepārtrauktība, ierēdniecība apzināti nenodrošina šo pēctecību. Tas liecina par ierēdniecībai piemītošo šauro skatījumu uz problēmām globālā kontekstā, kā arī parāda sabiedrības izpratni par politikas procesu.

90. gadu vidū valsts pārvaldē bija vērojami decentralizācijas procesi, kam ne vienmēr sekoja jaunu, caurspīdīgu lēmumu pieņemšanas un atskaitīšanās sistēmu ieviešana. Kamēr mērķis bija atbrīvoties no pārāk centralizētas valsts pārvaldes, ko mantojām no padomju sistēmas, stihiskās decentralizācijas rezultātā ministriju padotības iestāžu vadības autonomija bieži bija nesamērīgi liela, bet ministriju kontrole pār padotības iestāžu resursiem un darbības rezultativitāti – nepietiekama.[10]

2000. gadā tapa divi neatkarīgu ekspertu vērtējumi par Latvijas valsts pārvaldes sistēmas problēmām.[11] Kopumā tie uzrādīja šādas tendences:

- skaidras politikas īstenošanas un koordinācijas struktūras trūkums,
- "vakuums" izpildvaras centrā, vāji horizontālie sakari starp ministrijām, kas apgrūtina koordināciju,
- darbības ietvara (skaidri definētu rezultātu sistēmas) trūkums valsts aģentūrām,
- nav skaidri definētas civildienesta sistēmas.

Gan abi eksperti – Polits un Mauntfīlds, gan citi ārvalstu konsultanti, kuri piedalījās valsts pārvaldes reformu izstrādē kopš 2000. gada (piemēram, *Phare Twinning* projekta ietvaros Finanšu ministrijā un Valsts kancelejā 2002.–2003. gadā), arvien vairāk sekmēja *jaunās publiskās pārvaldes* (*New Public Management*)

principu pārņemšanu Latvijas valsts pārvaldē. Šajos jaunajos principos uzsvērta rezultativitāte un efektivitātes vadība (*performance management*). Šāda pieeja kopumā pozitīvi ietekmēja izpildvaras spēju sekot līdzi valsts izmaksu efektivitātei, kaut gan efektivitātes vadības ieviešana sastapās ar vairākām problēmām, kuras turpinājumā tiks aprakstītas sīkāk.

Daļa no Polita un Mauntfīlda konstatācijām tika ņemta vērā – tā, piemēram, Mauntfīlda ziņojumā viens no ieteikumiem bija izpildvaras centra stiprināšana, palielinot Valsts kancelejas lomu politikas koordinācijā, izveidojot tajā politikas analīzes un koordinācijas vienību, kas uzņemtos atbildību par politikas īstenošanas horizontālo koordināciju. Drīz pēc Mauntfīlda ziņojuma Valsts kancelejā tika izveidots Politikas koordinācijas departaments, kas praktiski ir pildījis norādītās funkcijas kopš 2001. gada.

Viena no akūtajām problēmām bija neskaidrais valsts aģentūru statuss un ar to saistītā tā saucamo pašu ieņēmumu iekasēšana un pārvaldīšana – visai bieži tie līdzekļi, ko aģentūras iekasēja no iedzīvotājiem par valsts pakalpojumiem, tika uzskatīti par pašas iestādes ieņēmumiem, ar kuriem iestādes vadība varēja rīkoties diezgan brīvi (lai attaisnotu bezpeļņas organizācijas statusu, pašu ieņēmumi tika sadalīti algās, prēmijās un tamlīdzīgi, nevis ieskaitīti valsts budžetā pārdalei saskaņā ar visu nozaru vajadzībām).

Mēģinājumi sakārtot valsts aģentūru sistēmu un funkcijas – tādā veidā uzlabojot izpildvaras kontroli pār valsts izdevumu efektivitāti – aizsākās 1996. gadā, kad Ministru kabinets izveidoja darba grupu aģentūru reformas koncepcijas izstrādei. 1998. gadā pēc Pasaules Bankas pasūtījuma Alens Šiks izstrādāja ieteikumus valsts aģentūru vadības sistēmas sakārtošanai. Pasaules Banka iekļāva aģentūru likumdošanas sakārtošanu kā vienu no nosacījumiem strukturālo pārkārtojumu kredīta (*PSAL*) saņemšanai 1998.–1999. gadā. Īpašu uzdevumu ministra valsts pārvaldes reformas lietās sekretariāts izstrādāja jaunu valsts aģentūru koncepciju un likumprojektu. Tomēr aģentūru likumu Saeima pieņēma tikai 2001. gadā.

Pamatojoties uz pieņemto likumu, vairāki noteikumi un jaunizstrādātās procedūras iezīmēja valsts aģentūru dibināšanas un darbības principus. Starp pieņemtajiem dokumentiem ir aģentūras pārvaldes līguma paraugs, kas definē aģentūras direktora atbildību un sasniedzamus vidējā termiņa rezultātus. Ideālā gadījumā pārvaldes līgumam būtu jāatspoguļo ministrijas vidējā termiņa stratēģija tajā jomā, par kuru attiecīgā aģentūra ir atbildīga. Pārvaldes līgums var kalpot kā efektīvs instruments aģentūras darbības rezultativitātes un caurspīdīgas resursu izmantošanas nodrošināšanai. Tomēr to, vai tas notiek praksē, katrā konkrētajā gadījumā nosaka ministrijas kapacitāte un ministra politiskā griba.

Arī inspekciju reforma liecina, ka akūtām valsts pārvaldes organizācijas un darbības problēmām valdība pievēršas tikai tad, kad ir ārējs spiediens (inspekciju gadījumā – no Pasaules Bankas, Ārvalstu investīciju konsultatīvā dienesta puses). Tas kopumā liecina par politiķu neieinteresētību valsts pārvaldes darbā tikmēr, kamēr nav saņemti negatīvi signāli no sabiedrības vai starptautiskām organizācijām, kaut gan tajā pašā laikā politiķi paļaujas, ka birokrātija veiks savus pienākumus atbilstoši likumdošanā noteiktajam.

Ņemot vērā visu iepriekš teikto, var secināt, ka situāciju šajā jomā var vērtēt kā **apmierinošu** tikai salīdzinājumā ar situāciju pirms pieciem gadiem, jo šajā laikposmā, pateicoties starptautisko organizāciju ieinteresētībai un pūlēm, ko izrādīja daļa civildienesta, notika būtiskas pārmaiņas valsts pārvaldes darbības ietvarā.

Ieteikumi

1. Valsts pārvaldes darbības efektivitāte un caurskatāmība ir tieši atkarīga no politiķu gribas pievērst uzmanību valsts pārvaldes reformām. Pašlaik pastāv plaša instrumentu izvēle, ko politiķi var izmantot, lai palielinātu sabiedrības kontroli par valsts pārvaldes darbību, bet šo instrumentu izmantošana ir atkarīga no politiķu gribas.
2. Nepieciešams stiprināt civildienesta kapacitāti (īpaši analītisko un stratēģiskās plānošanas kapacitāti) un civildienesta neatkarību no taktiskām politiskām svārstībām, kas rodas biežas valdību maiņas rezultātā. Tas palīdzēs nodrošināt pēctecību rīcībpolitikas īstenošanā.

7.4. Likumdevēju spēja iniciēt un mainīt likumdošanu

Vairākās pasaules valstīs šobrīd vērojama parlamenta lomas samazināšanās politikas procesā. Runājot par likumdošanas procesu Latvijā, jāuzsver, ka šī tendence ir daļēji skārusi arī Latviju. Tiesa gan, starptau-

tiskā prakse šajā jomā Rietumu demokrātijas valstīs ir līdzīga. Šo pieņēmumu apstiprina dati par Saeimas deputātu un valdības aktivitāti likumdošanas sagatavošanā.

7.1. tabula

Iesniegto likumprojektu apjoms, procentos

Iesniedzējs	6. Saeimas laikā	7. Saeimas laikā	8. Saeimas laikā (situācija līdz 2003.30.XII)
Deputāti	27,98	21,15	13,3
Saeimas komisijas	18,24	13,8	12,60
Ministru kabinets, ieskaitot 81. panta kārtībā	53,48	64,84	73,93
Valsts prezidents/e	0,3	0,14	0,17
10% vēlētāju	–	0,07	–
KOPĀ	100	100	100

Avots: Saeimas kancelejas Dokumentu nodaļa, *www.saeima.lv/Likumdošana/likumdosana_stat7.html* (aplūk. 2004.13.IX); *Latvija. Pārskats par tautas attīstību. Sabiedriskās politikas process Latvijā, 2000/2001*. Rīga: UNDP, 2001, 56. lpp.

Skatot likumdošanas sagatavošanu statistikas aspektā, jāmin, ka kopš 6. Saeimas likumdošanas apjoms, ko iesniedz Ministru kabinets, pieaug. Turklāt piecu gadu laikā apjoms ir pieaudzis par 20%, kas liecina par Ministru kabineta noteicošo lomu likumdošanas izstrādē.

Statistika liecina, ka izpildvaras izstrādāto likumprojektu īpatsvars arvien pieaug. Ministru kabineta iesniegtie likumprojekti tiek sagatavoti ministrijās. Tādējādi faktiski izvirzās jautājums par ierēdņu atbildību. Piemēram, pieņemot Darba likumu (2000. gadā) atbildīgās ministrijas norādīja, ka likumam nebūs seku uz valsts budžetu, kaut gan patiesībā tas negatīvi ietekmēja valsts budžetu un arī radīja papildu izdevumus uzņēmumiem, tādēļ strauji tika gatavoti likuma grozījumi. Lai uzlabotu ministrijā sagatavoto dokumentu kvalitāti un uzlabotu dokumentu izstrādes kopējo procesu, Valsts kancelejas Politikas koordinācijas departaments 2001. gadā izstrādāja politikas plānošanas pamatnostādnes, bet 2002. gadā tika uzsākts darbs pie politikas novērtēšanas sistēmas izstrādes.

Šeit iezīmējas demokrātijas problēma – izpildvara izstrādā lielāko daļu likumdošanas, taču ierēdniecības kapacitāte un atbildība nav pietiekama. Ņemot vērā šos apstākļus, var secināt, ka situācija saistībā ar likumdevēja spējām iniciēt un mainīt likumdošanu ir vērtējama kā **slikta**.

Ieteikumi

1. Ņemot vērā izpildvaras sagatavoto likumprojektu īpatsvaru, var redzēt, ka valsts politiku lielā mērā veido ierēdņi. Paralēli risinot jautājumu par ierēdņu atbildību, ir jādomā arī par ierēdniecības sagatavoto dokumentu kvalitāti.
2. Mazinoties likumdevēju ietekmei uz jaunu likumu saturu un kvalitāti, nepieciešams likumdošanas procesos plašāk iesaistīt sabiedrību, lai ar tiešu tās līdzdalību kompensētu demokrātijas deficītu jaunu likumu apspriešanā un lobēšanā.

7.5. Likumdevēja pilnvaras pārbaudīt izpildvaras rīcību un saukt izpildvaru pie atbildības

Latvijas Republikas Satversme, reglamentējot publiskās pārvaldes darbību, ir diezgan skopa. Proti, Satversme nedefinē formālās attiecības starp Valsts prezidentu un civildienestu, kā arī starp likumdevēju un civildienestu. Tādēļ iespējams, ka formālā regulējuma trūkums ir bijis par iemeslu tam, kāpēc Valsts prezidenti

nav nākuši klajā ar iniciatīvām, kas attiektos uz civildienesta darbību. Kā izņēmums jāmin V. Vīķes-Freibergas atbalsts tiesībsarga (ombuda) institūcijas radīšanai, izveidojot darba grupu un šajā darbā iesaistot ne tikai ierēdņus.

Runājot par parlamentu, jāmin, ka kopumā parlaments neiedziļinās birokrātijas procesos. Kā pierādījums tam kalpo statistika par Saeimas deputātu jautājumiem un pieprasījumiem. Jautājumus Ministru prezidentam, ministriem, valsts ministriem un Latvijas Bankas prezidentam var uzdot ne mazāk par pieciem deputātiem, un jautājumiem ir jābūt saistītiem ar šo amatpersonu kompetenci. Savukārt pieprasījumus Ministru kabinetam var iesniegt ne mazāk kā 10 deputātu, taču atšķirībā no jautājumiem, kurus Ministru kabineta locekļi saņem tieši, pieprasījumi tiek izskatīti Pieprasījumu komisijā, kur tiek lemts, vai pieprasījums ir pieņemams vai noraidāms.

Tā 7. Saeimas laikā deputāti uzdeva valdībai 191 jautājumu un 29 pieprasījumus, no kuriem 27 tika noraidīti, bet 8. Saeimas laikā (līdz 2003.30.XII, kad šīs Saeimas sastāvs bija strādājis jau vairāk nekā gadu) tikai 18 jautājumus un četrus pieprasījumus (divi noraidīti).[12] Statistika liecina, ka lielākā daļa pieprasījumu tikusi noraidīta. Var pieļaut varbūtību, ka deputāti būs izmantojuši Saeimas Kārtības rullī ietverto iespēju pieprasījumus pārveidot par jautājumiem, uz kuriem atbildes var saņemt mutiski vai arī pēc katras kārtējās sēdes beigām. Atbildes uz jautājumiem kopā ar Saeimas sēdes stenogrammu publicē oficiālajā laikrakstā *Latvijas Vēstnesis*, taču, tā kā masu medijos pieprasījumiem un jautājumiem netiek pievērsta uzmanība, sabiedrība neiegūst informāciju par šāda kontroles mehānisma izmantošanas iespējām.

Parlamenta interese par birokrātiju aprobežojas ar jauna valdības sastāva apstiprināšanu vai neapstiprināšanu, kad politisko partiju vienošanās rezultātā tiek veidoti īpašu uzdevumu ministru amati ar attiecīgo administratīvo aparātu, kas tikai retos gadījumos iegūst pilntiesīgu ministrijas statusu un attiecīgo neatkarību un stabilitāti (piemēram, Īpašu uzdevumu ministra bērnu un ģimenes lietās sekretariāts pārtapa par Bērnu un ģimenes lietu ministriju). Sekretariāti kā izpildvaras veidojumi parasti pastāv vienu vai divus valdību periodus, un tie ir uzskatāmi par instrumentiem, kas nepieciešami politisko spēku kompromisa līdzsvaram.

Saeimas Kārtības rullis nosaka: ja vismaz viena trešdaļa deputātu pieprasa, var tikt izveidotas parlamentārās izmeklēšanas komisijas. Šādai komisijai ir tiesības izsaukt un nopratināt privātpersonas, veikt revīziju valsts un pašvaldību iestādēs, privātos uzņēmumos. Tiesa, komisijas var veikt revīziju tikai tajos uzņēmumos, kuri saņem valsts pasūtījumus un piedalās valsts īpašuma privatizācijā. Teorētiski Saeimas Kārtības rullis dod deputātiem instrumentu, kā novērst nelikumības vai vismaz izvirzīt jautājumu publiskās debatēs. Taču pieredze liecina, ka parlamentārās izmeklēšanas komisijas tiek veidotas politiski jutīgu jautājumu izskatīšanai, kā, piemēram, parlamentārās izmeklēšanas komisijas, lai izpētītu E. Repšes nekustamā īpašuma iegādes jautājumus.

Arī mediju interesi biežāk izraisa tieši šādi jautājumi, un pastiprinātā kontrole tiek pieprasīta tieši gadījumos, kad medija īpašnieki vai redakcija ir politiski motivēti to darīt (piemēram, E. Repšes pretiniekiem piederošā avīze pievērsa lielāku uzmanību viņa valdības rīcībai tad, kad runa bija par iespējamo ārvalstu ietekmes palielināšanu telekomunikāciju pakalpojumu jomā).

Jāatzīst, ka daudzus publisko pārvaldi reglamentējošus likumus parlaments pieņēma tikai ārējā spiediena rezultātā, kad Eiropas Komisija par vienu no nosacījumiem Latvijas iestājai Eiropas Savienībā izvirzīja publiskās pārvaldes kapacitāti. Kopumā var teikt, ka likumdevējam ir pilnvaras un mehānismi, kā pārbaudīt izpildvaras rīcību, taču šie instrumenti netiek praksē izmantoti vai arī tos izmanto vāji. Tāpēc situāciju šajā jomā var vērtēt kā **sliktu**.

Ieteikumi

Tiesībsarga institūcijas izveidošana varētu veicināt likumdošanā iestrādāto kontroles mehānismu izmantošanu.

7.6. Nodokļu iekasēšanas un valsts izdevumu pārraudzība

Budžeta izstrādes un apstiprināšanas process skaidri parāda politiķu attieksmi pret ierēdniecību. Lai arī šis ir process, kad sabiedrības priekšā politiskās partijas un arī atsevišķi politiķi enerģiski norāda uz nepieciešamību samazināt administratīvos izdevumus.

Kopumā var secināt, ka nepastāv konsekvence starp valdību pasludinātajām prioritātēm valdības deklarācijās un budžeta prioritātēm.[13]

Izpildvaras un likumdevējvaras kontrole pār valsts ieņēmumiem un izdevumiem ir lielā mērā atkarīga no tā, cik saliedēta ir fiskālā politika un nozaru politika. 2001. gadā Valsts kancelejas Politikas koordinācijas departaments veica Latvijas politikas veidošanas procesa izvērtējumu, kura rezultātā tika sagatavota publikācija.[14] Šajā publikācijā priekšlikumu sadaļā tiek uzsvērts: "Valdības politisko prioritāšu sasaiste ar valsts budžetu, valsts finansu stabilitātes nodrošināšana ir katras valdības darbības mērķu pamatā. Lai nodrošinātu valdības prioritāro mērķu īstenošanu, būtu jāvienojas par to, kā sasaistīt valdības akceptētās programmas un plānus ar ikgadējā valsts budžeta veidošanas procesu, lai politikas formulēšanā un izstrādē ieguldītais darbs dotu nepieciešamo rezultātu un iecerētie politikas plāni nepaliktu tikai labo nodomu statusā bez to tālākas virzības un īstenošanas. Valdībai pieejamie finansu resursi vidējā termiņa perspektīvā būtu jāsaista ar politikas lēmumiem, nosakot izdevumus prioritārām programmām. Šo jautājumu sakārtošana būtu nozīmīgs solis budžeta un lēmumu pieņemšanas procesu sasaistei, kas pašreiz nereti ir atdalīti."

Lai paaugstinātu valsts izmaksu efektivitāti, Valsts kanceleja un Finanšu ministrija 2002.–2004. gadā turpināja darbu divos virzienos: vidēja termiņa stratēģija un rezultatīvo rādītāju sistēmas ieviešana un valsts aģentūru pārskats.

Vidēja termiņa rezultātu piesaiste budžetam. Piesaistot konsultantus no Jaunzēlandes, kas tiek uzskatīta par pasaules līmeņa paraugu valsts izdevumu plānošanas un kontroles reformu jautājumos, Finanšu ministrija un Valsts kanceleja veica apjomīgu darbu, ieviešot vidēja termiņa plānošanu Latvijas valsts pārvaldē. Tomēr pāreja uz vidēja termiņa budžetu un budžeta piesaiste ministriju plānotajiem darbības rezultātiem vidējā termiņā notiek daudz lēnāk, nekā tam būtu jānotiek. Šobrīd šajā procesā ir atzīmējami vairāki panākumi.

- Izveidotas un pieņemtas Rezultātu un rezultatīvo rādītāju sistēmas pamatnostādnes (akceptētas ar MK rīkojumu). Nozaru ministrijas un to padotības iestādes, plānojot savu darbību vidējā termiņā, izmanto konkrētus un izmērāmus rezultatīvus rādītājus.
- Izveidota un pieņemta Iestādes darbības stratēģijas (IDS) metodoloģija.
- Vairākās nozaru ministrijās 2004. gadā notika ministrijas vidējā termiņa darbības stratēģijas izstrāde. Procesa mērķis bija piesaistīt ministriju darbības plānus budžetam, norādot ministriju un to padotības iestāžu sasniedzamos rezultātus katrā budžeta apakšprogrammā.

Ieviešot šos instrumentus valsts izmaksu efektivitātei un uzraudzībai, valsts pārvalde sastapās ar vairākām problēmām.

- Ministriju un padotības iestāžu kapacitāte bieži izrādās nepietiekama, lai formulētu adekvātus rezultatīvus rādītājus, kas praktiski kalpotu darbības plānošanai un izdevumu rezultativitātes analīzei.
- Ministriju spēja izmantot rezultatīvo rādītāju un IDS sistēmu ir atkarīga no vairākiem faktoriem: vadības kapacitātes, politiskās gribas vai tās trūkuma, Finanšu ministrijas gatavības sadarboties un palīdzēt vidēja termiņa rezultātu definēšanā un plānošanā. Šie nosacījumi ne vienmēr piepildās, tāpēc rezultatīvo rādītāju ieviešanai ne vienmēr ir cerētais efekts.

IDS ieviešana ministrijās netika pieprasīta ar normatīvajiem aktiem. Rezultātā tikai dažas ministrijas izmantoja piedāvāto iespēju izveidot visaptverošu vidēja termiņa darbības stratēģiju, dažas šim uzdevumam piegāja formāli, bet dažas gandrīz pilnībā izvairījās no stratēģijas veidošanas. Šīs fakts liecina par to, ka, neskatoties uz mēģinājumiem ieviest *jaunās publiskās pārvaldes* principus, kas ļauj izmantot valsts pārvaldes efektivitātes paaugstināšanai metodes, kas aizgūtas no privātā sektora, Latvijas valsts pārvaldē joprojām ir izplatīts šauri birokrātisks modelis, kas paredz, ka valsts iestādes pilda tikai tos uzdevumus, ko uzdod normatīvie akti un augstāk stāvošo ierēdņu vai ministru rīkojumi.

Valsts aģentūru pārskats. Ņemot vērā aģentūru lielo lomu politikas ieviešanā, E. Repšes valdība 2003. gada iniciēja vairāku ministriju padotības iestāžu funkciju pārskatu, lai noteiktu, kuras no tām atbilst valsts aģentūras statusam saskaņā ar jauno Aģentūru likumu. Aģentūras statusu piešķīra pārsvarā iestādēm, kas sniedz pakalpojumus iedzīvotājiem, kā arī iestādēm, kas nodarbojas ar projektiem. Iestādēm, kuru darbība nes peļņu, bija jāpārtop par valsts kapitālsabiedrībām (valsts bezpeļņas organizācijas statuss, kas 90. gados tika piešķirts pārsvarā padotības iestādēm, tika likvidēts). Pārskata mērķi iekļāva arī aģentūru funkciju revīziju ar iespējamu atteikšanos no dažu funkciju veikšanas valsts sektorā, kā arī padotības iestāžu budžeta pārskatu,

lai atrisinātu neskaidrus "pašu ieņēmumu" gadījumus, visas iedzīvotāju iemaksas, kuras var uzskatīt par nodevām, atgriežot valsts budžetā. Viens no pārskata mērķiem bija nepieļaut turpmāku politikas jomu fragmentāciju, kā arī nepieļaut gadījumus, kad iedzīvotāju iemaksātie līdzekļi par valsts monopolpakalpojumiem nonāk iestāžu "pašu ieņēmumu" kategorijā.

Pārskats daļēji sasniedza savus mērķus (vairāku valsts iestāžu statuss tika noteikts atbilstoši to funkcijām, likvidētas dažas pārklājošās funkcijas, definēts aģentūru darbības ietvars ar rezultatīvajiem rādītājiem, pieņemtas vairāku aģentūru un citu iestāžu vidēja termiņa stratēģijas). Ilgtermiņā pārskata rezultāts var nodrošināt lielāku uzraudzību un pārskatāmību valsts aģentūru pārvaldībā. Tomēr pārskata efektu ierobežoja vairāki faktori:

- ministriju nevēlēšanās likvidēt padotības iestādes vai būtiski mazināt savu funkciju loku, īpaši, ja šīs funkcijas ir saistītas ar "pašu ieņēmumiem";
- ministriju salīdzinoši zemā spēja efektīvi vadīt padotības iestādes, definēt to mērķus un darbības un politikas rezultātus;
- atsevišķu iestāžu vadītāju korporatīvās saites ministrijās un neformāla politiskā ietekme;
- daļēji – politiskās gribas trūkums īstenot pārskatu līdz galam visefektīvākā veidā: piemēram, 2004. gadā Valsts kancelejas Politikas koordinācijas departamentam, kas veica pārskatu, tika atteiktas tiesības pieprasīt no aģentūrām vidēja termiņa stratēģiju saskaņošanu. Tādā veidā atbildība par darbības rezultativitātes kritēriju noteikšanu paliek tikai atbildīgajai ministrijai, kaut gan ir konstatēts, ka ministrijām ne vienmēr ir nepieciešamais potenciāls šādu stratēģiju rakstīšanai.

Kā vēl viens instruments valsts izdevumu caurspīdības nodrošināšanai tika ieviesti valsts iestāžu obligātie gada pārskati un Inspekciju iekšējās darbības reglamenti, kas ir pieejami publikai un likumdevējiem. Tomēr jāņem vērā, ka arī pārskatu gadījumā iestāžu spēja sniegt labi uztveramu atskaiti par savu izdevumu pamatotību / efektivitāti ir tieši atkarīga no iestādes darbinieku potenciāla. Pretējā gadījumā pārskats liecina tikai par iztērēto līdzekļu apjomu. Esošie noteikumi nenosaka pārskata obligāto piesaisti plānotajiem darbības un politikas rezultātiem, kas nozīmē, ka iestādēm nav motivācijas paaugstināt pārskatu informatīvo vērtību.

Kopumā var teikt, ka kopš 2000. gada valsts pārvaldē ir notikušas pozitīvas pārmaiņas un ir parādījušies jauni instrumenti, ar kuriem izpildvara var pārraudzīt valsts izmaksu efektivitāti un padarīt savu darbību pārskatāmu sabiedrībai. Tomēr šo instrumentu izmantošana notiek nevienmērīgi, atkarībā no konkrētās ministrijas vai iestādes kapacitātes un politiskās gribas vai tās trūkuma.

Tāpēc var secināt, ka situācija šajā jomā ir **apmierinoša**, tomēr nepieciešami tālāki uzlabojumi.

Ieteikumi

1. Nepieciešams plašāk un intensīvāk izmantot esošos instrumentus – aģentūru likumu un pārvaldes līgumus, stratēģiskās plānošanas procesu ministrijās u.c., lai nodrošinātu sabiedrības kontroli pār valsts izmaksu efektivitāti.
2. Politikas veidotājiem nepieciešams censties ietekmēt civildienesta institucionālo kultūru, virzīt to uz stratēģiskās domāšanas un atbildības attīstību, novēršot pašlaik izplatītās normatīvi birokrātiskās domāšanas dominanti.

7.7. Likumdošana, kas garantē iedzīvotājiem pieeju valdības informācijai

1998. gadā Latvijā pieņemts Informācijas atklātības likums. Likuma pieņemšanas mērķis bija samērot Latvijas likumdošanu ar attīstīto demokrātisko valstu praksi informācijas atklātības jomā, papildināt normas, kas nosaka cilvēka tiesības brīvi iegūt un izplatīt informāciju. Laikposmā no 1999. līdz 2003. gadam vairākos tiesību aktos, kas regulē informācijas pieejamību, izdarītas izmaiņas. Sabiedrībā un medijos notika diskusijas par informācijas pieejamības nozīmi demokrātiskās valstīs.[15] Šajā posmā veikti arī vairāki neatkarīgi pētījumi par informācijas pieejamību valsts un pašvaldību iestādēs.[16]

Kā atklājās šo pētījumu rezultātā, arī pēc tam, kad bija ieviesta ar informācijas pieejamību saistītā likumdošana, valsts un pašvaldību institūciju praksē tika konstatētas šādas tendences:

- tiesību normu nekonsekventa piemērošana[17];

- institūciju interešu pacelšana pār sabiedrības interesēm – šaubu gadījumā institūcijas neinterpretēja informācijas statusu par labu atklātībai; nebija izpratnes par informācijas statusu – bieži par klasificētu tika dēvēta informācija, kurai šāds statuss nevarēja būt[18];
- institūciju darbinieku neizglītotība informācijas pieejamības likumdošanas jautājumos.

Vēl viens veids, kā sabiedrībai tiek nodrošināta pieeja valdības informācijai, ir NVO centra pārstāvja līdzdalība valsts sekretāru sanāksmēs. Tādā veidā informācija par jauniem politikas dokumentiem kļūst pieejama plašākam sabiedrisko organizāciju lokam.

Ministrijām un vairākām padotības iestādēm ir interneta mājaslapas, kurās tās sniedz iedzīvotājiem informāciju par savu darbību. Tomēr tikai 35% iedzīvotāju ir izmantojuši internetu vai e-pastu, lai sazinātos ar valsts vai pašvaldību iestādēm.[19] Tajā pašā laikā saskaņā ar 2003. gada datiem tikai 20% pašvaldību bija savas mājaslapas, kas saturēja informāciju iedzīvotājiem.[20]

Latvijā diezgan plaši tiek veidotas konsultatīvās padomes, kuru mērķis ir saskaņot valsts iestāžu, pašvaldību, NVO, kā arī iedzīvotāju, uzņēmēju un citu interešu grupu vēlmes. Tā kā padomes pieņemtais lēmums pēc savas būtības ir rekomendācija, tad ir grūti noteikt, cik lielā mērā likumdevējs un izpildvara ņem vērā padomes izteikto viedokli, kaut arī padomes nolikumu apstiprina Ministru kabinets.

Viena no iestādēm, kam 2003.–2004. gadā tika pievērsta liela sabiedrības uzmanība, bija Konsultatīvā padome mazākumtautību izglītības jautājumos. Padomes sastāvā ietilpstošais valsts pārvaldes un pašvaldību darbinieku skaits nodrošina Izglītības un zinātnes ministrijai nepieņemamo lēmumu izbalsošanu, un šāda prakse izraisīja biežu kritiku no NVO pārstāvju puses.[21] Kopumā situāciju šajā jomā joprojām var vērtēt kā **sliktu**, jo esošie konsultāciju mehānismi bieži ir formāli, valsts iestādēs trūkst izpratnes par iedzīvotāju tiesībām uz informāciju, un e-pārvaldes izmantošanas iespējas ar mērķi piekļūt valdības informācijai ir samērā zemas.

Ieteikumi

1. Nepieciešams uzlabot konsultatīvo mehānismu darbību un atklātību, lai palielinātu sabiedrības iesaistīšanos un piekļuvi valsts pārvaldes informācijai.
2. Nepieciešams turpināt e-pārvaldes attīstīšanu un veicināt e-demokrātijas attīstību, lai pēc iespējas dažādotu informācijas avotus un iesaistīšanās iespējas.

7.8. Pasākumi, lai uzlabotu demokrātisku kontroli pār izpildvaru un tās rīcības caurspīdību. Cik prioritāri šie pasākumi ir valdībai?

Kopumā publiskās pārvaldes reformas attīstības vēsture liecina, ka Latvijas politiķu vidū nepastāv politiskās gribas kontinuitāte, lai nodrošinātu demokrātisko kontroli pār izpildvaru.

90. gadu otrajā pusē publiskās pārvaldes reforma nav uzskatāma par valdības prioritāti. Laikposmā no 1995. līdz 1997. gadam nebija noteikta politiska atbildība par publiskās pārvaldes reformām. 1997. gada sākumā Darba lietu valsts ministra pārziņā tika nodoti publiskās pārvaldes reformas jautājumi, taču drīzās valdības maiņas rezultātā 1997. gada februārī Darba lietu valsts ministra amats tika likvidēts. Lai realizētu publiskās pārvaldes reformu, 1997. gadā tika izveidots Valsts pārvaldes reformas birojs un Valsts pārvaldes reformas padome, kura gan pavisam drīz pārstāja darboties. Valsts pārvaldes reformas birojs, kas sākotnēji bija padots Ministru prezidenta biedram, vēlāk tika nodots pakļautībā īpašu uzdevumu ministram valsts pārvaldes un pašvaldību reformu lietās. Kopš 2003. gada sākuma valsts pārvaldes reformas funkcijas ir nodotas Valsts kancelejai.

Kas pa šiem gadiem paveikts? Ir izstrādāta normatīvā bāze, kas reglamentē gan publiskās pārvaldes institucionālās uzbūves, gan civildienesta jautājumus. 1997. gada februāra sākumā tika pieņemts Ministriju iekārtas likums. 2000. gadā tika pieņemts jauns Civildienesta likums, bet 2002. gadā pieņēma Valsts pārvaldes iekārtas likumu.

Viens no veidiem, kā iedzīvotāji var realizēt Satversmē garantētās tiesības, ir administratīvais process. 1995. gada 13. jūnijā tika pieņemti Ministru kabineta noteikumi "Administratīvo aktu procesa noteikumi", kas kompensēja administratīvā procesa likuma trūkumu. Kopš 2003. gada 1. jūlija ir spēkā 2001. gada 25. oktobrī

Saeimā pieņemtais Administratīvā procesa likums. Līdz ar to likumdošanā ir sakārtotas attiecības starp valsti un indivīdu.

Dažu organizāciju (piemēram, *Delna*, Pasaules Banka) veiktie pētījumi un ES spiediens mudināja Latvijas likumdevējus pieņemt Administratīvā procesa likumu, kas stājās spēkā tikai 2004. gadā, lai gan tika pieņemts jau 2001. gadā. Jāuzsver, ka, pieņemot šo likumu, tika atrisināts jautājums par iestāžu lēmumu pārsūdzēšanu tiesās un pieņemtā lēmuma apstrīdēšana augstākstāvošā iestādē. Lai arī likums darbojas nedaudz vairāk par gadu, administratīvais process ir ieguvis sabiedrībā popularitāti, jo administratīvajās tiesās tiek iesniegtas sūdzības par administratīviem aktiem, kas pieņemti pat pirms desmit gadiem.[22] Dati liecina, ka 2004. gada pirmajā pusē pirmajā instancē tika iesniegtas 1255 administratīvās lietas, no kurām 392 attiecās uz Valsts ieņēmumu dienesta darbību, bet 279 – uz pašvaldību darbību (Tiesu administrācija, 2004). 2004. gada oktobra beigās administratīvā rajona tiesa bija saņēmusi 2807 pieteikumu.[23]

Pārvaldes reformu īstenošanas līmenī vairākas iniciatīvas netika pabeigtas vai to potenciāls netika līdz galam izmantots (vadības līgumi civildienestā, ierēdņu algu reforma, stratēģisko plānu ieviešana ministrijās). Kopumā var secināt, ka bieži vadībai trūkst politiskās gribas pilnā mērā izmantot visus esošos instrumentus, lai nodrošinātu nepārtrauktus kvalitatīvus uzlabojumus valsts pārvaldē.

Apkopojot visas iepriekšminētās tendences, var secināt, ka kopumā virzība uz demokrātiskas kontroles palielināšanu ir vērtējama kā **apmierinoša**, tomēr nepietiekama.

Kopvērtējums: virzība pēdējos 5 gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
7.1			X		
7.2					X
7.3			X		
7.4				X	
7.5				X	
7.6			X		
7.7				X	
7.8			X		

Vislabākās iezīmes

1) Publisko pārvaldi reglamentējošās likumdošanas (Valsts pārvaldes iekārtas likums, Valsts civildienesta likums, Publisko aģentūru likums, Administratīvā procesa likums) izstrāde un pieņemšana.

2) Politikas analīzes un koordinācijas vienības izveidošana Valsts kancelejā.

Visnopietnākā problēma

Politiskās gribas kontinuitātes trūkums politiķu vidū publiskās pārvaldes reformas veikšanai; politiķu neinteresēšanās par valsts pārvaldes darbu.

Ieteikumi

1. Nepieciešams konsolidēt sabiedrības pieprasījumu pēc pēctecības politiķu un valsts pārvaldes darbā. Valsts pārvaldes efektivitāte un demokrātiska kontrole pār to ir tieši atkarīga no pilsoniskās sabiedrības

kā prasīga klienta veidošanās. Tāpēc tieši pilsoniskās sabiedrības spēks un kapacitāte lielā mērā ietekmēs turpmāko pārmaiņu virzību šajā jomā.

2. Nepieciešams turpināt to ekspertīzes resursu izmantošanu, kuri ir starptautisko organizāciju rīcībā, un ciešāk sadarboties ar citu ES zemju valsts pārvaldes reformu politikas veidotājiem, lai paaugstinātu pārmaiņu kvalitāti un uzturētu tempu, kas atbilst ES līmenim kopumā.

ATSAUCES

[1] Schick, A. Reflections on the New Zealand model. 2000, *http://www.treasury.govt.nz/academiclinkages/schick/paper.asp* (aplūk. 2004.10.X).

[2] Zepa, B. (red.). *Ceļā uz pilsonisko sabiedrību*. Rīga, Baltijas datu nams, 1998; Zepa, B. (red.). *Ceļā uz pilsonisko sabiedrību*. Rīga, Baltijas datu nams, 2001.

[3] Rose, R. and Ch. Haerpfer. *New Democracies Barometer IV: A 10-nation-survey*. Glasgow: University of Strathclyde, 1996 (Studies in Public Policy, No. 262).

[4] *Latvija. Pārskats par tautas attīstību. Sabiedriskās politikas process Latvijā, 2000/2001.* Rīga: UNDP, 2001, 18. lpp.

[5] Eurobarometer, 61. 2004.

[6] Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai: Tabulu atskaite. Rīga, 2004. gada oktobris, 26.4., 26.5., 26.9., 26.11. un 26.19. tab.

[7] Turpat, 4.6. tab.

[8] Mauntfīlds, R. Par Latvijas valsts administrācijas reformu: ziņojums Ministru prezidentam. *Latvijas Vēstnesis*, 2000, 27. apr.

[9] Jansone, D., I. Reinholde un I. Ulnicāne. *Latvijas publiskā pārvalde*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2002, 183. lpp.

[10] Mauntfīlds, R., op. cit.

[11] Turpat; Pollitt, C. Public service agencies: The case of Latvia. Pirmais darba projekts (nepublicēts), 2000.

[12] *www.saeima.lv/deputati/1statistika.html* un *www.saeima.lv/likumdosana_sta7.html* (aplūk. 2004.13.IX).

[13] Proskurovska, S. Structural and organisational reform: the experience of Latvia. In: *Mastering Decentralization and Public Administration Reforms un Central and Eastern Europe*. Ed. by G. Peteri. Budapest: OSI/LGI, 2002, pp. 165–187.

[14] Valsts kancelejas Politikas koordinācijas departaments. Latvijas politikas veidošanas procesa izvērtējums. Rīga, 2001.

[15] Austere, L. Informācijas pieejamība valsts un pašvaldību iestādēs: Pētījums. Delna, 2003, *http:/www.politika.lv/polit_real/files/lv/info_pieej_iest2003.pdf* (aplūk. 2004.17.X).

[16] Turpat.

[17] Turpat.

[18] Turpat.

[19] Informācijas sabiedrības birojs. Informācijas sabiedrības pētījums, *http://www.mk.gov.lv/site/publikacijas/is_petijums.pdf* (aplūk. 2004.15.X).

[20] Informācijas sabiedrības veidošanas gaita Latvijas pašvaldībās: pārskats, *http://www.mk.gov.lv/site/publikacijas/pasvaldibu_apsekojums.pdf* (aplūk. 2004.15.X).

[21] Mazākumtautību izglītība – līdzdalības demokrātija un politizācija: diskusijas kopsavilkums, *http://www.politika.lv/index.php?id=109314&lang=lv* (aplūk. 2004.15.X).

[22] Par administratīvajām lietām pirmajā instancē 2004. gada 1. pusgadā. Tiesu administrācijas Tiesu darba organizācijas Statistikas nodaļas informācija, *Jurista Vārds*, 2004, 7. sept. (Nr. 34); Višņakova, G. Administratīvais process: secinājumi pēc pusgada. Turpat, 28. sept. (Nr. 37).

[23] Gailīte, D. Cik daudz un kā strādā administratīvās tiesas. Turpat, 2. nov. (Nr. 42).

8. Civilā kontrole pār bruņotajiem spēkiem un policiju

Anhelita Kamenska un Ģirts Valdis Kristovskis

Vai bruņotie spēki un policija ir pakļauti civilajai kontrolei?

8.1. Cik efektīva ir civilā kontrole pār bruņotajiem spēkiem un cik brīva no militāras iejaukšanās ir politiskā dzīve?

Civilā kontrole pār bruņotajiem spēkiem (BS) Latvijā ir salīdzinoši nesena parādība. Valsts aizsardzības pasākumu atjaunošana tika aizsākta pēc vairāk nekā piecdesmit gadu ilguša nacionālo militāro tradīciju pārtraukuma. Šajā starplaikā padomju totalitārā sistēma nepieļāva ne atklātību, ne arī sabiedrības līdzdalību bruņotajos spēkos notiekošajos procesos. Tikai līdz ar pirmo neatkarīgās Latvijas militāro vienību izveidi sabiedrībā sākās dialogs par šo vienību mērķiem, uzdevumiem, nepieciešamajiem resursiem, kā arī par personāla profesionalitāti un iekšējām attiecībām, nepieciešamību tās kontrolēt.

Latvijā, atjaunojot demokrātisku valsts pārvaldi, tika noraidīta padomju tipa kara prokuratūru un tiesu sistēma. Uzraudzību pār aizsardzības jomu un izmeklēšanu tajā veic civilas prokuratūras un tiesu iestādes. Nepārkāpjot valsts noslēpuma robežas, masu medijiem tiek dotas neierobežotas iespējas informēt sabiedrību par bruņotajos spēkos notiekošo. Ir precīzi noteiktas aizsardzības ministra tiesības un pienākumi, realizējot sistēmas politisko vadību. Saeimas deputātu līdzdalība rietumu tipa demokrātiskas parlamentāras kontroles nodrošināšanā tika aizsākta jau Augstākās padomes Aizsardzības un iekšlietu komisijas darbības laikā. BS attīstībā savu kompetenču ietvaros aktīvi ir iekļāvusies arī Valsts prezidenta institūcija. Nozīmīga ir drošības iestāžu, Valsts kontroles un Iepirkumu uzraudzības biroja pārraudzība. BS procesus aktīvi analizē un ietekmē gan nevalstiskās organizācijas (NVO), gan ārvalstu un Latvijas cilvēktiesību uzraudzības institūcijas. Tas liecina par to, ka Latvijā ir izveidojušies priekšnoteikumi civili militāro attiecību uzturēšanai atbilstoši rietumu pamatprincipiem un pieredzei.

Tas ir ļoti svarīgi, jo aizsardzības jomas demokrātiska kontrole ir prioritāte trīs iemeslu dēļ. Pirmkārt, tā ir neatņemams demokrātijas elements. Tā palielina iespējamību, ka valsts rūpēsies par miera risinājumiem un tādējādi pilnveidos drošību, kuras dēļ BS patiesībā tiek veidoti. Otrkārt, aizsardzības sektora demokrātiska kontrole ir nepieciešama pašai militārajai sistēmai. Tā palīdz novērst pārkāpumus un zaudējumus, un tāpēc pārskatāma militārā joma ir daudz efektīvāka. Treškārt, demokrātiska kontrole pār militāro jomu nodrošina BS ar to darbībai nepieciešamo leģitimitāti. Tādā veidā tiek iegūta lielāka sabiedrības uzticēšanās un respekts, kas nepieciešams, lai piesaistītu cilvēkus un valsts resursus.[1]

Šo principu nostiprināšana Latvijas sabiedrībā, politiķu un militārpersonu vidū veicināja nepieciešamo militāro spēju attīstību un prasību izpildi, sagatavojot valsti dalībai NATO, lai gan vēl 90. gadu beigās Latvijai tikpat kā nebija argumentu par labu tās dalībai Aliansē. Tika stimulēta nepieciešamība apliecināt arī civili militāro attiecību un demokrātiskās kontroles pār BS tiesiskos un praktiskos aspektus, jo šie jautājumi veidoja īpaši nozīmīgu sadaļu Latvijas Rīcības plānā dalībai NATO. Iegūtais pilntiesīgas NATO dalībvalsts statuss kalpo kā starptautiski apliecināts arguments Latvijā notiekošai civilajai kontrolei pār BS.

Saskaņā ar starptautisko ekspertu viedokli, ka nepastāv vienota, strikti noteikta pieeja demokrātiska kontroles procesa izvērtēšanai, jo to būtiski ietekmē dažādi laika gaitā mainīgi apstākļi, tomēr augstāk minētos atzinumus var pamatot saskaņā ar virkni kopēju principu.[2]

Viens no nozīmīgākiem priekšnoteikumiem demokrātiskai kontrolei pār BS ir spēkā esošā Latvijas likumu un pakārtoto normatīvo aktu sistēma. Satversme, Nacionālo bruņoto spēku likums un Likums par Latvijas

Republikas Zemessardzi un citi normatīvie dokumenti reglamentē tiesības un pienākumus valsts aizsardzības jomā iesaistītajiem pilsoņiem. Ir noteikti Nacionālo bruņoto spēku (NBS) pienākumi un tiesības sadarbībā ar civilo sabiedrību miera un valsts apdraudējuma situācijās. Valsts augstāko amatpersonu un institūciju, arī pašvaldību tiesību un atbildības sadali izdevās precizēt tikai 2001. gada beigās, pieņemot Nacionālās drošības likumu. Tā 4. pants noteic, ka "nacionālās drošības subjektu kompetences pamatā ir Latvijas Republikas Satversmē noteiktā valsts iekārta, parlamentārās demokrātijas un valsts varas dalīšanas princips, kā arī principi, saskaņā ar kuriem tiek veikta parlamentārā un civilā kontrole pār NBS, Iekšlietu ministrijas un valsts drošības iestādēm".[3]

Šo instrumentu esamība un izmantošana Latvijā pamatā nodrošina demokrātisku kontroli pār BS. Līdzās tam ir nepieciešams veicināt, lai šī kontrole notiktu sistēmiski un sistemātiski, nevis uz gadījuma interešu, aktualitāšu pamata. Šo problēmu pietiekami efektīvi risina Nacionālās drošības likuma V nodaļa "Valsts apdraudējuma novēršanas koncepciju un plānu izstrādāšana un apstiprināšana". Tajā noteikta valsts vadošo amatpersonu un institūcija līdzdalība svarīgāko valsts drošības un aizsardzības pasākumu reglamentējošo dokumentu sagatavošanā un izpildē.

Tomēr pastāv noteiktas problēmas, kas likumdošanā vēl aizvien nav neatrisinātas. Valsts augstāko amatpersonu un institūciju rīcību valsts apdraudējuma situācijās var ietekmēt nereglamentētais mehānisms politiski militārās komandķēdes vienvadības principa nodrošināšanai. 2004. gada 25. martā likuma spēks dots normai, kas Valsts prezidentam, neesot izpildvaras loceklim, dod tiesības nosūtīt Latvijas BS vienības dalībai NATO operācijās. Ja Valsts prezidents to darīs, bet Ministru prezidents būs pret šādu dalību, kā šādā situācijā rīkoties aizsardzības ministram? Starptautiskā pieredze rāda, ka tieši šāda rakstura problēmas dažās valstīs ir izsaukušas pat valdības krīzi, iekšēju nestabilitāti un vēlākus konstitucionālus grozījumus problēmas novēršanai.

Nozīmīga ir prasība precīzi definēt un nodrošināt valdības civilo pārstāvju kontroli pār Aizsardzības ministriju un BS sistēmu. Latvijā normatīvie dokumenti pietiekami precīzi nosaka aizsardzības ministra, parlamentārā un valsts sekretāra, arī Aizsardzības ministrijas darbinieku pienākumus, īstenojot valsts aizsardzības politiku. Ministrs veido un realizē Ministru kabinetā un Saeimā apstiprinātu valsts aizsardzības politiku un pasākumus. Sistēmas iekšējo pārraudzības procesu realizē Aizsardzības ministrijas politiskā un arī civilās administrācijas vadība. Tieši ministrs vislabāk pārzina bruņotajos spēkos notiekošo un kā civila, politiska persona kontrolē valsts politikas realizācijas kvalitāti, nosaka prioritātes un veic nepieciešamos pasākumus piešķirto līdzekļu izlietošanai. Ministrs nosaka to ideoloģiju, kas motivē BS atvērtību sabiedrībai, meklē iespējas labāk skaidrot valsts aizsardzības jomā notiekošo. Tomēr vēl desmit gadus pēc Latvijas aizsardzības sistēmas atjaunošanas joprojām ir jāpieliek ievērojamas pūles, lai mainītu Latvijas valsts aizsardzības sistēmā nodarbināto, īpaši savulaik padomju militāro izglītību ieguvušo un attiecīgu domāšanu apguvušo cilvēku izpratni par civili militāro attiecību nozīmi un saturu. Arī sabiedrības viedokļos nereti vēl joprojām vērojams izpratnes trūkums par to, kas un kādā apjomā nodrošina valsts aizsardzības pasākumus un visas sistēmas iekšējo kontroles procesu. Masu medijos un sabiedrībā bieži tiek jauktas un aplam atspoguļotas BS un Aizsardzības ministrijas funkcijas.

Latvijas pieredze rāda, ka tieši politiskās gribas mērķtiecīgums bijis izšķirošs daudzos valsts aizsardzības sistēmas attīstības un efektivitātes paaugstināšanas pasākumos. Svarīgi, lai tā rīcībā būtu arī pietiekami daudz efektīvu instrumentu, kas palīdz gan pilnveidot aizsardzības jomu, gan īstenot kontroli. Laikā no 1999. līdz 2004. gadam tieši aizsardzības ministrs iniciēja un pakāpeniski ieviesa ievērojamu skaitu fundamentālu pasākumu, kas nodrošina regularitāti demokrātiskas kontroles procesam aizsardzības sistēmā. Var minēt tādus projektus kā plānošanas, programmēšanas un budžeta izpildes kontroles sistēma, centralizētā grāmatvedības sistēma, personāla karjeras plānošanas sistēma, Bruņojuma un ekipējuma padomes izveide, audita dienests un padome, militārās izlūkošanas un drošības dienesta nodošana ministra pārraudzībā, reglamenti par vienību gatavību dalībai starptautiskās operācijās un citi līdzīgi pasākumi, kuru mērķis – nodrošināt demokrātisku, uzticamu un efektīvu kontroles sistēmu pār BS un Aizsardzības ministrijas darbību.

Ministra kontroles iespējas palielina arī Valsts kontroles, Iepirkumu uzraudzības biroja, valsts drošības iestāžu u.c. līdzīga rakstura kontrolējošo institūciju konstatētās nepilnības aizsardzības sistēmas darbībā.

Parlamentāro kontroli pār aizsardzības jomu Latvijā realizē ar tradicionāliem paņēmieniem. Lai gan pastāv uzskats, ka parlamentiem nav pilnīgi pieejamas speciālās zināšanas un informācija,[4] detalizētu ieskatu

par bruņotajos spēkos notiekošā attīstības procesa aktualitātēm deputāti gūst, piedaloties aizsardzības jomu pilnveidojošā likumdošanas procesā. Tradicionālas un informatīvas ir deputātu vizītes BS vienībās kā Latvijā, tā arī starptautisko miera nodrošināšanas operāciju dislokācijas vietās. Saeimā un Aizsardzības ministrijā notiek regulāras informatīvas sanāksmes un prezentācijas, kurās tiek analizēti BS attīstības plāni, programmas un konkrēti pasākumi. Valsts aizsardzības budžeta izskatīšana un apstiprināšana ir likumā noteikts ikgadējs process. Līdzīgas prasības ir izvirzītas, apspriežot valsts aizsardzības plānu vai Saeimas plenārsēdē publiski izvērtējot Nacionālās drošības un Valsts aizsardzības koncepcijas vai NBS dalību starptautiskās operācijās.

Līdzās ikgadējiem plānotiem kontroles pasākumiem deputāti saņem izskatīšanai ierosinājumus un sūdzības kā no sabiedrības un masu medijiem, tā arī no aizsardzības sistēmas civilajiem darbiniekiem, no BS karavīriem un viņu tuviniekiem.

Parlamentārās kontroles procesa efektivitātei izšķiroši ir kvalitatīvie aspekti sadarbībā ar aizsardzības jomu. Neraugoties uz to, ka lielākā daļa minēto parlamentārās kontroles instrumentu tika iedibināti jau 90. gadu sākumā, tie netika kvalitatīvi pilnveidoti. Līdz 90. gadu beigām Saeimas deputātiem nācās saskarties ar ļoti pavirši un neprecīzi apkopotu Aizsardzības ministrijas un NBS gatavoto informāciju.

Sākot no 1998. gada beigām aizsardzības ministrs izvirzīja jaunas prasības civili militārās sadarbības nodrošināšanai. Kopš tā laika ir ieviesti un regulāri tiek gatavoti skaidrojoši materiāli Saeimas deputātu vajadzībām. Tika aizsākta prakse gatavot deputātu vajadzībām paskaidrojuma rakstus par Aizsardzības ministrijas budžetu, iesniegt Saeimai aizsardzības ministra ikgadējo ziņojumu par valsts aizsardzības politiku un NBS attīstību. Deputāti saņēma lietošanai Rīcības plānus dalībai NATO.

Tika nostiprināta pārliecība, ka aizsardzības jomas pārskatāmības un atklātības principi nodrošinās plašāku sabiedrības atbalstu un straujāku NBS attīstību. Šāda atvērtība tika attiecināta arī uz masu medijiem. Rezultātā laikā no 1999. līdz 2001. gadam aptuveni trešā daļa valsts iedzīvotāju mainīja savu viedokli jautājumā par valsts aizsardzības jomā notiekošo no skeptiska uz pozitīvu. Valsts aizsardzības attīstības pasākumiem tika nodrošināts būtisks valsts un sabiedrības atbalsts. Šajos gados tika panākts attīstības nodrošināšanai nepieciešamais finansējuma pieaugums 50 miljonu latu apjomā un nostiprināta pārliecība, ka piešķirtie resursi tiek izmantoti mērķtiecīgi un tiks nodrošināta Latvijas iestāšanās NATO.

Tomēr pēdējā laikā notikušas arī nevēlamas parādības. Daudzi atceras politiķu aktīvo ārišķīgo piedalīšanos bruņojuma un ekipējuma izmēģinājumos 2004. gadā. Tajā pašā laikā viņu vadošā loma BS attīstības procesa nodrošināšanā samazinājās. Būtu jāprecizē arī mehānisms parlamentārajai kontrolei pār bruņotajiem spēkiem. 2004. gada pavasarī Latvijā tika ieviesta apšaubāma prakse – Saeimas Aizsardzības un iekšlietu komisijas priekšsēdētājs vienlaikus ieguva arī Aizsardzības ministrijas parlamentārā sekretāra amatu. Tradicionālais interešu konflikts šajā gadījumā varbūt arī nav saskatāms, tomēr nepārprotami ir pamanāms, ka parlamentārā kontrole pār BS efektivitāti noteikti ir nopietni apdraudēta, netiek nodrošināti parlamentāras valsts varas dalīšanas principi.

Nozīmīga ir arī Valsts prezidenta kā Satversmē noteikta Valsts bruņotā spēka vadoņa līdzdalība valsts aizsardzības pasākumos un to kontrolē. Valsts prezidentam Satversme uzliek pienākumu uzņemties iniciatīvu, veicot valsts aizsardzības pasākumus situācijās, kad valstij pieteikts karš vai tajā iebrucis ienaidnieks. Šādiem pasākumiem Valsts prezidentam ir jābūt īpaši sagatavotam. Tāpēc likumdevējs ir paredzējis tiesības izveidot Valsts prezidenta militāro padomi. Bez tam Valsts prezidentam ir iespējas nominēt NBS komandiera kandidātu un piešķirt dienesta pakāpes bruņoto spēku virsniekiem. Šie pienākumi un tiesības rada iespēju iepazīt stāvokli valsts aizsardzībā un nepieciešamības gadījumā to ietekmēt savas kompetences ietvaros.

Vērtējot situāciju Latvijā saistībā ar pētījuma pirmā jautājuma otro daļu – "cik brīva no militāras iejaukšanās ir politiskā dzīve?", pirmām kārtām jāatzīst, ka normatīvie dokumenti skaidri nosaka NBS un to vadības pakļautību un kompetences. Demokrātisko principu realizācija prasa un nodrošina to politisko neitralitāti valsts politiskajā dzīvē, neaizliedzot katra karavīra vai civilpersonas individuālās politiskās tiesības. Tajā pašā laikā militārpersonu politiskās neitralitātes nodrošināšanā nozīme ir aizliegumam militārpersonām balotēties darbībai vēlētos politiskos amatos. Latvijas bruņotajos spēkos nepastāv un nav atļauta PSRS raksturīgā politvadītāju sistēma.

Šādas demokrātiskas normas un pieaugusī izpratne par politiskās neitralitātes nepieciešamību ir likvidējusi tendences, kas dažkārt bija raksturīgas 90. gadu sākumā, kad Aizsardzības spēku komandieris, aizskarot

valsts augstāko politisko vadību, vairākkārt mēģināja deklarēt savas politiska rakstura prasības. Šobrīd Latvijā nepastāv bažas, ka NBS, tostarp uz brīvprātības principa veidotā Zemessardze, varētu iejaukties valsts politiskajā dzīvē. Šādu tendenču esamību noliedz arī valsts drošības iestāžu vadītāji.[5]

Tomēr agrāk ir bijuši gadījumi, kad politisko partiju vadības ir piesaistījušas atsevišķas militārpersonas slēpti korporatīva rakstura pasākumos, solot ar šo politisko spēku spiediena palīdzību nodrošināt izaugsmi militārajā karjerā. Tie ir mēģinājumi pretlikumīgi iesaistīt augstākos NBS virsniekus savu politisko partiju atbalsta sekmēšanai. Šādi precedenti grauj BS personāla saliedētību un motivāciju, nopietni apdraud to politisko neitralitāti, kā arī valsts demokrātijas noturību kopumā. Šos mēģinājumus vajadzēja nopietni izvērtēt visām civili militāro attiecību procesā iesaistītajām valsts augstākajām amatpersonām un drošības iestādēm ne tikai no administratīvo tiesību, bet arī no krimināltiesību viedokļa. Taču diemžēl valsts demokrātijas vājuma dēļ agrākajos gados tas nebija iespējams. Šī atziņa tikai apliecina demokrātiskās kontroles sarežģītību valsts atjaunošanas un politiskās kultūras veidošanās procesā.

Tas, ka šajā nodaļā aplūkotie priekšnoteikumi reāli pastāv, vēl negarantē demokrātiskās kontroles pār bruņotiem spēkiem nemainīgu kvalitāti un noturību. Valstī notiekošie politiskie procesi regulāri atjauno politiskā dialoga dalībniekus, un viņu priekšzināšanas par valsts pārvaldi, militāro jomu, civili militāro attiecību specifiku, savu personīgo atbildību un pienākumiem ir dažādas un ne vienmēr pietiekamas. Tāpēc demokrātiskajai kontrolei pār BS ir mainīga efektivitāte. Tās nostiprināšana ir ilgs process.

8.2. Policijas un valsts drošības iestāžu atbildība

Pēc neatkarības atgūšanas, reorganizējot padomju miliciju un veidojot jaunu drošības dienestu sistēmu, Latvijā bija vienlaikus jāveic sarežģīti pasākumi gan šo iestāžu demokratizācijā un demilitarizācijā, gan arī jaunu struktūru izveidē. Tas nebija vienkāršs uzdevums, jo šo pasākumu mērķis – rietumu demokrātiskiem principiem atbilstošu policijas un drošības iestāžu izveide – prasīja jaunu pieredzi, bet reāli šo uzdevumu nācās veikt padomju praksi apguvušajam personālam. Tika izvirzītas prasības cilvēktiesību standartu ievērošanai šo dienestu darbībā, to atbildības paaugstināšanā. Sevišķi nozīmīgi ir bijuši centieni pilnveidot uzraudzības mehānismus sistēmas iekšienē, bet, jo īpaši – pilnveidojot ārējos uzraudzības mehānismus, pielietojot Saeimas, tiesu un prokuratūras varu, kā arī nodrošinot valsts cilvēktiesību institūciju, NVO un mediju līdzdalību. Tas ir bijis jāveic apstākļos, kad pieaug noziedzība, bet policijas spējas sekmīgi ar to cīnīties nepieaug vienlīdz strauji. Tā kā ir pastiprinājusies korupcija un policijas iestādēs vairāk kļuvis dienesta pilnvaru pārsniegšanas gadījumu, policijas prestižs sabiedrībā ievērojami krities. 2004. gada decembrī gandrīz puse (47,5%) valsts iedzīvotāju neuzticējās policijai.[6]

Latvijā darbojas gan Valsts policijas, gan pašvaldību policijas iestādes. Valsts drošības iestādes (VDI) statuss ir Satversmes aizsardzības birojam (SAB), Drošības policijai un Militārās izlūkošanas un drošības dienestam. Valsts policijas un Drošības policijas pārraudzību Iekšlietu ministrijas ietvaros veic ministrs, kura pārraudzībā un pašvaldību iestāžu kontrolē atrodas arī pašvaldības policija. Aizsardzības ministra pārraudzībā atrodas Militārās izlūkošanas un drošības dienests. Likums uzliek Ministru kabinetam pienākumu kontrolēt kā Valsts policijas, tā Drošības policijas darbību. 2004. gada pavasarī veiktās VDI administratīvās reformas rezultātā turpat desmit gadus institucionāli neatkarīgais SAB un no jauna izveidotais Informācijas analīzes dienests nonāca Ministru kabineta pārraudzībā, bet no 2004. gada oktobra – Tieslietu ministrijas pārraudzībā. Saeimas Aizsardzības un iekšlietu komisija veic parlamentāro uzraudzību pār policijas iestādēm. VDI parlamentāro uzraudzību veic Saeimas Nacionālās drošības komisija. Likumu ievērošanu policijas un VDI darbībā uzrauga prokuratūra un tiesa. Politisko partiju un citu sabiedriski politisko organizāciju iejaukšanās policijas un VDI darbā ir aizliegta.

Latvijas policijas darbības pamatprincipus regulē Kriminālprocesa kodekss (KPK), Krimināllikums, Likums par policiju, 2003. gada 5. decembrī pieņemtais Valsts policijas darbinieka Profesionālās ētikas un uzvedības kodekss. Policijas galvenais uzdevums ir garantēt personu tiesības un brīvības, nodrošināt likumību un kārtību, aizsargāt cilvēkus pret noziedzīgiem nodarījumiem. Gan Satversmes 95. pants, gan iepriekšminētie normatīvie akti aizliedz spīdzināšanu, cietsirdīgu vai cieņu pazemojošu izturēšanos pret cilvēku. Latvijai ir saistoša arī virkne starptautisko cilvēktiesību dokumentu.[7] Spēka, speciālo līdzekļu un ieroču pielietošana ir

pieļaujama tikai likumā noteiktos gadījumos un likumīgu mērķu panākšanai, to patvaļīga vai ļaunprātīga izmantošana nav attaisnojama. Aizturēto personu tiesības regulē KPK, kas noteic, ka aizturēšanas termiņš līdz aizdomās turētā nogādāšanai pie tiesneša nedrīkst būt ilgāks par 72 stundām. Kriminālprocesa likumprojekts[8] paredz saīsināt šo termiņu līdz 48 stundām. KPK garantē aizturētajām personām tiesības tikt informētām par aizturēšanas iemeslu un tiesības uz juridisko palīdzību. Kriminālprocesa kodeksā nav tieši nostiprinātas aizturētās personas tiesības nekavējoties paziņot par aizturēšanas faktu tuviniekiem vai trešajai pusei, lai gan to paredz Likums par policiju. Nepilngadīgā aizturēšanas gadījumā šāda prasība ir obligāta. Aizturētam ārvalstniekam ir tiesības pieprasīt, lai tiktu informēta viņa valsts diplomātiskā vai konsulārā pārstāvniecība. Kriminālprocesa kodeksā nav arī nostiprinātas aizturētās personas tiesības saņemt ārsta palīdzību, taču Likums par policiju uzliek policijas darbiniekiem nodrošināt aizturēto personu veselības aizsardzību.

Policijas atbildību likuma priekšā nodrošina sūdzību izskatīšanas mehānisms. Saskaņā ar starptautiskās tiesībās nostiprinātiem principiem šim mehānismam ir jābūt neatkarīgam, efektīvam, taisnīgam un jānodrošina pret policiju vērsto sūdzību savlaicīga izskatīšana. Par policijas darbinieka prettiesisku rīcību ir paredzēta kriminālatbildība un disciplināratbildība. Sūdzības par policijas darbinieka rīcību izskata tās policijas iestādes priekšnieks, kuram ir pakļauts konkrētais policijas darbinieks. Pastāv iespējas lēmumu pārsūdzēt augstākā policijas iestādē, prokuratūrā vai tiesā. Sūdzības var iesniegt arī Valsts cilvēktiesību birojā (VCB), taču tam nav izmeklēšanas pilnvaru. Absolūti lielākā daļa sūdzību par policiju nonāk iestādēs, kas atrodas tiešā Valsts policijas vai Iekšlietu ministrijas pakļautībā – Valsts policijas Rīgas Galvenās policijas pārvaldes personālsastāva inspekcijā, Iekšlietu ministrijas Galvenajā inspekcijā un 2003. gadā izveidotajā speciālajā VP Iekšējās drošības dienesta personālsastāva inspekcijā. Šāda kārtība sabiedrības locekļos vieš pamatotu neuzticību sūdzību izskatīšanas objektivitātei, neatkarībai un efektivitātei.

Latvijas normatīvie akti paredz iespēju policijas prettiesiskas rīcības rezultātā cietušai personai saņemt kompensāciju, piesakot civilprasību krimināllietas ietvaros, kā arī civilprocesa kārtībā. 1998. gada 28. maijā tika pieņemts likums "Par izziņas izdarītāja, prokurora vai tiesneša nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu".[9] Tomēr oficiālas un detalizētas statistikas trūkums par saņemtām kompensācijām liedz spriest par kompensāciju mehānismu efektivitāti. 2004. gada 1. februārī pieņemtais Administratīvā procesa likums nosaka arī policijas iestādes pienākumu atlīdzināt zaudējumus, kas nodarīti sakarā ar tās darbinieka prettiesisku rīcību. Līdz 2004. gada 1. decembrim administratīvo tiesu prakse sakarā ar zaudējumu atlīdzību par prettiesisku rīcību vēl nebija izveidojusies, nebija pieņemts arī "Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu aprēķināšanas un atlīdzināšanas likums".

Lai arī Latvijas likumdošana paredz, kaut nepilnīgi, tiesiskās garantijas pret patvaļīgu un prettiesisku policijas darbinieka rīcību un tiek pakāpeniski veikti pasākumi gan likumdošanas, gan prakses uzlabošanā, starptautiskās organizācijas un arī vietējās organizācijas nopietni kritizē Latvijas policijas darbu.

Kopš 2003. gada Valsts policija ir sākusi atsevišķi apkopot statistiku par policijas vardarbību pret personām. 2004. gadā Iekšlietu ministrijas Galvenā inspekcija pirmo reizi publiskoja detalizētus datus par Iekšlietu ministrijas struktūrvienību disciplinārpraksi,[10] kas joprojām tiek kvalificēta kā ierobežotas pieejamības informācija. Eksperti norāda, ka pieeja sūdzību izskatīšanā diemžēl nav vērsta uz problēmu identificēšanu policijā kopumā un līdz ar to uz sistēmisku izmaiņu veikšanu, bet gan uz individuālu darbinieku sodīšanu.[11] Citās sūdzību izskatīšanas iestādēs, tostarp prokuratūrā, statistika par policijas vardarbību netiek nodalīta atsevišķi. Sabiedrībā daudzkārt ir izskanējusi informācija par "liecību izsišanas" gadījumiem nopratināšanā, un to kā problēmu atzinušas arī vairākas augstas valsts amatpersonas, tomēr pēdējo septiņu gadu laikā reģistrēti tikai divi noziegumi, kas paredz kriminālatbildību par piespiešanu dot liecības nopratināšanā, ja to izdarījis policijas darbinieks, bet par dienesta pilnvaru pārsniegšanu pēdējo četru gadu laikā notiesāti deviņi policijas darbinieki. 2004. gada 12.–15. februārī nevalstiskās organizācijas Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra un Sabiedriskās politikas centra "Providus" rīkotā anonīmā telefonakcija, kurā iedzīvotāji informēja par policijas vardarbības gadījumiem, apstiprināja gan starptautisko organizāciju, gan vietējo organizāciju secinājumus par vardarbības izplatību policijā, par trūkumiem aizdomās turēto personu tiesību nodrošināšanā, gan arī par policiju saņemto sūdzību izskatīšanas mehānismu pieejamību, efektivitāti un neatkarību.[12] Pēdējo gadu laikā arī masu mediji bieži aktualizējuši policijas vardarbības gadījumus.

Jau 1995. gadā ANO Cilvēktiesību komiteja uzsvēra nepieciešamību pēc lielākas kontroles pār policiju, ņemot vērā Latvijas neseno totalitāro pagātni. Gan Eiropas Spīdzināšanas novēršanas komiteja (SNK)

1999. gadā, gan ANO Cilvēktiesību komiteja un ANO Spīdzināšanas izskaušanas komiteja 2003. gadā asi kritizēja Latviju par policijas vardarbību pret aizturētām personām, šo personu tiesību garantiju trūkumu gan likumdošanā, gan praksē, norādot, ka Latvijā nepastāv neatkarīgs mehānisms pret policiju vērsto sūdzību izskatīšanai, un aicināja šādu neatkarīgu iestādi izveidot. Eiropas SNK uzsvēra prokuratūras un tiesas lomu policijas ļaunprātīgas apiešanās gadījumu mazināšanā un nepieciešamību pēc neatkarīgām institūcijām, kas veiktu regulāru policijas izolatoru uzraudzību. Latvijai pārmests arī, ka tai trūkst oficiālas statistikas par policijas vardarbības gadījumiem, šajā sakarā ierosinātajām lietām un to iznākumu.

Apiešanos ar aizturētām personām varētu uzlabot jaunā Kriminālprocesa likumprojekta pieņemšana. Ar šo likumu paredzēts nostiprināt aizturēto personu tiesības, uzliekot par pienākumu policijas darbiniekam paziņot aizturētajam par aizturēšanas iemeslu un viņa tiesībām klusēt, bet aizturētajam – tiesības nekavējoties pieprasīt tikšanos ar advokātu un bez maksas izmantot telefonu tā uzaicināšanai, saņemt no policijas darbinieka advokātu sarakstu; pieprasīt, lai par aizturēšanu paziņo viņa tuviniekiem vai trešajai pusei, un saņemt rakstveida informāciju par aizturētā tiesībām un pienākumiem. Tomēr daudz kas būs atkarīgs no šo normu ieviešanas praksē. Lai veicinātu policijas atbildību, Latvijā ir jārada neatkarīgs mehānisms, kas izskatītu sūdzības par policiju, un vienlaikus ir jāstiprina policijas iekšējie kontroles mehānismi. Ir jāveicina tādas policijas organizācijas kultūras veidošanās, kurā par neprofesionālu un arī no karjeras viedokļa nedrošu uzskatītu prettiesisku metožu izmantošanu darbā un sadarbošanos ar kolēģiem, kas šādas metodes izmanto.[13]

Latvijā pēc neatkarības atgūšanas nav bijis daudz publiski pieejamas informācijas par valsts drošības iestāžu darba rezultātiem, jo tas ir valsts noslēpums. VDI veidošanā bijis jāsaskaras ar ierobežotu profesionāļu daudzumu valstī un bijušo PSRS drošības iestāžu darbinieku uzticamību, kas noteica sarežģītu drošības iestāžu profesionālās izaugsmes procesu. 2003.–2004. gadā, reformējot drošības iestāžu sistēmu, Latvijas augstākās amatpersonas un iestādes publiski cīnījās nevis par šo VDI sistēmas kopējo efektivitāti, bet lielākoties par to, lai kāda cita amatpersona nesaņemtu vairāk drošības iestāžu rīcībā esošo ziņu. Uz nepilnīgas informācijas un bijušās VDK darbības pieredzes fona Latvijas sabiedrībā joprojām pastāv bažas par drošības iestādēm piešķirto pilnvaru tiesisku izmantošanu.

Savukārt drošības dienesta iestāžu vadība norāda uz stingru civilo kontroli no dažādu institūciju puses to kompetences ietvaros un vienlaikus atzīmē nepieciešamību pēc sabiedriskās domas aptaujas par sabiedrības uzticēšanos valsts drošības iestādēm.[14]

Organizētās noziedzības un korupcijas apkarošanas, kā arī pretterorisma pasākumu rezultātā paplašinās valsts drošības dienestu pilnvaras, kas vienlaikus palielina indivīda brīvību apdraudējuma iespējamību. Satversmes 96. pants noteic, ka ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību. Operatīvās darbības likums regulē operatīvās darbības pasākumus un metodes. Operatīvos pasākumus var iedalīt vispārējos (būtiski neaizskar konstitucionālās tiesības) un sevišķā veidā (būtiski aizskar konstitucionālās tiesības) veicamos.[15] Sevišķā veidā veicamo operatīvo pasākumu realizēšana un operatīvā iekļūšana izdarāma ar tiesneša atļauju, ko var izsniegt uz laiku līdz trim mēnešiem un pamatotas nepieciešamības gadījumā pagarināt. Izņēmuma gadījumos[16] operatīvās darbības pasākumus var veikt bez tiesneša akcepta, bet par to 24 stundu laikā jāpaziņo prokuroram un 72 stundu laikā jāsaņem tiesneša akcepts. Ja persona uzskata, ka operatīvās darbības subjekts ar savu rīcību ir pārkāpis tās likumīgās tiesības un brīvības, tā ir tiesīga iesniegt sūdzību prokuroram vai arī griezties ar prasību tiesā. Tiesību aizskāruma gadījumā personai ir tiesības uz kompensāciju.

2002. gada 27. jūnijā tika pieņemti grozījumi SAB likumā, kas paredzēja plašu pilnvaru piešķiršanu SAB izlūkošanas un pretizlūkošanas darbību veikšanai, tostarp sevišķo operatīvo darbību veikšanu bez tiesneša vai prokurora akcepta. Valsts cilvēktiesību birojs kritizēja likuma grozījumus, norādot, ka SAB tiek dotas pilnvaras nekontrolēti iejaukties personu privātajā dzīvē un valsts negarantē personām adekvātu aizsardzību un skaidru procedūru, lai nepieļautu šo tiesību ļaunprātīgu izmantošanu. VCB uzsvēra, ka likumā paredzētā procedūra nav samērīga iecerētajam mērķim un demokrātiskā sabiedrībā nav nepieciešama.[17] Tikai 2004. gada 20. aprīlī tika pieņemti grozījumi SAB likumā, kuri noteica, ka sevišķo operatīvo darbību veikšanai SAB jāsaņem Augstākās tiesas priekšsēdētāja vai viņa īpaši pilnvarota Augstākās tiesas tiesneša akcepts, bet gadījumos, kad jārīkojas nekavējoties, lai novērstu valstij svarīgu interešu apdraudējumu, šo darbību veikšanai 24 stundu laikā jāsaņem tiesneša akcepts. Latvijā pazīstami juristi norāda, ka likumā nav atbilstošu nodrošinājumu pret operatīvo subjektu tiesību ļaunprātīgu izmantošanu, jo Likums par operatīvo drošību faktiski liedz

iespēju personai *post factum* konstatēt, vai pret viņu ir bijuši vērsti pasākumi, kas aizskar personas konstitucionālās tiesības. Pēc likuma 17. pantā paredzēto pasākumu veikšanas un pēc to nepieciešamības izbeigšanās, ja neveidojas apdraudējums likumā noteiktām interesēm, persona netiek informēta par šādu darbību veikšanu. Likumā arī nav paredzēta iespēja šādas ziņas pieprasīt, un tas neparedz, ka nelikumīgi iegūtie materiāli būtu iznīcināmi.[18]

Globālais karš pret terorismu veicina arī Latvijas tiesībsargājošo struktūru un drošības dienestu iesaistīšanos starptautiskos drošības pasākumos. Daudzās valstīs tiek ievērojami paplašinātas šo iestāžu pilnvaras bez pienācīgiem pasākumiem šo iestāžu atklātības un atbildības nostiprināšanā. Tas rada nepieciešamību arī Latvijas sabiedrībai rūpīgi sekot jaunajiem attīstības pavērsieniem un nostiprināt uzraudzību pār šīm iestādēm kā nacionālā, tā starptautiskā līmenī.

8.3. Cik lielā mērā armijas, policijas un drošības dienestu struktūra atspoguļo visas sabiedrības sociālo struktūru?

Policijas, armijas un drošības iestāžu personālsastāva strukturējuma pamatā ir Latvijas vēsturiskā un šo valsts pārvaldes sistēmu īpašā specifika. Pēc neatkarības atgūšanas valstij bija jāveido ne tikai lojāls, bet arī demokrātiskām prasībām atbilstošs profesionāls personāls. Vienlaikus ir būtiski, ka šajās iestādēs ir pārstāvētas dažādas sociālās grupas, jo atsevišķu grupu – piemēram, sieviešu, mazākumtautību u.c. – pārstāvniecības trūkums var veicināt neuzticēšanos šīm iestādēm kā šo grupu intereses nepārstāvošām un radīt spriedzi saskarsmē starp iedzīvotājiem un šiem dienestiem.

Gan policijā, gan valsts drošības dienestu darbā pieņem tikai LR pilsoņus vecumā no 18 gadiem, kuri prot valsts valodu, nav saukti pie kriminālatbildības vai tiesāti, nav bijuši PSRS, LPSR vai kādas ārvalsts drošības dienesta štata vai ārštata darbinieki un pēc 1991. gada janvāra nav darbojušies virknē organizāciju[19] . Policijas darbiniekam, pildot dienesta pienākumus, ir jāspēj sazināties ar personām tajā valodā, ko pārsvarā lieto attiecīgajā reģionā vai darba iecirknī. VDI var pieņemt darbā tikai tādu personu, kurai nav liegta pieeja valsts noslēpumam. NBS personālsastāvu komplektē tikai no LR pilsoņiem. Obligātajam militārajam dienestam ir pakļauti visi Latvijas pilsoņi vīrieši. Kopš 2002. gada likums paredz, ka personām, kuras savu domas, apziņas vai reliģiskās pārliecības dēļ nevar pildīt militāro dienestu, ir iespēja veikt alternatīvo dienestu. Kopš 2002. gada 1. jūlija obligāto militāro dienestu brīvprātīgi var pildīt arī sievietes – LR pilsones. Obligātajā aktīvajā militārajā dienestā iesauc pilsoņus 19–27 gadu vecumā. Zemessardzē uzņem LR pilsoņus, kuri sasnieguši 18 gadu vecumu.

Latvijā pēc 1989. gada tautskaites datiem 52% iedzīvotāju bija latvieši, 34% – krievi, 4,5% – baltkrievi. 2004. gada 1. janvārī latviešu bija 58,2%, krievu – 28,8%, baltkrievu – 3,9%.[20] 2004. gada 1. jūlijā valstī bija 78,17% pilsoņu un 20,36% nepilsoņu. Pilsoņu vidū latviešu ir 74,93%, krievu –18,3%, baltkrievu – 1,45%.[21]

20. gadsimta 80. gados no visiem Latvijas teritorijā strādājošiem padomju milicijas darbiniekiem latviešu bija ne vairāk kā 35%,[22] bet Rīgas Milicijas pārvaldē 80. gadu beigās no 2000 darbiniekiem 90% bija nelatvieši[23]. 1996. gadā Valsts policijā strādāja 24,2% nepilsoņu, bet Rīgas policijas iestādēs – 39,3% nepilsoņu (sk. 8.1. tabulu).

Latvijas policijas veidošanās notika ciešā saistībā ar padomju milicijas reorganizāciju un valstī notiekošiem politiskiem procesiem, tostarp latviešu valodas kā valsts valodas un LR pilsonības institūta atjaunošanu un nostiprināšanu. 90. gadu pirmajā pusē atsevišķu politiķu un amatpersonu vidū[24] dominēja vēlme strauji panākt latviešu valodas zināšanu uzlabošanos, latviešu un pilsoņu īpatsvara pieaugumu policijas darbinieku vidū, taču lielais latviešu valodas nepratēju un nepilsoņu skaits jaunveidojamajā policijā lika rēķināties ar realitāti un elastīgāk pieiet dažādu likumu prasībām. 1992. gada jūlijā obligātai valsts valodas prasmes pārbaudei tika pakļauti Iekšlietu ministrijas sistēmas darbinieki, no kuriem 60% bija nelatvieši, no kuriem 54,3% bija jākārto latviešu valodas eksāmens, taču atestācijas beigu termiņš tika pagarināts vēl par gadu. Pārejas noteikumi attiecībā uz policijas darbiniekiem nepilsoņiem tika noteikti arī, kad 1994. gadā stājās spēkā Pilsonības likums un 1997. gada aprīlī likums "Par valsts noslēpumu", kurā bija iekļauta norma par speciālo atļauju izsniegšanu pieejai valsts noslēpumam iekšlietu sistēmas darbiniekiem, kuri ieņem amatus, kas saistīti ar valsts

noslēpumu operatīvās darbības jomā. Iespējams, pastāvošo Pilsonības likuma ierobežojumu dēļ Saeimas deputāti vairākkārt centās panākt pilsonības piešķiršanu augstu stāvošām Valsts policijas amatpersonām par īpašiem nopelniem LR labā. Piemēram, 1998. gada jūnijā pilsonība tika piešķirta 13 policistiem.[25]

1998. gada 3. oktobra referendumā atbalstītie Pilsonības likuma grozījumi atcēla naturalizācijas "logu" sistēmu, kas daudziem pilsonības pretendentiem liedza naturalizēties. Latviešu valodas nostiprināšanos un pilsoņu īpatsvara palielināšanos policijā veicināja 1991. gadā izveidotā Latvijas Policijas akadēmija, kur, sākot ar otro mācību gadu, mācību pamatvaloda bija latviešu valoda, un studentiem ar nepietiekamām latviešu valodas zināšanām tika dota iespēja tās uzlabot. Kopš 1997. gada valodas zināšanu uzlabošanā ievērojamu palīdzību sniedz Latviešu valodas apguves valsts programma (LVAVP), kuras rīkotos latviešu valodas kursus apmeklējuši 6715 iekšlietu sistēmas darbinieki.

8.1. tabula

Nepilsoņu īpatsvars Latvijas policijas dienestā, %

Nepilsoņi	1996. g.	1997. g.	1998. g.	1999. g.	2000. g.	2001. g.
Valsts policijā kopumā	24,2	17,6	16,7	11,8	2,8	1,8
Rīgas policijas iestādēs	39,3	30,3	26,1	21,2	5,8	4,1

Avots: Valsts policijas 2001. gada publiskais pārskats.

Policijā strādājošo latviešu skaits desmit gadu laikā gandrīz divkāršojies. 2001. gadā no Valsts policijā strādājošiem 9547 darbiniekiem 6291 jeb 65,8% bija latvieši, 2387 jeb 25% – krievi, 287 jeb 3% – baltkrievi, 2% poļi, u.c., tādējādi liela daļa policijas darbinieku ir mazākumtautību pārstāvji. Policijas darbinieku krievu īpatsvars pārsniedz krievu pilsoņu īpatsvaru par 43%.[26] Likumā noteiktā prasība policijas darbiniekiem spēt sazināties ar personām tajā valodā, ko pārsvarā lieto attiecīgajā reģionā vai darba iecirknī, atspoguļojas arī topošo policijas darbinieku uzņemšanas prasībās Policijas akadēmijā.[27] 2002. gadā Policijas akadēmijas Senāts nolēma, ka akadēmijā uzņems tikai tos jauniešus, kas prot gan latviešu, gan krievu valodu, tādējādi arī latviešu mācībvalodas skolu beidzējiem, kuri vidusskolā nebija apguvuši krievu valodu, bija jākārto papildu eksāmens krievu valodā.[28] Šāda pieeja ņem vērā valodas situāciju Latvijā.

Saskaņā ar 2004. gada Iekšlietu ministrijas datiem ap 20% visu policijā strādājošo ir sievietes,[29] kas ir ievērojami mazāk, nekā sieviešu īpatsvars nodarbināto kopskaitā (48,7%)[30]. No Latvijas 28 policijas pārvaldēm tikai Dobeles rajona policijas pārvaldi vada sieviete, bet Jūrmalas un Kuldīgas policijas pārvaldes kriminālpolicijas priekšniecība ir sievietes. Latvijas Policijas akadēmija 2002. gadā veica pētījumu "Sievietes vieta un loma policijas izdevumu izpildē". Lai arī 71% aptaujāto iedzīvotāju atbalsta sieviešu iesaistīšanos policijā, tikpat daudz respondentu, vaicāti par policijas komplektēšanas stratēģiju, uzskata, ka sieviešu īpatsvaram jābūt 10–25% robežās. Vairāk nekā puse aptaujāto iedzīvotāju uzskata, ka sievietēm policijā vajadzētu ieņemt vairāk vadošu amatu, bet aptaujāto sieviešu policistu vidū tā uzskata 67,6%. Lielākā daļa aptaujāto iedzīvotāju uzskata, ka sievietei policijā būtu jāstrādā ar nepilngadīgajiem, jāstrādā izmeklēšanā vai par iecirkņa inspektori. No aptaujātajām policijas darbiniecēm "diskomfortu" nav izjutušas 41,6%, bet 38,4% to izjutušas reti, norādot, ka šīs izjūtas izraisījuši galvenokārt likumpārkāpēji, iestāžu apmeklētāji, bet mazāk – kolēģi policisti.[31] Latvijas policijā oficiāli nav zināmi gadījumi, kad policiste sieviete būt cietusi no policista vīrieša seksuālas uzmākšanās. Ārzemju pētījumi to skaidro ar zemāku izpratnes līmeni par šo parādību un atšķirīgu tolerances slieksni Austrumeiropas sieviešu policistu vidū salīdzinājumā ar kolēģēm Rietumeiropā un Ziemeļamerikā.[32] Latvijā nav izveidotas policijas darbinieču organizācijas. 2001. gada aprīlī Rīgā nodibināts Ziemeļvalstu un Baltijas valstu sieviešu policistu tīkls ar mērķi sekmēt vienlīdzīgas iespējas sievietēm un vīriešiem policijā, palielināt sieviešu skaitu policijas vadošajos amatos u.tml., [33] taču Latvijā šī tīkla aktivitātes nav jūtamas.

1998. gadā Latvijā reģistrēts viens gadījums, kad policists savas seksuālās orientācijas dēļ tika atbrīvots no darba.[34] Šī lieta izraisīja diskusijas iekšlietu struktūrās un politiķu vidū, kuru vairākums uzskatīja, ka homoseksuālistiem būtu jāaizliedz strādāt policijā un dienēt armijā.[35]

Pēc Aizsardzības ministrijas datiem, no aptuveni 5000 NBS virsdienesta karavīriem ap 1000 jeb 20% ir sievietes.[36]

NBS sastāvā 87% ir latvieši, 10,8% – krievi, 0,6% – poļi un tikpat daudz lietuviešu.[37] Obligātā militārā dienesta karavīru vidū nelatviešu īpatsvars ir apmēram 30%. 2003. gadā no obligātā militārā dienesta 1700 karavīriem 70% (pēc pases datiem) bija latvieši, 23,5% – krievi, 2,94% – ebreji, kas pamatvilcienos atbilst etniskās grupas īpatsvaram pilsoņu vidū.[38] Pēdējos gados katrā militārajā iesaukumā vairāk nekā 300 jaunkareivju nepārvalda latviešu valodu. Tas nozīmē, ka pieaug armijas loma nelatviešu jauniešu integrācijā. LVAVP viņiem ir organizējusi dažāda līmeņa latviešu valodas kursus. Ir plānots 2007. gadā atteikties no obligātā militārā dienesta, pārejot uz profesionālu armiju ar 3000 profesionāliem karavīriem.

Saskaņā ar aptaujas datiem armijai uzticas 54,9% iedzīvotāju, bet neuzticas 25,8%. Taču no aptaujātajiem latviešiem armijai neuzticas 18,7%, bet no aptaujātajiem krieviem – 40,6%. Līdzīga ir pilsoņu un nepilsoņu attieksme: no aptaujātajiem pilsoņiem armijai neuzticas 21,5%, bet no aptaujātajiem nepilsoņiem – 41,4%.[39] Viens no netiešiem neuzticēšanās iemesliem, iespējams, ir šķietami nelielā krievu pārstāvniecība BS.

Var secināt, ka izveidojušās vēsturiskās situācijas un pēc neatkarības atgūšanas noteikto prasību (par policijas darbiniekiem var būt tikai LR pilsoņi un viņiem jāzina latviešu valoda) rezultātā Latvijas policijas sastāvs atbilst etniskajam sastāvam valstī, turklāt policijas darbinieku krievu īpatsvars nozarē ir lielāks nekā krievu īpatsvars pilsonībā. Likumā par policiju izvirzītās prasības, ka policijas darbiniekam jāzina arī valoda, ko pārsvarā lieto attiecīgajā reģionā vai darba iecirknī, ņem vērā Latvijā izveidojušos valodisko situāciju. NBS sastāvā ievērojami dominē latvieši, un citu pārstāvēto tautību īpatsvars ir mazāks nekā to īpatsvars pilsoņu vidū. Savukārt obligātais militārais dienests atspoguļo Latvijas etnisko daudzveidību, taču grūti prognozēt, vai šī daudzveidība saglabāsies, Latvijai pārejot uz profesionālo armiju. Sieviešu īpatsvars gan policijā, gan NBS (abās sistēmās ap 20%,) ir mazāks nekā sieviešu īpatsvars valstī nodarbināto kopskaitā, ko var skaidrot ar tradicionālo dalījumu "sieviešu" un "vīriešu" profesijās Latvijas sabiedrībā, tostarp arī ar tradicionāliem "sieviešu" un "vīriešu" amatiem pašas policijas un armijas ietvaros. Valsts drošības dienestu darba specifikas dēļ nebija iespējams noskaidrot valsts drošības dienestu struktūras atbilstību sabiedrības sociālajai struktūrai.

8.4. Cik lielā mērā valsts ir brīva no paramilitāro vienību, privāto armiju, kriminālo grupējumu darbības un centieniem veidot militāras kliķes?

Katrai valstij ir monopoltiesības uz likumīgu spēka lietošanu, jo tā ir atbildīga par iekšējo drošību un aizsardzību pret ārējiem draudiem. Tomēr iepriekšējo gadu desmitu liberālo tendenču rezultātā – teiksim, valsts funkcijas deleģējot privātajam sektoram – arī drošības jomā ir jūtami palielinājies to piedāvātāju skaits, kas konkurē ar tradicionālo drošības jomas pārvaldītāju – valsti. Ir nostiprinājusies jauna parādība, kas pazīstama kā "drošības funkciju privatizācija".[40]

Kopš 90. gadu sākuma šīs tendences ir izplatītas arī Latvijā, kur līdz ar neatkarīgās valsts atjaunošanas procesu, līdzīgi kā citviet pasaulē, ir veidojušies dažādi sabiedrības un privātās iniciatīvas radīti drošības instrumenti. Lielāko daļu no tiem var iedalīt trīs galvenajās grupās: algotņi, privātas militāras firmas un privātas drošības firmas.[41]

Šādu drošības risinājumu izplatīšanos var interpretēt dažādi. Pastāv viedokļi, ka šo drošības instrumentu plašais klāsts vērtējams ne tikai kā tirgus ekonomikas reakcija, bet arī kā katras konkrētās valsts nespēja vai pat nevēlēšanās piedāvāt pietiekamu personu un īpašuma aizsardzību ar valsts policijas spēku palīdzību, lai ieinteresētu tādu uzņēmumu izveidi, kas piedāvā drošības pakalpojumus uz komerciāla aprēķina pamatiem.[42]

"Drošības funkciju privatizācija" var būt pietiekami efektīva, bet vienlaikus arī bīstama valstij un sabiedrībai, jo šajā nozarē legālu darbību tradicionāli cenšas izvērst arī dažādi noziedzīgi grupējumi, kuru mērķis ir sargāt pašu veikto "ēnu biznesu", kā arī nodrošināt noziedzīgā ceļā gūto līdzekļu daļēju "atmazgāšanu". Tāpēc īpaši svarīgi ir, lai valsts nepieļautu šo struktūru ietekmes izvēršanos. Tomēr ir arī politiski aspekti, kāpēc Latvijas valsts drošības iestādēm jāuztur pastiprināta uzraudzība pār šo jomu.

Latvijas sabiedrībai privātu drošības un paramilitāru organizāciju pakalpojumi kļuva aktuāli sakarā ar politiskās sistēmas maiņu valstiskās neatkarības atgūšanas rezultātā un tirgus ekonomikas, privātās uzņēmējdarbības attīstību. Šajā laikā Latvijas valsts pati nespēja nodrošināt uzņēmējiem šo pakalpojumu un vienlaikus tā nebija

nodrošināta ar profesionālu un pārbaudītu šā pakalpojuma sniedzēju firmu tīklu. Nācās pieņemt to, ka apsardzes un detektīvdarbības jomā šo nišu aizņems bijušās padomju militārpersonas, VDK un milicijas darbinieki, kuri lielākoties bija krieviski runājošie Latvijas iedzīvotāji, arī nepilsoņi. Joprojām ne mazsvarīga ir viņu politiskā uzticamība, izpratne par Latvijas valsts mērķiem un ideāliem. Šādas izpratnes trūkums veicināja gadījumus, kad bijušie padomju drošības sistēmas darbinieki apvienojās ar noziedzīgo aprindu pārstāvjiem. Rezultātā ir izveidojies viedoklis, ka apsardzes uzņēmējdarbībā nebūt ne visas firmas savu profesionālo pieredzi izmanto tikai godīgas uzņēmējdarbības interesēs. Apsardzes funkcijas kopš 90. gadu sākuma uzņēmās arī Zemessardzes vienības, kas kopš 90. gadu beigām savu darbību šajā jomā pamazām samazina.

Viens no priekšnoteikumiem, kas disciplinē apsardzes uzņēmumus, mazina iespējas, ka tajos varētu strādāt personas, kas sastāv aizliegtos militarizētos formējumos vai noteiktā kārtībā nereģistrētās politiskās grupās, organizācijās, organizētās noziedzības grupās, ir noteiktās tiesību normas. Likums dod iespējas valstij resp. Iekšlietu ministrijai, izmantojot licencēšanas mehānismu, gan uzraudzīt, gan garantēt, ka apsardzes un detektīvu privātie uzņēmumi darbojas valsts noteiktā kārtībā. Ir gadījums, ka apsardzes uzņēmējdarbībai piešķirtā licence tikusi anulēta, jo apsardzes uzņēmuma darbība bijusi saistīta ar līdzdalību politiskos procesos. Latvijas drošības iestāžu kontrole pār šo uzņēmējdarbības veidu nelegālu organizāciju darbību šajā jomā nepieļauj.[43]

Jāatzīmē arī Saeimas Drošības komisijas, kā arī Aizsardzības un iekšlietu komisijas veiktā parlamentārā kontrole pār iekšlietu un aizsardzības jomu licencēšanas un kontroles sistēmām.

Īpaši nozīmīgs faktors, kas ierobežo privātā drošības sektora centienus iegūt politiska rakstura ietekmi, ir tas, ka Latvija kļuvusi par ES un NATO dalībvalsti un nostiprina rietumu demokrātisko vērtību sistēmu. Mazinoties vispārējas krīzes un tieša, ārēja militāri politiska apdraudējuma iespējām, mazinās arī nepieciešamība pārliecināties par privāto drošības un paramilitāro institūciju lojalitāti valstij. Pieaugošā konkurence valsts, privāto, kā arī tirgū ienākošo Eiropas valstu drošības firmu starpā mazina iespējas, ka "drošības funkciju privatizācija" Latvijā varētu iziet ārpus valsts kontroles. Tāpēc Latviju var vērtēt kā valsti, kurā privātas legālas drošības organizācijas nevar ignorēt valstī noteikto tiesisko kārtību šīs jomas darbībai. Taču Latvijā privāto drošības uzņēmumu problemātika joprojām ir valsts drošības iestāžu, iekšlietu sistēmas un parlamentārās kontroles aktualitāte, un tādai tai jāpaliek ilgtermiņā.[44]

Otra organizāciju grupa, kas izveidojās līdz ar Latvijas neatkarības atgūšanu, ir militāra tipa brīvprātīgo organizācijas. Padomju bruņoto spēku klātbūtne un Latvijas valsts profesionālas bruņoto spēku sistēmas neesamība, iekšējās un ārējās drošības garantiju trūkums, valsts ierobežotās iespējas šos riskus mazināt veicināja tautas iniciatīvu iesaistīties paramilitāra tipa organizāciju izveidē. Šo procesu stimulēja Latvijas Aizsargu organizācijas prestižs laikā pirms neatkarības zaudēšanas, kā arī Skandināvijas valstīs esošo *"Home guard"* un ASV *"National guard"* tipa tautas militāro organizāciju pieredze.

Šāda Latvijas valsts pieeja drošības problemātikas risināšanai teorētiski vērtējama kā riskanta. 1934. gada maija apvērsuma pieredze apstiprina, ka šāda tipa organizācijas var tikt iesaistītas valsts likumīgās varas gāšanā. Tomēr, neraugoties uz to, tika izveidota Zemessardze, kas sākumā atradās Augstākās padomes pakļautībā. Vienlaikus sevi pieteica cita tautas iniciatīvas organizācija, kas sevi deklarēja kā Aizsargu organizācijas tiesību pārmantotāja. Ņemot vērā to, ka tā noliedza neatkarību atguvušās Latvijas likumību, kā arī šīs organizācijas deklarētos mērķus, tās centienus var vērtēt kā mēģinājumu veidot bruņotu kliķi. Laika gaitā tikai Zemessardze izveidojās par stabilu Latvijas valsts militārās sistēmas sastāvdaļu, lielāko bruņoto spēku vienību. Tā ir izveidojusi lielu militāri patriotisku Latvijas jaunatnes organizāciju – Jaunsardzi. Stihiskas iniciatīvas ceļā atjaunotā Aizsargu organizācija ir zaudējusi pat savu deklaratīvo aktivitāti.

Ir pamats uzskatīt, ka Latvijā ir izdevies pareizi ievirzīt tautas aktivitāti valsts drošības un aizsardzības jomā prognozējamas Zemessardzes organizācijas sistēmā. Tā sevi ir apliecinājusi kā ārpus politiskām partijām stāvoša organizācija, kas kalpo valsts likumīgajai varai, ir NBS aktīvā rezerve. Vienlaikus Zemessardze ir militārās pretizlūkošanas objekts, un tas izslēdz iespējas organizāciju iesaistīt politiska rakstura pretlikumisku mērķu realizēšanai. Zemessardzes prestižs mazina iespējas veidot konkurējošas līdzīgas organizācijas, turklāt to nepieļauj arī Nacionālās drošības likums. Tā 18. pants nosaka sabiedrisko organizāciju kompetenci, liedzot izveidot, apmācīt un apbruņot militāras brīvprātīgo sabiedriskās organizācijas vai to apvienības.[45] Ikviens mēģinājums veidot nelikumīgus, ar valsts militārajiem mērķiem nesaistītus bruņotus formējumus ir krimināli sodāms.

Diemžēl ir bijuši atsevišķi slēpti politisko partiju mēģinājumi iesaistīt NBS karavīrus, zemessargus, arī Valsts policijas, drošības iestāžu darbiniekus partiju mērķu nodrošināšanai, tostarp priekšvēlēšanu laikā. Valsts augstākajām amatpersonām un institūcijām ir strikti jāvēršas pret šādiem mēģinājumiem.

Cita veida problēmas rodas saistībā ar tādām drošības iestāžu pastiprinātā kontrolē esošām paaugstināta riska organizācijām, kāda ir, piemēram, nacionālboļševiku organizācija, kas pārstāv Krievijas radikāli nacionālo, impērisko politiku. Šāda tipa organizāciju dalībnieki ir galvenokārt krievi. Drošības iestādēm sekmīgi darbojoties, organizācijas vadītāja dzīvoklī ir atrasti nelegāli ieroči un bruņojums. Regulāri tiek aizturēti šīs organizācijas aktīvisti, jo viņi savā darbībā bieži pārkāpj likumu. Drošības iestādes uzskata, ka šī tipa organizācijām nav ne ietekmes, ne arī ekonomiska un finansiāla pamata savu mērķu sasniegšanai.[46]

Lai gan Nacionālās drošības likuma 18. pantā noteikts aizliegums apmācīt un apbruņot militāras brīvprātīgo sabiedriskās organizācijas, nav pamata apgalvot, ka iepriekš minēto veidojumu biedri nevar iegūt ieročus. Ieroču aprites likums ļauj iegādāties dažādas kategorijas šaujamieročus un speciālus izstrādājumus gan pilsoņiem, gan nepilsoņiem, gan arī pastāvīgās uzturēšanās atļauju saņēmušām personām, ja uz tām nevar attiecināt likumā noteiktos ierobežojumus.

Baltijas valstu īpašais ģeogrāfiskais stāvoklis, privatizācijas iespējas, valsts nepietiekamās administratīvās un tiesībaizsardzības spējas, korupcija, tranzīta bizness starp Austrumiem un Rietumiem, globalizācija – tas viss ir paplašinājis iespējas vietējas nozīmes, kā arī transnacionālas noziedzības izpausmēm.

Iepriekšējā gadsimta 90. gadu sākumā organizētā noziedzība Latvijā nostiprinājās kvalitatīvi un kvantitatīvi. Diemžēl valsts tiesībaizsardzības sistēma nespēja ietekmēt šo procesu ne ar valdību apstiprinātām koncepcijām cīņai ar noziedzību, ne arī aizturot un notiesājot Latvijas redzamāko noziedzīgo grupējumu vadītājus. Ir pierādījies, ka organizētās noziedzības apkarošana nav vienas atsevišķas valsts iestādes pasākums, tas ir vesels pasākumu komplekss, ko nodrošina valsts politiskā griba un sabiedrības atbalsts, kas līdz šim bijis nepietiekams.

Rezultātā noziedzīgās organizētās grupas spēja iespiesties valsts ekonomiskajos procesos un ar korupcijas palīdzību ir izveidojušas savas darbības aizsardzības sistēmu. Tiek iegūti un legalizēti nelikumīgi līdzekļi, grauta godīga konkurētspēja, nozagta valsts. Kriminālo grupējumu pastāvēšana un darbība – pat, ja tai nav itāļu mafijas tipa organizācijām līdzīgas ietekmes – ir stabili ieņēmusi savu vietu Latvijā. To ietekme valsts ekonomiskajā, administratīvajā un politiskajā dzīvē ir acīmredzama. Tās ierobežošanā darbojas virkne specializētu policijas iestāžu – Drošības policija, Ekonomikas policija, Interpola nacionālais centrālais birojs, Narkotiku apkarošanas birojs, Organizētās noziedzības apkarošanas birojs, Tikumības policija. Šajā darbā piedalās arī SAB un Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs. Tiesībaizsardzības iestādes pārzina noziedzīgo grupējumu struktūru, kas ir diezgan precīzi noteikta. 2001. gadā Latvijā darbojās pieci noziedzīgie grupējumi (Haritonova, Volvača, čečenu, Pārdaugavas, "Adu" grupējums) un apmēram 150 noziedzīgu brigāžu un grupu,[47] bet 2003. gadā tiek minēti trīs grupējumi[48]. 90. gadu sākumā vislielāko impulsu organizētās noziedzības attīstībai deva izspiešana, nodevu vākšana no uzņēmējiem, turpretī jau šī gadsimta sākumā līdz ar tradicionāliem transnacionāliem noziegumu veidiem (narkotiku izplatīšana, prostitūcija, auto zādzības, ieroču kontrabanda) legalizētie noziedzīgi iegūtie līdzekļi "strādā" ekonomiskajā sfērā: tiek investēti nekustamajos īpašumos, bankās, uzņēmējdarbībā. Vadošajiem Latvijas grupējumiem ir ciešas saites ar grupējumiem Krievijā un rietumos. Šis ekonomiski ietekmīgais spēks ir vērā ņemams apdraudējums valsts demokrātijai un sabiedrībai. Nav izslēgta arī to saaugšana ar politiskajām aprindām.

Kopvērtējums: virzība pēdējos 5 gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
8.1		X			
8.2			X		
8.3		X			
8.4			X		

Vislabākā iezīme

8.1. Normatīvais reglamentējums nodrošina civilo kontroli.

8.2. Pilnveidojas normatīvā bāze policijas un valsts drošības dienestu atbildības nostiprināšanai.

8.3. Latvijas policijas etniskais sastāvs izlīdzinājies atbilstoši etniskajam sastāvam pilsoņu vidū, vienlaikus saglabājoties ievērojamai mazākumtautību pārstāvniecībai policijas darbinieku vidū.

8.4. Pieaug valsts drošības iestāžu kompetence un darbības tiesiskums.

Visnopietnākā problēma

8.1. Kontroles kvalitatīvo aspektu atkarība no realizētāju sagatavotības.

8.2. Nepilnīgās iespējas izmantot praksē normatīvajos aktos nostiprināto indivīda tiesisko garantiju pret indivīda brīvību apdraudējumu no policijas un valsts drošības dienestu puses.

8.3. Mazākumtautību pārstāvju, īpaši krievu, nelielais īpatsvars Nacionālajos bruņotajos spēkos.

8.4. Nespēja novērst noziedzīgi iegūto līdzekļu investēšanu valsts ekonomikā, novērst to legalizāciju.

Ieteicamie uzlabojumi

8.1. Pilnveidot valsts augstāko amatpersonu un institūciju individuālos pienākumus civilajā kontrolē pār bruņotiem spēkiem.

8.2. Policijas iekšējās un ārējās uzraudzības mehānismu kapacitātes stiprināšana un neatkarīga sūdzību izskatīšanas mehānisma izveide.

8.3. Veikt pasākumus, lai palielinātu mazākumtautību pārstāvniecību Nacionālajos bruņotajos spēkos, kā arī sekmēt to līdzdalību jaunveidojamajā profesionālajā armijā. Sekmēt sieviešu īpatsvara palielināšanos vadošos amatos policijā.

8.4. Nodrošināt motivēta personāla darbību un tās stimulēšanas sistēmu policijas, prokuratūras un drošības iestāžu funkcionēšanā.

ATSAUCES

[1] Carnovale, M. NATO partners and allies: Civil–military relations and democratic control of the armed forces. *NATO Review*, 1997, 2 (March): 32–35.

[2] Turpat.

[3] Nacionālās drošības likums, ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2004. gada 20. aprīlim, 4. pants.

[4] *Parlamentārā uzraudzība drošības nozarē*. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces; Latvijas Republikas Aizsardzības ministrija, 2004, 16. lpp.

[5] Intervija ar SAB un Drošības policijas vadītājiem. Rīgā, 2004. gada 13. decembrī.

[6] Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai: Tabulu atskaite. Rīga, 2004. gada oktobris, 26.5. tabula.

[7] ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskām un politiskām tiesībām; ANO Konvencija pret spīdzināšanu; Eiropas Cilvēktiesību konvencija; Eiropas Konvencija par spīdzināšanas, antihumānas un personu pazemojošas izturēšanās vai soda novēršanu u.c.

[8] Līdz 2004. gada 1. decembrim Kriminālprocesa likuma projekts vēl nebija izskatīts Saeimā 3. lasījumā, taču tā stāšanās spēkā ir plānota 2005. gada 1. aprīlī.

[9] Likuma "Par izziņas izdarītāja, prokurora vai tiesneša nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu" 2. pants nosaka zaudējumu atlīdzināšanas tiesisko pamatu: attaisnojošs tiesas spriedums, krimināllietas izbeigšana personu reabilitējošu apstākļu dēļ, administratīvā aresta atzīšana par nelikumīgu un administratīvās lietvedības izbeigšana.

[10] LR Iekšlietu ministrija. Iekšlietu ministrijas iestāžu 2003. gada disciplinārprakses pārskats. Galvenā inspekcija. Rīga, 2004.

[11] Ruķere, I. Sūdzību izskatīšana un policijas atbildība (no Sabiedriskās politikas centra "Providus" topošās publikācijas darba varianta, 2004.X).

[12] Kamenska, A. un I. Pūce. Telefonakcijas "Nebaidies un informē par policijas vardarbību!" rezultāti, *www.politika.lv* (aplūk. 2004.22.XI).

[13] European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment of Punishment (CPT). The CPT standards. Substantive sections of the CPT's General Reports. CPT/Inf /E (2002)1-Rev. 2004. Strasbourg, 2004. Sk. *http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards-scr.pdf*, p. 75 (aplūk. 2004.22.XI).

[14] Intervijas ar drošības dienestu vadītājiem 2004. gada decembrī.

[15] Operatīvā korespondences kontrole, operatīvā informācijas iegūšana no tehniskajiem līdzekļiem, operatīvā nepublisku sarunu slepena noklausīšanās (arī pa tālruni, ar elektroniskajiem un cita veida sakaru līdzekļiem).

[16] Ar izņēmuma gadījumiem tiek saprasti gadījumi, kad jārīkojas nekavējoties, lai novērstu valstij svarīgu interešu apdraudējumu, terora vai diversijas aktu, slepkavību vai citu smagu noziegumu, kā arī tad, kad reāli ir apdraudēta personas vai tās tuvu radinieku dzīvība, veselība vai īpašums.

[17] Valsts cilvēktiesību biroja viedoklis par grozījumu Satversmes aizsardzības biroja likumā atbilstību Satversmei. Sk. VCB mājaslapu *http://www.vcb.lv/index.php?open=viedoklis&this=080903.36* (aplūk. 2004.7.XII).

[18] Pastille, J.K. un E. Rusanovs. *Operatīvajās darbībās iegūto pierādījumu izmantošana: Problēmas un iespējamie risinājumi.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003. 67. lpp.

[19] PSKP (LKP), Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālajā frontē, Darba kolektīvu apvienotajā padomē, Kara un darba veterānu organizācijā vai Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejā.

[20] Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Iedzīvotāju reģistra dati, situācija 2004. gada 1. janvārī. Sk. *http://www.pmlp.gov.lv/?_p=377&menu_id=127* (aplūk. 2004.25.XI).

[21] Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Iedzīvotāju reģistra dati. Naturalizācijas pārvaldes mājaslapa, sk. *http://www.np.gov.lv/index.php?lv=fakti_lv* (aplūk. 2004.25.XI).

[22] Smith, D.J., A. Pabriks, A. Purs, and Th. Lane. *The Baltic States. Estonia, Latvia, Lithuania.* London; New York: Routledge, 2002.

[23] Latvijas Republikas 6. Saeimas ziemas sesijas trīspadsmitā sēde 1997. gada 20. februārī. Sk. *http://www.saeima.lv/steno/st_97/st2002.html* (aplūk. 2004.22.XI).

[24] 1993. gada 27. aprīlī iekšlietu ministrs Z. Čevers izdeva pavēli nepiešķirt dienesta pakāpes, ja nav vajadzīgo valsts valodas zināšanu. 1994. gada sākumā Valsts policija no darba atbrīvoja 54 policijas darbiniekus, kuri atteicās kārtot latviešu valodas eksāmenu.

[25] LETA. 13 policistiem iesaka piešķirt pilsonību par īpašiem nopelniem. *Vakara Ziņas*, 1998, 29. jūn.

[26] Pabriks, A. *Etniskās proporcijas, nodarbinātība un diskriminācija Latvijā*. Rīga: Nordik, 2002, 29.–30. lpp.

[27] 1995. gada 2. novembrī pieņemtais Augstskolu likums 4.2[b]. pantā paredz, ka augstskolām ir tiesības patstāvīgi noteikt studējušo uzņemšanas papildu noteikumus.

[28] 2001. gada rudenī papildu eksāmenu krievu valodā kārtoja 30–40 jauniešu no 400 reflektantiem. Sk.: Mūrniece, I. Gribi būt policists? Mācies krievu valodu! *Lauku Avīze*, 2002, 12. febr.

[29] Iekšlietu ministrijas Personālsastāva departamenta nepublicēti dati, 2004. gada decembris.

[30] Centrālās statistikas pārvaldes dati. Darbaspēka apsekojums 2004. gada 3. ceturksnī. Sk. *http://www.csb.lv/lteksts.cfm?tem_kods=d%5Fapsk&datums=%7Bts%20%272004%2D12%2D14%2013%3A00%3A00%27%7D* (aplūk. 2004.25.XI).

[31] Meikališa, Ā. Par sievieti Latvijas policijā. *Jurista Vārds,* 2003, 1. apr. No 2002. gada 8. augusta līdz 15. novembrim tika aptaujāti 1000 Latvijas iedzīvotāju, 250 sievietes – policijas darbinieces un 250 šo sieviešu policistu ģimenes locekļi.

[32] Brown, J. Integrating women into policing: a comparative European perspective. Policing in Central and Eastern Europe: comparing firsthand knowledge with experience from the West. College of Police and Security Studies, Slovenia, 1996, sk. *http://www.ncjrs.org/policing/int627.htm* (aplūk. 2004.23.XI). Seksuālo uzmākšanos no kolēģu puses nekad nav nācies piedzīvot 69% Austrumeiropas, 33% Rietumeiropas, 21% Lielbritānijas, 12% ASV aptaujāto sieviešu policistu.

[33] *Nordic-Baltic Policewomen* mājaslapa, *http://www.nbnp.org* (aplūk. 2004.2.XI).

[34] Valsts cilvēktiesību birojs. *1998. gada ziņojums*. Rīga, 1999, 37. lpp.

[35] Sila, I. un K. Funts. Policijas amatpersonas un Saeimas deputāti vēršas pret homoseksuālistiem militārajās struktūrās. *Vakara Ziņas*, 1999, 24. apr.

[36] Nacionālo bruņoto spēku sastāvā ietilpst 1350 virsnieku, 1900 instruktoru, 1200 kareivju, 200 militāro darbinieku (civilpersonas militāros amatos) un 400 civilo darbinieku, 1000 obligātā militārā dienesta karavīru,

11 650 zemessargu (situācija 2004. gada 1. martā). Sk. LR Aizsardzības ministrijas mājaslapu, *http://www.mod.gov.lv/index.php?pid=03239l* (aplūk. 2004.1.XI).

[37] Nepublicēti LR Aizsardzības ministrijas dati (situācija 2004. gada rudenī).

[38] Šabanovs, A. Karavīriem traucē latviešu valodas nezināšana. *Diena*, 2003, 30. jūn.

[39] Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai, 26.6. (krustotā) tabula.

[40] *Parlamentārā uzraudzība drošības nozarē. Principi, mehānismi un prakse*. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces; LR Aizsardzības ministrija, 2004, 60 lpp.

[41] Turpat.

[42] *Transparency and Accountability*. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Sofia, p. 204.

[43] Intervija ar SAB un Drošības policijas vadītājiem 2004. gada 13. decembrī.

[44] Intervija ar Latvijas drošības iestāžu amatpersonu 2004. gada novembrī.

[45] Nacionālās drošības likums, ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2004. gada 20. aprīlim.

[46] Intervija ar SAB un Drošības policijas vadītājiem, 2004. gada 13. decembrī.

[47] Ķipēns, V. Par organizēto noziedzību un cīņu pret to. *Latvijas Vēstnesis*, 2001, 3. jūl.

[48] Iekšlietu ministrija. Pārskats par cīņu ar organizēto noziedzību: Informatīvs materiāls, 2003. gada marts.

9. Korupcijas mazināšana

Lolita Čigāne un Rasma Kārkliņa

Vai valsts ierēdņi ir brīvi no korupcijas?

9.1. Cik efektīva ir valsts amatu nošķiršana no amatpersonu privātām interesēm?

9.1.1. Pastāvošo likumu un regulējumu novērtējums interešu konfliktu mazināšanai

Kopumā tiesiskais regulējums pēdējos gados ir krietni uzlabots, bet tajā vēl pastāv nepilnības. Piemēram, likums "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā" nevis saskaņā ar noteiktu definīciju aizliedz visus interešu konfliktus, bet gan paredz konkrētus gadījumus, kuros amatpersona var nonākt interešu konfliktā. Tas nozīmē, ka var pastāvēt interešu konflikta situācijas, kuras likumā nav paredzētas. Piemēram, medicīnas darbinieki un skolotāji nav valsts amatpersonas, bet šīs grupas var nonākt interešu konfliktā. Ņemot vērā to, ka Latvijā ir tradīcija meklēt veidus, kā likumus apiet, un tiesību aizsardzības iestādes un tiesas likumu mēdz piemērot pēc tā burta, nevis interpretācijā izmantot sarežģītākas metodes, vienmēr atradīsies iespēja likuma pārkāpējus nesodīt.

9.1.2. Regulējumu ieviešana dzīvē un to efektivitāte

1) Likuma burtiska piemērošana. Likumā noteikts, ka valsts amatpersonas ir tās, kuras konkrētas iestādes vadītājs ir iekļāvis valsts amatpersonu sarakstā. Likums par interešu konfliktu novēršanu nosaka, ka arī iepirkuma komisiju locekļi ir valsts amatpersonas. Tomēr nereti iznāk, ka amatpersonas, kas ietilpst valsts iepirkuma komisijās, netiek šajā sarakstā iekļautas, un interešu konflikta regulējums uz tām it kā neattiecas. Piemēram, Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs (KNAB), vērtējot Rīgas domes darbību, konstatēja, ka daži iepirkuma komisiju locekļi kopējā amatpersonu sarakstā nav iekļauti. Valsts ieņēmumu dienests (VID) pieprasīja par to administratīvi sodīt Rīgas domes priekšsēdētāju Gundaru Bojāru. Viņam piemērots administratīvais sods – samērā neliela naudas summa, tomēr tas nav novērsis būtiskāko problēmu, t.i., to, ka iepirkuma komisijās darbojas personas, kuras nav iekļautas amatpersonu sarakstā, un līdz ar to tās nevar saukt pie atbildības.
2) Likums par interešu konflikta novēršanu attiecas tikai uz tiešajiem amatpersonas radiniekiem, bet precīzi neattiecas uz māsīcām, brālēniem un svainībā esošām personām (vedekla, znots, vīramāte, sievastēvs u.c.). Nosakot šādas šauras interešu konflikta situāciju robežas, pašreizējais likums izslēdz potenciāli plašu personu loku, par kurām pieņemot lēmumus amatpersona var nonākt interešu konfliktā.
3) Likums par interešu konfliktu novēršanu nav piemērojams, lai novērstu tādus politiķu lēmumus, kuri izpaužas darījumos, kas atbilst valsts sagrābšanas jēdzienam. Likuma 11. pantā "Administratīvo aktu izdošanas, uzraudzības, kontroles, izziņas vai sodīšanas funkciju veikšanas un līgumu slēgšanas ierobežojumi" paredzēts, ka "šajā pantā noteiktie administratīvo aktu izdošanas ierobežojumi neattiecas uz Saeimas deputātiem un Ministru kabineta locekļiem, kuri saskaņā ar normatīvajiem aktiem piedalās administratīvo aktu izdošanā".

Šis pants no vienas svarīgas interešu konflikta likuma daļas izslēdz visas augstākās politiskās amatpersonas un līdz ar to nerisina politiskās korupcijas jautājumu. Kā liecina KNAB statistika, par interešu konflikta likuma pārkāpumiem parasti tiek sodītas tikai zemākās amatpersonas.[1]

9.1.3. Negatīvie rādītāji par interešu konfliktiem, favorītismu un likumu nepildīšanu

1) Interešu konflikta novēršanas likuma piemērošana bieži nedarbojas pašvaldībās, jo amatpersonām nav izpratnes par konkrētā likuma normām. KNAB konstatējis, ka 2/3 no visiem pārkāpumiem pieļāvušas pašvaldību amatpersonas.[2]
2) Viens no iemesliem, kāpēc valsts amatpersonas iesaistās koruptīvos darījumos, ir reālu sodu un riska trūkums. Piemēram, KNAB savā pārskatā par periodu no 2004. gada 1. janvāra līdz 30. jūnijam norāda, ka KNAB lēmumi par valstij nodarītajiem zaudējumiem ir spēkā 13 gadījumos par kopējo summu 3824,38 lati. Pēc KNAB rīcībā esošās informācijas astoņas valsts amatpersonas atlīdzinājušas valstij radītos zaudējumus, valsts budžetā ieskaitot kopumā 882,80 latus. Šie sodi ir salīdzinoši nelieli, un, visticamāk, tie nebūs šķērslis amatpersonas vēlmei iesaistīties koruptīvos darījumos nākotnē.

Kā piemēru amatpersonu nesodāmībai var minēt no VID ģenerāldirektora amata atbrīvotā Andreja Sončika sākotnējo atjaunošanu Finanšu ministrijas valsts sekretāres vietnieka amatā, lai gan A. Sončiks bija apsūdzēts par atteikšanos valstij par labu piedzīt gandrīz miljonu latu t.s. *Dinaz* lietā.[3] Šāda iecelšana citā atbildīgā amatā ne tikai rosina ierēdņu patvaļu, bet liek sabiedrībai domāt, ka ierēdņi, kas pārkāpuši likumus, var palikt nesodīti.

3) Likums par interešu konflikta novēršanu tikai daļēji ir piemērojams augstāko valsts amatpersonu gadījumā, un trūkst tradīcijas un izpratnes, kas liktu politiķiem pašiem no interešu konfliktiem vairīties gan pēc būtības, gan šķietamības.

Piemēram, kā liecina Ministru kabineta sēžu protokoli, premjerministra Induļa Emša biedrs Ainars Šlesers 2004. gadā ir vadījis valdības sēdes, kurās pieņemti lēmumi, kas attiecas uz viņa biznesa partneri SIA *Merks*, kam uzticēta hokeja halles celtniecība.[4] Turklāt sākotnēji A. Šlesers vadīja valdības darba grupu, kas koordinēja gatavošanos 2006. gada pasaules čempionātam hokejā. Kā liecina kārtējā valsts amatpersonas deklarācija, A. Šlesers no SIA *Merks* 2003. gadā saņēmis 225 tūkstošus eiro "par kredīta atmaksu", un 2002. gadā premjera biedrs pārdeva SIA *Merks* savas daļas SIA *Ķīpsalas Saules akmens*.[5]

Jautājumā par interešu konflikta regulējuma efektivitāti jācitē KNAB ziņojums: "KNAB konstatējis, ka valsts amatpersonas bieži neievēro likumā "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā" noteiktos ierobežojumus par lēmumu pieņemšanu un citu ar amata pienākumu pildīšanu saistīto funkciju realizēšanu interešu konflikta situācijā. Valsts amatpersonas neievēro amatu savienošanas ierobežojumus."[6]

Kopsavilkums

Likumu par interešu konflikta novēršanu nepieciešams pilnveidot tā, lai to varētu attiecināt uz plašāku personu loku. Vienlaikus nepieciešams veidot izvērstāku sabiedrības informēšanas kampaņu, izskaidrojot interešu konfliktu būtību, uzsverot to, ka amatpersonām ir pienākums neiesaistīties tādu lēmumu pieņemšanā, kas skar viņus pašus, viņu radinieku vai draugu privātās intereses. Tāpat jānorāda, ka citām pie atsevišķa lēmuma pieņemšanas klātesošām amatpersonām ir pienākums vērst uzmanību uz interešu konflikta esamību, ja pati iesaistītā amatpersona to neatzīst. Informācijas kampaņai skaidri jānorāda, ka visām amatpersonām jāstrādā valsts un sabiedrības interešu labā un ka personisko interešu veicināšana valsts darbā ir nopietns tiesisks un ētisks pārkāpums, cīņā pret kuru iecietībai vai pārprastai amatpersonu solidaritātei nav vietas. Tāpat nepieciešams dot konkrētus norādījumus, kā rīkoties tām amatpersonām, kas vēlas apturēt kādu nelikumīgu darījumu, un radīt tādus apstākļus, kuros valsts iestādes viņus pasargā no iespējamās pretreakcijas.

9.2. Cik efektīvi ir pasākumi, kuru mērķis ir pasargāt amatpersonas un sabiedrību no iesaistīšanās kukuļošanā?

9.2.1. Pastāvošo likumu un regulējumu novērtējums

Kopumā likumi, kas paredz sodus par kukuļošanu – Krimināllikums un Operatīvās darbības likums – ir pieņemami. Tomēr tajos ir vairākas nepilnības, kas apgrūtina kukuļošanā iesaistīto personu, īpaši dažu "riska grupu", saukšanu pie atbildības.

1) Tiesnešu neaizskaramība. Likumā "Par tiesu varu" noteikts, ka krimināllietu pret tiesnesi var ierosināt tikai ģenerālprokurors, ka tiesnesi nevar apcietināt un saukt pie kriminālatbildības bez Saeimas piekrišanas un ka

lēmumu par tiesneša apcietināšanu, piespiedu atvešanu, aizturēšanu vai pakļaušanu kratīšanai pieņem Augstākās tiesas priekšsēdētājs. Tas ievērojami apgrūtina iespējas apcietināt kukuļošanā iesaistītus tiesnešus.

Galvenā kukuļošanas iezīme ir tā, ka šis darījums notiek slepeni, visas liecības par tā faktu tiek pēc iespējas ātrāk likvidētas, turklāt kukuļošanā iesaistītās puses ir ieinteresētas šī fakta maksimālā slēpšanā. Tāpēc vispārliecinošākais veids, kā konstatēt kukuļošanas faktu, ir apcietināt tajā iesaistītos darījuma brīdī. Lai arestētu šādā gadījumā iesaistītos tiesnešus, ir jāsaņem sankcija no Augstākās tiesas priekšsēdētāja un Saeimas. Savukārt ne Augstākās tiesas priekšsēdētājs, ne Saeima neakceptēs šādu arestu, ja tā nepieciešamība netiks pietiekami, motivēta ar pierādījumiem. Šādā situācijā tiesībsargājošās iestādes – piemēram, KNAB – faktiski nav spējīgas vērsties pret kukuļošanā iesaistītiem tiesnešiem.

2) Plašāka cilvēku loka iesaistīšanās kukuļošanā. Kriminālliikums nosaka atbildību kukuļošanā iesaistītām valsts amatpersonām, kā arī uzņēmumu vai iestāžu *atbildīgām* personām. Šajā gadījumā atbildīgās personas ir tikai tās, kas nes atbildību par uzņēmuma vai iestādes darbību. Šis pants no atbildības par iesaistīšanos kukuļošanā pasargā plašu cilvēku loku – ierindas ārstus, ķirurgus, bankas darbiniekus u.tml. Piemēram, ķirurgam, kas atsakās izdarīt operāciju, ja par to nav saņemts kukulis, par šādu rīcību nevar noteikt kriminālatbildību.

3) Šauras robežas amatpersonu atbildībai par kaitējumu valsts mantai. Kriminālliikuma pants par amatpersonas dienesta stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu noteic, ka amatpersonu iespējams sodīt par "izdarītām tīšām darbībām, ļaunprātīgi izmantojot dienesta stāvokli, ja šīs darbības radījušas būtisku kaitējumu valsts varai vai pārvaldības kārtībai vai ar likumu aizsargātām personas tiesībām un interesēm".[7] Novērtējot šādu kaitējumu, tiesībsargājošām iestādēm nereti grūti noteikt, cik nozīmīgs ir nodarītais kaitējums, īpaši, ja šī kaitējuma sekas paredzamas nākotnē. Piemēram, ja pašvaldība lēti iznomā lielu neiekoptas zemes gabalu, kas nāktonē nomniekam varētu nest milzīgu peļņu, konkrētā nodarījuma kaitējumu aplēst nav viegli.

2004. gada februārī stājās spēkā Administratīvā procesa likums, kura viens no mērķiem ir aizstāvēt indivīdu attiecībās ar valsti. Pēc šī likuma stāšanās spēkā ikvienas valsts iestādes lēmumiem, kas pieņemti attiecībā pret indivīdu, jābūt īpaši rūpīgi izsvērtiem un izvērtētiem. Šis likums sašaurina valsts institūciju elastību likuma piemērošanā, arī likumu normu piemērošanu korupcijas novēršanai un apkarošanai. Šī iemesla dēļ precizējumi minētajās likumu normās kļūst vēl nepieciešamāki.

9.2.2. Negatīvie rādītāji par kukuļošanas intensitāti; dati par elites un sabiedrības pieredzi

1) *Kukuļdošana kā ātrs problēmas risinājums nesakārtotu un nesaskaņotu likumu un normatīvo aktu gadījumā.* Latvijā pieaug būvniecības apjomi. Ikvienam potenciālajam būvētajam ir jāsaņem būvatļauja, bet to izsniegšanas process ir necaurskatāms un pretrunīgs, jo Būvniecības likums, Ministru kabineta noteikumi un pašvaldību pieņemtie noteikumi bieži vien ir nesaskaņoti un pat savstarpēji pretrunīgi.[8] Nereti personai, kas vēlas būvēt, lai apietu pretrunīgos likumus, ir vieglāk nevis cīnīties ar neskaitāmiem birokrātiskiem šķēršļiem, bet atrisināt būvatļaujas saņemšanu ar kukuļa palīdzību. Kā norāda K. Sedlenieks, "ja visus likumus un noteikumus, kas regulē būvatļauju izsniegšanu, apkopotu vienā datorsimulācijā, sistēma ātri vien apstātos loģiski neatrisināmu pretrunu un neskaidrību dēļ".[9]

Uz plašāku korupcijas problēmu būvniecībā ir norādījusi arī UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas pārstāve Dace Neiburga. Viņa brīdināja, ka Rīgas vēsturisko centru var izslēgt no UNESCO Pasaules mantojuma saraksta, jo vairākas būves – piemēram, t.s. *Saules akmens* – neatbilst vēsturiskā centra aizsardzības prasībām.[10] Šāda nepiemērota būvniecība nereti notiek vienādu un skaidru noteikumu trūkuma un atbildīgo amatpersonu negodprātīgas rīcības dēļ.

2) *Valsts iepirkums*. 2003. gadā kopējā valsts iepirkumu kontraktu kopsumma sasniedza 501 miljonu latu, kas atbilst ceturtajai daļai no valsts budžeta.[11] Šāds līdzekļu apjoms padara valsts iepirkumu par ļoti pievilcīgu ienākumu avotu, un daudziem uzņēmējiem ir kārdinājums apiet konkursu noteikumus un pavērst konkursu vērtēšanas komisijas lēmumu sev par labu.

Likums "Par iepirkumu valsts vai pašvaldības vajadzībām" nosaka ievērojamu caurskatāmību un publiskumu iepirkuma procesā. MK ir pieņēmis noteikumus, kas paredz izveidot e-iepirkuma sistēmu, kas ievērojami atvieglinās šo procesu. Tomēr iepirkuma procedūra ir decentralizēta un tiek veikta dažādās iestādēs, tāpēc ierēdņiem nereti nepietiek zināšanu, lai viss notiktu likumā noteiktajā kārtībā. Pozitīvi vērtējams Iepirkumu uzraudzības biroja intensīvais darbs amatpersonu izglītošanā, piemēram, 2003. gadā ir organizēti 95 semināri.

Kā piemēru korupcijai valsts iepirkumu jomā var minēt nesen pret uzņēmumu *Orto plus* ierosināto krimināllietu par vairāk nekā 300 000 latu izkrāpšanu no valsts. Uzņēmumu apsūdz, ka tas valstij iesniedzis fiktīvus dokumentus par neesošām protēzēm un cilvēkiem ar kustību traucējumiem piegādājis nepiemērotus un zemas kvalitātes aizvietotājus. Valsts ar šo uzņēmumu sadarbojās trīs gadus kopsummā par gandrīz miljonu latu. Visticamāk, bez amatpersonu ziņas un akcepta šāda krāpniecība nebūtu bijusi iespējama.[12] Šādus gadījumus var raksturot kā sarežģītas krāpnieciskas un koruptas shēmas. Iepirkumos un arī citās jomās ir ļoti grūti novērst koruptīvu darbību dalībnieku savstarpējās slepenās norunas. Šeit daudz varētu līdzēt spēcīgāka liecinieku aizsardzība, kā arī operatīvo darbību veikšana.

3) *Kukuļdošana tiesu sistēmā*. Viens no vājākajiem elementiem gan tiesiskuma nodrošināšanā, gan korupcijas apkarošanā ir vājā tiesu sistēma, kas korupcijas mazināšanā sevi vēl nav pierādījusi.

Par iespējamu korupciju tiesās liecina vairāki tiesu spriedumi, kuros apsūdzētajiem piespriesti nepamatoti zemi, pat triviāli sodi. Piemēram, 2002. gadā Augstākās tiesas senatori veica pētījumu par to, kādi spriedumi tiek piespriesti narkotisko vielu tirgotājiem un izplatītājiem. Tika secināts, ka 2001. gadā neviena no 226 narkotiku tirdzniecības lietās notiesātajām personām nav saņēmusi nopietnu sodu, vēl vairāk, gandrīz visos gadījumos tiesas piemērojušas sodu, kas bija ievērojami zemāks nekā Krimināllikumā noteiktais.[13] Savukārt pētījumā par tiesu spriedumu kvalitāti secināts, ka "spriedumi ir grūti uztverami, satur nepilnīgu informāciju un tiem trūkst pamatojuma. Trešdaļa analizēto spriedumu atsedz tikai vienas puses argumentus".[14] Pats par sevi šis secinājums tieši neliecina par korupcijas problēmām tiesu sistēmā. Tomēr situācijā, kad trūkst kvalitatīvu tiesu spriedumu gatavošanas tradīciju, pastāv auglīga augsne kukuļošanai.

Kopš sācis darboties KNAB, par kukuļošanu ar desmit gadiem cietumsoda notiesāts augsta līmeņa prokurors Staņislavs Nazarovs. KNAB aizturēja Nazarovu 2003. gadā par 50 000 ASV dolāru liela kukuļa pieprasīšanu un daļas pieprasītās naudas summas saņemšanu. S. Nazarovs bija prokurors, kas izmeklēja vairākas sabiedrībā plašu rezonansi ieguvušas lietas, tostarp slepkavības. Jāatzīst, ka tikai tad, kad šāda aizturēšana un adekvāta sodīšana kļūs biežāka, varēs runāt par korupcijas mazināšanu tiesu sistēmā.

4) *Kukuļdošana veselības aprūpē*. Uz sabiedrības iesaistīšanos kukuļdošanā veselības aprūpes sektorā norāda gan pētījumi, gan mediju ziņojumi, kas liecina, ka kukuļi tiek doti atsevišķiem medicīnas darbiniekiem, it īpaši ķirurgiem.[15] Īpatnēji, ka daži ārsti publiski atzīst, ka ir ņēmuši kukuļus,[16] bet tam nav bijis nekādu seku, līdz ar to šāda kukuļdošana tiek attaisnota. Jācer, ka sistēma tomēr varētu mainīties, jo KNAB un Veselības ministrija sola jaunus pasākumus, lai apkarotu šādus un citus koruptīvus darījumus ārstniecības jomā.[17]

Kopsavilkums

Kopumā vērtējot kukuļošanas ierobežošanu, jāteic, ka kukuļošanas apkarošana nav efektīva. Vienlaikus sodi, kas tiek piespriesti par kukuļošanu, ir nelieli. Piemēram, 2002. gadā 92% kukuļņēmēju tika notiesāti nosacīti.[18] Nepieciešami labojumi vairākos likumos, lai tie skaidri vērstos pret nozieguma būtību un līdz ar to būtu grūtāk apejami. KNAB un citām tiesībsargājošām iestādēm būtu vairāk jāpublisko nopietnie sodi, ko pēdējā laikā sāk piespriest kukuļdošanā iesaistītām personām, jo reāla sodāmība ir būtisks nozieguma novēršanas līdzeklis. Lai atklātu vairāk kukuļdošanas gadījumu, jāpastiprina operatīvās darbības un liecinieku aizsardzība.

9.3. Ciktāl vēlēšanu, kandidātu un vēlēto pārstāvju finansēšanas procedūras pasargā tos no pakļaušanās atsevišķu grupējumu interesēm?

9.3.1. Kampaņu finansēšanas likumu novērtējums

Pēc izmaiņām partiju finansēšanas likumā, kas tika pieņemtas 2004. gadā, minētais likums nosaka reālus ierobežojumus ziedotājiem, prasa ievērojamu caurskatāmības pakāpi partiju finansēs un nosaka partiju finanšu izdevumu "griestus". Šīs izmaiņas likumdošanā pieņemtas, gan pateicoties KNAB kontrolei pār partiju finansēm, gan mediju un sabiedrisko organizāciju aktivitātēm.

9.3.2. Regulējumu ieviešana dzīvē un to efektivitāte

Partiju finansēšanas likums pēc pēdējiem grozījumiem mēģina mazināt partiju nepieciešamību pēc naudas, nosakot tēriņu ierobežojumus. Šie grozījumi balstīti šādā apsvērumā: ja politiskās partijas nevarēs tērēt lielus

naudas līdzekļus, tām atkritīs nepieciešamība šos līdzekļus iegūt, un tādējādi mazināsies to atkarība no ziedotājiem, tostarp no šaurām ekonomisku interešu vadītām grupām. Neraugoties uz šiem argumentiem, Tautas partijas (TP) pārstāvis, Saeimas deputāts Jānis Lagzdiņš uzskata, ka "iepriekšējā likuma redakcija nodrošināja to, ka vismaz 85–90% no kampaņā ieguldītās naudas parādījās finanšu deklarācijā; tagad parādīsies labi ja puse".[19] Šāds izteikums no Saeimas deputāta puses mazina pieņemto grozījumu efektivitāti un attaisno ierobežojumu neievērošanu, vienlaikus sabiedrībai radot pārliecību, ka likumus ievērot nav nepieciešams.

Partiju finansēšanas likums arī pēc pēdējām izmaiņām joprojām saglabā vairākus riskus.

1) Slēptās reklāmas pieaugums. Partijas mēģinās izmantot pirktu publicitāti, izvietot apmaksātus reklāmas rakstus un programmas, tos attiecīgi neapzīmējot.
2) Pastiprināsies "melnās kases" problēmas, pieaugs skaidras naudas norēķinu apmēri, kas attiecīgās politiskās partijas grāmatvedībā neparādīsies.
3) Pieaugs trešo, it kā ar partiju nesaistītu personu izvietota politiskā reklāma.

9.3.3. Negatīvie rādītāji: likumdevēju atkarība no šauru grupu interesēm

Vislielākā problēma Latvijas politisko partiju finansēšanas sistēmā ir tā, ka joprojām nav skaidrs, kas ir patiesie partiju finansētāji. Pēc KNAB aplēsēm, līdz pat 60% visu partiju ziedotāji ir tādi, kas nevar atļauties partijai ziedot.[20] Patieso šo līdzekļu izcelsmes avotu KNAB pagaidām nav noskaidrojis.

Kopš KNAB ir pārņēmis politisko partiju finanšu kontroli, partiju ziedojumu pārbaude norit sekmīgāk un tā ir devusi rezultātus. Pārbaudot ziedojumus, kurus politiskās partijas ir saņēmušas 2003. gadā, KNAB ir uzdevis 11 partijām atmaksāt nelikumīgi saņemtos ziedojumus kopsummā 122 948 latu apmērā.[21] 2003. gadā KNAB lietvedībā bija kriminālllietas par dokumentu viltošanu četru politisko partiju un to apvienību ziedotāju sarakstos: Zaļo un zemnieku savienības (ZZS) sarakstā par 74 650 latiem, TP sarakstā – par 21 000 latu, Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas (LSDSP) sarakstā – par 18 450 latiem un partijas *Jaunais laiks* sarakstā – par 22 500 latiem.[22] Šie ziedojumi saņemti 2002. gadā, kad notika 8. Saeimas vēlēšanas. Šādu kriminālllietu ierosināšana met ēnu uz partiju reputāciju, un jācer, ka šāds iznākums veicinās partiju atturēšanos no nelikumīgu ziedojumu saņemšanas nākotnē.

Partiju finansēšanas kontroles spēku mazina tas, ka vairākas partijas ir atteikušās pakļauties KNAB lēmumiem un atmaksāt valsts budžetā nelikumīgi saņemtos līdzekļus. Piemēram, ZZS tiesājas ar KNAB par to, vai birojam vispār bija tiesības pieprasīt nelikumīgo ziedojumu atmaksu, jo tolaik spēkā esošā likumdošana bija atšķirīga. Tiesā tiek skatīta procedurāla detaļa par likuma piemērošanu, vai KNAB prasība atmaksāt ziedojumus bija likumiski pamatota.

Divas tiesas jau lēmušas, ka saskaņā ar agrākajām partiju finansēšanas likuma normām KNAB nebija tiesību pieprasīt ziedojumu atmaksu. Savukārt ne ZZS, ne kāda cita puse tiesai nav lūgusi noskaidrot, vai ziedojumi bijuši likumīgi, tādā veidā netieši atzīstot ziedojumu nelikumīgo raksturu. Problemātiski ir tas, ka ZZS un arī vairākas amatpersonas gan Latvijā, gan starptautiski (īpaši saistībā ar ZZS priekšsēdētājas Ingrīdas Ūdres nomināciju Eiropas Savienības komisāra amatam) ir vērtējušas, ka tiesas spriedumi par procedūrām it kā ir dzēsuši partijas un tās amatpersonu atbildību par nelikumīgajiem ziedojumiem.[23]

9.4. Ciktāl tiek novērsta uzņēmumu interešu ietekme uz publisko politiku, ciktāl uzņēmēji ir pasargāti no iesaistīšanās korupcijā?

9.4.1. Likumu novērtējums: uzņēmēju un amatpersonu sakaru caurredzamība

Lai nodrošinātu pilnīgāku regulējumu, nepieciešams pilnīgot veidu, kā iespējams sodīt par koruptīvām darbībām, ieskaitot nelikumīgi iegūto līdzekļu atsavināšanu, līdzekļu iesaldēšanu, un noteikt juridisko personu kriminālatbildību. Pēc ilgas vilcināšanās 2004. gada decembrī Saeima pieņēma grozījumus Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likumā, kas paredz KNAB tiesības saņemt no kredītiestādēm informāciju par personu banku kontiem un veiktajiem darījumiem. Likuma grozījumi potenciāli varētu ievērojami stiprināt KNAB spēju apkarot augstākā līmeņa korupciju.

Viena no nopietnākām problēmām, kas liedz ticamā veidā apkarot korupciju Latvijā, ir ievērojams un nekontrolējams nezināmas izcelsmes naudas daudzums. Latvijā nav izveidota ticama iedzīvotāju ienākumu un uzkrājumu deklarēšanas sistēma, kas ļautu konstatēt, kādi naudas līdzekļi ir iedzīvotāju rīcībā, un ļautu izsekot šo līdzekļu apritei.[24] Šī parādība ir saistīta ar vairākām deklarēšanas sistēmas īpatnībām.

1) Iedzīvotāju ienākumu deklarāciju iesniegšanai un deklarētās informācijas patiesumam nav ticama kontroles mehānisma, nekāds sods par neiesniegšanu nedraud. VID atsevišķos gadījumos pārbauda tikai deklarētās ziņas, bet, ja kaut kas paliek nedeklarēts, par to VID, visticamāk, nekad neuzzina.
2) Iegādājoties lielus īpašumus, ienākumu izcelsmes likumība un avots nav jāpierāda, ievērojamus ienākumus ir iespējams skaidrot ar peļņu, kas gūta padomju laikos no tirdzniecības ar ziediem vai dārzeņiem, kā arī ar ievērojamiem un nepārbaudāmiem mantojumiem.[25] Piemēram, kāda amatpersona skaidroja tiesībsargājošajām iestādēm savus izdevumiem ar ienākumiem, kas gūti mantojuma ceļā no Baltkrievijā mirušās turīgās vecmāmiņas. Baltkrievija ir viena no tām valstīm, kuras robežas šķērsojot nav nepieciešams deklarēt personas rīcībā esošos naudas līdzekļus. Ja šāda prasība būtu ieviesta, varētu pārbaudīt, vai naudas izcelsmes avota skaidrojums atbilst patiesībai.
3) Latvijā iespējams ievest neierobežotu skaidras naudas daudzumu, to uz robežas nedeklarējot.
4) Dati par iedzīvotāju nodokļu nomaksu jāglabā trīs gadus, ilgāk par šo termiņu iedzīvotāju ienākumus un par tiem nomaksātos nodokļus pārbaudīt nevar.

Ievērojamas nedeklarētas, nezināmas izcelsmes naudas summas mazina Latvijas tiesībsargājošo institūciju centienus korupcijas, naudas atmazgāšanas un citu nelikumīgu darījumu apkarošanā. Lai uzlabotu Latvijas tiesisko ietvaru, ir ieteicams ieviest ikgadēju ienākumu deklarēšanu un šīs deklarācijas pārbaudīt vismaz pēc nejaušās izlases principa; noteikt, ka dati par ienākumiem jāglabā vismaz piecus gadus; jāievieš skaidras naudas deklarēšana uz Latvijas robežām.[26] 2005. gada sākumā KNAB sagatavoja un Saeimai un atbildīgajām valsts institūcijām iesniedza savus priekšlikumus par to, kā uzlabot iedzīvotāju ienākumu deklarēšanas sistēmu. Neilgi pēc iesniegšanas priekšlikumi bija guvuši daļēju politisko partiju atbalstu.[27]

9.4.2. Likumu efektivitāte valsts sagrābšanas mazināšanā

Likumdošanas efektivitāti mazina likumsargājošo iestāžu vāja izpratne par likumu garu un likumu visaptverošas pielietošanas mazspēja. Vairākus likumus būtu nepieciešams pielietot vispusīgāk, it īpaši, vērtējot augsta līmeņa ierēdņu vai politiķu darbību. Kā rāda nesenais gadījums ar Lietuvas prezidentu Rolandu Paksu, uzmanīgi jāvērtē arī iespēja tiesvedībā aktīvāk izmantot Satversmi kā valsts pamatlikumu.

KNAB jau savā programmā 2004.–2008. gadam norāda, ka nepieciešams izstrādāt metodiskos norādījumus par Krimināllikuma 325. panta "Valsts amatpersonai noteikto ierobežojumu pārkāpšana", 326. panta "Neatļauta piedalīšanās mantiskos darījumos" un 326[1]. panta "Tirgošanās ar ietekmi" piemērošanu. KNAB konstatē: "Pašreiz nav izpratnes par Krimināllikumā ietvertajiem pantiem par "valsts amatpersonai noteikto ierobežojumu pārkāpšanu", "neatļautu piedalīšanos mantiskos darījumos", "tirgošanos ar ietekmi". Ievērojot to, ka nav izpratnes par Krimināllikumā ietverto pantu par "tirgošanos ar ietekmi", nav arī prakses par šī panta piemērošanu."[27a]

Nepieciešams izstrādāt arī liecinieku un ziņotāju aizsardzības mehānismu, kas jāpopularizē, lai veicinātu liecinieku gatavību pieteikties. Uz šo nepieciešamību nesen norādīja arī GRECO starptautiskie lietpratēji.

Vēl viens instruments, ar kura palīdzību cīnīties pret valsts sagrābšanu, ir parlamentārās izmeklēšanas komisijas, kuras var izveidot ar 34 Saeimas deputātu piekrišanu. 7. Saeimas laikā darbojās parlamentārā izmeklēšanas komisija gaļas kontrabandas lietā, ir bijusi parlamentārā izmeklēšanas komisija t.s. trīs miljonu lietā, turpina darboties parlamentārā izmeklēšanas komisija E. Repšes kredītu lietā. Lai gan katrā no Saeimām tiek izveidotas parlamentārās izmeklēšanas komisijas, nevienas darbība nav bijusi rezultatīva, drīzāk tā tikusi vērtēta kā politiski angažēta[28] vai pat kā paša nozieguma piesegšana[29]. Jāpiebilst, ka parlamentāro izmeklēšanas komisiju ziņojumi nevienam nav saistoši, tie tikai vispārīgi izvērtē apstākļus, par kuriem tiek veikta izmeklēšana. Lai parlamentārām izmeklēšanas komisijām būtu lielāka jēga, nepieciešams tās pārvērst par sabiedrības interešu aizstāvības platformām, kam būtu augsts prestižs un to darbam – laba publicitāte, kas panākta, sniedzot alternatīvu informāciju par dažādiem sabiedrībā plašu rezonansi guvušiem korupcijas gadījumiem. Šādu reputāciju tomēr nebūs iespējams iegūt, ja komisiju darba rezultāti netiks uzskatīti par neatkarīgiem.

9.4.3. Negatīvie rādītāji: dati par valsts institūciju "sagrābšanu"

1999. gadā Pasaules Banka veica apjomīgu pētījumu, kas liecina, ka Latvijā ir augsts "valsts sagrābšanas" indekss, kurpretī administratīvās korupcijas indekss ir salīdzinoši zems. Atkārtots pētījums, kas veikts 2002. gadā, būtiskas pārmaiņas neuzrāda.[30] Jaunākā pētījuma autori arī uzsver, ka viņiem nav bijis instrumentu, ar kuru palīdzību pētīt slēptākās valsts sagrābšanas formas, jo sevišķi saiknes starp amatpersonu publisko un privāto varu, bagātību vai ietekmi.[31]

Šis secinājums lielā mērā attiecas uz Latvijas "valsts sagrābšanas" īpatnību. Atšķirībā no klasiskās valsts sagrābšanas izpratnes, kas valsts sagrābšanu raksturo kā šauru, ietekmīgu ekonomisko interešu grupu iespaidu uz lēmumu pieņemšanas procesiem, Latvijā vērojama politisko un ekonomisko interešu saplūšana, kur politiskā vara privatizācijas procesa laikā ir nodrošinājusi amatpersonām ievērojamu bagātību, kas nodrošina to ekonomisko varu. Tā savukārt garantē šo personu piekļuvi politiskās varas resursiem Saeimas deputātu, Ministru prezidenta vai ministru amatos. Šādā situācijā gan politiskā, gan ekonomiskā vara koncentrējas vienu un to pašu personu rokās.

Var nosaukt vairākus klasiskus valsts sagrābšanas piemērus.

1) Trīs miljonu lieta. Šī lieta ir piemērs smalki izstrādātai koruptīvai shēmai, kas nav atrisināta.[32] *Latvenergo* trīs miljonu latu izblēdīšanas afēra notika 1997. gadā, bet 2004. gada oktobrī tiesa attaisnoja četrus apsūdzētos afēras izpildītājus, reizē norādot, ka izmeklēšana pret blēdības organizētājiem vēl turpinās. 1994. gadā *Latvenergo* parakstīja galvojumu par desmit miljonu latu aizdevumu, kuru izsniedza *Banka Baltija*. Pēc prokurora vārdiem, kas teikti 2004. gadā tiesas laikā, noziedzīgs grupējums vienojās pārpirkt parāda tiesības no *Bankas Baltija*, bet no valsts uzņēmuma *Latvenergo* saņemto naudu pārskaitīt uz ārzonas firmu.[33]

   Latvenergo pārskaitīja pieprasītos astoņus miljonus starpnieku firmai, tā *Bankai Baltija* pārskaitīja tikai piecus miljonus latu kā samaksu par parādtiesību pārpirkšanu un paturēja trīs miljonus. Aprakstot šo darījumu, presē tas saukts par "darījuma shēmu"[34] vai "institucionālo korupciju" un "korupcijas tīkliem"[35]. Bez augstāko amatpersonu iesaistes šādu shēmu nebūtu iespējams realizēt, un apsūdzēto eventuāla attaisnošana ir šo amatpersonu aizgādniecības apliecinājums.

2) Ventspils mēra ekonomiskās intereses. Saskaņā ar Latvijas Ģenerālprokuratūras tiesiskās palīdzības lūgumu Šveicei, kas sagatavots 2003. gada novembrī, Ventspils mērs varētu būt saņēmis atalgojumu un akcijas uzņēmumos, kas pēc privatizācijas kļuvuši par dažādu Ventspils uzņēmumu īpašniekiem. Vienlaikus Ventspils mērs varētu būt pieņēmis virkni labvēlīgu lēmumu attiecībā uz šiem uzņēmumiem.[36]

3) Digitālās televīzijas ieviešana. Valstij pastarpināti piederošais *Digitālais Latvijas radio un televīzijas centrs* (DLRTC) noslēdza līgumu ar Lielbritānijā reģistrēto uzņēmumu *Kempmayer Media Limited* 53,5 miljonu ASV dolāru (vairāk nekā 30 miljoni latu) vērtībā par nepieciešamās infrastruktūras un dekoderu uzstādīšanu. Šis līgums varētu novest pie DLRTC piederošo mobilo sakaru operatora *Latvijas Mobilais telefons* 23% kapitāldaļu apgrūtināšanas vai pat zaudēšanas. Presē un medijos minēts, ka ārzonas uzņēmums *Kempmayer Media Limited* pastarpināti pieder Latvijas amatpersonām, kuras kāro iegūt savā īpašumā valstij piederošās vērtīgās mobilā telefona operatora īpašuma daļas.[37]

Gan sabiedrībā, gan no ekspertu puses pēdējos gados atkārtoti izskanējusi doma, ka korupcija ievērojami mazināsies tikai tad, kad tiks atklāts kāds ievērojams korupcijas gadījums. 2004. gada jūlijā, tiekoties ar KNAB vadību, biroja Ārvalstu padomnieku grupa visai skeptiski izteicās par korupcijas apkarošanas tempiem Latvijā, kā arī par to, ka birojs līdz šim nav pārbaudījis sabiedrībā valdošās aizdomas par augstāko amatpersonu iespējamo korumpētību.[38]

Pastāv iespēja, ka tuvākajā laikā aktualizēsies dažas agrāk ar valsts sagrābšanu saistītas lietas. LR ģenerālprokurors Jānis Maizītis intervijā LTV raidījumā "Valsts pirmās personas" 2004. gada 23. septembrī izteicās, ka izmeklēšanā atrodas trīs nozīmīgas lietas:

1) pārbaude par Ventspils pilsētas galvas A. Lemberga saimniecisko ietekmi;
2) kriminālliета par digitālo televīziju;
3) A. Šķēles vekseļa lieta.[39] Šis jautājums aktualizējās pēc tam, kad A. Šķēle amatpersonas ienākumu deklarācijā par 1999. gadu uzrādīja, ka viņam pieder vekselis par 28,4 miljoniem ASV dolāru. To viņam

izrakstījusi kāda ārzonas firma *Bolster Management Limited*. Ienākumu deklarācijā par 1998. gadu A. Šķēle nebija norādījis uzkrājumus vai īpašumus, kas ļautu domāt par šādu viņa bagātību.

Arī KNAB priekšnieks Aleksejs Loskutovs ir izteicies: "Vispirms jāsaka, ka mēs ne mazāk kā sabiedrība gribētu, lai mums būtu noķerta liela zivs, ko mēs varētu uz transparentiem likt kā savu sasniegumu. Jo lielāka zivs, jo labāk tā nodrošina sevi juridiski, jo ar lielu naudu ir iespējas tikt pie dārgas juridiskas palīdzības. No otras puses, ja runājam par koruptīvām attiecībām, ja problēma tiek risināta pēc principa "tu man – es tev", solidaritāte starp abām iesaistītajām pusēm ir tik milzīga, ka mums piekļūt tādiem cilvēkiem gandrīz nav iespējams."[40]

Koruptīvās vides saliedētība ir viens no lielākiem šķēršļiem korupcijas apkarošanai. Lai tam radītu pretspēku, jāsaliedē tie valstiskie spēki un pilsoniskā sabiedrība, kas strādā, lai sekmētu godprātību valsts darbā un politikā.

Kopsavilkums

Pašreizējās iespējas mazināt t.s. valsts sagrābšanu ar tiesiskā ietvara palīdzību ir ļoti vājas. Augsta līmeņa koruptīva darbība mēdz balstīties uz smalki izstrādātām komplicētām shēmām, kuras ir ļoti grūti atklāt un pierādīt, kā to sevišķi skaidri rāda nobēdzināto trīs miljonu latu lieta, Ventspils uzņēmumu īpašnieku un digitālās televīzijas lieta. Pozitīvi vērtējams ir tas, ka mediji, KNAB un pētnieki valsts sagrābšanas būtību pēdējos gados ir plaši iztirzājuši un ka ir parādījušās iestrādes situācijas uzlabošanai.

Darījumus, kas saistās ar valsts sagrābšanu, veic vesels tīkls personu, kas sadarbojas ne tikai shēmas izveides laikā, bet arī cits citu pasargā pret tās atklāšanu, reizēm pat lietojot draudus. Lai šādus darījumus atklātu un vainīgos notiesātu, nepieciešams izveidot efektīvu sistēmu liecinieku aizsardzībai.

9.5. Cik lielā mērā sabiedrībā valda pārliecība, ka amatpersonas un valsts dienesti nav saistīti ar korupciju?

Sabiedrības uzskati un pieredze ir mērīti dažādos pētījumos. Visplašākās reprezentatīvās aptaujas publicētas 1998. un 2000. gadā,[41] kopš tā laika ir veiktas tikai dažas neliela apjoma aptaujas. 2004. gada oktobrī veiktā aptauja rāda, ka vairāk nekā puse respondentu (50,9%) neuzticas tiesu sistēmai un ka krievu tautības respondentu vidū neticība ir mazliet augstāka (56,9%); policijai neuzticas 47,5% visu respondentu. Tāpat aptauja rāda, ka uz jautājumu, vai respondents pats vai viņa paziņas kādreiz ir maksājuši policijai, lai panāktu sev labvēlīgu rezultātu, 26,8% atbild apstiprinoši, un šis īpatsvars sevišķi augsts (45,7%) ir pašnodarbināto personu vidū.[42] Šādi dati liecina, ka ievērojams skaits Latvijas iedzīvotāju ne tikai neuzticas tiesībsargājošām iestādēm, bet paši piedalās nelikumīgās darbībās.

Aptauja, kas veikta 2005. gada janvārī, rāda, ka salīdzinājumā ar 2000. gadu lielākajā daļā situāciju respondenti biežāk norādījuši, ka izdevies iztikt bez neoficiāliem maksājumiem. Tomēr jāpiebilst, ka respondenti kā izņēmumus min negatīvu pieredzi ar medicīnas darbiniekiem un situācijas, kad amatpersonas personiskām vajadzībām izmanto valsts vai pašvaldības resursus un nepilda savus pienākumus. Par attieksmi pret politiķu lomu korupcijas novēršanā liecina fakts, ka vairāk nekā puse aptaujāto uzskata, ka veiksmīga korupcijas apkarošanas pazīme būtu politiskās elites saukšana pie atbildības.[43]

Pētnieki ir arī izjautājuši fokusa grupas un veikuši mediju analīzes. Taču situācija ir mainījusies, šie pētījumi ir nedaudz novecojuši, un ir nepieciešams veikt jaunus. Uz šo nepieciešamību norāda arī GRECO starptautiskie lietpratēji.[44]

Visi pētījumi un arī sabiedrībā jaušamās noskaņas rāda, ka sabiedrība uzskata: korupcija Latvijā ir izplatīta, jo sevišķi augstāko amatpersonu un politiķu aprindās. Sabiedrība savu informāciju gūst no pašu cilvēku pieredzes, no sev tuvu stāvošu personu pieredzes, kā arī no tā, ko ziņo mediji.

Medijos korupcijas tēma pēdējos gados ir kļuvusi arvien aktuālāka, un līdz ar to jautājums ir sabiedrības uzmanības centrā. 2004. gadā medijos plaši ziņots par dažu sabiedrībā izskanējušu gadījumu gaitu, piemēram, t.s. Audera lietu, prokurora Nazarova notiesāšanu, iztirzāta arī vairāku personu aizturēšana, jo tās tiek turētas aizdomās par kukuļu došanu vai ņemšanu.

Ir vērojams zināms paradokss: bieži vien sabiedrība tieši tad uzskata, ka korupcija ir ļoti izplatīta, kad to sāk aktīvi apkarot, jo tajā brīdī mediji un sabiedriskais diskurss jautājumam pievērš sevišķi lielu uzmanību. Jāsecina – ir svarīgi, ka mediji un tiesībsargājošās iestādes šo paradoksu apzinās un cenšas to ar saviem skaidrojumiem neitralizēt. To var panākt, vēršot uzmanību uz šī paradoksa būtību un uz to, ka, kolīdz korupciju aktīvi apkaro, nākotnē tā sāks mazināties.[45]

Kopsavilkums

Sabiedrība dominē uzskats, ka korupcija Latvijā ir izplatīta, jo sevišķi augstāko amatpersonu un politiķu aprindās.

Kopsavilkums: virzība pēdējos 5 gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
9.1				X	
9.2				X	
9.3			X		
9.4					X
9.5				X	

Vislabākās iezīmes

1) NVO un daļas mediju ietekme korupcijas jautājumu aktualizēšanā;

2) KNAB darbība;

3) partiju finansēšanas likuma sākotnējā ieviešana un jaunais teksts.

Visnopietnākā problēma

Augsta līmeņa politiķu iesaistīšanās koruptīvos darījumos; līdzšinējā tiesībsargājošo iestāžu nespēja šo darbību apkarot un novērst.

Ieteicamie uzlabojumi

Līdzās tekstā jau minētajiem uzlabojumiem jāatzīmē arī: 1) iedzīvotāju ienākumu deklarāciju efektīva kontrole; 2) veicināt likumu interpretāciju saskaņā ar to būtību (garu), nevis formu (burtu); 3) KNAB, NVO un medijiem ieteicams vairāk izklāstīt reālos panākumus korupcijas apkarošanā, jo tā ir daļa no efektīvas novēršanas; 4) nepieciešami jauni labas kvalitātes pētījumi: reprezentatīvas aptaujas, fokusa grupu izmantošana, mediju un publiskā diskursa analīzes.

ATSAUCES

[1] KNAB. Informatīvais ziņojums "Par Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja darbību no 2004. gada 1. janvāra līdz 30. jūnijam", sk. *www.politika.lv* (aplūk. 2005.7.IV).

[2] Turpat.

[3] BNS. Sončikam uzrāda apsūdzību *Dinaz naftas* kriminālliet ā, 2004, 1. jūn. Pēc Augstākās tiesas atzinuma par sprieduma pamatotību 2005. gada februārī A. Sončiks darbu ministrijā tomēr atstāja.

[4] Piemēram, Ministru kabineta sēdes / darba kārtības un protokoli, 2004. gada 30. marta sēde, sk. *http://www.mk.gov.lv* (aplūk. 2004.4.X).

[5] Kārtējā valsts amatpersonas deklarācija par 2002. un 2003. gadu, sk. *http://www.vid.gov.lv* (aplūk. 2004.4.X).

[6] KNAB. Informatīvais ziņojums "Par Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja darbību (no 2004. gada 1. janvāra līdz 30. jūnijam").

[7] Krimināllikums, 318. pants.

[8] Sedlenieks, K. Korupcija būvatļauju izsniegšanas procesā, publ. 2003; sk. *www.politika.lv* (aplūk. 2005.7.IV).

[9] Turpat.
[10] Ozoliņš, A. Ar korupciju pret UNESCO. *Diena*, 2004, 16. jūl.
[11] Risks of corruption in public procurement in Latvia. Brief overview by the Corruption Prevention and Combating Bureau, KNAB, 2004, October.
[12] LTV, *Panorāma*, 2004, 13. okt.
[13] Krastiņš, J. un E. Galzons. Narkotiku lietās apsūdzētajiem netiek bargi sodi. *Diena*, 2002, 17. apr.
[14] Skujeniece, V. Tiesu problēma – vienpusīgi un nepamatoti spriedumi, sk. *www.politika.lv*, publ. 2003, 27. jūn. (aplūk. 2005.7.IV).
[15] Latvijas Pacientu tiesību biroja pētījums 2002. gadā norāda, ka ārstiem neoficiāli maksājuši 54% aptaujāto.
[16] Piemēram, LTV raidījumā "Kas notiek Latvijā?" (2004, 22. sept.).
[17] Zālīte, Z. Veselības ministrija sola vērsties pret aploksnēm. *Diena*, 2004, 3. nov.
[18] Judins, A. Nosacīts sods nav izsprukšana sveikā, sk. *www.politika.lv*, 2003, 4. nov. (aplūk. 2005.7.IV).
[19] Lulle, B. Kampaņai – neticamas summas. *NRA*, 2004, 28. sept.
[20] KNAB paziņojums preses konferencē, 2003, 21. nov., sk. *http://www.knab.gov.lv* (aplūk. 2005.7.IV).
[21] KNAB. Informatīvais ziņojums "Par Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja darbību no 2004. gada 1. janvāra līdz 30. jūnijam".
[22] KNAB lietvedībā esošās krimināllietas 2003. gadā, sk. *www.knab.gov.lv* (aplūk. 2004.29.IX).
[23] Piemēram, Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga, LTV, *Valsts pirmās personas*, 2004, 4. nov.
[24] KNAB. Koncepcija "Par fizisko personu ienākumu gūšanas kontroles pilnveidošanu", projekts.
[25] Piemēram, 1998. gada amatpersonas deklarācijā Ventspils mērs A. Lembergs norādīja, ka saņēmis mantojumu no Vitāla Lejiņa – 125 838 latus, 25 665,86 ASV dolārus un 50 000 vācu markas. Sk.: Egle, I. un J. Trops. Bagātie vīri no augstākās sabiedrības. *Diena*, 1999, 4. maijs.
[26] Vilks, A. Caurumi ienākumu kontrolē – kā nelāpīt, bet novērst?, sk. *www.politka.lv* (aplūk. 2004.6.X).
[27] Brauna, A. Iedzīvotāju ienākumu kontrole Latvijā, sk. *www.politika.lv* (aplūk. 2005.23.III).
[27a] Korupcijas novēršanas un apkarošanas valsts programma 2004.–2008. gadam, 19. lpp.
[28] Austere, L. Interešu konflikts. Bez politiskās mērces, lūdzu!, sk. *http://www.politika.lv/index.php?id=109451&lang=lv* (aplūk. 2004.29.IX).
[29] Kratīšanas laikā pie aizdomās turētā tika atrasti 7. Saeimas deputāta Pētera Salkazanova vadītās parlamentārās izmeklēšanas komisijas dokumenti. Sk.: Rodins, A. Salkazanova jocīgie paziņas. *Diena*, 2002, 28. aug.
[30] The World Bank. *Anticorruption in Transition: A Contribution to the Policy Debate*. Washington, D.C., September 2000; Gray, Ch., J. Hellman, and R. Ryterman. *Anticorruption in Transition, 2: Corruption in Enterprise–State Interactions in Europe and Central Asia, 1999–2002*. Washington, D.C.: The World Bank, 2004, in: *www.worldbank.org* (aplūk. 2004.29.IX).
[31] Sk. arī: Jemberga, S. PB: valsts sagrābšana Latvijā vairāku gadu laikā nav mazinājusies. *Diena*, 2004, 16. apr.
[32] Group of States against corruption. *Evaluation Report on Latvia, Second Evaluation Round*. Strasbourg, July 2, 2004, p. 14.
[33] BNS, 2003, 2. apr.
[34] Kluinis, A. Trīs miljonu atziņa par trim miljoniem latu: Intervija ar Uldi Dreiblatu. *Rīgas Balss*, 2004, 11. okt.
[35] Avotiņš, V. Laimīgas beigas? *NRA*, 2004, 8. okt.
[36] Tiesiskās palīdzības lūgums Šveicei. *Diena*, 2004, 13. janv.
[37] Piemēram, LTV, *Panorāma*, "*Kempmayer* īpašniekiem pieder ar medijiem saistītas firmas Latvijā", 2004, 21. maijs.
[38] *Diena*, 2004, 23. jūl.
[39] LTV, *Valsts pirmās personas*, 2004, 23. sept.
[40] Lase, I. Intervija ar KNAB priekšnieku Alekseju Loskutovu, sk. *www.politika.lv* (aplūk. 2004.29.IX); LNT, *Nedēļa*, intervija ar A. Loskutovu, 2004, 10. okt.
[41] Piemēram, Anderson, J.H. *Corruption in Latvia: Survey Evidence*. Washington, D.C.: The World Bank, December 16, 1998.
[42] Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai: Tabulu atskaite. Rīga, 2004. gada oktobris, 5.3. (krustotā), 26.6., 26.7. (krustotā) tabula.
[43] SKDS. Pieredze saskarsmē ar korupcijas problēmam: Latvijas iedzīvotāju aptauja, 2005. gada janvāris, 7.–8. lpp.
[44] Group of States against corruption. Op. cit.
[45] Karklins, R. *The System Made Me Do It: Corruption in Postcommunist Societies*, chap. 3. New York: M.E. Sharpe, 2005.

III daļa
Pilsoniskā sabiedrība un tautas līdzdalība

10. Plašsaziņas līdzekļi demokrātiskā sabiedrībā

Sergejs Kruks un Ilze Šulmane

Vai plašsaziņas līdzekļi darbojas demokrātisko vērtību stiprināšanas vārdā?

10.1. Mediju neatkarība, īpašuma daudzveidība

10.1.1. Likumdošana

Latvijas likumdošana rada labu ietvaru žurnālistikas neatkarībai. Satversme garantē tiesības uz vārda brīvību un aizliedz cenzūru. Satversmes tiesa savā detalizētajā interpretācijā 2003. gada maijā attiecināja vārda brīvības tiesību jēdzienu arī uz masu medijiem: "Vārda brīvība pieder pie tā sauktajām pirmās paaudzes cilvēktiesībām un tiek uzskatīta par vienu no vissvarīgākajām cilvēka pamattiesībām. Vārda brīvība vairāk nekā jebkura no cilvēka tiesībām simbolizē pilsoņu un politisko tiesību savstarpējo atkarību – vārda brīvība pieder gan pie pilsoņu, gan politiskajām tiesībām."[1]

1990. gada Preses likums un 1995. gada Radio un televīzijas likums aizliedz cenzūru un iejaukšanos masu mediju darbībā. Likums sargā sabiedrisko radio un televīziju no tiešas valsts un pašvaldības iestāžu, politisko organizāciju, reliģisko konfesiju vai finansiālo un ekonomisko vienību ietekmes. Sponsori un reklāmdevēji nedrīkst ierobežot redakcijas neatkarību satura izvēlē un izplatīšanas laika noteikšanā.

2004. gada ziņojumā "Reportieri bez robežām" Latvija preses brīvības vērtējumā ieņēma 10. vietu pasaulē, ES jauno dalībvalstu vidū atpaliekot tikai no Slovēnijas.

1998. gada Informācijas brīvības likums nosaka valsts un pašvaldības iestāžu pienākumu sniegt informāciju. Prasītājiem nav jāsniedz īpašs pamatojums savai interesei par šo informāciju, un to nedrīkst viņiem liegt tāpēc, ka šī informācija neattiecas uz prasītāju.

Preses likums, kā arī Radio un televīzijas likums aizliedz masu mediju monopolizāciju. Tomēr dokumenti nedefinē monopolizācijas kritērijus. Konkurences likums runā par dominējošo stāvokli, kas rodas brīdī, kad viena vai vairāku tirgus dalībnieku daļa šajā tirgū ir vismaz 40% un viņi spēj ievērojami kavēt, ierobežot vai deformēt konkurenci. Taču nav precizēts, vai šis noteikums ir attiecināms arī uz dominējošo stāvokli mediju tirgū.

10.1.2. Likumu īstenošana

Pētījumā par mediju īpašumiem Ilze Nagla un Anita Kehre atzīmē, ka Latvijā masu mediju koncentrācija nav sasniegusi tādu līmeni, kas apdraudētu informācijas daudzveidību.[2] Lielākas problēmas rada tas, ka nav pieejama informācija par mediju īpašniekiem, jo Latvijā likumi nenodrošina mediju piederības caurredzamību. Informācija par dažādu mediju kompāniju īstajiem īpašniekiem publiski nav pieejama un netiek atjaunināta. Tāpēc publiski tiek izteiktas dažādas spekulācijas par iespējamo Krievijas ietekmi uz krievu valodā iznākošo presi un hipotēzes par iespējamu tās finansiālu atbalstu, ko būtu grūti pierādīt, bet kas neveicina vienas sabiedrības daļas uzticēšanos šiem medijiem.

Kopumā preses tirgus Latvijā vērtējams kā samērā daudzveidīgs, taču nelielais tirgus apjoms un citi ekonomiskie apstākļi neveicina specializāciju un kvalitatīvās žurnālistikas attīstību.[3] Reklāmas tirgus pieaug katru gadu, 2003. gadā sasniedzot 43,1 miljonu latu. Lai gan tēriņi uz vienu iedzīvotāju joprojām ir ļoti zemi – 18 latu 2003. gadā.

Sabiedriskos medijus – *Latvijas Televīziju* (LTV) un *Latvijas Radio* (LR) – subsidē no valsts budžeta. Šis fakts rada bažas par televīzijas un radio žurnālistikas neatkarību. Sabiedrisko mediju finansējums manāmi atpaliek no Nacionālās radio un televīzijas padomes (NRTP) aprēķinātās summas, kas ir nepieciešama tehniskās bāzes uzturēšanai un modernizācijai.[4] 2004. gadā valsts subsīdijas bija 4,5 milj. latu apmērā, savukārt NRTP agrāk bija aprēķinājusi nepieciešamo summu 11,1 milj. apmērā. LTV un LR ir spiesti iesaistīties komercdarbībā, lai nodrošinātu papildu ienākumus no reklāmas. Ilgi apspriestais jautājums par abonentmaksu ieviešanu joprojām nav guvis atbalstu valdībā.

10.1.3. Negatīvie rādītāji

Negatīvās iezīmes ir drošu ziņu trūkums par dažu lielāko mediju piederību. Mediju eksperti lēš, ka LNT kanālā palielinoties mediju magnāta R. Mērdoka ietekme, bet *Latvijas Avīze* pieder uzņēmumam *Ventbunkers*.

Sabiedrisko elektronisko mediju darbību kavē to finansiālā atkarība no Saeimas. 2004. gadā LTV ziņu raidījums *Panorāma* kļuva par valdības koalīcijas kritikas objektu. *Panorāmu* kritizēja par profesionālo standartu un žurnālistu ētikas principu pārkāpumiem. Konfliktā izpaudās atšķirīga izpratne par žurnālistikas un sabiedriskās apraides lomu. Ziņu žurnālisti uzskata, ka sabiedriskajai televīzijai jākļūst par publiskās sfēras aktīvu dalībnieku, "sargsuni", savukārt likumdevējs domā, ka tai ir jāatspoguļo valdības koalīcijas noteiktā dienas kārtība.

Sabiedrisko elektronisko mediju attīstību traucē NRTP veidošana pēc politiskiem principiem. Padomē nav iekļauti pilsoniskās sabiedrības pārstāvji, tajā nav bijuši ievēlēti Saeimas tā dēvēto krievvalodīgo opozīcijas partiju izvirzītie kandidāti. NRTP nav izdevies izveidot sabiedrības interešu aizstāvja tēlu, to apsūdz dažu komercraidorganizāciju interešu lobēšanā. Padome aizkavēja nacionālās apraides licences piešķiršanu kanālam *TV3*, savukārt pretrunīgo valodas kvotu piemērošana pret raidstaciju *Biznes&Baltija* noveda pie tās slēgšanas 2002. gadā, kas bija izdevīgi konkurentiem. 2001. gada vasarā *Biznes&Baltija* bija krievu radio tirgus līdere ar 9% auditorijas daļu, turpretim tuvākā konkurenta *SWH Pluss* daļa bija nokritusi līdz 5%, bet *Radio PIK* un *Mix FM* ieguva 3% katrs. Publiskajās diskusijās *Biznes&Baltija* panākumus uzskatīja par draudiem Latvijas mediju tirgum, nevis par stimulu uzlabot vietējo krievu raidstaciju programmu kvalitāti.[5]

Divi jaunie likumprojekti elektronisko mediju jomā – Sabiedrisko raidorganizāciju likums un Radio un televīzijas likums – nepilnīgi risina nosauktās problēmas. Vienas padomes vietā ir iecerēts izveidot divas, sadalot sabiedrisko un komerciālo mediju uzraudzību. Pozitīvi vērtējams ir tas, ka septiņu cilvēku lielajā Sabiedrisko raidorganizāciju padomē ir iekļauti divi NVO pārstāvji, taču likumprojekts nekonkretizē, kādām NVO (to lieluma un nodarbošanās ziņā) ir tiesības izvirzīt savus pārstāvjus. Tas rada iespējas, ka Saeimā apstiprinās politiķiem labvēlīgo NVO izvirzītos kandidātus. Savukārt NRTP ir paredzēts iekļaut valdības struktūrā, tās locekļus iecels Ministru kabinets, un tajā nav paredzēta pilsoniskās sabiedrības pārstāvniecība. Tādējādi tiks kavēta padomes piedalīšanās audiovizuālās politikas veidošanā, kas ir uzticēta šai padomei. Tas var izraisīt negatīvas sekas digitālās televīzijas un satelītapraides regulēšanā, jo attiecīgie likumi vēl nav pieņemti. Likumprojekti neskaidri šķir divu padomju kompetences robežas, un valdības ieceltā padome kā visas nozares politikas veidotāja var iejaukties sabiedrisko mediju darbībā.

Likumprojektu pieņemšana ir nopietni aizkavējusies. 2004. gada rudenī Ministru kabineta darba grupa sniedza tiem negatīvu vērtējumu, taču 2005. gada februārī dokumenti vēl nebija nodoti Saeimai tālākizskatīšanai.

Cik neatkarīgi no valdības ir masu mediji, cik lielā mērā tie ir sadalīti starp dažādiem īpašniekiem, cik pasargāti tie ir no citu valstu un starpnacionālo korporāciju ietekmes? – Vērtējums ir **apmierinošs**.

10.2. Viedokļu daudzveidība medijos, mediju pieejamība

10.2.1. Likumdošana

Radio un televīzijas likums visai nekonkrēti izsakās par daudzveidības jautājumiem un neskaidri formulē sabiedrisko mediju funkcijas. Likums saka, ka sabiedriskajām raidorganizācijām ir jānodrošina daudzveidīgas

un līdzsvarotas programmas, kas sastāv no informatīviem, izglītojošiem un izklaidējošiem raidījumiem visām sabiedrības grupām, kā arī jānodrošina informācijas un izpausmes brīvība un raidījumu objektivitāte. NRTP neizvirza komercraidītājiem konkrētus priekšnoteikumus licences saņemšanai. Pieprasītajā vispārējā programmas koncepcijā ir jānorāda tikai programmas ievirze, mērķauditorija, valoda, Latvijā un citās Eiropas valstīs veidoto raidījumu apjomu proporcijas. Lēmuma pieņemšanas kritēriji jautājumā par licences piešķiršanu arī nav skaidri nosaukti: iesniegtās vispārējās programmas koncepcijas tiek salīdzinātas pēc "dažādiem rādītājiem", priekšroka tiek dota tam konkursa dalībniekam, "kura vispārējā programmas koncepcija orientēta uz plašāku sabiedrības pieprasījumu". Jaunajā likumprojektā "dažādie rādītāji" ir aizstāti ar "indikatoriem, kas iekļauti konkursa noteikumos". Daudzveidības un plurālisma veicināšana nav licences piešķiršanas priekšnoteikums.

Sabiedriskās apraides satura veidošana ir birokrātiski sarežģīta. Nacionālā pasūtījuma jēdzienu un saturu nosaka Radio un televīzijas likums, nacionālā pasūtījuma līgums un ikgadējais nacionālais pasūtījums. Līgums definē LTV uzdevumu: līdzsvarotu un daudzpusīgu televīzijas programmu veidošana visām sabiedrības grupām, ieskaitot sabiedrības interesēm atbilstošu raidījumu daudzumu, kas veltīts šaurām un minoritārām grupām.[6] Sabiedrisko raidorganizāciju likuma projekts arī sniedz neskaidru sabiedriskās apraides definīciju: "sabiedrībai paredzēts plašs un daudzveidīgs programmu kopums". Dokuments uzsver televīzijas raidījumu aizbildniecisko, "audzinošo" funkciju, atbalstot vienvirziena politiskās komunikācijas modeli no augšas uz leju, bet neparedz televīzijas un radio kā publisko debašu arēnas funkciju.

10.2.2. Pieejamība

Latvijas mājsaimniecības ir labi aprīkotas ar televizoriem – to izplatība sasniedz gandrīz 100%. Latvijas radiostaciju pāreja uz jaunām raidīšanas frekvencēm 90. gados padarīja par nelietojamiem vecos padomju ražojuma uztvērējus, tāpēc mājsaimniecībās esošais radioaparātu skaits šobrīd atpaliek no televizoru skaita. Krievijas televīzijas kanāla *ORT* translācijas pārtraukšana Latvijas ēterā 1996. gadā izraisīja interesi par kabeļtelevīziju, kurā šobrīd tiek pārraidīti vairāki kanāli krievu valodā.

Satelīttelevīziju signālu vairāk uztver ārpus Rīgas. Rīgā šādi darbojas tikai 1% pieslēgumu, turpretī visā Latvijā šis rādītājs sasniedz 4,6%. Nelielā interese ir izskaidrojama ar to, ka Latvijā oficiāli netiek pārdotas daudzu ārzemju televīziju paketes.

1. tabula

Audiovizuālās ierīces Latvijas mājsaimniecībās 2003. gadā, procentos

Vismaz viens televizors	97
Vismaz divi televizori	25
Trīs un vairāk televizoru	4
Pieslēgums kabeļtelevīzijai	47
Pieslēgums satelīttelevīzijai	4,6
Radiouztvērēji	93
Interneta pieslēgums mājās	6

Avots: Baltic Media Facts.

Interneta izplatības rādītāji resp. internetam pieslēgto mājsaimniecību īpatsvars Latvijā ir viszemākais Eiropas Savienībā. Interneta izplatību mājsaimniecībās kavēja augstās abonentmaksas: 2003. gadā tikai 6% iedzīvotāju bija mājas pieslēgums. Fiksēto telekomunikāciju tirgus tika liberalizēts tikai 2003. gadā. 2004. gadā palielinājās lietošanas intensitāte, turpretim lietotāju skaits aug lēnām: tagad 25% iedzīvotāju regulāri izmanto interneta pakalpojumus.

Latvijas auditorija arvien vairāk laika veltī elektroniskajiem medijiem. 2004. gadā radio klausījās vidēji 4 stundas 42 minūtes dienā, bet pie televizora viens skatītājs pavadīja 3 stundas 24 minūtes. Turpretī interese par presi sarūk. Vidēji dienā viens Latvijas iedzīvotājs izlasa 0,8 numurus dienas laikrakstu.

10.2.3. Informācijas izplatīšanas negatīvie rādītāji

Mediju kompāniju politizācija un saistība ar politiski ekonomiskajiem grupējumiem[7] izraisa arī žurnālistikas politisko angažētību. Dienas izdevumu izteiktais atbalsts noteiktiem politiskiem spēkiem kopā ar iedzīvotāju zemo pirktspēju – nespēju izmantot vairākus informācijas avotus – neveicina toleranci, dialogu un daudzveidīgu uzskatu līdzāspastāvēšanas iespējamību un vēlamību sabiedrībā. Tas kultivē tādu politisko kultūru, kas nepieņem citādo, noklusē atšķirīgus viedokļus un argumentus un neveicina atklātas publiskās diskusijas par strīdīgiem jautājumiem.

Latvijas presi raksturo dienas laikrakstu lasītāju skaita samazināšanās, bet apelācija pie "vairākuma" viedokļa izraisa tabloidizācijas tendences. Priekšvēlēšanu kampaņās mediji neorientē savu auditoriju balstīt viedokli racionālos argumentos par partiju un deputātu kandidātu programmām un idejām. Vēlēšanu kampaņās ir maz analīzes un daudz politisko reklāmu. Kā liecina pētnieku aprēķini, Latvijas politisko partiju ieguldītie līdzekļi pārsniedz citās Rietumu valstīs izdotās summas par politisko reklāmu.

Rakstot par politiku, žurnālisti – īpaši rajonu laikrakstos – paļaujas uz sabiedrisko attiecību speciālistu iniciētiem materiāliem. Priekšvēlēšanu kampaņu laikā žurnālisti slēptākā vai atklātākā veidā saplūdina politisko reklāmu ar redakcijas veidoto materiālu.[8]

Sabiedriskajiem elektroniskajiem medijiem ir raksturīga satura komercializācija. Gan LTV, gan LR programmās ir iekļauti apmaksātie raidījumi, kas veido valsts varas un komerciālo uzņēmumu publisko tēlu. Tikai 2003. gadā LTV šādus raidījumus iekļāva skaidri definētajā rubrikā "Televeikals", bet LR vadība solījusi 2004. gadā no šādiem "kopsadarbības raidījumiem" atteikties.

Pēdējos četros gados ir notikusi radio un televīzijas otro kanālu komercializācija. LR2 pāreja uz komerciālās mūzikas formātu 2000. gadā ļāvusi kanālam strauji palielināt savu auditorijas daļu un saglabāt visa Latvijas Radio līderpozīcijas. LTV7 uzdevums ir oficiāli definēts šādi: "programma ir vairāk veltīta masu kultūrai, ar galveno mērķi piesaistīt reklāmdevēju".[9]

Lai gan Satversmes tiesa atzinusi valodu lietošanas ierobežojumus par nekonstitucionāliem, šie ierobežojumi turpina pastāvēt attiecībā uz sabiedrisko radio un televīziju. Viena no Radio un televīzijas likuma normām faktiski saglabā principiāli atcelto ierobežojumu, pieprasot, ka 40% no 51% Eiropas audiovizuālo darbu kvotas jābūt veidotiem latviešu valodā, nevis Latvijā. 2004. gadā valdībai bija piešķirtas tiesības ierobežot raidīšanu svešvalodās reģionos, kur latviešu valoda ir apdraudēta. Taču "apdraudētības" kritēriji nav definēti. Spēkā esošais Radio un televīzijas likums nepieļauj arī bilingvālo raidījumu veidošanu bilingvālajām auditorijām. Šo ierobežojumu atceļ jaunie likumprojekti.

Baltijas Sociālo zinātņu institūta (BSZI) 2004. gada oktobrī veiktajā aptaujā iedzīvotāji novērtējuši arī mediju darbību. 44% respondentu domā, ka masu mediji darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli; 38% uzskata, ka mediju darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes; 11% domā, ka mediju darbība bieži ir nekompetenta un neefektīva. Biznesa pārstāvju ietekmi salīdzinoši biežāk atzinuši krievu respondenti (41% krievu, 37% latviešu). Latvieši biežāk nekā krievi uzskata, ka mediji darbojas profesionāli (48% un 37%), bet nekompetences un efektivitātes trūkuma vērtējums ir līdzīgs.

Kopumā medijos pārstāvētie dažādie viedokļi un pieejamība dažādām grupām vērtējama kā **apmierinoša**.

10.3. Mediju efektivitāte valdības un korporāciju darbības izmeklēšanā

Sabiedriskajā apspriešanā nonākušie skandāli, korupcijas gadījumi vai varas amatpersonu pieņemti, bet sabiedrības kritizēti lēmumi nereti tā arī paliek medijos izskanējušas kritikas līmenī, demonstrējot varas nerēķināšanos ar sabiedrības un mediju paustajiem viedokļiem. Gadsimtu mijā iezīmējās tendence politiskajā kultūrā pārliecinošāk izpausties kritiski racionāliem argumentiem, samazinoties emocionālās propagandas īpatsvaram. Taču etnisko/lingvistisko grupu aktivizēšanās un politisko partiju konfrontācijas saasināšanās, kā arī konsolidācija cīņā pret/par izglītības reformu mediju diskursā pēdējo divu gadu laikā liek atkal parādīties emocionālai propagandai un politiskās kultūras mitoloģisko fāzi raksturojošiem elementiem, īpaši krievu presē.

Mediju darbības efektivitāti mazina pētnieciskās žurnālistikas trūkums. Neatkarīgo žurnālistu grupa *NIP* ir beigusi pastāvēt. LR žurnālista A. Tomsona pētnieciskie raidījumi ir uzrādījuši sabiedrībai likuma pārkāpumus, taču sekojošā pilsoniskās sabiedrības vai valsts iestāžu rīcība bijusi mazefektīva.

Mediju un citu neatkarīgo struktūru efektivitāte valdības un korporāciju darbības izvērtēšanā ir **slikta** (zema).

10.4. Žurnālistu brīvība no likuma ierobežojumiem

10.4.1. Ierobežojošie likumi

Satversmes nodrošinātā vārda brīvība nav universāla. Pamatlikums ļauj ierobežot šīs tiesības, "lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību". Nepilnības likumdošanā padarīja žurnālistus neaizsargātus pret amatpersonu iespējām iesūdzēt žurnālistus tiesā par viņu rīcības kritisku vērtēšanu. Kriminālkodeksā bija paredzēts nesamērīgi bargs sods par neslavas celšanu varas pārstāvjiem un viņu goda aizskaršanu – brīvības atņemšana uz laiku līdz diviem gadiem. Reālās sekas (tiesas piespriestas materiālas kompensācijas), iespējams, veicināja žurnālistu pašcenzūru amatpersonu kritikā. Satversmes tiesa atcēla šo likuma normu 2003. gadā kā neatbilstošu vārda brīvības garantijai.[10]

Taču likumdošana joprojām saglabā nosacījumus, kas nesamērīgi ierobežo vārda brīvību. Krimināllikums paredz brīvības atņemšanu līdz vienam gadam par godu un cieņu aizskarošu izteikumu izplatīšanu medijos. A. Kučs pētījumā par vārda brīvības nodrošināšanu Latvijā norāda, ka tiesas izvērtē izteikumus gramatiski, neņemot vērā publikācijas vai publikāciju sērijas kontekstu.[11] Likumdošana nešķir, vai apstrīdamais izteikums ir ziņa vai viedoklis. Ir samērā viegli iesūdzēt žurnālistu tiesā pat tad, ja viņš ir tikai citējis citas amatpersonas viedokli, nevis pats izteicis aizskarošo izteikumu. Par šādu praksi ir informējuši rajonu laikrakstu žurnālisti.

10.4.2. Negatīvie rādītāji

2001. gadā laikraksta *Kurzemes Vārds* žurnālists tika nogalināts profesionālās darbības dēļ. Citu žurnālistu fiziskās ietekmēšanas gadījumu Latvijā nav bijis, taču profesionālo darbību apgrūtina 10.4.1. sadaļā minētā tiesvedības prakse un tas, ka valsts amatpersonām trūkst izpratnes par brīvās žurnālistikas kā "sargsuņa" funkciju demokrātiskā sabiedrībā. Kā negatīvs piemērs minams arī konflikts starp *Latvijas Radio* un valdību 2003. gadā, kad Ministru prezidents E. Repše atteicās sniegt regulārās intervijas *Latvijas Radio*. Valdības vadītāju neapmierināja žurnālista J. Krēvica uzbrūkošais un neatlaidīgais intervēšanas stils.[12] Žurnālistu savienība un NRTP nereaģēja un neveica šī gadījuma profesionālu analīzi.

Žurnālisti, īpaši lokālo mediju līmenī, nav aizsargāti, veicot savus profesionālos pienākumus. Latvijā nav institūcijas, kas iespējamo pārkāpumu izskatītu vēl pirms tiesas iejaukšanās, tāpēc kritizētās personas var izmantot katru sīkāko gadījumu un iesūdzēt žurnālistu vai redakciju tiesā par citas amatpersonas izteiktas kritikas citēšanu laikrakstā. Kā jau tika minēts, tiesas mēdz praktizēt teksta gramatisku interpretāciju, ignorējot publikācijas kontekstu un sabiedrisko nozīmīgumu. Šāda prakse neveicina žurnālistu iespējas uzraudzīt varu un veicina pašcenzūru.

Žurnālistu pasargātība no viņu darbību ierobežojošiem likumiem, iebiedēšanas, kā arī fiziskas un garīgas ietekmēšanas kopumā vērtējama kā **neapmierinoša**.

10.5. Privātpersonu brīvība no mediju iejaukšanas

10.5.1. Likumi un žurnālistu ētikas kodekss

Preses likums un Radio un televīzijas likums aizsargā personas pret nepatiesas informācijas izplatīšanu. Personas, kas šādā veidā ir skartas, var pieprasīt informācijas atsaukšanu. Administratīvo pārkāpumu likums paredz finansiālus sodus (līdz 25 latiem) par iejaukšanos personiskajā dzīvē. Kriminālliku mā ir paredzēta atbildība par tīšu goda aizskaršanu vai neslavas celšanu masu medijos (brīvības atņemšana uz laiku līdz vienam gadam vai piespiedu darbs, vai naudas sods līdz trīsdesmit minimālajām mēnešalgām). Civillikums paredz tiesības pieprasīt nepatieso ziņu atsaukšanu. Šo tiesību realizēšanu kavē tas, ka Latvijā nav organizācijas, kas praktiski izskatītu pilsoņu pretenzijas pret masu medijiem.

Žurnālistu savienības 1992. gada ētikas kodekss prasa, lai žurnālisti garantētu patiesas un pārbaudītas informācijas saņemšanu, faktu izklāstam jābūt objektīvam, skaidram un nepārprotamam, atklājot svarīgākās sakarības un nepieļaujot izkropļojumus. Žurnālistam kritiski jāizvērtē informācijas avots, jāpārbauda informācija un citētie izteikumi. Publikācijā faktiem jābūt skaidri un saprotami nošķirtiem no autora komentāriem. 2001. gada dažu mediju organizāciju parakstītais ētikas kodekss izvirza nosacījumu atspoguļot patiesību, "cik vien tas ir iespējams". Žurnālistiem ir jābūt objektīviem, jāsniedz pareizas ziņas, jābūt kritiskiem pret ziņu avotiem un jāšķir fakti no komentāriem. Diemžēl šo jauno ētikas kodeksu parakstīja tikai septiņas laikrakstu redakcijas un *Radio KNZ*.

Kopumā pilsoņu pasargātība no mediju uzmākšanās un iejaukšanās viņu privātajā dzīvē vērtējama kā **laba**.

10.6. Problēmu risināšana

Jirgens Hābermass norādīja, ka demokrātiskā prese rodas kā nepastarpinātas publiskās sfēras paplašinājums.[13] Publiskā sfēra rodas tad, kad pilsoņi aktīvi veido publisko viedokli, paužot un aizstāvot savas privātās intereses, un viņi to dara, rēķinoties ar citu pilsoņu interesēm. Šajā nodaļā mēs parādīsim, ka Latvijas mediju turpmākā attīstība ir atkarīga no nevalstiskā sektora darbības. Mēs saskatām divas galvenās problēmas. Pirmkārt, žurnālistu pašregulācijas trūkums izraisa valsts varas vēlmi iejaukties mediju darbībā, ko apliecina valsts amatpersonu kritiskie komentāri par žurnālistu zemo profesionalitāti. Otrkārt, saziņas kultūra neveicina atšķirīgo viedokļu publisko paušanu, kas kavē medijiem funkcionēt kā vidutājiem publiskajā politiskajā dialogā.

10.6.1. Žurnālistu pašregulācija un izglītība

Žurnālistu profesionālo jautājumu risināšanu Latvijā kavē vispāratzīto pašregulācijas institūciju trūkums. Žurnālistu savienība (ŽS) nedarbojas ne kā arodbiedrība, ne arī kā autoritatīva pašregulējoša profesionāla apvienība, kas uzraudzītu savu biedru darbību, rūpējoties par ētikas normu ievērošanu un profesionālisma paaugstināšanu, strīdīgu gadījumu analīzi. Jau 1998. gada žurnālistu aptauja parādīja, ka žurnālistu vidū tikai neliela daļa ir ŽS biedri (2000. gadā to īpatsvars bija sarucis līdz 19%) un ka savienībai un tās 1992. gada ētikas kodeksam žurnālistu vidū nav autoritātes.[14] Ir bijuši mēģinājumi veidot alternatīvas organizācijas (mediju klubus) un kodeksus, taču no šiem kodeksiem reāli darbojas tikai tie, kurus atsevišķu mediju organizāciju žurnālisti paraksta kopā ar darba līgumu. Arī semināros, kuros apspriež pētījumu rezultātus, kas skar mediju un žurnālistu darbību, to lomu sabiedrības integrācijā, žurnālisti nav pārstāvēti kuplā skaitā.

Vienotu profesionālo standartu trūkums kavē jauno žurnālistu sagatavošanu: mediju redakcijas skeptiski vērtē augstskolu mācību programmas, kuras ne vienmēr sakrīt ar daudzu redakciju atšķirīgajiem priekšstatiem par žurnālista profesiju. Tāpēc ir vērojama izteikta žurnālistu profesionālā socializācija konkrētajā darba vietā, nereti darbam žurnālistikā izvēloties cilvēkus bez speciālās izglītības.

Joprojām vērojama žurnālista darbības apvienošana ar darbu sabiedrisko attiecību jomā vai politikā (deputāta kandidāts vienlaikus strādā par publicistikas nodaļas vadītāju un raksta par sevi un savu partiju).

Apspriesti un publiski kritizēti ir tikai daži šādi gadījumi, un pat tāds rupjš pārkāpums kā nenotikušas intervijas ar ārvalstu politiķi publicēšana nav radījis nekādas sekas tā autoram. Aptaujā žurnālisti atzīst, ka mēdz rakstīt pasūtītus un apmaksātus materiālus. Vēlēšanu kampaņu laikā lokālo laikrakstu žurnālisti rakstījuši arī reklāmas intervijas ar politiķiem. Tomēr ne visi žurnālisti saskata šajā praksē draudus tam, ka varētu mazināties auditorijas uzticēšanās laikrakstam, vai arī iespējamu žurnālista interešu konfliktu.

Dažādu valstu žurnālistu ētikas kodeksu analīze apliecinājusi, ka eksistē kopīgi darbības pamatprincipi, kas ir spēkā pat valstīs ar atšķirīgiem politiskajiem apstākļiem un tradīcijām. Taču Latvijā ir publiski pausts viedoklis, ka Latvijas krievu žurnālistiem ir jāseko Krievijas žurnālistu ētikas kodeksam, tādējādi absolutizējot krievu preses literārās žurnālistikas tradīcijas īpatnības un priekšrocības un attaisnojot politisko angažētību un ziņu materiālu vērtējošo pasniegšanu. Arī latviešu valodā iznākošā prese nereti atkāpjas no pasludinātajiem anglosakšu žurnālistikas principiem, kas paredz ziņas atdalīšanu no komentāra un racionāli argumentētu, nevis personu aizvainojošu komentāru publicēšanu. Objektivitātes trūkums mēdz izpausties kā reprezentētā notikuma īpaša tematizēšana (freimings) un negatīvas attieksmes radīšana pret konkrētām personām ar tendenciozu fotogrāfiju palīdzību.

Minētie trūkumi var negatīvi ietekmēt profesijas tēlu sabiedrībā. Žurnālistam kā politiskās komunikācijas dalībniekam vispār ir vāja leģitimācija mūsdienu demokrātijā, jo žurnālistam atšķirībā no amatā ievēlētā politiķa nav īpaši piešķirtu tiesību runāt publikas vārdā.[15] Piekrišana noteiktajiem standartiem nozīmētu to, ka žurnālisti konsekventi izmanto zināmus informācijas ieguves, apstrādes un pasniegšanas veidus, kas savukārt auditorijai dod ietvaru saņemtās informācijas interpretācijai.

Kvalitatīvas mediju kritikas trūkums, reāli funkcionējoša ētikas kodeksa un tā ievērošanu kontrolējošas sabiedriskas padomes trūkums liecina par Latvijas žurnālistikas pašregulācijas mehānisma vājumu un rada vēlmi regulēt un kontrolēt žurnālistus no ārpuses. 2003. gada novembrī Ministru prezidenta biedrs ierosināja radīt Plašsaziņas līdzekļu ētikas padomi, kurai būtu jāizstrādā vienoti žurnālistikas ētikas principi ar mērķi "veidot sabiedrībā stabilu vērtību sistēmu un pasargātu to no degradējošas informācijas plūsmas".[16] Šo institūciju izraudzītos valdības paspārnē strādājošā Garīgo lietu padome (tajā ietilpst lielāko reliģisko konfesiju un politisko partiju pārstāvji) un to apstiprinātu premjerministrs. Šī ideja gan tika dedzīgi noraidīta no pašu mediju speciālistu puses, bet tā nav kalpojusi par stimulu pretreakcijai – autoritatīvas žurnālistu pašregulējošas organizācijas izveidei.

10.6.2. Publiskās saziņas kultūra

Latvijas likumdošana rada apmierinošus apstākļus mediju funkcionēšanai. Esošās likumdošanas nepilnības un trūkumi var tikt novērsti, taču tam ir nepieciešama pilsoniskā iniciatīva, tostarp pašu žurnālistu aktīva līdzdalība demokrātijas procesā. Piemēram, svešvalodu lietošanas ierobežojumi komerciālajās raidorganizācijās tika atcelti pēc tam, kad iniciatīvas grupa tos apstrīdēja Satversmes tiesā. Pilsoniskā iniciatīva savukārt var izpausties labvēlīgā saziņas vidē, kas nodrošina iespējas indivīdiem un grupām apmainīties ar informāciju un veidot sabiedrības viedokli. Masu komunikācija ir jāuztver kā mehānisms, kas palīdz vairākiem sociālo sistēmu veidojošiem elementiem sasvstarpēji koordinēt darbību. Mediji nodrošina divvirzienu komunikāciju, kas palīdz iedzīvotāju grupām noraidīt savas prasības valsts institūcijām, kuras pieņem iedzīvotāju intereses skarošus lēmumus. Tāpat masu mediji veic tā dēvēto sargsuņa funkciju, pārbaudot valsts pārvaldes darbību, lai tā ievērotu ierindas pilsoņu viedokli. Šajā varas attiecību modelī valsts vara ir lēmumu pieņemšanas mehānisms, kas kalpo pilsoņu interesēm.

Latvijas politiskās elites pārstāvji izprot sabiedriskos elektroniskos medijus kā varas "pievadķēdi", kurai ir jānodrošina informācijas plūsma no augšas uz leju un "jāaudzina" auditorija. 1995. gadā Valsts prezidents G. Ulmanis pauda, ka sabiedriskajam radio un sabiedriskajai televīzijai ir jāpalielina "garīga satura" raidījumu skaits.[17] Kāds NRTP loceklis 1998. gadā izvirzīja žurnālistiem uzdevumu "veidot un audzināt sabiedrību".[18] 2000. gadā *Latvijas Radio* vadība piešķīra cildenu lomu jauniešu auditorijām domātiem raidījumiem: "Vecākajai paaudzei, kas uzauga ierobežotā un norobežotā totalitārisma sistēmā, tagad ir jāaudzina jaunatne atvērtai un brīvai sabiedrībai."[19] 2003. gadā Saeimas deputāte I. Druviete pauda līdzīgu viedokli par jauno sabiedrisko raidorganizāciju likumprojektu: "Jaunais likumprojekts nosaka nepieciešamību sekmēt indivīdu personību izglītošanu – sekmēt humānu, kulturāli daudzpusīgu, harmonisku, izglītotu, demokrātisku, iecietīgu, patriotisku

un ar augstu tiesiskās apziņas līmeni apveltītu personību izaugsmi."[20] Šie izteikumi norāda uz padomju propagandas vienvirziena komunikācijas modeļa noturīgumu demokrātiskajā Latvijā. Padomju propaganda saskatīja īpašu televīzijas lomu "vispusīgi attīstīta patiesi komunistiska cilvēka veidošanā", tai bija jāveicina praktiskās darba pieredzes pārraidīšana un kompartijas lēmumu izskaidrošana. Šajā modelī pilsonis netiek aplūkots kā tāds, kas spējīgs iesaistīties racionāli kritiskās debatēs par kopējo labumu, publiski izteikties par savām interesēm. Tā 2004. gadā Valsts kanceleja nākusi ar ierosinājumu veidot raidījumu oficiālās informācijas sniegšanai. Šiem raidījumiem būtu jāveicina oficiālās informācijas pārraidīšana "par notiekošo ministriju darbā un to, kā tas ietekmē Latvijas iedzīvotājus".[21] Oficiāli paustie priekšstati par sabiedrisko mediju funkcijām ignorē atgriezenisko saiti un kavē sabiedrības viedokļa veidošanos. Pieeja saziņas mehānismiem tiek nodrošināta tikai varas un kultūras elitei, kas uzskata sevi par tiešo sabiedrības interešu pārstāvi. Savukārt 10.4.1. sadaļā minētais Krimināllikuma pants, kas īpaši aizsargāja amatpersonas no mediju kritikas, stingri aizstāvēja šos atlasītos komunikatorus no publiskas kritikas un viņu darbības uzraudzības.

Latvijas iedzīvotāji jau daudzus gadus pēc kārtas visvairāk uzticas radio un televīzijai. 2004. gada pavasarī televīzijai uzticējās 69%, radio – 67%, bet presei – 52% aptaujāto, un masu mediji bija līderi reitingu tabulā. Tiesu vara, Ministru kabinets un Saeima ierindojās attiecīgi 11., 12. un 14. vietā ar uzticības reitingu, kas ir zemāks par 30%.[22] Paradoksāli šķiet tas, ka, neraugoties uz saņemto uzticību, sabiedrība skeptiski vērtē mediju iespējas ietekmēt politiku. Aptaujātie pilsoņi, parlamenta deputāti, vietējo pašvaldību vadītāji un valdības pārstāvji ierindoja medijus tikai septītajā vietā aiz valsts pārvaldes iestādēm, ekonomisko grupējumu līderiem un "pelēkajiem kardināliem", turpretim pilsoņu iniciatīvas grupas tika vērtētas kā mazāk ietekmīgas.[23]

Socioloģiskie pētījumi jau vairākus gadus uzrāda izteiktu pilsonisko pasivitāti – Latvijas pilsoņus un nepilsoņus raksturo zems pašorganizācijas līmenis, zems pašnovērtējums un kolektīvās darbības spēju neapzināšanās.[24] BSZI veiktā aptauja 2004. gada rudenī liecina, ka divas trešdaļas iedzīvotāju uzskata, ka valdība neņem vērā sabiedrības viedokli, un viņi netic saviem spēkiem ietekmēt valdības darbību. Lai gan iedzīvotāji nav apmierināti, viņi aktīvi neiesaistās sabiedrisko un politisko organizāciju darbībā. Protesta akcijās piedalās tikai 9% iedzīvotāju. Pēdējos trīs gados protesta aktivitātes izraisīja lielākoties pretestība krievu skolu reformai.

Pilsoniskās sabiedrības institūciju vājums skaidro arī masu mediju zemo efektivitāti valdības un korporāciju darbību uzraudzībā. Informācijas atklāšana un publiskošana nav pašmērķis – tam ir jāseko pilsoniskai rīcībai. Neticība pilsoniskai iniciatīvai un pasivitāte izskaidrojama arī ar pilsoniskās rīcības negatīvo tēlu publiskajā komunikācijā.[25] Aptaujās sabiedriski aktīvie cilvēki un sabiedrisko organizāciju pārstāvji minēja, ka pilsonisko iniciatīvu kavē negatīvā mediju attieksme, "kas rada psiholoģisku spiedienu un ķengājas par organizāciju".[26] Preses attieksmē pret protestiem, kas sekoja I. Ūdres nominēšanai ES komisāres amatam 2004. gada augustā, izpaudās pretrunīgas izpratnes par pilsoniskās iniciatīvas un NVO lomu. *Diena* atbalstīja protesta akcijas, savukārt *Neatkarīgās Rīta Avīzes* (*NRA*) paustie akciju nosodošie izteikumi apšaubīja arī pilsoniskas rīcības nozīmi vispār.

Sabiedrisko raidorganizāciju misiju veido trīs elementi: šie mediji piedāvā kultūras un izglītojošus raidījumus, funkcionē kā pilsoniskajai sabiedrībai brīvi pieejams saziņas instruments un vecina sociālo saliedētību.[27] Pašlaik likums akcentē tikai pirmo elementu, uzsverot aizbildniecisko, pedagoģisko misiju. Nacionālā pasūtījuma pašreizējās prioritātes min oficiālās dienas kārtības atspoguļošanu kā vienu no svarīgākajiem sabiedrisko mediju uzdevumiem (piemēram, "atspoguļot ārzemju valsts vadītāju vizītes Latvijā"). Pilsoniskās sabiedrības saziņas vajadzības netiek ņemtas vērā, lai gan televīzija varētu nodrošināt viegli pieejamu publisko debašu telpu. Kā redzēsim nākamajā sadaļā, elektroniskie masu mediji ignorē arī otro un trešo sabiedrisko mediju funkciju.

10.6.3. Sociālā saliedētība

Jebkuram sociālam veidojumam ir jānodrošina tā atsevišķo sastāvdaļu saskaņota darbība – sabiedrības saliedētība, kas ir valsts stabilas pastāvēšanas pamats. Tā garantē, ka sabiedrības locekļiem ir līdzīgi priekšstati par sociālās kopdzīves normām, kas ļauj paredzēt citu cilvēku rīcību.

Šajā kontekstā mēs vēlētos plašāk apskatīt jau iesakņojušos jēdzienu "integrācija". Sabiedrības uzdevums ir ne tik daudz nodrošināt integrāciju uz tradicionālās etniskās kultūras pamata, par ko runā Sabiedrības

integrācijas programma, bet gan radīt ietvaru kopdzīves normu formulējumam modernajā sarežģītajā sociālajā sistēmā. Viens no faktoriem ir informācijas pieejamība dažādām sociālām grupām.

Divu lingvistisku grupu pastāvēšana Latvijā rada bažas par atšķirīgu informācijas avotu izmantošanu, sabiedrības grupu norobežošanos šajās telpās. 90. gadu beigās iezīmējusies tendence nedaudz palielināties latviski iznākošās dienas preses nelatviešu lasītāju skaitam (un otrādi)[28] diemžēl nav strauji attīstījusies. Citas valodas auditorijas daļa proporcionāli ir lielāka nekā 90. gadu beigās, taču pēdējā gada laikā tā samazinājusies. Vērojamas atšķirības dažādos izdevumos, kā arī tendence, ka krievu izdevumiem latviešu auditorijas daļa ir lielāka nekā latviešu valodas izdevumiem cittautiešu daļa. Lielāka interese ir par citvalodas tematiskiem specializētiem izdevumiem – lietišķo dienas presi un sieviešu žurnāliem. Avīzes *Dienas bizness* daļa nelatviešu auditorijā ir palielinājusies no 10% 2000. gadā līdz 17% 2003. gadā. Savukārt krievu valodā iznākošo izdevumu *Biznes&Baltija* lasa 21% latviešu (2000. gadā – 17%). Daudz lasītāju cittautiešu ir *Latvijas Vēstnesim* (21% 2003. gadā).[29] 2001. gadā 10% žurnālu *Ieva* un *Santa* auditorijas bija cittautieši, savukārt krievu valodā iznākošajiem žurnāliem *Lilit* un *Ļubļu!* šajā laikā ir 17% latviešu auditorijas katram. 2003. gadā citvalodu lasītāju īpatsvars nedaudz samazinājās.

Dienas presē kopumā citas valodas lietotāju auditorijas daļa ir mazāka. *Diena* 2003. gadā bija piesaistījusi 13% nelatviešu. *NRA* lielākais iegūtais cittautiešu īpatsvars auditorijā bija 9% 2002. gadā, 2003. gadā tas pazeminājās līdz 7%. Līdzīga situācija ir *Rīgas Balsij* un *Vakara Ziņām*. *Latvijas Avīzes* auditorijas vidū cittautiešu īpatsvars svārstās ap 9%.

Krievu laikraksti *Čas* un *Vesti Segodņa* 2002. gadā piesaistīja 15% latviešu, bet *Telegraf* – pat 22%. Pēdējā gada laikā visu minēto krievu izdevumu latviešu auditorijas īpatsvars ir sarucis.

Te, protams, jāņem vērā, ka šie procenti attiecas uz auditorijas profilu – sadalījumu latviešos un cittautiešos. Kā jau minēts, kopējā viena numura auditorija dienas izdevumiem pakāpeniski sarūk. Taču arī šī tendence nav raksturīga pilnīgi visiem izdevumiem, piemēram, *Dienas* lasītāju skaits pēdējā gadā pēc pakāpeniska samazinājuma atkal ir palielinājies, augoša kopējā auditorija pēdējos gados ir arī laikrakstam *Čas*, no 2000. gada nepārtraukti aug tabloīda *Vesti-Segodņa* auditorija, kas ir lielākā starp trim krievu dienas izdevumiem. Salīdzinājumi jāizdara piesardzīgi, jo lasītāju kopējais skaits dažādiem izdevumiem ir atšķirīgs; tas nozīmē, ka atšķirīga ir arī to ietekme, pat ja proporcionāli lasītāju īpatsvars ir salīdzinoši liels.

Svarīgi ir atzīmēt, kā mainās pilsoņu un nepilsoņu īpatsvars laikrakstu auditorijās. Pēdējā laikā nepilsoņu auditoriju krasi zaudējusi *NRA*: 1% lasītāju nepilsoņu 2003. gadā iepretī 4% 2001. gadā. Līdzīga aina – tikai pakāpeniskāka – vērojama laikrakstā *Latvijas Avīze*, kam lasītāju nepilsoņu īpatsvars jau sākotnēji bija zemāks. Diezgan stabila (ap 5%) nepilsoņu auditorijas daļa ir laikrakstam *Diena*. Ņemot vērā *Dienas* lasītāju lielo kopskaitu (piemēram, aplūkojamā laikposmā viena *Dienas* numura nepilsoņu auditorija bijusi 22 tūkst.), šis fakts ir īpaši nozīmīgs.

Krievu laikrakstu vidū sākotnēji vislielākā nepilsoņu daļa bija tabloīdam *Vesti-Segodņa*, savukārt vislielākā pilsoņu lasītāju daļa iznākšanas sākumā ir bijusi laikrakstam *Telegraf* (55%). Dažu gadu laikā visu trīs krievu laikrakstu lasītāju nepilsoņu daļa ir pieaugusi, 2003. gadā sasniedzot gandrīz 53%.

Krievu žurnālu lasītāju vidū pilsoņu daļa ir nedaudz lielāka. Pēdējā laikā laikrakstos vērojamā politiskā konfrontācija žurnālus ir skārusi mazāk. Pilsoņu daļa šo žurnālu auditorijā paliek nemainīga vai pat nedaudz pieaug. Latviešu žurnālos nepilsoņu daļa ir neliela, tendences, kas izteiktas laikrakstos, te jūtamas mazāk, lai gan zināms samazinājums ir vērojams.

Latvijā televīzija un radio netiek uztverti kā sociālās saliedētības veicinātāji. LTV un NRTP nav koncepcijas par raidījumu veidošanas principiem krievu valodā. Raidījumu trūkums ir veicinājis skatītāju interesi par Krievijas TV programmām, kuras retranslē kabeļtelevīzijas. 2003. gadā tikai 2% latviešu skatījās Pirmo Baltijas kanālu, savukārt tā krievvalodīgo auditorijas daļa sasniedza 20%. LTV7, kas pārraida programmas krievu valodā, piesaista pat mazāk krievu auditorijas, nekā pilnībā latviskais kanāls LTV1 – 2003. gadā attiecīgi 3% un 4%.

Latvijas raidorganizācijas konkurē ar Krievijas televīziju par vietējo krievvalodīgo auditoriju. LTV *Panorāmas* skatītāju vidū cittautiešu auditorijas daļa nedaudz palielinājusies – no 7% līdz 10% laikposmā no 2000. līdz 2003. gadam. Raidījumu *Kas notiek Latvijā?* skatās 11% nelatviešu, bet latvieši veido pusi no

krievu raidījuma *Process* auditorijas. *Latvijas Radio 1* cittautiešu auditorija svārstās 7–10% robežās. Taču vairāk krievu auditorijas spēj piesaistīt komerciālie kanāli – gan LNT, gan TV3 skatās 11% nelatviešu.

Par integrācijas stratēģijas neesamību un netālredzību liecina koncepcijas trūkums par krievu raidījumu veidošanu. Ņemot vērā krievvalodīgās preses apvainošanu par valdības politikas izkropļošanu un Latvijas vēstures pretrunīgo tēmu neobjektīvu atainošanu, sabiedriskie elektroniskie mediji varētu mēģināt (bet nav to darījuši) iesaistīties diskusijā par jautājumiem, kas izraisa domstarpības. Ietvara dokuments par minoritāšu politiku – Valsts integrācijas programma[30] – rosina medijus izplatīt informāciju tikai par etnisko kultūru. Programma un arī valsts politika latviešu valodas aizsardzības jomā (citu valodu raidījumu ierobežojošās kvotas) neparedz, ka arī raidījumi krievu valodā varētu kalpot par sociālās saliedētības instrumentu, kas ir sevišķi būtiski, ņemot vērā Latvijas īpašo etnisko sastāvu. Arī integrācijas politikā dominē vienvirziena saziņas modelis, lai gan mūsdienās "sabiedriskajām raidorganizācijām vajadzētu veicināt sabiedrības konsensusu un atbalstīt procesu, ar kura palīdzību iespējams paust alternatīvas, minoritāras identitātes un vērtību kopumu".[31]

Interneta portālu auditorija salīdzinājumā ar preses auditoriju ir daudzveidīgāka. Kaut arī nepilsoņu īpatsvars latviešu valodas portālos ir salīdzināms ar nepilsoņu īpatsvaru laikrakstu lasītājos (5–9%), aplūkojot sadalījumu pa valodām, jāteic, ka latviešu valodas portāliem – *delfi.lv*, *apollo.lv*, *tvnet.lv* – ir lielākās cittautiešu auditorijas daļas. Piemēram, 2003. gadā septiņu dienu auditorijas cittautiešu daļa minētajos portālos bija attiecīgi 23, 19 un 17 procenti. Savukārt portāla *Delfi* krievu versiju lasa 30% latviešu. Laikraksta *Diena* interneta versijas lasītāju struktūra ir līdzīga drukātās versijas lasītāju struktūrai, protams, absolūtos skaitļos cittautiešu lasītāju skaits ir nesalīdzināmi zemāks.

Iepriekš minētie dati ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka dienas laikraksti krievu valodā, īpaši saasinātas politiskās cīņas periodos (pirms vēlēšanām vai laikā, kad notiek kampaņa pret skolu reformu), kļūdami nesaudzīgāki pret politiskajiem oponentiem un valsti kopumā, piesaista vairāk nepilsoņu, bet atgrūž pilsoņus. Tajā pašā laikā krievu pilsoņi izvēlas nepolitizētus žurnālus, bet abas sabiedrības daļas izvēlas TV, kur šie jautājumi tiek apspriesti mazāk saasinātā veidā.

Abas informatīvās telpas sadalītas gan strukturāli, gan saturiski – dažādās auditorijas sadalītas pa medijiem: krievu laikraksti vairāk orientēti uz to lielāko auditorijas daļu – nepilsoņiem. Lielāks lasītāju skaits ir laikrakstam, kas politiski orientēts uz sociālisma idejām, stingro līniju padomju vēstures traktējumā un pauž impēriskas idejas (tabloīds *Vesti-Segodņa*), nevis mērenai avīzei *Telegraf*.

Mediju satura izpēte (dienas kārtību, viena un tā paša notikuma reprezentācijas salīdzināšana) parādījusi, ka divas pastāvošās informācijas telpas ir atšķirīgas, taču pēdējos gados tās nevar mehāniski dalīt tikai pēc valodas pazīmes, bet gan jāaplūko katrs dienas izdevums atsevišķi. Patlaban pēc žurnālistiskā stila ir samērojami laikraksti *Latvijas Avīze* un *Vesti-Segodņa* vai *Diena* un *Telegraf*.

Pētījums par stereotipiem[32] parādīja, ka medijos dominē nevis etniski, bet gan politiski stereotipi. Taču tā kā politisko partiju pārstāvju un to atbalstītāju pretnostatījums lielā mērā sakrīt ar etnisko/lingvistisko dalījumu, "cits", "svešais" visbiežāk ir citas valodas pārstāvis un tiek vērtēts negatīvi.

Salīdzinot latviešu un krievu valodā iznākošo dienas laikrakstu saturu, jāatzīmē kāda joprojām aktuāla problēma – abu grupu laikrakstos reti parādās citā valodā runājošas sabiedrības daļas pārstāvju viedokļi, konkrētu cilvēku individuālās pieredzes u.tml.

Ir sastopami monologi, nevis dažādu grupu un sabiedrības daļu un politisko uzskatu pārstāvju viedokļu sadursme vienā preses izdevumā. Pat otrā valodā iznākošās preses apskati vairumā gadījumu nevis iepazīstina ar attiecīgajā informatīvajā vidē apspriesto, bet gan kalpo par vēl vienu līdzekli pretnostatījuma padziļināšanai.

Valsts svētku (18. novembra) atspoguļojums presē,[33] strīdīgu vēsturisko datumu (16. marts, 1940. gada notikumi) interpretācija medijos dažādos laikposmos liecina, ka identitātes un vēstures jautājumu atspoguļojums saasinātā, neiecietīgā tonī ir saistīts ar politiskās cīņas saasinājuma momentiem, teiksim, ar vēlēšanu tuvumu, iestāšanos Eiropas Savienībā, protestiem pret izglītības reformu u.tml. Savukārt mierīgas attīstības periodos prese arī par šiem jautājumiem izsakās tolerantāk, parādot dažādu viedokļu, identitāšu, faktu interpretācijas dažādības iespējas, tādējādi veicinot saprašanos.

Tomēr, kopumā ņemot, sabiedrības daudzveidīgais sastāvs televīzijā tiek reprezentēts biežāk, nekā tas vērojams dienas presē: LTV *Panorāmā* krievu žurnālisti veido sižetus latviešu valodā, bet krievu raidījumā *Process* piedalās lingvistiski jaukta auditorija, kas runā abās valodās.

Interneta diskusijās piedalās abu sabiedrības grupu pārstāvji, tās notiek jaukti abās valodās vai tā, kā to dalībniekiem ērtāk, reizēm sastopamas arī citas valodas. Šeit beidzot īstenojas dialogs vienas komunikatīvās telpas ietvaros. Tas ir svarīgi pat tad, ja reizēm saziņā ieskanas konfrontējošas vai naidīgas notis – tas tomēr ir dialogs, nevis atsevišķi monologi ar novēlotas reakcijas iespējām, kā to redzam latviešu un krievu valodas presē.

Portāls *politika.lv,* kā arī 2004. gada vasarā izveidotais *dialogi.lv* veicina sasāpējušu jautājumu pārspriešanu, abu informatīvo telpu tuvināšanos (citas valodas preses apskati dzimtajā valodā), tikušas organizētas diskusijas par latviešu un krievu valodas medijiem, stereotipiem, izglītības reformu. Publiski apspriesta dažādu institūciju – tostarp mediju – loma sabiedrības integrācijā, bet apspriešanas rezultāti publicēti internetā, piemēram, semināru cikla "Tolerance, ieklausīšanās un sapratne publiskajā komunikācijā – integrētas sabiedrības pamats" materiāli, kas atrodami portālā *politika.lv.*[34]

Tomēr šo materiālu analīze liecina, ka arī sabiedrībā kopumā ir dažāda izpratne, kā jādarbojas medijiem demokrātiskā sabiedrībā – līdzās pamatotai kritikai par profesionalitātes trūkumu (netiek aplūkoti pretēji viedokļi, ir pretenzijas pateikt gala vārdu, nepārbaudītu datu publicēšana, informācijas sagrozīšana, nevienlīdzīga dažādu sabiedrības grupu atspoguļošana publiskajā telpā, naida kurināšana dažādu partiju, kā arī dažādu tautību cilvēku starpā, mediji atspoguļo politiķu un amatpersonu, nevis "parasto" cilvēku viedokļus) sastopami arī tādi izteikumi kā "neatstāt informācijas saturu tikai masu mediju redaktoru un žurnālistu ziņā, veidot struktūru, kas koordinē masu mediju darbu", "aizliegt masu medijiem paust *savu viedokli*" vai arī prasība " izdot Latvijā vienu centrālo avīzi sinhronā tulkojumā latviešu un krievu valodā", kas ir vairākkārt izmēģināta, bet neveiksmīga prakse.

BSZI aptauja parādījusi, ka iedzīvotāji kopumā izprot daudzveidīgas un demokrātiskas preses lomu. Vairākums aptaujāto (59% pilnībā piekrīt, 30% daļēji piekrīt) uzskata, ka valstī jābūt dažādiem preses izdevumiem, kas atspoguļo dažādus politiskos viedokļus; vairākums arī piekrīt domai, ka laikraksti, kuri kritizē valdību, brīvai sabiedrībai ir vērtīgāki (šai atziņai pilnīgi un daļēji piekrīt 63%). Savukārt 67% aptaujāto uzskata, ka vadošajām avīzēm nav noteikti jāatbalsta valdības viedoklis. Aptauja tomēr parādījusi, ka sabiedrība vairāk uzticas televīzijai, nevis laikrakstiem (televīzijai uzticas 67%, bet laikrakstiem – 60%). Krievu un nepilsoņu respondenti laikrakstiem uzticas mazāk nekā latvieši un pilsoņi.

Politiskā elite ir ieinteresēta etnisku partiju un etnisku balsojumu saglabāšanā, kas neveicina sabiedrības saliedētību. Mediju dienas kārtība lielā mērā ir pakļauta šai politiskajai dienas kārtībai, kaut arī indivīdi ikdienas dzīvē demonstrē augstu starpetniskās tolerances pakāpi, kas garantē sociālo saliedētību.[35] Taču grupu mijiedarbības līmenī, ko simboliski uztur politiskais un mediju diskurss, šīs attiecības tiek konstruētas caur vēsturisko un politisko apstākļu prizmu. Žurnālistiem ir grūti īstenot savu neatkarīgu mediju politiku, aktīvāk paužot Latvijas sabiedrības kopējās intereses un vērtības.

Pašreizējā situācijā traucēklis ir arī nepietiekami attīstītā pilsoniskā sabiedrība, kas neuztver elektroniskos sabiedriskos medijus kā vispārēji pieejamus politiskās komunikācijas avotus. Arī politiskā kultūra nepiedāvā gatavus modeļus atbildīgai un pārliecinātai pilsoniskai rīcībai. Paši žurnālisti un to profesionālā organizācija – Žurnālistu savienība – nav spējuši vienoties par kopēju nacionālo ētikas kodeksu. Mediju organizāciju cīņa par auditoriju; kā arī īpašnieku, vadītāju un žurnālistu personiskās ambīcijas nepieļauj profesionāļu pašorganizāciju, kas spētu sniegt atbalstu kolēģiem gadījumos, kad tiem uzbrūk vadošie politiķi vai mediju īpašnieki; kas būtu gatava apspriest profesionālus jautājumus gan savā vidē, gan plašākā sabiedrībā.

Televīzijai, radio un presei trūkst pašregulācijas mehānismu, kuru izveidi kavē konsensusa trūkums par žurnālistikas lomu un funkcijām demokrātiskā sabiedrībā un profesijas standartiem. Ekonomiskais un politiskais spiediens liek žurnālistiem uztvert savu profesiju kā īpašnieka (vai politiķu) vajadzību apkalpošanas vai naudas pelnīšanas biznesu.

Publiski žurnālistikas problēmas visai bieži tiek identificētas kā latviešu un vietējās krievu žurnālistikas fundamentālās atšķirības. Šajos strīdos netiek ņemta vērā žurnālistikas daudzveidība, strukturālie ierobežojumi piekļūšanā publiskai sfērai (krievu laikraksti kā nepilsoņu interešu pārstāvniecības arēna) un nekonsekventa anglosakšu tradīcijas ievērošana (latviešu avīzēs).

Politiskās saziņas kultūra neuztver medijus kā "ideju tirgu" vai kā interešu sāncensības arēnu. Pati pilsoniskā sabiedrība ir vāja, tā neizmanto medijus kā aktīvas pilsonības kapitālu.

Kopvērtējums: virzība pēdējos 5 gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
10.1			X		
10.2			X		
10.3				X	
10.4				X	
10.5		X			

Vislabākās iezīmes

Kopumā novērtējot mediju lomu demokrātijas attīstībā, kā vislabākās iezīmes jāatzīst sakārtota likumdošana un mediju daudzveidība.

Visnopietnākās problēmas

- Divu informācijas telpu pretnostatījums, dialoga trūkums starp tām. Šāds stāvoklis neveicina demokrātisku diskusiju publiskajā sfērā un integrētas pilsoniskas sabiedrības attīstību.
- Sabiedrisko elektronisko mediju atkarība no valsts finansējuma.
- Informācijas trūkums par mediju īpašniekiem.
- Nav pilsoniskas organizācijas, kas izskatītu pilsoņu sūdzības par žurnālistu ētikas pārkāpumiem pret personu un kontrolētu likumdošanas ievērošanu.
- Analītiskās, pētnieciskās žurnālistikas vājums.
- Specializētu un kvalitatīvu izdevumu pastāvēšanas grūtības komercializācijas un maza mediju tirgus apstākļos.
- Vienotas izpratnes trūkums par žurnālistikas lomu un funkcijām demokrātiskā sabiedrībā.

Ieteicamie uzlabojumi

- Elektronisko mediju abonentmaksas ieviešanas veicināšana.
- Nacionālās radio un televīzijas padomes depolitizācija.
- Žurnālistu pašregulējošas organizācijas radīšana.
- Kopēju, visiem žurnālistiem pieņemamu profesionālo standartu izstrādāšana un pieņemšana (ētikas kodekss).
- Pilsoniskas organizācijas radīšana, kas izskatītu pilsoņu sūdzības par žurnālistu ētikas pārkāpumiem pret personu.

ATSAUCES

[1] Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2003-02-0106. Rīga, 2003, 5. jūn., *http://www.satv.tiesa.gov.lv/Eng/Spriedumi/02-0106(03).htm* (aplūk. 2004.23.VI).

[2] Sk.: Nagla, I. and A. Kehre. Latvia. In: *Media Ownership and Its Impact on Media Independence and Pluralism.* Ed. by B. Petkovic. Ljubljana: Peace Institute, 2004, pp. 249–266.

[3] Sk.: Dupuis, I. *Journalism in Latvia: a Profession in Transition*. Gdansk; Berlin: BaltSeaNet, 2003, p. 21.

[4] Sk.: Latvijas elektronisko sabiedrības saziņas līdzekļu attīstības Nacionālā koncepcija 2003.–2005. gadam, *http://www.nrtp.lv/lv/nackoncepcija.php* (aplūk. 2004.1.VI).

[5] Sk.: Arāja, D. Krievijas radio retranslācija draud izārdīt Latvijas mediju tirgu. *Diena*, 2000, 20. jūl., 3. lpp.

[6] NRTP un sabiedriskās raidorganizācijas *Latvijas Televīzija* vienošanās par nacionālo pasūtījumu, *http://www.nrtp.lv/lv/pielikums2.php* (aplūk. 2004.1.VI).

[7] Sk.: Nagla, I. and A. Kehre, p. 262.

[8] Sk.: Kruks, S. un I. Šulmane. *Pilsoniskās sabiedrības attīstība un sabiedrības integrācija. 8. Saeimas priekšvēlēšanu kampaņas preses un politiķu diskurss*. Rīga: LU Komunikācijas studiju nodaļa, 2002.

[9] Latvijas elektronisko sabiedrības saziņas līdzekļu attīstības Nacionālā koncepcija 2003.–2005. gadam.

[10] Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2003-05-01. Rīga, 2003, 25. okt., *http://www.satv.tiesa.gov.lv/LV/Spriedumi/05-01(03).htm* (aplūk. 2004.2.X).

[11] Kučs, A. *Vārda brīvības robežas: goda un cieņas aizskaršana, naida kurināšana.* Rīga: Providus, 2004.

[12] Premjeram nepatīkot *Latvijas Radio* žurnālista Jāņa Krēvica darba stils; žurnālists Repši vaino ietekmēšanā. *LETA*, 2003, 3. jūl., *http://www.delna.lv/?q=ful&story=527&sec=108* (aplūk. 2004.19.VI).

[13] Habermas, J. *The Structural Transformation of the Public Sphere.* Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1989.

[14] Šulmane, I. Latvijas žurnālisti gadsimta beigās. Socioloģiskas aptaujas rezultāti. Grām.: *Daudzveidība, II*. Rīga: LU Komunikācijas studiju nodaļa, 2000, 63.–94. lpp.

[15] Wolton, D. La communication politique: construction d'un modéle. *Hermés* 4, p. 43–50.

[16] Plašsaziņas līdzekļu ētikas padomes nolikums, *http://www.politika.lv/index.php?id=107659&lang=lv* (aplūk. 2004.3.VI).

[17] Ulmanis, G. Pārdomas, parakstot Radio un televīzijas likumu. *Diena*, 1995, 8. sept., 2. lpp.

[18] Berķis, A. Par izvēles principu. *Diena*, 1998, 24. janv., 2. lpp.

[19] *Latvijas Radio* Integrācijas programmas "Doma laukums" koncepcija. *Latvijas Radio* dokuments. 2000, 18. sept.

[20] Druviete, I. Par jaunu skatījumu radio un televīzijas problēmās. *Latvijas Vēstnesis*, 2003, 16. maijs, 10. lpp.

[21] Valdības pārstāvji rosina LTV un *Latvijas Radio* veidot oficiālu raidījumu. *LETA,* 2004, 8. sept., *http://www.tvnet.lv/news/latvia/index.php?id=3244374* (aplūk. 2004.10.IX).

[22] Eirobarometrs. *Sabiedriskā doma kandidātvalstīs. Nacionālais ziņojums: Latvija.* 2004, jūlijs.

[23] *Latvija. Pārskats par tautas attīstību, 2000/2001. Sabiedriskās politikas process Latvijā.* Rīga: UNDP, 2001, 86. lpp.

[24] Sk.: Tabuns, A. and A. Tabuna. Estranged Europeans – sociological investigation of Latvian society. *Humanities and Social Sciences. Latvia*, 1999, 1: 4–35; *Latvija. Pārskats par tautas attīstību, 2000/2001. Sabiedriskās politikas process Latvijā.*

[25] Kruks, S. Sociālo aktoru diskvalifikācija publiskajā diskursā: pasīvā pilsoņa konstruēšana preses ziņās. Grām.: *Komunikācija: Kultūra, sabiedrība, mediji*. Rīga: Zinātne, 2002, 196.–226. lpp. (Latvijas Universitātes raksti, 648. sēj.); Rubinčika, J. Lūdzēju pārtapšana pilsoņos. *Agora*, 2004, 1: 24–49.

[26] Vilka, I., A. Strupišs un I. Indāns. *Pilsoniskās sabiedrības attīstība Latvijā: situācijas analīze.* Rīga: Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, 2004, 12. lpp.

[27] Brants, K. and E. De Bens. The status of TV broadcasting in Europe. In: *Television Across Europe.* Ed. by J. Wieten, G. Murdock and P. Dahlgren. London: Sage, 2000, pp. 16–17.

[28] Sk. pētījuma "Ceļā uz pilsonisku sabiedrību" pilsoņu un nepilsoņu aptauju atskaites. Rīga, 1998.

[29] Šeit un turpmāk TNS BMF (*Baltic Media Facts*) preses lasītāju aptauju dati (1999.–2003. g.).

[30] Valsts programma "Sabiedrības integrācija Latvijā", *http://www.integracija.gov.lv/doc_upl/VP_SIL(11).doc* (aplūk. 2004.30.V).

[31] Brants, K. and E. De Bens, p. 17.

[32] Šulmane, I. and S. Kruks. Ethnic and political stereotypes in Latvian and Russian press in Latvia. *Humanities and Social Sciences. Latvia*. 2002, 1: 71–90.

[33] Šulmane, I. Profesionālais diskurss latviešu un krievu presē: salīdzinošā analīze (valsts svētki – sabiedrības vienotībai vai sašķelšanai?). Grām.: *Komunikācija: Kultūra, sabiedrība, mediji*, 158.–179. lpp.

[34] Martinsone, S. Semināru cikla "Tolerance, ieklausīšanās un sapratne publiskajā komunikācijā – integrētas sabiedrības pamats" materiāli, 2004, *http://www.politika.lv/index.php?id=109425&lang=lv* (aplūk. 2004.2.X).

[35] Zepa, B., I. Šūpule un L. Krastiņa. Tolerances trauslums un rezerve, *politika.lv*, 2004, 17. aug., *http://www.politika.lv/index.php?id=109616&lang=lv* (aplūk. 2004.2.IX).

11. Politiskā līdzdalība

Zinta Miezaine un Māra Sīmane

Cik plaša ir pilsoņu līdzdalība politiskajā dzīvē?

Šajā nodaļā tiks izvērtēta Latvijas iedzīvotāju līdzdalība sabiedriskajā dzīvē, aplūkojot galvenokārt trīs faktorus – tendences nevalstisko organizāciju (NVO) sektora attīstībā, tendences iedzīvotāju līdzdalībā brīvprātīgās aktivitātēs un vienlīdzīgas iespējas piedalīties valsts pārvaldē kā sievietēm, tā vīriešiem.

11.1. Cik plašs ir brīvprātīgo asociāciju, pilsoņu grupu, sociālo kustību loks un cik lielā mērā šīs kustības ir neatkarīgas no valdības?

Latvijā nav likumā noteiktu biedrošanās brīvību ierobežojumu / šķēršļu veidot neformālus sadarbības tīklus vai formālas (juridiski reģistrētas) sabiedriskās organizācijas – biedrības, nodibinājumus, profesionālās asociācijas, arodbiedrības vai politiskās partijas. Tomēr organizāciju skaits ir salīdzinoši mazs, tās balstās uz nelielu biedru skaitu, to ienākumu struktūra nav diversificēta, un to ienākumi pamatā ir no starptautiskiem vai valsts finansējuma avotiem.

Likumi, kas nosaka brīvprātīgo organizāciju, NVO un pašpārvaldes organizāciju reģistrēšanu, pārvaldību un dalību tajās

2004.–2005. gads iezīme pārejas periodu no pagājušā gadsimta 90. gadu sākuma tiesiskā regulējuma (likums "Par sabiedriskām organizācijām un to apvienībām") uz jaunu (Biedrību un nodibinājumu likums). Būtiskākie jaunās sistēmas ieguvumi: politisko partiju strikta nodalīšana no pārējām sabiedriskajām organizācijām, kā arī ir radīta tiesiskā bāze fondu darbības veicināšanai. Reformas ietvaros ir arī samazināta reģistrācijas nodeva un atvieglināts organizācijas dibināšanas process (netiek prasīti notariāli apstiprināti dokumenti), kā arī samazināts minimālais dibināšanai nepieciešamo biedru skaits. Saeimā tiek izskatīti grozījumi nodokļu likumos, kas atvieglinās sabiedriskā labuma organizāciju darbību un veicinās ziedojumus.

Latvijā nav likuma par pašpārvaldi. Tomēr atsevišķām nozaru biedrībām ar likumu ir deleģēti valsts pārvaldes uzdevumi, kas attiecas uz nozares pašpārvaldi – šādi uzdevumi ir deleģēti, piemēram, Ārstu biedrībai, Veterinārārstu biedrībai. Saeimā izskatīšanā atrodas likums, kas noteiks radošo profesionālo apvienību tiesības veikt nozares pašpārvaldes funkcijas (mākslinieku reģistra uzturēšana).

Sabiedrisko organizāciju skaits, darbības jomas un izplatība

Saskaņā ar LR Uzņēmumu reģistra datu bāzes *Lursoft* datiem laikā no 1991. gada 1. janvāra līdz 2004. gada 24. septembrim ir reģistrētas 8232 sabiedriskās organizācijas (t.sk. arodbiedrības un politiskās partijas). Šajā laikā likvidētas ir tikai 286 organizācijas. Tomēr virkne reģistrā esošo organizāciju ir neaktīvas – tās nav likvidētas, bet arī nedarbojas. Ik gadu vidēji 60% organizāciju iesniedz Valsts ieņēmumu dienestā gada pārskatus. Pēc tiem var spriest, ka 2004. gadā Latvijā reāli darbojās ap 5000 NVO.

Apmēram sestā daļa šo organizāciju (skaitā ap 900[1]) darbojas jomās, kuras nosacīti var dēvēt par sabiedriskā labuma jomām – šīs organizācijas risina visai sabiedrībai nozīmīgus jautājumus un aizstāv tai

svarīgas vērtības. Lai veicinātu šādu organizāciju skaita pieaugumu un optimizētu ziedojumu atļauju saņemšanas kārtību, 2004. gadā ir pieņemts Sabiedriskā labuma organizāciju likums.

Latvijā nav vienotu principu organizāciju klasifikācijai pēc to darbības jomas (izņemot sportu). Saskaņā ar *Lursoft* datiem 17,3% sabiedrisko organizāciju darbojas sporta jomā, 13% organizāciju ir atklātie sabiedriskie fondi, 1,7% – arodbiedrības, 1,4% – profesionālās biedrības, 0,7% – politiskās partijas un 0,2% – profesionālās radošās organizācijas.

Pētījuma "Pilsoniskās sabiedrības attīstība Latvijā: situācijas analīze" autori secina: Latvijā NVO darbojas gandrīz visās sfērās un visā valsts teritorijā.[2] Tomēr to izplatība ir nevienmērīga. Lielāks sabiedrisko organizāciju skaits ir ekonomiski attīstītākajās pašvaldībās – Rīgā, Cēsīs, Valmierā, Liepājā un attiecīgajos rajonos.

Latvijā darbojas arī neformālas interešu grupas.[3] Mazās pašvaldības veicina neformālo grupu (kultūras un sporta kopas, noteiktas ielas vai mikrorajona iedzīvotāju iniciatīvas grupas) aktivitātes. Lielpilsētās maz sastopamas grupas, kuras veidojas uz ģeogrāfiskas kopienas pamatiem.

Pašreizējā posmā sociālās kustības nav raksturīga parādība, jo Latvijas politikā acīmredzot nav jautājumu, kuri ļoti krasi ietekmētu ievērojamas sabiedrības daļas dzīvi un nebūtu atrisināmi ar citām metodēm. Nosacīti par sociālu kustību varētu dēvēt pret izglītības reformu vērstās aktivitātes 2004. gada pavasarī un rudenī, kurās iesaistījās krievu mācībvalodas skolu skolēnu vecāki.

Atkarība no valsts un / vai starptautiskiem finansētājiem

NVO darbības un viedokļa **neatkarību** nodrošina no biedru naudām, "mazajiem" individuāliem ziedotājiem (privātpersonām) un saimnieciskās darbības iegūto līdzekļu īpatsvars organizācijas ieņēmumu struktūrā. Ja finansētāju vidū ir lieli uzņēmumi, uzņēmējdarbībā vai politikā ietekmīgas privātpersonas, valsts institūcijas vai starptautiski finansētāji, organizāciju līmenī svarīgi ir nodrošināt diversificētu ieņēmumu struktūru.

Sabiedrisko organizāciju ieņēmumu struktūra

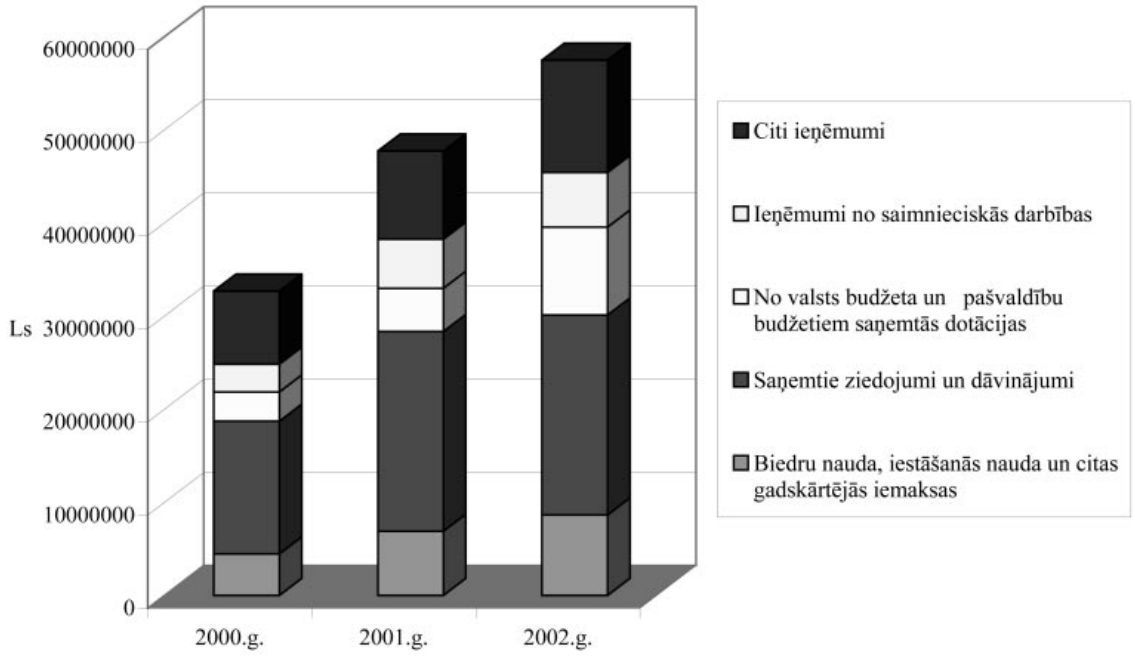

Pieejamā statistika[4] neļauj pēc šiem rādītājiem precīzi noteikt organizāciju ienākumu struktūru, tomēr tā ļauj spriest par tendencēm. Ir vērojamas pozitīvas iezīmes, kas liecina par **organizāciju neatkarības pieaugumu**. Pirmkārt, ir pieauguši NVO ieņēmumi no biedru naudām, iestāšanās naudām un citām ikgadējām iemaksām. 2000.–2002. gadā organizāciju ieņēmumi absolūtos skaitļos ir gandrīz divkāršojušies (no 4,5 milj.

latu līdz 8,6 milj. latu), tomēr kopējā ieņēmumu struktūrā šī veida ieņēmumu īpatsvars palielinājies minimāli – no 13,6% līdz 15,0%. Otrkārt, līdzīgas tendences vērojamas attiecībā uz ieņēmumiem no saimnieciskās darbības, arī tie pieauguši divkārt – no 2,9 milj. latu 2000. gadā līdz 5,9 milj. latu 2002. gadā.[5] Šis pieaugums gan būtiski nav palielinājis saimnieciskās darbības ienākumu īpatsvaru: 2000. gadā 9,1% visu ieņēmumu, bet 2002. gadā – 10,2%.

Kopumā ņemot, lielākā daļa ieņēmumu NVO sektorā ir no ziedojumiem un dāvinājumiem (tostarp no starptautiskajiem donoriem) – 37,4% visu ieņēmumu. Valsts un pašvaldību dotācijas 2002. gadā veidoja 16,4%, un šim rādītājam ir tendence pieaugt (2000. gadā – 9,6%). 21% ienākumu veido "citi ieņēmumi", par kuru izcelsmi grūti spriest.

Kopumā sektora ieņēmumu struktūra izskatās pietiekami daudzveidīga, turpretī atsevišķu organizāciju un darbības jomu līmenī vērojama atšķirīga aina. NVO ilgtspējas indeksā – pārskatā par 2003. gadu atzīmēts, ka **organizācijas nav dažādojušas savas finansēšanas avotus**. Tās joprojām ir orientētas uz projektu izpildi un pastāv tikai tik ilgi, kamēr ir pieejami projektu fondi. Bez tam NVO iespējas veikt darbības, lai iegūtu finansējumu, ir ierobežotas. Vērojama tendence, ka NVO nesedz savus izdevumus ar ieņēmumiem par pakalpojumiem, jo pieņem, ka to klienti nevar atļauties samaksāt.[6] Diemžēl pieejamā statistika neļauj šo pieņēmumu ilustrēt ar konkrētiem skaitļiem.

Datu analīze par Latvijas uzņēmumu ziedoto līdzekļu sadalījumu pa jomām norāda, ka lielākie šo ziedojumu saņēmēji ir sporta (49%) un kultūras organizācijas (12%). Savukārt ārvalstu finansētāji vislabprātāk atbalsta sociālās palīdzības un veselības aizsardzības organizācijas, izglītības un vides aizsardzības sfēru, kā arī demokrātijas veicināšanas (pretkorupcijas, dzimumu līdztiesības, tiesiskas valsts) jomu. Lielākās valsts un pašvaldību dotācijas ir sporta un sociālās palīdzības jomā.[7]

Var secināt, ka kopumā sektoram ir pieejami dažādi ieņēmumu avoti, tomēr atsevišķu jomu un atsevišķu organizāciju līmenī vērojama atkarība no viena veida finansējuma avotiem – īpaši demokrātijas veicināšanas sabiedriskās organizācijas līdz šim ir bijušas atkarīgas no ārvalstu finansējuma un nav pārorientējušās uz citiem ienākumu avotiem (īpaši biedru naudām un ienākumiem no saimnieciskās darbības un pakalpojumu sniegšanas), kas nodrošinātu to viedokļa neatkarību.

2004. gadā ar plašu sabiedrības līdzdalību ir izstrādāta un iesniegta valdībā akceptēšanai Valsts programma "Pilsoniskās sabiedrības stiprināšana. 2005.–2009. gads",[8] kurā paredzēti pasākumi pilsoniskās sabiedrības organizāciju ilgtspējas un kapacitātes paaugstināšanai, kā arī noteikta valsts politika un finansējums sektora lomas palielināšanai.

Saskaņā ar šajā pētījumā lietoto vērtējuma metodiku NVO skaitu un to izplatību Latvijā var vērtēt kā **apmierinošu**.

11.2. Cik daudz iedzīvotāju piedalās brīvprātīgās aktivitātēs, pašpārvaldes un nevalstiskās organizācijās un citā brīvprātīgā darbā?

Kaut arī Latvijas iedzīvotāji salīdzinoši aktīvi piedalās vēlēšanās, viņu līdzdalība sabiedrības dzīvē periodos starp vēlēšanām ir zema. Tomēr vērojama neliela tendence samazināties to iedzīvotāju skaitam, kas neiesaistās nekādās sabiedriskās aktivitātēs, kā arī palielināties to iedzīvotāju skaitam, kuri ir informēti par nevalstisko sektoru un arī paši sāk līdzdarboties sabiedriskajā dzīvē un piedalīties brīvprātīgās aktivitātēs.

Tas skaidrojams gan ar objektīviem, gan subjektīviem faktoriem. Objektīvo faktoru kopums skar ārējos apstākļus – tā ir sadarbību un līdzdalību veicinoša vide, valsts, pašvaldību un NVO atvērtība sadarbībai, informācijas pieejamība par iespējām līdzdarboties. Subjektīvo faktoru kopums skar indivīda ticību sev un pārliecību, ka, sadarbojoties ar citiem, ir iespējams uzlabot savu un apkārtējo dzīvi, ietekmēt pašvaldības un valsts institūciju lēmumus, kā arī iedzīvotāju zināšanas par to, kā ietekmēt procesus sabiedrībā.

Iedzīvotāju brīvprātīga līdzdalība sabiedrības dzīvē: tendences

Latvijas iedzīvotāji aktīvi piedalās nacionālajās vēlēšanās. 5. Saeimas vēlēšanās piedalījušies 89,9% vēlētāju, 6. un 7. Saeimas vēlēšanās – 71,9%, savukārt 8. Saeimas vēlēšanās – 71,3% vēlētāju. Arī pašvaldību vēlēšanās aktivitāte ir bijusi augsta.

Salīdzinoši zemāka aktivitāte bija vērojama vēlēšanās Eiropas līmenī. 2004. gada Eiropas Parlamenta vēlēšanās piedalījās 41,3% vēlētāju.[9] Vairāk nekā trešdaļa to respondentu, kuri nepiedalījās šajās vēlēšanās, kā iemeslu min personiskus vai tehniskus iemeslus – laika trūkumu, veselības traucējumus vai atrašanos citur. Tomēr ap 43,8% respondentu min, ka neredz jēgu līdzdalībā vai netic iespējai ar savu balsi jebko ietekmēt, vispār neinteresējas par politiskajiem procesiem vai arī nav gribējuši piedalīties.[10]

Jomas, kurās iedzīvotāju līdzdalība palielinājusies

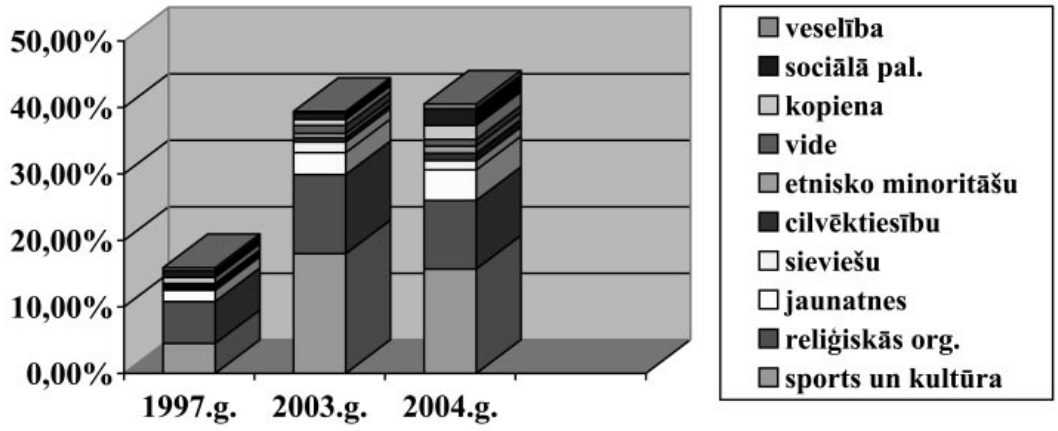

Iedzīvotāju līdzdalība politiskajās partijās vēl arvien ir minimāla – tikai 1,5% iedzīvotāju atzīst, ka ir kādas politiskās partijas biedri, tomēr salīdzinājumā ar 1997. gadu politiski organizēto iedzīvotāju skaits ir divkāršojies.

Latvijā pamazām pieaug to iedzīvotāju skaits, kuri piedalās dažādās sabiedriskās aktivitātēs. Lai izsekotu tendencēm, tiks salīdzināti triju aptauju dati – 1998. gadā Baltijas datu nama veiktā iedzīvotāju aptauja[11], 2003. gada Tirgus un sociālo pētījumu centra (SKDS) aptauja[12] un Baltijas Sociālo zinātņu institūta 2004. gada aptauja[13]. Tā kā atšķiras šo pētījumu izlases, tad datu salīdzinājums izmantots tikai tamdēļ, lai konstatētu iespējamās tendences. 1998. gada dati liecina, ka apmēram 80% iedzīvotāju (75,8% pilsoņu un 90,1% nepilsoņu) nav nevienas organizācijas biedri, savukārt 2003. gada novembrī neaktīvi bijuši tikai 53% iedzīvotāju, bet 2004. gada septembrī 61,9% iedzīvotāju atzīmējuši, ka "nekur nepiedalās". Tātad vērojama tendence samazināties to iedzīvotāju skaitam, kas nepiedalās nekādās aktivitātēs.

Izmaiņas to iedzīvotāju īpatsvarā, kuri nepiedalās sabiedrības dzīvē

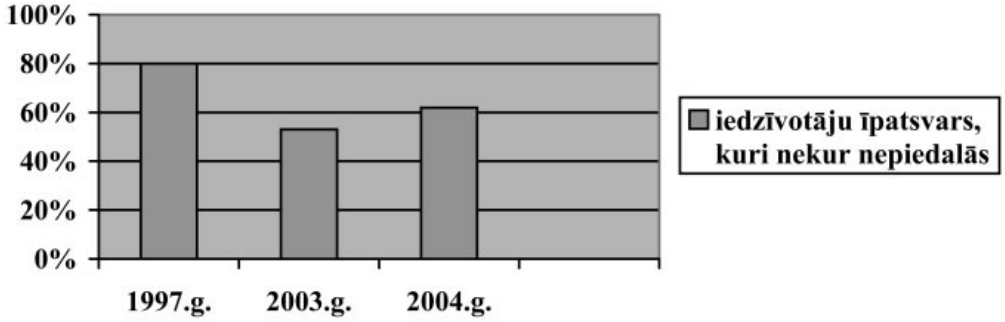

Visvairāk pieaudzis to iedzīvotāju skaits, kuri piedalās sporta un kultūras aktivitātēs. 1997. gadā tādu bija ap 4,5%, turpretī 2003. gadā sporta un atpūtas organizācijās bija iesaistījušies jau 9,2%, bet 8,8% iedzīvotāju darbojās mākslinieciskās pašdarbības kolektīvos.

Manāmi pieaudzis to iedzīvotāju skaits, kuri līdzdarbojas reliģiskajās organizācijās (1997. gadā – 6,5%, 2003. gadā – 11,9%). Septiņās jomās – jaunatnes, sieviešu, cilvēktiesību, etnisko minoritāšu, vietējās sabiedrības (kopienas), sociālās palīdzības, veselības un vides jomā – ievērojami pieaugusi līdzdalība salīdzinājumā ar situāciju pirms sešiem gadiem. Tomēr katrā no šīm jomām ir iesaistījušies tikai 1–3% iedzīvotāju. Vietējās sabiedrības (kopienas) problēmu risināšanā, sociālās palīdzības un veselības jomā (pēdējās divās gan saskaņā ar 2004. gada datiem) vērojams neliels pieaugums.

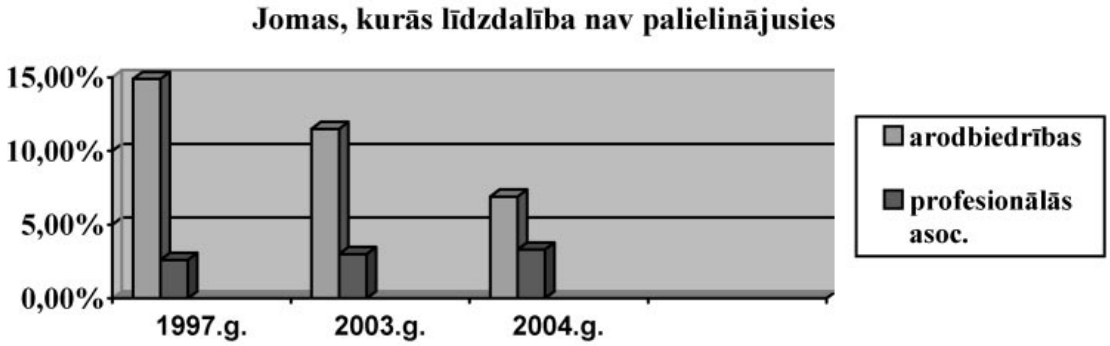

Ievērojami mazinājusies līdzdalība arodbiedrību darbā (1998. gadā – 14,9%, 2004. gadā – 6,9%), savukārt profesionālo asociāciju līdzdalībā vērojams neliels pieaugums, kas varētu liecināt, ka iepretī arodbiedrībām pieaug profesionālo asociāciju loma nozares interešu aizstāvībā. Par to liecina arī profesionālo asociāciju loma protesta akciju un streiku rīkošanā un sarunās ar valdības pārstāvjiem (anesteziologu u.c. medicīnas darbinieku asociāciju aktivitātes 2004. gada rudenī, pieprasot algu paaugstināšanu).

Faktori, kas ietekmē līdzdalību sabiedrības dzīvē

Viens no būtiskākajiem iemesliem, kas veicina iedzīvotāju līdzdalību sabiedrības dzīvē, ir pārliecība par savām spējām ietekmēt notikumus. Aptauju rezultāti rāda, ka ievērojami pieaugusi iedzīvotāju ticība tam, ka viņi ar dažādām metodēm var ietekmēt valsts institūciju lēmumus. 1996. gadā 74% iedzīvotāju[14] uzskatīja, ka nevarētu (vai drīzāk nevarētu) neko uzsākt, ja valdība vai pašvaldība pieņemtu tautas interesēm pretējus lēmumus. 2004. gadā šādu cilvēku skaits ir mazinājies – 67% aptaujāto domā, ka nespētu ietekmēt valdības lēmumus, bet 53% – ka nespētu ietekmēt pašvaldības lēmumus.[15]

Savukārt saskaņā ar 2003. gada datiem[16] tikai 16% iedzīvotāju uzskata, ka valsts un pašvaldību lēmumus nevar ietekmēt, un daudzi cilvēki uzskata, ka lēmumus var ietekmēt, dodot kukuļus (13,3%) vai izmantojot neformālus kanālus – draugus, paziņas (19,7%).

Salīdzinot 1996. un 2004. gada datus, var secināt, ka astoņu gadu laikā aptuveni par 20% pieaudzis to iedzīvotāju īpatsvars, kuri tic, ka var ietekmēt pašvaldību lēmumus leģitīmā ceļā, un par 10% pieaudzis to cilvēku skaits, kuri tic, ka var ietekmēt valdības lēmumus.

Viens no veidiem, kā iedzīvotāji paaugstina savas spējas ietekmēt politiku, ir apvienošanās sabiedriskās organizācijās. Informētība par nevalstisko sektoru kopumā ir pieaugusi (1998. gadā par NVO ļoti daudz un daudz zināja tikai 6% iedzīvotāju, bet 2004. gadā – 12%. Savukārt iedzīvotāju skaits, kas par NVO nezina neko, ir samazinājies no 44% līdz 26%).[17] Tomēr gandrīz trešā daļa no tiem iedzīvotājiem, kas nepiedalās sabiedrisko organizāciju darbā, kā iemeslu min to, ka viņiem trūkst informācijas par šīm organizācijām. Latvijā vairums sabiedrisko organizāciju ir nelielas – tajās darbojas neliels domubiedru pulciņš, un tās necenšas biedru loku palielināt.[18]

Lielākā daļa NVO biedru savās organizācijās darbojas kā brīvprātīgie (nesaņem par to atalgojumu).[19] Brīvprātīgie darbojas ne tikai sabiedriskajās organizācijās, bet arī, piemēram, slimnīcās, skolās, pašvaldībās, un tas notiek gan regulāri, gan atsevišķos pasākumos, tostarp talkās. Latvijā nav arī "dzīvu" brīvprātīgo piesaistes tradīciju, un iestādes bieži ir neziņā par to, kā saskaņot normatīvās prasības ar vēlmi piesaistīt brīvprātīgus palīgus. Latvijā nav noteikts brīvprātīgā statuss (izņemot gadījumus, ja tas darbojas biedrībā vai nodibinājumā). Līdz ar to ir grūti piesaistīt tādus brīvprātīgos, kuriem nepieciešams segt izdevumus.

Būtisks kritērijs sabiedrības atbalstam noteiktā jomā ir ne tikvien iedzīvotāju aktivitāte, pašiem piedaloties sabiedrisko organizāciju darbā, bet arī ziedojot līdzekļus sabiedriskiem pasākumiem. 2004. gada aptauja[20] liecina, ka iedzīvotāji visvairāk būtu gatavi ziedot naudu reliģiskām organizācijām (21,7%), ar veselības aizsardzību (12,2%) un sociāliem jautājumiem saistītām organizācijām (7,4%). Vismazāk iedzīvotāji gatavi ziedot ar demokrātijas attīstību saistītiem mērķiem (cilvēktiesības, pretkorupcija, dzimumu līdztiesības jautājumi) – tikai 3% respondentu. Tikai 1,7% ir gatavi ziedot profesionālajām apvienībām (arodbiedrībām – 4,2%). 42% iedzīvotāju atzīst, ka nav gatavi ziedot naudu.

2004. gadā izstrādātajā Valsts programmā "Pilsoniskās sabiedrības stiprināšana. 2005.–2009. gads" paredzēta virkne pasākumu iedzīvotāju izglītošanai un aktivizēšanai gan valsts, gan pašvaldību līmenī, kā arī valsts un pašvaldību atvērtības veicināšanai.

Kopumā var secināt: kaut arī sabiedriski aktīvo iedzīvotāju skaits nedaudz ir palielinājies, ievērojami uzlabojumi notikuši tikai dažās jomās – cilvēki biežāk piedalās sporta, kultūras un citās brīvā laika pavadīšanas aktivitātēs, kā arī reliģiskajās organizācijās. Ļoti zema ir iedzīvotāju līdzdalība jomās, kuras ir salīdzinoši nozīmīgas visai sabiedrībai – vides aizsardzība, sociālā palīdzība, veselības aizsardzība, cilvēktiesības. No šīm jomām iedzīvotāji vismazāk vēlas finansiāli atbalstīt ar demokrātijas attīstību saistītus mērķus. Ievērojami pieaugusi – tomēr vēl arvien zema – ir iedzīvotāju ticība savām spējām ietekmēt valsts un pašvaldību lēmumus.

Saskaņā ar šajā pētījumā lietoto vērtējuma metodiku iedzīvotāju piedalīšanos brīvprātīgās aktivitātēs, pašpārvaldes un nevalstiskajās organizācijās un citā brīvprātīgā darbā Latvijā var vērtēt kā **apmierinošu**.

11.3. Cik plaša ir sieviešu līdzdalība politiskajā dzīvē un visu līmeņu publiskajā pārvaldē

Lai gan IDEA demokrātijas projektā jautāts *Cik plaša ir sieviešu līdzdalība politiskajā dzīvē un visu līmeņu publiskajā pārvaldē?*, Latvijā aktuālāki ir citi jautājumi: 1) vai tiek ievērota vīriešu un sieviešu līdztiesība politiskajā dzīvē un visu līmeņu valsts darbā, un 2) vai varas pārstāvji veido tādu politiku, kas nodrošina to, ka ne sievietēm, ne vīriešiem dzimums nav šķērslis savu ieceru realizācijai?

Līdztiesība politiskajā dzīvē un visu līmeņu publiskajā pārvaldē

Latvijā vara ir uzticēta gan vīriešiem, gan sievietēm. 41% visu ievēlēto pašvaldību deputātu un 18% Saeimas deputātu ir sievietes. [21]

Vairākas aptaujas liecina, ka, sabiedrībā nevalda uzskats par kāda dzimuma priekšrocībām vadītāja amatā uzņēmējdarbībā[22] vai pārvaldes darbā[23] . Par noteicošām tiek atzītas personiskās īpašības. Trīs valstī svarīgākos amatus ieņem sievietes: Valsts prezidente, Saeimas priekšsēdētāja un Valsts kancelejas vadītāja. Tomēr disproporcijas pastāv. Tikai 35% Saeimas komisiju vadītāju[24] un 15% pilsētas mēru ir sievietes. 2004. gada rudenī Labklājības, Kultūras un Tieslietu ministrijas politiski vadīja sievietes, un aptuveni trešā daļa valsts sekretāru bija sievietes. Kā "Koncepcijā dzimumu līdztiesības īstenošanai Latvijā" atzinusi valdība, civildienestā augstākos amatos lielākoties ir vīrieši, bet sievietēm biežāk tiek atvēlēta "vietnieču, aizstājēju un lēmumu izpildītāju lomas".[25] Kopumā vairāk nekā trešā daļa (36,7%) likumdevēju, valsts augstāko amatpersonu un vadītāju ir sievietes.[26]

Latvijā vērojama darba tirgus segregācija pēc dzimuma principa. Sabiedriskajā sektorā 2/3 nodarbināto ir sievietes, kurpretī privātā sektorā aina ir pretēja – tur 2/3 strādājošo ir vīrieši.[27] 2002. gadā vispārējā civildienestā 2/3 nodarbināto bija sievietes. Kopš 1995. gada šis rādītājs ir ievērojami pieaudzis. Arī valsts pārvaldes ietvaros daudzās jomās notiek segregācija pēc dzimuma. Visaugstākais sieviešu īpatsvars ir Kultūras (82,7%), Finanšu (80,4%) un Ekonomikas (79,7%) ministrijas sistēmā. Vīriešu un sieviešu īpatsvars ir līdzīgs tikai Vides aizsardzības un reģionālās attīstības (54,4%) un Zemkopības ministrijas (54,4%) sistēmā. [28] Pašvaldībās – tāpat kā valstī kopumā – sociālajās, kultūras un izglītības sfērā pārsvarā nodarbinātas sievietes, un viņu loma turpina pieaugt.[29]

Šobrīd Latvijā sievietēm izredzes ieņemt vēlētu vai vadošu amatu ir 1 : 3, savukārt vīrietim ir aptuveni tādas pašas izredzes strādāt publiskās pārvaldes jomā. Publiskajā sektorā strādājošiem ir šādas priekšrocības – stabili ienākumi, lielāka darba drošība un bieži vien arī augstākas sociālās garantijas nekā privātajā sektorā.

Politikas veidošana

Latvijā gan vīrieši, gan sievietes, kas atbild par politikas izstrādāšanu, ieviešanu un izvērtēšanu pašvaldību un centrālās valsts politikas līmenī, maz ņēmuši vērā politikas atšķirīgo ietekmi uz dažādiem dzimumiem. Dzimumu līdztiesības jautājums ticis "uztverts kā mākslīgs veidojums, jo vairumam iedzīvotāju aktualitāte ir iztikas pelnīšana".[30]

Dzimumu līdztiesības jautājumu ir aktualizējusi nevis pati sabiedrība, bet Latvijas starptautiskās saistības. Piemēram, dzimumu līdztiesības principa iekļaušana politikas veidošanā ir nosacījums visām ES dalībvalstīm.[31] Arī ES struktūrfondu līdzekļu apguvē jāņem vērā vadlīnijas dzimumu līdztiesības principa ievērošanai.[32] Kopš valdība 2002. gadā parakstījusi Saprašanās memorandu ar Eiropas Kopienu, valstij ir iespējas piedalīties dažādās apakšprogrammās, lai veicinātu izpratni par šo jomu.

2003. gadā Latvijas valdība izveidoja institucionālu ietvaru politikas izstrādāšanai un īstenošanai. Kopš 2003. gada Labklājības ministrijā Eiropas un juridisko lietu departamentā darbojas Dzimumu līdztiesības nodaļa. Dzimumu līdztiesības padome, kurā ir plaši pārstāvēta sabiedrība, veicina vienotas dzimumu līdztiesības koncepcijas īstenošanu. Valdības līmenī Starpministriju koordinācijas darba grupa koordinē līdztiesību principu iestrādāšanu politikas plānošanas dokumentos un normatīvajos aktos. Arī Saeimā 2003. gadā Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas ietvaros tika izveidota Dzimumu līdztiesības apakškomisija.

Valdība ir apstiprinājusi "Koncepciju dzimumu līdztiesības īstenošanai", kā arī "Programmu dzimumu līdztiesības īstenošanai 2005.–2006. gadam". Programmas mērķis ir informēt sabiedrību un veicināt attieksmes maiņu pret dzimumu līdztiesības jautājumiem izglītības, nodarbinātības, iekšlietu, tieslietu jomā, kā arī visā valsts pārvaldē.

Programma izvirza šādus **apakšmērķus**:

1) izpratnes veidošana visos izglītības sistēmas līmeņos un sabiedrības informētības līmeņa paaugstināšana;

2) piemērotu apstākļu radīšana, lai veicinātu darba un ģimenes dzīves savienošanu;

3) dzimumu līdztiesības politikas pārraudzības un novērtēšanas mehānisma pilnveidošana un valsts pārvaldes institūcijās strādājošo izglītošana;

4) sabiedrības un speciālistu izpratnes paaugstināšana par vardarbības problēmu.[33]

Arī sabiedrība pakāpeniski iesaistās līdztiesības jautājumu risināšanā. 2000. gadā nodibinājās Dzimumu līdztiesības apvienība. Trīs gadus vēlāk 33 sieviešu organizācijas un atsevišķu partiju sieviešu nodaļas apvienojās Latvijas sieviešu organizācijas sadarbības tīklā, lai iesaistītos politikas veidošanā par dzimumu līdztiesību. Šī jumtorganizācija savukārt ir uzņemta Eiropas Sieviešu lobijā, kas apvieno 3500 sieviešu organizācijas ES dalībvalstīs.[34]

Valsts, sabiedrisko organizāciju un starptautisku donoru partnerība kopā risina arī dzimumu līdztiesības jautājumus. Piemēram, Labklājības ministrija sadarbībā ar Latvijas Pašvaldību savienību, Latvijas Pašvaldību mācību centru, Dzimumu līdztiesības apvienību un ANO Attīstības programmu veikuši pētījumu par dzimumu līdztiesības principu īstenošanu Latvijas pašvaldībās.[35] Citu partnerību rezultātā tapušas mācību programmas ierēdņiem, semināri plašsaziņas līdzekļiem un citi informatīvi pasākumi.

Kopumā var secināt, ka pēdējos trīs gados valdība un pilsoniskā sabiedrība ir izstrādājusi visus nepieciešamos mehānismus, lai sabiedrībā varētu attīstīties dzimumu līdztiesība. Valsts ir iedibinājusi institucionālo ietvaru, nodrošinājusi koordinācijas mehānismu valsts ietvaros, kā arī starp valsti un sabiedrību. Valsts programmā valdība ir nosaukusi svarīgākos jautājumus.

Latvijas pilsoniskā sabiedrība ir mobilizējusies. Tā piedalās gan partnerībās, gan neatkarīgi komentē Latvijas politiku dzimumu līdztiesības veicināšanai. Latvijas sieviešu organizāciju sadarbības tīkla sagatavotajā Ēnu ziņojumā [Saeimas ziņojumam ANO Sieviešu diskriminācijas izskaušanas komitejai] izstrādātas rekomendācijas Saeimai un valdībai par nepieciešamo rīcību, lai novērstu galvenās problēmas dzimumu līdztiesības jomā. [36]

Ir pāragri vērtēt valdības, Latvijas sabiedrisko organizāciju un starptautisko organizāciju darbības rezultātus. "Valsts programma dzimumu līdztiesības īstenošanai 2005.–2006. gadā" pieņemta tikai 2004. gada 7. septembrī, un par valdības apņēmību īstenot projektu liecinās gan budžeta piešķīrums, gan tas, vai pasākumi atradīsies attiecīgo pārvaldes institūciju rīcības plānos. Sabiedriskajām organizācijām ir ne tikai jāveido

izpratne par dzimumu līdztiesību, bet arī jāiesaista sabiedrība dzimumu līdztiesības problēmu tālākā noteikšanā un risināšanā. Augot izpratnei un paplašinoties forumiem, kuros iedzīvotāji var izteikties, NVO aizvien vairāk smelsies ierosinājumus no pašas sabiedrības.

Latvijas kontekstā ir nozīmīgi politiskajās diskusijās uzsvērt ne tikai iespēju paplašināšanu sievietēm, bet akcentēt sieviešu un vīriešu līdztiesību. Patlaban sabiedrībā valda nevienlīdzīga attieksme jautājumā par vīriešu tiesībām strādāt publiskajā pārvaldē, it sevišķi izglītības, veselības un sociālo jautājumu risināšanā. Gan vīriešiem, gan sievietēm pārvaldē ir jāveido tāda sistēma, kurā politikas izstrādāšanas gaitā tiek analizēta tās ietekme uz dzimumu līdztiesību un sabiedrība tiek aktīvi un savlaicīgi iesaistīta diskusijās par politiku.

Saskaņā ar šajā pētījumā lietoto vērtējuma metodiku sieviešu līdzdalība politiskajā dzīvē un visu līmeņu publiskajā pārvaldē Latvijā ir vērtējama kā **apmierinoša**.

11.4. Cik vienlīdzīgas ir dažādu sociālo grupu iespējas ieņemt valsts amatus un cik taisnīga ir viņu pārstāvniecība valsts dienestā?

Latvijā nav pieejama statistika par to, kādas sociālās grupas ir pārstāvētas valsts dienestā. Valsts civildienesta pārvalde neapkopo datus par ierēdņu un valsts institūciju darbinieku sociālo piederību, uzskatot, ka tā ir jutīga informācija un tās vākšana var aizskart personas intereses.

Tomēr ir iespējams secināt, ka Latvijā tiek veikti pasākumi sociāli mazaizsargāto grupu konkurētspējas veicināšanai darba tirgū un izglītības ieguvē, kas savukārt veicina šo grupu sociālo integrāciju un iespējas iegūt darbu valsts pārvaldē, konkurējot ar visu citu sociālo grupu pārstāvjiem. Valsts dienests neparedz nekādu – ne pozitīvu, ne negatīvu – diskrimināciju pret kādas sociālās grupas pārstāvjiem, kas vēlas strādāt valsts pārvaldes iestādēs.

Latvijas Nacionālais rīcības plāns nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanai (2004–2006) paredz pasākumus šādu sociālo grupu atbalstam: daudzbērnu un nepilnās ģimenes, invalīdi, vecie ļaudis, bērni un jaunieši, bijušie ieslodzītie, bezdarbnieki, bezpajumtnieki un cilvēktirdzniecības upuri.

Netiešs valsts atbalsts, paredzot nodokļu atvieglojumus pilsoniskās sabiedrības aktivitātēm trūcīgo un sociāli mazaizsargāto personu grupu sociālās labklājības celšanai, noteikts Sabiedriskā labuma organizāciju likumā.

Latvijā ir sociālās grupas, kurām dažādu apstākļu dēļ ir apgrūtināta iespēja iegūt izglītību un konkurēt uz amatiem valsts pārvaldē (piemēram, cilvēki bez valsts valodas zināšanām, trūcīgie, cilvēki ar īpašām vajadzībām). Tomēr valsts veic pasākumus šo grupu integrācijai sabiedrības dzīvē.

Ņemot vērā pieejamās informācijas ierobežotību, ir grūti sniegt atbildi uz šo jautājumu pēc būtības un dot situācijas vērtējumu.

Kopvērtējums: virzība pēdējos 5 gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
11.1			X		
11.2			X		
11.3			X		
11.4					

Vislabākā iezīme

Uz salīdzinoši lēna un nevienmērīga iedzīvotāju aktivitātes un līdzdalības pieauguma fona kā vislabākās iezīmes vērtējamas:

- pieaugoša iedzīvotāju ticība iespējām kaut ko mainīt savā un sabiedrības dzīvē;

- pirmie soļi valsts politikā pilsoniskās sabiedrības stiprināšanai un dzimumu līdztiesības īstenošanai, kā arī sabiedrības iesaiste šīs politikas veidošanā.

Visnopietnākā problēma

Ļoti zemais to iedzīvotāju īpatsvars, kuri iesaistās brīvprātīgās aktivitātēs savās ģeogrāfiskajās kopienās un sabiedriskā labuma jomās – vides aizsardzībā, veselības veicināšanā, sociālajā palīdzībā, demokrātijas veicināšanā. "Neatkarīga" finansējuma trūkums demokrātijas veicināšanai.

Ieteicamie uzlabojumi

Pastiprināt iedzīvotāju līdzdalību sabiedriskajā dzīvē.[37]

Palielināt to cilvēku īpatsvaru Latvijā, kas formāli un neformāli sadarbojas.

- Aktivizēt pašvaldības, lai tiktu radītas **reālas iespējas** iedzīvotāju sabiedriskajām aktivitātēm.
- Veicināt **labdarību**, tostarp brīvprātīgo darbu, indivīdu ziedojumus, uzņēmēju filantropiju un nodibinājumu veidošanos.
- Aktivizēt pašvaldību, NVO un plašsaziņas līdzekļu darbību, lai popularizētu veiksmīgu pilsonisko sabiedrību un līdzdalību ar to saistītajos procesos, minot reālus **piemērus**.
- Paplašināt **skolēnu** zināšanas un prasmes, sekmējot attieksmes veidošanos dzīvei pilsoniskā sabiedrībā.
- Veicināt **sociālās atstumtības riskam** pakļauto iedzīvotāju līdzdalību pilsoniskajā sabiedrībā.

Paaugstināt iedzīvotāju, neformālo grupu un sabiedrisko organizāciju līdzdalības efektivitāti politikas procesā pašvaldības, centrālās valsts pārvaldes un Eiropas Savienības līmenī.

- Noteikt publiskās pārvaldes atbildību par pilsoniskās sabiedrības iesaistīšanu politikas veidošanā, nodrošinot normatīvo un metodisko norādījumu ieviešanu pilsoniskās sabiedrības līdzdalībai politikas veidošanā publiskajā pārvaldē, saglabājot un papildinot esošos līdzdalības mehānismus.
- Nodrošināt iedzīvotājiem pieejamu un saprotamu informāciju, kā arī komunikāciju pilsoniskās sabiedrības efektīvai līdzdalībai politikas veidošanā.

Attīstīt vidi ilgtspējīgai, uz rezultātu orientētai NVO darbībai.

- Veicināt NVO darbinieku uz rezultātu orientētu rīcībspējas (kapacitātes) uzlabošanu, lai sasniegtu izvirzītos mērķus, kā arī piesaistītu cilvēku un finanšu resursus.
- Veicināt cilvēku iesaistīšanu NVO, rosinot sabiedriskās organizācijas paplašināt biedru loku un iesaistīt mērķa grupas.
- Veicināt daudzveidīgu finansēšanas avotu un veidu pieejamību NVO sektoram.
- Atbalstīt inovatīvu sabiedrisko organizāciju attīstību.
- Veidot un uzturēt valsts atbalsta sistēmu NVO sektora ilgtspējas veicināšanai.

Dzimumu līdztiesības jautājumos

- Visu līmeņu izglītība un sabiedrības informētības līmeņa par dzimumu līdztiesības jautājumiem paaugstināšana.
- Piemērotu apstākļu radīšana, lai veicinātu darba un ģimenes dzīves savienošanu.
- Rīcībspējas un izpratnes līmeņa paaugstināšana valsts pārvaldē par dzimumu līdztiesības jautājumiem un ilgtspējīga dzimumu līdztiesības politikas īstenošanas mehānisma veidošana.[38]

LITERATŪRA

Baltijas datu nams. Pētījumu un rīcības programma "Ceļā uz pilsonisku sabiedrību". Rīga, 1998, *http://www.integracija.gov.lv/index.php?id=56&sadala=22* (aplūk. 2004.1.X).

Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai: Tabulu atskaite. Rīga, 2004. gada oktobris.

Dupate, K. Dzimumu līdztiesības ES un robi Latvijas likumos. *Delfi*, 2004, 6. sept., *http://www.delfi.lv/archive/index.php?id=8995201* (aplūk. 2004.25.IX).

Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts. *Pilsoniskās sabiedrības attīstība Latvijā: situācijas analīze.* Rīga: 2004, 68 lpp.

Janova, K. Dodiet ceļu sievietēm! *politika.lv*, 2003, 11. nov. (aplūk. 2004.13.XI).

Kārkliņš, R. un B. Zepa. Political participation in Latvia 1987–2001. *Journal of Baltic Studies*, 2001, 32 (4): 334–347.

Latvijas sieviešu organizāciju tīkls. Ēnu ziņojums Kombinētam sākotnējam, otram un trešam periodiskajam ziņojumam par 1979. gada 18. decembra konvencijas par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu Latvijas Republikā izpildi. Rīga, Latvija, 2004.

Labklājības ministrija. Vadlīnijas dzimumu līdztiesības principa ievērošanai Eiropas Savienības struktūrfondu projektu pieteicējiem. Rīga, 2004, *http://www.esf-latvija.lv* (aplūk. 2004.25.IX).

Lāce, I. un E. Caune. Sieviešu organizācijas apvienojas politikas lobēšanai, *www.politika.lv* (public. 2004, 11. maijā).

S/o "Līdere" un "Latvijas Fakti". Sieviete uzņēmējdarbībā: Kvalitatīvs pētījums. Rīga, 2004.

Ministru kabinets. Koncepcija dzimumu līdztiesības īstenošanai Latvijā. Pieņemta 2001.16.X.

Ministru kabinets. Programma dzimumu līdztiesības īstenošanai 2005.–2006. gadam. Pieņemta 2004.7.IX.

Ministru kabinets. Valsts programma "Pilsoniskās sabiedrības stiprināšana. 2005.–2009. gadam". Pieņemta 2005.8.II.

Ministru kabinets. Pilsoniskās sabiedrības stiprināšanas politikas pamatnostādnes 2005.–2014. gadam. Pieņemtas 2005.8.II.

Office of Democracy, Governance and Social Transition in USAID's Bureau for Europe and Eurasia. The 2003 NGO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia. Washington, D.C., 2004, *http://www.usaid.gov/locations/europe_eurasia/dem_gov/ngoindex/2003/* (aplūk. 2004.25.IX).

Pranka, M., T. Lāce, A. Trupovniece, I. Ķīkule, E. Kalniņa un K. Janova. Dzimumu līdztiesības principu īstenošana Latvijas pašvaldībās. Pētījumu atskaite. Rīga: UNDP, 2004, *http://www.undp.lv/uploaded_files/publikacijas/Petijums_Dzimumu%20lidztiesiba%20pasvaldibas_2004.doc*

Siliņa, S. *Sievietes un vīrieši Latvijā*. Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, 2003.

Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs (SKDS). Attieksme pret NVO un ziedojumiem, 2004. gada janvāris. Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāta pasūtījums, *http://www.integracija.gov.lv/index.php?id=386&sadala=22* (aplūk. 2004.1.X).

Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs (SKDS). Iedzīvotāju aptauja par dažādiem integrācijas aspektiem, 2003. gada novembris. Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāta pasūtījums, *http://www.integracija.gov.lv/index.php?id=386&sadala=22* (aplūk. 2004.1.X).

Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs (SKDS). Iedzīvotāju izpratne un attieksme pret dzimumu līdztiesības jautājumiem, 2001. Labklājības ministrijas pasūtījums.

Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs (SKDS). Uzskati par pilsonisko sabiedrību, Intervijas ar sabiedriski aktīvajiem cilvēkiem, sabiedrisko organizāciju pārstāvjiem un pašvaldību darbiniekiem. Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāta pasūtījums. 2004, nepublicēts materiāls.

Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs (SKDS). Vēlētāju līdzdalību ietekmējošie faktori Eiropas Parlamenta vēlēšanās, Latvijas iedzīvotāju aptauja, 2004. g. augusts. Centrālās vēlēšanu komisijas pasūtījums, *http://www.cvk.lv/cvkserv/EP/pet_2004.pdf,* (aplūk. 2004.1.X).

Upleja, S. Vardarbība pret sievietēm Latvijā pievērš ANO ekspertu uzmanību. *Diena*, 2004, 21. jūl.

Vilka, I., M. Pukis and E. Vanags. Country report – Latvia: Indicators of local democracy in Latvia. In: *The State of Local Democracy in Central Europe.* Ed. by G. Soós, G. Tóka and G. Write. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative; Open Society Institute, 2002, pp. 107–179.

Zepa, B., L. Jeruma un I. Pudele. Nabadzības feminizācija: riska faktoru maiņa Latvijā no 1991. līdz 1999. gadam. Rīga: Baltijas datu nams, 2000.

IZMANTOTIE INTERNETA RESURSI

Centrālā vēlēšanu komisija, *www.cvk.lv*
Labklājības ministrija, *www.lm.gov.lv*
Ministru kabinets, *www.mk.gov.lv* (Tiesību aktu projekti).
NVO centrs, *www.ngo.org.lv*
Valsts civildienesta pārvalde, *www.cvp.gov.lv* (Latvijas civildienesta pārvalde – Valsts civildienesta statistiskie rādītāji, 2003).

ATSAUCES

[1] Finanšu ministrijas informācija par organizāciju skaitu, kuras saņem "ziedojumu atļaujas" – to ziedotāji saņem nodokļu atvieglojumus.

[2] Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts. *Pilsoniskās sabiedrības attīstība Latvijā: situācijas analīze*, 17. lpp.

[3] Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs (SKDS). Uzskati par pilsonisko sabiedrību. Intervijas ar sabiedriski aktīvajiem cilvēkiem, sabiedrisko organizāciju pārstāvjiem un pašvaldību darbiniekiem.

[4] Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts. *Pilsoniskās sabiedrības attīstība Latvijā: situācijas analīze*, 20. lpp.

[5] Turpat, 66. lpp.

[6] Office of Democracy, Governance and Social Transition in USAID's Bureau for Europe and Eurasia. The 2003 NGO Sustainability Index For Central and Eastern Europe and Eurasia.

[7] Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts. *Pilsoniskās sabiedrības attīstība Latvijā: situācijas analīze*, 22.–27. lpp.

[8] Ministru kabinets. Valsts programma "Pilsoniskās sabiedrības stiprināšana. 2005.–2009. gadam". Pieņemta 2005.8.II.

[9] Centrālās vēlēšanu komisijas informācija, *http://www.cvk.lv/cgi-bin/wdbcgiw/base/eiro.eiro_parl_2004.fre* (aplūk. 2004.1.X).

[10] Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs (SKDS). Vēlētāju līdzdalību ietekmējošie faktori Eiropas Parlamenta vēlēšanās, Latvijas iedzīvotāju aptauja, 2004. g. augusts.

[11] Baltijas datu nams. Pētījumu un rīcības programma "Ceļā uz pilsonisku sabiedrību". Rīga, 1998.

[12] Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs (SKDS). Iedzīvotāju aptauja par dažādiem integrācijas aspektiem, 2003. gada novembris.

[13] Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai: Tabulu atskaite.

[14] Baltijas datu nams. Pētījumu un rīcības programma "Ceļā uz pilsonisku sabiedrību", 86. lpp.

[15] Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai: Tabulu atskaite, 19. un 20. tab.

[16] Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs (SKDS). Iedzīvotāju aptauja par dažādiem integrācijas aspektiem, 2003. gada novembris.

[17] Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts. *Pilsoniskās sabiedrības attīstība Latvijā: situācijas analīze*, 10. lpp.

[18] Turpat, 13. lpp.

[19] Office of Democracy, Governance and Social Transition in USAID's Bureau for Europe and Eurasia. The 2003 NGO Sustainability Index For Central and Eastern Europe and Eurasia.

[20] Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs (SKDS). Attieksme pret NVO un ziedojumiem, 2004. gada janvāris.

[21] Siliņa, S. *Vīrieši un sievietes Latvijā.*

[22] S/o "Līdere" un "Latvijas Fakti". Sieviete uzņēmējdarbībā, 4. lpp.

[23] Pranka, M. et al. Dzimumu līdztiesības principu īstenošana Latvijas pašvaldībās, 104. lpp.

[24] 2003. gada jūlija dati.

[25] Ministru kabinets. Koncepcija dzimumu līdztiesības īstenošanai Latvijā.

[26] Siliņa, S. *Vīrieši un sievietes Latvijā*, 22. lpp.

[27] Turpat, 23. lpp.

[28] Valsts civildienesta statistiskie rādītāji. 2002. gads, *http://www.vcp.gov.lv/faili/cdlv/informz/statrad2002.doc*

[29] Pranka, M. et al. Dzimumu līdztiesības principu īstenošana Latvijas pašvaldībās, 104. lpp.

[30] Turpat.

[31] Ministru kabinets. Programma dzimumu līdztiesības īstenošanai 2005.–2006. gadam.

[32] Viens no kritērijiem struktūrfondu apguvei – dzimumu līdztiesības principa ievērošana, *http://www.ngo.org.lv/?news=1369*

[33] Ministru kabinets. Programma dzimumu līdztiesības īstenošanai 2005.–2006. gadam.

[34] Lāce, I. un E. Caune. Sieviešu organizācijas apvienojas politikas lobēšanai.

[35] ANO Attīstības programmas projekts "Dzimumu līdztiesību principu īstenošana Latvijas pašvaldībās", *http://bctests.deac.lv/undp/news.php?SUBACT=SHOW@IDNEWS=197* (aplūk. 2004.21.VII).

[36] Latvijas sieviešu organizāciju tīkls. Ēnu ziņojums Kombinētam sāknotnējam, otram un trešam periodiskajam ziņojumam par 1979. gada 18. decembra konvencijas par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu Latvijas Republikā izpildi.

[37] Sk.: Ministru kabinets. Pilsoniskās sabiedrības stiprināšanas politikas pamatnostādnes 2005.–2014. gadam.

[38] Sk.: Ministru kabinets. Programma dzimumu līdztiesības īstenošanai 2005.–2006. gadam.

12. Pārvaldes struktūru atsaucīgums

Dace Jansone un Inga Vilka

Vai pārvaldes struktūras ņem vērā iedzīvotāju viedokli?

12.1. Cik atklātas un regulāras ir publisko konsultāciju procedūras pārvaldes struktūru darbībā un likumdošanā, cik vienlīdzīgas ir dažādu interešu paudēju iespējas piekļūt pārvaldes struktūrām?

Galvenais valsts pārvaldes un pašvaldību darbības mērķis ir kalpot iedzīvotājiem. Lai nodrošinātu demokrātiju valsts pārvaldes institūciju un pašvaldību darbībā, ir nepieciešams iesaistīt iedzīvotājus lēmumu pieņemšanā, radīt viņiem iespējas viedokļu izteikšanai, šo viedokļu uzklausīšanai, nodrošināt informācijas pieejamību un informēt par aktualitātēm, nodomiem un plāniem.[1]

Demokrātiskas sabiedrības stūrakmens ir ikviena tiesības vienlīdzīgi piedalīties svarīgu jautājumu ietekmēšanā un sabiedrības attīstības virzienu noteikšanā. Demokrātija kā noteikts sabiedrības un taisnīgs varas izmantošanas paraugs nozīmē, ka kopienas vai sabiedrības locekļi, balstoties uz vienlīdzības principu un mijiedarbojoties, meklē veidus, kā rast taisnīgus risinājumus, saskaņojot dažādas intereses un centienus. Demokrātiska darbība ir aktīva piedalīšanās, un visi kopienas vai sabiedrības locekļi ir vērā ņemami līdzdalībnieki. Viņi visi var būt vienlīdzīgi dažādu jautājumu ierosinātāji un īstenotāji.[2]

Latvijā sabiedrības locekļu tiesībām līdzdarboties politisku lēmumu pieņemšanā izveidotas labas tiesiskās iestrādes – ir pieņemti vairāki likumi, kas nosaka konkrētas normas, kādos gadījumos valsts pārvaldes institūcijām un pašvaldībām ir jāiesaista iedzīvotāji lēmumu pieņemšanā un kādā veidā jāsniedz informācija pēc iedzīvotāju pieprasījuma. Arī Satversmē ir noteikts, ka ikvienam ir tiesības vērsties valsts vai pašvaldību iestādēs ar iesniegumiem un saņemt atbildi pēc būtības (104. pants). Informācijas atklātības likums (pieņemts 1998. gada 29. oktobrī) noteic, ka fiziskām un juridiskām personām ir tiesības iegūt informāciju par valsts pārvaldes un pašvaldību darbību un šo informāciju izmantot. Izņēmums ir tā informācija, kuras izpaušana aizliegta ar likumu.

Iedzīvotāju līdzdalības iespējas pašvaldībās var iedalīt divās pamatgrupās:

1) Latvijas Republikas tiesību aktos paredzētās iespējas (obligātās);

2) Pašvaldību radītās iespējas, kas saskaņā ar likumdošanu nav obligātas (katras pašvaldības iniciatīva).

LR tiesību aktos paredzētas šādas sabiedrības iespējas līdzdarboties pašvaldībās:

- pašvaldību domju (padomju) vēlēšanas;
- atklātas domju (padomju) sēdes;
- domes (padomes) sēžu protokolu pieejamība;
- atklātas komiteju sēdes;
- deputātu pieņemšanas;
- sūdzību, ierosinājumu izskatīšanas kārtība;
- sabiedriskās apspriešanas;
- gada publiskā pārskata sagatavošana.

Daudzās valstīs viens no būtiskākajiem veidiem pašvaldību konsultācijās ar sabiedrību ir vietējo referendumu rīkošana. Latvijā nav pieņemts likums par vietējiem referendumiem. Pašvaldības var veikt iedzīvotāju vai citu sabiedrības grupu aptaujas, taču to rezultāti nav saistoši.

Pašvaldību domes (padomes) vēlēšanas

Saskaņā ar "Pilsētas domes, novada domes un pagasta padomes vēlēšanu likumu" (1994.13.I, ar grozījumiem līdz 2004. gada septembrim) Latvijas Republikā tiesības vēlēt domi (padomi) ir LR pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši 18 gadu vecumu, ja vien uz viņiem neattiecas kāds no likumā minētajiem ierobežojumiem

Personai ir tiesības pēc sava ieskata vēlēt vai nu tās pašvaldības administratīvajā teritorijā, kur ir šīs personas dzīvesvieta, vai arī tās pašvaldības administratīvajā teritorijā, kur atrodas likumā noteiktajā kārtībā reģistrēts attiecīgās personas nekustamais īpašums.

Vēlētāju aktivitāte Latvijā pēdējās pašvaldību vēlēšanās 2001. gada martā saskaņā ar Centrālās vēlēšanu komisijas datiem bija 62%. Salīdzinājumā ar iepriekšējām pašvaldību vēlēšanām 1997. gadā tā bija nedaudz pieaugusi. Ja salīdzina Latviju ar citām valstīm, var secināt, ka Latvijā kopumā vēlētāju aktivitāte pašvaldību vēlēšanās ir salīdzinoši augsta, neskatoties uz to, ka šīs vēlēšanas notiek parlamenta vēlēšanu starplaikā (dažās valstīs pašvaldību vēlēšanas notiek vienlaikus ar parlamenta vai prezidenta vēlēšanām). Eiropas valstīs iedzīvotāju aktivitāte pašvaldību vēlēšanās ir visai zema. Samērā bieži līdzdalība ir zemāka par 50%. Tradicionāli augsts aktivitātes līmenis ir Skandināvijas valstīs un Īrijā, bet ļoti zems – Apvienotajā Karalistē. Lauku teritorijās iedzīvotāju aktivitāte parasti ir augstāka nekā pilsētās.

Aktuāls ir jautājums par vēlēšanu tiesību piešķiršanu pašvaldību vēlēšanās arī nepilsoņiem, ja tie kādu noteiktu laiku ir nodzīvojuši valstī. Tā kā Latvija ir iestājusies Eiropas Savienībā, 2004. gada nogalē izdarītie grozījumi pašvaldību vēlēšanu likumā no 2005. gada dos iespēju vēlēšanās piedalīties un tikt ievēlētiem arī tiem LR iedzīvotājiem, kas ir citu ES valstu pilsoņi. Tomēr jautājums par Latvijas iedzīvotāju nepilsoņu tiesībām piedalīties pašvaldību vēlēšanās savu aktualitāti nav zaudējis.

Līdz 2005. gada vēlēšanām Latvijas Republikā pašvaldības domē (padomē) varēja ievēlēt LR pilsoni, kurš vēlēšanu dienā ir sasniedzis 21 gada (2005. gada vēlēšanās – 18 gadu) vecumu, ja viņš attiecīgās pašvaldības administratīvajā teritorijā ir bez pārtraukuma pierakstīts vismaz pēdējos 12 mēnešus pirms vēlēšanu dienas vai ja viņš attiecīgās pašvaldības administratīvajā teritorijā ir nostrādājis vismaz pēdējos sešus mēnešus pirms vēlēšanu dienas, vai ja attiecīgās pašvaldības administratīvajā teritorijā viņam ir likumā noteiktā kārtībā reģistrēts nekustamais īpašums un ja uz viņu neattiecas kāds no pašvaldību vēlēšanu likumā minētajiem ierobežojumiem.

Vēlēšanu likums paredz, ka republikas pilsētās, kā arī pilsētās un novados, kur iedzīvotāju skaits pārsniedz 5000, kandidātu sarakstus var iesniegt tikai reģistrētas politiskas organizācijas (partijas) vai to reģistrētas vai nereģistrētas apvienības, savukārt visos pagastos, kā arī pilsētās un novados, kur iedzīvotāju skaits ir mazāks par 5000, kandidātu sarakstu var iesniegt arī vēlētāju apvienības. Kopš 2001. gada vēlēšanām, kad minētā norma tika īstenota, pašvaldību darbība kopumā ir politizējusies. 2004. gada rudenī veiktie likuma grozījumi, kas paredz, ka arī pagastos, kuros iedzīvotāju skaits pārsniedz 5000, kandidātu sarakstu var iesniegt tikai reģistrēta politiska organizācija, pašvaldību darbību vēl vairāk politizēs.

Attiecībā uz pašvaldību vēlēšanām kā negatīvs moments jāatzīmē, ka kopš 1997. gada rajona padomes deputātus iedzīvotāji neievēl tiešās vēlēšanās, bet rajona padomes sastāvā automātiski tiek iekļauti rajona pilsētu, novadu domju un pagastu padomju priekšsēdētāji. Šādu situāciju nevar vērtēt kā demokrātisku. Rietumvalstu un arī Latvijas pieredze periodā starp diviem pasaules kariem un kopš 1997. gada liecina, ka pašvaldību deputātu vienlaicīga darbošanās divu līmeņu padomēs (domēs) sevi neattaisno.

Atklātās domes (padomes) sēdes

Likums "Par pašvaldībām" (1994.19.V) paredz, ka domes/padomes sēdes ir atklātas. Tas nozīmē, ka jebkurš interesents var tajās piedalīties kā klausītājs, ievērojot pašvaldības nolikumā noteikto reglamentu.

Uz vietējās pašvaldības domes (padomes) sēdēm, pamatojoties uz domes (padomes) lēmumu, var uzaicināt paskaidrojuma sniegšanai arī personas, kuras nav vietējās pašvaldības domes (padomes) deputāti.

Aptaujājot pašvaldību pārstāvjus, jāsecina, ka iedzīvotāji praktiski neizmanto iespēju piedalīties domes (padomes) sēdēs. Šajā sakarā būtiska ir piemērotu (pietiekami ietilpīgu) telpu izvēle un norises laiks. Ne vienmēr domes (padomes) sēdēm ir paredzētas telpas, kur pietiktu vietas arī klausītājiem. Tā kā domes (padomes) sēdes parasti notiek dienas laikā, tiem iedzīvotājiem, kas strādā, piedalīšanās ir problemātiska.

Domes sēžu protokolu pieejamība

Likumā "Par pašvaldībām" noteikts, ka vietējās pašvaldības domes (padomes) lēmumiem, priekšsēdētāja rīkojumiem, ka arī domes (padomes) atklāto sēžu protokoliem jābūt publiski pieejamiem. Vietējās pašvaldības dome (padome) nosaka kārtību, kādā tiek nodrošināta minēto dokumentu publiska pieejamība.

Atklātas komiteju sēdes

Kopš 2003. gada, kad tika izdarīti grozījumi likumā "Par pašvaldībām", arī domes (padomes) komiteju sēdes ir atklātas, un jebkuram interesentam ir tiesības tajās piedalīties.

Deputātu pieņemšana

Likums "Par pilsētas domes, pagasta padomes deputāta statusu" (1994.17.III) paredz, ka katram pašvaldības deputātam ne retāk kā reizi divos mēnešos jārīko iedzīvotāju pieņemšana. Praksē pašvaldības domes (padomes) priekšsēdētāja, atbrīvotā vietnieka, komiteju priekšsēdētāju pieņemšanas notiek biežāk (pat reizi nedēļā).

Sūdzību un ierosinājumu izskatīšanas kārtība

Likums "Iesniegumu, sūdzību un priekšlikumu izskatīšanas kārtība valsts un pašvaldību institūcijās" paredz ikvienai fiziskai un juridiskai personai tiesības vērsties visās valsts un pašvaldību institūcijās ar mutiskiem un rakstiskiem iesniegumiem, sūdzībām un priekšlikumiem un saņemt atbildi pēc būtības šajā likumā paredzētā kārtībā. Likums arī noteic, ka atbildēm uz iesniegumiem, sūdzībām un priekšlikumiem jābūt motivētām un tajās jānorāda atbildes pārsūdzēšanas kārtība un termiņi, ja tie noteikti normatīvajos aktos.

Likums "Iesniegumu, sūdzību un priekšlikumu izskatīšanas kārtība valsts un pašvaldību institūcijās" noteic, ka pašvaldību institūciju vadītājiem vai viņu pilnvarotām personām periodiski, bet ne retāk kā reizi mēnesī apmeklētājiem izdevīgā laikā jārīko pieņemšanas un atbilstoši savai kompetencei jāizskata apmeklētāju mutvārdos izteiktās sūdzības vai priekšlikumi un, ja iespējams, tūlīt jāsniedz uz tiem atbilde, fiksējot to īpašā informācijas nesējā jeb reģistrā.

Gada publiskais pārskats

Situācijas pārzināšana un izpratne par aktuālo un notiekošo vairo iedzīvotāju līdzdalības iespējas pašvaldību darbībā. Lai informētu iedzīvotājus par pašvaldības darbību, vietējās pašvaldības domei (padomei) jānodrošina gada publiskā pārskata sagatavošana un ziņojuma par to publicēšana.

Likums "Par pašvaldībām" noteic, ka pašvaldības gada publiskajā pārskatā jāietver šāda informācija:

1) divos iepriekšējos gados izpildītais un kārtējam gadam pieņemtais budžets, tostarp norādot saistību un garantiju apjomus;
2) pašvaldības nekustamā īpašuma vērtējums divos iepriekšējos gados;
3) pašvaldības kapitāla vērtība uzņēmumos un tajā paredzētās izmaiņas;
4) iepriekšējos divos gados veiktie, kā arī kārtējā gadā plānotie pasākumi teritorijas attīstības plāna īstenošanā, tostarp par:
   a) publiskajām investīcijām infrastruktūrā pašvaldības administratīvajā teritorijā,
   b) privātajām investīcijām pašvaldības administratīvajā teritorijā,
   c) iedzīvotāju un uzņēmumu līdzdalību pašvaldības teritorijas attīstības programmas un teritorijas plānojuma apspriešanā un pilnveidošanā;

5) zvērināta revidenta atzinumi par pašvaldības, tās iestāžu un uzņēmumu saimniecisko darbību, kā arī pašvaldības iepriekšējā gada saimnieciskais pārskats;
6) vietējās pašvaldības domes (padomes) lēmums par iepriekšējā saimnieciskā gada pārskatu;
7) Valsts kontroles revīzijas atzinumi un vietējās pašvaldības domes (padomes) veiktie pasākumi atklāto trūkumu novēršanā;
8) pašvaldības līdzdalība sadarbības projektos, iestādēs un uzņēmumos;
9) veiktie pasākumi pašvaldības iestāžu un uzņēmumu vadības pilnveidošanai;
10) pasākumi, lai veicinātu iedzīvotāju informētību par pašvaldības darbību un viņu iespējām piedalīties lēmumu pieņemšanā.

Pašvaldības gada publiskajam pārskatam var pievienot arī citu informāciju.

Tā kā pašvaldībām gada publisko pārskatu sagatavošanas prakse pagaidām vēl ir neilga, tie bieži vien saturiskā un vizuālā ziņā nespeciālistam nav pietiekami labi izprotami.

Sabiedriskās apspriešanas

Lai konsultētos par kādu jautājumu, pašvaldības var izvēlēties rīkot sabiedrisku apspriešanu. Taču atsevišķos gadījumos sabiedriskās apspriešanas organizēšana ir obligāta. Teritorijas plānošanas likums (2002.22.V) paredz, ka ikvienai fiziskai un juridiskai personai ir tiesības iepazīties ar spēkā esošajiem un sabiedriskajai apspriešanai nodotajiem teritorijas plānojumiem, piedalīties to sabiedriskajā apspriešanā, izteikt un aizstāvēt savu viedokli un iesniegt priekšlikumus. Būvniecības likums (1995.10.VIII) noteic, ka pašvaldībai, pirms tā pieņem lēmumu par būvniecību, jānodrošina paredzētās būvniecības publiska apspriešana šādos gadījumos: ja tiek celta sabiedriski nozīmīga būve; jaunbūves vai rekonstrukcijas izmaksas par valsts vai pašvaldību līdzekļiem pārsniedz 50 000 latu; būvniecība būtiski ietekmē vides stāvokli, iedzīvotāju sadzīves apstākļus vai nekustamā īpašuma vērtību; apbūve paredzēta publiskā lietošanā esošā teritorijā.

Konsultēšanās pēc pašvaldību iniciatīvas

Iedzīvotāju aptauju veikšana, kā arī citu mērķa grupu aptaujas, iedzīvotāju sapulču rīkošana, dažādu interešu pārstāvju iesaistīšana darba grupās un konsultatīvo padomju veidošana ir populārākie veidi, kā pašvaldības iesaista sabiedrību lēmumu pieņemšanā.

Likumā "Par pašvaldībām" ir noteikts, ka atsevišķu pašvaldības funkciju pildīšanai vai pašvaldības administratīvās teritorijas pārvaldīšanai vietējās pašvaldības dome (padome) no vietējās pašvaldības domes (padomes) deputātiem un attiecīgās pašvaldības iedzīvotājiem var izveidot valdes, komisijas vai darba grupas, kas darbojas saskaņā ar vietējās pašvaldības domes (padomes) apstiprinātajiem nolikumiem.

Atbilstoši Publisko aģentūru likumam pie valsts vai pašvaldību aģentūrām var izveidot konsultatīvās padomes. Šo padomju sastāvā atkarībā no aģentūras darbības specifikas iekļauj valsts un pašvaldību pilnvarotas personas, attiecīgo nozaru speciālistus un nevalstisko organizāciju (NVO) pilnvarotus pārstāvjus. Konsultatīvās padomes darbā bez balsstiesībām piedalās atbildīgā amatpersona (valsts aģentūrās) vai pašvaldības izpilddirektors (pašvaldības aģentūrās), publiskās aģentūras direktors vai viņa pilnvarotas personas. Konsultatīvajai padomei ir padomdevēja tiesības publiskās aģentūras darbības jautājumos.

Konsultatīvās padomes var izveidot arī pie pašvaldību domēm (padomēm). Konsultatīvo padomju izveidošanas prakse ir Jūrmalas pilsētai. Labs piemērs ir Aizkraukles novada konsultatīvās padomes ieguldījums sabiedrības attīstībā. Aizkrauklē pilsētas dome apstiprināja konsultatīvo padomi 2001. gadā – tūlīt pēc jaunā deputātu sasaukuma ievēlēšanas. Šīs padomes uzdevums ir nodrošināt saikni starp iedzīvotājiem un domi, tiešā veidā paust domei iedzīvotāju vēlmes un vajadzības, informēt iedzīvotājus par pašvaldības darbu un aicināt viņus aktīvāk piedalīties domes darbā, pilsētas attīstības problēmu risināšanā, izteikt savus viedokļus, ierosinājumus un priekšlikumus. Pilsētā dažādās vietās tika uzstādītas ierosinājumu kastītes iedzīvotāju vēstulēm.[3]

2002. gada sākumā, apvienojoties pilsētai ar pagastu un izveidojot novadu, konsultatīvo padomi pārveidoja par Aizkraukles novada sabiedrisko institūciju, piepulcinot padomē arī pagasta pārstāvjus. Padomē iesaistīti cilvēki, kuri uzdrīkstas vadībai norādīt uz trūkumiem un var ieteikt samilzušu problēmu risinājumus.

Konsultatīvajā padomē aktīvi darbojas 8–14 dažādu nozaru pārstāvji. Aizkraukles novadā ir daudz izdarīts tieši pēc konsultatīvās padomes ierosinājuma. Tā, piemēram, padome bija pirmā, kas domei ierosināja iekārtot ietvju nobrauktuves invalīdiem un nepieļaut tādu jaunu objektu būvniecību, kuros nav paredzētas invalīdu iebrauktuves. Pēc padomes ierosinājuma pilsētā apzīmētas gājēju pārejas, uzstādītas ceļa zīmes, iekārtotas ietves gar ielām, kur agrāk to nebija, pārceltas autobusu pieturvietas. Konsultatīvā padome uzklausījusi un risinājusi gan pensionāru, gan pusaudžu problēmas, organizējusi iedzīvotāju aptaujas, izskatījusi sūdzības. Iesniedzot novada domei dažādus priekšlikumus vai pieprasījumus, padome stingri prasa domei reaģēt un atbildēt uz katru no tiem.[4]

2004. gada sākumā konsultatīvās padomes un Aizkraukles novada domes rīkotajā iedzīvotāju sanāksmē, kurā domes vadība sniedza pārskatu par 2003. gadā paveikto un 2004. gada iecerēm, tika apspriesti arī iedzīvotājiem aktuāli jautājumi un saņemts atzinīgs domes darba vērtējums, kur zināms nopelns ir bijis arī konsultatīvajai padomei.

12.2. Cik pieejami vēlētājiem ir viņu ievēlētie priekšstāvji?

Satversme nosaka, ka ikvienam Latvijas pilsonim ir tiesības likumā paredzētajā veidā piedalīties valsts un pašvaldību darbībā.

Saeimas deputāti regulāri izbrauc uz vēlēšanu apgabaliem, no kuriem viņi ievēlēti, lai tiktos ar saviem vēlētājiem.

Pašvaldību deputātiem iedzīvotāju pieņemšana ir jārīko obligāti. Likums "Par pilsētas domes, rajona domes, novada domes un pagasta padomes deputātu statusu" kā vienu no deputāta pienākumiem paredz ne retāk kā reizi divos mēnešos rīkot iedzīvotāju pieņemšanu. Pašvaldības domes (padomes) priekšsēdētājs (atsevišķos gadījumos arī priekšsēdētāja vietnieks) iedzīvotājus pieņem biežāk – reizi nedēļā. Līdz ar to visiem iedzīvotājiem (ne tikai vēlētājiem) ir iespēja tikties ar lēmējinstitūcijas pārstāvjiem, lai izteiktu savu viedokli, ierosinājumus, sūdzības.

Baltijas Sociālo zinātņu institūta 2004. gada rudenī veiktā sabiedriskās domas aptauja liecina, ka tikai neliela iedzīvotāju daļa izmanto iespēju tikties ar pašvaldības deputātiem. Uz aptaujas jautājumu "Vai pēdējo triju gadu laikā Jūs esat ticies ar pašvaldību deputātiem kādā politiskā jautājumā?" tikai 9,4% respondentu ir atbildējuši apstiprinoši.

Jebkuram ir tiesības piedalīties domes (padomes) sēdēs un komiteju sēdēs.

Latvijā vēlētājiem nav tiesību atsaukt pašvaldības deputātus.

12.3. Cik lielā mērā valsts un pašvaldību dienesti ir pieejami un uzticami tiem, kas to izmanto, cik regulāri notiek šo dienestu izmantotāju viedokļu noskaidrošana jautājumā par dienestu darbu?

Publiskajā pārvaldē "rūpes par klientu" nav bijusi izteikta attieksme pret apmeklētāju (lietotāju, izmantotāju), taču valstī vērojama pozitīva tendence valsts un pašvaldību dienestu pieejamībai palielināties, kā arī uzlabojas attieksme.

Līdz ar to uzlabojas arī iedzīvotāju attieksme. Baltijas Sociālo zinātņu institūta 2004. gada rudenī veiktās sabiedriskās domas aptaujas rezultāti liecina, ka gandrīz puse iedzīvotāju (48,1%) uzticas pašvaldībām, tomēr salīdzinoši augsts ir arī to iedzīvotāju īpatsvars, kas tām neuzticas (39,4%).[5] Tāpēc svarīga ir pašvaldības dienestu pieejamības uzlabošana. Lai to veiktu, pašvaldības var izmantot dažādus līdzekļus, piemēram, nodrošināt daudzpusīgu un viegli pieejamu informāciju par dienestu darbību, noteikt iedzīvotājiem pieņemamāku darba laiku un vietu. Lai uzlabotu pakalpojumu kvalitāti, var noskaidrot iedzīvotāju viedokli un vērtējumu par esošo situāciju un nepieciešamām pārmaiņām.

Progresīvs solis pašvaldību dienestu pieejamības uzlabošanai un iedzīvotāju uzticamības vairošanai ir "vienas pieturas aģentūras" izveide. Kā vienu no veiksmīgākiem piemēriem var minēt Liepājas domes komunikāciju ar iedzīvotājiem. Liepājas pašvaldība iedzīvotāju apkalpošanā jau vairāk nekā piecus gadus īsteno "vienas pieturas aģentūras" darbības principus. 1999. gadā Liepājas domē tika atvērts apmeklētāju pieņemšanas centrs, 2001. gadā tam pievienojās arī divas "mazās domes" attālākajos pilsētas mikrorajonos. Apmeklētāju pieņemšanas centru un "mazās domes" izveidoja ar mērķi, lai pašvaldībai noteikto funkciju praktiskā izpilde balstītos uz aktīvu un savstarpēji ieinteresētu dialogu starp iedzīvotājiem un pašvaldību.[6]

Apmeklētāju pieņemšanas centrs darbojas kā "vienas pieturas aģentūra", uz kuru domes apmeklētājs dodas, lai saņemtu informāciju vai iesniegtu dokumentus. Tādējādi tika novērsta haotiska apmeklētāju plūsma no vienas domes amatpersonas pie citas un izskaustas rindas. Apmeklētāju pieņemšanas centra darbinieki labi orientējas domes struktūrā un speciālistu pienākumos, tādēļ var precīzi norādīt, kas apmeklētājiem jādara, lai risinātu savu jautājumu. Turklāt lielu daļu jautājumu var nokārtot arī apmeklētāju pieņemšanas centrā, iesniedzot dokumentus un pēc noteikta laika saņemot atbildi.

Liepājas dome bija pirmā pašvaldība valstī, kas izveidoja apmeklētāju pieņemšanas centru. Tagad Liepājas pieredzi pārņēmusi arī Dobele, Ventspils, Valmiera, Rēzekne, Rīga, Cēsis u.c. pašvaldības.

Šobrīd apmeklētāju pieņemšanas centrs sniedz iedzīvotājiem šādus pakalpojumus: dzīvojamo māju privatizācija; pašvaldības dzīvojamā fonda piešķiršana un maiņa; individuālo darba veicēju reģistrācija; licenču izsniegšana; eksperta konsultācijas jaunatnes un NVO jautājumos; pilsētas galvenā arhitekta konsultācijas; zemes ierīcības jautājumi u.c. Apmeklētāju pieņemšanas centrā iespējams saņemt arī valsts valodas speciālista un jurista pakalpojumus.[7]

Lai informētu pašvaldību par dažādiem jautājumiem, iedzīvotāji aktīvi izmanto arī domes "karsto tālruni". Kaut arī lielākā daļa šo zvanu ir anonīmi, domes speciālisti tos analizē, pārbauda un vajadzības gadījumā operatīvi novērš minētos trūkumus. Liepājnieki visvairāk to izmantojuši, lai informētu par ielu apgaismojumu, teritorijas sakopšanu, apkures pieslēgšanu un citiem jautājumiem.[8]

Iedzīvotāju viedokļu noskaidrošana par valsts un pašvaldību institūciju darbību nenotiek regulāri, bet epizodiski. Piemēram, atbilstoši Administratīvi teritoriālās reformas likumam (1998.21.X) pašvaldībās tika veiktas iedzīvotāju aptaujas par viņu attieksmi pret reformu un par pašvaldību darbības vērtējumu. Aptaujāti tika vidēji 5–10% no kopējā iedzīvotāju skaita pašvaldībā. Izvēloties konkrētus variantus par pašvaldību apvienošanu, iedzīvotāju domas ne vienmēr ir ņemtas vērā. Latvijā joprojām nav izstrādāts un pieņemts likums par vietējiem referendumiem.

Lai uzlabotu saziņu ar iedzīvotājiem, lielākajās pašvaldībās ir izveidotas sabiedrisko attiecību nodaļas. Tā, piemēram, Liepājas domes sabiedrisko attiecību nodaļas uzdevums ir sekmēt iedzīvotāju informētību par pašvaldības un iedzīvotāju savstarpējo saziņu un sadarbību pilsētas attīstības uzdevumu un mērķu sasniegšanā. Sabiedrisko attiecību nodaļa sadarbojas ar plašsaziņas līdzekļiem, sagatavo un izdod dažādus informatīvus izdevumus, koordinē domes mājaslapu internetā, organizē iedzīvotāju aptaujas, ik nedēļu rīko preses stundas, lai iedzīvotāji saņemtu informāciju par pašvaldības darbu un uzzinātu amatpersonu viedokļus. Ar preses un domes interneta mājaslapas starpniecību iedzīvotājiem tiek nodrošināta iespēja ne tikai saņemt informāciju par pašvaldības darbu, bet arī iesaistīties lēmumu apspriešanā pirms to pieņemšanas.[9] Iedzīvotājiem ar speciāla izdevuma starpniecību tiek izskaidroti domes lēmumi, izmaiņas tarifos, tiek sniegta informācija par būvniecības iecerēm un to sabiedrisko apspriešanu, par pašvaldības organizētajām akcijām, sadarbībā ar pašvaldības un Valsts policiju iedzīvotājus regulāri informē par drošības pasākumiem pilsētā, tiek ievietota informācija par dažādām labdarības akcijām. Tāpat ar šī izdevuma palīdzību tiek noskaidrots iedzīvotāju viedoklis par dažādiem jautājumiem, piemēram, par budžeta veidošanu, ģimenes ārstu darbu, atsevišķu kultūras pasākumu lietderību u.c.

12.4. Cik liela ir iedzīvotāju paļāvība un ticība jautājumā par pārvaldes struktūru spēju risināt sabiedrības būtiskākās problēmas un iedzīvotāju spēju to ietekmēt?

Pašvaldību vietējo līderu (deputāti, vadošie izpildaparāta darbinieki, līderi ārpus pašvaldības) 1999. gadā veiktās aptaujas rezultāti[10] liecina, ka iedzīvotāji visbiežāk meklē atbalstu pie pilsētas izpilddirektora un vietē-

jā līmeņa amatpersonām (66%) un vietējiem ierēdņiem, ievēlētām amatpersonām (38%), bet visai reti pie vietējās partijas līdera (7%).

Par lielākās daļas līderu tiesiskuma, demokrātijas un ētikas izpratni liecina relatīvi lielais īpatsvars pozitīvo atbilžu, kas saņemtas par šādiem apgalvojumiem:

- pilsoņiem ir tiesības pieprasīt, lai amatpersonas pamato savus lēmumus (97%);
- godīgums un taisnīgums jāstāda augstāk par visu (97%);
- katram indivīdam un to grupām jābūt tiesīgiem iesūdzēt tiesā varas institūcijas (94%);
- valdības pienākums ir raudzīties, lai tiktu aizsargātas visu minoritāšu tiesības (93%);
- vietējiem līderiem vienmēr atklāti un patiesi jārunā par savām kļūdām sabiedriskos sociālajos pasākumos (92%);
- nav tādu apstākļu, kuros vara varētu ignorēt konstitūcijas ievērošanu (91%);
- visi lēmumi var tikt apstrīdēti un izvērtēti neatkarīgā institūcijā (85%).

Diemžēl gandrīz divas trešdaļas (64%) respondentu domā, ka plaši izplatītā iedzīvotāju piedalīšanās lēmumu pieņemšanā bieži noved pie nepatīkamiem konfliktiem, bet vairāk nekā puse (53%) – ka lielākā daļā lēmumu jāatstāj speciālistu vērtēšanai. 43% līderu uzskata, ka iedzīvotāju piedalīšanās nav nepieciešama, ja lēmumu pieņemšana ir dažu uzticamu un kompetentu līderu pārziņā.[10] Būtu vēlama lielāka līderu izpratne par nepieciešamību informēt iedzīvotājus un iesaistīt tos pašvaldību darbā.

Baltijas Sociālo zinātņu institūta 2004. gada rudenī veiktās sabiedriskās domas aptaujas rezultāti liecina, ka iedzīvotājos nav lielas ticības tam, ka viņi varētu ietekmēt pašvaldības lēmumus, tomēr tā ir lielāka nekā ticība iespējai ietekmēt valdības lēmumus. Uz aptaujas jautājumu "Kā Jūs domājat, vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja pašvaldības iestādes pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus?" 30,4% respondentu atbildējuši, ka varbūt varētu kaut ko uzsākt, 29,6% – ka nevarētu neko uzsākt, 23,1% – ka drīzāk nevarētu kaut ko uzsākt, bet 10,3% – ka noteikti varētu kaut ko uzsākt.[11]

Iedzīvotājus pret valsts pārvaldes un pašvaldību iestāžu amatpersonu patvaļu aizsargā Administratīvā procesa likums (spēkā kopš 2004. gada 1. februāra). Likums regulē administratīvās attiecības starp valsts pārvaldes un pašvaldību iestādēm un privātpersonu.

Administratīvais process ir likumā noregulēta kārtība, kādā privātpersona var apstrīdēt valsts vai pašvaldību iestādes izdotu administratīvo aktu un pārsūdzēt to tiesā. Administratīvais akts ir tiesību akts, ko izdod iestāde publisko tiesību jomās attiecībā uz individuāli noteiktu personu vai personām, nodibinot, grozot, konstatējot vai izbeidzot konkrētas tiesiskas attiecības.

Kad administratīvais process ir uzsākts, privātpersonai ir šādas tiesības:

- iepazīties ar administratīvo lietu materiāliem;
- lietu uzsākot un izskatot, izteikt savu viedokli;
- prasīt, lai iestāde mutvārdos vai rakstveidā izskaidro administratīvo aktu uzlikto pienākumu;
- apstrīdēt saņemto administratīvo aktu padotības kārtībā augstākai institūcijai;
- pārsūdzēt administratīvo aktu administratīvajā tiesā;
- prasīt, lai iestāde pārtrauc faktisko rīcību, kas privātpersonai nes zaudējumus;
- prasīt iestādei vai tiesai, lai iestāde atlīdzina zaudējumus, kas personai ir nodarīti ar administratīvo aktu vai iestādes faktisko rīcību.[12]

Lai vairotu iedzīvotāju paļāvību un ticību valsts pārvaldes struktūrām, ir svarīgi ieviest taisnīgu sistēmu, kas paredzētu atlīdzību personām par valsts iestāžu nodarītajiem zaudējumiem. Patlaban likums nenosaka kārtību, kādā valsts iestādes atlīdzina personai nodarītos zaudējumus.

Ministru kabinetā ir atbalstīts likumprojekts valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu aprēķināšanai un atlīdzināšanai, saskaņā ar kuru personas turpmāk varēs saņemt atlīdzību par valsts un pašvaldību iestāžu nodarītajiem zaudējumiem. Personas tiesības uz zaudējuma atlīdzinājumu jau tagad ir noteiktas Administratīvā procesa likumā, taču šis likums pietiekami detalizēti nenosaka zaudējumu atlīdzināšanas kārtību.

Likumprojekta mērķis ir nodrošināt personai Satversmē noteiktās tiesības uz atlīdzinājumu par mantisko zaudējumu vai personisko kaitējumu (arī morālo), kas tai nodarīts, izdodot prettiesisku valsts pārvaldes iestādes administratīvo aktu vai veicot prettiesisku faktisko darbību, vai bezdarbību, vai atceļot administratīvo aktu. Paredzēts, ka likumprojekts pēc tā pieņemšanas stāsies spēkā 2005. gada 1. janvārī.[13]

Kopvērtējums: virzība pēdējos 5 gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
12.1			X		
12.2		X			
12.3			X		
12.4			X		

Vērtējuma argumentācija

12.1. Publiskas konsultācijas jautājumā par pārvaldes struktūru darbību un likumdošanu Latvijā notiek, bet ne regulāri. Nav pieņemts likums par vietējiem referendumiem. Tāpēc vērtējums ir **"apmierinoši"**.

12.2. Gan Saeimā, gan pašvaldībās ievēlētie deputāti vēlētājiem ir pieejami. Tāpēc vērtējums ir **"labi"**.

12.3. Valsts un pašvaldību dienesti ir pieejami tiem, kas to izmanto, bet šo dienestu izmantotāju viedokļu noskaidrošana notiek neregulāri. Līdz ar to vērtējums ir **"apmierinoši"**.

12.4. Iedzīvotāju paļāvība un ticība jautājumā par pārvaldes struktūru spēju risināt sabiedrības būtiskākās problēmas nav liela. Tāpēc vērtējums ir **"apmierinoši"**.

Vislabākā iezīme

Tiesību akti paredz salīdzinoši daudz iespēju piedalīties dažādu līmeņu publiskās pārvaldes darbībā. Sabiedrībai kopumā un atsevišķām mērķgrupām arvien vairāk tiek skaidrots par šīm iespējām.

Visnopietnākā problēma

Iedzīvotāji joprojām ir nepietiekami zinoši (informēti) par publisko pārvaldi, tostarp par pašvaldībām. Informācija ne vienmēr tiek pasniegta izprotamā un uzskatamā formā.

Ieteicamie uzlabojumi

Jāapsver iespēja tiesību aktos paredzēt vietējo referendumu rīkošanas iespējas. Vajadzētu izveidot ombuda (tiesībsarga) dienestu.

LITERATŪRA

Latvijas Republikas Satversme. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002, 16l lpp.

Bērziņa, G. un A. Vaiče. "Mēs kopā to varam" – Valmieras sociālo NVO koalīcija. Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 47.–49. lpp.

Boldiševics, K. Sabiedriskā organizācija "Vecāki Jelgavai". Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 60.–64. lpp.

Damkevica, D. Latvijas Republikas normatīvajos aktos noteiktā informācijas pieejamība un iedzīvotāju iesaistīšanas un līdzdalības kārtība. Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 33.–37. lpp.

Daņiļevičs. K. Aizkraukles novada konsultatīvās padomes ieguldījums sabiedrības attīstībā. Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 44.–46. lpp.

Explanatory Report on the European Charter of Local Self-government. Strasbourg: Council of Europe, 1986, 30 p.

Grambergers, M. *Iedzīvotāji kā partneri. ESAO rokasgrāmata par informāciju, konsultācijām un sabiedrības līdzdalību politikas veidošanas procesā*. Rīga: ESAO, 2003, 116 lpp.

Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 88 lpp.

Jākobsone, G. Liepājas domes komunikācija ar iedzīvotājiem. Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 38.–43. lpp.

Kā saprast savas pašvaldības budžetu. Rīga: Sabiedrība par atklātību "Delna", 2004, 32 lpp.

Kurika, P. Iedzīvotāju aktivitāte un līdzdalība lēmumu pieņemšanā Somijā. Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 13.–17. lpp.

Loughlin, I. Preliminary Draft Report on Public Participation in Local Affairs and Elections. Strasbourg: Council of Europe, 2004, 17 p.

Ogres pilsētas un Hengelo (Nīderlande) kopprojekts "Iedzīvotāju iesaistīšana mājokļu uzlabošanā". Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 82.–85. lpp.

"Sasaukšanās" – Lubānas pilsētas un Indrānu un Ošupes pagasta kopīgais projekts. Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 74.–81. lpp.

Suija, I. Cēsu pieredze – PIPE projekts Latvijā. Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 50.–56. lpp.

Šķerbergs R. Atlīdzinās iestāžu nodarītos zaudējumus. *NRA*, 2004, 13. sept., 8. lpp.

Talsu novada fonds – pirmais kopienas fonds Latvijā. Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 57.–59. lpp.

Tavas tiesības administratīvajā procesā. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, 2004, 32 lpp.

Vanags E., O. Krastiņš, I. Vilka u.c. *Dažādā Latvija: pagasti, novadi, pilsētas, rajoni, reģioni. Vērtējumi, perspektīvas, vīzijas*. Rīga: Latvijas Statistikas institūts; Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 2004, 539 lpp.

Vesikansa, S. Ceļā uz demokrātisku sabiedrību. Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 4.–12.lpp.

Vietējie politiķi + iedzīvotāji = labi lēmumi. Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 65.–74. lpp.

Vilka I., M. Pukis, and E. Vanags. Country report – Latvia. Indicators of Local Democracy in Latvia. In: *The State of Local Democracy in Central Europe*. Ed. by G Soós, G. Tóka and G. Write. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative, 2002, pp.107–179.

ATSAUCES

[1] Damkevica, D. Latvijas Republikas normatīvajos aktos noteiktā informācijas pieejamība un iedzīvotāju iesaistīšanas un līdzdalības kārtība. Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 33.–37. lpp.

[2] Vesikansa, S. Ceļā uz demokrātisku sabiedrību. Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 4.–12. lpp.

[3] Daņiļevičs, K. Aizkraukles novada konsultatīvās padomes ieguldījums sabiedrības attīstībā. Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 44.–46. lpp.

[4] Turpat.

[5] Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai: Tabulu atskaite. Rīga, 2004. gada oktobris, 26.3. tabula.

[6] Jākobsone, G. Liepājas domes komunikācija ar iedzīvotājiem. Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 38.–43. lpp.

[7] Turpat.

[8] Turpat.

[9] Turpat.

[10] Vanags, E., O. Krastiņš, I. Vilka u.c. *Dažādā Latvija: pagasti, novadi, pilsētas, rajoni, reģioni. Vērtējumi, perspektīvas, vīzijas*. Rīga: Latvijas Statistikas institūts, Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 2004, 181.–201. lpp.

[11] Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai, 20. tabula.

[12] *Tavas tiesības administratīvajā procesā*. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, 2004, 32 lpp.

[13] Šķerbergs, R. Atlīdzinās iestāžu nodarītos zaudējumus. *NRA,* 2004, 13. sept., 8. lpp.

13. Decentralizācija

Dace Jansone un Inga Vilka

Cik lielā mērā lēmumi tiek pieņemti iedzīvotājiem vistuvākajā pārvaldes līmenī?

13.1. Cik neatkarīgi no centrālās valdības ir pārvaldes vietējos līmeņos pieņemtie lēmumi un cik liels ir vietējās pārvaldes struktūru rīcībā esošais varas un resursu apjoms, lai tās varētu pildīt nepieciešamās funkcijas?

Pašvaldību reformu koncepcija (apstiprināta Ministru kabinetā 1993. gada 28. septembrī) un Valsts pārvaldes reformu koncepcija (apstiprināta 1995. gadā) paredz subsidiaritātes principa īstenošanu. Šis princips nosaka: katru funkciju jācenšas izpildīt pēc iespējas zemākā pārvaldes līmenī (tuvāk iedzīvotājiem). Nevienu uzdevumu nevajadzētu risināt augstākā līmenī, kā tas ir nepieciešams.

1994. gada 19. maijā pieņemtajā likumā "Par pašvaldībām" ieturēts subsidiaritātes principa gars, paredzot visai plašu vietējo pašvaldību funkciju klāstu.

Pašvaldību funkciju grupējums atspoguļots 13.1. tabulā

13.1. tabula

Pašvaldību funkciju grupējums

Funkciju grupa (veids)	Funkcijas izpildes juridiskais pamats	Atbildīgais	Finansēšanas avots
1. Obligātās funkcijas			
1.1. Pastāvīgās	Likums "Par pašvaldībām"	Pašvaldība	Pašvaldības budžets
1.2. Uz laiku nodotās funkcijas	Citi likumi	Pašvaldība	Likumā jānosaka papildu finansēšanas avots
1.3. Valsts pārvaldes funkcijas	Likumi vai Ministru kabineta noteikumi	Valsts pārvaldes iestādes	Valsts pārvaldes iestādes budžets
1.4. Vienreizējie uzdevumi	Ministru kabineta lēmums (rīkojums)	Pašvaldība	Ministru kabinets vai pašvaldības budžets
2. Citu pašvaldību kompetencē ietilpstošās funkcijas	Līgums starp pašvaldībām	Pašvaldība, kura attiecīgo funkciju nodevusi citai pašvaldībai	Finansēšanas avots jānosaka līgumā
3. Brīvprātīgās funkcijas (iniciatīvas)	Domes (padomes) lēmums	Pašvaldība	Pašvaldības budžets

Atbilstoši likumam "Par pašvaldībām" pašvaldību obligātās pastāvīgās funkcijas ir šādas:

1) organizēt iedzīvotājiem komunālos pakalpojumus (ūdensapgāde un kanalizācija; siltumapgāde; sadzīves atkritumu apsaimniekošana; notekūdeņu savākšana, novadīšana un attīrīšana) neatkarīgi no tā, kā īpašumā atrodas dzīvojamais fonds;
2) gādāt par savas administratīvās teritorijas labiekārtošanu un sanitāro tīrību (ielu, ceļu un laukumu būvniecība, rekonstruēšana un uzturēšana; ielu, laukumu un citu publiskai lietošanai paredzēto teritoriju apgaismošana; parku, skvēru un zaļo zonu ierīkošana un uzturēšana; rūpniecisko atkritumu savākšanas un izvešanas kontrole; pretplūdu pasākumi; kapsētu un beigto dzīvnieku apbedīšanas vietu izveidošana un uzturēšana);
3) noteikt kārtību, kādā izmantojami publiskā lietošanā esošie meži un ūdeņi, ja likumos nav noteikts citādi;
4) gādāt par iedzīvotāju izglītību (iedzīvotājiem noteikto tiesību nodrošināšana pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iegūšanā; pirmsskolas un skolas vecuma bērnu nodrošināšana ar vietām mācību un audzināšanas iestādēs; organizatoriska un finansiāla palīdzība ārpusskolas mācību un audzināšanas iestādēm un izglītības atbalsta iestādēm u.c.);
5) rūpēties par kultūru un sekmēt tradicionālo kultūras vērtību saglabāšanu un tautas jaunrades attīstību (organizatoriska un finansiāla palīdzība kultūras iestādēm un pasākumiem, atbalsts kultūras pieminekļu saglabāšanai u.c.);
6) nodrošināt veselības aprūpes pieejamību, kā arī veicināt iedzīvotāju veselīgu dzīvesveidu;
7) nodrošināt iedzīvotājiem sociālo palīdzību (sociālo aprūpi) (sociālā palīdzība maznodrošinātām ģimenēm un sociāli mazaizsargātām personām, veco ļaužu nodrošināšana ar vietām pansionātos, bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu nodrošināšana ar vietām mācību un audzināšanas iestādēs, bezpajumtnieku nodrošināšana ar naktsmītni u.c.);
8) kārtot aizbildnības, aizgādnības un adopcijas lietas, kā arī ar audžuģimenēm saistītos jautājumus;
9) sniegt palīdzību iedzīvotājiem dzīvokļa jautājumu risināšanā;
10) sekmēt uzņēmējdarbību attiecīgajā administratīvajā teritorijā, rūpēties par bezdarba mazināšanu;
11) izsniegt atļaujas un licences uzņēmējdarbībai, ja tas paredzēts likumos;
12) gādāt par sabiedrisko kārtību, apkarot žūpību un netiklību;
13) saskaņā ar attiecīgās pašvaldības teritorijas plānojumu noteikt zemes izmantošanas un apbūves kārtību;
14) pārzināt būvniecību attiecīgajā administratīvajā teritorijā;
15) veikt civilstāvokļa aktu reģistrāciju;
16) ievākt un sniegt valsts statistikai nepieciešamās ziņas;
17) organizēt tiesas piesēdētāju vēlēšanas un veikt nepieciešamos pasākumus vietējās pašvaldības domes (padomes) vēlēšanās;
18) piedalīties civilās aizsardzības pasākumu nodrošināšanā;
19) organizēt sabiedriskā transporta pakalpojumus;
20) nodrošināt pašvaldības pārstāvību reģionālajā slimokasē;
21) organizēt pedagoģisko darbinieku tālākizglītību un izglītības metodisko darbu;
22) veikt attiecīgajā administratīvajā teritorijā dzīvojošo bērnu uzskaiti;
23) īstenot attiecīgajā administratīvajā teritorijā bērnu tiesību aizsardzību.

1.–18., 22. un 23. punktā noteiktās funkcijas pilda rajonu pilsētu, novadu un pagastu pašvaldības, 18.–21. punktā noteiktās funkcijas – rajonu pašvaldības, bet republikas pilsētu pašvaldības pilda visas funkcijas.

Kā redzams, rajonu pašvaldību obligāto pastāvīgo funkciju klāsts šobrīd ir visai šaurs. Veicot reģionālā administratīvi teritoriālā iedalījuma reformu, tās vajadzētu ievērojami paplašināt.

Ja salīdzina vietējo pašvaldību kompetenci Latvijā ar citu valstu pašvaldību kompetenci, var secināt, ka tās ir samērā līdzīgas. Latvijas vietējo pašvaldību kompetencē nav ugunsdzēsības nodrošināšana, kas vairākās citās valstīs ir pašvaldību kompetencē.

Jāatzīmē, ka likumā "Par pašvaldībām" noteiktās obligātās pastāvīgās funkcijas ir ļoti neviendabīgas. Ir funkcijas, kas ietver ļoti plašu darbību, piemēram, komunālo pakalpojumu organizēšana (ūdensapgāde un kanalizācija; siltumapgāde; sadzīves atkritumu apsaimniekošana; notekūdeņu savākšana, novadīšana un attīrīšana), un ir salīdzinoši šauras funkcijas, piemēram, civilstāvokļa aktu reģistrācija, attiecīgajā administratīvajā teritorijā dzīvojošo bērnu uzskaite. Tāpat ir visnotaļ konkrētas funkcijas, piemēram, iepriekšminētās, un ir arī ļoti vispārīgas funkcijas, piemēram, sekmēt uzņēmējdarbību attiecīgajā administratīvajā teritorijā, rūpēties par bezdarba mazināšanu.

Pilnveidojot likumu "Par pašvaldībām", nepieciešams atsevišķi nodalīt pašvaldību pašu funkcijas un valsts deleģētās funkcijas, jo atšķirīga ir šo funkciju izpildes uzraudzība un kontrole.

Viens no būtiskākajiem starptautiskiem dokumentiem, kas atbalsta varas decentralizācijas principu, ir Eiropas vietējo pašvaldību harta (pieņemta 1985. gadā Strasbūrā). Tās galvenais mērķis ir vietējo pašvaldību aizsardzība un nostiprināšana dažādās Eiropas valstīs, balstoties uz demokrātijas, varas decentralizācijas un subsidiaritātes principiem. Līdz ar to hartas principu īstenošanas analīze savā veidā sniedz arī decentralizācijas pakāpes analīzi. Šobrīd Latvija ir viena no tām 40 Eiropas Padomes valstīm, kas ratificējušas Eiropas hartu. Latvija ir pievienojusies 29 no 30 hartas punktiem; neesam pievienojušies tikai vienam hartas punktam – par pašvaldību brīvu pieeju nacionālajam kapitāla tirgum, lai varētu izdarīt aizņēmumus kapitālieguldījumu finansēšanai.

Kaut gan Latvija nav ratificējusi tikai vienu Eiropas hartas punktu, tomēr praksē netiek ievēroti vairāki dokumentā paustie principi.

Eiropas hartā teikts, ka pašvaldību principam, tostarp kompetencei un atbildībai, jābūt atzītam valsts likumdošanā un, kur iespējams, konstitūcijā. Daudzās valstīs, arī mūsu kaimiņzemēs Igaunijā un Lietuvā, noteikumi par pašvaldībām iekļauti valsts konstitūcijā. Satversmē pašvaldību principi nav iekļauti.

Eiropas harta noteic, ka pašvaldību deputātus ievēl brīvās, aizklātās, tiešās, vienlīdzīgās, vispārējās vēlēšanās. Attiecībā uz pilsētu un novadu domju un pagastu padomju vēlēšanām šīs prasības tiek ievērotas, turpretī rajonu padomes kopš 1997. gada netiek ievēlētas tiešās vēlēšanās, bet tajās automātiski iekļauj rajona pilsētu un novadu domju un pagastu padomju priekšsēdētājus. Rietumvalstu un arī Latvijas pieredze liecina, ka pašvaldību deputātu vienlaicīga darbošanās divu līmeņu padomēs (domēs) sevi neattaisno.

Sakarā ar pašvaldību nepietiekamajiem finanšu resursiem ir grūtības īstenot Eiropas hartas prasības par pašvaldību nokomplektēšanu ar augstas klases darbiniekiem, par atbilstošu mācību un darba samaksas, kā arī karjeras nodrošināšanu.

Visgrūtāk ir īstenot prasību par pašvaldību finanšu resursiem, it sevišķi prasību par funkciju izpildi, kas nosaka, ka pašvaldību finanšu resursiem ir jābūt samērojamiem ar to atbildību (pienākumiem), kas pašvaldībām noteiktas konstitūcijā vai likumā. Īstenojot decentralizācijas un subsidiaritātes principus, Latvijas pilsētu, pagastu un novadu pašvaldību pastāvīgās funkcijas, kas noteiktas ar likumu "Par pašvaldībām", ir visai plašas, un tās maz atšķiras no Rietumeiropas valstu pirmā līmeņa pašvaldību funkcijām. Bet finanšu resursi šo funkciju veikšanai ir ļoti atšķirīgi.

Eiropas harta nosaka, ka vismaz daļa pašvaldību finanšu resursu ir jāiegūst no vietējiem nodokļiem un nodevām, kuru likmes pašvaldībām ir tiesības noteikt likumā paredzētajās robežās. Lai arī likumā "Par pašvaldībām" ir ietverta norma, ka pašvaldībām noteiktajā kārtībā ir tiesības ieviest vietējās nodevas un noteikt to apmērus, lemt par nodokļu likmēm un atbrīvošanu no nodokļa maksāšanas, šī prasība īstenojas tikai daļēji. Šobrīd Latvijas likumdošanā neviens nodoklis nav noteikts kā pašvaldību nodoklis (visi ir valsts nodokļi, un kā pašvaldību ieņēmumi paredzēti atskaitījumi no valsts nodokļiem). Vienīgais nodoklis, ko pašvaldības administrē un ko pēc būtības var uzskatīt par vietējo nodokli, ir nekustamā īpašuma nodoklis. Taču pašvaldības nav tiesīgas lemt par tā likmi, bet tikai par šī nodokļa atlaižu piešķiršanu. Lai arī pašvaldību reformu koncepcija kā pašvaldības ieņēmumus paredzēja arī atskaitījumus no peļņas (uzņēmumu ienākuma) nodokļa, joprojām neviens ar uzņēmējdarbību saistīts nodoklis neveido pašvaldību budžetu ieņēmumus.

Latvijā netiek pildīta hartas prasība, ka pašvaldībām piešķirtām dotācijām nevajadzētu būt paredzētām konkrētiem mērķiem un tām nevajadzētu iespaidot pašvaldību patstāvību. Latvijas pašvaldību budžeta ieņēmumu struktūrā mērķdotāciju īpatsvars ik gadus ir ievērojami lielāks nekā dotāciju īpatsvars. Tā, piemēram, pēc provizoriskiem 2003. gada datiem, mērķdotāciju īpatsvars kopējos pašvaldību pamatbudžetu ieņēmumos veidoja apmēram trešo daļu.

Eiropas harta paredz arī ekskluzīvu atbildības sadalījuma principu – vietējās varas iestādēm dotai varai jābūt pilnīgai un vienīgai. Tikai tādā gadījumā pašvaldība var uzņemties pilnu politisko atbildību. Turpretī, ja vara ir dalīta, tad varai ir grūti paskaidrot iedzīvotājiem, kāpēc jautājumi tiek risināti neapmierinoši.

Cits hartas princips nosaka: vietējās varas iestādēm ir jādod tiesības pēc savas iniciatīvas likuma robežās nodarboties ar jebkuru jautājumu, izņemot tos, kuri ietilpst citu institūciju kompetencē. Tādā veidā harta paredz pašvaldības reālas iespējas darboties savu iedzīvotāju interesēs. Likumā "Par pašvaldībām" noteiktais funkciju uzskaitījums nedod priekšstatu par šo funkciju izpildes ekskluzivitāti. Latvijā ekskluzīvu pašvaldību funkciju patiesībā ir ļoti maz. Likumā ierakstīts noteikums, ka, nododot pašvaldībām jaunas pastāvīgas funkcijas, vienlaikus jānosaka jauni ienākumu avoti, ja funkciju izpilde saistīta ar izdevumu palielināšanos. Praksē šis noteikums bieži netiek ievērots. Visu laiku aktuāls ir jautājums par pašvaldību funkciju izpildes izmaksu normām.

13.2. Ciktāl vietējā līmeņa pārvaldes struktūras ir atkarīgas no brīvām un godīgām vēlēšanām, ciktāl to darbība atbilst atklātības, atbildības un atsaucīguma kritērijiem?

Atbilstoši 1994. gada 15. janvārī pieņemtajam pašvaldību domju (padomju) vēlēšanu likumam pilsētu, pagastu un novadu domes (padomes) ievēl vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās uz četriem gadiem. Kopš 1997. gada Latvijas Republikas pilsoņi rajona padomes deputātus vairs neievēl tieši, bet tajās automātiski tiek iekļauti rajona pilsētu, pagastu un novadu domju (padomju) priekšsēdētāji. Rajona pilsētu, pagastu un novadu pašvaldību vadītāju darbošanās divās domēs (padomēs) sevi neattaisno, jo katrs no viņiem aizstāv pirmām kārtām savas pilsētas, pagasta un novada intereses, atstājot otrajā plāksnē rajona pašvaldības intereses. Bez tam netiešās vēlēšanas ir pretrunā ar Eiropas vietējo pašvaldību hartas prasību, ka pašvaldību deputāti jāievēl tiešās vēlēšanās. Tāpēc nākotnē nepieciešams atgriezties pie rajonu pašvaldību deputātu ievēlēšanu tiešās vēlēšanās.

Pilsētu un novadu pašvaldībās, kurās iedzīvotāju skaits pārsniedz 5000, deputātu kandidātu sarakstu var iesniegt tikai reģistrētas politiskās organizācijas (partijas) vai to apvienības, bet mazākās pilsētu un novadu pašvaldībās un visos pagastos – arī vēlētāju apvienības. Līdz 2001. gadam vēlētāju apvienību sarakstus varēja iesniegt arī rajonu pilsētās un novados, bet sakarā ar 2001. gadā iesniegtajiem grozījumiem pilsētu un novadu darbība ir politizējusies.

Īstenojot atklātības principu, likumā "Par pašvaldībām" ir noteikts, ka vietējiem iedzīvotājiem ir tiesības piedalīties pašvaldību domju (padomju) sēdēs un izteikt savu viedokli, iepazīties ar sēžu protokoliem, kā arī ar apspriežamo jautājumu dokumentiem. Valsts pārvaldes un pašvaldību institūcijas sastāda gada publisko pārskatu, kas pieejams sabiedrībai.

Pašvaldību uzraudzību veic Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija. Tā pārbauda visus pašvaldību pieņemtos saistošos noteikumus no to tiesiskuma viedokļa. Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrs var atstādināt pašvaldības domes (padomes) priekšsēdētāju no amata pienākumu pildīšanas, ja tas nepilda vai pārkāpj Satversmi, likumus, Ministru kabineta noteikumus vai nepilda tiesas spriedumus.

13.3. Cik plaša ir vietējā līmeņa pārvaldes struktūru un atbilstošo institūciju un apvienību mijiedarbība politikas veidošanā un īstenošanā, pakalpojumu nodrošināšanā?

Viens no labas pārvaldības principiem ir lēmējvaras un izpildvaras nodalīšana. Mazās pašvaldībās to ir grūtāk īstenot, lielās – vieglāk. Lai sekmētu lēmējvaras un izpildvaras nodalīšanu, likumā "Par pašvaldībām" noteikts, ka pašvaldībās, kur iedzīvotāju skaits pārsniedz 5000, obligāti jāparedz izpildvaras amats.

Taču lēmējvaras un izpildvaras nodalīšanas principa īstenošana nebūt nenozīmē, ka izpildvara darbojas autonomi no lēmējvaras. Izpilddirektors un viņam pakļautais izpildaparāts piedalās pašvaldības domes (pado-

mes) lēmumu projektu sagatavošanā. Vēl labāk, ja lēmumu projektu sagatavošanā izdodas iesaistīt nevalstiskās organizācijas (NVO) un iedzīvotājus. Labs piemērs šādai sadarbībai ir Valmieras pilsētas pašvaldībā, kurā 2001. un 2002. gadā Valmieras sabiedrisko organizāciju atbalsta centrs īstenoja Baltijas un Amerikas Partnerattiecību programmas atbalstīto projektu "Mēs kopā to varam".

Lai veidotu vienotu bloku sadarbībai ar Valmieras pilsētas domi, projekta ietvaros tika izveidota sociālo NVO koalīcija, kas apvienoja 13 sabiedriskās organizācijas. Projekta gaitā katru mēnesi sabiedrisko organizāciju aktīvistiem tika rīkots seminārs. Koalīcija sanāca kopā katru otro nedēļu, lai pēc tam paustu savu viedokli pilsētas domes sociālo lietu komitejas sēdē. Jau iepriekš koalīcijas vadītāja informēja visas sabiedriskās organizācijas par sēdē apspriežamajiem jautājumiem un plānotajiem lēmējprojektiem, lai kopīgi izstrādātu ieteikumus, papildinājumus un izmaiņas. Sabiedrisko organizāciju pārstāvji savā sēdē diskusiju rezultātā pieņēma kopīgu koalīcijas lēmumu. Par vienu no lielākajām veiksmēm koalīcijas dalībnieki uzskata virkni korekciju, ko izdevās iestrādāt centrālapkures pabalstu aprēķināšanas kārtībā. Kā nākamais lielākais pasākums minams trīs NVO sadarbības rezultātā iegūtās jaunās kopējās telpas un izveidoto pensionāru dienas centru "Atvasara". Tagad Valmierā pensionāriem ir vieta, kur pulcēties un organizēt dažādus pasākumus.[1]

Kopā darbojoties koalīcijā, sociālās NVO vairāk uzzināja cita par citu, veidojās to sadarbība un notika pieredzes apmaiņa.

Pieņemot politiskus lēmumus, pašvaldības, it sevišķi rajonu un republikas pilsētu pašvaldības, sadarbojas ar dekoncentrētām valsts pārvaldes institūcijām, kas izvietotas pašvaldības teritorijā. Šo institūciju vadītāju iecelšana tiek saskaņota ar domes (padomes) priekšsēdētāju.

Likumā "Par pašvaldībām" ir noteikts, ka pašvaldībām ir tiesības sadarboties, kā arī dibināt pašvaldību sabiedriskās organizācijas un izveidot kopīgas iestādes. Latvijā pašvaldību kopīgās intereses aizstāv Latvijas Pašvaldības savienība, kas apvieno gandrīz visas Latvijas pašvaldības. Likumdošanā ir paredzēta Ministru kabineta un pašvaldību sarunu sistēma.

13.4. Reģionālais pārvaldes līmenis

Dažkārt izvirzās jautājums, vai tādā mazā valstī kā Latvija ir nepieciešamas otrā līmeņa jeb reģionālās pašvaldības? Demokrātijas un decentralizācijas attīstības virzienā tās ir nepieciešamas. Ja nebūs reģionālo pašvaldību, tad otrajā pārvaldes līmenī vara piederētu centrālās valdības ieceltam pārstāvim un institūcijām. No demokrātijas viedokļa priekšroka dodama pilsoņu vai iedzīvotāju ievēlētām pašvaldību domēm (padomēm). Tāpēc lielākajā daļā Eiropas valstu pašvaldības darbojas divos teritoriālās pārvaldes līmeņos, dažās valstīs (Francija, Itālija) pat trijos un tikai atsevišķās valstīs (Somija, Igaunija, Lietuva, Islande, Luksemburga u.c.) – vienā līmenī.

Esošais reģionālais administratīvi teritoriālais dalījums Latvijā (26 rajoni un 7 republikas pilsētas) un uz šā dalījuma pamata izveidotās pašvaldības neapmierina vairāku iemeslu dēļ:

- kopš 1994. gada atsevišķas rajoniem raksturīgas funkcijas nodotas vietējām pašvaldībām;
- kopš 1996. gada rajoniem vairs nav patstāvīgas nodokļu bāzes;
- kopš 1997. gada rajonos vairs nenotiek tiešas vēlēšanas;
- sīkais esošo teritoriju mērogs nespēj nodrošināt līdzsvarotu un ilgtspējīgu attīstību un kavē ES un citu starptautisku fondu izmantošanu;
- nozaru ministrijas ir izveidojušas atšķirīgas reģionālās nozaru pārvaldes sistēmas.

Administratīvi teritoriālās reformas likums paredzēja reģionālo pašvaldību izveidošanu, nosakot, ka par šo procesu tiks izstrādāts atsevišķs likums. Līdz šim tas nav veikts. Vairākkārt projekta stadijā ir bijusi attiecīga koncepcija. Tomēr lēmumiem nav sekojusi konsekventa valdības darbība. Reģionālo pašvaldību reforma turpināsies arī pēc 2005. gada pašvaldību vēlēšanām.

Reģionālā reformā svarīgākais ir būtiski paplašināt reģionālo pašvaldību funkcijas salīdzinājumā ar esošo rajonu funkcijām un noteikt stabilāku finanšu ieņēmumu bāzi, kas nodrošinātu augstāku šo pašvaldību autonomijas līmeni. Šobrīd reģionālā dalījuma un pašvaldību reforma sevišķi svarīga ir reģionālās attīstības kontekstā.

Kopvērtējums: virzība pēdējos 5 gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
13.1			X		
13.2		X			
13.3			X		
13.4				X	

13.1. Pārvaldes vietējos līmeņos pieņemtie lēmumi pamatā ir neatkarīgi. Tomēr pašvaldību finanšu resursi ir nepietiekami, lai veiktu visas obligātās pastāvīgās funkcijas. Šajā sadaļā vērtējums ir **"apmierinoši"**.

13.2. Vietējo pašvaldību deputātus ievēl Latvijas Republikas pilsoņi vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās. Tās ir brīvas un godīgas. Šajā sadaļā vērtējums ir **"labi"**.

13.3. Lai arī vidējās un lielās vietējās pašvaldībās lēmējvara ir nodalīta no izpildvaras, pēdējā piedalās politisku lēmumu projektu sagatavošanā. Mazās pašvaldībās lēmējvara ir saplūdusi ar izpildvaru. Pašvaldībām ir tiesības veidot sadarbības apvienības un iestāties idejiskās asociācijās un savienībās, tostarp starptautiskās. Šajā sadaļā vērtējums ir **"apmierinoši"**.

13.4. Šobrīd Latvijā rajonu pašvaldības ir vājas gan funkcionāli, gan arī politiski. Tāpēc šajā sadaļā vērtējums ir **"slikti"**.

Vislabākā iezīme

Valsts pārvaldes un pašvaldību reformas īstenošanas gaitā veikta publiskās pārvaldes funkciju decentralizācija, virkni funkciju nododot no centrālās valdības līmeņa pašvaldībām.

Visnopietnākā problēma

Latvijā ir zema pašvaldību finanšu autonomija. Pašvaldību finanšu resursi ir nepietiekami, lai veiktu visas obligātās pastāvīgās funkcijas. Latvijā nav noteikti pašvaldību nodokļi, pašvaldību budžetu ieņēmumos liels ir mērķdotāciju īpatsvars.

Ieteicamie uzlabojumi

Nepieciešams palielināt pašvaldību finanšu autonomiju un ieņēmumu bāzi.

LITERATŪRA

Bērziņa, G. un A. Vaiče. "Mēs kopā to varam" – Valmieras sociālo NVO koalīcija. Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 47.–49. lpp.

Grambergers, M. *Iedzīvotāji kā partneri. ESAO rokasgrāmata par informāciju, konsultācijām un sabiedrības līdzdalību politikas veidošanas procesā*. Rīga: ESAO, 2003, 116 lpp.

Jansone, D., I. Reinholde un I. Ilnicāne. *Latvijas publiskā pārvalde*. Rīga: EUROFaculty, 2002, 292 lpp.

Vanags, E. and I. Vilka. Local government in Latvia. In: *Decentralization: Experiments and Reforms*. Ed. by T. Horvath. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative, 2000, pp. 115–163.

Vanags, E. and I. Vilka. Local government reform in Baltic countries. In: *Reforming Local Government in Europe: Closing the Gap Between Democracy and Efficiency*. Ed. by N. Kersting and A. Vetter. Opladen: Leske+Budrich, 2003, pp. 309–332.

Vanags, E., O. Krastiņš, I, Vilka u.c. *Dažādā Latvija: pagasti, novadi, pilsētas, rajoni, reģioni. Vērtējumi, perspektīvas, vīzijas*. Rīga: Latvijas Statistikas institūts; Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 2004, 539 lpp.

ATSAUCES

[1] Bērziņa G. un Vaiče A. "Mēs kopā to varam" – Valmieras sociālo NVO koalīcija. Grām.: *Iedzīvotāju iesaistīšanas labās prakses piemēri Somijā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2004, 47.–49. lpp.

IV daļa
Demokrātija pārvalstiskā līmenī

14. Demokrātijas starptautiskā dimensija

Žaneta Ozoliņa un Ineta Ziemele

Vai valsts ārējās attiecības tiek veidotas saskaņā ar demokrātijas normām, cik lielā mērā valsts pakļaujas / nepakļaujas ārējiem spēkiem?

Ievads

Demokrātijas starptautiskā dimensija mērāma vismaz ar triju pazīmju palīdzību:

1) cik lielā mērā valsts savu ārējo un iekšējo mērķu sasniegšanā ir autonoma no ārējiem aģentiem, kā arī, cik lielā mērā ārpolitikas un iekšpolitikas īstenošana notiek bez ārējo faktoru neakceptētas[1] iejaukšanās;
2) cik lielā mērā valsts savas ārpolitikas nostādnēs un realizēšanā ņem vērā sabiedrības viedokli; vai pastāv mehānismi, ar kuru palīdzību sabiedrība var ietekmēt valsts rīcību starptautiskā arēnā;
3) kā attiecīgā valsts atbalsta demokrātijas izplatību pasaulē.

Lai novērtētu demokrātijas starptautisko dimensiju Latvijas kontekstā, ir jāsāk ar dažu Latvijai būtisku nosacījumu identificēšanu, kas kalpos par atskaites punktu tālākai analīzei.

1) Lai arī analīze attieksies uz laika posmu no 1999. gada līdz 2005. gadam, demokrātijas starptautiskās dimensijas precīzākai izvērtēšanai būs nepieciešams atskats uz dažiem būtiskiem vēsturiskiem notikumiem un periodiem, sākot no neatkarības atgūšanas 90. gadu sākumā. Vēsturiskas atkāpes būs nepieciešamas tādēļ, ka Latvijas darbība starptautiskajā sistēmā ir mērāma tikai ar 15 gadu pieredzi, bet tās efektivitāte tiek mērīta no attīstītas demokrātijas – ES un NATO dalībvalsts – skatpunkta. Faktiski var runāt par vēsturisko notikumu gaitas ievērojamu intensitāti un blīvumu.
2) Svarīgi atzīmēt, ka demokrātijas attīstība Latvijā norisinājusies, vienlaikus veidojot iekšējās struktūras (ekonomiskā, politiskā, sociālā un kultūras transformācija) un iekļaujoties starptautiskajā apritē.
3) Demokrātijas starptautiskajā dimensijā nav iespējams nodalīt ārējo un drošības politiku. Šo divu politiku nošķiršana var būt nosacīta, un to var analītiski darīt tikai pēc Latvijas iestāšanās ES un NATO 2004. gadā. Taču iekļaušanās šajās abās valstu apvienībās bija savstarpēji saistīti procesi, kur ārpolitika veicināja drošības politikas īstenošanu un drošības politikas attīstība veicināja Latvijas ārpolitisko mērķu sasniegšanu.
4) Latvijas gadījumā demokrātijas iekšējā un starptautiskā dimensija iet roku rokā, jo demokratizācijas process notika, gan samērojot valstī veicamo pārkārtojumu gaitu ar tradicionālo demokrātisko rietumu valstu pieredzi (sekošana labai praksei), gan rietumu valstīm izvirzot augstus demokrātijas standartus Latvijai kā potenciālai un patlaban esošai ES un NATO dalībvalstij.

14. 1. Cik brīva ir valsts pārvaldība no pakļaušanās ārējiem aģentiem ekonomiskā, politiskā un kultūras ziņā?

Spriežot par ārējo ietekmi un valsts autonomiju starptautiskajā politikā, jāņem vērā vairākas būtiskas īpatnības, kam ir nozīme Latvijā.

1) ārējais spiediens kā Latvijas politikas ietekmēšana savu interešu labā (Krievija);

2) ārējais spiediens kā līdzeklis Latvijas demokratizācijas veicināšanai un nostiprināšanai (ANO, EDSO, Eiropas Padome (EP), Pasaules Banka (PB), Starptautiskais Valūtas fonds (SVF), ES, NATO, demokrātiskās valstis).

Abos gadījumos ārējam spiedienam ir bijusi pozitīva loma demokrātijas attīstībā un nostiprināšanā Latvijā. Pirmajā gadījumā, tam, kā Krievija realizēja savu ārpolitiku, respektīvi, centās nostiprināt savas intereses Latvijā (un arī Lietuvā un Igaunijā), bija demokrātiju stiprinošs, valsti un sabiedrību konsolidējošs efekts. Jo lielāks bija spiediens (ekonomiskais, politiskais un sociālais) no Krievijas puses, jo intensīvāka kļuva Latvijas politika virzībā uz integrāciju ES un NATO. Tās aktivitātes, kuras Krievija realizēja attiecībā uz Latviju, bija mērķētas uz to, lai kavētu mūsu valsts integrācijas procesu ES un NATO. Arī sabiedriskās domas aptauja apstiprina viedokli, ka citu valstu spiediens uz Latviju ir pārāk liels – tā uzskata 44,3% respondentu.[2] No visiem anketā minētajiem aģentiem vismazāko uzticību izpelnījusies NVS, kam neuzticas 41,4 % aptaujāto (uzticas 22%).[3]

Otrajā gadījumā ārējai ietekmei bija viennozīmīgi pozitīva loma, jo, valstij, atveroties ārējiem aģentiem (starptautiskām organizācijām un demokrātiskām valstīm), radās iespēja labas demokratizācijas prakses pārņemšanai. Latvijas gadījumā ārējais spiediens viennozīmīgi veicināja demokrātijas veidošanos un nostiprināšanos. Veiktās sabiedriskās domas izpētes materiāli arī apliecina, ka starptautiskā sadarbība tiek vērtēta pozitīvi (34,8%),[4] un uzticēšanās starptautiskajiem aģentiem ir lielāka nekā neuzticēšanās. Tā, piemēram, ANO uzticas 37,7% (neuzticas 26,5%), ES – 37,3% (36,4%), NATO – 37,9 %[5] (34,7%).[6] To postkomunistisko valstu, kuras izvēlējas ārējās ietekmes mazināšanas politiku (piemēram, NVS valstis), demokrātijas attīstības ceļš bija vai nu lēns, vai specifisks. Savukārt tās, kuras no pirmajiem demokratizācijas gadiem savā virzībā bija orientētas par labu ārējās ietekmes palielināšanai demokratizācijas procesu veicināšanā, kļuvušas par ES un NATO dalībvalstīm, kas apliecina zināmu kvalitāti demokrātijas pastāvēšanai attiecīgajās valstīs. Jaunās ES un NATO dalībvalstis ir labs piemērs demokrātijas tapšanai, kad ārējo un iekšējo faktoru mērķtiecīga izmantošana rada pozitīvu rezultātu.

Ārējo aģentu interese par procesiem Latvijā ir veicinājusi ne tikai politisko stabilitāti un demokrātisko institūciju izveidi, bet arī palīdzējusi pārvarēt ekonomisko vienpusējo atkarību no Krievijas. Tā 1991. gadā Latvijas ekonomika resursu un noieta tirgus ziņā pilnībā bija atkarīga no PSRS. Pateicoties izvēlētai integrācijai ES, jau ap 90. gadu vidu vienpusējā atkarība tika pārvarēta, kas jo īpaši spilgti apstiprina demokrātijas starptautiskās dimensijas pozitīvo lomu. Kā pozitīva tendence minams fakts, ka šobrīd eksporta un importa attiecībās nav vienas dominējošas valsts, no kuras vienpusēja lēmuma būtu atkarīga Latvijas ekonomiskā attīstība.

Galvenais Latvijas tirdzniecības partneris ir ES. Kopš neatkarības atgūšanas ārējās tirdzniecības apjomi ar ES valstīm pieaug, un šobrīd, ņemot vērā arī jaunās ES valstis, jau 80% no Latvijas eksporta un importa ir saistāmi ar ES. 2003. gadā Latvijas ārējās tirdzniecības apgrozījumā vislielākais īpatsvars bija Vācijai (16% no kopapjoma), Lietuvai (9%), Zviedrijai (8%), Krievijai (8%) un Lielbritānijai (7%).

Latvijas preču eksporta apjoms 2000.–2002. gados faktiskajās cenās katru gadu pieauga par 11–12%. 2003. gadā tas pieauga par 17%, tai skaitā uz ES-15 valstīm – par 20%. Eksporta apjomi 2003. gadā palielinājās visās preču grupās, jo īpaši koksnes un metālapstrādes un mašīnbūves produkcijas eksports, kas attiecīgi nodrošināja 45% un 23% no kopējā eksporta apjoma pieauguma.

Avots: LR Ekonomikas ministrija. *Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību*. Rīga, 2004. gada jūnijs, 11. lpp.

Vēl viens no ārējo aģentu ietekmes rādītājiem ir ārvalstu tiešo investīciju klātbūtne un sadalījums pa valstīm. Latvijas atvērtība ārvalstu investīcijām vienlaikus ir līdzeklis iekšējai ekonomiskai augsmei, gan arī kalpo kā tirgus ekonomikas – šīs neatņemamās demokrātijas sastāvdaļas – attīstības un nostiprināšanās

rādītājs. 2003. gada beigās ārvalstu investīcijas veidoja 28,4 % no Latvijas IKP.[7] Būtiski atzīmēt, ka uzkrāto ārvalstu tiešo investīciju kopainā dominē demokrātisko un attīstīto valstu investīcijas. Kā redzam 1. attēlā, lielākie ieguldītāji ir Zviedrija, Vācija, Dānija, Nīderlande, Somija un arī ASV, Norvēģija, Igaunija, kuru investīcijas veido kopumā gandrīz 70% visu uzkrāto investīciju. Vairāk nekā puse no tām ir ES dalībvalstu investīcijas.[8]

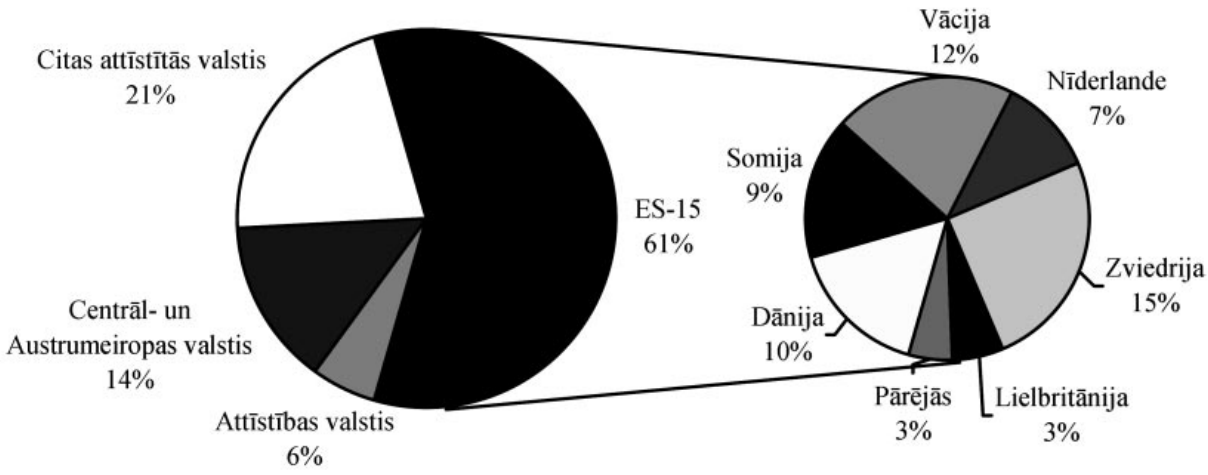

1. att. Uzkrātās ārvalstu tiešās investīcijas sadalījumā pa valstu grupām (2003. gada beigās, procentos)
Avots: LR Ekonomikas ministrija. *Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību*. Rīga, 2004. gada jūnijs, 47. lpp.

Latvijai kā ES un NATO dalībvalstij, pārejot uz sabiedroto un partnervalstu līmeni, ārējo aģentu ietekme no Rietumeiropas un Transatlantiskās telpas valstī mazināsies, taču pastiprināsies Krievijas daudzveidīgās aktivitātes kā līdzeklis savas ietekmes saglabāšanai Baltijas reģionā, tā arī attiecību veidošanā ar ES. Nav jāprognozē tieša un ar spēku realizēta ietekme, bet Latvijas vārīguma izmantošana savu interešu labā (piemēram, sociālā spriedze, minoritāšu jautājums, kļūmes drošības struktūru darbībā, atsevišķu ekonomisko sektoru boikots).

Viens no pārbaudījumiem Latvijas demokrātijas starptautiskajai dimensijai būs attiecības ar Baltkrieviju un citām Austrumeiropas valstīm. No vienas puses, Latvija oficiālā un arī nevalstiskā līmenī ir paudusi atbalstu demokrātiskajām kustībām Baltkrievijā. No otras puses, tā ir izteikusi nosodījumu prezidenta A. Lukašenko režīmam. Pēc tam, kad *Latvijas Dzelzceļa* vadītājs A. Zorgevics norādīja, ka Baltkrievijas politiskā elite varētu izmantot politiskus līdzekļus, lai mazinātu tranzītu no Baltkrievijas caur Latviju, oficiālā līmenī atbalsts demokratizācijai Baltkrievijā ir apturēts un kritika par demokrātijas pārkāpumiem kaimiņvalstī apklususi, kas nesaskan ar tām nostājām, kuras pauž Latvijas sabiedrotie ES un NATO. Šis konkrētais fakts pierāda gan Latvijas demokrātijas iekšējo vārīgumu, reaģējot uz ārējiem aģentiem, gan arī nepietiekamu iekšējo politisko un sociālo konsolidāciju, lai reaģētu uz nepieciešamību īstenot konsekventu valsts ārpolitiku, kas vērsta uz demokrātijas atbalstu pasaulē.

Latvija kā demokrātijas eksportētāja – pati kā ārējais aģents.

Līdz šim Latvija bijusi ārējās ietekmes uzņēmēja demokrātijas stiprināšanā. Pēc iestāšanās NATO un ES, kad Latvija ir ieguvusi jaunu starptautisku institucionālu ietvaru un nacionālās ārpolitikas "stiprinājumu" no ES ārpolitiskajām aktivitātēm, tā var sākt izstrādāt politiku demokrātijas eksportam uz citiem reģioniem un valstīm.

Latvija var īstenot demokrātijas starptautiskās dimensijas izplatīšanu ar šādas politikas palīdzību:

- piedaloties un izmantojot tās iespējas, ko piedāvā ES formulētā Eiropas kaimiņu iniciatīva;

- individuāla pieeja pārejas tipa valstīm, izvēloties demokrātijas saņēmējus – Gruziju, Baltkrieviju , Moldovu, Ukrainu, Krieviju vai arī vēl citas valstis;
- attīstības sadarbības politikas (ES ietvaros un individuāli) uzsākšana.

Pilnīgi jauna šķautne Latvijas ārpolitikā ir saistāma ar attīstības sadarbības politiku. Nebūtu precīzi apgalvot, ka Latvija nav piedalījusies palīdzības sniegšanā pirms 2003. gada, bet tieši kopš šī brīža var sākt runāt par koordinētu un uz konkrētu programmu balstītu politiku. Ir izstrādātas LR Attīstības sadarbības politikas pamatnostādnes[9] (2003. gadā) un Attīstības sadarbības politikas plāns līdz 2005. gadam[10] . Abu dokumentu gatavošanā piedalījās arī nevalstisko organizāciju (NVO) un akadēmisko aprindu cilvēki. Viens no stimuliem šīs politikas izstrādei bija Latvijas kā ES dalībvalsts statuss, kas paredzēja valsts pievienošanos ES attīstības politikai. Taču tā ir arī laba iespēja meklēt jaunu Latvijas ārpolitikas identitāti pēc iestāšanās ES un NATO, nodot savu pieredzi valstīm, kuras atrodas pārejas stadijā uz demokrātiju. Latvija izprot attīstības sadarbības politiku kā atbalsta sniegšanu jaunattīstības un pārejas ekonomikas valstīm, bet īpašu uzmanību tā veltīs kaimiņvalstīm – tas ir saprotams, jo ar saviem resursiem un ekspertīzi Latvija nevar noklāt visus reģionus un valstis. Bet ir arī īpaši gadījumi – kā Irāka (lai minam programmu Irākas atjaunošanai, ko īsteno Latvija). Bez stratēģiskā atbalsta kopš 1999. gada ir sniegta palīdzība 1 098 764 latu apmērā.[11]

Attīstības sadarbības politikas pamatnostādnēs norādīti galvenie darbības virzieni, kas nosaka Latvijas ekspertīzes jomas – politiskais, ekonomiskais, humānais, izglītojošais un valsts pārvaldes. Dalība attīstības politikas realizēšanā Latvijai jau kā ES dalībvalstij dos iespējas piedalīties dažādās palīdzības programmās – PHARE, TACIS, MEDA (Vidusjūras reģionā) un ALA (Āzijas un Latīņamerikas valstu reģionā). Jaunā ārpolitiskā dimensija sniedz iespēju politiski piedāvāt risinājumus demokrātijas attīstībai pasaulē, kā arī paplašināt sadarbības ģeogrāfiskos ietvarus, kas valstij ar tik īsu starptautiskās līdzdalības vēsturi ir ļoti svarīgi. Būtiski atzīmēt, ka Pamatnostādnes akcentē gan valstiskā, gan nevalstiskā sektora līdzdalības nepieciešamību.[12] Šajā dokumentā ir atrodama norāde uz lielo NVO skaitu Latvijā (4500), kas apliecina vēlmi piedalīties.[13] Tomēr NVO sektora kvantitatīvie rādītāji automātiski nenodrošina tā spēju kvalitatīvi darboties starptautiskā mērogā.[14]

Attīstības sadarbības politikas plānā 2005. gadam jau ir noteiktas prioritārās valstis – Gruzija, Moldova, Ukraina, Baltkrievija un Uzbekistāna – un projektu prioritārās jomas: demokrātiskas un pilsoniskas sabiedrības veicināšana; tautsaimniecības attīstības atbalstīšana; atbalsts valsts pārvaldes, pašvaldību un aizsardzības sistēmai, arī vides aizsardzībai; atbalsts izglītībai un sociālai attīstībai, veselībai; iekšlietas un tieslietas.[15]

Attīstības sadarbības politikas uzsākšana ir būtisks notikums Latvijas ārpolitiskajā darbībā, tomēr paliek neatbildēti daudzi jautājumi, kas saistās ar attīstības sadarbības politiku un mehānismiem pēc būtības. Latvijas valdībai nav pieredzes šajā jomā, tāpēc būtu vēlams sākt ar apaļā galda diskusijām, uzaicinot tajās piedalīties Latvijas institūcijas un cilvēkus, kas bijuši iesaistīti attīstības sadarbībā, vai arī izveidot konsultatīvo padomi attīstības sadarbības politikas jomā, piesaistot ekspertus no citām valstīm.

Lai arī dalībvalsts statuss ES un NATO paver jaunas iespējas demokrātijas eksportam, tomēr ir jāsastopas ar vairākām problēmām.

1) Līdz 2004. gada maijam Latvijas ārpolitika bija pakļauta divu galveno mērķu sasniegšanai – integrācijai ES un NATO. Pēc šo mērķu sasniegšanas notiek pakāpeniska Latvijas ārpolitikas diversifikācijas tendence. Taču jaunu ārpolitisku virzienu noteikšana un politikas realizēšana saskarsies ar finansiālo resursu un cilvēkresursu trūkumu. Tuvāko gadu laikā būs vienlaicīgi jāuztur augstais integrācijas procesa temps un jāapgūst jauni politiskie virzieni. Nav šaubu, ka Latvijas ārpolitikas pārstāvētā demokrātijas starptautiskā komponente saglabāsies, bet jautājums varētu būt par tās efektivitāti un kvalitāti, ņemot vērā pastāvošo uzdevumu daudzveidību un salīdzinoši nelielo resursu potenciālu.
2) Latvija ir pieteikusi sevi kā demokrātijas eksportētāju tai vēsturiski pazīstamās un ģeogrāfiski tuvās valstīs (Baltkrievija, Ukraina, Moldova). Taču tās ir valstis, kurās Latvijas demokrātijas eksporta misija pārklājas ar Krievijas interesēm, kas nesakrīt ar Latvijas formulētajām. Rezultātā ārējo aģentu atšķirīgās intereses attiecīgajā valstī var traucēt veiksmīgai demokrātijas izplatībai.
3) Atbalsta sniegšana un politiskā dialoga uzturēšana ar noteiktām valstīm, kurās ir atšķirīgi un pat pretrunīgi režīmi, Latvijā varētu radīt iekšpolitiskas diskusijas par to, vai ir jāsniedz atbalsts klaji diktatoriskiem režīmiem, piemēram, Baltkrievijā un Uzbekistānā, vai ir jāuztur attiecības ar autoritāro Kazahstānu.

14.2. Cik lielā mērā valdības attiecības ar starptautiskajām organizācijām pamatojas uz partnerības un atklātības principiem?

Latvija ir visu lielāko starptautisko organizāciju dalībniece (izņemot Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizāciju (OECD), kurā tā gatavojas iestāties): ANO – kopš 1991. gada, EDSO (1991), PB, SVF, Baltijas Jūras valstu padomē (1992), EP (1995), Pasaules Tirdzniecības organizācijā (1999), ES un NATO (2004).

Latvijas attiecībās ar starptautiskajām organizācijām ir vērojamas dažādas partnerības pakāpes.

1) ANO, EDSO, EP – tās ir organizācijas, kuras pirmās piešķīra Latvijai līdztiesīgas starptautiskās sistēmas dalībnieces statusu, un tām bija īpaši svarīga loma Krievijas karaspēka izvešanas nodrošināšanā, starptautisko normu popularizēšanā un izplatīšanā cilvēktiesību un minoritāšu jautājumos. Ar šīm organizācijām attiecības tiek uzturētas uz līdztiesības principiem. Nedaudz atšķiras situācija EDSO un EP, kur aktīva loma ir Krievijai, kas izmanto šos starptautiskos forumus arī tamdēļ, lai īstenotu savas intereses Baltijas valstīs. Faktiski Krievijas ārējā aģenta loma tiek īstenota arī ar starptautisku instrumentu palīdzību.

2) PB, SVF – sadarbības jomas un iesaisti valsts iekšpolitiskajos jautājumos nosaka abu pušu vienošanās. Sadarbības memorandi atspoguļo tās jomas, kurās sakrīt abu institūciju un Latvijas pozīcijas. Tā, piemēram, līdz 2002. gadam PB atbalstīja tos sektorus, kuri palīdzēja stiprināt demokrātiju, veicināja integrāciju ES un nebija saistīti ar *acquis* pārņemšanu (fiskālās un monetārās lietas, administratīvās kapacitātes stiprināšana, ekonomikas sektora transformācija, korupcijas apkarošana, nabadzības mazināšana, pensiju reforma, lauku attīstība, pilsoniskās sabiedrības atbalstīšana). 2002. gadā tika pieņemta PB un Latvijas valdības Valsts palīdzības stratēģija 2002.–2006. gadam, saskaņā ar kuru turpinās PB atbalsts tiem sektoriem, kas tieši vai pastarpināti veicina demokrātijas stiprināšanu valstī: veidot tādu politisku vidi, kas sekmē jaunu uzņēmumu un darba vietu rašanos, atbalstīt būtisku publiskā sektora reformu, kas padarītu pārvaldību efektīvāku, nodrošināt ilglaicīgu attīstību ārpus Rīgas, mazināt nabadzību, paaugstināt sociālā sektora programmu un pakalpojumu kvalitāti. Dokumentā tiek norādīts, ka mazinās nepieciešamība pēc aizdevumiem, savukārt palielinās vajadzība pēc analītiskas ekspertīzes un padomdevēju darbības.[16] Kopš 1992. gada Latvijai kopumā piešķirti 416 miljoni dolāru (ar tendenci piešķīruma summai katru gadu samazināties), visvairāk ieguldīts likumdošanas un publiskās pārvaldes sektorā (23%).[17] Latvija ir apliecinājusi, ka piedalīsies tajās PB programmās, kuras sniedz palīdzību jaunattīstības un pārejas valstīm. Arī SVF darbībai Latvijā ir līdzīga dienas kārtība, vienīgi lielāka uzmanība tiek pievērsta tirgus ekonomikas attīstībai un nostiprināšanai. Attiecībās ar Latviju kā prioritāte tiek minēta arī korupcijas apkarošana.[18]

3) ES un NATO ir kļuvušas par Latvijas iekšpolitikas un Latvijas ārpolitikas īstenošanas instrumentu daļu, tādēļ šajās valstu apvienībās attiecības tiek veidotas uz līdztiesīgas un savstarpēji izdevīgas partnerības principiem. Latvija ir apņēmusies piemēroties Eiropas Komisijas (EK) politikai, saskaņojot un koordinējot aktivitātes ar dalībvalstīm, piedalīties organizācijās un konferencēs, kā arī sniegt savu ieguldījumu Kopienas palīdzības programmās. Tā ir pilnīgi jauna Latvijas demokrātijas starptautiskā dimensija, kurā demokrātijas ir vairāk, nekā finansiālā izteiksme to spēj uzrādīt.

14.3. Kā valdība atbalsta ANO cilvēktiesību instrumentus un mehānismus un ievēro starptautiskās tiesības?

Kopš neatkarības atjaunošanas šī jautājuma ietvaros dažādos līmeņos ir risinājušies dažādi procesi. Lai aktualizētu priekšstatu par neviennozīmīgo nesenās vēstures kontekstu, būtu vērts tos īsi pieminēt:

1) 1990. gada 4. maijā tiek pieņemta Deklarācija par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos, ar kuru par juridiski saistošu nacionālā līmenī tiek atzīts 51 dokuments. Tādējādi tiek parādīta liela politiskā griba ātri atbrīvoties no padomju ideoloģizētās

tiesību sistēmas un iekļauties starptautisko procesu un tiesību sistēmā. Latvija salīdzinājumā ar citām postpadomju republikām šajā ziņā ir samērā unikāla.

2) Iespējams, ka šī deklarācija deva stimulu tam, ka starptautiskās tiesības, īpaši profesionālās aprindās, kļuva par atskaites un pieturas punktu turpmākos attīstības procesos. Deklarācijas milzīgā atvērtība pasaulei bija viens no stimuliem monisma doktrīnas dzimšanai Latvijas tiesību teorijā, kas ar laiku tika pārņemta praksē un – lai arī dažkārt nekonsekventi – galu galā tiek pieņemta arī no likumdevēja puses.

3) Politisko deklarāciju un teorijas līmenī tika sludināta atvērtība starptautiskām tiesībām un cilvēktiesībām, tomēr ar to praktisko piemērošanu bija daudz sarežģītāk. To varētu izskaidrot ar starptautisko un cilvēktiesību zināšanu un iemaņu trūkumu ne tikai plašākās politiskās un ierēdniecības elites aprindās, bet arī juristu vidū. Tas ir saistīts, gan ar padomju augstākās izglītības mantojumu Latvijas Universitātē, gan ar to, ka Latvijai okupācijas situācijā starptautiskās tiesības nebija nepieciešamas.

4) Visus šos gadus ir novērojama zināma konfrontācija dažādos līmeņos (politiķu, juristu utt.) starp tiem, kuri ir atvērti starptautiskiem procesiem un vēlas tajos iesaistīties, un tiem, kas labāk norobežotos no tā visa. Iemesli šai konfrontācijai varētu būt dažādi – no personiskiem līdz ideoloģiskiem.

5) Cilvēktiesības izvirzījās uzmanības lokā jau 90. gadu sākumā, pateicoties ANO, EP, EDSO un EK monitoringa procedūrām, ar kurām Latvija bija spiesta iepazīties un nodarboties. Varētu pat teikt, ka Latvijas iekšpolitiskā situācija ir bijusi labvēlīga cilvēktiesību apgūšanai, tomēr šī situācija ir arī radījusi vēlmi šo tiesību jomu politizēt.

6) Visbeidzot, iemesls, kāpēc Latvijas sasniegumi starptautisko tiesību īstenošanā un veidošanā ir tādi, kādi tie tiks ieskicēti šī teksta nākamajās sadaļās, saistās arī ar pieejamiem resursiem un īstenoto iekšpolitiku. Nav šaubu, ka prioritāte bija nacionālo tiesību sakārtošana un atbrīvošanās no padomju tiesību institūtiem un domāšanas, un tas prasīja daudz laika un enerģijas. Spēcīgākie juristi izvēlējās nevis starptautiskās tiesības, bet gan dažādas nacionālo tiesību jomas, kas vienlaikus bija arī peļņas un konkurences jautājums. Saprotams, ka mazajā Latvijas juristu saimē konkurēt ir vieglāk. Iekšpolitikā nav bijis daudz diskusiju, analīžu un stimulu meklēt kopsakarības ārpolitikas un iekšpolitikas procesiem. Darbību starptautiskās organizācijās un iestāšanos tajās vairums iedzīvotāju ir uzskatījuši par procesu, kas atrauts no realitātes.

14.3.1. Cilvēktiesības. Līgumi un to uzraudzības mehānismi

Latvija ir pievienojusies visiem svarīgākajiem cilvēktiesību līgumiem vai ratificējusi tos un akceptējusi svarīgāko cilvēktiesību institūciju kompetenci saņemt indivīdu sūdzības (Cilvēktiesību komiteja, Eiropas Cilvēktiesību tiesa). Kā rāda prakse, pirmie starptautisko institūciju spriedumi ir sekmējuši nacionālo tiesību un to īstenošanas mehānismu pilnveidošanos. Kopumā Latvijā ir izveidojusies konstruktīva nostāja starptautisko spriedumu, rekomendāciju un padomu uzklausīšanā un īstenošanā. Problēmas saistījās ar organizētu un sistemātisku iepazīšanos, analīzi un darbības plāna izstrādāšanu valdības un Saeimas līmenī. Acīmredzot vai nu nebija vienas atbildīgas instances, kas šo procesu virzītu, vai arī politiskā griba līdz šiem jautājumiem nesniedzās. Kā pozitīva pārmaiņa ir jāmin Ārlietu ministrijas iniciatīva organizēti pieiet darbam ar starptautiskām rekomendācijām. Šī iniciatīva ar konkrētiem uzdevumiem konkrētām ministrijām īstenojās, piemēram, 2004. gada 18. marta Ministru kabineta sēdē, kurā tika apstiprināts detalizēts plāns, nosakot arī termiņus, kā izpildīt ANO Cilvēktiesību komitejas rekomendācijas sakarā ar Latvijas ziņojumu par to, kā tiek pildīts 1966. gada Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (SPPPT).[19]

Tomēr arī šajā sfērā ir problēmas. Latvija vēl arvien nav uzklausījusi Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas (Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu uzraudzības mehānisms) aicinājumu akceptēt Komitejas kompetenci skatīt individuālās un indivīdu grupu sūdzības. Grūti noteikt, kādi tam ir iemesli. Iespējams, pamatiemesls saistīts ar problēmu, uz kuru tika norādīts iepriekš – Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas rekomendācijas vēl nav sistemātiski izanalizētas, tāpēc arī nav darba plāna un lēmumu.

Latvija vēl nav ratificējusi Konvencijas par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu protokolu, kas piešķir Komitejai tiesības saņemt indivīdu sūdzības.

Latvija ir parakstījusi Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 12. protokolu, bet nav to ratificējusi. Tas ir ļoti būtisks protokols, kas sniedz indivīdam iespējas sūdzēties tiesā par jebkuru diskrimināciju valsts līmenī. Pagaidām vismaz ārpus valdības koridoriem diskusijas par šiem diviem instrumentiem nav veidojušās, un nav arī manīts sabiedrības spiediens par labu ratifikācijai.

Eiropas Padomes Vispārējā mazākumtautību aizsardzības konvencija ir parakstīta 1995. gadā, bet nav ratificēta. Līdz ar to Konsultatīvā komiteja – konvencijas uzraudzības instruments – nevar analizēt situāciju Latvijā mazākuma un vairākuma attiecībās. Šis ir viens no dokumentiem, par kuru notiek asas diskusijas jau kopš konvencijas parakstīšanas 1995. gadā. Ir politiķi, kas norāda, ka konvencijas ratifikācija novestu pie Latvijas rusifikācijas. Īpašo lietu ministrs sabiedrības integrācijas lietās ir norādījis, ka darbojas ekspertu grupa, kas analizē, kādas sekas konvencijas ratifikācija varētu radīt Latvijā. Tomēr šī viedokļu apmaiņa ir ļoti politizēta, kas neļauj saredzēt to, ka liela daļa no it kā strīdīgiem konvencijas jautājumiem (piemēram, minoritātes definīcija) Latvijā jau ir lielā mērā noregulēta likumos un citās Latvijas starptautiskās saistībās, piemēram, SPPPT 27. pantā un Starptautiskajā konvencijā par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu.[20] Vispārējās mazākumtautību aizsardzības konvencijas ratifikācijas jautājums pagaidām paliek iekšējo politisko cīņu ierocis un veids, kā iegūt "bonusu" vēlētāju acīs.

2004. gadā ir turpinājušās EP un EDSO amatpersonu vizītes Latvijā sakarā ar mazākumtiesību ievērošanas problēmām. EDSO Augstais komisārs mazākumtautību jautājumos Rolfs Ekeuss viesojās Latvijā arī 2004. gada 27. februārī. Viņa uzmanības lokā bija mazākumtautību izglītības reforma, kā arī citi tradicionālie jautājumi, piemēram, naturalizācija un sociālā integrācija. Var novērot, ka principā starptautiskās misijas turpina vizītes Latvijā, lai būtu redzams, ka tās reaģē uz Krievijas spiedienu un propagandu. Tajā pašā laikā Latvijai ir un joprojām saglabājas liels uzticēšanās kredīts mazākumtautību tiesību jautājuma risināšanā. Šīs uzticēšanās pamatā acīmredzot ir fakts, ka 90. gadu sākumā un vidū Latvija risināja pilsonības jautājumu sadarbībā ar starptautiskām organizācijām. Valodas likuma galīgajā redakcijā tika ņemti vērā šo organizāciju norādījumi. Latvijas okupācijas fakts ir pamats Latvijas argumentācijai par tās īpašo situāciju un speciāliem pasākumiem pilsonības un valodas jautājumos. Starptautiskajā sabiedrībā Latvijas nostāja pamatos ir pieņemta. Tomēr jāņem vērā, ka līdz ar iestāšanos ES situācija mainās. Lielais nepilsoņu skaits Eiropas Kopienas kopējā iekšējā tirgus ietvaros ir savdabīga juridiska realitāte. Ir vērojams, ka ES sāk apzināties, ka tai būs jāsaskaras ar Latvijas un Igaunijas problēmu tiešā veidā.[21] Līdz ar to Latvijai būtu nepieciešams darba plāns un atbilde uz jautājumu par nepilsoņiem, ņemot vērā ES kontekstu. Jānorāda, ka tāda atbilde, ka nepilsoņi ir pielīdzināmi ārvalstniekiem, ES tiesību un politikas kontekstā varētu arī nebūt tā labākā, lai arī pirmajā mirklī šķiet, ka tā ir vienkāršākā.

Latvija tikai vienu reizi kopš neatkarības atjaunošanas ir bijusi ievēlēta kādā no ANO sistēmas cilvēktiesību mehānismiem (1999. gadā ANO Cilvēktiesību komisijā), kuros vietas tiek iegūtas uz sacensības pamata. 2000. gada beigās un 2001. gada sākumā Latvija veiksmīgi prezidēja Eiropas Padomē. Varētu teikt, ka Latvijas pārstāvju darbība Eiropas Padomē kopumā ir veiksmīgāka nekā darbība ANO, lai gan Latvija ne pārāk bieži ir mēģinājusi izvirzīt savus ekspertus uz tām EP institūcijām, kurās ekspertus ievēl uz konkursa pamata.[22] Acīmredzot nav vēl pilnībā novērtēta šo un citu mehānismu loma un nozīme gan Latvijas ārpolitikai, gan iekšpolitikai. Ir nepieciešams laiks, lai pierastu pie domas, ka Latvija var konkurēt uz vienādiem pamatiem ar citām lielām un mazām valstīm šo mehānismu ietvaros. Šī pieredze nav apzināti un sistemātiski apgūta. Tomēr arī šādas prakses evolucionāra attīstība ir sasniegusi to pakāpi, kad, ņemot vērā Latvijas mērķus un intereses, varētu tikt radīts plāns Latvijas valsts un speciālistu pārstāvības organizēšanai šajās institūcijās.

Cilvēktiesību līgumu uzraudzības sistēmas būtiska iezīme ir valsts ziņojumu gatavošana un to aizstāvēšana uzraudzības komitejas priekšā. Sākotnēji Latvijai bija problēmas ar ziņojumu sagatavošanas regularitāti un sistēmu. Pirmais ziņojums par 1966. gada SPPPT īstenošanu Latvijā tika aizstāvēts ANO Cilvēktiesību komitejas 54. sesijā 1995. gada jūlijā. Toreiz ziņojumu sagatavoja valdības izveidota darba grupa, neiesaistot plašāku sabiedrību diskusijā vai citādā dalībā. Tikai pateicoties LU Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūtam un sakarā ar institūtam pieejamo finansējumu, Ziņojumu un komitejas rekomendācijas publicēja latviešu valodā un analizēja ar plašāka speciālistu loka līdzdalību *post factum*.[23] Tas bija pirmais solis ceļā uz tādu ziņojumu gatavošanas sistēmu, kurā dalību ņem vadošās nevalstiskās un

akadēmiskās cilvēktiesību organizācijas valstī. Otro reizi par SPPPT Latvija ziņoja apvienotajā 4. un 5. ziņojumā 2002. gadā.[24] Fakts, ka Ārlietu ministrija šobrīd ir uzsākusi nopietnu un sistemātisku darbu ar šiem ziņojumiem, jau tika pieminēts.

Šobrīd ir sagatavoti un aizstāvēti šādi ziņojumi: Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu (divas reizes)[25]; 1989. gada Bērnu tiesību konvencija (vienu reizi)[26]; Konvencija pret spīdzināšanu un citādu cietsirdīgu, necilvēcīgu vai cilvēka cieņu pazemojošu apiešanos un sodīšanu (vienu reizi). Ir sagatavots ziņojums par Konvencijas par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu izpildi.[27] Kopš 1999. gada ir parādījusies zināma regularitāte un sistēma šī valsts pienākuma izpildē. Iekavētais pamazām tiek novērsts. Tas ir labs rezultāts, paturot prātā, ka Latvija tomēr ir jauna starptautisko attiecību dalībniece. Iespēja sakārtot Latvijas darbību, īstenojot minimālos pienākumus starptautisko cilvēktiesību saistību jomā, radās līdz ar īpaša amata – Ministru kabineta pārstāvis cilvēktiesību institūcijās – un attiecīga biroja izveidi. Šis piemērs rāda, ka, konstatējot nepilnības vai problēmas Latvijas starptautisko saistību izpildē, būtu nepieciešams apsvērt, vai valsts pārvaldes darbības formas ir adekvātas, lai šīs saistības īstenotu.

Minēto ziņojumu sagatavošanā līdzās valdības struktūrvienībām piedalās Valsts cilvēktiesību birojs, NVO un LU Cilvēktiesību institūts. Līdz ar portāla *www.politika.lv* izveidi šie ziņojumi jau projektu stadijā tiek publiskoti un ir pieejami sabiedrībai. Vājais punkts šajā sistēmā ir nepietiekama akadēmisko spēku iesaistīšana ziņojumu sagatavošanā un problēmu analīzē – viņi varētu sniegt idejas par nepieciešamiem likumdošanas grozījumiem vai pastāvošās prakses maiņu. Valsts budžetā būtu jāatvēl līdzekļi šādas sadarbības finansējumam. Ziņojumu gatavošanas process un to sekas uz lēmumu pieņemšanu un praksi valstī būtu efektīvākas, ja ziņojumu secinājumi tiktu attiecīgi novērtēti valdības līmenī.

Kā zināms, likumdošanas process valstī nozīmē arī to, ka ministrija, kas ir atbildīga par kāda konkrēta projekta sagatavošanu, veic arī šī projekta izvērtēšanu, nosakot tā atbilstību tiesību sistēmas attiecīgajiem elementiem, finansiālās izmaksas utt. Visi nepieciešamie elementi ir norādīti anotācijā, ko parasti pievieno likumprojektam. Tādējādi normatīvā tiesību akta (likuma, MK noteikumu) projekta anotācija satur aili "atbilstība Latvijas starptautiskām saistībām", kas ir ļoti pozitīvi vērtējama prakse, un tā visnotaļ atbilst Latvijas tiesību sistēmas pamatprincipiem attiecībā uz starptautisko tiesību vietu šajā sistēmā. Šobrīd tomēr pietrūkst patiesas analīzes par normatīvā akta projekta atbilstību starptautiskām saistībām, un visbiežāk anotācijas saturēs norādījumu, ka nekādi īpaši jautājumi no starptautisko tiesību viedokļa šī projekta sakarā nerodas.

Pieņemot, ka ne vienmēr attiecīgās valsts pārvaldes iestādēs varētu būt pieejama nepieciešamā ekspertīze par starptautisko tiesību aspektu, kas attiecas uz šīs iestādes sagatavoto normatīvo aktu projektu, būtu nepieciešams atzīt, ka šis ir vājais posms un pie šīs problēmas ir jāpiestrādā (piemēram, jāveic ierēdņu apmācība).

Ņemot vērā tālejošās valsts saistības cilvēktiesībās, būtu nepieciešams projektu gatavošanas anotācijās ieviest aili par projekta atbilstību saistībām cilvēktiesībās, kuras var izrietēt gan no Satversmes 8. nodaļas, gan starptautiskajām tiesībām. Ņemot vērā, ka Latvija ir saņēmusi daudz komentāru gan ANO, gan EP ietvaros, šobrīd nav īsti skaidrs, vai šie komentāri ir ņemti vērā un vai nepieciešamības gadījumā grozījumi ir iniciēti normatīvos aktos. Valdības ietvaros būtu jāizveido atbildīgs ministrijas departaments, kas sistemātiski ierosina nepieciešamo grozījumu izstrādi.

14.3.2. Starptautiskās tiesības

14.3.2.1. Līgumi

Latvija kopumā ir uzcītīgi ratificējusi starptautiskos līgumus. Tomēr pamatā tam ir bijusi reaktīva pieeja un nevis proaktīva pieeja, ņemot vērā Latvijas pašas intereses ratificēt to vai citu starptautisko līgumu vai atzīt starptautisko mehānismu.[28] Šai situācijai acīmredzot ir vairāki skaidrojumi. Tradīciju trūkums starptautiskajās tiesībās jau tika pieminēts. Sabiedrībā, kurā tikai veidojas tiesiskā kultūra un nostiprinās tiesību virsvadība un likuma vara, starptautisko tiesību praktiskās nozīmes novērtēšana nevarēja notikt agrāk par citiem saistītiem procesiem. Līdz ar to tāda pieeja, ka attiecīgie ministriju departamenti analizē starptautisko tiesību dokumentus un piedāvā stratēģisku pieeju to ratifikācijai vai arī rada priekšlikumus par jaunu dokumentu izstrādāšanas nepieciešamību starptautiskā līmenī, varētu tikt sagaidīta tikai nākotnē.

Tas, kad Latvijas loma starptautiskajās attiecībās iegūs šādu pavērsienu, būs atkarīgs no vairākiem aspektiem. Ir jāpievērš uzmanība starptautisko tiesību zināšanu palielināšanai valsts pārvaldē. Ir jāveicina valsts un akadēmiskā sektora sadarbība.

Latvija ir aktīvi ratificējusi pretterorisma konvencijas, kā arī konvencijas, kas sekmē sadarbību vides aizsardzībā, lai arī ne visas no IDEA norādītajām konvencijām patlaban ir ratificētas. Latvija ir to valstu vidū, kas ratificējusi 1997. gada Kioto protokolu, kurpretī ASV un Krievija par to nav varējušas viegli izšķirties.[29]

Latvija ir ratificējusi vairākas starptautisko humanitāro tiesību konvencijas, piemēram, 1949. gada Ženēvas konvencijas un 1977. gada papildprotokolus, 1948. gada Konvenciju par genocīda nepieļaujamību un sodīšanu,[30] kā arī konvencijas par masu iznīcināšanas ieroču neizplatīšanu, ķīmisko un bioloģisko masu iznīcināšanas ieroču aizliegumu.

Šo starptautisko saistību īstenošanas kontekstā saglabājas jautājums par konvenciju tulkošanu latviešu valodā, bet jo īpaši – jautājums par adekvātas terminoloģijas attīstību un tekstu savlaicīgu publicēšanu oficiālos izdevumos.

14.3.2.2. Mehānismi un procedūras, tiesību ievērošana

Kopumā jāteic, ka Latvija ir sevi parādījusi kā valsts, kas ievēro starptautiskās tiesības. Valstī, ņemot vērā tās vēsturisko kontekstu, tiek nopietni uztverta atziņa, ka starptautiskās tiesības Latvijai ir svarīgas. Kā jau minēts, problēmas rodas konkrētos jautājumos un praktiskā līmenī. Tomēr daļēji šī situācija ir izveidojusies arī tāpēc, ka līdz šim Latvija nav īstenojusi proaktīvu ārpolitiku, kas tai ļautu izsargāties no kļūdām starptautisko tiesību kontekstā.

Viens no pirmajiem gadījumiem, kad Latvijai nācās konfrontēt jautājumu par divpusējo politiku ar ASV un starptautisko tiesību uzstādījumus, saistās ar 2002./2003. gada Irākas krīzi. Šajā konfrontācijā virsroku ņēma tas, kas tika saprasts kā nepieciešamība uzturēt labas attiecības ar ASV. Līdz ar to 2003. gadā Latvija atbalstīja ASV, Lielbritānijas un vēl dažu valstu intervenci Irākā bez ANO Drošības padomes (DP) pilnvarojuma.[31] Tomēr ir jāatzīmē, ka Latvijas amatpersonas mēģināja skaidrot sabiedrībai savu izvēli, atsaucoties uz ANO Statūtiem un ANO DP rezolūcijām, kas pats par sevi ir pozitīvi vērtējams fakts. Tomēr ir skaidrs, ka valdībā un Saeimā ir jābūt izanalizētiem un izdiskutētiem dažādu interešu konfrontācijas variantiem (piemēram, divpusējo attiecību un konkrētu Latvijas starptautisko saistību potenciālie konflikti) un ir jābūt izstrādātai valsts pozīcijai. Piemēram, šobrīd ir redzams, ka ASV ir atšķirīga nostāja vairākos jautājumos, par kuriem starptautisko tiesību nostādnes ir pietiekami skaidras. Šiem piemēriem un situācijām ir jābūt analizētām arī Latvijā.

Latvija tikai vienu reizi ir bijusi ievēlēta kādā starptautisko tiesību attīstībai svarīgā mehānismā (1998. gadā Starptautiskās Krimināltiesas Statūtu pieņemšanas Romas konferences prezidijā).

Pateicoties A. Ušackas iniciatīvai un Tieslietu ministrijas atbalstam, Latvija ir pārstāvēta Starptautiskajā Krimināltiesā.

Latvijas tiesu prakse lietās par civiliedzīvotāju deportācijām un slepkavībām padomju režīma laikā principā ir pozitīvs piemērs. Tomēr bieži noziegumu kvalifikācija rada daudz jautājumu. No starptautisko krimināltiesību viedokļa minētie nodarījumi ir nevis genocīds, bet noziegumi pret cilvēci. Politiski jutīgās lietās, kā arī rēķinoties ar Krievijas kritiku un propagandu par šiem tiesu procesiem, korekta tiesību normu un principu piemērošana ir īpaši svarīga.

14.3.3. Dalības nauda starptautiskās organizācijās

Latvija godprātīgi maksā dalības naudu starptautiskās organizācijās – maksāts tiek ANO, UNESCO, Eiropas Padomei, EDSO, Baltijas jūras valstu padomei, PTO, Ķīmisko ieroču aizlieguma organizācijai, Hāgas privāttiesību konferencei.

Latvija ir uzņēmusies arī zināmas finansiālas saistības (telpu īres maksa) sakarā ar ANO Attīstības programmas uzturēšanos Latvijā.

2004. gadā sakarā ar Latvijas uzņemšanu NATO kopējās izmaksas ir palielinājušās par 500 000 latu. 2005. gadā dalība NATO prasīs vēl lielāku summu – aptuveni vienu miljonu latu.

14.4. Kā valdība ievēro starptautiskās saistības attiecībā uz bēgļiem un patvēruma meklētājiem, vai imigrācijas politika ir brīva no patvaļīgas un sistemātiskas diskriminācijas?

Latvija ir pievienojusies 1954. gada Konvencijai par bezvalstnieka statusu[32] un 1951. gada Konvencijai par bēgļa statusu un tās 1967. gada protokolam[33] .

Sakarā ar Latvijas dalību Eiropas Savienībā tika grozīta likumdošana, kas regulē jautājumu par bēgļiem un patvēruma meklētājiem. Jauns Patvēruma likums tika pieņemts 2002. gadā.[34] Tas vairākos aspektos uzlaboja jautājuma tiesisko regulējumu. Minētais likums paredz alternatīvā statusa piešķiršanu personām, kurām nevar piešķirt bēgļa statusu. Šādu statusu piešķir, ja personai var draudēt nāves sods vai spīdzināšana valstī, kurā tā ir mitusi iepriekš. Šis statuss var tikt piešķirts personām, kuras nevar atgriezties savā zemē bruņota konflikta dēļ. Likums īpaši garantē ģimeņu apvienošanos, kas nebija noregulēta līdz šim spēkā esošos likumos.

ANO cilvēktiesību mehānismi ir norādījuši, ka lēmumu pārsūdzības procedūra arī jaunajā likumā ir nepilnīga. Termiņi ir pārāk īsi, lai patvēruma meklētāji varētu adekvāti aizsargāt savas tiesības.[35] Tāpat ir norādīts, ka likums neparedz bērniem tiesības uz izglītību. Bēgļu un patvēruma meklētāju izglītošanas sistēma joprojām ir neskaidra.

Šobrīd Latvijā vēl neiebrauc daudz patvēruma meklētāju.[36]

2003. gada 1. maijā tika pieņemts jaunais Imigrācijas likums.[37] Kā norāda Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, likums ir neadekvāts attiecībā uz tā saukto nelegālo imigrantu statusa jautājuma izskatīšanu. Tiesas skata šīs lietas virspusēji, un rodas aizdomas par nepamatotu šo personu brīvības ierobežošanu, sevišķi gadījumos, ja personas ir dzīvojušas Latvijas teritorijā gadiem ilgi, bet tām nav dokumentu. Īpaša problēma ir tā, ka šādās situācijās bieži nonāk Latvijas čigānu ģimenes.[38]

Atšķirībā no 1992. gada likuma jaunais Imigrācijas likums paredz tiesības ģimenēm apvienoties. Ģimenes definīcija ir plaša. Tā var ietvert gan vecākus, gan brālēnus/māsīcas. Ārvalstnieks, kuram vismaz viens no vecākiem ir Latvijas pilsonis, var iegūt iebraukšanas vīzu bez papildu dokumentu iesniegšanas, turpretī šādu tiesību nav personai, kurai viens no vecākiem ir Latvijas nepilsonis. Ņemot vērā, ka Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji ir pilsoņi un nepilsoņi, šī norma var tikt uzskatīta par nepilsoņus diskriminējošu.

Kopumā ir jākonstatē: lai arī ir uzlabojumi normatīvo aktu bāzē, kas gan ir saistīti ar ES spiedienu, tomēr saglabājušās būtiskas nepilnības kā procesuālā regulējumā, tā praksē. Valsts dienesti, kas iesaistīti patvēruma meklētāju un nelegālo imigrantu jautājuma izskatīšanā, nav vēl gatavi ievērot minimālās cilvēktiesības attiecībā uz šīm personām. Viena no pamatproblēmām ir jautājums par attieksmi. Otra problēma ir valsts politikas līmenī neizdiskutētais jautājums par to, kādai vajadzētu būt attieksmei nepilsoņu, bēgļu, patvēruma meklētāju jautājumā jaunajā kontekstā, kad Latvija ir ES dalībvalsts, kas paredz zināmu ekonomiskās attīstības līmeni un atbildību pasaules kontekstā.

14.5. Cik konsekventa ir valdība, atbalstot cilvēktiesības un demokrātiju pasaulē?

Latvija nav bijusi sistemātiski iesaistīta cilvēktiesību un demokrātijas atbalstīšanā pasaulē. Līdz pat 2004. gadam Latvijas pieredzi demokrātijas vairošanā pasaulē nesa NVO un atsevišķi Latvijas eksperti, kas tika piesaistīti starptautisko organizāciju vai ES dalībvalstu projektiem.

Kā vērā ņemams paraugs būtu jāmin LU Cilvēktiesību institūta 2000. gadā izveidotā vasaras skola krievu valodā "Cilvēktiesību īstenošana: Eiropas un Baltijas pieredze", kas bija domāta juristiem no bijušās PSRS valstīm, un trijos gados tā kļuva šajās valstīs ļoti populāra. Diemžēl 2004. gadā šis projekts bija jāpārtrauc, jo ārvalstu finansējums Latvijai vairs netika piešķirts, bet valdība vēl nebija noorientējusies uz šāda veida darbību.

Latvijai nav sistemātiskas un konsekventas pieejas jautājumā par cilvēktiesību pārkāpumu nosodīšanu citās pasaules malās, kā arī nav vienota viedokļa par mehānismiem, kas būtu izmantojami šādu pārkāpumu novēršanā. Līdz šim nacionālā un starptautiskā līmenī vienīgā valsts, kas guvusi Latvijas uzmanību, ir Krievija. Tas gan vairāk ir jāuzskata kā mēģinājums dot pretsparu Krievijas apgalvojumiem par krievu mazākumtautības tiesību pārkāpumiem Latvijā. Tā, piemēram, vienīgais paziņojums, kuru Saeima pieņēmusi, ir 2000. gada Paziņojums par militārām operācijām Čečenijā, kurā tiek norādīts: lai arī terorisms ir nosodāms jebkurās tā izpausmēs, Krievijas armijas darbības ir pretrunā EDSO principiem un EP cilvēktiesību konvencijām, un ka pusēm ir jāatgriežas pie sarunu galda, jo politiskie mehānismi tiek atzīti kā atbilstoši krīžu risināšanas veidi.[39] 2003. gada decembrī EDSO sanāksmē ārlietu ministre atkārtoti uzsvēra Latvijas nostāju šajā jautājumā.[40]

Vienlaicīgi 2004. gada Sudānas – Darfūras krīze šāda paziņojuma pieņemšanu Saeimā nav izraisījusi. 2002. gada beigās un 2003. gada sākumā ASV plānotā uzbrukuma Irākai priekšvakarā Latvijas amatpersonas un Saeima neaicināja puses turpināt meklēt situācijas risinājumu ar politiskiem mehānismiem.

EDSO ārlietu ministru sanāksmē 2003. gada decembrī S. Kalniete uzsvēra, ka Krievija pārkāpj savas saistības jautājumā par armijas izvešanu no Moldovas un nerisina Gruzijas jautājumu.[41] Šis Latvijas paziņojums gan saistījās ar miera un drošības nostiprināšanas nepieciešamību reģionā, kas ir identificēts kā Latvijas uzmanības centrs. Vienlaikus Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT) skata lietu par cilvēktiesību pārkāpumiem, kurus Piedņestrā īstenojusi Krievijas armija, un arī šie notikumi varēja būt Latvijas ārpolitiskās retorikas elements. Tomēr uzmanīga ECT darba vērošana un tiesas secinājumu izmantošana Latvijas ārpolitikas nostājas definēšanā nav notikusi.

Saeimā, pieņemot paziņojumu par atbalstu ANO DP rezolūcijas Nr. 1441 izpildei, debatēs izskanēja jauna Latvijas doktrīna par atbalstu intervencei trešās valstīs cilvēktiesību aizstāvības vārdā.[42] Jāpiebilst, ka starptautiskās tiesības neatzīst šādu valstu suverenitātes un teritoriālās integritātes ierobežošanas iemeslu. Paliek neskaidrs, vai Latvija visos līdzīgos gadījumos atbalstīs intervenci vai arī intervence Irākā bija izņēmums, ņemot vērā vēlmi parādīt īpašu uzticību ASV. Kāpēc Latvija nepieprasa intervenci Sudānā, kur situācija ir vēl dramatiskāka? Līdzšinējā ārpolitika neliecina par konsekventu Latvijas iestāšanos par cilvēktiesību ievērošanu visās pasaules malās. Tomēr tas nav tik lielā mērā jautājums par konsekvenci. Tas ir jautājums par valdības un Saeimas darbības formām un metodēm, plānojot valsts pozīciju visdažādākajos ārpolitikas jautājumos. Darbības formas un metodes, kuru rezultātā rodas amatpersonu paziņojumi, runas utt., būtu revidējamas, ņemot vērā nepieciešamību ievērot un atsaukties uz starptautiskām tiesībām un cilvēktiesībām.

Latvijas NBS vienības veic miera nodrošināšanas misiju Afganistānā, Balkānos un Irākā, kas liecina par to, ka politisko lēmumu pieņemšanas līmenī nav opozīcijas Latvijas kareivju nosūtīšanai uz pasaules karstajiem punktiem.

14.6. Kādus pasākumus valsts īsteno (ja vispār īsteno), lai ņemtu vērā sabiedrības identificētās problēmas šajā jomā; kuri pasākumi ir prioritāri un kāds ir sabiedrības atbalsts?

Tā kā Latvijas darbība starptautiskā vidē ir neilga, sabiedrības piesaiste valsts ārējās un drošības politikas formulēšanā un īstenošanā ir bijusi fragmentāra. No vienas puses, visas valdības kopš neatkarības atjaunošanas ir saņēmušas sabiedrības vairākuma atbalstu ārpolitisko mērķu sasniegšanai – dalībai ES un NATO, kas tika pausts gan balsojumos nacionālajās vēlēšanās, dodot priekšroku proeiropeiskām un protransatlantiskām partijām, gan sabiedriskās domas aptaujās, kas apliecina noturīgu sabiedrības vairākuma pozitīvu attieksmi pret Latvijai tik svarīgām valstu apvienībām. Taču, no otras puses, sabiedrības dalība starptautisko jautājumu risināšanā ir bijusi nepietiekama starpvēlēšanu laikā un tajos periodos, kad valsts pieņem lēmumus jautājumā par aktuālu starptautisku notikumu (miera uzturētāju sūtīšana uz konfliktu vietām, karadarbības uzsākšana Irākā).

Kopš 1999. gada Latvijas ārpolitikā ir dominējuši jautājumi, kas saistīti ar iestāšanās sarunu ES un NATO gaitu un rezultātiem. Ir uzkrātas divas atšķirīgas pieredzes. Lai arī sabiedrības atbalsts ES vienmēr ir bijis zemāks nekā atbalsts NATO, tomēr tieši ES iestāšanās sarunās ir notikušas konsultācijas ar NVO un attiecīgo jomu profesionālām asociācijām. Tā, piemēram, nevalstiskais sektors piedalījies tieši to sarunu sadaļu formulēšanā, kurās panākts visvairāk pārejas periodu, lai palīdzētu sagatavoties pilnvērtīgai darbībai un palīdzētu izturēt konkurences spiedienu (lauksaimniecība, zivsaimniecība, vide). Savukārt NATO integrācijas politikas sakarā sabiedrības iesaistīšana diskusijās nav notikusi, bet bija izvēlēta sabiedrības informēšana par ieguvumiem, ko sniegs dalība NATO.

Pirmās plašākās diskusijas publiskajā telpā bija vērojamas 2002. un 2003. gada mijā sakarā ar karadarbības uzsākšanu Irākā. Lai arī valdība izvēlējās ASV atbalstīšanas politiku, sabiedrībā valdīja noraidoša attieksme. Pats par sevi šis fakts nav nekas unikāls, jo līdzīga viedokļu polarizācija bija lielākajā daļā demokrātisko valstu. Tomēr ievērību pelna dažādas pilsoniskās aktivitātes – parakstu vākšana, reklāmas materiāli, publiskas debates, ielu demonstrācijas u.c., kas pirmo reizi tika īstenotas starptautiska notikuma sakarā. Latvijā pastāvošā prakse neizvērst diskusijas par starptautiskiem jautājumiem kalpoja kā pārmetums valdībai, ka, atbalstot ASV un sūtot Latvijas karavīrus uz Irāku, tika ignorēts sabiedrības viedoklis.

Pilsoniskās sabiedrības un NVO iesaistīšanās debatēs par demokrātijas starptautisko dimensiju Latvijā aktualizējās līdz ar jaunās EK sastādīšanu. Latvija bija vienīgā valsts, kurā notika tik plaša diskusija par kandidātu izvirzīšanas kārtību. Lai arī Latvijas premjerministrs Indulis Emsis sekoja ES iedibinātai komisāru nominēšanas praksei (premjerministrs nosauc kandidātu pēc konsultēšanās ar EK prezidentu), sabiedrībā tas radīja neapmierinātību, un šāda procedūra tika nodēvēta par nedemokrātisku. Dažāda līmeņa diskusijās izskanēja viedoklis, ka ES un tās dalībvalstis, kuras sev un citām valstīm ir uzstādījušas visaugstākos demokrātijas standartus, komisāru nominēšanas laikā pašas tos ignorē, izslēdzot sabiedrību no konsultāciju mehānisma. Šajā gadījumā var runāt par Latvijas pilsoniskās sabiedrības mēģinājumu ietekmēt demokrātiskās procedūras ES institūcijās.

NVO sektora piesaiste demokrātijas starptautiskajai dimensijai ir daudzveidīga. NVO sektoru var iedalīt divās grupās.

1) Ārpus starptautiskiem jautājumiem stāvošas NVO, bet kuram ir plašs starptautiskais tīkls, kas ļauj tām ienest Latvijā starptautisko pieredzi un, pateicoties savu partneru atbalstam ārpusē, darboties starptautiskā līmenī, aktualizējot kādu ar demokrātisku attīstību saistītu jautājumu. Piemērs: organizācija "Glābiet bērnus!" un tās darbība ANO, gatavojot ziņojumu par bērnu stāvokli Latvijā. Cits piemērs: Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs kā *Helsinki Watch* sadarbības partneris darbojas demokrātijas iekšējās un ārējās dimensijas izpausmju novērošanā un analīzē.
2) Otra grupa – NVO, kas veidotas, lai atbalstītu to vai citu valsts ārpolitikas prioritāti. Lai popularizētu ES tēlu sabiedrībā, veiktu informatīvu darbu, tika izveidota "Eiropas Kustība Latvijā" (EKL). NATO ideju popularizēšanai izveidota Latvijas Transatlantiskā organizācija (LATO).

Viena no problēmām saistīta ar to, ka nav NVO, kas būtu iesaistītas plaša spektra starptautiskajā tematikā un veidotos kā pašiniciatīvas grupas. Minētās organizācijas (EKL un LATO) pauž noteiktas sabiedrības daļas viedokli par Latvijas dalību ES un NATO, un tās ir izteiktas šo organizāciju un to īstenoto politiku lobētājas. Abas minētās NVO ir skaitliski nelielas, tās pat var saukt par entuziastu grupām. To veidošanā un attīstībā liela loma bijusi valsts struktūrām – Ārlietu ministrijai un Aizsardzības ministrijai. Šo NVO viedokļi ir izteikti pozitīvi orientēti attieksmē pret attiecīgajām institūcijām un to īstenotajām un īstenojamām politikām. Taču abas NVO joprojām nediskutē par plašākiem starptautiskiem jautājumiem.

Pēdējo divu gadu laikā ir iezīmējušās pozitīvas tendences.

1) Piemēram, LATO ir uzņēmusies iniciatīvu (ne bez Ārlietu ministrijas un Aizsardzības ministrijas palīdzības) veicināt diskusijas Baltkrievijas un Krievijas tematikā. Tomēr LATO galvenā problēma ir tā, ka organizācija ir spēcīgāka savā darbībā ārpus Latvijas, atbalstot demokrātisko opozīciju Baltkrievijā, bet mazāk aktīva starptautiskās dimensijas ienešanā Latvijā. Semināru rīkošana ar nelielu dalībnieku skaitu negarantē starptautisko jautājumu plašāku ienākšanu publiskajā diskursā un nevar pretendēt uz sabiedrības viedokļa paušanu.

2) Ārlietu ministrijā izveidota Ārpolitikas padome. Tajā iekļauti NVO pārstāvji, akadēmisko aprindu, profesionālo asociāciju pārstāvji. Pastāv atgriezeniskā saikne – ministrija informē par paveikto ārpolitikas jomā un vienlaikus sniedz materiālu starptautisko jautājumu apspriešanai sabiedrībā.
3) Izveidota Padome attīstības sadarbības politikas apspriešanai un diskusijas veicināšanai. Lai iegūtu Latvijas iedzīvotāju atbalstu attīstības sadarbības politikai, ir plānots informēt sabiedrību par šādas politikas nepieciešamību un būtību.[43] Līdzšinējo veikumu pagaidām ir grūti izvērtēt, jo minētā Padome un pati attīstības sadarbības politika šobrīd vēl ir tapšanas stadijā.
4) Pie Latvijas ārpolitikas vadlīniju projekta rediģēšanas pieaicināti NVO un akadēmisko aprindu pārstāvji.

Pēc iestāšanās ES un NATO notiek Latvijas ārpolitikas pārdefinēšana un adaptēšana jaunajos apstākļos. Šādā situācijā sabiedrības atbalsts ir svarīgs ārpolitikas leģitimizēšanai starptautiskajā arēnā. Ja Latvija izvēlēsies demokrātijas eksportētājas lomu, bet sabiedrība pastāvēs uz neiesaistīšanās politiku, var rasties problēmas izpildīt uzņemtās saistības, kā arī demokrātijas apdraudējums gan iekšpolitiski (ignorējot sabiedrības viedokli, kas izraisa neapmierinātību sabiedrībā), gan starptautiski (ignorējot diktatūru nostiprināšanos).

2004. gada maijā Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS veica sabiedriskās domas aptauju par Latvijas ārpolitiku. 43% aptaujāto uzskatīja, ka valsts ārpolitikai vajadzētu būt aktīvākai. Taču aptuveni tikpat liels ir to skaits, kas uzskata, ka Latvijas politikai jābūt atturīgākai (41,5%). Atturīgās attieksmes paudēju lielo īpatsvaru ir ietekmējis karš Irākā. Salīdzinājumam – 2002. gada maijā 52,4% balsoja par aktīvu politiku, bet 31,6% – par atturīgu, turpretī 2003. gada maijā, kad karadarbība Irākā bija sākusies, proporcijas mainījās, palielinot atturīgo iedzīvotāju daļu līdz 49,6% un samazinot aktīvās politikas atbalstītāju daļu līdz 37,1%.[44]

2003. gadā SKDS veica aptauju par attieksmi pret Latvijas pilsoņu piedalīšanos starptautiskās misijās (kas nākotnē pēc iestāšanās NATO un ES, kas nozīmē arī iekļaušanos Eiropas Drošības un aizsardzības politikā (EDAP), varētu tikai pieaugt, nevis samazināties). Vairāk nekā ceturtā daļa iedzīvotāju (26,2%) uzskata, ka Latvijas pilsoņiem ir jāpiedalās starptautiskajās miera misijās neatkarīgi no tā, kur tās notiek, un aptuveni tikpat bieži (25,4%) pausts viedoklis, ka jāpiedalās tikai tad, ja miera misijas notiek Eiropā. Savukārt to, ka Latvijas pilsoņiem nevajadzētu piedalīties starptautiskajās miera misijās, norādīja vairāk nekā trešā daļa respondentu (35,2%).[45] Šie dati pierāda Latvijas sabiedrības nevienprātību attieksmē pret valsts starptautiskajām aktivitātēm, kas apstiprina iepriekšminēto pieņēmumu, ka, pastāvot tik lielai atšķirībai uzskatos, politiskā elite var saskarties ar sabiedrības pretestību pieņemto lēmumu īstenošanā.

Problēmas

- Latvijas ārpolitika ir nodalīta no citiem sektoriem (ekonomikas, kultūras, sociālās sfēras), tādējādi radot noslēgtības un atsvešinātības no sabiedrības efektu, praksē uzsverot, ka ārlietas ir elitāra politikas nozare. Līdz ar ES iestāšanās sarunu sākumu LR Ārlietu ministrija pievērš lielāku uzmanību sabiedriskajām attiecībām, tomēr tās tiek īstenotas savas darbības attaisnošanai, nevis viedokļu noskaidrošanai un sabiedrības iesaistīšanai ārpolitikas veidošanā. Savukārt LR Aizsardzības ministrija ir izvēlējusies atšķirīgu pieeju attiecībās ar sabiedrību, svarīgu jautājumu risinājumā padarot to par savu partneri. Kā spilgts piemērs tam var kalpot diskusija par radiolokatora izvietošanu Audriņos – ciema iedzīvotāji tika iesaistīti lēmuma pieņemšanā, pirms tam tos tieši iepazīstinot ar tāda paša tipa instalācijas darbību Berlīnē.
- Latvijas publiskajā telpā nenotiek debates par starptautiskiem jautājumiem. Viedokļu apmaiņa par notikumiem pasaulē parādās tikai tad, kad rodas kāda krīzes situācija. Līdz ar to sabiedrības uzmanība tiek pievērsta nevis krīzes vai notikuma cēloņiem un starptautiskām sekām, bet pašam faktam.
- Latvijas saimnieciskajās struktūrās nav izveidojusies tradīcija raudzīties uz ārpolitiku kā resursu, tostarp neredzot tajā arī demokrātijas stiprināšanas resursu.
- Latvijā trūkst analītisku mediju par starptautiskiem jautājumiem. Tas atstāj negatīvu iespaidu uz sabiedrības kompetences paaugstināšanu, intereses palielināšanu par starptautiskiem procesiem. Vienlaikus netiek radīta publiskā telpa, kurā valda viedokļu daudzveidība un kas varētu kalpot gan kā politiskās elites kontrolētāja, gan arī ietekmētāja starptautiski nozīmīgu jautājumu izlemšanā.

- Iedīgļa stāvoklī ir publiskās diplomātijas prakse, kas ir svarīgs elements demokrātijas starptautiskajā dimensijā, jo veicina sabiedrības iekļaušanos starptautiskajās attiecībās.
- Iekšpolitisko jautājumu asums (nesakārtotā sociālā sfēra, zemais ienākumu līmenis u.c.) traucē paplašināt debates par starptautiskiem jautājumiem.
- Nav diskusiju par starptautiskiem jautājumiem arī politiskās elites līmenī. Latvijā nav regulāru parlamentāro debašu prakses, kas stimulētu arī sabiedrības diskusiju par starptautiskiem procesiem un Latvijas vietu tajos.
- Latvijai arvien vairāk iekļaujoties starptautiskajos procesos būs jāsaskaras ar problēmu, kas ir centrālā visu valstu ārpolitikā – noteiktos periodos politiķiem nākas ignorēt sabiedrības viedokli, lai ilgtermiņā sasniegtu nosprausto mērķi, un tad lēmumi var būt sabiedrībai netīkami. Tāpēc šajā situācijā svarīgākais ir sniegt informāciju par konkrēto faktu un plašāku kontekstu kopumā. Sabiedrības iesaistīšanās diskusijās par starptautiskajiem procesiem mazina šoku, ko var izraisīt nepopulārs lēmums.

Risinājumi

- Publisko debašu prakses iedibināšana par starptautiskiem jautājumiem, iesaistot akadēmisko kopienu, medijus, NVO sektoru.
- Reģionālās sadarbības izmantošana, jo tieši šeit saskaras kopienas, valsts un reģionālas intereses ar tālāku piesaisti starptautiskajai videi.
- Parlamenta lomas palielināšana starptautisko jautājumu izvērtējumā – parlamentārās debates ir svarīgas gan politiķu konsolidēšanai noteiktu uzdevumu sasniegšanai, gan sabiedrības iesaistīšanai debatēs.
- Atsevišķu ministriju un NVO aktivizēšana starptautisko elementu akcentēšanai savā darbībā un to savstarpējai koordinēšanai.
- NVO piesaiste ar starptautiskajiem jautājumiem saistīto iniciatīvu īstenošanā.
- Ņemot vērā valsts tālejošās saistības cilvēktiesībās, būtu nepieciešams likumprojektu gatavošanas anotācijās ieviest aili par tā atbilstību saistībām cilvēktiesībās.
- Mācību programmu starptautiskajās tiesībās izstrāde un ieviešana valsts ierēdņiem.
- Demokrātijas tālāka konsolidācija iekšpolitiski veicinās tās starptautisko izvēršanu. Latvijas gadījumā īpaši svarīga ir ekonomiskā augsme, sociālās stabilitātes nodrošināšana, integrētas sabiedrības veidošana, sociālās saliedētības palielināšana, modernas izglītības un zinātnes attīstība, kā arī reģionālā attīstība, caur kuru varētu notikt demokrātijas eksports pārreģionālas sadarbības līmenī.

Kopvērtējums: virzība pēdējos 5 gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
14.1			X		
14.2		X			
14.3			X		
14.4			X		
14.5			X		

Vislabākā iezīme

Latvija ir iestājusies ES un NATO, kas mazina negatīvo ārējo faktoru ietekmi uz iekšpolitiskajiem procesiem un palielina Latvijas iespējas izmantot politisko, ekonomisko, sociālo un drošības potenciālu, ko sniedz dalība 25 Eiropas spēcīgāko un attīstītāko valstu apvienībā.

Visnopietnākā problēma

Latvija nav izstrādājusi vidēja termiņa un ilgtermiņa ārpolitiku, ņemot vērā jaunās iespējas, ko sniedz dalība ES un NATO. Darbojoties starptautiskās organizācijās, joprojām dominē "aizstāvības" pozīcija, nevis mērķtiecīga interešu paušana un aizstāvēšana, kas balstītos uz vispusīgu situācijas un procesu analīzi. Starptautiskās tiesības netiek novērtētas kā starptautiskās politikas īstenošanas un regulēšanas līdzeklis.

Ieteicamie uzlabojumi

1) Uzsākt regulāras parlamentārās debates par Latvijas ārpolitiku.
2) Ārpolitika nav tikai Ārlietu ministrijas kompetence. Valsts sekmīga darbība starptautiskajā arēnā realizējama, tikai uzturot regulāru koordināciju starp nozaru ministrijām.
3) Veikt akadēmiskus pētījumus par valsts darbību starptautiskajā vidē.
4) Mācību programmu starptautiskajās tiesībās izstrāde un ieviešana valsts ierēdņiem.
5) Lielāka uzmanība pievēršama valsts pārvaldes darbības koordinācijai krīzes situācijās.
6) Vienotu standartu piemērošana demokrātijas atbalstam pasaules valstīs.

ATSAUCES

[1] Jānodala ārējo faktoru akceptēta un neakceptēta ietekme valsts ārpolitikā un iekšpolitikā. Īpaši valstīs, kuras atrodas transfomācijas procesā no viena politiska un ekonomiska režīma uz citu, var veidoties dažādas attiecības ar starptautiskajiem aģentiem. Valsts var tos iesaistīt kā attīstības veicinātājus un var arī atteikties no tiem.

[2] Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai: Tabulu atskaite. Rīga, 2004. gada oktobris, 25. tabula.

[3] Turpat, 26.15. tabula.

[4] Turpat, 25. tabula.

[5] Uzticēšanās starptautiskajiem aģentiem ir samērā līdzīga visās aptaujātajās sociālajās grupās. Vienīgā ievērojamā atšķirība ir konstatējama attieksmē pret NATO lielākajās etniskajās grupās. Tā 51,8% latviešu uzticas NATO (neuzticas – 20,5%), bet krievu vidū uzticas tikai 17,6% (neuzticas – 58,5%). (Turpat, 26.19. (krustotā) tabula). Šī atšķirība ir saistīta gan ar vēsturisko pieredzi, gan ārējo aģentu (NATO un Krievija) izvēlētajām politikām un to komunicēšanas veidu, kā arī ar virkni iekšpolitisku faktoru – sociālo nošķirtību, ekonomisko situāciju dažādos Latvijas reģionos utt.

[6] Turpat, 26.16., 26.17., 26.19. tabula.

[7] LR Ekonomikas ministrija. *Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību*. Rīga, 2004. gada jūnijs, 47. lpp.

[8] Turpat.

[9] Latvijas Republikas Attīstības sadarbības politikas pamatnostādnes, *http://www.mfa.gov.lv/lv/Arpolitika/Attistibas-sadarbiba/pamatnostadnes/* (aplūk. 2004.23.IX).

[10] Latvijas Republikas Attīstības sadarbības politikas plāns līdz 2005. gadam, *http://www.mfa.gov.lv/lv/Arpolitika/Attistibas-sadarbiba/plans-2005/* (aplūk. 2004.23.IX).

[11] Latvijas Republikas Attīstības sadarbības politikas pamatnostādnes, *http://www.mfa.gov.lv/lv/Arpolitika/Attistibas-sadarbiba/pamatnostadnes/* (aplūk. 2004.23.IX).

[12] Turpat.

[13] Turpat.

[14] Sk.: *Latvija. Pārskats par tautas attīstību. Cilvēkdrošība*. Rīga: UNDP, 2002/2004, 111., 112, 119, 120. lpp.

[15] Latvijas Republikas Attīstības sadarbības politikas plāns līdz 2005. gadam.

[16] Pasaules Bankas un Latvijas valdības Valsts palīdzības stratēģija 2002.–2006. gadam, *http://lnweb18.worldbank.org/ECA/eca.nsf/ExtECADocbyUnid/1E8E5F8BB1472A878...* (aplūk. 2004.8.IX).

[17] Turpat.

[18] Latvia – 2004, Article 4, Consultation concluding Statement of the IMF Mission, April 29, 2004, *http://www.imf.org/external/np/ms/2004/042904.htm* (aplūk. 2004.17.IX).

[19] Sk.: LR Ministru kabineta sēdes protokols Nr. 14, 2004.18.III, 12. §.

[20] Sīkāk sk.: Ziemele, I. Mazākumgrupu tiesiskās aizsardzības nodrošināšana Latvijā: dažas mācību stundas Eiropai. *Likums un Tiesības*, 2001, 3 (10): 290–298.

[21] I. Ziemelei kā ES neatkarīgo ekspertu grupas ekspertei ES Pamattiesību hartas jautājumos kopš 2002. gada beigām šajā kontekstā ir nācies uzklausīt virkni jautājumu un sniegt uz tiem atbildes. Daļēji tas atspoguļots 2003. gada ziņojumā par ES Pamattiesību hartas īstenošanu Latvijā (pieejams portālā *www.politika.lv*).

[22] Kopš 2002. gada Latvijai ir bijuši divi mēģinājumi izvirzīt savu ekspertu divās ekspertu komisijās – ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejā un EP Sociālās hartas ekspertu komitejā. Iniciatīvas ir slavējamas, bet acīmredzot trūkst pieredzes un stratēģiskas pieejas šiem uzdevumiem.

[23] Sk.: *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1996, Nr. 2.

[24] Sk.: CCPR/C/LVA/2002/2, 2002.29.XI. Komiteja pieļauj valstīm apvienot ziņojumus, ja tās ir nokavējušas iepriekšējo ziņojumu iesniegšanu. Tātad Latvijai par SPPPT bija jāziņo jau piecas reizes, taču tā ir ziņojusi tikai divas reizes, tomēr skaitās, ka ir iesniegti pieci ziņojumi.

[25] Sk.: CERD/C/398/Add.2, 2002.6.VI.

[26] Sk.: CRC/C/11/Add.22, 2000.22.III (parāds kopš 1994. gada).

[27] Sk.: *www.politika.lv* (ar portāla palīdzību šie ziņojumi tiek publiskoti vēl projektu stadijā).

[28] Latvija vēl arvien nav atzinusi Starptautiskās tiesas jurisdikciju.

[29] Sk.: Kyoto Protocol to the UN Framework Convention on Climate Change, 10 December 1997. *International Legal Materials*, 1998, 37: 32. Latvija ratificēja Kioto protokolu 2002. gada 30. maijā. Sk: *Latvijas Vēstnesis*, 2002, 13. jūn. (Nr. 89).

[30] Zināmu kopsavilkumu par starptautiskiem līgumiem, kurus Latvija ratificējusi vai kuriem tā ir pievienojusies, sk.: *Latvija. Starptautiskās organizācijas. Starptautiskie līgumi*. Rīga: 5. Saeimas izdevums, 1995, kā arī LR Ārlietu ministrijas mājaslapā.

[31] Saeimas paziņojums 2003. gada 19. martā.

[32] Likums "Par 1954. gada 28. septembra Konvenciju par bezvalstnieka statusu (pieņemts un stājies spēkā 1999.16.IX). *Latvijas Vēstnesis*, 1999, 5. okt. (Nr. 325/327).

[33] Likums "Par 1951. gada 28. jūlija Konvenciju par bēgļa statusu un tās 1967. gada 31. janvāra Protokolu par bēgļa statusu"(pieņemts 1997.19.VI). *Latvijas Vēstnesis*, 1997, 4. jūl. (Nr. 171).

[34] Patvēruma likums (pieņemts 2002.7.III, spēkā kopš 2002.1.IX). *Latvijas Vēstnesis*, 2002, 27. marts (Nr. 48).

[35] CCPR/CO/79/LVA, point 9.

[36] Valstī ir astoņi bēgļi. Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde ziņo, ka laikā no 2003. gada janvāra līdz oktobrim tika saņemti pieci pieteikumi. Trim personām tika piešķirts alternatīvais statuss. Sk.: *http://www.pmlp.gov.lv/?_p=309&menu_id=15*; sk. arī: Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs. *Cilvēktiesības Latvijā 2003. gadā*. Rīga, 2004. gada aprīlis, 19. lpp.

[37] Imigrācijas likums (pieņemts 2002.31.X, spēkā kopš 2003.1.V). *Latvijas Vēstnesis*, 2002, 20. nov. (Nr. 169).

[38] Sk.: Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs. *Cilvēktiesības Latvijā 2003. gadā*, 20. lpp.

[39] Saeimas paziņojums 2000. gada 20. janvārī, publicēts: *Latvijas Vēstnesis*, 2000, 25. janv. (Nr. 20/21).

[40] Latvijas ārpolitisko paziņojumu apkopojums atbilstoši to tiesiskām sekām tiek publicēts izdevumā *Baltijas starptautisko tiesību gadagrāmata*, 4. sēj., 2004 (iznāk gada beigās).

[41] Turpat.

[42] Sk.: Saeimas stenogramma. *Latvijas Vēstnesis*, 2003, 25. nov.

[43] Turpat.

[44] SKDS, 2004. gada maijā veiktā aptauja, *http://www.skds.lv/doc/Latvijas_arpolitika_SKDS_052004.doc* (aplūk. 2005.25.III).

[45] *http://www.skds.lv/doc/Latvijas_arpolitika_SKDS_082003.doc*

Pielikumi

1. pielikums

IDEA jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai

I daļa. PILSONĪBA, LIKUMDOŠANA UN TIESĪBAS

1. Politiskā nācija un pilsonība

Vai sabiedrībā pastāv vienots viedoklis jautājumā par pilsonību bez diskriminācijas?

1.1. Cik lielā mērā politiskā nācija un valsts pilsonība aptver visus, kas dzīvo valsts teritorijā?

1.2. Cik lielā mērā tiek atzītas kultūru atšķirības un cik labi tiek aizsargātas minoritātes?

1.3. Cik liela vienprātība valda jautājumā par valsts robežām un konstitucionālo kārtību?

1.4. Ciktāl konstitucionālie noteikumi un politiskā kārtība veicina to, lai galvenās sabiedrības šķeltnes tiktu mazinātas vai pat likvidētas?

Kopvērtējums: virzība pēdējos 5 gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
1.1					
1.2					
1.3					
1.4					
1.5					

Vislabākā iezīme

Visnopietnākā problēma

Ieteicamie uzlabojumi*

* Visu 14 nodaļu beigās ir ievietota konkrētajā nodaļā iztirzāto jautājumu kopvērtējuma tabula, kā arī ekspertu atzinums par vislabāko iezīmi, visnopietnāko problēmu un ieteicamo uzlabojumu apkopojums.

2. Likuma vara un taisnīguma nodrošināšana

Vai valsts un sabiedrība ir konsekventi pakļautas likumam?

2.1. Cik lielā mērā valsts teritorijā darbojas likuma vara?

2.2. Cik lielā mērā visas amatpersonas, veicot savas funkcijas, ir pakļautas likuma varai; vai likumdošana ir caurskatāma?

2.3. Cik neatkarīgas no izpildvaras ir tiesas un tiesneši, cik lielā mērā tie ir pasargāti no jebkāda veida iejaukšanās savā darbībā?

2.4. Cik vienlīdzīga un droša ir pilsoņu piekļuve taisnīgai un savlaicīgai tiesai, cik plašas ir viņu iespējas saņemt kompensāciju par valsts pārvaldes iestāžu kļūdām?

2.5. Ciktāl kriminālprocess un sodu sistēma savā darbībā nodrošina neieinteresētu un vienlīdzīgu izturēšanos pret visiem?

2.6. Cik lielā mērā cilvēki uzticas tiesu sistēmas spējai nodrošināt godīgu un efektīvu tiesu?

3. Pilsoniskās un politiskās tiesības

Vai pilsoniskās tiesības un politiskās tiesības visiem ir nodrošinātas vienādi?

3.1. Cik lielā mērā cilvēki ir pasargāti no fiziskas vardarbības un cik lielā mērā viņi izjūt bailes no šādas vardarbības?

3.2. Cik efektīva un vienlīdzīga ir pārvietošanās, vārda, pulcēšanās un biedrošanās brīvību aizsardzība?

3.3. Cik lielā mērā ir garantētas ikviena tiesības praktizēt savu reliģiju, valodu un kultūru?

3.4. Cik brīvas no aizskārumiem un iebiedēšanas ir personas un grupas, kas strādā, lai uzlabotu cilvēktiesību stāvokli?

3.5. Kādi pasākumi ir veikti, lai novērstu publiski identificētās problēmas pilsonisko un politisko tiesību jomā, un cik lielā mērā tām ir piešķirta politiska prioritāte un sabiedrības atbalsts?

4. Ekonomiskās un sociālās tiesības

Vai ekonomiskās un sociālās tiesības ir garantētas visiem un vienādā mērā?

4.1. Cik lielā mērā darba un sociālā aizsardzība ir pieejama visiem iedzīvotājiem bez diskriminācijas?

4.2. Cik efektīvi un vienlīdzīgi ir nodrošinātas iedzīvotāju pamatvajadzības, ieskaitot atbilstošu pārtiku, pajumti un tīru ūdeni?

4.3. Cik lielā mērā iedzīvotāju veselība ir aizsargāta visās dzīves jomās un posmos?

4.4. Cik plašas un aptverošas ir tiesības uz izglītību, ieskaitot izglītību pilsoņu tiesībās un pienākumos?

4.5. Cik brīvas ir arodbiedrības un citas ar darba jautājumiem saistītas asociācijas savu biedru organizēšanā un viņu interešu pārstāvēšanā?

4.6. Cik stingri un skaidri ir uzņēmumu darbības noteikumi, cik efektīvi uzņēmumi tiek regulēti sabiedrības interesēs?

II daļa. REPREZENTATĪVA UN ATBILDĪGA PĀRVALDE

5. Brīvas un godīgas vēlēšanas

Vai vēlēšanas ļauj cilvēkiem kontrolēt pārvaldes struktūras un to rīcībpolitiku?

5.1. Cik lielā mērā valdības vai parlamentāra amata ieņemšana ir atkarīga no sāncensīgu vēlēšanu iznākuma, un cik bieži vēlēšanu rezultātā mainās valdošās partijas vai amatpersonas?

5.2. Cik iekļaujošas un pilsoņiem pieejamas ir vēlētāju reģistrācijas un vēlēšanu procedūras? Cik lielā mērā tās ir neatkarīgas no valdības un partiju kontroles un nav pakļautas iespaidošanai?

5.3. Cik godīgas ir partiju un kandidātu reģistrācijas procedūras? Cik godīga ir viņu piekļūšana plašsaziņas līdzekļiem un citiem publiskās saziņas veidiem?

5.4. Cik efektīvu izvēli vēlētājiem nodrošina vēlēšanu un partiju sistēma, cik vienlīdzīgi viņu balsis tiek ņemtas vērā, cik lielā mērā likumdevējas varas struktūra un izpildvaras uzbūve atspoguļo vēlētāju izvēli?

5.5. Ciktāl likumdevēja vara atspoguļo vēlētāju sociālo sastāvu?

5.6. Cik liela elektorāta daļa piedalās vēlēšanās, cik lielā mērā visi politiskie spēki valstī un ārpus tās atzīst vēlēšanu rezultātus?

6. Politisko partiju demokrātiskā loma

Cik demokrātiska ir partiju sistēma?

6.1. Cik brīvi partijas var veidoties, papildināties ar jauniem biedriem un cīnīties par amatiem?

6.2. Cik efektīva ir partiju sistēma valdību veidošanā un to stabilas darbības nodrošināšanā?

6.3. Cik brīvi opozīcija vai pie varas neesošās partijas var organizēties likumdevēja ietvaros, cik efektīvi tās var darboties, nodrošinot valdības atbildīgumu?

6.4. Cik taisnīgi un efektīvi ir likumi, kas regulē partiju disciplīnu Saeimā?

6.5. Cik lielā mērā partiju biedri spēj ietekmēt partijas politiku un deputāta kandidātu izvēli?

6.6. Cik lielā mērā partiju finansēšanas sistēma novērš partiju atkarību no šaurām interesēm?

6.7. Cik lielu atbalstu partijas saņem no dažādām etniskām, reliģiskām un lingvistiskām grupām?

6.8. Kādi pasākumi ir veikti, lai novērstu publiski identificētās problēmas partiju darbībā? Cik prioritāri ir šie pasākumi un vai tiem ir sabiedrības atbalsts?

7. Pārvaldes struktūru efektivitāte un atbildība

Vai pārvaldes struktūras ir atbildīgas tautas un tās pārstāvniecības priekšā?

7.1. Cik efektīvi salīdzinājumā ar citām valstīm Latvijas valdība īsteno savu rīcībpolitiku?

7.2. Sabiedrības uzticēšanās valdības un tās politiskās vadības efektīvai darbībai.

7.3. Ievēlēto politiķu kontrole pār administrāciju un citām izpildvaras struktūrām (aģentūrām).

7.4. Likumdevēju spēja iniciēt un mainīt likumdošanu.

7.5. Likumdevēja pilnvaras pārbaudīt izpildvaras rīcību un saukt to pie atbildības.

7.6. Nodokļu iekasēšanas un valsts izdevumu pārraudzība.

7.7. Likumdošana, kas garantē iedzīvotājiem pieeju valdības informācijai.

7.8. Pasākumi, lai uzlabotu demokrātisku kontroli pār izpildvaru un tās rīcības caurspīdību. Cik prioritāri šie pasākumi ir valdībai?

8. Civilā kontrole pār bruņotajiem spēkiem un policiju

Vai bruņotie spēki un policija ir pakļauti civilajai kontrolei?

8.1. Cik efektīva ir civilā kontrole pār bruņotajiem spēkiem un cik brīva no militāras iejaukšanās ir politiskā dzīve?

8.2. Policijas un valsts drošības iestāžu atbildība.

8.3. Cik lielā mērā armijas, policijas un drošības dienestu struktūra atspoguļo visas sabiedrības sociālo struktūru?

8. 4. Cik lielā mērā valsts ir brīva no paramilitāro vienību, privāto armiju, kriminālo grupējumu darbības un centieniem veidot militāras kliķes?

9. Korupcijas mazināšana

Vai valsts ierēdņi ir brīvi no korupcijas?

9.1. Cik efektīva ir valsts amatu nošķiršana no amatpersonu privātām interesēm?

9.2. Cik efektīvi ir pasākumi, kuru mērķis ir pasargāt amatpersonas un sabiedrību no iesaistīšanās kukuļošanā?

9.3. Ciktāl vēlēšanu, kandidātu un vēlēto pārstāvju finansēšanas procedūras pasargā tos no pakļaušanās atsevišķu grupējumu interesēm?

9.4. Ciktāl tiek novērsta uzņēmumu interešu ietekme uz publisko politiku, ciktāl uzņēmēji ir pasargāti no iesaistīšanās korupcijā?

9.5. Cik lielā mērā sabiedrībā valda pārliecība, ka amatpersonas un valsts dienesti nav saistīti ar korupciju?

III. daļa. PILSONISKĀ SABIEDRĪBA UN TAUTAS LĪDZDALĪBA

10. Plašsaziņas līdzekļi demokrātiskā sabiedrībā

Vai plašsaziņas līdzekļi darbojas demokrātisko vērtību stiprināšanas vārdā?

10.1. Cik neatkarīgi no valdības ir masu mediji, cik lielā mērā tie ir sadalīti starp dažādiem īpašniekiem, cik brīvi tie ir no citu valstu un starptautisko korporāciju ietekmes?

10.2. Cik liela ir viedokļu daudzveidība medijos, cik plaša ir mediju pieejamība dažādām sabiedrības grupām?

10.3. Cik augsta ir mediju un citu neatkarīgo struktūru efektivitāte vadības un ietekmīgo korporāciju darbības izvērtēšanā?

10.4. Cik lielā mērā žurnālisti ir pasargāti no viņu darbību ierobežojošiem likumiem, kā arī no fiziskas un garīgas ietekmēšanas?

10.5. Cik lielā mērā pilsoņi ir pasargāti no mediju uzmākšanās un iejaukšanās viņu privātajā dzīvē?

11. Politiskā līdzdalība

Cik plaša ir pilsoņu līdzdalība politiskajā dzīvē?

11.1. Cik plašs ir brīvprātīgo asociāciju, pilsoņu grupu, sociālo kustību loks, un cik lielā mērā šīs kustības ir neatkarīgas no valdības?

11.2. Cik daudz iedzīvotāju piedalās brīvprātīgās aktivitātēs, pašpārvaldes un nevalstiskās organizācijās un citā brīvprātīgā darbā?

11.3. Cik plaša ir sieviešu līdzdalība politiskajā dzīvē un visu līmeņu publiskajā pārvaldē?

11.4. Cik vienlīdzīgas ir dažādu sociālo grupu iespējas ieņemt valsts amatus un cik taisnīga ir viņu pārstāvniecība valsts dienestā?

12. Pārvaldes struktūru atsaucīgums

Vai pārvaldes struktūras ņem vērā iedzīvotāju viedokli?

12.1. Cik atklātas un regulāras ir publisko konsultāciju procedūras pārvaldes struktūru darbībā un likumdošanā, cik vienlīdzīgas ir dažādu interešu paudēju iespējas piekļūt pārvaldes struktūrām?

12.2. Cik pieejami vēlētājiem ir viņu ievēlētie priekšstāvji?

12.3. Cik lielā mērā valsts un pašvaldību dienesti ir pieejami un uzticami tiem, kas to izmanto, cik regulāri notiek šo dienestu izmantotāju viedokļu noskaidrošana jautājumā par dienestu darbu?

12.4. Cik liela ir iedzīvotāju paļāvība un ticība jautājumā par pārvaldes struktūru spēju risināt sabiedrības būtiskākās problēmas un iedzīvotāju spēju to ietekmēt?

13. Decentralizācija

Cik lielā mērā lēmumi tiek pieņemti iedzīvotājiem vistuvākajā pārvaldes līmenī?

13.1. Cik neatkarīgi no centrālās valdības ir pārvaldes vietējos līmeņos pieņemtie lēmumi un cik liels ir vietējās pārvaldes struktūru rīcībā esošais varas un resursu apjoms, lai tās varētu pildīt nepieciešamās funkcijas?

13.2. Ciktāl vietējā līmeņa pārvaldes struktūras ir atkarīgas no brīvām un godīgām vēlēšanām, ciktāl to darbība atbilst atklātības, atbildības un atsaucīguma kritērijiem?

13.3. Cik plaša ir vietējā līmeņa pārvaldes struktūru un atbilstošo institūciju un apvienību mijiedarbība politikas veidošanā un īstenošanā, pakalpojumu nodrošināšanā?

13.4. Reģionālais pārvaldes līmenis.

IV daļa. DEMOKRĀTIJA PĀRVALSTISKĀ LĪMENĪ

14. Demokrātijas starptautiskā dimensija

Vai valsts ārējās attiecības tiek veidotas saskaņā ar demokrātijas normām un cik lielā mērā valsts pakļaujas / nepakļaujas ārējiem spēkiem?

14.1. Cik brīva ir valsts pārvaldība no pakļaušanās ārējiem aģentiem ekonomiskā, politiskā un kultūras ziņā?

14.2. Cik lielā mērā valdības attiecības ar starptautiskajām organizācijām pamatojas uz partnerības un atklātības principiem?

14.3. Kā valdība atbalsta ANO cilvēktiesību instrumentus un mehānismus un ievēro starptautiskās tiesības?

14.4. Kā valdība ievēro starptautiskās saistības attiecībā uz bēgļiem un patvēruma meklētājiem, vai imigrācijas politika ir brīva no patvaļīgas un sistemātiskas diskriminācijas?

14.5. Cik konsekventa ir valdība, atbalstot cilvēktiesības un demokrātiju pasaulē?

14.6. Kādus pasākumus valsts īsteno (ja vispār īsteno), lai ņemtu vērā sabiedrības identificētās problēmas šajā jomā; kuri pasākumi ir prioritāri un kāds ir sabiedrības atbalsts?

Vērtējumu apkopojums: virzība pēdējos piecos gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
1.1		X[1]		X[2]	
1.2			X		
1.3		X[3]	X[4]		
1.4		X			
1.5		X			
2.1		X			
2.2			X		
2.3			X		
2.4					X
2.5			X		
2.6				X	
3.1			X		
3.2			X		
3.3			X		
3.4		X			
3.5			X		
4.1			X		
4.2				X	
4.3					X
4.4		X			
4.5			X		
4.6			X		
5.1	X				
5.2		X			
5.3				X	
5.4		X			
5.5			X		
5.6	X				
6.1		X			
6.2				X	
6.3		X			
6.4		X			
6.5				X	
6.6					X
6.7				X	
6.8.			X		

[1] Likumdošana.
[2] Faktiskā situācija.
[3] Konstitucionālās normas.
[4] Robežas.

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
7.1			X		
7.2					X
7.3			X		
7.4				X	
7.5				X	
7.6			X		
7.7				X	
7.8			X		
8.1		X			
8.2			X		
8.3		X			
8.4			X		
9.1				X	
9.2				X	
9.3			X		
9.4					X
9.5				X	
10.1			X		
10.2			X		
10.3				X	
10.4				X	
10.5		X			
11.1			X		
11.2			X		
11.3			X		
11.4					
12.1			X		
12.2		X			
12.3			X		
12.4			X		
13.1			X		
13.2		X			
13.3			X		
13.4				X	
14.1			X		
14.2		X			
14.3			X		
14.4			X		
14.5			X		
KOPĀ:					
75	**2**	**18**	**35**	**16**	**5**

2. pielikums

Baltijas Sociālo zinātņu institūts

JAUTĀJUMI SABIEDRĪBAS DEMOKRATIZĀCIJAS DINAMIKAS NOVĒRTĒŠANAI

TABULU ATSKAITE

2004. gada oktobrī

PĒTĪJUMA APRAKSTS

Iedzīvotāju aptaujas metode bija tiešās intervijas respondentu dzīves vietā. Pētījuma izlases metode bija vairākpakāpju nejaušā stratificētā izlase, kas reprezentē visu Latvijas iedzīvotāju kopumu vecumā no 15 līdz 74 gadiem. Aptauja tika veikta, atlasot 104 aptaujas punktus proporcionāli iedzīvotāju skaita sadalījumam visos Latvijas novados. Izlases lielums – 1002 respondenti. Intervijas veica 80 intervētāji. Aptaujas laiks: 2004. gada 30. septembris – 21. oktobris.

Izlases procedūras raksturojums

Izlases pirmajā posmā ar datorprogrammas palīdzību, ievērojot nejaušības principu, pēc iedzīvotāju skaita proporcionalitātes tiek atlasīti aptaujas punkti. Izlases otrajā posmā tiek izmantots nejaušās izlases paveids – maršruta metode. Maršruta metodes sākuma adreses tiek atlasītas no Iedzīvotāju reģistra, ievērojot nejaušības principu.

Maršruta metodes ietvaros intervētājs uzsāk savu darbu norādītajā adresē, pēc tam virzoties pa vienu norādītās ielas pusi (pāra skaitļa adreses apmeklējot augošā secībā, nepāra – dilstošā), mēģinot veikt interviju katrā piektajā dzīvoklī vai katrā trešajā privātmājā (laukos – katrā viensētā, kas atrodas izlasē norādītajā aptaujas punktā). Adreses, kas iekļuvušas izlasē, bet kurās neviena nav mājās vai arī respondenti nav gatavi intervijai, intervētājam ir jāapmeklē otrreiz.

Respondents pētījumam tiek izvēlēts, izmantojot "jaunākā vīrieša principu", saskaņā ar kuru intervētājs kā pirmo aptaujā lūdz piedalīties jaunāko vīrieti ģimenē, ja tāda nav – tad jaunāko sievieti. Šāda izlases metode nodrošina visu dzimumu un vecumu proporcionalitāti Latvijas iedzīvotāju kopumam, jo 1) Latvijas iedzīvotāju vidū ir vīriešu un sieviešu skaita disproporcija; 2) jaunus cilvēkus viņu dzīves vietā var sastapt ievērojami retāk nekā vecāka gadu gājuma iedzīvotājus.

Interviju kvalitāte 10% gadījumu tiek kontrolēta ar pasta anketu starpniecību un caurskatot anketas.

Pētījums visos posmos tiek veikts atbilstoši ESOMAR starptautiskā tirgus un sociālo pētījumu kodeksa kvalitātes un profesionālās ētikas prasībām.

Kontakti ar potenciālo respondentu ģimeni

Pētījuma ietvaros intervētāji apmeklējuši 1964 adreses, no kurām 387 adresēs neviena nav bijis mājās, 138 dzīvokļi bijuši neapdzīvoti.

Kā redzams 2. tabulā, 1439 adresēs no 1964 intervētāji ir nodibinājuši kontaktu ar potenciālo respondenta ģimeni. 25 gadījumos intervētājs ir atteicies intervēt potenciālos respondentus, 63 gadījumos ģimene ir atteikusies ielaist intervētāju un piedalīties intervijā, 335 gadījumos potenciālie respondenti ir atteikušies sniegt interviju nevēlēšanās, laika trūkuma, noguruma vai slimības dēļ, 13 gadījumos potenciālā respondenta nav bijis mājās.

1. tabula

Kopā apmeklēto adrešu skaits	1964
to skaitā 1) neapdzīvoti dzīvokļi	138
2) neviena nav mājās	387

2. tabula

Kontakti ar potenciālo respondenta ģimeni	1439
1) intervijas	1002
2) intervijas nenotiek, jo:	
a) ģimenes atteikumi	63
b) respondenta atteikumi	335
c) intervētāja atteikumi	25
d) potenciālā respondenta nav mājās	13
e) nepabeigta intervija	1

Tabulu atskaites apraksts

Tabulu atskaite ietver gan vienkāršās tabulas – atbilžu sadalījumu katram jautājumam, gan krustotās tabulas – atbilžu sadalījumu dažādu sociāli demogrāfisko grupu vidū. Tabulas ir sagatavotas ar *SPSS 12.0 for Windows* programmatūru. Tabulu atskaiti sagatavoja *Mg.soc.* Jolanta Krišāne. Pētījuma zinātniskā vadītāja profesore Brigita Zepa.

VIENKĀRŠĀS TABULAS

1. Vērtējums mazākumtautību tiesību aizsardzībai mūsu valstī

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kā Jūs vērtējat mazākumtautību tiesību aizsardzību mūsu valstī?	Ļoti labi	76	7,6
	Labi	284	28,3
	Apmierinoši	348	34,7
	Slikti	189	18,9
	Ļoti slikti	57	5,7
	GP*, NA**	48	4,8
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002
**GP - grūti pateikt, **NA - nav atbildes*

2. Vērtējums valsts atbalstam mazākumtautību kultūras attīstības iespējām

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Vai, Jūsuprāt, valsts pietiekami atbalsta mazākumtautību kultūras attīstības iespējas?	Atbalsts ir pārāk liels, to vajadzētu samazināt	35	3,5
	Atbalsts ir pietiekams	509	50,8
	Atbalsts ir nepietiekams, vajadzētu to palielināt	377	37,6
	GP, NA	81	8,1
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

3. Griešanās tiesā valsts vai pašvaldības nodarīta kaitējuma gadījumā

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Vai Jūs grieztos tiesā, ja Jums kaitējumu būtu nodarījusi valsts vai pašvaldību iestāde?	Jā	473	47,2
	Nē	372	37,1
	GP, NA	157	15,7
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

4. Dažādu institūciju darbības raksturojums
4.1. Tiesu darbības raksturojums

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kā Jūs raksturotu šādu institūciju darbību: TIESA	Darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli	343	34,2
	Darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes	332	33,1
	Darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība ir neefektīva	246	24,6
	GP, NA	118	11,8

Bāze: visi respondenti, n=1002
Vairākatbilžu jautājums, % summa>100

4.2. Politisko partiju darbības raksturojums

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kā Jūs raksturotu šādu institūciju darbību: POLITISKĀS PARTIJAS	Darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli	89	8,9
	Darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes	549	54,8
	Darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība ir neefektīva	293	29,2
	GP, NA	122	12,2

Bāze: visi respondenti, n=1002
Vairākatbilžu jautājums, % summa>100

4.3. Valdības darbības raksturojums

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kā Jūs raksturotu šādu institūciju darbību: VALDĪBA	Darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli	180	18,0
	Darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes	418	41,7
	Darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība ir neefektīva	337	33,6
	GP, NA	111	11,1

Bāze: visi respondenti, n=1002
Vairākatbilžu jautājums, % summa>100

4.4. Saeimas darbības raksturojums

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kā Jūs raksturotu šādu institūciju darbību: SAEIMA	Darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli	170	17,0
	Darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes	411	41,0
	Darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība ir neefektīva	331	33,0
	GP, NA	127	12,7

Bāze: visi respondenti, n=1002
Vairākatbilžu jautājums, % summa>100

4.5. Policijas darbības raksturojums

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kā Jūs raksturotu šādu institūciju darbību: POLICIJA	Darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli	335	33,4
	Darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes	303	30,2
	Darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība ir neefektīva	308	30,7
	GP, NA	92	9,2

Bāze: visi respondenti, n=1002
Vairākatbilžu jautājums, % summa>100

4.6. Ierēdniecības darbības raksturojums

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kā Jūs raksturotu šādu institūciju darbību: IERĒDNIECĪBA	Darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli	201	20,1
	Darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes	327	32,6
	Darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība ir neefektīva	343	34,2
	GP, NA	165	16,5

Bāze: visi respondenti, n=1002
Vairākatbilžu jautājums, % summa>100

4.7. Masu mediju darbības raksturojums

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kā Jūs raksturotu šādu institūciju darbību: MASU MEDIJI	Darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli	442	44,1
	Darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes	379	37,8
	Darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība ir neefektīva	113	11,3
	GP, NA	98	9,8

Bāze: visi respondenti, n=1002
Vairākatbilžu jautājums, % summa>100

4.8. Pašvaldību darbības raksturojums

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kā Jūs raksturotu šādu institūciju darbību: PAŠVALDĪBAS	Darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli	387	38,6
	Darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes	308	30,7
	Darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība ir neefektīva	201	20,1
	GP, NA	134	13,4

Bāze: visi respondenti, n=1002
Vairākatbilžu jautājums, % summa>100

5. Kukuļdošana
5.1. Kukuļdošana tiesā

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Pats vai paziņas maksājuši par labvēlīgu iznākumu: TIESĀ	Ir maksājis	81	8,1
	Nav maksājis	900	89,8
	GP, NA	21	2,1
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

5.2. Kukuļdošana ministrijās

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Pats vai paziņas maksājuši par labvēlīgu iznākumu: MINISTRIJĀS	Ir maksājis	20	2,0
	Nav maksājis	966	96,4
	GP, NA	16	1,6
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

5.3. Kukuļdošana policijā

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Pats vai paziņas maksājuši par labvēlīgu iznākumu: POLICIJĀ	Ir maksājis	269	26,8
	Nav maksājis	719	71,8
	GP, NA	14	1,4
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

5.4. Kukuļdošana ierēdniecībā

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Pats vai paziņas maksājuši par labvēlīgu iznākumu: IERĒDŅIEM	Ir maksājis	145	14,5
	Nav maksājis	831	82,9
	GP, NA	26	2,6
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

5.5. Kukuļdošana pašvaldībās

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Pats vai paziņas maksājuši par labvēlīgu iznākumu: PAŠVALDĪBĀS	Ir maksājis	114	11,4
	Nav maksājis	861	85,9
	GP, NA	27	2,7
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

6. Drošības sajūta savā pilsētā, pagastā tumšajā diennakts laikā

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Cik droši Jūs jūtaties, ejot pa savu pilsētu, pagastu tumšajā diennakts laikā?	Pilnīgi droši	131	13,1
	Diezgan droši	344	34,3
	Diezgan nedroši	340	33,9
	Pavisam nedroši	179	17,9
	GP, NA	8	,8
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

7. Mazākumtautību iespējas attīstīt savu valodu un kultūru Latvijā

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kā Jūs vērtējat mazākumtautību iespējas attīstīt savu valodu un kultūru Latvijā?	Ļoti labas	101	10,1
	Labas	328	32,7
	Apmierinošas	357	35,6
	Sliktas	143	14,3
	Ļoti sliktas	41	4,1
	GP, NA	32	3,2
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

8. Latviešu iespējas attīstīt savu valodu un kultūru Latvijā

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kā Jūs vērtējat latviešu iespējas attīstīt savu valodu un kultūru Latvijā?	Ļoti labas	254	25,3
	Labas	514	51,3
	Apmierinošas	182	18,2
	Sliktas	20	2,0
	Ļoti sliktas	6	,6
	GP, NA	26	2,6
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

9. Atteikšanās
9.1. Atteikšanās no pārtikas precēm

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Vai Jūsu ģimenei pēdējo 12 mēnešu laikā ir nācies atteikties no šādām lietām: no pārtikas precēm?	Bieži	92	9,2
	Reizēm	213	21,3
	Reti	205	20,5
	Nekad	487	48,6
	GP, NA	5	,5
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

9.2. Atteikšanās no apkures, elektrības

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Vai Jūsu ģimenei pēdējo 12 mēnešu laikā ir nācies atteikties no šādām lietām: no apkures, elektrības?	Bieži	38	3,8
	Reizēm	98	9,8
	Reti	133	13,3
	Nekad	726	72,5
	GP, NA	7	,7
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

9.3. Atteikšanās no apģērba vai apaviem, kuri patiešām ir nepieciešami

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Vai Jūsu ģimenei pēdējo 12 mēnešu laikā ir nācies atteikties no šādām lietām: no apģērba vai apaviem, kuri patiešām ir nepieciešami?	Bieži	127	12,7
	Reizēm	258	25,7
	Reti	234	23,4
	Nekad	381	38,0
	GP, NA	2	,2
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

9.4. Atteikšanās no zālēm, medicīniskās palīdzības

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Vai Jūsu ģimenei pēdējo 12 mēnešu laikā ir nācies atteikties no šādām lietām: no zālēm, medicīniskās palīdzības?	Bieži	135	13,5
	Reizēm	195	19,5
	Reti	218	21,8
	Nekad	443	44,2
	GP, NA	11	1,1
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

10. Vai pēdējās Saeimas vēlēšanas bija brīvas?

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kā Jūs domājat, vai pēdējās Saeimas vēlēšanas kopumā bija brīvas?	Jā	547	54,6
	Nē	224	22,4
	GP, NA	231	23,1
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

11. Piedalīšanās Saeimas vēlēšanās

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Vai Jūs piedalījāties pēdējās Saeimas vēlēšanās?	Jā	569	72,8
	Nē	205	26,2
	GP, NA	8	1,0
	Kopā	782	100,0

Bāze: respondenti, kuri ir LR pilsoņi, n=782

12. Partija, par kuru balsoja pēdējās Saeimas vēlēšanās

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Par kuru politisko partiju Jūs balsojāt?	Jaunais laiks	167	29,3
	PCTVL	76	13,4
	Tautas partija	78	13,7
	Latvijas Pirmā partija	47	8,3
	Zaļo un zemnieku savienība	64	11,2
	TB/LNNK	43	7,6
	Cita	36	6,3
	Neatceras	38	6,7
	NA	20	3,5
	Kopā	569	100,0

Bāze: respondenti, kuri piedalījās Saeimas vēlēšanās, n=569

13. Vai partija attaisnoja cerības?

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Vai partija, par kuru balsojāt, attaisnoja uz to liktās cerības?	Jā, pilnībā	32	5,6
	Jā, daļēji	279	49,0
	Pilnīgi neattaisnoja	192	33,7
	GP, NA	66	11,6
	Kopā	569	100,0

Bāze: respondenti, kuri piedalījās Saeimas vēlēšanās, n=569

14. Piedalīšanās protesta akcijās un tikšanās ar tautas priekšstāvjiem
14.1. Piedalīšanās protesta akcijās

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Vai pēdējo triju gadu laikā Jūs esat piedalījies protesta akcijās?	Jā	94	9,4
	Nē	904	90,2
	GP, NA	4	,4
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

14.2. Tikšanās ar deputātiem, ministriem vai ierēdņiem politiskos jautājumos

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Vai pēdējo triju gadu laikā Jūs esat ticies ar deputātiem, ministriem vai ierēdņiem kādā politiskā jautājumā?	Jā	71	7,1
	Nē	927	92,5
	GP, NA	4	,4
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

14.3. Tikšanās ar pašvaldību deputātiem politiskos jautājumos

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Vai pēdējo triju gadu laikā Jūs esat ticies ar pašvaldību deputātiem kādā politiskā jautājumā?	Jā	94	9,4
	Nē	905	90,3
	GP, NA	3	,3
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

15. Apmierinātība ar demokrātijas attīstību valstī

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kopumā ņemot, cik lielā mērā Jūs esat apmierināts ar demokrātijas attīstību mūsu valstī?	Ļoti apmierināts	22	2,2
	Drīzāk apmierināts	304	30,3
	Ne pārāk apmierināts	448	44,7
	Pavisam neapmierināts	169	16,9
	GP, NA	59	5,9
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

16. Izteikumu vērtējums
16.1. Visumā valdība ņem vērā sabiedrības viedokli

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Visumā valdība ņem vērā sabiedrības viedokli	Pilnībā piekrītu	34	3,4
	Daļēji piekrītu	284	28,3
	Daļēji nepiekrītu	303	30,2
	Pilnībā nepiekrītu	356	35,5
	GP, NA	25	2,5
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

16.2. Cilvēki, kuri ir svarīgos valsts amatos, parasti vairāk domā par savu, nevis sabiedrības labumu

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Cilvēki, kuri ir svarīgos valsts amatos, parasti vairāk domā par savu, nevis sabiedrības labumu	Pilnībā piekrītu	549	54,8
	Daļēji piekrītu	331	33,0
	Daļēji nepiekrītu	72	7,2
	Pilnībā nepiekrītu	19	1,9
	GP, NA	31	3,1
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

16.3. Daži spēcīgi līderi mūsu valsts labā izdarīs vairāk, nekā visi likumi un sarunas

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Daži spēcīgi līderi mūsu valsts labā izdarīs vairāk, nekā visi likumi un sarunas	Pilnībā piekrītu	225	22,5
	Daļēji piekrītu	361	36,0
	Daļēji nepiekrītu	166	16,6
	Pilnībā nepiekrītu	113	11,3
	GP, NA	137	13,7
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

16.4. Vadošajām avīzēm valstī noteikti jāatbalsta valdības viedoklis

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Vadošajām avīzēm valstī noteikti jāatbalsta valdības viedoklis	Pilnībā piekrītu	89	8,9
	Daļēji piekrītu	165	16,5
	Daļēji nepiekrītu	277	27,6
	Pilnībā nepiekrītu	393	39,2
	GP, NA	78	7,8
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

16.5. Valstī jābūt dažādiem preses izdevumiem, kuri atspoguļo dažādus politiskos viedokļus

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Valstī jābūt dažādiem preses izdevumiem, kuri atspoguļo dažādus politiskos viedokļus	Pilnībā piekrītu	594	59,3
	Daļēji piekrītu	309	30,8
	Daļēji nepiekrītu	49	4,9
	Pilnībā nepiekrītu	19	1,9
	GP, NA	31	3,1
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

16.6. Laikraksti, kuri kritizē valdību, brīvai sabiedrībai ir vērtīgāki

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Laikraksti, kuri kritizē valdību, brīvai sabiedrībai ir vērtīgāki	Pilnībā piekrītu	292	29,1
	Daļēji piekrītu	342	34,1
	Daļēji nepiekrītu	196	19,6
	Pilnībā nepiekrītu	52	5,2
	GP, NA	120	12,0
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

16.7. Visiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem ir jābūt visām pilsoņu tiesībām

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Visiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem ir jābūt visām pilsoņu tiesībām	Pilnībā piekrītu	472	47,1
	Daļēji piekrītu	204	20,4
	Daļēji nepiekrītu	140	14,0
	Pilnībā nepiekrītu	143	14,3
	GP, NA	43	4,3
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

16.8. Latvijā visiem ir vienādas iespējas paust savu viedokli, organizēt piketus, demonstrācijas

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Latvijā visiem ir vienādas iespējas paust savu viedokli, organizēt piketus, demonstrācijas	Pilnībā piekrītu	380	37,9
	Daļēji piekrītu	245	24,5
	Daļēji nepiekrītu	184	18,4
	Pilnībā nepiekrītu	118	11,8
	GP, NA	75	7,5
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

17. Attieksme pret Latvijas valsts atvēlēto līdzekļu daudzumu bruņoto spēku attīstībai

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kāda ir Jūsu attieksme pret Latvijas valsts atvēlēto līdzekļu daudzumu bruņoto spēku attīstībai?	Pārāk daudz līdzekļu	262	26,1
	Tik, cik nepieciešams	348	34,7
	Pārāk maz līdzekļu	193	19,3
	GP, NA	199	19,9
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

18. Interese par politiku

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kopumā ņemot, cik lielā mērā Jūs interesējaties par politiku?	Ļoti interesējos	43	4,3
	Interesējos	359	35,8
	Ne pārāk interesējos	507	50,6
	Vispār neinteresējos	91	9,1
	GP, NA	2	,2
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

19. Ticība iespējai ietekmēt valdības lēmumus

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kā Jūs domājat, vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja valdība pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus?	Noteikti varētu kaut ko uzsākt	40	4,0
	Varbūt varētu kaut ko uzsākt	221	22,1
	Drīzāk nevarētu kaut ko uzsākt	276	27,5
	Nevarētu neko uzsākt	405	40,4
	GP, NA	60	6,0
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

20. Ticība iespējai ietekmēt pašvaldības lēmumus

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kā Jūs domājat, vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja pašvaldības iestādes pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus?	Noteikti varētu kaut ko uzsākt	103	10,3
	Varbūt varētu kaut ko uzsākt	305	30,4
	Drīzāk nevarētu kaut ko uzsākt	231	23,1
	Nevarētu neko uzsākt	297	29,6
	GP, NA	66	6,6
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

21. Iesaistīšanās organizāciju darbā

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Kuru minēto organizāciju darbā Jūs esat iesaistījies vai esat biedrs?	Reliģiskās un baznīcu organizācijas, draudzes	103	10,3
	Arodbiedrības	69	6,9
	Politiskās partijas un grupas	14	1,4
	Profesionālas apvienības, biedrības	33	3,3
	Vides aizsardzības organizācijas	10	1,0
	Etnisko minoritāšu organizācijas	11	1,1
	Jaunatnes klubi, organizācijas, studentu korporācijas	46	4,6
	Sieviešu kustības	14	1,4
	Brīvprātīgās veselības aizsardzības biedrības	7	,7
	Sporta, atpūtas organizācijas un klubi	74	7,4
	Organizācijas, kas sniedz palīdzību veciem, slimiem cilvēkiem, trūkumcietējiem	25	2,5
	Organizācijas, kas piedalās cilvēktiesību problēmu risināšanā	11	1,1
	Organizācijas, kas piedalās vietējo problēmu risināšanā dzīves vietā	21	2,1
	Mākslinieciskās pašdarbības kolektīvi (koris, tautisko vai moderno deju kolektīvs, rokgrupa vai cits)	83	8,3
	Cita organizācija	2	,2
	Nekur nepiedalos	620	61,9

Bāze: visi respondenti, n=1002
Vairākatbilžu jautājums, % summa>100

22. Laiks, ko pavada dažādās nevalstiskās organizācijās

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Cik bieži Jūs pavadāt laiku dažādās nevalstiskās organizācijās (sporta, kultūras, sabiedriskajās)?	Katru nedēļu	150	39,3
	Reizi vai divas mēnesī	105	27,5
	Dažas reizes gadā	95	24,9
	Nemaz	28	7,3
	GP, NA	4	1,0
	Kopā	382	100,0

Bāze: respondenti, kuri ir iesaistījušies nevalstisko organizāciju darbā, n=382

23. Valsts varas pārstāvju netaisnīga vai nekorekta izturēšanās

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Vai pēdējā gada laikā ir gadījies, ka valsts varas pārstāvji pret Jums ir izturējušies netaisnīgi vai nekorekti, vai nav snieguši prasīto informāciju?	Jā	139	13,9
	Nē	824	82,2
	GP, NA	39	3,9
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

24. Pašvaldību pārstāvju netaisnīga vai nekorekta izturēšanās

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Vai pēdējā gada laikā ir gadījies, ka pašvaldību pārstāvji pret Jums ir izturējušies netaisnīgi vai nekorekti, vai nav snieguši prasīto informāciju?	Jā	156	15,6
	Nē	807	80,5
	GP, NA	39	3,9
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

25. Latvijas iekšpolitikas neatkarība

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Cik, Jūsuprāt, neatkarīga ir Latvijas iekšpolitika?	Tā ir neatkarīga no citu valstu spiediena	52	5,2
	Citu valstu ietekme ir normālas sadarbības līmenī	349	34,8
	Citu valstu spiediens ir pārāk liels	444	44,3
	GP, NA	157	15,7
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26. Uzticēšanās institūcijām
26.1. Uzticēšanās Latvijas Valsts prezidentei

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: LATVIJAS VALSTS PREZIDENTE	Uzticas	595	59,4
	Neuzticas	292	29,1
	GP, NA	115	11,5
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.2. Uzticēšanās Saeimai

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: SAEIMA	Uzticas	220	22,0
	Neuzticas	668	66,7
	GP, NA	114	11,4
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.3. Uzticēšanās pašvaldībām

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: PAŠVALDĪBAS	Uzticas	482	48,1
	Neuzticas	395	39,4
	GP, NA	125	12,5
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.4. Uzticēšanās valdībai

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: VALDĪBA	Uzticas	250	25,0
	Neuzticas	636	63,5
	GP, NA	116	11,6
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.5. Uzticēšanās policijai

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: POLICIJA	Uzticas	426	42,5
	Neuzticas	476	47,5
	GP, NA	100	10,0
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.6. Uzticēšanās armijai

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: ARMIJA	Uzticas	550	54,9
	Neuzticas	259	25,8
	GP, NA	193	19,3
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.7. Uzticēšanās tiesu sistēmai

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: TIESU SISTĒMA	Uzticas	357	35,6
	Neuzticas	510	50,9
	GP, NA	135	13,5
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.8. Uzticēšanās veselības aprūpes sistēmai

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: VESELĪBAS APRŪPES SISTĒMA	Uzticas	377	37,6
	Neuzticas	528	52,7
	GP, NA	97	9,7
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.9. Uzticēšanās politiskajām partijām

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: POLITISKĀS PARTIJAS	Uzticas	104	10,4
	Neuzticas	759	75,7
	GP, NA	139	13,9
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.10. Uzticēšanās arodbiedrībām

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: ARODBIEDRĪBAS	Uzticas	365	36,4
	Neuzticas	324	32,3
	GP, NA	313	31,2
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.11. Uzticēšanās komercbankām

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: KOMERCBANKAS	Uzticas	450	44,9
	Neuzticas	368	36,7
	GP, NA	184	18,4
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.12. Uzticēšanās televīzijai

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: TELEVĪZIJA	Uzticas	668	66,7
	Neuzticas	208	20,8
	GP, NA	126	12,6
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.13. Uzticēšanās laikrakstiem

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: LAIKRAKSTI	Uzticas	600	59,9
	Neuzticas	246	24,6
	GP, NA	156	15,6
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.14. Uzticēšanās baznīcai

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: BAZNĪCA	Uzticas	591	59,0
	Neuzticas	183	18,3
	GP, NA	228	22,8
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.15. Uzticēšanās Neatkarīgo Valstu Sadraudzībai (NVS)

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: NVS	Uzticas	220	22,0
	Neuzticas	415	41,4
	GP, NA	367	36,6
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.16. Uzticēšanās Apvienoto Nāciju Organizācijai (ANO)

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: ANO	Uzticas	378	37,7
	Neuzticas	266	26,5
	GP, NA	358	35,7
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.17. Uzticēšanās Eiropas Savienībai (ES)

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: ES	Uzticas	374	37,3
	Neuzticas	365	36,4
	GP, NA	263	26,2
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.18. Uzticēšanās Starptautiskajam Valūtas fondam (SVF)

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: SVF	Uzticas	273	27,2
	Neuzticas	263	26,2
	GP, NA	466	46,5
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.19. Uzticēšanās NATO

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Uzticēšanās institūcijām: NATO	Uzticas	380	37,9
	Neuzticas	348	34,7
	GP, NA	274	27,3
	Kopā	1002	100,0

Bāze: visi respondenti, n=1002

27. Satraukums par iespēju zaudēt darbu

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Vai Jūs uztraucaties par iespēju zaudēt darbu?	Jā, es bieži par to uztraucos	181	34,3
	Paretam uztraucos	203	38,5
	Neuztraucos	142	26,9
	NA	1	,2
	Kopā	527	100,0

Bāze: strādājošie respondenti, n=527

28. Sociālais nodoklis

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Vai par Jums tiek maksāts sociālais nodoklis?	Jā, pilnībā	386	73,2
	Jā, daļēji	80	15,2
	Nē	38	7,2
	GP, NA	23	4,4
	Kopā	527	100,0

Bāze: strādājošie respondenti, n=527

29. Uzņēmēji, darba devēji - sociālā nodokļa maksāšana

		VISI	
		**********	
		Skaits	Kolonnu %
Vai Jūs kā uzņēmējs un darba devējs maksājat pilnībā visus nodokļus?	Jā, pilnībā	47	47,0
	Jā, daļēji	13	13,0
	Nē	8	8,0
	GP, NA	32	32,0
	Kopā	100	100,0

Bāze: respondenti, kuri ir uzņēmēji vai augstākā / vidējā līmeņa vadītāji, n=100

KRUSTOTĀS TABULAS

1. Vērtējums mazākumtautību tiesību aizsardzībai mūsu valstī

		Kā Jūs vērtējat mazākumtautību tiesību aizsardzību mūsu valstī?						
		Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti	GP*, NA**	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		7,6	28,3	34,7	18,9	5,7	4,8	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	11,3	41,8	32,1	7,1	1,5	6,2	N=595
	Krievs	1,9	8,2	36,8	38,4	12,3	2,5	N=318
	Cita	3,4	10,1	44,9	28,1	10,1	3,4	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	9,1	33,9	34,3	13,6	3,8	5,4	N=782
	Nē	2,3	8,6	36,4	37,7	12,3	2,7	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	8,8	26,3	34,3	19,7	5,8	5,1	N=411
	Sieviete	6,8	29,8	35,0	18,3	5,6	4,6	N=591
VECUMS	15-34 gadi	5,9	23,1	41,4	18,9	4,5	6,2	N=355
	35-49 gadi	5,0	32,9	35,3	18,2	5,8	2,7	N=258
	50-74 gadi	10,8	30,1	28,3	19,3	6,7	4,9	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	7,8	19,8	32,7	26,4	9,6	3,6	N=333
	Cita pilsēta	5,6	29,6	35,8	17,9	4,5	6,7	N=358
	Ciems, lauki	9,6	36,0	35,7	11,9	2,9	3,9	N=311
REĢIONS	Rīga	7,8	19,8	32,7	26,4	9,6	3,6	N=333
	Vidzeme	14,0	44,9	30,0	5,3	1,9	3,9	N=207
	Kurzeme	3,8	25,0	45,5	13,6	3,8	8,3	N=132
	Zemgale	6,0	29,3	34,7	20,4	3,0	6,6	N=167
	Latgale	3,7	26,4	36,2	23,3	6,7	3,7	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	4,8	28,2	39,9	13,8	3,2	10,1	N=188
	Vidējā	8,2	29,3	35,2	17,2	4,7	5,5	N=256
	Vidējā speciālā	9,1	26,6	34,3	19,4	7,4	3,1	N=350
	Augstākā	6,8	30,6	30,1	24,8	5,8	1,9	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	4,9	29,5	39,3	13,9	5,7	6,6	N=122
	Ls 41-70	6,6	30,1	38,1	17,5	4,2	3,5	N=286
	Ls 71-100	9,7	26,1	32,3	20,6	7,8	3,5	N=257
	Ls 101 un vairāk	6,5	33,5	33,0	19,5	5,6	1,9	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	5,4	25,0	33,9	28,6	5,4	1,8	N=56
	Mājsaimniece	1,9	24,1	38,9	25,9	5,6	3,7	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	10,3	27,4	32,9	17,5	6,8	5,1	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	3,8	23,7	42,7	16,0	3,8	9,9	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	15,7	25,7	27,1	22,9	5,7	2,9	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	13,3	43,3	20,0	10,0	10,0	3,3	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	9,0	26,0	33,0	22,0	5,0	5,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	7,7	40,5	33,3	12,5	4,2	1,8	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	3,8	23,4	38,6	22,2	6,3	5,7	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002
**GP - grūti pateikt, **NA - nav atbildes*

2. Vērtējums valsts atbalstam mazākumtautību kultūras attīstības iespējām

		Vai, Jūsuprāt, valsts pietiekami atbalsta mazākumtautību kultūras attīstības iespējas?				
		Atbalsts ir pārāk liels, to vajadzētu samazināt	Atbalsts ir pietiekams	Atbalsts ir nepietiekams, vajadzētu to palielināt	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		3,5	50,8	37,6	8,1	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	5,5	68,2	17,8	8,4	N=595
	Krievs	,6	23,6	68,6	7,2	N=318
	Cita	,0	31,5	59,6	9,0	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	4,2	56,6	31,3	7,8	N=782
	Nē	,9	30,0	60,0	9,1	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	3,6	51,8	36,3	8,3	N=411
	Sieviete	3,4	50,1	38,6	8,0	N=591
VECUMS	15-34 gadi	3,1	46,2	41,1	9,6	N=355
	35-49 gadi	3,1	55,4	35,7	5,8	N=258
	50-74 gadi	4,1	51,9	35,7	8,2	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	3,0	37,5	51,1	8,4	N=333
	Cita pilsēta	3,4	54,7	33,8	8,1	N=358
	Ciems, lauki	4,2	60,5	27,7	7,7	N=311
REĢIONS	Rīga	3,0	37,5	51,1	8,4	N=333
	Vidzeme	6,3	70,0	16,4	7,2	N=207
	Kurzeme	1,5	57,6	30,3	10,6	N=132
	Zemgale	4,2	58,7	28,1	9,0	N=167
	Latgale	1,8	39,9	52,8	5,5	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	3,2	46,3	35,1	15,4	N=188
	Vidējā	3,5	57,4	31,6	7,4	N=256
	Vidējā speciālā	4,0	49,1	41,1	5,7	N=350
	Augstākā	2,9	49,5	41,3	6,3	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	1,6	51,6	39,3	7,4	N=122
	Ls 41-70	3,5	54,5	36,4	5,6	N=286
	Ls 71-100	4,3	51,0	36,2	8,6	N=257
	Ls 101 un vairāk	4,2	51,2	39,5	5,1	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	,0	44,6	44,6	10,7	N=56
	Mājsaimniece	1,9	50,0	42,6	5,6	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	4,7	51,3	35,5	8,5	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	2,3	42,0	40,5	15,3	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	5,7	57,1	32,9	4,3	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	10,0	46,7	36,7	6,7	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	3,0	55,0	33,0	9,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	4,8	57,1	33,9	4,2	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	1,3	48,7	43,0	7,0	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

3. Griešanās tiesā valsts vai pašvaldības nodarīta kaitējuma gadījumā

		Vai Jūs grieztos tiesā, ja Jums kaitējumu būtu nodarījusi valsts vai pašvaldību iestāde?			
		Jā	Nē	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		47,2	37,1	15,7	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	50,8	32,3	17,0	N=595
	Krievs	42,8	43,4	13,8	N=318
	Cita	39,3	47,2	13,5	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	49,7	34,0	16,2	N=782
	Nē	38,2	48,2	13,6	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	50,9	32,4	16,8	N=411
	Sieviete	44,7	40,4	14,9	N=591
VECUMS	15-34 gadi	56,9	25,1	18,0	N=355
	35-49 gadi	47,3	34,9	17,8	N=258
	50-74 gadi	38,3	49,6	12,1	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	46,2	36,3	17,4	N=333
	Cita pilsēta	46,1	37,7	16,2	N=358
	Ciems, lauki	49,5	37,3	13,2	N=311
REĢIONS	Rīga	46,2	36,3	17,4	N=333
	Vidzeme	45,9	41,5	12,6	N=207
	Kurzeme	56,1	25,8	18,2	N=132
	Zemgale	45,5	37,1	17,4	N=167
	Latgale	45,4	42,3	12,3	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	41,0	39,4	19,7	N=188
	Vidējā	46,9	34,4	18,8	N=256
	Vidējā speciālā	48,0	40,3	11,7	N=350
	Augstākā	51,9	33,0	15,0	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	41,8	37,7	20,5	N=122
	Ls 41-70	42,3	45,8	11,9	N=286
	Ls 71-100	48,6	37,0	14,4	N=257
	Ls 101 un vairāk	54,9	31,6	13,5	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	42,9	35,7	21,4	N=56
	Mājsaimniece	40,7	46,3	13,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	37,2	49,6	13,2	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	52,7	22,1	25,2	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	57,1	22,9	20,0	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	56,7	33,3	10,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	56,0	30,0	14,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	49,4	33,9	16,7	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	47,5	43,0	9,5	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

4. Dažādu institūciju darbības raksturojums
4.1. Tiesu darbības raksturojums

		Kā Jūs raksturotu šādu institūciju darbību: TIESA								KOPĀ	
		Darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli		Darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes		Darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība ir neefektīva		GP, NA			
		Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %
VISI		343	34,2	332	33,1	246	24,6	118	11,8	1002	103,7
TAUTĪBA	Latvietis	207	34,8	209	35,1	142	23,9	64	10,8	595	104,5
	Krievs	99	31,1	97	30,5	85	26,7	45	14,2	318	102,5
	Cita	37	41,6	26	29,2	19	21,3	9	10,1	89	102,2
LR PILSONĪBA	Jā	271	34,7	266	34,0	190	24,3	86	11,0	782	104,0
	Nē	72	32,7	66	30,0	56	25,5	32	14,5	220	102,7
DZIMUMS	Vīrietis	149	36,3	130	31,6	109	26,5	42	10,2	411	104,6
	Sieviete	194	32,8	202	34,2	137	23,2	76	12,9	591	103,0
VECUMS	15-34 gadi	141	39,7	110	31,0	83	23,4	38	10,7	355	104,8
	35-49 gadi	86	33,3	84	32,6	70	27,1	26	10,1	258	103,1
	50-74 gadi	116	29,8	138	35,5	93	23,9	54	13,9	389	103,1
DZĪVESVIETA	Rīga	117	35,1	108	32,4	76	22,8	39	11,7	333	102,1
	Cita pilsēta	106	29,6	125	34,9	94	26,3	47	13,1	358	103,9
	Ciems, lauki	120	38,6	99	31,8	76	24,4	32	10,3	311	105,1
REĢIONS	Rīga	117	35,1	108	32,4	76	22,8	39	11,7	333	102,1
	Vidzeme	60	29,0	62	30,0	60	29,0	28	13,5	207	101,4
	Kurzeme	47	35,6	48	36,4	29	22,0	16	12,1	132	106,1
	Zemgale	62	37,1	59	35,3	38	22,8	19	11,4	167	106,6
	Latgale	57	35,0	55	33,7	43	26,4	16	9,8	163	104,9
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	77	41,0	54	28,7	38	20,2	25	13,3	188	103,2
	Vidējā	90	35,2	76	29,7	57	22,3	38	14,8	256	102,0
	Vidējā speciālā	122	34,9	125	35,7	83	23,7	35	10,0	350	104,3
	Augstākā	53	25,7	77	37,4	67	32,5	20	9,7	206	105,3
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	42	34,4	37	30,3	32	26,2	15	12,3	122	103,3
	Ls 41-70	97	33,9	88	30,8	73	25,5	39	13,6	286	103,8
	Ls 71-100	88	34,2	114	44,4	47	18,3	16	6,2	257	103,1
	Ls 101 un vairāk	77	35,8	70	32,6	55	25,6	23	10,7	215	104,7
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	21	37,5	11	19,6	16	28,6	9	16,1	56	101,8
	Mājsaimniece	17	31,5	18	33,3	10	18,5	9	16,7	54	100,0
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	70	29,9	81	34,6	53	22,6	36	15,4	234	102,6
	Students (klātienē), skolnieks	58	44,3	37	28,2	21	16,0	20	15,3	131	103,8
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	21	30,0	26	37,1	23	32,9	3	4,3	70	104,3
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	8	26,7	18	60,0	6	20,0	1	3,3	30	110,0
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	31	31,0	35	35,0	28	28,0	11	11,0	100	105,0
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	66	39,3	51	30,4	45	26,8	15	8,9	168	105,4
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	51	32,3	54	34,2	44	27,8	14	8,9	158	103,2

Bāze: visi respondenti, n=1002
Vairākatbilžu jautājums, % summa>100

4.2. Politisko partiju darbības raksturojums

		Kā Jūs raksturotu šādu institūciju darbību: POLITISKĀS PARTIJAS								KOPĀ	
		Darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli		Darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes		Darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība ir neefektīva		GP, NA			
		Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %
VISI		89	8,9	549	54,8	293	29,2	122	12,2	1002	105,1
TAUTĪBA	Latvietis	48	8,1	328	55,1	187	31,4	65	10,9	595	105,5
	Krievs	30	9,4	177	55,7	85	26,7	41	12,9	318	104,7
	Cita	11	12,4	44	49,4	21	23,6	16	18,0	89	103,4
LR PILSONĪBA	Jā	62	7,9	428	54,7	243	31,1	90	11,5	782	105,2
	Nē	27	12,3	121	55,0	50	22,7	32	14,5	220	104,5
DZIMUMS	Vīrietis	33	8,0	259	63,0	104	25,3	45	10,9	411	107,3
	Sieviete	56	9,5	290	49,1	189	32,0	77	13,0	591	103,6
VECUMS	15-34 gadi	34	9,6	194	54,6	108	30,4	42	11,8	355	106,5
	35-49 gadi	18	7,0	150	58,1	78	30,2	26	10,1	258	105,4
	50-74 gadi	37	9,5	205	52,7	107	27,5	54	13,9	389	103,6
DZĪVESVIETA	Rīga	37	11,1	180	54,1	89	26,7	36	10,8	333	102,7
	Cita pilsēta	20	5,6	206	57,5	95	26,5	49	13,7	358	103,4
	Ciems, lauki	32	10,3	163	52,4	109	35,0	37	11,9	311	109,6
REĢIONS	Rīga	37	11,1	180	54,1	89	26,7	36	10,8	333	102,7
	Vidzeme	16	7,7	111	53,6	63	30,4	28	13,5	207	105,3
	Kurzeme	11	8,3	66	50,0	45	34,1	20	15,2	132	107,6
	Zemgale	8	4,8	113	67,7	43	25,7	16	9,6	167	107,8
	Latgale	17	10,4	79	48,5	53	32,5	22	13,5	163	104,9
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	21	11,2	91	48,4	45	23,9	37	19,7	188	103,2
	Vidējā	18	7,0	142	55,5	75	29,3	37	14,5	256	106,3
	Vidējā speciālā	34	9,7	188	53,7	111	31,7	33	9,4	350	104,6
	Augstākā	16	7,8	126	61,2	62	30,1	15	7,3	206	106,3
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	7	5,7	59	48,4	42	34,4	19	15,6	122	104,1
	Ls 41-70	26	9,1	146	51,0	89	31,1	42	14,7	286	105,9
	Ls 71-100	30	11,7	153	59,5	73	28,4	17	6,6	257	106,2
	Ls 101 un vairāk	16	7,4	138	64,2	50	23,3	18	8,4	215	103,3
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	6	10,7	30	53,6	14	25,0	10	17,9	56	107,1
	Mājsaimniece	4	7,4	32	59,3	17	31,5	5	9,3	54	107,4
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	23	9,8	113	48,3	73	31,2	34	14,5	234	103,8
	Students (klātienē), skolnieks	15	11,5	55	42,0	47	35,9	21	16,0	131	105,3
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	5	7,1	49	70,0	16	22,9	3	4,3	70	104,3
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs			21	70,0	5	16,7	5	16,7	30	103,3
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	11	11,0	61	61,0	28	28,0	8	8,0	100	108,0
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	16	9,5	95	56,5	47	28,0	15	8,9	168	103,0
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	9	5,7	93	58,9	45	28,5	21	13,3	158	106,3

Bāze: visi respondenti, n=1002
Vairākatbilžu jautājums, % summa>100

4.3. Valdības darbības raksturojums

		Kā Jūs raksturotu šādu institūciju darbību: VALDĪBA								KOPĀ	
		Darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli		Darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes		Darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība ir neefektīva		GP, NA			
		Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %
VISI		180	18,0	418	41,7	337	33,6	111	11,1	1002	104,4
TAUTĪBA	Latvietis	115	19,3	253	42,5	196	32,9	58	9,7	595	104,5
	Krievs	50	15,7	126	39,6	119	37,4	37	11,6	318	104,4
	Cita	15	16,9	39	43,8	22	24,7	16	18,0	89	103,4
LR PILSONĪBA	Jā	146	18,7	330	42,2	259	33,1	83	10,6	782	104,6
	Nē	34	15,5	88	40,0	78	35,5	28	12,7	220	103,6
DZIMUMS	Vīrietis	81	19,7	180	43,8	137	33,3	35	8,5	411	105,4
	Sieviete	99	16,8	238	40,3	200	33,8	76	12,9	591	103,7
VECUMS	15-34 gadi	68	19,2	152	42,8	110	31,0	43	12,1	355	105,1
	35-49 gadi	51	19,8	104	40,3	94	36,4	21	8,1	258	104,7
	50-74 gadi	61	15,7	162	41,6	133	34,2	47	12,1	389	103,6
DZĪVESVIETA	Rīga	76	22,8	120	36,0	113	33,9	31	9,3	333	102,1
	Cita pilsēta	48	13,4	167	46,6	108	30,2	49	13,7	358	103,9
	Ciems, lauki	56	18,0	131	42,1	116	37,3	31	10,0	311	107,4
REĢIONS	Rīga	76	22,8	120	36,0	113	33,9	31	9,3	333	102,1
	Vidzeme	34	16,4	72	34,8	76	36,7	31	15,0	207	102,9
	Kurzeme	24	18,2	54	40,9	46	34,8	14	10,6	132	104,5
	Zemgale	18	10,8	105	62,9	45	26,9	13	7,8	167	108,4
	Latgale	28	17,2	67	41,1	57	35,0	22	13,5	163	106,7
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	43	22,9	71	37,8	47	25,0	35	18,6	188	104,3
	Vidējā	44	17,2	105	41,0	88	34,4	31	12,1	256	104,7
	Vidējā speciālā	70	20,0	144	41,1	131	37,4	24	6,9	350	105,4
	Augstākā	23	11,2	97	47,1	70	34,0	21	10,2	206	102,4
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	20	16,4	54	44,3	41	33,6	17	13,9	122	108,2
	Ls 41-70	59	20,6	108	37,8	98	34,3	31	10,8	286	103,5
	Ls 71-100	45	17,5	122	47,5	81	31,5	19	7,4	257	103,9
	Ls 101 un vairāk	30	14,0	94	43,7	78	36,3	20	9,3	215	103,3
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	10	17,9	20	35,7	25	44,6	6	10,7	56	108,9
	Mājsaimniece	6	11,1	24	44,4	20	37,0	6	11,1	54	103,7
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	41	17,5	96	41,0	75	32,1	28	12,0	234	102,6
	Students (klātienē), skolnieks	36	27,5	43	32,8	38	29,0	21	16,0	131	105,3
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	9	12,9	37	52,9	25	35,7	4	5,7	70	107,1
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	2	6,7	17	56,7	7	23,3	4	13,3	30	100,0
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	15	15,0	47	47,0	36	36,0	8	8,0	100	106,0
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	39	23,2	61	36,3	56	33,3	17	10,1	168	103,0
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	22	13,9	73	46,2	54	34,2	17	10,8	158	105,1

Bāze: visi respondenti, n=1002
Vairākatbilžu jautājums, % summa>100

4.4. Saeimas darbības raksturojums

		Kā Jūs raksturotu šādu institūciju darbību: SAEIMA								KOPĀ	
		Darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli		Darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes		Darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība ir neefektīva		GP, NA			
		Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %
VISI		170	17,0	411	41,0	331	33,0	127	12,7	1002	103,7
TAUTĪBA	Latvietis	107	18,0	239	40,2	201	33,8	68	11,4	595	103,4
	Krievs	48	15,1	131	41,2	112	35,2	41	12,9	318	104,4
	Cita	15	16,9	41	46,1	18	20,2	18	20,2	89	103,4
LR PILSONĪBA	Jā	137	17,5	321	41,0	258	33,0	95	12,1	782	103,7
	Nē	33	15,0	90	40,9	73	33,2	32	14,5	220	103,6
DZIMUMS	Vīrietis	66	16,1	191	46,5	125	30,4	48	11,7	411	104,6
	Sieviete	104	17,6	220	37,2	206	34,9	79	13,4	591	103,0
VECUMS	15-34 gadi	66	18,6	147	41,4	106	29,9	50	14,1	355	103,9
	35-49 gadi	46	17,8	105	40,7	100	38,8	20	7,8	258	105,0
	50-74 gadi	58	14,9	159	40,9	125	32,1	57	14,7	389	102,6
DZĪVESVIETA	Rīga	75	22,5	119	35,7	116	34,8	30	9,0	333	102,1
	Cita pilsēta	47	13,1	162	45,3	106	29,6	56	15,6	358	103,6
	Ciems, lauki	48	15,4	130	41,8	109	35,0	41	13,2	311	105,5
REĢIONS	Rīga	75	22,5	119	35,7	116	34,8	30	9,0	333	102,1
	Vidzeme	28	13,5	71	34,3	66	31,9	47	22,7	207	102,4
	Kurzeme	23	17,4	53	40,2	46	34,8	17	12,9	132	105,3
	Zemgale	21	12,6	100	59,9	45	26,9	10	6,0	167	105,4
	Latgale	23	14,1	68	41,7	58	35,6	23	14,1	163	105,5
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	34	18,1	69	36,7	53	28,2	36	19,1	188	102,1
	Vidējā	40	15,6	102	39,8	82	32,0	39	15,2	256	102,7
	Vidējā speciālā	68	19,4	142	40,6	122	34,9	32	9,1	350	104,0
	Augstākā	28	13,6	96	46,6	74	35,9	20	9,7	206	105,8
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	22	18,0	42	34,4	45	36,9	20	16,4	122	105,7
	Ls 41-70	51	17,8	106	37,1	96	33,6	43	15,0	286	103,5
	Ls 71-100	46	17,9	118	45,9	82	31,9	17	6,6	257	102,3
	Ls 101 un vairāk	34	15,8	108	50,2	62	28,8	19	8,8	215	103,7
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	10	17,9	21	37,5	18	32,1	10	17,9	56	105,4
	Mājsaimniece	9	16,7	19	35,2	22	40,7	6	11,1	54	103,7
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	44	18,8	92	39,3	66	28,2	35	15,0	234	101,3
	Students (klātienē), skolnieks	29	22,1	40	30,5	45	34,4	21	16,0	131	103,1
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	7	10,0	36	51,4	26	37,1	6	8,6	70	107,1
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	2	6,7	19	63,3	6	20,0	4	13,3	30	103,3
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	12	12,0	50	50,0	40	40,0	6	6,0	100	108,0
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	37	22,0	60	35,7	57	33,9	18	10,7	168	102,4
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	20	12,7	74	46,8	50	31,6	21	13,3	158	104,4

Bāze: visi respondenti, n=1002
Vairākatbilžu jautājums, % summa>100

4.5. Policijas darbības raksturojums

		Kā Jūs raksturotu šādu institūciju darbību: POLICIJA								KOPĀ	
		Darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli		Darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes		Darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība ir neefektīva		GP, NA			
		Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %
VISI		335	33,4	303	30,2	308	30,7	92	9,2	1002	103,6
TAUTĪBA	Latvietis	214	36,0	174	29,2	181	30,4	48	8,1	595	103,7
	Krievs	88	27,7	98	30,8	110	34,6	33	10,4	318	103,5
	Cita	33	37,1	31	34,8	17	19,1	11	12,4	89	103,4
LR PILSONĪBA	Jā	272	34,8	229	29,3	241	30,8	67	8,6	782	103,5
	Nē	63	28,6	74	33,6	67	30,5	25	11,4	220	104,1
DZIMUMS	Vīrietis	142	34,5	128	31,1	131	31,9	32	7,8	411	105,4
	Sieviete	193	32,7	175	29,6	177	29,9	60	10,2	591	102,4
VECUMS	15-34 gadi	117	33,0	107	30,1	128	36,1	17	4,8	355	103,9
	35-49 gadi	81	31,4	94	36,4	67	26,0	25	9,7	258	103,5
	50-74 gadi	137	35,2	102	26,2	113	29,0	50	12,9	389	103,3
DZĪVESVIETA	Rīga	91	27,3	96	28,8	123	36,9	29	8,7	333	101,8
	Cita pilsēta	116	32,4	109	30,4	108	30,2	37	10,3	358	103,4
	Ciems, lauki	128	41,2	98	31,5	77	24,8	26	8,4	311	105,8
REĢIONS	Rīga	91	27,3	96	28,8	123	36,9	29	8,7	333	101,8
	Vidzeme	67	32,4	67	32,4	57	27,5	19	9,2	207	101,4
	Kurzeme	59	44,7	33	25,0	29	22,0	17	12,9	132	104,5
	Zemgale	63	37,7	52	31,1	56	33,5	8	4,8	167	107,2
	Latgale	55	33,7	55	33,7	43	26,4	19	11,7	163	105,5
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	80	42,6	45	23,9	50	26,6	16	8,5	188	101,6
	Vidējā	85	33,2	86	33,6	73	28,5	24	9,4	256	104,7
	Vidējā speciālā	115	32,9	111	31,7	100	28,6	37	10,6	350	103,7
	Augstākā	55	26,7	61	29,6	83	40,3	15	7,3	206	103,9
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	47	38,5	38	31,1	32	26,2	10	8,2	122	104,1
	Ls 41-70	103	36,0	83	29,0	84	29,4	29	10,1	286	104,5
	Ls 71-100	88	34,2	75	29,2	79	30,7	18	7,0	257	101,2
	Ls 101 un vairāk	64	29,8	70	32,6	74	34,4	15	7,0	215	103,7
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	19	33,9	21	37,5	14	25,0	8	14,3	56	110,7
	Mājsaimniece	19	35,2	16	29,6	14	25,9	5	9,3	54	100,0
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	84	35,9	61	26,1	64	27,4	32	13,7	234	103,0
	Students (klātienē), skolnieks	48	36,6	42	32,1	41	31,3	6	4,6	131	104,6
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	18	25,7	26	37,1	29	41,4	3	4,3	70	108,6
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	7	23,3	9	30,0	12	40,0	3	10,0	30	103,3
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	29	29,0	34	34,0	35	35,0	6	6,0	100	104,0
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	53	31,5	39	23,2	61	36,3	17	10,1	168	101,2
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	58	36,7	55	34,8	37	23,4	12	7,6	158	102,5

Bāze: visi respondenti, n=1002
Vairākatbilžu jautājums, % summa>100

4.6. Ierēdniecības darbības raksturojums

		Kā Jūs raksturotu šādu institūciju darbību: IERĒDNIECĪBA								KOPĀ	
		Darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli		Darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes		Darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība ir neefektīva		GP, NA			
		Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %
VISI		201	20,1	327	32,6	343	34,2	165	16,5	1002	103,4
TAUTĪBA	Latvietis	145	24,4	182	30,6	191	32,1	100	16,8	595	103,9
	Krievs	38	11,9	113	35,5	126	39,6	48	15,1	318	102,2
	Cita	18	20,2	32	36,0	26	29,2	17	19,1	89	104,5
LR PILSONĪBA	Jā	172	22,0	247	31,6	260	33,2	131	16,8	782	103,6
	Nē	29	13,2	80	36,4	83	37,7	34	15,5	220	102,7
DZIMUMS	Vīrietis	81	19,7	142	34,5	142	34,5	65	15,8	411	104,6
	Sieviete	120	20,3	185	31,3	201	34,0	100	16,9	591	102,5
VECUMS	15-34 gadi	72	20,3	115	32,4	119	33,5	59	16,6	355	102,8
	35-49 gadi	57	22,1	93	36,0	85	32,9	34	13,2	258	104,3
	50-74 gadi	72	18,5	119	30,6	139	35,7	72	18,5	389	103,3
DZĪVESVIETA	Rīga	56	16,8	76	22,8	146	43,8	58	17,4	333	100,9
	Cita pilsēta	64	17,9	134	37,4	115	32,1	58	16,2	358	103,6
	Ciems, lauki	81	26,0	117	37,6	82	26,4	49	15,8	311	105,8
REĢIONS	Rīga	56	16,8	76	22,8	146	43,8	58	17,4	333	100,9
	Vidzeme	50	24,2	61	29,5	62	30,0	39	18,8	207	102,4
	Kurzeme	18	13,6	52	39,4	39	29,5	30	22,7	132	105,3
	Zemgale	37	22,2	70	41,9	55	32,9	16	9,6	167	106,6
	Latgale	40	24,5	68	41,7	41	25,2	22	13,5	163	104,9
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	38	20,2	62	33,0	50	26,6	45	23,9	188	103,7
	Vidējā	45	17,6	93	36,3	82	32,0	44	17,2	256	103,1
	Vidējā speciālā	83	23,7	110	31,4	117	33,4	51	14,6	350	103,1
	Augstākā	35	17,0	60	29,1	94	45,6	25	12,1	206	103,9
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	20	16,4	51	41,8	41	33,6	16	13,1	122	104,9
	Ls 41-70	59	20,6	99	34,6	93	32,5	46	16,1	286	103,8
	Ls 71-100	60	23,3	85	33,1	85	33,1	32	12,5	257	101,9
	Ls 101 un vairāk	41	19,1	63	29,3	89	41,4	29	13,5	215	103,3
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	14	25,0	24	42,9	15	26,8	9	16,1	56	110,7
	Mājsaimniece	10	18,5	16	29,6	16	29,6	12	22,2	54	100,0
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	41	17,5	68	29,1	82	35,0	49	20,9	234	102,6
	Students (klātienē), skolnieks	30	22,9	41	31,3	33	25,2	31	23,7	131	103,1
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	17	24,3	23	32,9	31	44,3	4	5,7	70	107,1
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	4	13,3	12	40,0	10	33,3	5	16,7	30	103,3
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	23	23,0	35	35,0	43	43,0	5	5,0	100	106,0
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	35	20,8	43	25,6	68	40,5	24	14,3	168	101,2
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	27	17,1	65	41,1	44	27,8	26	16,5	158	102,5

Bāze: visi respondenti, n=1002
Vairākatbilžu jautājums, % summa>100

4.8. Pašvaldību darbības raksturojums

		Kā Jūs raksturotu šādu institūciju darbību: PAŠVALDĪBAS								KOPĀ	
		Darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli		Darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes		Darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība ir neefektīva		GP, NA			
		Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %	Skaits	Rindu %
VISI		387	38,6	308	30,7	201	20,1	134	13,4	1002	102,8
TAUTĪBA	Latvietis	271	45,5	174	29,2	106	17,8	63	10,6	595	103,2
	Krievs	84	26,4	100	31,4	86	27,0	56	17,6	318	102,5
	Cita	32	36,0	34	38,2	9	10,1	15	16,9	89	101,1
LR PILSONĪBA	Jā	317	40,5	240	30,7	151	19,3	98	12,5	782	103,1
	Nē	70	31,8	68	30,9	50	22,7	36	16,4	220	101,8
DZIMUMS	Vīrietis	159	38,7	125	30,4	83	20,2	56	13,6	411	102,9
	Sieviete	228	38,6	183	31,0	118	20,0	78	13,2	591	102,7
VECUMS	15-34 gadi	119	33,5	120	33,8	77	21,7	48	13,5	355	102,5
	35-49 gadi	108	41,9	85	32,9	45	17,4	31	12,0	258	104,3
	50-74 gadi	160	41,1	103	26,5	79	20,3	55	14,1	389	102,1
DZĪVESVIETA	Rīga	87	26,1	104	31,2	85	25,5	60	18,0	333	100,9
	Cita pilsēta	133	37,2	123	34,4	61	17,0	48	13,4	358	102,0
	Ciems, lauki	167	53,7	81	26,0	55	17,7	26	8,4	311	105,8
REĢIONS	Rīga	87	26,1	104	31,2	85	25,5	60	18,0	333	100,9
	Vidzeme	107	51,7	55	26,6	33	15,9	14	6,8	207	101,0
	Kurzeme	61	46,2	38	28,8	25	18,9	12	9,1	132	103,0
	Zemgale	70	41,9	57	34,1	24	14,4	24	14,4	167	104,8
	Latgale	62	38,0	54	33,1	34	20,9	24	14,7	163	106,7
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	87	46,3	45	23,9	31	16,5	28	14,9	188	101,6
	Vidējā	105	41,0	75	29,3	43	16,8	38	14,8	256	102,0
	Vidējā speciālā	134	38,3	121	34,6	65	18,6	39	11,1	350	102,6
	Augstākā	61	29,6	67	32,5	60	29,1	29	14,1	206	105,3
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	52	42,6	39	32,0	23	18,9	12	9,8	122	103,3
	Ls 41-70	140	49,0	74	25,9	55	19,2	28	9,8	286	103,8
	Ls 71-100	82	31,9	95	37,0	54	21,0	31	12,1	257	101,9
	Ls 101 un vairāk	74	34,4	70	32,6	50	23,3	26	12,1	215	102,3
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	26	46,4	15	26,8	13	23,2	7	12,5	56	108,9
	Mājsaimniece	16	29,6	24	44,4	9	16,7	6	11,1	54	101,9
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	111	47,4	52	22,2	46	19,7	28	12,0	234	101,3
	Students (klātienē), skolnieks	53	40,5	37	28,2	19	14,5	23	17,6	131	100,8
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	21	30,0	25	35,7	17	24,3	10	14,3	70	104,3
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	5	16,7	17	56,7	4	13,3	5	16,7	30	103,3
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	29	29,0	37	37,0	31	31,0	11	11,0	100	108,0
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	69	41,1	50	29,8	30	17,9	22	13,1	168	101,8
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	57	36,1	51	32,3	31	19,6	22	13,9	158	101,9

Bāze: visi respondenti, n=1002
Vairākatbilžu jautājums, % summa>100

5. Kukuļdošana
5.1. Kukuļdošana tiesā

		Pats vai paziņas maksājuši par labvēlīgu iznākumu: TIESĀ			
		Ir maksājis	Nav maksājis	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		8,1	89,8	2,1	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	6,6	91,1	2,4	N=595
	Krievs	11,3	86,5	2,2	N=318
	Cita	6,7	93,3	,0	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	7,3	90,5	2,2	N=782
	Nē	10,9	87,3	1,8	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	8,8	88,3	2,9	N=411
	Sieviete	7,6	90,9	1,5	N=591
VECUMS	15-34 gadi	9,9	86,5	3,7	N=355
	35-49 gadi	8,9	89,1	1,9	N=258
	50-74 gadi	5,9	93,3	,8	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	8,7	90,4	,9	N=333
	Cita pilsēta	8,7	87,2	4,2	N=358
	Ciems, lauki	6,8	92,3	1,0	N=311
REĢIONS	Rīga	8,7	90,4	,9	N=333
	Vidzeme	6,8	93,2	,0	N=207
	Kurzeme	7,6	84,8	7,6	N=132
	Zemgale	9,0	90,4	,6	N=167
	Latgale	8,0	87,7	4,3	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	6,4	88,3	5,3	N=188
	Vidējā	10,5	87,5	2,0	N=256
	Vidējā speciālā	6,6	92,0	1,4	N=350
	Augstākā	9,2	90,3	,5	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	4,9	89,3	5,7	N=122
	Ls 41-70	6,6	92,3	1,0	N=286
	Ls 71-100	10,9	87,9	1,2	N=257
	Ls 101 un vairāk	9,3	90,2	,5	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	8,9	85,7	5,4	N=56
	Mājsaimniece	16,7	83,3	,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	5,6	93,2	1,3	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	6,9	84,7	8,4	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	10,0	88,6	1,4	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	10,0	90,0	,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	7,0	92,0	1,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	7,7	91,7	,6	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	9,5	89,9	,6	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

5.2. Kukuļdošana ministrijās

		Pats vai paziņas maksājuši par labvēlīgu iznākumu: MINISTRIJĀS			
		Ir maksājis	Nav maksājis	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		2,0	96,4	1,6	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	2,0	96,3	1,7	N=595
	Krievs	2,2	95,9	1,9	N=318
	Cita	1,1	98,9	,0	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	1,9	96,5	1,5	N=782
	Nē	2,3	95,9	1,8	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	3,2	94,6	2,2	N=411
	Sieviete	1,2	97,6	1,2	N=591
VECUMS	15-34 gadi	3,4	94,1	2,5	N=355
	35-49 gadi	2,3	96,1	1,6	N=258
	50-74 gadi	,5	98,7	,8	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	2,1	97,3	,6	N=333
	Cita pilsēta	2,2	94,1	3,6	N=358
	Ciems, lauki	1,6	98,1	,3	N=311
REĢIONS	Rīga	2,1	97,3	,6	N=333
	Vidzeme	1,4	98,6	,0	N=207
	Kurzeme	3,8	89,4	6,8	N=132
	Zemgale	,6	99,4	,0	N=167
	Latgale	2,5	94,5	3,1	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	,5	95,7	3,7	N=188
	Vidējā	3,1	95,7	1,2	N=256
	Vidējā speciālā	1,1	97,7	1,1	N=350
	Augstākā	3,4	95,6	1,0	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	,8	95,1	4,1	N=122
	Ls 41-70	1,0	97,9	1,0	N=286
	Ls 71-100	3,1	95,7	1,2	N=257
	Ls 101 un vairāk	2,3	97,7	,0	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	7,1	91,1	1,8	N=56
	Mājsaimniece	1,9	98,1	,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	,0	98,7	1,3	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	2,3	90,8	6,9	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	1,4	98,6	,0	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	10,0	90,0	,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	2,0	97,0	1,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	1,8	97,6	,6	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	1,9	97,5	,6	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

5.3. Kukuļdošana policijā

		Pats vai paziņas maksājuši par labvēlīgu iznākumu: POLICIJĀ			
		Ir maksājis	Nav maksājis	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		26,8	71,8	1,4	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	26,4	72,4	1,2	N=595
	Krievs	28,3	69,5	2,2	N=318
	Cita	24,7	75,3	,0	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	26,9	72,0	1,2	N=782
	Nē	26,8	70,9	2,3	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	35,5	63,3	1,2	N=411
	Sieviete	20,8	77,7	1,5	N=591
VECUMS	15-34 gadi	33,5	63,9	2,5	N=355
	35-49 gadi	34,5	64,7	,8	N=258
	50-74 gadi	15,7	83,5	,8	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	31,2	68,2	,6	N=333
	Cita pilsēta	31,0	66,2	2,8	N=358
	Ciems, lauki	17,4	82,0	,6	N=311
REĢIONS	Rīga	31,2	68,2	,6	N=333
	Vidzeme	18,4	81,2	,5	N=207
	Kurzeme	34,1	62,1	3,8	N=132
	Zemgale	29,3	70,7	,0	N=167
	Latgale	20,2	76,1	3,7	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	20,7	76,1	3,2	N=188
	Vidējā	28,1	70,7	1,2	N=256
	Vidējā speciālā	26,9	72,0	1,1	N=350
	Augstākā	31,1	68,4	,5	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	23,0	75,4	1,6	N=122
	Ls 41-70	19,9	79,0	1,0	N=286
	Ls 71-100	28,0	70,8	1,2	N=257
	Ls 101 un vairāk	37,7	61,9	,5	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	21,4	75,0	3,6	N=56
	Mājsaimniece	24,1	75,9	,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	11,1	88,0	,9	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	27,5	67,2	5,3	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	45,7	54,3	,0	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	40,0	60,0	,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	25,0	73,0	2,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	31,0	68,5	,6	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	38,6	61,4	,0	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

5.4. Kukuļdošana ierēdniecībā

		Pats vai paziņas maksājuši par labvēlīgu iznākumu: IERĒDŅIEM			
		Ir maksājis	Nav maksājis	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		14,5	82,9	2,6	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	13,4	83,9	2,7	N=595
	Krievs	16,7	80,8	2,5	N=318
	Cita	13,5	84,3	2,2	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	13,8	83,6	2,6	N=782
	Nē	16,8	80,5	2,7	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	18,5	78,8	2,7	N=411
	Sieviete	11,7	85,8	2,5	N=591
VECUMS	15-34 gadi	15,5	80,6	3,9	N=355
	35-49 gadi	19,0	79,1	1,9	N=258
	50-74 gadi	10,5	87,7	1,8	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	19,8	79,0	1,2	N=333
	Cita pilsēta	15,1	80,4	4,5	N=358
	Ciems, lauki	8,0	90,0	1,9	N=311
REĢIONS	Rīga	19,8	79,0	1,2	N=333
	Vidzeme	10,1	88,4	1,4	N=207
	Kurzeme	17,4	75,0	7,6	N=132
	Zemgale	9,6	89,8	,6	N=167
	Latgale	11,7	83,4	4,9	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	6,9	86,7	6,4	N=188
	Vidējā	14,8	82,8	2,3	N=256
	Vidējā speciālā	13,7	84,9	1,4	N=350
	Augstākā	22,3	76,2	1,5	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	10,7	84,4	4,9	N=122
	Ls 41-70	8,7	88,5	2,8	N=286
	Ls 71-100	19,8	79,0	1,2	N=257
	Ls 101 un vairāk	19,5	80,0	,5	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	12,5	82,1	5,4	N=56
	Mājsaimniece	22,2	77,8	,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	6,4	91,9	1,7	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	9,2	81,7	9,2	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	27,1	71,4	1,4	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	26,7	73,3	,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	20,0	79,0	1,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	16,1	81,5	2,4	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	15,8	83,5	,6	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

5.5. Kukuļdošana pašvaldībās

		Pats vai paziņas maksājuši par labvēlīgu iznākumu: PAŠVALDĪBĀS			
		Ir maksājis	Nav maksājis	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		11,4	85,9	2,7	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	10,6	86,4	3,0	N=595
	Krievs	14,2	83,3	2,5	N=318
	Cita	6,7	92,1	1,1	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	10,7	86,8	2,4	N=782
	Nē	13,6	82,7	3,6	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	12,9	82,7	4,4	N=411
	Sieviete	10,3	88,2	1,5	N=591
VECUMS	15-34 gadi	13,2	83,4	3,4	N=355
	35-49 gadi	14,3	83,3	2,3	N=258
	50-74 gadi	7,7	90,0	2,3	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	14,4	84,7	,9	N=333
	Cita pilsēta	10,9	84,1	5,0	N=358
	Ciems, lauki	8,7	89,4	1,9	N=311
REĢIONS	Rīga	14,4	84,7	,9	N=333
	Vidzeme	7,2	91,3	1,4	N=207
	Kurzeme	10,6	79,5	9,8	N=132
	Zemgale	12,0	86,8	1,2	N=167
	Latgale	10,4	85,9	3,7	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	9,6	84,6	5,9	N=188
	Vidējā	9,4	87,5	3,1	N=256
	Vidējā speciālā	10,9	87,4	1,7	N=350
	Augstākā	16,5	82,5	1,0	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	6,6	86,9	6,6	N=122
	Ls 41-70	8,4	89,2	2,4	N=286
	Ls 71-100	15,6	82,9	1,6	N=257
	Ls 101 un vairāk	14,0	85,6	,5	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	12,5	82,1	5,4	N=56
	Mājsaimniece	14,8	85,2	,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	6,0	91,0	3,0	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	9,2	84,0	6,9	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	15,7	84,3	,0	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	16,7	83,3	,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	15,0	84,0	1,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	12,5	85,1	2,4	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	13,3	84,8	1,9	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

6. Drošības sajūta savā pilsētā, pagastā tumšajā diennakts laikā

		Cik droši Jūs jūtaties, ejot pa savu pilsētu, pagastu tumšajā diennakts laikā?					
		Pilnīgi droši	Diezgan droši	Diezgan nedroši	Pavisam nedroši	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		13,1	34,3	33,9	17,9	,8	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	15,8	39,8	30,9	12,6	,8	N=595
	Krievs	7,2	24,5	40,3	27,7	,3	N=318
	Cita	15,7	32,6	31,5	18,0	2,2	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	13,7	37,3	32,9	15,3	,8	N=782
	Nē	10,9	23,6	37,7	26,8	,9	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	18,2	43,6	27,5	10,0	,7	N=411
	Sieviete	9,5	27,9	38,4	23,4	,8	N=591
VECUMS	15-34 gadi	13,8	38,6	34,9	12,7	,0	N=355
	35-49 gadi	17,4	38,8	32,2	10,9	,8	N=258
	50-74 gadi	9,5	27,5	34,2	27,2	1,5	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	5,1	27,3	40,8	25,5	1,2	N=333
	Cita pilsēta	10,3	34,9	35,2	19,0	,6	N=358
	Ciems, lauki	24,8	41,2	25,1	8,4	,6	N=311
REĢIONS	Rīga	5,1	27,3	40,8	25,5	1,2	N=333
	Vidzeme	25,6	42,0	23,2	8,2	1,0	N=207
	Kurzeme	21,2	34,1	32,6	12,1	,0	N=132
	Zemgale	12,0	34,7	31,7	21,0	,6	N=167
	Latgale	8,0	38,7	36,8	16,0	,6	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	17,0	30,9	32,4	19,1	,5	N=188
	Vidējā	16,0	32,0	32,0	18,8	1,2	N=256
	Vidējā speciālā	12,0	35,7	32,9	18,6	,9	N=350
	Augstākā	7,8	38,3	39,3	14,1	,5	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	16,4	32,0	34,4	17,2	,0	N=122
	Ls 41-70	14,0	31,1	35,0	19,2	,7	N=286
	Ls 71-100	10,1	31,1	38,9	18,3	1,6	N=257
	Ls 101 un vairāk	10,7	40,9	31,6	15,8	,9	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	17,9	37,5	26,8	16,1	1,8	N=56
	Mājsaimniece	9,3	37,0	38,9	14,8	,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	8,5	21,4	36,8	31,6	1,7	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	11,5	40,5	36,6	11,5	,0	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	17,1	34,3	35,7	11,4	1,4	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	3,3	53,3	33,3	10,0	,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	10,0	40,0	40,0	10,0	,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	14,3	42,3	26,8	16,1	,6	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	21,5	31,0	31,0	15,8	,6	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

7. Mazākumtautību iespējas attīstīt savu valodu un kultūru Latvijā

		Kā Jūs vērtējat mazākumtautību iespējas attīstīt savu valodu un kultūru Latvijā?						
		Ļoti labas	Labas	Apmierinošas	Sliktas	Ļoti sliktas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		10,1	32,7	35,6	14,3	4,1	3,2	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	15,0	44,0	30,9	5,4	1,2	3,5	N=595
	Krievs	2,5	13,8	42,8	30,2	8,8	1,9	N=318
	Cita	4,5	24,7	41,6	16,9	6,7	5,6	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	12,0	37,2	34,1	9,8	3,3	3,5	N=782
	Nē	3,2	16,8	40,9	30,0	6,8	2,3	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	10,7	33,3	34,8	13,6	4,4	3,2	N=411
	Sieviete	9,6	32,3	36,2	14,7	3,9	3,2	N=591
VECUMS	15-34 gadi	8,2	29,0	41,4	14,9	3,7	2,8	N=355
	35-49 gadi	10,5	36,8	31,4	12,4	4,7	4,3	N=258
	50-74 gadi	11,6	33,4	33,2	14,9	4,1	2,8	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	9,0	22,2	34,5	23,7	7,2	3,3	N=333
	Cita pilsēta	7,8	38,8	37,7	10,6	2,5	2,5	N=358
	Ciems, lauki	13,8	37,0	34,4	8,4	2,6	3,9	N=311
REĢIONS	Rīga	9,0	22,2	34,5	23,7	7,2	3,3	N=333
	Vidzeme	14,0	47,3	30,4	4,8	,5	2,9	N=207
	Kurzeme	5,3	40,2	43,2	7,6	2,3	1,5	N=132
	Zemgale	12,0	37,1	33,5	9,6	3,6	4,2	N=167
	Latgale	9,2	25,2	40,5	17,2	4,3	3,7	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	10,1	33,0	37,8	10,1	1,1	8,0	N=188
	Vidējā	11,3	35,9	35,2	12,1	3,5	2,0	N=256
	Vidējā speciālā	9,4	30,6	36,3	16,0	5,7	2,0	N=350
	Augstākā	9,7	32,5	33,5	17,5	4,4	2,4	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	9,8	41,0	32,0	11,5	1,6	4,1	N=122
	Ls 41-70	9,1	32,2	39,9	12,2	3,5	3,1	N=286
	Ls 71-100	10,9	31,9	31,1	18,3	5,4	2,3	N=257
	Ls 101 un vairāk	8,8	32,1	39,1	13,5	4,7	1,9	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	5,4	28,6	46,4	12,5	1,8	5,4	N=56
	Mājsaimniece	9,3	29,6	44,4	11,1	5,6	,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	9,8	34,6	32,9	14,1	4,7	3,8	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	6,1	29,0	42,0	16,0	3,1	3,8	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	17,1	30,0	40,0	8,6	2,9	1,4	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	10,0	36,7	26,7	13,3	10,0	3,3	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	13,0	30,0	34,0	18,0	2,0	3,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	14,3	43,5	27,4	10,1	3,0	1,8	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	6,3	26,6	37,3	19,0	6,3	4,4	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

8. Latviešu iespējas attīstīt savu valodu un kultūru Latvijā

		Kā Jūs vērtējat latviešu iespējas attīstīt savu valodu un kultūru Latvijā?						
		Ļoti labas	Labas	Apmierinošas	Sliktas	Ļoti sliktas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		25,3	51,3	18,2	2,0	,6	2,6	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	24,2	53,4	18,7	1,8	,5	1,3	N=595
	Krievs	27,0	47,2	17,9	2,8	,9	4,1	N=318
	Cita	27,0	51,7	15,7	,0	,0	5,6	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	25,2	51,4	19,1	1,9	,5	1,9	N=782
	Nē	25,9	50,9	15,0	2,3	,9	5,0	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	26,8	51,8	15,6	2,2	1,0	2,7	N=411
	Sieviete	24,4	50,9	20,0	1,9	,3	2,5	N=591
VECUMS	15-34 gadi	25,6	51,8	18,6	2,0	,6	1,4	N=355
	35-49 gadi	26,4	49,6	18,2	1,2	,8	3,9	N=258
	50-74 gadi	24,4	51,9	17,7	2,6	,5	2,8	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	25,2	49,8	16,8	2,4	1,2	4,5	N=333
	Cita pilsēta	24,0	51,7	20,9	1,7	,3	1,4	N=358
	Ciems, lauki	27,0	52,4	16,4	1,9	,3	1,9	N=311
REĢIONS	Rīga	25,2	49,8	16,8	2,4	1,2	4,5	N=333
	Vidzeme	33,3	46,4	15,9	3,4	,5	,5	N=207
	Kurzeme	18,9	55,3	24,2	,8	,0	,8	N=132
	Zemgale	18,6	59,3	19,2	,0	,6	2,4	N=167
	Latgale	27,6	49,1	17,8	2,5	,0	3,1	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	23,9	52,1	18,6	2,1	,5	2,7	N=188
	Vidējā	22,3	52,3	19,9	3,1	,0	2,3	N=256
	Vidējā speciālā	26,6	52,0	16,6	1,4	,6	2,9	N=350
	Augstākā	28,6	47,6	18,4	1,5	1,5	2,4	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	24,6	58,2	13,9	1,6	,8	,8	N=122
	Ls 41-70	26,9	49,3	18,5	2,1	,0	3,1	N=286
	Ls 71-100	24,9	48,2	21,8	1,2	,8	3,1	N=257
	Ls 101 un vairāk	23,3	57,2	15,3	2,3	,5	1,4	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	19,6	50,0	19,6	3,6	,0	7,1	N=56
	Mājsaimniece	24,1	51,9	20,4	,0	3,7	,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	23,9	53,0	17,9	2,1	,0	3,0	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	26,7	50,4	18,3	2,3	,8	1,5	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	27,1	54,3	12,9	4,3	,0	1,4	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	26,7	46,7	23,3	3,3	,0	,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	33,0	40,0	21,0	1,0	2,0	3,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	23,2	54,8	17,9	2,4	,6	1,2	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	25,3	53,2	17,1	,0	,0	4,4	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

9. Atteikšanās
9.1. Atteikšanās no pārtikas precēm

		Vai Jūsu ģimenei pēdējo 12 mēnešu laikā ir nācies atteikties no šādām lietām: no pārtikas precēm?					
		Bieži	Reizēm	Reti	Nekad	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		9,2	21,3	20,5	48,6	,5	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	8,4	18,5	17,8	55,0	,3	N=595
	Krievs	8,5	26,7	23,9	39,9	,9	N=318
	Cita	16,9	20,2	25,8	37,1	,0	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	8,8	19,3	19,6	51,8	,5	N=782
	Nē	10,5	28,2	23,6	37,3	,5	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	5,4	18,0	17,5	57,9	1,2	N=411
	Sieviete	11,8	23,5	22,5	42,1	,0	N=591
VECUMS	15-34 gadi	3,4	17,5	21,1	57,2	,8	N=355
	35-49 gadi	8,9	24,0	18,2	48,1	,8	N=258
	50-74 gadi	14,7	22,9	21,3	41,1	,0	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	6,6	22,5	24,6	45,3	,9	N=333
	Cita pilsēta	10,6	20,4	19,8	48,9	,3	N=358
	Ciems, lauki	10,3	20,9	16,7	51,8	,3	N=311
REĢIONS	Rīga	6,6	22,5	24,6	45,3	,9	N=333
	Vidzeme	10,6	15,9	17,9	55,6	,0	N=207
	Kurzeme	11,4	24,2	17,4	47,0	,0	N=132
	Zemgale	7,8	20,4	13,2	57,5	1,2	N=167
	Latgale	12,3	23,9	25,2	38,7	,0	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	8,0	20,2	19,7	52,1	,0	N=188
	Vidējā	12,1	20,7	18,0	48,4	,8	N=256
	Vidējā speciālā	9,7	23,4	20,9	45,4	,6	N=350
	Augstākā	5,8	19,4	23,8	50,5	,5	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	17,2	23,8	20,5	38,5	,0	N=122
	Ls 41-70	16,8	26,2	19,6	37,1	,3	N=286
	Ls 71-100	4,7	26,1	24,9	44,0	,4	N=257
	Ls 101 un vairāk	3,3	13,5	17,7	64,7	,9	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	10,7	25,0	26,8	37,5	,0	N=56
	Mājsaimniece	7,4	22,2	16,7	53,7	,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	19,2	22,6	21,8	36,3	,0	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	2,3	15,3	25,2	57,3	,0	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	1,4	20,0	17,1	60,0	1,4	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	6,7	13,3	26,7	53,3	,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	6,0	20,0	18,0	55,0	1,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	6,0	19,6	20,8	53,6	,0	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	9,5	26,6	15,2	46,8	1,9	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

9.2. Atteikšanās no apkures, elektrības

		Vai Jūsu ģimenei pēdējo 12 mēnešu laikā ir nācies atteikties no šādām lietām: no apkures, elektrības?					
		Bieži	Reizēm	Reti	Nekad	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		3,8	9,8	13,3	72,5	,7	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	2,0	5,7	7,9	83,4	1,0	N=595
	Krievs	6,3	15,7	22,0	56,0	,0	N=318
	Cita	6,7	15,7	18,0	58,4	1,1	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	3,5	7,4	11,1	77,2	,8	N=782
	Nē	5,0	18,2	20,9	55,5	,5	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	2,4	9,2	13,6	73,7	1,0	N=411
	Sieviete	4,7	10,2	13,0	71,6	,5	N=591
VECUMS	15-34 gadi	2,3	8,2	9,6	79,4	,6	N=355
	35-49 gadi	4,3	10,5	12,8	71,7	,8	N=258
	50-74 gadi	4,9	10,8	17,0	66,6	,8	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	2,1	10,8	18,3	68,2	,6	N=333
	Cita pilsēta	5,9	10,3	12,8	70,4	,6	N=358
	Ciems, lauki	3,2	8,0	8,4	79,4	1,0	N=311
REĢIONS	Rīga	2,1	10,8	18,3	68,2	,6	N=333
	Vidzeme	1,9	3,4	4,8	89,4	,5	N=207
	Kurzeme	4,5	10,6	9,1	73,5	2,3	N=132
	Zemgale	4,2	13,2	6,6	75,4	,6	N=167
	Latgale	8,6	11,7	23,9	55,8	,0	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	4,3	8,0	10,1	76,6	1,1	N=188
	Vidējā	3,5	9,8	8,2	77,7	,8	N=256
	Vidējā speciālā	4,6	11,1	16,0	68,0	,3	N=350
	Augstākā	2,4	9,2	17,0	70,4	1,0	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	9,0	10,7	9,0	69,7	1,6	N=122
	Ls 41-70	5,2	13,3	16,1	65,0	,3	N=286
	Ls 71-100	1,2	14,8	15,6	67,3	1,2	N=257
	Ls 101 un vairāk	2,3	3,7	14,0	80,0	,0	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	5,4	12,5	16,1	66,1	,0	N=56
	Mājsaimniece	1,9	7,4	11,1	77,8	1,9	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	7,7	10,3	15,8	65,8	,4	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	1,5	5,3	6,1	87,0	,0	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	,0	20,0	10,0	70,0	,0	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	3,3	6,7	26,7	63,3	,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	1,0	11,0	16,0	70,0	2,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	4,2	6,5	10,1	78,0	1,2	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	3,2	11,4	15,8	69,0	,6	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

9.3. Atteikšanās no apģērba vai apaviem, kuri patiešām ir nepieciešami

		Vai Jūsu ģimenei pēdējo 12 mēnešu laikā ir nācies atteikties no šādām lietām: no apģērba vai apaviem, kuri patiešām ir nepieciešami?					
		Bieži	Reizēm	Reti	Nekad	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		12,7	25,7	23,4	38,0	,2	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	11,3	22,4	20,7	45,5	,2	N=595
	Krievs	12,3	29,9	28,9	28,6	,3	N=318
	Cita	23,6	33,7	21,3	21,3	,0	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	12,0	23,3	22,6	41,8	,3	N=782
	Nē	15,0	34,5	25,9	24,5	,0	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	6,6	22,6	24,6	46,0	,2	N=411
	Sieviete	16,9	27,9	22,5	32,5	,2	N=591
VECUMS	15-34 gadi	7,3	23,1	26,8	42,5	,3	N=355
	35-49 gadi	12,8	29,1	23,3	34,5	,4	N=258
	50-74 gadi	17,5	26,0	20,3	36,2	,0	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	9,3	28,2	32,7	29,4	,3	N=333
	Cita pilsēta	16,2	24,6	17,9	41,1	,3	N=358
	Ciems, lauki	12,2	24,4	19,6	43,7	,0	N=311
REĢIONS	Rīga	9,3	28,2	32,7	29,4	,3	N=333
	Vidzeme	15,9	22,2	19,3	42,5	,0	N=207
	Kurzeme	13,6	22,7	18,9	44,7	,0	N=132
	Zemgale	7,8	29,9	9,6	52,7	,0	N=167
	Latgale	19,6	23,3	27,0	29,4	,6	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	9,6	29,8	20,2	40,4	,0	N=188
	Vidējā	16,0	22,3	21,9	39,5	,4	N=256
	Vidējā speciālā	14,0	27,7	23,1	35,1	,0	N=350
	Augstākā	9,2	23,3	28,2	38,8	,5	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	18,9	29,5	16,4	35,2	,0	N=122
	Ls 41-70	19,9	28,3	19,2	32,2	,3	N=286
	Ls 71-100	8,9	29,6	28,4	33,1	,0	N=257
	Ls 101 un vairāk	7,9	19,5	29,3	42,8	,5	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	14,3	28,6	26,8	30,4	,0	N=56
	Mājsaimniece	11,1	33,3	22,2	33,3	,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	19,2	26,1	17,1	37,6	,0	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	8,4	16,8	28,2	45,8	,8	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	2,9	24,3	25,7	47,1	,0	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	13,3	10,0	30,0	46,7	,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	8,0	25,0	26,0	41,0	,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	14,3	26,2	23,2	35,7	,6	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	12,0	32,3	24,1	31,6	,0	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

9.4. Atteikšanās no zālēm, medicīniskās palīdzības

		Vai Jūsu ģimenei pēdējo 12 mēnešu laikā ir nācies atteikties no šādām lietām: no zālēm, medicīniskās palīdzības?					
		Bieži	Reizēm	Reti	Nekad	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		13,5	19,5	21,8	44,2	1,1	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	12,3	17,6	21,8	46,9	1,3	N=595
	Krievs	12,9	21,4	22,3	42,8	,6	N=318
	Cita	23,6	24,7	19,1	31,5	1,1	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	11,6	18,3	21,7	47,1	1,3	N=782
	Nē	20,0	23,6	21,8	34,1	,5	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	6,6	17,8	23,4	50,6	1,7	N=411
	Sieviete	18,3	20,6	20,6	39,8	,7	N=591
VECUMS	15-34 gadi	3,9	15,5	20,6	58,0	2,0	N=355
	35-49 gadi	12,4	17,8	23,6	45,3	,8	N=258
	50-74 gadi	22,9	24,2	21,6	30,8	,5	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	10,5	17,4	22,8	47,1	2,1	N=333
	Cita pilsēta	15,4	19,8	20,7	43,9	,3	N=358
	Ciems, lauki	14,5	21,2	21,9	41,5	1,0	N=311
REĢIONS	Rīga	10,5	17,4	22,8	47,1	2,1	N=333
	Vidzeme	14,0	15,9	20,3	49,3	,5	N=207
	Kurzeme	14,4	26,5	19,7	38,6	,8	N=132
	Zemgale	15,6	21,6	18,6	43,7	,6	N=167
	Latgale	16,0	20,2	26,4	36,8	,6	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	18,1	20,2	17,6	41,0	3,2	N=188
	Vidējā	15,6	20,3	20,7	42,6	,8	N=256
	Vidējā speciālā	12,0	20,6	25,7	41,4	,3	N=350
	Augstākā	9,2	16,0	20,4	53,4	1,0	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	20,5	24,6	22,1	32,8	,0	N=122
	Ls 41-70	21,7	26,2	21,3	30,4	,3	N=286
	Ls 71-100	9,7	23,0	22,2	43,6	1,6	N=257
	Ls 101 un vairāk	6,5	8,4	23,3	60,5	1,4	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	19,6	19,6	26,8	33,9	,0	N=56
	Mājsaimniece	13,0	14,8	25,9	46,3	,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	27,8	26,5	19,2	26,5	,0	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	3,1	12,2	17,6	62,6	4,6	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	4,3	10,0	30,0	55,7	,0	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	10,0	20,0	13,3	56,7	,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	7,0	17,0	18,0	57,0	1,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	11,3	16,7	23,2	47,6	1,2	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	9,5	25,3	24,7	39,2	1,3	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

10. Vai pēdējās Saeimas vēlēšanas bija brīvas?

		Kā Jūs domājat, vai pēdējās Saeimas vēlēšanas kopumā bija brīvas?			
		Jā	Nē	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		54,6	22,4	23,1	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	68,6	15,3	16,1	N=595
	Krievs	32,4	34,3	33,3	N=318
	Cita	40,4	27,0	32,6	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	64,3	18,4	17,3	N=782
	Nē	20,0	36,4	43,6	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	56,9	21,4	21,7	N=411
	Sieviete	53,0	23,0	24,0	N=591
VECUMS	15-34 gadi	54,9	22,5	22,5	N=355
	35-49 gadi	55,8	22,9	21,3	N=258
	50-74 gadi	53,5	21,9	24,7	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	49,2	24,9	25,8	N=333
	Cita pilsēta	51,4	24,3	24,3	N=358
	Ciems, lauki	64,0	17,4	18,6	N=311
REĢIONS	Rīga	49,2	24,9	25,8	N=333
	Vidzeme	67,1	13,5	19,3	N=207
	Kurzeme	49,2	18,2	32,6	N=132
	Zemgale	62,9	22,8	14,4	N=167
	Latgale	45,4	31,3	23,3	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	50,5	16,0	33,5	N=188
	Vidējā	57,0	18,8	24,2	N=256
	Vidējā speciālā	54,9	26,3	18,9	N=350
	Augstākā	55,3	25,7	18,9	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	46,7	25,4	27,9	N=122
	Ls 41-70	54,9	19,9	25,2	N=286
	Ls 71-100	61,9	22,2	16,0	N=257
	Ls 101 un vairāk	55,8	25,6	18,6	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	32,1	35,7	32,1	N=56
	Mājsaimniece	44,4	24,1	31,5	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	52,1	18,4	29,5	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	52,7	16,0	31,3	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	67,1	22,9	10,0	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	70,0	26,7	3,3	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	57,0	28,0	15,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	66,7	19,6	13,7	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	48,7	25,9	25,3	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

11. Piedalīšanās Saeimas vēlēšanās

		Vai Jūs piedalījāties pēdējās Saeimas vēlēšanās?			
		Jā	Nē	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		72,8	26,2	1,0	N=782
TAUTĪBA	Latvietis	75,7	23,6	,7	N=584
	Krievs	61,5	35,9	2,6	N=156
	Cita	73,8	26,2	,0	N=42
LR PILSONĪBA	Jā	72,8	26,2	1,0	N=782
DZIMUMS	Vīrietis	71,3	27,8	,9	N=327
	Sieviete	73,8	25,1	1,1	N=455
VECUMS	15-34 gadi	55,6	42,5	2,0	N=306
	35-49 gadi	80,1	18,9	1,0	N=201
	50-74 gadi	86,5	13,5	,0	N=275
DZĪVESVIETA	Rīga	73,5	26,0	,5	N=219
	Cita pilsēta	70,9	27,4	1,7	N=292
	Ciems, lauki	74,2	25,1	,7	N=271
REĢIONS	Rīga	73,5	26,0	,5	N=219
	Vidzeme	75,1	24,3	,5	N=185
	Kurzeme	74,0	25,0	1,0	N=104
	Zemgale	70,8	29,2	,0	N=137
	Latgale	69,3	27,0	3,6	N=137
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	45,6	53,0	1,3	N=149
	Vidējā	75,5	23,0	1,5	N=200
	Vidējā speciālā	81,0	18,3	,7	N=268
	Augstākā	80,6	18,8	,6	N=165
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	57,3	38,8	3,9	N=103
	Ls 41-70	78,3	21,2	,4	N=226
	Ls 71-100	79,2	20,8	,0	N=192
	Ls 101 un vairāk	80,2	19,2	,6	N=167
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	55,3	42,1	2,6	N=38
	Mājsaimniece	58,5	41,5	,0	N=41
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	85,0	15,0	,0	N=167
	Students (klātienē), skolnieks	33,0	61,7	5,2	N=115
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	78,2	21,8	,0	N=55
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	75,0	25,0	,0	N=28
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	84,1	14,6	1,2	N=82
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	83,8	16,2	,0	N=148
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	80,6	19,4	,0	N=108

Bāze: visi respondenti, n=1002

12. Partija, par kuru balsoja Saeimas vēlēšanās

		Par kuru politisko partiju Jūs balsojāt?									
		Jaunais laiks	PCTVL	Tautas partija	Latvijas Pirmā partija	Zaļo un zemnieku savienība	TB/LNNK	Cita	Neatceras	NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		29,3	13,4	13,7	8,3	11,2	7,6	6,3	6,7	3,5	N=569
TAUTĪBA	Latvietis	34,6	3,4	15,4	10,0	11,5	9,0	5,7	7,9	2,5	N=442
	Krievs	12,5	53,1	7,3	2,1	7,3	2,1	8,3	1,0	6,3	N=96
	Cita	6,5	32,3	9,7	3,2	19,4	3,2	9,7	6,5	9,7	N=31

Bāze: respondenti, kuri piedalījās Saeimas vēlēšanās, n=569

13. Vai partija attaisnoja cerības?

		Vai partija, par kuru balsojāt, attaisnoja uz to liktās cerības?				
		Jā, pilnībā	Jā, daļēji	Pilnīgi neattaisnoja	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI	**********	5,6	49,0	33,7	11,6	N=569
Par kuru politisko partiju Jūs balsojāt?	Jaunais laiks	5,4	52,7	38,3	3,6	N=167
	PCTVL	3,9	57,9	32,9	5,3	N=76
	Tautas partija	5,1	50,0	29,5	15,4	N=78
	Latvijas Pirmā partija	6,4	34,0	53,2	6,4	N=47
	Zaļo un zemnieku savienība	7,8	57,8	28,1	6,3	N=64
	TB/LNNK	18,6	62,8	11,6	7,0	N=43
	Cita	,0	36,1	50,0	13,9	N=36
	Neatceras	,0	15,8	21,1	63,2	N=38
	NA	,0	45,0	30,0	25,0	N=20

Bāze: respondenti, kuri piedalījās Saeimas vēlēšanās, n=569

14. Piedalīšanās protesta akcijās un tikšanās ar tautas priekšstāvjiem
14.1. Piedalīšanās protesta akcijās

		Vai pēdējo triju gadu laikā Jūs esat piedalījies protesta akcijās?			
		Jā	Nē	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		9,4	90,2	,4	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	3,4	96,3	,3	N=595
	Krievs	21,1	78,3	,6	N=318
	Cita	7,9	92,1	,0	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	8,4	91,0	,5	N=782
	Nē	12,7	87,3	,0	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	9,2	90,8	,0	N=411
	Sieviete	9,5	89,8	,7	N=591
VECUMS	15-34 gadi	12,4	87,3	,3	N=355
	35-49 gadi	10,1	89,1	,8	N=258
	50-74 gadi	6,2	93,6	,3	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	18,6	81,1	,3	N=333
	Cita pilsēta	6,4	93,0	,6	N=358
	Ciems, lauki	2,9	96,8	,3	N=311
REĢIONS	Rīga	18,6	81,1	,3	N=333
	Vidzeme	2,9	97,1	,0	N=207
	Kurzeme	3,0	96,2	,8	N=132
	Zemgale	1,8	98,2	,0	N=167
	Latgale	11,7	87,1	1,2	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	8,0	91,5	,5	N=188
	Vidējā	6,3	93,4	,4	N=256
	Vidējā speciālā	8,9	90,9	,3	N=350
	Augstākā	15,0	84,5	,5	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	4,9	95,1	,0	N=122
	Ls 41-70	7,0	92,7	,3	N=286
	Ls 71-100	12,1	87,9	,0	N=257
	Ls 101 un vairāk	8,4	90,7	,9	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	8,9	91,1	,0	N=56
	Mājsaimniece	11,1	88,9	,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	4,7	95,3	,0	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	16,8	82,4	,8	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	18,6	81,4	,0	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	6,7	90,0	3,3	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	16,0	82,0	2,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	8,3	91,7	,0	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	3,2	96,8	,0	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

14.2. Tikšanās ar deputātiem, ministriem vai ierēdņiem politiskos jautājumos

		Vai pēdējo triju gadu laikā Jūs esat ticies ar deputātiem, ministriem vai ierēdņiem kādā politiskā jautājumā?			
		Jā	Nē	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		7,1	92,5	,4	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	8,2	91,3	,5	N=595
	Krievs	6,0	93,7	,3	N=318
	Cita	3,4	96,6	,0	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	7,8	91,8	,4	N=782
	Nē	4,5	95,0	,5	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	8,0	91,2	,7	N=411
	Sieviete	6,4	93,4	,2	N=591
VECUMS	15-34 gadi	6,2	93,8	,0	N=355
	35-49 gadi	10,9	88,0	1,2	N=258
	50-74 gadi	5,4	94,3	,3	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	8,7	90,7	,6	N=333
	Cita pilsēta	6,1	93,3	,6	N=358
	Ciems, lauki	6,4	93,6	,0	N=311
REĢIONS	Rīga	8,7	90,7	,6	N=333
	Vidzeme	6,3	93,2	,5	N=207
	Kurzeme	8,3	91,7	,0	N=132
	Zemgale	3,6	96,4	,0	N=167
	Latgale	7,4	92,0	,6	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	1,6	98,4	,0	N=188
	Vidējā	4,7	94,9	,4	N=256
	Vidējā speciālā	6,9	92,9	,3	N=350
	Augstākā	15,5	83,5	1,0	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	4,1	95,9	,0	N=122
	Ls 41-70	5,6	94,4	,0	N=286
	Ls 71-100	10,9	88,3	,8	N=257
	Ls 101 un vairāk	7,4	91,6	,9	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	8,9	91,1	,0	N=56
	Mājsaimniece	5,6	94,4	,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	4,3	95,7	,0	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	3,1	96,9	,0	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	12,9	87,1	,0	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	16,7	80,0	3,3	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	14,0	85,0	1,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	10,1	88,7	1,2	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	2,5	97,5	,0	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

14.3. Tikšanās ar pašvaldību deputātiem politiskos jautājumos

		Vai pēdējo triju gadu laikā Jūs esat ticies ar pašvaldību deputātiem kādā politiskā jautājumā?			
		Jā	Nē	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		9,4	90,3	,3	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	10,4	89,1	,5	N=595
	Krievs	9,4	90,6	,0	N=318
	Cita	2,2	97,8	,0	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	10,0	89,6	,4	N=782
	Nē	7,3	92,7	,0	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	10,5	89,1	,5	N=411
	Sieviete	8,6	91,2	,2	N=591
VECUMS	15-34 gadi	6,5	93,5	,0	N=355
	35-49 gadi	15,1	83,7	1,2	N=258
	50-74 gadi	8,2	91,8	,0	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	9,0	90,4	,6	N=333
	Cita pilsēta	6,7	93,0	,3	N=358
	Ciems, lauki	12,9	87,1	,0	N=311
REĢIONS	Rīga	9,0	90,4	,6	N=333
	Vidzeme	12,6	87,0	,5	N=207
	Kurzeme	6,1	93,9	,0	N=132
	Zemgale	4,8	95,2	,0	N=167
	Latgale	13,5	86,5	,0	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	4,3	95,7	,0	N=188
	Vidējā	7,0	92,6	,4	N=256
	Vidējā speciālā	8,6	91,1	,3	N=350
	Augstākā	17,5	82,0	,5	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	9,0	91,0	,0	N=122
	Ls 41-70	8,4	91,6	,0	N=286
	Ls 71-100	14,4	85,2	,4	N=257
	Ls 101 un vairāk	8,4	90,7	,9	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	,0	100,0	,0	N=56
	Mājsaimniece	7,4	92,6	,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	6,0	94,0	,0	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	4,6	95,4	,0	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	24,3	75,7	,0	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	13,3	83,3	3,3	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	18,0	82,0	,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	13,1	85,7	1,2	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	5,7	94,3	,0	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

16. Izteikumu vērtējums
16.1. Visumā valdība ņem vērā sabiedrības viedokli

		Visumā valdība ņem vērā sabiedrības viedokli					
		Pilnībā piekrītu	Daļēji piekrītu	Daļēji nepiekrītu	Pilnībā nepiekrītu	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		3,4	28,3	30,2	35,5	2,5	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	3,9	34,8	28,7	31,1	1,5	N=595
	Krievs	2,5	19,2	33,0	42,1	3,1	N=318
	Cita	3,4	18,0	30,3	41,6	6,7	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	3,7	31,8	30,2	32,0	2,3	N=782
	Nē	2,3	15,9	30,5	48,2	3,2	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	3,4	29,9	31,6	33,1	1,9	N=411
	Sieviete	3,4	27,2	29,3	37,2	2,9	N=591
VECUMS	15-34 gadi	3,7	31,3	34,6	27,0	3,4	N=355
	35-49 gadi	3,5	29,8	24,4	40,7	1,6	N=258
	50-74 gadi	3,1	24,7	30,1	39,8	2,3	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	3,6	24,0	30,6	39,9	1,8	N=333
	Cita pilsēta	1,7	24,0	36,3	34,9	3,1	N=358
	Ciems, lauki	5,1	37,9	22,8	31,5	2,6	N=311
REĢIONS	Rīga	3,6	24,0	30,6	39,9	1,8	N=333
	Vidzeme	3,9	35,3	25,6	34,3	1,0	N=207
	Kurzeme	3,8	32,6	31,1	29,5	3,0	N=132
	Zemgale	1,8	21,6	31,1	43,1	2,4	N=167
	Latgale	3,7	31,9	33,7	25,2	5,5	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	6,9	31,4	26,1	32,4	3,2	N=188
	Vidējā	2,0	28,1	29,7	37,5	2,7	N=256
	Vidējā speciālā	2,6	27,7	29,1	38,3	2,3	N=350
	Augstākā	3,4	27,2	36,9	30,6	1,9	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	2,5	26,2	22,1	46,7	2,5	N=122
	Ls 41-70	3,8	29,7	29,7	32,9	3,8	N=286
	Ls 71-100	5,1	26,8	32,7	34,2	1,2	N=257
	Ls 101 un vairāk	,9	30,2	31,6	36,3	,9	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	3,6	23,2	28,6	41,1	3,6	N=56
	Mājsaimniece	3,7	29,6	35,2	31,5	,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	3,8	28,6	24,8	38,9	3,8	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	5,3	39,7	26,7	24,4	3,8	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	2,9	24,3	31,4	40,0	1,4	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	,0	23,3	40,0	36,7	,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	6,0	31,0	35,0	27,0	1,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	1,8	27,4	32,7	34,5	3,6	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	1,9	22,2	32,3	43,0	,6	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

16.2. Cilvēki, kuri ir svarīgos valsts amatos, parasti vairāk domā par savu, nevis sabiedrības labumu

		Cilvēki, kuri ir svarīgos valsts amatos, parasti vairāk domā par savu, nevis sabiedrības labumu					
		Pilnībā piekrītu	Daļēji piekrītu	Daļēji nepiekrītu	Pilnībā nepiekrītu	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		54,8	33,0	7,2	1,9	3,1	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	55,0	33,8	6,6	1,5	3,2	N=595
	Krievs	53,1	32,7	8,5	2,5	3,1	N=318
	Cita	59,6	29,2	6,7	2,2	2,2	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	53,1	34,4	7,4	1,9	3,2	N=782
	Nē	60,9	28,2	6,4	1,8	2,7	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	51,1	36,0	7,8	2,2	2,9	N=411
	Sieviete	57,4	31,0	6,8	1,7	3,2	N=591
VECUMS	15-34 gadi	48,2	38,3	9,0	1,1	3,4	N=355
	35-49 gadi	52,3	33,3	8,1	3,5	2,7	N=258
	50-74 gadi	62,5	28,0	4,9	1,5	3,1	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	52,3	35,7	7,8	1,5	2,7	N=333
	Cita pilsēta	53,6	36,0	5,0	2,0	3,4	N=358
	Ciems, lauki	58,8	26,7	9,0	2,3	3,2	N=311
REĢIONS	Rīga	52,3	35,7	7,8	1,5	2,7	N=333
	Vidzeme	58,0	29,5	9,2	1,9	1,4	N=207
	Kurzeme	61,4	29,5	3,0	3,0	3,0	N=132
	Zemgale	59,3	31,7	3,6	,6	4,8	N=167
	Latgale	46,0	36,2	10,4	3,1	4,3	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	60,6	26,6	7,4	1,1	4,3	N=188
	Vidējā	55,5	34,4	5,5	2,0	2,7	N=256
	Vidējā speciālā	52,9	34,0	7,4	3,1	2,6	N=350
	Augstākā	51,9	35,4	8,7	,5	3,4	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	63,1	27,0	5,7	1,6	2,5	N=122
	Ls 41-70	62,6	24,1	8,4	1,7	3,1	N=286
	Ls 71-100	54,9	33,9	7,0	1,9	2,3	N=257
	Ls 101 un vairāk	48,8	40,9	6,0	1,9	2,3	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	53,6	33,9	5,4	1,8	5,4	N=56
	Mājsaimniece	59,3	29,6	5,6	3,7	1,9	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	67,5	21,8	6,0	,9	3,8	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	39,7	43,5	11,5	,8	4,6	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	51,4	42,9	4,3	,0	1,4	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	50,0	33,3	13,3	,0	3,3	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	55,0	34,0	7,0	1,0	3,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	51,8	35,7	7,7	1,8	3,0	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	53,2	34,2	6,3	5,1	1,3	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

16.3. Daži spēcīgi līderi mūsu valsts labā izdarīs vairāk, nekā visi likumi un sarunas

		Daži spēcīgi līderi mūsu valsts labā izdarīs vairāk, nekā visi likumi un sarunas					
		Pilnībā piekrītu	Daļēji piekrītu	Daļēji nepiekrītu	Pilnībā nepiekrītu	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		22,5	36,0	16,6	11,3	13,7	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	25,4	33,1	17,3	12,3	11,9	N=595
	Krievs	18,6	38,7	15,4	11,0	16,4	N=318
	Cita	16,9	46,1	15,7	5,6	15,7	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	23,3	35,5	17,1	11,4	12,7	N=782
	Nē	19,5	37,7	14,5	10,9	17,3	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	25,1	37,5	16,1	10,5	10,9	N=411
	Sieviete	20,6	35,0	16,9	11,8	15,6	N=591
VECUMS	15-34 gadi	20,8	39,4	15,8	9,6	14,4	N=355
	35-49 gadi	20,5	34,5	18,6	10,9	15,5	N=258
	50-74 gadi	25,2	33,9	15,9	13,1	11,8	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	20,1	36,9	18,3	11,1	13,5	N=333
	Cita pilsēta	21,5	34,4	18,2	10,3	15,6	N=358
	Ciems, lauki	26,0	37,0	12,9	12,5	11,6	N=311
REĢIONS	Rīga	20,1	36,9	18,3	11,1	13,5	N=333
	Vidzeme	25,6	28,0	21,3	15,5	9,7	N=207
	Kurzeme	22,7	32,6	15,9	8,3	20,5	N=132
	Zemgale	24,6	37,1	12,0	13,2	13,2	N=167
	Latgale	20,9	46,0	12,3	6,7	14,1	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	26,1	37,8	12,8	6,4	17,0	N=188
	Vidējā	27,0	27,0	16,8	15,2	14,1	N=256
	Vidējā speciālā	18,9	38,9	19,4	9,1	13,7	N=350
	Augstākā	19,4	40,8	15,0	14,6	10,2	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	27,9	36,9	13,1	5,7	16,4	N=122
	Ls 41-70	22,0	39,9	16,1	9,1	12,9	N=286
	Ls 71-100	19,5	37,4	19,8	11,3	12,1	N=257
	Ls 101 un vairāk	24,2	31,6	18,1	15,3	10,7	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	30,4	25,0	16,1	8,9	19,6	N=56
	Mājsaimniece	18,5	42,6	22,2	7,4	9,3	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	24,8	33,3	15,4	12,4	14,1	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	21,4	34,4	17,6	9,2	17,6	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	27,1	34,3	15,7	10,0	12,9	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	16,7	40,0	16,7	16,7	10,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	15,0	46,0	12,0	19,0	8,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	20,8	33,9	20,2	9,5	15,5	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	24,1	38,6	15,2	10,1	12,0	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

16.4. Vadošajām avīzēm valstī noteikti jāatbalsta valdības viedoklis

		Vadošajām avīzēm valstī noteikti jāatbalsta valdības viedoklis					
		Pilnībā piekrītu	Daļēji piekrītu	Daļēji nepiekrītu	Pilnībā nepiekrītu	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		8,9	16,5	27,6	39,2	7,8	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	9,7	19,3	22,5	41,8	6,6	N=595
	Krievs	7,5	12,6	34,0	36,8	9,1	N=318
	Cita	7,9	11,2	39,3	30,3	11,2	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	9,2	17,3	26,6	40,4	6,5	N=782
	Nē	7,7	13,6	31,4	35,0	12,3	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	8,3	16,5	29,9	38,9	6,3	N=411
	Sieviete	9,3	16,4	26,1	39,4	8,8	N=591
VECUMS	15-34 gadi	7,9	17,7	28,5	39,2	6,8	N=355
	35-49 gadi	8,5	11,6	31,8	40,3	7,8	N=258
	50-74 gadi	10,0	18,5	24,2	38,6	8,7	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	7,5	12,3	31,5	38,4	10,2	N=333
	Cita pilsēta	8,1	16,8	29,6	38,0	7,5	N=358
	Ciems, lauki	11,3	20,6	21,2	41,5	5,5	N=311
REĢIONS	Rīga	7,5	12,3	31,5	38,4	10,2	N=333
	Vidzeme	5,3	18,4	19,3	53,1	3,9	N=207
	Kurzeme	18,9	18,2	22,7	30,3	9,8	N=132
	Zemgale	7,8	19,2	29,9	37,1	6,0	N=167
	Latgale	9,2	18,4	31,9	32,5	8,0	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	12,2	20,2	23,9	31,4	12,2	N=188
	Vidējā	9,4	12,5	27,0	41,0	10,2	N=256
	Vidējā speciālā	8,0	18,0	29,7	37,7	6,6	N=350
	Augstākā	6,8	15,5	28,2	46,6	2,9	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	10,7	17,2	27,0	38,5	6,6	N=122
	Ls 41-70	13,6	17,1	24,1	37,8	7,3	N=286
	Ls 71-100	6,2	22,2	29,6	35,4	6,6	N=257
	Ls 101 un vairāk	6,5	11,2	34,4	42,8	5,1	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	16,1	14,3	26,8	30,4	12,5	N=56
	Mājsaimniece	5,6	24,1	33,3	35,2	1,9	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	10,7	17,1	23,5	37,2	11,5	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	6,9	16,0	26,7	40,5	9,9	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	8,6	14,3	28,6	41,4	7,1	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	,0	16,7	46,7	36,7	,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	7,0	13,0	26,0	51,0	3,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	7,7	16,7	26,2	42,9	6,5	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	10,8	17,1	31,6	33,5	7,0	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

16.5. Valstī jābūt dažādiem preses izdevumiem, kuri atspoguļo dažādus politiskos viedokļus

		Valstī jābūt dažādiem preses izdevumiem, kuri atspoguļo dažādus politiskos viedokļus					
		Pilnībā piekrītu	Daļēji piekrītu	Daļēji nepiekrītu	Pilnībā nepiekrītu	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		59,3	30,8	4,9	1,9	3,1	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	61,8	30,3	4,0	1,7	2,2	N=595
	Krievs	55,0	31,8	6,9	2,8	3,5	N=318
	Cita	57,3	31,5	3,4	,0	7,9	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	61,4	30,2	4,3	1,7	2,4	N=782
	Nē	51,8	33,2	6,8	2,7	5,5	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	57,7	32,4	5,1	2,7	2,2	N=411
	Sieviete	60,4	29,8	4,7	1,4	3,7	N=591
VECUMS	15-34 gadi	62,5	28,5	5,1	2,0	2,0	N=355
	35-49 gadi	57,4	31,8	7,0	1,9	1,9	N=258
	50-74 gadi	57,6	32,4	3,3	1,8	4,9	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	56,8	30,6	6,6	3,3	2,7	N=333
	Cita pilsēta	58,7	33,2	4,2	1,4	2,5	N=358
	Ciems, lauki	62,7	28,3	3,9	1,0	4,2	N=311
REĢIONS	Rīga	56,8	30,6	6,6	3,3	2,7	N=333
	Vidzeme	59,9	31,9	2,4	1,9	3,9	N=207
	Kurzeme	72,0	22,7	,8	,0	4,5	N=132
	Zemgale	51,5	40,7	6,6	,6	,6	N=167
	Latgale	61,3	26,4	6,1	1,8	4,3	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	53,2	34,0	6,4	,5	5,9	N=188
	Vidējā	62,9	30,1	2,7	1,6	2,7	N=256
	Vidējā speciālā	54,3	34,6	5,4	3,1	2,6	N=350
	Augstākā	69,4	22,3	5,3	1,0	1,9	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	59,0	32,8	4,1	1,6	2,5	N=122
	Ls 41-70	58,7	28,3	6,3	1,0	5,6	N=286
	Ls 71-100	59,1	30,0	6,2	3,5	1,2	N=257
	Ls 101 un vairāk	62,3	33,0	2,3	1,9	,5	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	57,1	28,6	3,6	3,6	7,1	N=56
	Mājsaimniece	57,4	33,3	7,4	1,9	,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	53,4	34,6	3,4	2,1	6,4	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	63,4	29,8	5,3	,8	,8	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	54,3	32,9	5,7	2,9	4,3	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	73,3	13,3	6,7	6,7	,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	70,0	15,0	10,0	3,0	2,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	58,3	35,7	2,4	1,2	2,4	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	59,5	33,5	5,1	,6	1,3	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

16.6. Laikraksti, kuri kritizē valdību, brīvai sabiedrībai ir vērtīgāki

		Laikraksti, kuri kritizē valdību, brīvai sabiedrībai ir vērtīgāki					
		Pilnībā piekrītu	Daļēji piekrītu	Daļēji nepiekrītu	Pilnībā nepiekrītu	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		29,1	34,1	19,6	5,2	12,0	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	30,8	35,8	18,2	4,4	10,9	N=595
	Krievs	25,5	29,9	23,9	7,5	13,2	N=318
	Cita	31,5	38,2	13,5	2,2	14,6	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	29,7	35,4	19,6	4,5	10,9	N=782
	Nē	27,3	29,5	19,5	7,7	15,9	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	29,4	36,3	20,0	5,4	9,0	N=411
	Sieviete	28,9	32,7	19,3	5,1	14,0	N=591
VECUMS	15-34 gadi	21,7	40,0	21,1	4,2	13,0	N=355
	35-49 gadi	28,7	32,9	22,9	3,5	12,0	N=258
	50-74 gadi	36,2	29,6	15,9	7,2	11,1	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	24,9	27,6	24,0	8,7	14,7	N=333
	Cita pilsēta	26,8	39,9	18,2	3,4	11,7	N=358
	Ciems, lauki	36,3	34,4	16,4	3,5	9,3	N=311
REĢIONS	Rīga	24,9	27,6	24,0	8,7	14,7	N=333
	Vidzeme	43,5	32,9	12,1	3,9	7,7	N=207
	Kurzeme	30,3	30,3	20,5	4,5	14,4	N=132
	Zemgale	26,9	42,5	16,8	1,2	12,6	N=167
	Latgale	20,9	43,6	22,1	4,3	9,2	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	29,8	36,7	13,8	4,8	14,9	N=188
	Vidējā	33,6	34,8	16,4	2,0	13,3	N=256
	Vidējā speciālā	27,7	34,0	22,0	6,6	9,7	N=350
	Augstākā	25,7	31,1	24,3	7,3	11,7	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	31,1	36,1	18,9	,8	13,1	N=122
	Ls 41-70	29,0	33,2	19,9	5,9	11,9	N=286
	Ls 71-100	27,2	39,3	18,7	5,8	8,9	N=257
	Ls 101 un vairāk	33,5	32,6	21,4	4,7	7,9	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	26,8	26,8	17,9	,0	28,6	N=56
	Mājsaimniece	33,3	31,5	22,2	,0	13,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	35,0	29,9	15,4	7,7	12,0	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	15,3	47,3	19,1	3,8	14,5	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	38,6	32,9	17,1	5,7	5,7	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	26,7	36,7	26,7	3,3	6,7	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	31,0	32,0	20,0	7,0	10,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	21,4	33,9	25,6	5,4	13,7	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	34,2	34,8	19,0	5,1	7,0	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

16.7. Visiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem ir jābūt visām pilsoņu tiesībām

		Visiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem ir jābūt visām pilsoņu tiesībām					
		Pilnībā piekrītu	Daļēji piekrītu	Daļēji nepiekrītu	Pilnībā nepiekrītu	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		47,1	20,4	14,0	14,3	4,3	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	33,1	19,8	20,2	22,0	4,9	N=595
	Krievs	68,6	19,8	5,0	2,8	3,8	N=318
	Cita	64,0	25,8	4,5	3,4	2,2	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	40,0	21,4	16,6	17,3	4,7	N=782
	Nē	72,3	16,8	4,5	3,6	2,7	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	43,3	21,2	15,6	16,1	3,9	N=411
	Sieviete	49,7	19,8	12,9	13,0	4,6	N=591
VECUMS	15-34 gadi	45,1	25,4	13,0	11,3	5,4	N=355
	35-49 gadi	46,1	19,8	16,7	12,8	4,7	N=258
	50-74 gadi	49,6	16,2	13,1	18,0	3,1	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	49,5	21,6	11,1	14,1	3,6	N=333
	Cita pilsēta	45,3	19,6	16,5	12,6	6,1	N=358
	Ciems, lauki	46,6	19,9	14,1	16,4	2,9	N=311
REĢIONS	Rīga	49,5	21,6	11,1	14,1	3,6	N=333
	Vidzeme	32,4	21,7	21,3	21,7	2,9	N=207
	Kurzeme	51,5	13,6	15,2	7,6	12,1	N=132
	Zemgale	46,7	16,8	14,4	21,0	1,2	N=167
	Latgale	57,7	25,2	9,2	3,7	4,3	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	52,7	22,3	10,1	10,6	4,3	N=188
	Vidējā	45,3	18,8	17,2	14,1	4,7	N=256
	Vidējā speciālā	48,0	19,4	15,4	14,0	3,1	N=350
	Augstākā	42,7	22,3	11,2	18,0	5,8	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	48,4	25,4	12,3	8,2	5,7	N=122
	Ls 41-70	51,4	18,5	11,2	15,4	3,5	N=286
	Ls 71-100	42,8	20,2	18,7	14,8	3,5	N=257
	Ls 101 un vairāk	45,1	21,4	14,4	14,9	4,2	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	51,8	25,0	8,9	7,1	7,1	N=56
	Mājsaimniece	51,9	16,7	18,5	11,1	1,9	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	50,9	16,7	13,7	16,7	2,1	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	45,8	30,5	9,9	7,6	6,1	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	37,1	20,0	20,0	20,0	2,9	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	26,7	30,0	20,0	20,0	3,3	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	40,0	21,0	12,0	23,0	4,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	43,5	15,5	14,3	18,5	8,3	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	55,7	20,3	15,2	6,3	2,5	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

16.8. Latvijā visiem ir vienādas iespējas paust savu viedokli, organizēt piketus, demonstrācijas

		Latvijā visiem ir vienādas iespējas paust savu viedokli, organizēt piketus, demonstrācijas					
		Pilnībā piekrītu	Daļēji piekrītu	Daļēji nepiekrītu	Pilnībā nepiekrītu	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		37,9	24,5	18,4	11,8	7,5	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	47,4	25,0	13,9	8,6	5,0	N=595
	Krievs	24,5	21,4	25,8	17,3	11,0	N=318
	Cita	22,5	31,5	21,3	13,5	11,2	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	41,8	24,6	17,0	10,6	6,0	N=782
	Nē	24,1	24,1	23,2	15,9	12,7	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	32,8	27,0	20,9	12,4	6,8	N=411
	Sieviete	41,5	22,7	16,6	11,3	8,0	N=591
VECUMS	15-34 gadi	34,4	20,6	25,1	12,1	7,9	N=355
	35-49 gadi	36,0	28,7	17,4	10,5	7,4	N=258
	50-74 gadi	42,4	25,2	12,9	12,3	7,2	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	33,0	22,5	21,0	15,3	8,1	N=333
	Cita pilsēta	37,2	27,4	20,1	8,4	7,0	N=358
	Ciems, lauki	44,1	23,2	13,5	11,9	7,4	N=311
REĢIONS	Rīga	33,0	22,5	21,0	15,3	8,1	N=333
	Vidzeme	42,5	23,2	18,8	11,6	3,9	N=207
	Kurzeme	43,9	25,8	9,1	7,6	13,6	N=132
	Zemgale	42,5	25,1	17,4	12,0	3,0	N=167
	Latgale	32,5	28,2	20,9	8,0	10,4	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	38,8	25,5	16,0	11,2	8,5	N=188
	Vidējā	43,4	19,5	20,7	6,3	10,2	N=256
	Vidējā speciālā	32,6	27,4	19,1	14,6	6,3	N=350
	Augstākā	39,8	24,3	16,0	14,6	5,3	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	41,8	23,8	17,2	11,5	5,7	N=122
	Ls 41-70	39,9	25,2	17,1	9,4	8,4	N=286
	Ls 71-100	35,0	27,2	23,0	9,3	5,4	N=257
	Ls 101 un vairāk	40,0	22,8	16,7	13,5	7,0	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	30,4	19,6	21,4	19,6	8,9	N=56
	Mājsaimniece	40,7	18,5	24,1	14,8	1,9	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	42,7	27,8	9,8	11,1	8,5	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	35,9	23,7	22,9	9,2	8,4	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	31,4	30,0	17,1	14,3	7,1	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	40,0	16,7	26,7	10,0	6,7	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	44,0	16,0	18,0	17,0	5,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	36,3	29,2	22,6	6,5	5,4	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	34,2	23,4	19,0	12,7	10,8	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

17. Attieksme pret Latvijas valsts atvēlēto līdzekļu daudzumu bruņoto spēku attīstībai

		Kāda ir Jūsu attieksme pret Latvijas valsts atvēlēto līdzekļu daudzumu bruņoto spēku attīstībai?				
		Pārāk daudz līdzekļu	Tik, cik nepieciešams	Pārāk maz līdzekļu	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		26,1	34,7	19,3	19,9	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	20,3	40,7	22,7	16,3	N=595
	Krievs	36,5	24,2	14,2	25,2	N=318
	Cita	28,1	32,6	14,6	24,7	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	23,8	38,1	20,7	17,4	N=782
	Nē	34,5	22,7	14,1	28,6	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	29,0	34,8	23,6	12,7	N=411
	Sieviete	24,2	34,7	16,2	24,9	N=591
VECUMS	15-34 gadi	22,3	36,6	23,4	17,7	N=355
	35-49 gadi	27,9	35,7	20,2	16,3	N=258
	50-74 gadi	28,5	32,4	14,9	24,2	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	30,3	28,2	18,3	23,1	N=333
	Cita pilsēta	26,8	34,6	17,6	20,9	N=358
	Ciems, lauki	20,9	41,8	22,2	15,1	N=311
REĢIONS	Rīga	30,3	28,2	18,3	23,1	N=333
	Vidzeme	21,7	42,5	18,8	16,9	N=207
	Kurzeme	24,2	34,8	18,2	22,7	N=132
	Zemgale	16,8	37,1	29,9	16,2	N=167
	Latgale	34,4	35,6	11,7	18,4	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	21,3	37,2	19,1	22,3	N=188
	Vidējā	19,1	37,1	21,1	22,7	N=256
	Vidējā speciālā	28,3	36,0	18,6	17,1	N=350
	Augstākā	35,0	27,7	18,4	18,9	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	14,8	41,0	21,3	23,0	N=122
	Ls 41-70	27,3	36,0	14,0	22,7	N=286
	Ls 71-100	31,5	34,2	22,2	12,1	N=257
	Ls 101 un vairāk	28,8	34,9	22,3	14,0	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	21,4	30,4	12,5	35,7	N=56
	Mājsaimniece	20,4	35,2	18,5	25,9	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	26,5	35,5	13,7	24,4	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	15,3	41,2	22,1	21,4	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	32,9	32,9	30,0	4,3	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	33,3	40,0	23,3	3,3	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	28,0	29,0	20,0	23,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	32,1	35,7	17,9	14,3	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	25,9	32,3	23,4	18,4	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

18. Interese par politiku

		Kopumā ņemot, cik lielā mērā Jūs interesējaties par politiku?					
		Ļoti interesējos	Interesējos	Ne pārāk interesējos	Vispār neinteresējos	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		4,3	35,8	50,6	9,1	,2	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	4,9	37,0	50,4	7,6	,2	N=595
	Krievs	3,1	34,0	53,5	9,4	,0	N=318
	Cita	4,5	34,8	41,6	18,0	1,1	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	4,5	37,5	49,6	8,3	,1	N=782
	Nē	3,6	30,0	54,1	11,8	,5	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	4,1	44,3	45,3	6,1	,2	N=411
	Sieviete	4,4	29,9	54,3	11,2	,2	N=591
VECUMS	15-34 gadi	2,0	30,7	54,1	13,0	,3	N=355
	35-49 gadi	4,3	38,0	53,1	4,7	,0	N=258
	50-74 gadi	6,4	39,1	45,8	8,5	,3	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	3,6	38,7	46,8	10,8	,0	N=333
	Cita pilsēta	5,6	33,2	52,8	8,4	,0	N=358
	Ciems, lauki	3,5	35,7	52,1	8,0	,6	N=311
REĢIONS	Rīga	3,6	38,7	46,8	10,8	,0	N=333
	Vidzeme	2,9	41,5	48,8	6,8	,0	N=207
	Kurzeme	3,0	31,8	54,5	10,6	,0	N=132
	Zemgale	6,0	24,0	62,9	7,2	,0	N=167
	Latgale	6,7	38,0	44,8	9,2	1,2	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	2,7	23,9	56,4	17,0	,0	N=188
	Vidējā	3,1	31,3	56,3	9,4	,0	N=256
	Vidējā speciālā	4,3	38,3	49,4	7,4	,6	N=350
	Augstākā	7,3	47,6	40,8	4,4	,0	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	1,6	27,0	59,8	11,5	,0	N=122
	Ls 41-70	5,6	31,1	52,4	10,5	,3	N=286
	Ls 71-100	5,4	41,2	47,1	5,8	,4	N=257
	Ls 101 un vairāk	3,7	43,7	45,1	7,4	,0	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	5,4	25,0	57,1	12,5	,0	N=56
	Mājsaimniece	7,4	35,2	48,1	9,3	,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	6,0	36,8	47,4	9,8	,0	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	1,5	27,5	54,2	16,8	,0	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	2,9	51,4	34,3	10,0	1,4	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	3,3	60,0	36,7	,0	,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	8,0	41,0	47,0	4,0	,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	3,0	39,9	51,8	5,4	,0	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	2,5	26,6	61,4	8,9	,6	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

19. Ticība iespējai ietekmēt valdības lēmumus

		Kā Jūs domājat, vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja valdība pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus?					
		Noteikti varētu kaut ko uzsākt	Varbūt varētu kaut ko uzsākt	Drīzāk nevarētu kaut ko uzsākt	Nevarētu neko uzsākt	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		4,0	22,1	27,5	40,4	6,0	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	4,7	22,5	27,7	39,5	5,5	N=595
	Krievs	2,5	22,0	27,0	41,2	7,2	N=318
	Cita	4,5	19,1	28,1	43,8	4,5	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	4,0	24,8	28,5	36,8	5,9	N=782
	Nē	4,1	12,3	24,1	53,2	6,4	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	5,1	23,6	26,3	37,5	7,5	N=411
	Sieviete	3,2	21,0	28,4	42,5	4,9	N=591
VECUMS	15-34 gadi	3,7	27,0	27,0	33,8	8,5	N=355
	35-49 gadi	5,4	23,6	33,7	29,5	7,8	N=258
	50-74 gadi	3,3	16,5	23,9	53,7	2,6	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	4,2	26,4	28,2	33,6	7,5	N=333
	Cita pilsēta	4,7	20,4	21,8	46,1	7,0	N=358
	Ciems, lauki	2,9	19,3	33,4	41,2	3,2	N=311
REĢIONS	Rīga	4,2	26,4	28,2	33,6	7,5	N=333
	Vidzeme	6,8	22,7	27,5	40,1	2,9	N=207
	Kurzeme	1,5	18,9	25,0	50,8	3,8	N=132
	Zemgale	1,2	12,0	26,3	50,3	10,2	N=167
	Latgale	4,9	25,2	29,4	36,2	4,3	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	3,2	12,2	23,4	56,4	4,8	N=188
	Vidējā	3,1	18,8	27,3	44,5	6,3	N=256
	Vidējā speciālā	3,4	24,3	29,7	35,7	6,9	N=350
	Augstākā	6,8	31,1	28,2	28,6	5,3	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	3,3	13,1	27,0	52,5	4,1	N=122
	Ls 41-70	5,2	13,6	26,9	52,4	1,7	N=286
	Ls 71-100	3,1	26,1	29,2	36,2	5,4	N=257
	Ls 101 un vairāk	3,7	32,1	29,8	25,6	8,8	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	7,1	8,9	33,9	42,9	7,1	N=56
	Mājsaimniece	3,7	27,8	22,2	37,0	9,3	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	3,4	13,2	20,5	61,1	1,7	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	3,1	28,2	31,3	26,7	10,7	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	5,7	35,7	25,7	25,7	7,1	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	13,3	36,7	23,3	16,7	10,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	4,0	29,0	31,0	31,0	5,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	4,2	30,4	29,8	28,0	7,7	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	1,9	10,8	31,6	51,3	4,4	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

20. Ticība iespējai ietekmēt pašvaldības lēmumus

		Kā Jūs domājat, vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja pašvaldības iestādes pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus?					
		Noteikti varētu kaut ko uzsākt	Varbūt varētu kaut ko uzsākt	Drīzāk nevarētu kaut ko uzsākt	Nevarētu neko uzsākt	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		10,3	30,4	23,1	29,6	6,6	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	11,9	32,4	21,3	27,9	6,4	N=595
	Krievs	7,9	27,4	26,4	31,1	7,2	N=318
	Cita	7,9	28,1	22,5	36,0	5,6	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	10,9	32,6	24,0	26,1	6,4	N=782
	Nē	8,2	22,7	19,5	42,3	7,3	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	11,7	33,6	21,2	25,8	7,8	N=411
	Sieviete	9,3	28,3	24,4	32,3	5,8	N=591
VECUMS	15-34 gadi	9,9	34,1	24,8	22,3	9,0	N=355
	35-49 gadi	14,3	33,3	24,0	20,5	7,8	N=258
	50-74 gadi	8,0	25,2	20,8	42,4	3,6	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	9,6	31,2	24,3	25,8	9,0	N=333
	Cita pilsēta	8,9	27,4	20,7	36,3	6,7	N=358
	Ciems, lauki	12,5	33,1	24,4	26,0	3,9	N=311
REĢIONS	Rīga	9,6	31,2	24,3	25,8	9,0	N=333
	Vidzeme	16,4	36,2	19,8	25,1	2,4	N=207
	Kurzeme	6,8	29,5	18,2	42,4	3,0	N=132
	Zemgale	5,4	26,3	21,0	37,1	10,2	N=167
	Latgale	11,7	26,4	30,7	25,2	6,1	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	4,8	20,7	24,5	43,6	6,4	N=188
	Vidējā	8,6	29,3	18,4	35,5	8,2	N=256
	Vidējā speciālā	12,9	31,1	25,7	24,0	6,3	N=350
	Augstākā	12,6	39,8	22,8	19,4	5,3	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	4,9	22,1	26,2	41,0	5,7	N=122
	Ls 41-70	9,1	25,2	25,2	39,2	1,4	N=286
	Ls 71-100	10,9	32,3	22,2	28,0	6,6	N=257
	Ls 101 un vairāk	14,4	40,5	22,3	14,4	8,4	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	7,1	21,4	21,4	37,5	12,5	N=56
	Mājsaimniece	3,7	44,4	20,4	25,9	5,6	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	9,0	20,5	18,4	49,6	2,6	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	8,4	31,3	29,0	19,8	11,5	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	21,4	40,0	12,9	17,1	8,6	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	23,3	36,7	23,3	6,7	10,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	12,0	41,0	22,0	20,0	5,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	11,9	36,3	26,2	18,5	7,1	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	7,0	24,7	28,5	34,2	5,7	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

21. Iesaistīšanās organizāciju darbā

		VISI		TAUTĪBA		
				Latvietis	Krievs	Cita
		Skaits	Kolonnu %	Kolonnu %	Kolonnu %	Kolonnu %
Kuru minēto organizāciju darbā Jūs esat iesaistījies vai esat biedrs?	Reliģiskās un baznīcu organizācijas, draudzes	103	10,3	10,6	9,7	10,1
	Arodbiedrības	69	6,9	6,6	7,5	6,7
	Politiskās partijas un grupas	14	1,4	1,5	1,6	
	Profesionālas apvienības, biedrības	33	3,3	3,2	3,5	3,4
	Vides aizsardzības organizācijas	10	1,0	1,2	,9	
	Etnisko minoritāšu organizācijas	11	1,1	,3	1,9	3,4
	Jaunatnes klubi, organizācijas, studentu korporācijas	46	4,6	5,0	4,1	3,4
	Sieviešu kustības	14	1,4	1,5	1,6	
	Brīvprātīgās veselības aizsardzības biedrības	7	,7	1,0		1,1
	Sporta, atpūtas organizācijas un klubi	74	7,4	8,2	7,5	1,1
	Organizācijas, kas sniedz palīdzību veciem, slimiem cilvēkiem, trūkumcietējiem	25	2,5	3,5	1,3	
	Organizācijas, kas piedalās cilvēktiesību problēmu risināšanā	11	1,1	,8	1,9	
	Organizācijas, kas piedalās vietējo problēmu risināšanā dzīves vietā	21	2,1	2,2	2,2	1,1
	Mākslinieciskās pašdarbības kolektīvi (koris, tautisko vai moderno deju kolektīvs, rokgrupa vai cits)	83	8,3	9,9	6,0	5,6
	Cita organizācija	2	,2	,3		
	Nekur nepiedalos	620	61,9	60,2	62,9	69,7

Bāze: visi respondenti, n=1002
Vairākatbilžu jautājums, % summa>100

22. Laiks, ko pavada dažādās nevalstiskās organizācijās

		Cik bieži Jūs pavadāt laiku dažādās nevalstiskās organizācijās (sporta, kultūras, sabiedriskajās)?					
		Katru nedēļu	Reizi vai divas mēnesī	Dažas reizes gadā	Nemaz	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		39,3	27,5	24,9	7,3	1,0	N=382
TAUTĪBA	Latvietis	42,2	27,4	23,6	5,9	,8	N=237
	Krievs	34,7	28,0	26,3	9,3	1,7	N=118
	Cita	33,3	25,9	29,6	11,1	,0	N=27
LR PILSONĪBA	Jā	41,1	28,2	23,7	6,3	,6	N=316
	Nē	30,3	24,2	30,3	12,1	3,0	N=66
DZIMUMS	Vīrietis	45,3	20,9	29,7	3,4	,7	N=148
	Sieviete	35,5	31,6	21,8	9,8	1,3	N=234
VECUMS	15-34 gadi	48,6	26,0	18,6	5,6	1,1	N=177
	35-49 gadi	40,7	29,1	24,4	5,8	,0	N=86
	50-74 gadi	24,4	28,6	34,5	10,9	1,7	N=119
DZĪVESVIETA	Rīga	40,2	31,5	22,8	5,5	,0	N=127
	Cita pilsēta	39,5	26,8	22,9	8,9	1,9	N=157
	Ciems, lauki	37,8	23,5	30,6	7,1	1,0	N=98
REĢIONS	Rīga	40,2	31,5	22,8	5,5	,0	N=127
	Vidzeme	48,1	20,3	24,1	7,6	,0	N=79
	Kurzeme	42,1	24,6	22,8	5,3	5,3	N=57
	Zemgale	20,5	31,8	34,1	13,6	,0	N=44
	Latgale	37,3	28,0	25,3	8,0	1,3	N=75
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	54,2	23,6	16,7	5,6	,0	N=72
	Vidējā	36,8	33,3	24,1	5,7	,0	N=87
	Vidējā speciālā	34,6	23,6	26,8	13,4	1,6	N=127
	Augstākā	36,5	30,2	29,2	2,1	2,1	N=96
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	45,7	34,3	11,4	8,6	,0	N=35
	Ls 41-70	35,7	21,4	25,5	15,3	2,0	N=98
	Ls 71-100	29,3	31,3	32,3	6,1	1,0	N=99
	Ls 101 un vairāk	44,0	27,0	27,0	2,0	,0	N=100
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	36,4	36,4	18,2	9,1	,0	N=11
	Mājsaimniece	40,0	46,7	6,7	6,7	,0	N=15
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	23,1	32,3	27,7	15,4	1,5	N=65
	Students (klātienē), skolnieks	64,3	23,8	9,5	1,2	1,2	N=84
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	34,4	25,0	31,3	9,4	,0	N=32
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	50,0	28,6	21,4	,0	,0	N=14
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	36,0	24,0	38,0	,0	2,0	N=50
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	32,4	32,4	23,9	9,9	1,4	N=71
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	30,0	15,0	42,5	12,5	,0	N=40

Bāze: respondenti, kuri ir iesaistījušies nevalstisko organizāciju darbā, n=382

23. Valsts varas pārstāvju netaisnīga vai nekorekta izturēšanās

		Vai pēdējā gada laikā ir gadījies, ka valsts varas pārstāvji pret Jums ir izturējušies netaisnīgi vai nekorekti, vai nav snieguši prasīto informāciju?			
		Jā	Nē	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		13,9	82,2	3,9	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	11,9	85,4	2,7	N=595
	Krievs	18,2	76,1	5,7	N=318
	Cita	11,2	83,1	5,6	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	13,0	83,2	3,7	N=782
	Nē	16,8	78,6	4,5	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	17,0	80,5	2,4	N=411
	Sieviete	11,7	83,4	4,9	N=591
VECUMS	15-34 gadi	17,2	78,6	4,2	N=355
	35-49 gadi	13,2	84,1	2,7	N=258
	50-74 gadi	11,3	84,3	4,4	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	14,4	82,0	3,6	N=333
	Cita pilsēta	14,0	80,7	5,3	N=358
	Ciems, lauki	13,2	84,2	2,6	N=311
REĢIONS	Rīga	14,4	82,0	3,6	N=333
	Vidzeme	13,0	84,5	2,4	N=207
	Kurzeme	12,9	85,6	1,5	N=132
	Zemgale	9,6	90,4	,0	N=167
	Latgale	19,0	68,7	12,3	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	8,0	87,8	4,3	N=188
	Vidējā	12,5	85,5	2,0	N=256
	Vidējā speciālā	14,6	82,0	3,4	N=350
	Augstākā	19,9	73,3	6,8	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	11,5	86,9	1,6	N=122
	Ls 41-70	12,6	84,6	2,8	N=286
	Ls 71-100	14,8	81,3	3,9	N=257
	Ls 101 un vairāk	15,8	80,0	4,2	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	14,3	78,6	7,1	N=56
	Mājsaimniece	13,0	85,2	1,9	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	9,0	86,8	4,3	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	16,0	77,1	6,9	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	22,9	75,7	1,4	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	16,7	80,0	3,3	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	20,0	76,0	4,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	11,9	83,3	4,8	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	13,3	86,1	,6	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

24. Pašvaldību pārstāvju netaisnīga vai nekorekta izturēšanās

		Vai pēdējā gada laikā ir gadījies, ka pašvaldību pārstāvji pret Jums ir izturējušies netaisnīgi vai nekorekti, vai nav snieguši prasīto informāciju?			
		Jā	Nē	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		15,6	80,5	3,9	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	13,6	83,2	3,2	N=595
	Krievs	17,6	77,4	5,0	N=318
	Cita	21,3	74,2	4,5	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	13,8	82,5	3,7	N=782
	Nē	21,8	73,6	4,5	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	17,0	80,3	2,7	N=411
	Sieviete	14,6	80,7	4,7	N=591
VECUMS	15-34 gadi	16,1	80,0	3,9	N=355
	35-49 gadi	13,6	83,3	3,1	N=258
	50-74 gadi	16,5	79,2	4,4	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	18,3	79,0	2,7	N=333
	Cita pilsēta	15,4	80,4	4,2	N=358
	Ciems, lauki	12,9	82,3	4,8	N=311
REĢIONS	Rīga	18,3	79,0	2,7	N=333
	Vidzeme	12,1	83,6	4,3	N=207
	Kurzeme	17,4	80,3	2,3	N=132
	Zemgale	15,6	83,2	1,2	N=167
	Latgale	12,9	77,3	9,8	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	14,4	81,9	3,7	N=188
	Vidējā	16,4	80,9	2,7	N=256
	Vidējā speciālā	15,1	82,0	2,9	N=350
	Augstākā	16,0	76,7	7,3	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	15,6	82,0	2,5	N=122
	Ls 41-70	14,0	82,9	3,1	N=286
	Ls 71-100	19,8	76,7	3,5	N=257
	Ls 101 un vairāk	15,3	81,9	2,8	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	14,3	78,6	7,1	N=56
	Mājsaimniece	9,3	88,9	1,9	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	14,5	81,2	4,3	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	8,4	86,3	5,3	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	34,3	62,9	2,9	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	16,7	80,0	3,3	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	16,0	78,0	6,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	13,1	82,7	4,2	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	19,6	79,7	,6	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

25. Latvijas iekšpolitikas neatkarība

		Cik, Jūsuprāt, neatkarīga ir Latvijas iekšpolitika?				
		Tā ir neatkarīga no citu valstu spiediena	Citu valstu ietekme ir normālas sadarbības līmenī	Citu valstu spiediens ir pārāk liels	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		5,2	34,8	44,3	15,7	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	5,2	38,0	42,0	14,8	N=595
	Krievs	4,4	30,2	49,4	16,0	N=318
	Cita	7,9	30,3	41,6	20,2	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	5,9	36,8	43,6	13,7	N=782
	Nē	2,7	27,7	46,8	22,7	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	3,9	36,5	47,9	11,7	N=411
	Sieviete	6,1	33,7	41,8	18,4	N=591
VECUMS	15-34 gadi	5,6	36,9	43,7	13,8	N=355
	35-49 gadi	5,0	36,0	41,9	17,1	N=258
	50-74 gadi	4,9	32,1	46,5	16,5	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	5,1	31,8	46,2	16,8	N=333
	Cita pilsēta	4,7	32,7	45,5	17,0	N=358
	Ciems, lauki	5,8	40,5	40,8	12,9	N=311
REĢIONS	Rīga	5,1	31,8	46,2	16,8	N=333
	Vidzeme	3,9	35,3	40,1	20,8	N=207
	Kurzeme	3,0	34,1	43,9	18,9	N=132
	Zemgale	6,6	40,7	45,5	7,2	N=167
	Latgale	7,4	35,0	44,8	12,9	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	4,3	32,4	36,2	27,1	N=188
	Vidējā	3,9	37,5	41,4	17,2	N=256
	Vidējā speciālā	4,9	33,7	48,3	13,1	N=350
	Augstākā	8,3	35,9	48,1	7,8	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	4,9	36,1	34,4	24,6	N=122
	Ls 41-70	4,5	37,4	41,6	16,4	N=286
	Ls 71-100	4,7	37,0	49,4	8,9	N=257
	Ls 101 un vairāk	6,5	35,3	49,8	8,4	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	7,1	26,8	50,0	16,1	N=56
	Mājsaimniece	7,4	37,0	42,6	13,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	3,4	30,8	46,6	19,2	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	5,3	30,5	41,2	22,9	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	2,9	42,9	48,6	5,7	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	3,3	33,3	56,7	6,7	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	7,0	41,0	40,0	12,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	7,7	38,7	37,5	16,1	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	3,2	35,4	48,1	13,3	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26. Uzticēšanās institūcijām
26.1. Uzticēšanās Latvijas Valsts prezidentei

		Uzticēšanās institūcijām: LATVIJAS VALSTS PREZIDENTE			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		59,4	29,1	11,5	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	73,1	18,7	8,2	N=595
	Krievs	37,1	46,9	16,0	N=318
	Cita	47,2	36,0	16,9	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	66,4	23,0	10,6	N=782
	Nē	34,5	50,9	14,5	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	55,7	32,8	11,4	N=411
	Sieviete	61,9	26,6	11,5	N=591
VECUMS	15-34 gadi	58,9	30,7	10,4	N=355
	35-49 gadi	58,5	29,1	12,4	N=258
	50-74 gadi	60,4	27,8	11,8	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	58,3	31,8	9,9	N=333
	Cita pilsēta	54,7	33,8	11,5	N=358
	Ciems, lauki	65,9	20,9	13,2	N=311
REĢIONS	Rīga	58,3	31,8	9,9	N=333
	Vidzeme	75,4	13,0	11,6	N=207
	Kurzeme	68,2	21,2	10,6	N=132
	Zemgale	56,3	32,3	11,4	N=167
	Latgale	37,4	47,2	15,3	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	64,9	25,5	9,6	N=188
	Vidējā	63,7	26,6	9,8	N=256
	Vidējā speciālā	56,6	31,7	11,7	N=350
	Augstākā	53,9	31,1	15,0	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	59,0	27,9	13,1	N=122
	Ls 41-70	60,5	30,8	8,7	N=286
	Ls 71-100	59,5	29,2	11,3	N=257
	Ls 101 un vairāk	61,9	27,4	10,7	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	44,6	42,9	12,5	N=56
	Mājsaimniece	55,6	35,2	9,3	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	63,7	27,8	8,5	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	64,9	26,7	8,4	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	55,7	25,7	18,6	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	56,7	33,3	10,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	57,0	33,0	10,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	66,1	19,6	14,3	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	51,9	34,2	13,9	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.2. Uzticēšanās Saeimai

		Uzticēšanās institūcijām: SAEIMA			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		22,0	66,7	11,4	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	26,2	62,9	10,9	N=595
	Krievs	14,8	73,6	11,6	N=318
	Cita	19,1	67,4	13,5	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	23,8	64,5	11,8	N=782
	Nē	15,5	74,5	10,0	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	20,0	69,3	10,7	N=411
	Sieviete	23,4	64,8	11,8	N=591
VECUMS	15-34 gadi	22,3	65,4	12,4	N=355
	35-49 gadi	18,2	70,5	11,2	N=258
	50-74 gadi	24,2	65,3	10,5	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	21,3	67,3	11,4	N=333
	Cita pilsēta	22,3	65,6	12,0	N=358
	Ciems, lauki	22,2	67,2	10,6	N=311
REĢIONS	Rīga	21,3	67,3	11,4	N=333
	Vidzeme	27,5	64,3	8,2	N=207
	Kurzeme	22,7	59,8	17,4	N=132
	Zemgale	16,8	74,3	9,0	N=167
	Latgale	20,9	66,3	12,9	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	27,7	59,0	13,3	N=188
	Vidējā	22,3	67,2	10,5	N=256
	Vidējā speciālā	20,0	70,0	10,0	N=350
	Augstākā	19,9	67,0	13,1	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	18,0	67,2	14,8	N=122
	Ls 41-70	25,9	65,7	8,4	N=286
	Ls 71-100	22,2	68,5	9,3	N=257
	Ls 101 un vairāk	20,0	72,1	7,9	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	19,6	67,9	12,5	N=56
	Mājsaimniece	16,7	66,7	16,7	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	26,9	63,7	9,4	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	31,3	52,7	16,0	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	21,4	72,9	5,7	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	20,0	70,0	10,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	17,0	71,0	12,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	24,4	63,1	12,5	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	10,8	79,7	9,5	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.3. Uzticēšanās pašvaldībām

		Uzticēšanās institūcijām: PAŠVALDĪBAS			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		48,1	39,4	12,5	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	57,6	32,3	10,1	N=595
	Krievs	31,1	52,2	16,7	N=318
	Cita	44,9	41,6	13,5	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	52,3	35,9	11,8	N=782
	Nē	33,2	51,8	15,0	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	47,0	40,1	12,9	N=411
	Sieviete	48,9	38,9	12,2	N=591
VECUMS	15-34 gadi	46,5	40,6	13,0	N=355
	35-49 gadi	50,4	37,6	12,0	N=258
	50-74 gadi	48,1	39,6	12,3	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	31,5	53,8	14,7	N=333
	Cita pilsēta	49,2	36,0	14,8	N=358
	Ciems, lauki	64,6	28,0	7,4	N=311
REĢIONS	Rīga	31,5	53,8	14,7	N=333
	Vidzeme	65,7	30,9	3,4	N=207
	Kurzeme	55,3	30,3	14,4	N=132
	Zemgale	46,7	38,3	15,0	N=167
	Latgale	55,2	29,4	15,3	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	53,7	35,1	11,2	N=188
	Vidējā	49,2	39,1	11,7	N=256
	Vidējā speciālā	49,4	40,9	9,7	N=350
	Augstākā	39,8	40,8	19,4	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	54,1	40,2	5,7	N=122
	Ls 41-70	53,5	37,4	9,1	N=286
	Ls 71-100	45,9	43,2	10,9	N=257
	Ls 101 un vairāk	44,2	40,5	15,3	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	41,1	48,2	10,7	N=56
	Mājsaimniece	44,4	46,3	9,3	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	52,1	39,3	8,5	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	52,7	32,1	15,3	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	41,4	45,7	12,9	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	36,7	53,3	10,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	43,0	41,0	16,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	53,6	32,1	14,3	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	44,3	41,8	13,9	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.4. Uzticēšanās valdībai

		Uzticēšanās institūcijām: VALDĪBA			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		25,0	63,5	11,6	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	28,9	60,5	10,6	N=595
	Krievs	18,2	69,2	12,6	N=318
	Cita	22,5	62,9	14,6	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	27,1	61,1	11,8	N=782
	Nē	17,3	71,8	10,9	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	23,4	65,2	11,4	N=411
	Sieviete	26,1	62,3	11,7	N=591
VECUMS	15-34 gadi	24,5	64,2	11,3	N=355
	35-49 gadi	23,6	63,6	12,8	N=258
	50-74 gadi	26,2	62,7	11,1	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	26,7	61,0	12,3	N=333
	Cita pilsēta	22,3	63,7	14,0	N=358
	Ciems, lauki	26,0	65,9	8,0	N=311
REĢIONS	Rīga	26,7	61,0	12,3	N=333
	Vidzeme	30,9	62,3	6,8	N=207
	Kurzeme	22,0	60,6	17,4	N=132
	Zemgale	18,0	70,7	11,4	N=167
	Latgale	23,3	65,0	11,7	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	33,0	55,3	11,7	N=188
	Vidējā	25,0	64,1	10,9	N=256
	Vidējā speciālā	21,7	67,7	10,6	N=350
	Augstākā	23,3	62,6	14,1	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	24,6	65,6	9,8	N=122
	Ls 41-70	26,2	64,7	9,1	N=286
	Ls 71-100	28,0	61,1	10,9	N=257
	Ls 101 un vairāk	20,5	69,8	9,8	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	23,2	64,3	12,5	N=56
	Mājsaimniece	18,5	63,0	18,5	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	28,2	63,2	8,5	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	34,4	53,4	12,2	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	27,1	64,3	8,6	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	26,7	63,3	10,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	22,0	63,0	15,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	27,4	58,9	13,7	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	13,3	76,6	10,1	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.5. Uzticēšanās policijai

		Uzticēšanās institūcijām: POLICIJA			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		42,5	47,5	10,0	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	46,7	43,9	9,4	N=595
	Krievs	34,6	54,7	10,7	N=318
	Cita	42,7	46,1	11,2	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	45,1	45,0	9,8	N=782
	Nē	33,2	56,4	10,5	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	43,1	48,4	8,5	N=411
	Sieviete	42,1	46,9	11,0	N=591
VECUMS	15-34 gadi	42,0	51,0	7,0	N=355
	35-49 gadi	43,0	45,3	11,6	N=258
	50-74 gadi	42,7	45,8	11,6	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	32,7	58,0	9,3	N=333
	Cita pilsēta	46,9	42,7	10,3	N=358
	Ciems, lauki	47,9	41,8	10,3	N=311
REĢIONS	Rīga	32,7	58,0	9,3	N=333
	Vidzeme	46,9	44,0	9,2	N=207
	Kurzeme	54,5	33,3	12,1	N=132
	Zemgale	40,7	50,3	9,0	N=167
	Latgale	49,1	39,3	11,7	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	47,3	45,2	7,4	N=188
	Vidējā	44,1	45,7	10,2	N=256
	Vidējā speciālā	39,7	49,4	10,9	N=350
	Augstākā	40,8	48,5	10,7	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	50,0	38,5	11,5	N=122
	Ls 41-70	42,0	47,6	10,5	N=286
	Ls 71-100	44,0	48,6	7,4	N=257
	Ls 101 un vairāk	39,5	51,6	8,8	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	44,6	44,6	10,7	N=56
	Mājsaimniece	38,9	48,1	13,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	45,3	46,2	8,5	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	47,3	44,3	8,4	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	31,4	62,9	5,7	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	46,7	43,3	10,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	49,0	46,0	5,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	39,3	48,8	11,9	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	38,6	46,2	15,2	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.6. Uzticēšanās armijai

		Uzticēšanās institūcijām: ARMIJA			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		54,9	25,8	19,3	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	63,4	18,7	18,0	N=595
	Krievs	39,0	40,6	20,4	N=318
	Cita	55,1	21,3	23,6	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	60,0	21,5	18,5	N=782
	Nē	36,8	41,4	21,8	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	57,4	28,5	14,1	N=411
	Sieviete	53,1	24,0	22,8	N=591
VECUMS	15-34 gadi	57,5	28,7	13,8	N=355
	35-49 gadi	56,2	24,8	19,0	N=258
	50-74 gadi	51,7	23,9	24,4	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	47,7	31,2	21,0	N=333
	Cita pilsēta	54,5	27,9	17,6	N=358
	Ciems, lauki	63,0	17,7	19,3	N=311
REĢIONS	Rīga	47,7	31,2	21,0	N=333
	Vidzeme	64,7	18,4	16,9	N=207
	Kurzeme	56,8	21,2	22,0	N=132
	Zemgale	62,3	21,0	16,8	N=167
	Latgale	47,9	33,1	19,0	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	61,7	19,7	18,6	N=188
	Vidējā	57,0	24,6	18,4	N=256
	Vidējā speciālā	54,6	25,7	19,7	N=350
	Augstākā	46,6	33,0	20,4	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	54,1	23,0	23,0	N=122
	Ls 41-70	53,1	25,2	21,7	N=286
	Ls 71-100	59,5	25,7	14,8	N=257
	Ls 101 un vairāk	59,5	26,0	14,4	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	39,3	39,3	21,4	N=56
	Mājsaimniece	53,7	27,8	18,5	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	55,6	21,8	22,6	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	61,1	24,4	14,5	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	62,9	25,7	11,4	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	66,7	30,0	3,3	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	47,0	28,0	25,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	56,5	23,2	20,2	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	52,5	27,8	19,6	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.7. Uzticēšanās tiesu sistēmai

		Uzticēšanās institūcijām: TIESU SISTĒMA			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		35,6	50,9	13,5	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	40,0	48,7	11,3	N=595
	Krievs	27,4	56,9	15,7	N=318
	Cita	36,0	43,8	20,2	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	36,8	49,6	13,6	N=782
	Nē	31,4	55,5	13,2	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	34,8	52,6	12,7	N=411
	Sieviete	36,2	49,7	14,0	N=591
VECUMS	15-34 gadi	38,0	50,1	11,8	N=355
	35-49 gadi	33,7	53,5	12,8	N=258
	50-74 gadi	34,7	49,9	15,4	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	34,8	56,8	8,4	N=333
	Cita pilsēta	36,6	47,2	16,2	N=358
	Ciems, lauki	35,4	48,9	15,8	N=311
REĢIONS	Rīga	34,8	56,8	8,4	N=333
	Vidzeme	27,1	63,8	9,2	N=207
	Kurzeme	45,5	34,1	20,5	N=132
	Zemgale	44,9	39,5	15,6	N=167
	Latgale	30,7	47,9	21,5	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	42,0	43,6	14,4	N=188
	Vidējā	37,5	50,4	12,1	N=256
	Vidējā speciālā	33,4	52,3	14,3	N=350
	Augstākā	31,6	55,3	13,1	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	41,8	47,5	10,7	N=122
	Ls 41-70	34,6	47,9	17,5	N=286
	Ls 71-100	38,1	51,0	10,9	N=257
	Ls 101 un vairāk	35,8	57,2	7,0	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	37,5	53,6	8,9	N=56
	Mājsaimniece	31,5	51,9	16,7	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	35,5	49,6	15,0	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	42,7	42,7	14,5	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	32,9	57,1	10,0	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	43,3	53,3	3,3	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	39,0	48,0	13,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	34,5	51,8	13,7	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	29,1	56,3	14,6	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.8. Uzticēšanās veselības aprūpes sistēmai

		Uzticēšanās institūcijām: VESELĪBAS APRŪPES SISTĒMA			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		37,6	52,7	9,7	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	37,8	53,1	9,1	N=595
	Krievs	36,8	51,3	11,9	N=318
	Cita	39,3	55,1	5,6	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	38,2	51,7	10,1	N=782
	Nē	35,5	56,4	8,2	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	38,2	49,9	11,9	N=411
	Sieviete	37,2	54,7	8,1	N=591
VECUMS	15-34 gadi	47,3	43,1	9,6	N=355
	35-49 gadi	37,2	50,4	12,4	N=258
	50-74 gadi	29,0	63,0	8,0	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	36,0	57,1	6,9	N=333
	Cita pilsēta	35,5	52,2	12,3	N=358
	Ciems, lauki	41,8	48,6	9,6	N=311
REĢIONS	Rīga	36,0	57,1	6,9	N=333
	Vidzeme	38,6	56,5	4,8	N=207
	Kurzeme	40,2	46,2	13,6	N=132
	Zemgale	31,1	56,3	12,6	N=167
	Latgale	44,2	40,5	15,3	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	47,3	44,1	8,5	N=188
	Vidējā	38,3	53,1	8,6	N=256
	Vidējā speciālā	35,7	52,6	11,7	N=350
	Augstākā	30,6	60,7	8,7	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	38,5	50,0	11,5	N=122
	Ls 41-70	37,1	54,5	8,4	N=286
	Ls 71-100	38,5	54,9	6,6	N=257
	Ls 101 un vairāk	37,7	51,2	11,2	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	37,5	55,4	7,1	N=56
	Mājsaimniece	38,9	57,4	3,7	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	31,6	62,4	6,0	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	55,0	34,4	10,7	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	34,3	48,6	17,1	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	40,0	56,7	3,3	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	38,0	56,0	6,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	35,1	54,2	10,7	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	35,4	48,1	16,5	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.9. Uzticēšanās politiskajām partijām

		Uzticēšanās institūcijām: POLITISKĀS PARTIJAS			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		10,4	75,7	13,9	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	10,6	77,8	11,6	N=595
	Krievs	9,4	73,9	16,7	N=318
	Cita	12,4	68,5	19,1	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	9,6	77,1	13,3	N=782
	Nē	13,2	70,9	15,9	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	10,2	76,6	13,1	N=411
	Sieviete	10,5	75,1	14,4	N=591
VECUMS	15-34 gadi	10,1	76,3	13,5	N=355
	35-49 gadi	8,9	78,3	12,8	N=258
	50-74 gadi	11,6	73,5	14,9	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	14,7	70,9	14,4	N=333
	Cita pilsēta	8,7	76,5	14,8	N=358
	Ciems, lauki	7,7	80,1	12,2	N=311
REĢIONS	Rīga	14,7	70,9	14,4	N=333
	Vidzeme	11,1	82,1	6,8	N=207
	Kurzeme	5,3	76,5	18,2	N=132
	Zemgale	6,6	82,6	10,8	N=167
	Latgale	8,6	69,9	21,5	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	10,6	69,1	20,2	N=188
	Vidējā	9,8	77,0	13,3	N=256
	Vidējā speciālā	10,9	76,3	12,9	N=350
	Augstākā	9,7	79,6	10,7	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	8,2	76,2	15,6	N=122
	Ls 41-70	11,2	76,2	12,6	N=286
	Ls 71-100	12,8	76,3	10,9	N=257
	Ls 101 un vairāk	9,3	80,5	10,2	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	12,5	75,0	12,5	N=56
	Mājsaimniece	13,0	72,2	14,8	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	11,5	73,1	15,4	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	12,2	67,9	19,8	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	11,4	78,6	10,0	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	23,3	70,0	6,7	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	9,0	79,0	12,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	7,1	81,5	11,3	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	7,0	79,1	13,9	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.10. Uzticēšanās arodbiedrībām

		Uzticēšanās institūcijām: ARODBIEDRĪBAS			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		36,4	32,3	31,2	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	36,0	31,4	32,6	N=595
	Krievs	36,5	36,8	26,7	N=318
	Cita	39,3	22,5	38,2	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	36,1	32,6	31,3	N=782
	Nē	37,7	31,4	30,9	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	34,1	35,0	30,9	N=411
	Sieviete	38,1	30,5	31,5	N=591
VECUMS	15-34 gadi	37,2	34,4	28,5	N=355
	35-49 gadi	38,0	32,6	29,5	N=258
	50-74 gadi	34,7	30,3	35,0	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	35,7	36,3	27,9	N=333
	Cita pilsēta	35,2	33,5	31,3	N=358
	Ciems, lauki	38,6	26,7	34,7	N=311
REĢIONS	Rīga	35,7	36,3	27,9	N=333
	Vidzeme	48,8	20,8	30,4	N=207
	Kurzeme	33,3	28,0	38,6	N=132
	Zemgale	30,5	37,7	31,7	N=167
	Latgale	30,7	36,8	32,5	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	34,6	24,5	41,0	N=188
	Vidējā	37,1	30,5	32,4	N=256
	Vidējā speciālā	38,9	34,3	26,9	N=350
	Augstākā	33,0	38,3	28,6	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	32,0	32,8	35,2	N=122
	Ls 41-70	35,3	30,8	33,9	N=286
	Ls 71-100	40,1	35,8	24,1	N=257
	Ls 101 un vairāk	38,1	32,1	29,8	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	37,5	28,6	33,9	N=56
	Mājsaimniece	51,9	25,9	22,2	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	33,3	26,9	39,7	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	36,6	28,2	35,1	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	25,7	52,9	21,4	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	40,0	43,3	16,7	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	39,0	37,0	24,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	35,1	29,2	35,7	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	38,6	36,7	24,7	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.11. Uzticēšanās komercbankām

		Uzticēšanās institūcijām: KOMERCBANKAS			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		44,9	36,7	18,4	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	47,1	33,1	19,8	N=595
	Krievs	42,8	43,1	14,2	N=318
	Cita	38,2	38,2	23,6	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	48,3	32,6	19,1	N=782
	Nē	32,7	51,4	15,9	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	46,5	37,7	15,8	N=411
	Sieviete	43,8	36,0	20,1	N=591
VECUMS	15-34 gadi	60,6	26,8	12,7	N=355
	35-49 gadi	49,2	35,3	15,5	N=258
	50-74 gadi	27,8	46,8	25,4	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	50,8	36,9	12,3	N=333
	Cita pilsēta	41,3	38,5	20,1	N=358
	Ciems, lauki	42,8	34,4	22,8	N=311
REĢIONS	Rīga	50,8	36,9	12,3	N=333
	Vidzeme	45,9	33,8	20,3	N=207
	Kurzeme	51,5	26,5	22,0	N=132
	Zemgale	34,7	44,3	21,0	N=167
	Latgale	36,8	40,5	22,7	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	37,8	38,3	23,9	N=188
	Vidējā	45,7	37,1	17,2	N=256
	Vidējā speciālā	42,6	40,0	17,4	N=350
	Augstākā	53,9	29,6	16,5	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	39,3	42,6	18,0	N=122
	Ls 41-70	35,3	41,6	23,1	N=286
	Ls 71-100	49,4	38,1	12,5	N=257
	Ls 101 un vairāk	53,5	30,7	15,8	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	39,3	39,3	21,4	N=56
	Mājsaimniece	46,3	37,0	16,7	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	24,8	47,4	27,8	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	64,9	21,4	13,7	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	58,6	30,0	11,4	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	63,3	30,0	6,7	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	52,0	32,0	16,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	50,6	33,9	15,5	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	39,9	42,4	17,7	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.12. Uzticēšanās televīzijai

		Uzticēšanās institūcijām: TELEVĪZIJA			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		66,7	20,8	12,6	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	72,4	16,3	11,3	N=595
	Krievs	56,9	27,0	16,0	N=318
	Cita	62,9	28,1	9,0	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	69,8	18,2	12,0	N=782
	Nē	55,5	30,0	14,5	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	66,7	21,4	11,9	N=411
	Sieviete	66,7	20,3	13,0	N=591
VECUMS	15-34 gadi	67,3	20,8	11,8	N=355
	35-49 gadi	64,0	22,9	13,2	N=258
	50-74 gadi	67,9	19,3	12,9	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	68,5	22,2	9,3	N=333
	Cita pilsēta	61,7	24,0	14,2	N=358
	Ciems, lauki	70,4	15,4	14,1	N=311
REĢIONS	Rīga	68,5	22,2	9,3	N=333
	Vidzeme	75,8	15,9	8,2	N=207
	Kurzeme	65,9	21,2	12,9	N=132
	Zemgale	70,1	16,8	13,2	N=167
	Latgale	48,5	27,6	23,9	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	73,4	17,0	9,6	N=188
	Vidējā	69,9	21,9	8,2	N=256
	Vidējā speciālā	64,0	21,7	14,3	N=350
	Augstākā	61,2	20,9	18,0	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	61,5	28,7	9,8	N=122
	Ls 41-70	72,0	15,7	12,2	N=286
	Ls 71-100	63,4	26,8	9,7	N=257
	Ls 101 un vairāk	67,0	20,5	12,6	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	55,4	33,9	10,7	N=56
	Mājsaimniece	66,7	24,1	9,3	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	72,2	18,8	9,0	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	67,9	19,1	13,0	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	60,0	27,1	12,9	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	53,3	26,7	20,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	60,0	20,0	20,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	68,5	19,0	12,5	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	69,6	17,1	13,3	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.13. Uzticēšanās laikrakstiem

		Uzticēšanās institūcijām: LAIKRAKSTI			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		59,9	24,6	15,6	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	66,9	18,7	14,5	N=595
	Krievs	46,9	35,2	17,9	N=318
	Cita	59,6	25,8	14,6	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	62,8	22,0	15,2	N=782
	Nē	49,5	33,6	16,8	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	59,6	24,6	15,8	N=411
	Sieviete	60,1	24,5	15,4	N=591
VECUMS	15-34 gadi	57,5	27,3	15,2	N=355
	35-49 gadi	59,7	24,0	16,3	N=258
	50-74 gadi	62,2	22,4	15,4	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	59,2	28,8	12,0	N=333
	Cita pilsēta	54,7	26,8	18,4	N=358
	Ciems, lauki	66,6	17,4	16,1	N=311
REĢIONS	Rīga	59,2	28,8	12,0	N=333
	Vidzeme	70,5	16,9	12,6	N=207
	Kurzeme	55,3	27,3	17,4	N=132
	Zemgale	64,7	17,4	18,0	N=167
	Latgale	46,6	30,7	22,7	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	66,0	20,7	13,3	N=188
	Vidējā	65,6	23,0	11,3	N=256
	Vidējā speciālā	58,9	24,9	16,3	N=350
	Augstākā	49,5	28,6	21,8	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	54,9	27,9	17,2	N=122
	Ls 41-70	67,1	19,2	13,6	N=286
	Ls 71-100	57,6	31,1	11,3	N=257
	Ls 101 un vairāk	57,2	25,1	17,7	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	51,8	30,4	17,9	N=56
	Mājsaimniece	55,6	29,6	14,8	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	67,5	20,1	12,4	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	59,5	26,0	14,5	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	52,9	30,0	17,1	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	43,3	36,7	20,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	52,0	26,0	22,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	62,5	22,6	14,9	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	62,0	22,2	15,8	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.14. Uzticēšanās baznīcai

		Uzticēšanās institūcijām: BAZNĪCA			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		59,0	18,3	22,8	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	55,5	19,0	25,5	N=595
	Krievs	62,3	18,9	18,9	N=318
	Cita	70,8	11,2	18,0	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	57,9	18,5	23,5	N=782
	Nē	62,7	17,3	20,0	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	51,8	22,4	25,8	N=411
	Sieviete	64,0	15,4	20,6	N=591
VECUMS	15-34 gadi	53,2	22,8	23,9	N=355
	35-49 gadi	58,5	18,2	23,3	N=258
	50-74 gadi	64,5	14,1	21,3	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	63,4	20,4	16,2	N=333
	Cita pilsēta	57,3	17,0	25,7	N=358
	Ciems, lauki	56,3	17,4	26,4	N=311
REĢIONS	Rīga	63,4	20,4	16,2	N=333
	Vidzeme	53,1	15,5	31,4	N=207
	Kurzeme	47,7	22,0	30,3	N=132
	Zemgale	59,9	16,2	24,0	N=167
	Latgale	65,6	16,6	17,8	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	61,7	15,4	22,9	N=188
	Vidējā	55,9	18,8	25,4	N=256
	Vidējā speciālā	63,7	15,7	20,6	N=350
	Augstākā	51,9	24,8	23,3	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	50,0	19,7	30,3	N=122
	Ls 41-70	69,2	14,0	16,8	N=286
	Ls 71-100	59,1	20,6	20,2	N=257
	Ls 101 un vairāk	57,7	21,9	20,5	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	48,2	23,2	28,6	N=56
	Mājsaimniece	63,0	20,4	16,7	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	72,2	10,7	17,1	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	51,1	19,1	29,8	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	54,3	28,6	17,1	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	43,3	33,3	23,3	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	52,0	23,0	25,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	59,5	19,0	21,4	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	57,0	15,2	27,8	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.15. Uzticēšanās Neatkarīgo Valstu Sadraudzībai (NVS)

		Uzticēšanās institūcijām: NVS			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		22,0	41,4	36,6	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	17,3	48,6	34,1	N=595
	Krievs	29,9	31,8	38,4	N=318
	Cita	24,7	28,1	47,2	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	19,4	45,1	35,4	N=782
	Nē	30,9	28,2	40,9	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	21,7	47,7	30,7	N=411
	Sieviete	22,2	37,1	40,8	N=591
VECUMS	15-34 gadi	26,2	41,7	32,1	N=355
	35-49 gadi	22,1	39,1	38,8	N=258
	50-74 gadi	18,0	42,7	39,3	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	25,2	36,3	38,4	N=333
	Cita pilsēta	20,1	48,6	31,3	N=358
	Ciems, lauki	20,6	38,6	40,8	N=311
REĢIONS	Rīga	25,2	36,3	38,4	N=333
	Vidzeme	16,4	47,3	36,2	N=207
	Kurzeme	18,2	38,6	43,2	N=132
	Zemgale	23,4	47,9	28,7	N=167
	Latgale	23,9	39,9	36,2	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	25,0	35,6	39,4	N=188
	Vidējā	18,4	41,0	40,6	N=256
	Vidējā speciālā	21,7	42,6	35,7	N=350
	Augstākā	23,3	45,6	31,1	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	23,0	32,0	45,1	N=122
	Ls 41-70	25,2	38,5	36,4	N=286
	Ls 71-100	23,7	44,0	32,3	N=257
	Ls 101 un vairāk	17,2	50,2	32,6	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	16,1	39,3	44,6	N=56
	Mājsaimniece	22,2	40,7	37,0	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	19,7	38,5	41,9	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	23,7	40,5	35,9	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	15,7	54,3	30,0	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	33,3	43,3	23,3	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	28,0	37,0	35,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	19,0	48,8	32,1	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	25,3	36,7	38,0	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.16. Uzticēšanās Apvienoto Nāciju Organizācijai (ANO)

		Uzticēšanās institūcijām: ANO			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		37,7	26,5	35,7	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	44,9	20,2	35,0	N=595
	Krievs	26,4	37,7	35,8	N=318
	Cita	30,3	29,2	40,4	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	41,9	24,0	34,0	N=782
	Nē	22,7	35,5	41,8	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	40,6	26,8	32,6	N=411
	Sieviete	35,7	26,4	37,9	N=591
VECUMS	15-34 gadi	46,2	27,0	26,8	N=355
	35-49 gadi	35,7	25,6	38,8	N=258
	50-74 gadi	31,4	26,7	41,9	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	36,6	28,8	34,5	N=333
	Cita pilsēta	39,1	27,1	33,8	N=358
	Ciems, lauki	37,3	23,5	39,2	N=311
REĢIONS	Rīga	36,6	28,8	34,5	N=333
	Vidzeme	41,1	20,3	38,6	N=207
	Kurzeme	43,2	17,4	39,4	N=132
	Zemgale	41,3	23,4	35,3	N=167
	Latgale	27,6	40,5	31,9	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	36,7	24,5	38,8	N=188
	Vidējā	35,5	23,8	40,6	N=256
	Vidējā speciālā	36,9	30,3	32,9	N=350
	Augstākā	43,2	24,8	32,0	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	23,8	32,8	43,4	N=122
	Ls 41-70	36,0	24,8	39,2	N=286
	Ls 71-100	41,2	29,2	29,6	N=257
	Ls 101 un vairāk	45,1	24,7	30,2	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	26,8	32,1	41,1	N=56
	Mājsaimniece	35,2	33,3	31,5	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	29,5	23,5	47,0	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	47,3	24,4	28,2	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	45,7	31,4	22,9	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	53,3	20,0	26,7	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	44,0	25,0	31,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	41,1	27,4	31,5	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	32,9	27,2	39,9	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.17. Uzticēšanās Eiropas Savienībai (ES)

		Uzticēšanās institūcijām: ES			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		37,3	36,4	26,2	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	44,5	30,3	25,2	N=595
	Krievs	26,4	47,5	26,1	N=318
	Cita	28,1	38,2	33,7	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	41,4	33,4	25,2	N=782
	Nē	22,7	47,3	30,0	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	38,2	35,3	26,5	N=411
	Sieviete	36,7	37,2	26,1	N=591
VECUMS	15-34 gadi	44,5	35,2	20,3	N=355
	35-49 gadi	34,1	38,0	27,9	N=258
	50-74 gadi	32,9	36,5	30,6	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	35,1	41,4	23,4	N=333
	Cita pilsēta	38,8	36,0	25,1	N=358
	Ciems, lauki	37,9	31,5	30,5	N=311
REĢIONS	Rīga	35,1	41,4	23,4	N=333
	Vidzeme	45,4	28,5	26,1	N=207
	Kurzeme	42,4	37,9	19,7	N=132
	Zemgale	37,7	29,3	32,9	N=167
	Latgale	27,0	42,3	30,7	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	39,4	29,8	30,9	N=188
	Vidējā	40,6	33,2	26,2	N=256
	Vidējā speciālā	34,9	40,6	24,6	N=350
	Augstākā	35,4	39,3	25,2	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	27,9	38,5	33,6	N=122
	Ls 41-70	34,3	35,7	30,1	N=286
	Ls 71-100	42,4	37,7	19,8	N=257
	Ls 101 un vairāk	42,3	35,8	21,9	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	25,0	42,9	32,1	N=56
	Mājsaimniece	31,5	48,1	20,4	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	34,2	32,5	33,3	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	43,5	32,8	23,7	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	45,7	37,1	17,1	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	50,0	36,7	13,3	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	40,0	35,0	25,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	40,5	33,3	26,2	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	32,3	42,4	25,3	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.18. Uzticēšanās Starptautiskajam Valūtas fondam (SVF)

		Uzticēšanās institūcijām: SVF			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		27,2	26,2	46,5	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	30,6	21,8	47,6	N=595
	Krievs	23,0	35,5	41,5	N=318
	Cita	20,2	22,5	57,3	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	29,3	24,9	45,8	N=782
	Nē	20,0	30,9	49,1	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	29,0	28,7	42,3	N=411
	Sieviete	26,1	24,5	49,4	N=591
VECUMS	15-34 gadi	33,8	27,6	38,6	N=355
	35-49 gadi	26,7	25,6	47,7	N=258
	50-74 gadi	21,6	25,4	53,0	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	28,2	30,9	40,8	N=333
	Cita pilsēta	27,7	25,4	46,9	N=358
	Ciems, lauki	25,7	22,2	52,1	N=311
REĢIONS	Rīga	28,2	30,9	40,8	N=333
	Vidzeme	28,0	21,7	50,2	N=207
	Kurzeme	26,5	16,7	56,8	N=132
	Zemgale	28,7	20,4	50,9	N=167
	Latgale	23,3	36,2	40,5	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	25,5	24,5	50,0	N=188
	Vidējā	30,1	20,7	49,2	N=256
	Vidējā speciālā	24,0	29,7	46,3	N=350
	Augstākā	30,1	29,1	40,8	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	22,1	26,2	51,6	N=122
	Ls 41-70	21,7	26,6	51,7	N=286
	Ls 71-100	32,3	28,0	39,7	N=257
	Ls 101 un vairāk	36,7	24,2	39,1	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	21,4	33,9	44,6	N=56
	Mājsaimniece	27,8	29,6	42,6	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	18,8	24,4	56,8	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	34,4	20,6	45,0	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	45,7	25,7	28,6	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	50,0	23,3	26,7	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	33,0	27,0	40,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	26,8	26,8	46,4	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	20,3	29,1	50,6	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

26.19. Uzticēšanās NATO

		Uzticēšanās institūcijām: NATO			
		Uzticas	Neuzticas	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		37,9	34,7	27,3	N=1002
TAUTĪBA	Latvietis	51,8	20,5	27,7	N=595
	Krievs	17,6	58,5	23,9	N=318
	Cita	18,0	44,9	37,1	N=89
LR PILSONĪBA	Jā	44,0	28,1	27,9	N=782
	Nē	16,4	58,2	25,5	N=220
DZIMUMS	Vīrietis	42,6	37,5	20,0	N=411
	Sieviete	34,7	32,8	32,5	N=591
VECUMS	15-34 gadi	44,8	33,8	21,4	N=355
	35-49 gadi	34,5	36,0	29,5	N=258
	50-74 gadi	33,9	34,7	31,4	N=389
DZĪVESVIETA	Rīga	33,3	44,4	22,2	N=333
	Cita pilsēta	39,1	35,5	25,4	N=358
	Ciems, lauki	41,5	23,5	35,0	N=311
REĢIONS	Rīga	33,3	44,4	22,2	N=333
	Vidzeme	50,7	19,3	30,0	N=207
	Kurzeme	41,7	30,3	28,0	N=132
	Zemgale	44,3	28,1	27,5	N=167
	Latgale	21,5	44,8	33,7	N=163
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	41,0	25,0	34,0	N=188
	Vidējā	40,2	32,4	27,3	N=256
	Vidējā speciālā	36,3	39,1	24,6	N=350
	Augstākā	35,4	38,3	26,2	N=206
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	32,0	32,0	36,1	N=122
	Ls 41-70	33,9	31,8	34,3	N=286
	Ls 71-100	44,0	37,7	18,3	N=257
	Ls 101 un vairāk	41,4	39,5	19,1	N=215
SOCIĀLAIS STATUSS	Bezdarbnieks	26,8	39,3	33,9	N=56
	Mājsaimniece	31,5	42,6	25,9	N=54
	Pensionārs (t.sk. invalīds)	33,8	30,3	35,9	N=234
	Students (klātienē), skolnieks	48,1	25,2	26,7	N=131
	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	48,6	34,3	17,1	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	40,0	43,3	16,7	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	40,0	38,0	22,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	41,7	31,0	27,4	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	31,6	44,9	23,4	N=158

Bāze: visi respondenti, n=1002

27. Satraukums par iespēju zaudēt darbu

		Vai Jūs uztraucaties par iespēju zaudēt darbu?				
		Jā, es bieži par to uztraucos	Paretam uztraucos	Neuztraucos	NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		34,3	38,5	26,9	,2	N=527
TAUTĪBA	Latvietis	32,8	36,9	30,0	,3	N=317
	Krievs	33,7	41,6	24,7	,0	N=166
	Cita	47,7	38,6	13,6	,0	N=44
LR PILSONĪBA	Jā	32,1	39,4	28,3	,2	N=421
	Nē	43,4	34,9	21,7	,0	N=106
DZIMUMS	Vīrietis	24,0	40,8	34,8	,4	N=250
	Sieviete	43,7	36,5	19,9	,0	N=277
VECUMS	15-34 gadi	16,1	45,0	38,9	,0	N=180
	35-49 gadi	37,6	38,0	24,4	,0	N=213
	50-74 gadi	53,7	30,6	14,9	,7	N=134
DZĪVESVIETA	Rīga	25,3	40,3	34,4	,0	N=186
	Cita pilsēta	43,3	38,9	17,2	,6	N=180
	Ciems, lauki	34,8	36,0	29,2	,0	N=161
REĢIONS	Rīga	25,3	40,3	34,4	,0	N=186
	Vidzeme	31,1	37,9	31,1	,0	N=103
	Kurzeme	57,1	21,4	21,4	,0	N=70
	Zemgale	41,7	38,1	20,2	,0	N=84
	Latgale	32,1	50,0	16,7	1,2	N=84
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	51,4	31,4	17,1	,0	N=35
	Vidējā	39,5	34,2	26,3	,0	N=114
	Vidējā speciālā	34,5	42,5	23,0	,0	N=226
	Augstākā	26,7	37,3	35,3	,7	N=150
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	51,7	20,7	27,6	,0	N=58
	Ls 41-70	41,4	38,7	18,9	,9	N=111
	Ls 71-100	32,7	38,9	28,4	,0	N=162
	Ls 101 un vairāk	23,5	47,1	29,4	,0	N=153
SOCIĀLAIS STATUSS	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	25,7	24,3	48,6	1,4	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	20,0	43,3	36,7	,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	29,0	38,0	33,0	,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	35,1	44,0	20,8	,0	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	43,0	38,6	18,4	,0	N=158

Bāze: strādājošie respondenti, n=527

28. Sociālais nodoklis

		Vai par Jums tiek maksāts sociālais nodoklis?				
		Jā, pilnībā	Jā, daļēji	Nē	GP, NA	
		Rindu %	Rindu %	Rindu %	Rindu %	Skaits
VISI		73,2	15,2	7,2	4,4	N=527
TAUTĪBA	Latvietis	78,9	10,7	7,3	3,2	N=317
	Krievs	65,7	23,5	4,8	6,0	N=166
	Cita	61,4	15,9	15,9	6,8	N=44
LR PILSONĪBA	Jā	79,1	10,5	7,4	3,1	N=421
	Nē	50,0	34,0	6,6	9,4	N=106
DZIMUMS	Vīrietis	64,8	20,4	10,0	4,8	N=250
	Sieviete	80,9	10,5	4,7	4,0	N=277
VECUMS	15-34 gadi	72,2	16,7	7,8	3,3	N=180
	35-49 gadi	76,1	14,1	4,2	5,6	N=213
	50-74 gadi	70,1	14,9	11,2	3,7	N=134
DZĪVESVIETA	Rīga	62,9	26,3	7,5	3,2	N=186
	Cita pilsēta	77,8	10,6	4,4	7,2	N=180
	Ciems, lauki	80,1	7,5	9,9	2,5	N=161
REĢIONS	Rīga	62,9	26,3	7,5	3,2	N=186
	Vidzeme	80,6	7,8	3,9	7,8	N=103
	Kurzeme	77,1	8,6	11,4	2,9	N=70
	Zemgale	73,8	14,3	7,1	4,8	N=84
	Latgale	83,3	6,0	7,1	3,6	N=84
IZGLĪTĪBA	Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā	60,0	14,3	17,1	8,6	N=35
	Vidējā	67,5	15,8	8,8	7,9	N=114
	Vidējā speciālā	68,6	18,6	8,4	4,4	N=226
	Augstākā	88,7	8,7	2,0	,7	N=150
IENĀKUMI UZ VIENU CILVĒKU ĢIMENĒ	Līdz Ls 40	74,1	5,2	17,2	3,4	N=58
	Ls 41-70	76,6	12,6	7,2	3,6	N=111
	Ls 71-100	67,3	20,4	8,6	3,7	N=162
	Ls 101 un vairāk	78,4	15,0	2,6	3,9	N=153
SOCIĀLAIS STATUSS	Pašnodarbināts (uzņēmējs, utt.)	54,3	20,0	17,1	8,6	N=70
	Augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs	90,0	6,7	3,3	,0	N=30
	Speciālists (ārsts, jurists, ekonomists u.tml.)	89,0	10,0	1,0	,0	N=100
	Ierindas darbinieks – ierēdnis, kalpotājs	83,9	11,3	2,4	2,4	N=168
	Ierindas darbinieks – strādā fizisku darbu	57,0	22,2	12,7	8,2	N=158

Bāze: strādājošie respondenti, n=527

Autori

Daunis AUERS	Eirofakultātes un LU Sociālo zinātņu fakultātes lektors
Ilze BRANDS-KEHRE	Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra direktore
Lolita ČIGĀNE	Sabiedriskās politikas centra "Providus" pētniece
Gita FELDHŪNE	LU Cilvēktiesību institūta pētniece
Dr.Marija GOLUBEVA	Sabiedriskās politikas centra "Providus" pētniece
Dr. Jānis IKSTENS	Vidzemes augstskolas asociētais profesors
Dace JANSONE	Vidzemes augstskolas docente, Politikas zinātnes nodaļas vadītāja
Anhelita KAMENSKA	Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra pētniece
Dr. Rasma KĀRKLIŅA	Ilinoisas (ASV) universitātes profesore
Ģirts Valdis KRISTOVSKIS	Eiropas Parlamenta deputāts
Dr. Sergejs KRUKS	LU Sociālo zinātņu fakultātes docents
Artūrs KUČS	LU Cilvēktiesību institūta direktors
Zinta MIEZAINE	Latvijas Pilsoniskā alianse, sabiedrības līdzdalības eksperte
Dr. Žaneta OZOLIŅA	LU Sociālo zinātņu fakultātes profesore, Politikas zinātnes nodaļas vadītāja
Ilvija PŪCE	Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra juriste
Dr. Feliciana RAJEVSKA	LU Sociālo zinātņu fakultātes asociētā profesore
Iveta REINHOLDE	LU Sociālo zinātņu fakultātes doktorante
Dr. Juris ROZENVALDS	LU Sociālo zinātņu fakultātes profesors
Dr. Andris RUNCIS	LU Sociālo zinātņu fakultātes asociētais profesors
Māra SĪMANE	SIA *Māras Sīmanes Konsultāciju birojs* direktore
Ilze ŠULMANE	LU Sociālo zinātņu fakultātes lektore
Alfs VANAGS	Baltijas starptautiskā ekonomisko pētījumu centra BICEPS direktors
Dr. Inga VILKA	LU Ekonomikas un vadības fakultātes docente
Dr. Brigita ZEPA	LU Sociālo zinātņu fakultātes profesore
Dr. Ineta ZIEMELE	Rīgas Juridiskās augstskolas profesore

Pētījumā biežāk lietotie saīsinājumi

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija

BDN – Baltijas datu nams

BSZI – Baltijas Sociālo zinātņu institūts

ECT – Eiropas Cilvēktiesību tiesa

EDSO – Eiropas drošības un sadarbības organizācija

EK – Eiropas Komisija

EP – Eiropas Padome

GRECO (Group d'etats contre corruption) – korupcijas nocēršanas starpvalstu grupa

IKP – iekšzemes kopprodukts

IZM – Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija

KPL – Kriminālprocesa likums

LR – Latvijas Republika

NVO – nevalstiskās organizācijas

OECD (Organization of Economical Cooperation and Development) – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija

SNK – Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja

SPPPT – ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām

VCB – Valsts cilvēktiesību birojs

“Cik demokrātiska ir Latvija: demokrātijas audits”, 2005

LU Akadēmiskais apgāds
Baznīcas ielā 5, Rīgā, LV 1010
Tālrunis: 7034535

Iespiests SIA “Latgales Druka”
Baznīcas ielā 28, Rēzeknē, LV 4610